
Henriku Lüüsimaa kroonika

Tõlkinud RICHARD KLEIS

Toimetanud ja kommenteerinud ENN TARVEL

TALLINN • «Eesti Raamat» • 1982

Heinrici Chronicon Lyonniae

Traductionem paravit RICHARD KLEIS

ENN TARVEL textum curavit et commentatus est

REVALIE • «Eesti Raamat» • 1982

Heinrici
Chronicon
Livoniae

Henriku
Liivimaa
kroonika

Lindanise

REVALA
Laitse

Lobu

Värbola

HARJUMAA
Raikküla

RIDALA

Libula

Soontagana

KOTSO

SOONTAGANA

Valjala

Muhu

HANILA

JÄRVAMAA

NURMEGUNDE
Libavere

SAKALA
ALISTE

Viljandi

REBALA

Tarvanpea

Torma

Reinevere

LOPPEGUNDE

Jalgsema

Kettis

Kareda

PUDIVIRU

Äntu Punamägi

V A I G A

Tarakvere

Igavere

Saadjärve

JOGENTAGANA

Vasula

Tartu

Lobkva

U G A N D I

Otepää

VALGATABALVE

NOVGORODI
VÜRSTRIK

Saarlaste uus sadam

LIIVLASED

Koiva

L A T G A L I D

Kujundanud AARNE MESIKÄPP

SISSEJUHATUS. Henriku Liivimaa kroonika on 13. sajandi Eesti ja Läti ajaloo tähtsaim allikas. Kui Henriku töö oleks kaduma läinud, teaksime õige vähe Baltimaade vallutamise käigust 12. sajandi lõpust 13. sajandi teise veerandi alguseni. Meil poleks õiget ettekujutust kangelaslikust visadusest, millega esivanemad püüdsid kaitsta oma õigust vabale elule, visadust, mis lubas neil nähtavasti siiralt öelda, et nad ei alistu seni, kui maal leidub veel aastavanune või küünrapikkune poisike. Käesoleva raamatuga on see kroonika jälle esitatud eesti lugejale.

Kroonika on seotud paljude probleemidega, tõlke valmimine aga paljude raskustega. Need algasid juba raamatu pealkirjastamisest. Kas Henriku Liivimaa kroonika või Läti Henriku Liivimaa kroonika vms.? Ühe sõnaga, kes oli kroonika autor? Säilinud käsikirjad ei esita autori nime, kuid ometi saab seda kroonika tekstist suure tõenäosusega välja lugeda. Seda tegi juba esimene väljaandja Johann Daniel Gruber 1740. aastal. Kroonikas esineb korduvalt keegi Henricus või Heinrichus: piiskopi õpilane Henricus (XI, 7), preester Henricus (XVII, 6; XXIV, 2) või Heinrichus (XII, 6), Ümera lätlaste preester Henricus (XXIV, 1), piiskopi preester ja tõlk Henricus de Lettis (XVI, 3), s. o. Läti Henricus. Teda peetaksegi autoriks.

Viimasena esitatud formulatsioonist «Henricus de Lettis» kasvas omal ajal välja suur vaidlusküsimus kroonikakirjutaja rahvusest. J. D. Gruber tuletas sellest hüpoteesi Henriku läti päritolust. Teiseks kaudseks kinnituseks loeti kroonika autori soosivat suhtumist lätlastesse (resp. latgalitesse). Vastuvaidlejad, kellest kõige teenekamad on olnud R. Holtzmann ja Fr. v. Keussler, on näidanud veenvalt, et selline arusaam on lihtsalt interpretatsiooniviga. Henricus de Lettis pole sünnipäralt rohkem lätlane kui Theodericus de Thoreyda (I, 12; IV, 6) Turaida liivlane. Selline väljend iseloomustas hoopis tööpiirkonda. Päritolu tavatses kroonikakirjutaja tähistada väljenditega «natus de» (sündinud), «de gente» (hõimust, rahvast). Kroonikas esineb tekstilõik, mis näitab ilmekalt, et kroonikakirjutaja ise loeb end sakslaste, mitte lätlaste hulka kuuluvaks: «Meie omadest aga langes kaks ja lätlastest kaks...» (XXIII, 9). Sellepärast pole mingit alust kroonikakirjutajat lätlaseks pidada ega Läti Henrikuks nimetada. Kohanimede lätipärastele kujudele eelistab ta järjekindlalt liivi omasid (Coiva, ka Veinalenses Väina liivlaste tähenduses jm.).

Henriku isiku ega elukäigu kohta pole teada midagi kindlat: kõik, mis tema eluloost kirjutatakse, rajaneb kroonika põhjal tehtud oletustele, kuigi need sealjuures on üsnagi tõenäolised ja põhjendatud. Arvatakse, et Henrik oli pärit Põhja-Saksamaalt Magdeburgi kandist. Arvatavasti 1205. aasta kevadel sõitis ta misjonärina liivlaste maale. 1205. aasta reisi (IX, 6) kirjeldab ta nimelt kuidagi üksikasjalisemalt ja pidulikumalt kui varasemaid, mis kroonikas esinevad. On arvatud, et ta oli sel ajal umbes kaheksateistkümnepäevane (sündinud niisiis 1187.—1188. aasta paiku),

sest 1208. aasta talvel pühitseti ta preestriks ning pidi olema saavutanud vajaliku vanusemiinimumi (20 aastat). Henrik hakkas innuga täitma oma missiooni: Liivimaa paganaid ristiusku pöörama. Jutustuse ilmekuse ja elavuse järgi on püütud otsustada, et ta oli 1206. aastal Holmi linnuse kaitsjate hulgas, võitles 1207. ja 1208. aasta vahetusel Aizkraukle juures leedulastega, võttis võib-olla osa Sēlpilsis vallutamisest 1208. aasta jaanuaris. Arvatakse, et Henrik tegutses 1206. aastal liivi keele tõlgina (vaatemängul Riias 1206. aasta talvel, liivlaste ristimisel sama aasta sügisel), 1208. aasta talvel saatis aga preester Alebrandi käikudel Ugandisse ja Ūmera lätlaste juurde. Pärast pühitsemist määrati Henrik Ūmera lätlaste preestriks Rubenese. Ta käsitleb kroonikas oma ümbruskonna sündmusi, millega ta ilmselt vahetult kokku puutus (pingelised suhted foogt Vladimiriga, kihelkonna ja kiriku korduvad rüüstamised, läbirääkimised koormiste asjus 1211. aasta suvel, 1212. aasta ülestõus, läbirääkimised Talibaldi poegadega 1214. aastal, Tälava jaotamine 1225. aastal). Arvatakse aga, et Henriku tegevuspiirkond ulatus märksa kaugemale: et ta saatis Ratzeburgi piiskopi Philippi 1215. aasta suvel Lateraani kirikukogul ning viibis 1222.—1224. aastal võib-olla koos piiskop Albertiga Saksamaal.

Suur osa Henriku elust kulus sõjas eestlaste vastu. Ta võttis sellest tegevalt osa algusest (1208. aasta läbirääkimised Ugandis) peale. Arvatakse, et ta oli isiklikult kaasas esimesel sõjakäigul Otepäälle 1208. aastal, Viljandi esimesel piiramisel 1211. aastal, sõjakäigul Ridalasse 1215. aastal. Veel kindlamaks peetakse, et ta võttis osa kõigist tähtsamatest sõjaretkedest Eestisse aastail 1216—1220 ja eestlaste ristimisest 1220—1221, kuulus 1225. aasta varasuvest 1226. aasta aprillini paavsti legaadi Modena Guillelmuse saatjaskonda selle retkedel liivlaste, latgalite ja eestlaste maal, ristis eestlasi Läänemaal, võttis osa läbirääkimistest taanlastega 1225. aasta lõpul ja 1226. aasta algul. 1234. aastal on preester Henrik esinenud tunnistajana ühel protsessil, samuti 1259. aastal maa-valdus- ja piiriküsimustes. Siis oli ta vana põdur mees, kelle ülekuulamisega tuli juba kiirustada.

Oma kroonika on Henrik kirjutanud, nagu arvatakse, n.-ö. ühe hingega: ajavahemikus 1224. aasta augustist, s. o. Tartu vallutamisest, 1227. aasta veebruari või märtsini, vahetult Saaremaa vallutamisele järgnenud ajani. XXIX peatükk on esialgselt olnud viimane, sest ta on varustatud piduliku lõppsõnaga (XXIX, 9). See lõppsõna on kirjutatud nähtavasti aprilli lõpul 1226, kui paavsti legaati Guillelmus oli asunud laevale, kroonikakirjutaja aga ei teadnud veel, et vastutuul takistas tal ärapurjetamist. Lisatud XXX peatükk, nagu selle lõpplause («pöörduge rõõmuga tagasi, riialased») osutab, on kirjutatud vahetult Saaremaa sõjakäigu lõpul. Käsitletule näitab nimelt, et Henrikul oli kirjutamise ajal eelseisev sündmuste käik juba teada. Näiteks Viljandi piiramist 1211. aastal nimegab Henrik esimeseks, teades järelikult teisest piiramisest 1223. aastal. Jutustades kuningas Valdemari sõjaretkest Saaremaale 1206. aastal, oli tal 1222. aasta retk juba teada jms. Kuid niisugune etteteadmimine ei ulatu kaugemale kui Tartu vallutamiseni augustis 1224. Koknese Vjatško langemist augustis 1224 teadis Henrik ette 1208. ja 1221. aasta peatükides. Arvatavasti alustaski ta just siis kroonika kirjutamist. Üldine poliitiline olukord oli selleks sobiv ning innustav: liivlaste ja eestlaste maa oli alistatud, ristiusk maksma pandud ja naabrid taotlesid rahu.

Kroonika kirjutamise motiivina nimetab Henrik ise isandate ja seltsimeeste soovi (XXIX, 9). Ei osata neid sõnugi vaieldamatult tõlgitseda, veel vähem on üksmeelt autori motiivide arutamisel. On ainult hulk nõrgalt põhjendatud päris vastakaid oletusi. Mõned arvavad, et kroonika on koostatud kas Riia piiskopi või piiskopi ja ordumeistri ühisel tellimusel. Viimane oletus langeb küll ära, sest piiskop ja ordumeister olid konfliktis ning vaevalt oleksid nad ühiselt kroonikat lasknud kirjutada. Sama kinnitab kroonika sisu: seal on ordu asjadest, näiteks tema rajamisest, väga põgusalt üle libisetud. Teine lugu on piiskop Albertiga. A. Bauer arvab, et isandate ja seltsimeeste all on mõeldud Henriku sõpru ja ametivendi misjonipöllult — piiskoppe ja preestreid. Henrik olevat kirjutanud kroonika täiesti omal algatusel, ainult sõprade õhutusel ja moraalsel toetusel. Kaudseks motiiviks võinuvat olla paavsti legaadi saabumine Liivimaale, kellele oleks valmis töö üle antud. A. Bauer leiab koguni, et kroonikas puudub ametlik käsituslaad, piiskop Albertit ei kiidetavat kroonikas eriti ning tema aadressil tehtavat koguni kriitilisi märkusi (XIII, 5; XXV, 3).

Nõukogude ajalookirjanduses (eesotsas J. Zutisega) valitseb teistsugune seisukoht. Rõhutatakse õigusega kroonika väga tugevat tendentslikkust. Rahvastest on ainult sakslased tõelised laitmata kristlased, usinad töömehed misjonipöllul. Nende hulgas paistavad silma kolm piiskoppi, kelle tegevuse jälgimine ongi kroonika kondikavaks. Kroonik leiab neile ainult kiidusõnu, tema sümpaatia on alati Riia piiskopi poolel, hardusega kirjeldab ta piiskop Alberti tegevust (X, 8), viimase võitlejate kohta väljendub ta alati lugupidavalt (XXIII, 1). Raske on kroonikast A. Baueri eeskujul välja lugeda võõrastamist või jahedust piiskop Alberti suhtes. Ordu võitlusi, kuigi ta ordu teeneid ei eita (XI, 3; XIII, 2) kirjeldab kroonik leigemalt. Ordurüütlite hulgas leidub koguni kõlvatuid inimesi (XI, 4; XIII, 2), aga taolisi preestreid kroonika ei tunne. Ükskõik, kuidas ka oleks otsese tellimusega, igatahes kannab Henriku kroonika piiskopimeelse poliitilise suunitluse pitserit.

Kroonika laadi määrab Henrik ise lõppsõnas: tema töö sisaldavat ainult seda, mis ta oma silmaga on näinud või silmanägijatel ja juuresolejatel kuulda saanud. Põhiallikaks on niisiis mälestused, kas isiklikud või siis teiste asjaosaliste omad. Tihtilugu selgub tekstist, kelle andmetele ta tugineb. Arvatavasti on Henrik teinud eelnevalt märkmed, mis ta hiljem on võtnud kroonika koostamisel aluseks. Selle kõrval on tekstis ebamääraseid jälgi ürikute kasutamisest, mis olid Henrikule olnud kättesaadavad (lepingud turaidalastega 1206., Jersika Vissewaldega 1209., liivlastega 1211. ning latgalitega 1212. aastast, paavsti otsused 1210. aastast ja mitmeid teisi). Kroonika alguosas, 1205. aastast varasemat aega käsitledes on Henrik kasutanud mitmesuguseid allikaid. Üheks põhiallikaks on ilmselt olnud mingid annaalid piiskop Meinhardi tegevuse kohta. Veel rohkem on Henrik tuginenud Turaida misjonäri Theoderici, pärastise Eestimaa piiskopi jutustusele — Theoderic on väga tugevasti esindatud. Ka kroonika alguosas on vihjeid ürikmaterjali kasutamisele.

Kroonika koosneb põhiosast (peatükid I — XXIX), mis lõpeb piduliku lõppsõnaga (XXIX, 9), ning sellele lisatud XXX peatükist, mis käsitleb piiskop Alberti 28. ametiaastat (1226—1227). Materjal on esitatud üldiselt kronoloogilisel põhimõttel. Kroonika jaguneb neljaks raamatuks. Kolm neist on ajaliselt järjestatud piiskoppide Meinhardi, Bertoldi ja Alberti järgi ning käsitlevad liivlaste ristiusustamist, mahtudes üldpeal-

kirja «de Lyvonja» (Liivimaast) alla (vt. I, 1; XII, 5). Neljas raamat «de Estonia» (Eestimaast) algab piiskop Alberti kümnenda ametiaasta keskel (XII, 6) eestlaste vastu alustatud agressiooni kirjeldamisega. Alberti aega käsitlevad kolmas ja neljas raamat jagunevad 28 peatükiks, millest igaüks käsitleb piiskopi üht ametiaastat. Ainult kahes kohas (III, 1; XVI, 1) on see kronoloogiline skeem seostatud üldkehtiva kristliku ajaarvamisega, on toodud aastaarvud n.-ö. pärast Kristuse sündimist.

Kroonikakirjutaja kasutab nn. maarja-aastat, kus uus aasta algab 1. jaanuari asemel järgneval 25. märtsil. Selle kõrval kasutab ta piiskop Alberti ametiaastaid, mis algavad piiskopi ametisse-pühitsemise päevaga kusagil 1. märtsi paiku. Täpsemalt pole seda õnnestunud kindlaks määrata. Maarja-aasta ja piiskopi ametiaasta langevad niisiis üsna täpselt kokku.

Henrik pole sellest kronoloogilisest skeemist siiski täpselt kinni pidanud. Vähemalt 22 peatükis 28-st ei alusta ta aastat ametisse-pühitsemise päevaga, vaid sellele ajalt lähedaste keskse tähtsusega sündmustega: piiskopi ja ristisõdijate saabumise või lahkumisega kevadel (kõige varem sai laevasõitu alustada aprilli alguse paiku). Nii ongi öeldud, et õigupoolest peaks Henriku ajaarvamise aastaid nimetama palverännuaastateks (anni peregrinationis).

Henrik ei arenda pealegi annalidele omast lihtsalt ajalises järjestuses kulgevat jutustust. Kus sisuline vajadus seda nõuab, käsitleb ta sündmusi laiemalt, andes nende eelloo või iseloomustuse või arendades sündmustikku üle peatüki ajaliste raamide.

Henriku keelepruuki on uuritud üksikasjaliselt (eelkõige L. Arbusow jun. poolt). H. Hildebrand leiab, et Henrik kirjutab ladina keelt voolavalt, ent kaugeltki mitte korrektelt, nagu enamik tema kaasaegseid. H. Hildebrand näitab hulga Henrikule iseloomulikke keelevigu (mineviku aegade segiajamine, eriti pluskvamperfekti kasutamine perfekti asemel, komparatiivi kasutamine superlatiivi asemel, linnanimede kasutamine prepositsioonidega, kolmanda isiku refleksiiv- ja personaalpronoomeni äravahetamine, korduv väär sõnapruuk). Henriku keel on üpris kaugel klassikalisest ladina keelest, ta on oma sõnavara ammutanud piiblist ja mitmesugustest liturgilistest raamatutest. Rooma autoritelt pärinevaid tsitaate on suudetud kindlaks teha ainult neli, ent piiblist, breviarist, missaalist, martüroloogiumist jms. seevastu on neid tohutul hulgal (A. Baueri arvestuse järgi kokku umbes 1100). Täpset arvu ei saagi selgeks teha, sest ei saa kindlaks määrata ranget piiri, kus mingit keelendit või väljendit tuleb juba tsitaadiks lugeda. Eriti palju on tsitaate esimesest makkabeide raamatust (ka esimesest Samueli raamatust ning apostlite tegude raamatust). Makkabeide raamatu sõjakas toon sobis hästi Henriku käsituslaadile vallutajate sõjakäikude kirjeldamisel.

Keelematerjaliga opereeris Henrik päris osavasti. Ta laenab kasutatud teostest valmis malle (lauseid, lauseosi, väljendeid), kombineerib ja varieerib ning jäljendab neid. Mõningaid laene kasutab ta täpsete sõnasõnaliste tsitaatidena, mõnikord ehitab lauseid vaevu äratuntavatel esekujudel. Nii kujuneb Henriku oma tekstist ja valmis mallidest omapärane mosaiik, mille mustrit ta oskuslikult varieerib. Selline käsituslaad kõneleb muidugi teatud keelevaegusest. Sedasama osutab lähedaste kirjelduste kordumine: sagedasti esinevad sõjakäikude ning linnuste piiramiste kirjeldused on antud igakord üpris samade sõnadega. Aga sulebabitust Henrikule ette heita ei saa. Paljude dramaatiliste sündmuste

edasiandmisel on jutustus elav ja ilmekas, tugeva pingega. Nii on kirjel-
datud Riia piiramist kuralaste poolt (XIV, 5), võitlust saarlaste uues
sadamas (XIX, 5), Madisepäeva lahingut (XXI, 2, 3), võitlust saarlastega
Kareda külas (XXIII, 9), Tartu piiramist ja vallutamist (XXVIII, 5, 6),
Saaremaa vallutamist (XXX, 3—5). Henrik kasutab mitmesuguseid
kirikukirjanduse stiili elemente. Ta rakendab antiteese ja retoorilisi
küsimusi, põimib oma teksti värsse, riime, alliteratsioone ning sõnade-
mänge, sõnastab pidulikke ülistuskõnesid (neitsi Maarja auks XXV, 2;
tema ja Riia kiriku auks XXX, 6). Ent Henriku Liivimaa kroonika ei ole
siiski «alandlik kirjatükk» (humilis scriptura — XXIX, 9) nagu autor
seda ise nimetab, võib-olla mitte päris siira tagasihoidlikkusega, vaid
arvestamisväärne keskaegse ladinakeelse proosa näide, mis sobib seisma
ükskõik millise teise keskaegse kroonika kõrval.

Kroonika sisuks on jutustus liivlaste, latgalite ja eestlaste vägivaldsest
ristiusustamisest. Sellele põhiteemale on kõik allutatud. Henrik jälgib
ainult Riia kiriku võitlust ja võitu paganate ning kõigi neitsi Maarjale
pühendatud maa vaenlaste vastu. Tema käsituses on see õiglane sõda
paganate vastu. Ristisõdade-aegne religioosne filosoofia kasutas kirikuisa
Augustinuse õpetust kahe vaenuliku riigi — jumalariigi (civitas dei) ja
kuradiriigi (civitas diaboli) leppimatust võitlusest. Samal põhimõttel jagab
kroonik oma teose tegelaskonna kahte rühma. Jumalariik hõlmab riia-
lasi, s. t. piiskopi mehi, mõõgavendi, ristisõdijaid, ning nende liitlasi (juba
ristiusustatud liivlasi, latgaleid, eestlasi, katoliikliku maailma potentaate).
Jumal-isa, tema ainusündinud poeg ja selle ema, Liivimaa perenaine,
osalevad kroonikas kõik aktiivsete tegelastena jumalariigi pühas, õiglasest
võitluses. Jumalariigi vaenlaste vastu on kõik vahendid head. Kogu
kroonika on seatud tõestama, et rahulik misjonitöö jumalariigi vaenlaste
vastu ei ole mõeldav. Arusaadav, et Henrik ei taha ega saa vältida era-
kondlikku erapoolikust. Ta kirjeldab ilmse mõnu ja rahuloluga pea igal
teisel leheküljel, kuidas kõik meespooldes löödi maha mõõgateraga, nai-
sed ja lapsed viidi vangi, vara rööviti ära, külad põletati maha. Ning
Henrik ei suuda jätta kahjurõõmutsemata riialastega võistelnud roots-
laste ja taanlaste ebaedu üle, kuigi need olid tõesti kristlased (XXIX, 3).

Ainult selle põhisuuna, verise misjonitöö kirjelduse arendab Henrik
välja oma jutustuses. Kõik muu on temale kõrvaline. Ta ei vaata lähe-
malt vallutajate riigiõiguslike vahekordade, isegi mitte Riia kiriku orga-
nisatsiooni kujunemist, ei käsitle Mõõgavendade ordu tegevust ning sise-
poliitilisi pingeid Riia piiskopiga, ei jälgi üksikasjalisemalt läänikorra ja
feodaalsuhete kujunemist, veelgi vähem Riia linna ning kaubanduse
arengut. Päriskrahvaste elu on hoopis väljaspool Henriku huvipiiri. Ei
räägi ta midagi nende ühiskondlikust korrast ega tootmistegevusest;
asustuse, poliitilise organisatsiooni, uskumuste ja sõjanduse küsimusi
puudutab ta ainult riivamisi seoses sakslaste sõjakäikude kirjeldamisega.
Ometi on needki napid pudemed hindamatu väärtusega, õieti ainsad
kirjalikud andmed 13. sajandi algul valitsenud olukorra rekonstrueeri-
miseks.

Omaette küsimus on, kuivõrd Henriku andmeid saab usaldada. Juba
tema kui kristliku saksa preestri hoiak paganarahvaste, «skismaatiliste»
venelaste ja võistlevate taanlaste vastu tingib subjektiivsust ja tendents-
likkust faktide esitamisel. Eriti iseloomulik on latgalite eelistamine teiste
Baltimaade rahvaste hulgas. Latgalid olid ainsatena võtnud vabataht-
likult vastu ristiusu, pealegi oli Henrik ise nende preester Rubenes.

Henrik räägib neist ainult head (XXIX, 3) isegi siis, kui nad lahingus põgenevad (XIV, 8) või sakslaste-vastasest ülestõusust osa võtavad (XVI, 3—6).

Mõningaid asjaolusid, eeskätt seoses Mõõgavendade ordu või taanlastega, püüab Henrik just nagu maha vaikida või neist väga põgusalt üle libiseda. Ta ise väidab, et ei saa kõike üles kirjutada ega meenutada lugejates tühimust tekitamata (XXIX, 9). Ja nagu uurijate poolt on rõhutatud, ei järeldu sellest igal juhul kohe krooniku kuri kavatsus. Mõnedki sisepoliitilised sündmused lihtsalt ei mahu tema üldkontseptsiooni, jutustusse maa ristiusustamisest. Nii ei puuduta ta õigupoolest piiskopi ja ordu lahkkelisid. Ja oli asju, mis ulatusid üle tema informeerituse taseme. Näiteks piiskop Alberti läbirääkimistest Taani kuningaga Schleswigis 1218. aastal ei võinud Henrik midagi teada, sest need olid olnud salajased (XXII, 1; XXIV, 2). Üldiselt aga, kuivõrd Henriku teksti saab kontrollida ürikute või kaasaegsete teadete varal, on tema kroonika usaldusväärne, täpne ja tõepärane, andmete kronoloogia peab paika. Senised uurimused on selles suhtes üksmeelsed.

Henriku kroonika originaalkäsikiri pole säilinud. On teada 16 terviklikku või osaliselt säilinud ära kirja, mis on pärit 14.—18. sajandist. Nendest ainult viis on iseseisvad (s. o. ei ole mõne teise olemasoleva käsikirja koopiad) ning annavad edasi iseseisvat tekstivarianti. Kõik säilinud ära kirjad lähtuvad mingist oletatavast 13. sajandisse ulatuvast kroonika käsikirjast, nn. algkujust. See ei olnud enam Henriku originaal, sest nagu näitab kõigi säilinud käsikirjade võrdlus, oli juba nn. algkujus vigu, mis ei saa pärineda kroonikakirjutajalt.

Kõnesolevad viis iseseisvat käsikirja on Codex Zamoscianus, Codex Skodeiskianus ehk Codex Rigensis, Codex Gymnasialis Revaliensis, Codex Toll ja Codex Oxenstierna. Need viis käsikirja jagunevad kahte rühma: neli neist on interpoleerimata, s. o. ei sisalda rohkem kui kaks kergesti äratuntavat kiilundit, nimelt II, 6 («nono calendas augusti MCXCVIII. Versus: Hasta necans anno Bertholdum Livo secundo» — «üheksandal enne augusti kalende 1198. Värss: Odaga tappes aastal Bertholdi liivlane teisel») ja XI, 3 («non bene» — «mitte hästi»). Üks käsikiri moodustab teise, interpoleeritud käsikirjade rühma, mis sisaldab kiilundeid.

Kõige vanem ja olulisem käsikiri on nn. Codex Zamoscianus. See on kroonika ainus pärgamentkäsikiri. August Bielowski avastas selle 1862. aastal Varssavis Zamoyskite ordinatsiooni raamatukogus. Leiukohast pärineb ka koodeksi tinglik nimetus. Zamoyskite perekonna nimekaim esindaja, Poola suurkantsler ja kroonihetman Jan Zamoyski teotses 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi algul Liivimaal (1588—1605 oli muide Tartu staarost). Ilmselt on just sellel ajal käsikiri Zamoyskite valdusesse sattunud. Praegu säilitatakse seda Varssavis Poola riigiraamatukogus (Biblioteka Narodowa) Zamoyskite ordinatsiooni raamatukogu käsikirjana nr. 25 (BOZ — 25). Paleograafilistel kaalutlustel, s. t. käekirja järgi otsustades, dateeritakse Codex Zamoscianus't 13. ja 14. sajandi vahetusse. Teksti puhtuse poolest on ta suuresti parem kõigist teistest Henriku kroonika käsikirjadest. Nn. rubrum'id, s. o. punase tindiga kirjutatud pealkirjad ja tiitlid, lubavad eristada raamatute ja peatükkide algust. Arvatakse, et need on pärit juba originaalkäsikirjast (võib-olla ääremärkuste kujul). Kuues kohas on rubrum'id ära jäänud, kahel juhul on need hiljem 14. sajandi käekirjas musta tindiga sisse kantud.

Kummatigi on Codex Zamoscianus'elgi puudusi. Kõigepealt pole käsikiri tervikuna säilinud. Ta katkeb XXIII, 8 algul ning peale selle on lünki mujalgi (XII, 6 kuni XIII, 2; XV, 3,4; XVI, 4 kuni XVII, 2). Ka sissejuhatava luuletuse algus puudub. Pealegi pole Codex Zamoscianus laitmatu ära kiri: seal on mitmeid vigu ning XI, 3 kiilund «non bene». Codex Zamoscianus'e säilinud osad on Henriku kroonika restaureeritud algteksti aluseks.

Teised interpoleerimata käsikirjad sisaldavad II, 6 kiilundi Bertoldi surma kohta. Peale selle on neis ühiseid vigu, mis Codex Zamoscianus'es ei esine, puudub rida XV, 10 («clamore» kuni «captivis»), puuduvad rubrum'id ja sissejuhatav luuletus. Arvatakse, et nende ühiseks aluseks on olnud ära kiri, mis samuti nagu Codex Zamoscianus tehti oletatavast 13. sajandisse ulatuvast algkujust. Ära kiri võiks pärineda 14. või 15. sajandist.

Edasi arvatakse, et kõnesolevast ära kirjast on 15. sajandil omakorda tehtud kaks ära kirja. Kumbagi neist pole säilinud. Ühest neist on tehtud Riia linnaraamatukogu käsikiri. See on saadud 1769. aastal surnud Riia pastori Nathanael Skodeisky pärandist. Tegemist on 17. sajandil hoolikalt valmistatud paberkäsikirjaga, mille ortograafia on normaliseeritud. Codex Zamoscianus'e järel on Skodeisky koodeks (Codex Skodeiskianus ehk Codex Rigensis) parim käsikiri. Tema põhjal on restaureeritud algtekstis taastatud Codex Zamoscianus'es esinevad lüngad. Skodeisky koodeksit säilitatakse nüüd Läti NSV TA Fundamentaalaramatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (käsikiri 483). Tallinna gümnaasiumi raamatukogus säilis Skodeisky koodeksile lähedane paberkäsikiri (Codex Gymnasialis Revaliensis), mis pärines samast ära kirjast. See käsikiri saadeti 1925. a. Riiga prof. L. Arbusowile uurimiseks ning ta polevat enam Eestisse tagasi jõudnud. Tema saatuse on teadmata. Skodeisky koodeksiga võrreldes oli see viletsavõitu ja ebausaldatav, ta arvatakse pärinevat ajast pärast 1660. aastat. Tallinna gümnaasiumi raamatukogu käsikirja iseseisev tekst lõpeb XXIV, 5, edasi on see maha kirjutatud Õpetatud Eesti Seltsi kogudesse kindralsuperintendent A. F. J. Knüpfferi pärandist saadud interpoleeritud käsikirjast. Viimane konvoludis sisalduv käsikiri säilib praegu Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas endise Õpetatud Eesti Seltsi materjalide hulgas (käsikiri 250). Et Skodeisky koodeks ning Tallinna gümnaasiumi raamatukogu käsikiri on tehtud samast ära kirjast, nähtub mõnest nende ühisest iseärasusest: kiilund «Meinardus» I, 2 (teised käsikirjad ei esita Liivimaale misjonäriks tulnud preestri nime), puuduv lause X, 8 («littorea saxa» kuni «fortissime pugnantes»). Ainult need kaks käsikirja sisaldavad lausekatkendi XV, 3, mis puudub isegi Codex Zamoscianus'es («simul et virorum interfectorum alia duo milia» — samuti ka tapetud mehi teist kaks tuhat).

Teisest oletatavast 15. sajandil tehtud ära kirjast on 17. sajandil valmistatud kroonika tekstist umbes ühe kolmandiku hõlmav väljavõte, paberkäsikiri pealkirjaga «Annales Antiquitatum Livonicarum...». Arvatakse, et väljavõtte laskis enda jaoks teha kroonikakirjutaja Thomas Hiärn. See säilis parun Tolli kogus (nüüd Eesti NSV Riiklikus Ajaloomuuseumis, fond 237 (vanad käsikirjalised raamatud), nimistu 1, säilitusüksus 126). Tolli käsikirjas on olemas X, 8 puuduv lause ning kaks temale eriomast tekstikohta (XIV, 8: «comportantes magnas lignorum strues» —

kandes kokku suuri puude hunnikuid; XX, 7: «tam Osilienses quam Harionenses et Saccalanenses» — nii saarlased kui harjulased ja sakalased).

Kõnesolev teine, oletatavasti 15. sajandist pärinev käsikiri oli ka kõigi interpoleeritud käsikirjade algeksemplari aluseks. Nende algeksemplar on 16. sajandi lõpust pärinev paberkäsikiri, mida nimetatakse Codex Oxenstierna'ks. Interpoleeritud kroonikateksti on oma töödes kasutanud Liivimaa rüütelkonna peamees Heinrich von Tiesenhausen Bërzaunest. Seepärast arvatakse, et ära kiri ongi tema jaoks tehtud, umbes ajavahemikus 1550—1578. Hiljem on ära kiri sattunud Erik Axelsson Oxenstierna valdusse, kes oli 1646—1652 Eestimaa kuberner. E. Oxenstierna surma järel läks käsikiri tema vennale ning sattus selle lese uuesti abielludes Hessen-Homburgi maakrahviga Homburgi. Sealt on ta kroonika esmaväljaandja J. D. Gruberi vahendusel pärast ühe järjekordse valdaja surma 1739. aastal omandatud Alam-Saksi Maaraamatukogule (hilisem nimetus) Hannoveris, kus ta praegu kannab numbrit XXXIII, 1746.

Codex Oxenstierna kannab pealkirja «Cronicon Livonicum vetus» (Vana Liivi kroonika). Ta on ilmselt valmistatud Liivimaal (küllap Riias), tõenäoliselt mõne protestantliku kirjamehe poolt, nagu viitab kiilund «solam» väljendis «per fidem» (usu läbi — üksnes usu läbi), IX, 3. Ära kiri on humanistlike arusaamade järgi keeleliselt läbi töötatud ning algusest lõpuni pikitud meelevaldsete interpolatsioonidega. Sisuliselt kõige tähelepanuväärsemad on neist VI, 4 — Mõõgavendade ordu rajamise omistamine piiskop Albertile (vend Theoderici asemel) ning kiilund XXIX, 9, mis teatab, et 67 aasta eest olevat Liivi sadama avastanud Breemeni kaupmehed. Viimane kiilund on võetud Joh. Funcciusse raamatust «Chronologia» (Königsberg, 1552).

Codex Oxenstierna's on lünk XXIV, 6 kuni XXV, 5. Seda aitavad täita tema kaks ära kirja: üks neist on juba nimetatud käsikiri A. F. J. Knüpferi pärandist Õpetatud Eesti Seltsi kogus, teine Riia linnaraamatukogu käsikiri, mille on teinud 1653. aastal Riias raehärra Joh. Witte (praegu Läti NSV TA Fundamentaalaramatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas käsikiri nr. 489).

Pole mõtet peatuda teiste ära kirjade juures, mil ei ole iseseisvat tähtsust. Kroonika käsikirju on üksikasjaliselt uurinud ja võrrelnud Leonid Arbusow jun. Tema on koostanud käsikirjade sugupuu, näidates nende vahelised tekkelised seosed.

L. Arbusowi töövili on kroonikatekst sellisena, nagu see on 1955. ja 1959. aastal (ning ka käesolevas väljaandes) avaldatud. Seda võib tinglikult nimetada restaureeritud algtekstiks. Et Codex Zamoscianus seisab kaotsiläinud originaalsele algtekstile kõige lähemal, on tema võetud restaureeritud algteksti aluseks. Temast on järjekindlalt lähtutud, kuigi mitte punkt-punktilt ega täht-tähelt. L. Arbusow on kasutanud normaliseeritud interpunktsiooni, teinud ortograafilisi ühtlustusi (sealhulgas «u» ja «v» kasutamisel, kokku- ja lahkukirjutamisel, konsonantühendite kasutamisel), kasutanud suurt algustähte pärisnimede alguses.

Kus Codex Zamoscianus on katkenud, seal on restaureeritud algteksti põhialusena kasutatud Skodeisky koodeksit, kusjuures on kinni peetud Codex Zamoscianus'e õigekirjutusest ning seda ka pärisnimede osas. Pärisnimesid on kasutatud kas Codex Zamoscianus'es kõige sagedamini esineval kujul või kujul, mille juurde kirjutaja pärast esialgset mitmeti kirjutamist oli kindlaks jäänud. Mõlema põhilise käsikirja ning teiste

kasutatud käsikirjade muud erinevused (peale pärisnimede õigekirjutuse) on märgitud tekstikriitilises aparaadis. Codex Oxenstierna arvukad interpolatsioonid ning tema ja Tolli käsikirja muud muudatused pole mitte alati märkimist leidnud, kui see pole sisuliselt hädavajalik olnud.

Henriku Liivimaa kroonikat on aastasade jooksul teistes ajaloo-alastes töodes korduvalt kasutatud. Esimene kindlalt teadaolev kasutaja on olnud kroonik Hermann Wartberge, kes 1378. aastani väljaviidud Liivimaa kroonikas on Henriku teksti ordumeelsest vaatenurgast käänanud ja väänanud. 1454. aastal on Henriku kroonikat tundnud ja kasutanud Riia toompraost Theodor Nagel. Samuti on seda teinud humanistlik saksa teoloog ja ajaloolane Albert Krantz (umbes 1450—1517), Pommeri ajalookirjutaja Thomas Kantzow (surnud 1542), Liivimaa humanist Augustin Unverfehrt (1564 ilmunud töös), Liivimaa rüütelkonna peamees Heinrich von Tiesenhausen Bërzaunest (surnud 1600), kroonikud Moritz Brandis 16. sajandi lõpul, Thomas Hiärn (1638—1678) ja Hermann von Brevern (1663—1721).

Trükis avaldas Henriku kroonika esimesena Hannoveri kuninglik bibliotekaar Johann Daniel Gruber 1740. aastal pealkirja all «Origines Livoniae sacrae et civilis seu Chronicon Livonicum vetus» (Kirikliku ja ilmaliku Liivimaa algulugu või vana Liivimaa kroonika). Väljaanne on varustatud kommentaaride ja registritega. Kogu raamat on ladina keeles. Tekst on peatükkidesse jaotamata, ajaarvestus käib kroonikas esineva nn. maarja-aasta järgi (aasta algusega 25. märtsil). J. D. Gruber nimetas esimesena kroonika autoriks preester Henrikut ning pidas teda lätlaseks. Publikatsiooni aluseks oli Codex Oxenstierna, mille vigane tekst läks sel kombel üldkasutatavana käibele ning püsis sellisena 1867. aastani.

Kuressaare koolidirektor Johann Gottfried Arndt avaldas 1747. aastal Henriku kroonika saksakeelse tõlke «Der Liefländischen Chronik Erster Theil von Liefland unter seinen ersten Bischöfen» (Liivimaa kroonika esimene osa Liivimaast tema esimeste piiskoppide all). Selle aluseks oli J. D. Gruberi väljaanne, kusjuures J. G. Arndt täitis Codex Oxenstierna's oleva lünga (XXIV, 6 — XXV, 5) Tallinna gümnaasiumi raamatukogus leidunud käsikirja põhjal ning kasutas ka Riia linnaraamatukogu (Joh. Witte) käsikirja. J. G. Arndt on jaotanud teksti peatükkideks ja paragrahvideks. Kronoloogias ei ole ta arvestanud maarja-aasta erinevust 1. jaanuariga algavast aastast.

Tartu ülikooli dotsent August Heinrich Hansen publitseeris J. D. Gruberi teksti uuesti 1853. aastal allikateväljaandes «Scriptores rerum Livonicarum I», võttes sisse ka J. G. Arndti täiendused. Käsikiri oli tegelikult valminud juba 1848. aastal. A. Hansen varustas väljaande uue saksakeelse tõlke, põhjaliku asiregistri ning sissejuhatusega. Viimases annab ta põhjaneva käsitluse Henriku kronoloogiast, näitab, et kroonik on kasutanud maarja-aastat. A. Hansenilt pärineb ka kroonika jaotamine kolmekümneks peatükiks, mida kasutatakse tänapäevani. Väljaandele on lisatud kogumik dokumente (Silva documentorum) 12.—14. sajandi materjalidega. 1857. aastal ilmus selle väljaande teine trükk.

1862. aasta oli Henriku Liivimaa kroonika ajaloos murranguline. Varssavis avastati kroonika vanim käsikiri, mis laenati ja toodi 1865. aastal Tartusse teaduslikuks kasutamiseks. Ajalooprofessor Carl Schirren avaldas juba 1865. aastal uurimuse «Der Codex Zamoscianus, enthaltend Capitel I—XXIII 8 der Origines Livoniae» (Codex Zamoscianus, mis sisaldab Origines Livoniae peatükid I—XXIII 8). Ta suutis õigesti hinnata

Codex Zamoscianus'e tähtsust. C. Schirreni uurimistulemused on tänapäevani põhjapanevad selle käsikirja hindamisel ja kasutamisel.

Eestimaa rüütelkonna arhivaar Eduard Pabst (A. Hansen oli 1849. aastal surnud) võttis Codex Zamoscianus'e aluseks kroonika uuele saksa-keelsele tõlkele, täiendades seda koodeksit Riia linnaraamatukogus, Tallinna gümnaasiumi raamatukogus ja parun Tolli kogus leidunud ära-
kirjade põhjal. Tõlge ilmus 1867. aastal ning tegi lugejale esimest korda kättesaadavaks interpoleerimata teksti. E. Pabsti tõlkele heidetakse küll ette keele vanamoelisust, ent see on rikkalikult varustatud asjalike kommentaaridega.

1874. aastal ilmus allikpublikatsiooni «Monumenta Germaniae historica» sarjas «Scriptores rerum Germanicarum» (ning samaaegselt sarjas «Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum») Wilhelm Arndti poolt töödeldud interpoleerimata ladinakeelne tekst. Selle aluseks on Codex Zamoscianus ning Riia linnaraamatukogu käsikiri, ent arvestatud on ka Tallinna gümnaasiumi raamatukogu käsikirja, Codex Oxenstierna't jt. W. Arndt tahtis rekonstrueerida kroonika esialgset teksti. Selleks püüdis ta kindlaks määrata käsikirjadevahelist sugulust ja tekkesooseid. Tema uurimise tulemused näitasid, kuidas teksti oli muudetud ja täiendatud. W. Arndti järgi hakati käsikirju interpoleerimata ja interpoleerituteks liigitama. Sealjuures aga ta ei mõistnud, et Codex Oxenstierna oli interpoleeritud käsikirjade algvariant.

1876. aastal anti Riias E. Pabsti tõlke põhjal välja kroonika venekeelne tõlge kogumikus «Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края» (I köide). Tõlkijaks oli J. Tšešihhin (Vetrinski). Tema vähese keele- ja asjatundmise tõttu on tõlkesse sattunud üpris kummalisi vigu.

Ajaloo ja muististe uurija Jaan Jung tõlkis E. Pabsti saksa-keelse tõlke põhjal kroonika eesti keelde. Kui E. Pabsti kirjastaja Kluge ei andnud juba valminud tõlke avaldamiseks luba, hakkas J. Jung tõlkima uuesti ladina keelest, kasutades A. Hanseni väljaannet. Suhteliselt väheste eelteadmiste tõttu oli see raske ülesanne ning J. Jungil tuli ilmselt siiski kasutada paralleelselt ka saksa-keelset teksti. Tema tõlge on kommentaaridega varustatud, olulisemad tsitaadid (piiblikohad) välja toodud. Kommenteerimisel on J. Jung muidugi kasutanud varasemate väljaandjate töötulemusi, kuid kohalike muististe uurijana on ta teinud palju omapoolseid täiendusi ja märkusi. Raamatu I ja II vihik ilmusid 1881. aastal, III ja IV vihik 1883. aastal.

Eestikeelse tõlkega üheaegselt (1883. aastal) ilmus kroonika läti-keelne tõlge M. Siliņši sulest W. Arndti ladinakeelse väljaande põhjal. Kommentaarid ja tsitaadiotsused on vähesed ja napid. Lühikeses eessõnas peatub tõlkija mõnevõrra pikemalt Henriku läti päritolu küsimusel.

Leonid Arbusow jun. pühendas palju energiat Henriku kroonika tekstoloogiale. Ta avaldas väljaandes «Acta Universitatis Latviensis» 1926. ja 1927. aastal üksikasjalise uurimuse «Die handschriftliche Überlieferung des Chronicon Livoniae Heinrichs von Lettland» (Läti Henriku Liivimaa kroonika käsikirjaline traditsioon). L. Arbusow töötas välja Henriku kroonika käsikirjade sugupuu, lähtudes 16 säilinud käsikirjast, ning koostas tekstiparanduste nimestiku W. Arndti väljaande jaoks. Henriku kroonika uusimates väljaannetes kasutatud parandatud tekst, mida võiks nimetada restaureeritud algtekstiks, esiletoodud tekstivariandid ning ortograafiline ühtlustamine on L. Arbusowi tööviili, tema

uurimistöö tulemus. Vulgatast ja liturgilistest raamatutest võetud laenude selgitamisel tegi suure töö ära L. Arbusowi õpilane V. Bilkins, kes avaldas oma töö tulemused 1928. aastal.

1936. aastal ilmus Henriku kroonika läti keelne tõlge («Indriķa Līvōnijas chronika») Jānis Krīpensi sulest. Selle aluseks oli W. Arndti väljaanne, L. Arbusowi tekstiparandusi pole arvestatud. J. Krīpens on teinud tõhusa töö. Lisaks läti keelsele tekstile sisaldab raamat sissejuhatust osutustega erialasele kirjandusele ja käsikirjadele, korralikke kommentaare (sealhulgas tsitaadiviidetega) ning registrit. Autor ei usu muide krooniku läti päritolusse.

1938. aastal ilmus Leningradis Henriku kroonika vene keelne tõlge. Tõlge, kommentaarid ja sissejuhatus on S. Anninski sulest. See väljaanne ei ole küll mitte kõigis detailides puudustest vaba, ent väärib tähelepanu kui esimene marksistlik kroonika esitus. Sissejuhatus annab hea ülevaate kroonika käsikirjadest ja väljaannetest, selle sisust, autorist, koostamisajast, allikatest, kronoloogiast, usaldatavusest, tendentslikkusest ja teaduslikust väärtusest. S. Anninski esitas iseseisvalt rekonstrueeritud ladinakeelse teksti, mille juures ta täiendas ja korrigeeris Codex Zamoscianus't teiste tähtsamate käsikirjade põhjal ning kasutas L. Arbusowi, W. Arndti ja E. Pabsti töö tulemusi. S. Anninski kommentaarid on rikkalikud, nendes esineb aga eksimusi üksikasjades, kohati pole autor olnud kursis toleaeegse uusima erialase kirjandusega.

1955. aastal ilmus Hannoveris Henriku kroonika teine väljaanne sarjast «Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae historicis». Selle valmistasid ette L. Arbusow (surnud 1951) ja Albert Bauer. Teos sisaldab L. Arbusowi restaureeritud teksti, mis on tänapäevani kroonika parim tekstivariant. Ka eessõnas ja kommentaarides on rohkesti kasutatud L. Arbusowi teaduslikku pärandit. Teose rikkalikud kommentaarid on asjatundlikud ka Eesti NSV ajaloo seisukohalt, sest autoreile on nõu andnud Eestist pärinevad ajaloolased P. Johansen ja H. Laakmann.

Neli aastat hiljem, 1959. aastal ilmus Darmstadtis kroonika uus väljaanne sarjas «Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters» (XXIV köide). Ladinakeelne tekst on seal võetud peaaegu muutmata kujul 1955. aasta väljaandest (ainsaks olulisemaks erandiks on parandus «arcus durus» XIV, 8). Sellele on lisatud A. Baueri saksa keelne tõlge. Tõlkija on arvestanud Hanseni ja Pabsti tõlkeid, omalt poolt on ta püüdnud kroonika teksti võimalikult sõna-sõnalt edasi anda. 1959. aasta väljaanne on mõeldud laiemale lugejaskonnale, seepärast on enamasti ära jäetud 1955. aasta väljaande rikkalikult väljaarendatud tekstikriitiline aparaat (viited tsitaatidele, käsikirjavariantidele, kiilunditele, n.-ö. restaureeritud algteksti aluseks olevale käsikirjale, kui selleks pole Codex Zamoscianus jms.). Toodud on ainult kõige hädavajalikumad märkused — peaaegu kõik tekstivariandid ning rõhuv enamik piibli-, liturgiliste raamatute jm. tsitaate on tähistamata jäetud. Samuti on mõnevõrra lühendatud 1955. aasta väljaande sissejuhatust. Tõlge on saanud M. Hellmanni terava ja vist mõnevõrra ühekülgse kriitika osaliseks.

1961. aastal ilmus Ameerika Ühendriikides Madisons Henriku kroonika ingliskeelne tõlge James A. Brundage'i sulest W. Arndti 1874. aasta väljaande põhjal. See sisaldab rohkesti vigu (mitte ainult Eesti ja Läti kohanimesed) ning ilmutab eessõna ja kommentaaride osas erialase kir-

janduse ja Baltimaade olude üpris puudulikku tundmist. Tõlge on ladus, annab hästi edasi mõtte, sõnasõnalisust vältides.

Aasta hiljem, 1962. aastal, sai teoks kroonika teine eestikeelne väljaanne. See ilmus Rootsisis prof. Julius Mägiste tõlkes. Eestinduse aluseks on lõplikus variandis L. Arbusowi ja A. Baueri rekonstrueeritud ladinakeelne redaktsioon. Tõlkija rõhutab ise, et väljaanne pole teaduslik-tekstikriitiline, vaid taotleb olla rahvapärane, kuid siiski originaalile truu, niipalju kui seda Henriku konarlik kirikuladina stiil lubab. Eesmärk on tõesti saavutatud: tõlge on väga suupärane ja ladus, tugevasti arhaiseeritud stiilis. Paraku on aga tõlge seetõttu mõnikord kaldunud Henriku sõnastusest veidi liiga kaugele. Kommentaarid on napid, nagu populaarse väljaande korral sobiv, ent seal on siiski mitmeid häid lisandeid A. Baueri poolt esitatud materjalile. Veelgi rohkem leidub neid nimeregistris.

Käesolev Henriku kroonika väljaanne on niisiis seitsmeteistkümnes. Ta sisaldab nii ladinakeelset teksti (L. Arbusowi restaureeritud algtekst) kui ka selle eestikeelset tõlget, mis valmis ühe meie parima latinisti dotsent Richard Kleisi aastatepikkuse töövaeva viljana. Vajadus tõlke järele oli väga suur, sest muud eestikeelsed väljaanded pole üldiselt kättesaadavad ega vasta ka kõigile nõuetele. Ladina-, vene- ja saksa-keelsed väljaanded on samuti üldiselt raskesti kättesaadavad ega suuda mõistagi asendada laiemale lugejaskonnale korralikku eestikeelset tõlget. R. Kleis pole, erinevalt J. Mägiste tõlkest, taotlenud keele arhaiseerimist. Ta loeb Henriku ladina keelt suhteliselt heaks ja korrektseks ega näe põhjust selle teadlikuks vanamoelistamiseks tõlkimisel. Eesmärgiks on olnud anda võimalikult täpne ettekujutus Henriku ladinakeelsest tekstist, kuivõrd eesti grammatika reeglid seda vähegi lubavad. Sellest püüdest ongi tingitud mitmed ebaühtlused ja kohmakused lauseehituses (eriti segadus verbi aegade kasutamises), terminoloogilised harjumatused (näiteks Kristuse sõjateenistuse vennad Mõõgavendade ordu asemel, mitmesugused väljendid (kõrgeim ülempreester, apostlik isa vms.) paavsti asemel, analoogilised väljendid (ülemkarjane, kirikupea) piiskopi asemel vms.). Kui ladinakeelsest väljendist võib mitmeti aru saada, on kommentaarides sellele osutatud.

Kroonika restaureeritud ladinakeelse algteksti äratoomine tundus hädavajalikuna. Kuigi ladina keele tundmine paraku on taandunud, vajavad ühiskonnateadlased (ajaloolased, arheoloogid, etnograafid, filoloogid) tingimata originaalteksti, mida parimgi tõlge ei suuda kuidagi asendada. Tõlkimine on ikka omamoodi interpreteerimine — mõtte avamine, sõnadele sisu andmine. Mõnigi väljend või termin pakub selleks rohkesti võimalusi, mis ei piirdu tõlkija või kommentaari poolt esitatutega. Tõsine uurija ei saa tõlgitseja rolli tõlkijale usaldada. Seepärast teeb käesolev väljaanne ka kroonika originaalteksti hõlpsasti kättesaadavaks. Tõlkija ega toimetaja loomingut algteksti juures ei ole, esitame L. Arbusowi restaureeritud algteksti (A. Baueri parandusega XIV, 8) 1959. aasta Darmstadt väljaande järgi. Tekstikriitiline aparaat on redutseeritud miinimumini sellesama väljaande eeskujul: ära on jäetud käsi-kirjavariantide eristamised, märgitud on ainult Codex Zamoscianus'e katkemise juhud ning paar tähtsat kiilundit. Ühiskonnateadlase praktilisteks vajadusteks (kui pole tegemist puht arheograafia) on sellest küllalt.

Rohkem tähelepanu on osutatud tsitaatide väljatoomisele. Ometi ei ole peetud võimalikuks ega otstarbekaks tähistada kõiki arvukaid tsitaate

Omnia pia grā. vlt pia p̄ma reddē ter
 vlt noua gaudia. q̄ sua glā reddē ter
 vlt noua lumina. vlt sua munia pandē ter
 Omnia lucida. cūctaq̄ splendida pandere ter
 Oīa p̄metha. cūctaq̄ c̄mina pellerē ter
 Omnia sordida. cūctaq̄ morbida pelle ter
 ydola p̄fida. vanaq̄ delubra pelle ter
 Omnia luomias. lauat sacra vlt dare ter
 Irrigui sacra. donaq̄ celica vlt dare ter
 Optima munia. p̄ma celica vlt dare ter
 O pia grā. tam pia p̄ma. da pia no
 Het noua lūa. tantaq̄ gaudia da pia no
 Omnia candida. cūctaq̄ splendida da pia no
 Omnia q̄ pia bona. q̄ noua. da pia no
 p̄summa vince. cūctaq̄ lingue da pia no
 Sordida t̄ge. morbida pelle da pia no
 Que mala s̄nt. q̄ bona d̄nt da pia no
 Optima summa. celica p̄ma da pia no
 Genib; her tua pandē munia da pia no
 Genib; hys lauacri dare munia da pia no
 I audis q̄ her tua. d̄nt munia da pia no
 Hostia p̄lia. vince carnea. da pia no
 Terrēa s̄nt. s̄da scāde. da pia no
 Leta sp̄hea. s̄ntaq̄ gaudia. da pia no

Omnia pia grā. vlt pia p̄ma reddē ter
 vlt noua gaudia. q̄ sua glā reddē ter
 vlt noua lumina. vlt sua munia pandē ter
 Omnia lucida. cūctaq̄ splendida pandere ter
 Oīa p̄metha. cūctaq̄ c̄mina pellerē ter
 Omnia sordida. cūctaq̄ morbida pelle ter
 ydola p̄fida. vanaq̄ delubra pelle ter
 Omnia luomias. lauat sacra vlt dare ter
 Irrigui sacra. donaq̄ celica vlt dare ter
 Optima munia. p̄ma celica vlt dare ter
 O pia grā. tam pia p̄ma. da pia no
 Het noua lūa. tantaq̄ gaudia da pia no
 Omnia candida. cūctaq̄ splendida da pia no
 Omnia q̄ pia bona. q̄ noua. da pia no
 p̄summa vince. cūctaq̄ lingue da pia no
 Sordida t̄ge. morbida pelle da pia no
 Que mala s̄nt. q̄ bona d̄nt da pia no
 Optima summa. celica p̄ma da pia no
 Genib; her tua pandē munia da pia no
 Genib; hys lauacri dare munia da pia no
 I audis q̄ her tua. d̄nt munia da pia no
 Hostia p̄lia. vince carnea. da pia no
 Terrēa s̄nt. s̄da scāde. da pia no
 Leta sp̄hea. s̄ntaq̄ gaudia. da pia no

Liber primus de lyuonia.

De primo episcopo Meynardo.

Una prudentia memor raab et babilonis videlicet
in fine gentilitatis nostre et moderni temporibus
iuones ydolatrias ab ydolatre et p[er] p[er]sona sopno caluerit
igne sui amoris excitauit. Fuit uir uir uenabilis
et venerande canicie. sacerdos ex ordine beati augustini
iceno bio sigebergensi. hic simpliciter p[ro]p[ri]o et p[ro]dicandi t[em]p[or]is
causa. cu[m] comitatu mercatorum lyuonia uenit. Theutonici
enim mercatores lyuonibus familiaritate ducti. lyuonia fre-
quenter nauigio p[er]dunt flum[en] adire solebant. ille p[ro]p[ri]a
ep[iscop]i licencia p[re]fatus sacerdos arege woldemaro deploche-
tui lyuones ad huc pagani tributa soluebant. simul et ab
eo munus receptis audacter diuinu[m] opus aggreditur. lyuo-
nibus p[ro]dicando. et ecclesia[m] in illa p[re]schola struendo. hec
dem villa prius p[ro]lo pater hulewene. et uic[us] p[ro] aloni
prius baptizantur. alijs uicissim sequentibus. Proxima hy-
ema. lectones vastata lyuonia. plurimos incaptiuitate
abducit. Quor[um] rabiem dedinas idem p[ro]dicat[ur]. cu[m] p[re]schola
lenis filius dimittitur. Retredientibus lectyonibus causatur
ia dictus meynardus lyuoniu[m] stulticia. eo q[uo]d munitiones
nullas habeant. Quibus castra fieri pollicetur. si filij dei
censeri et esse detreuerit. Placit[ur] et p[ro]mittit[ur]. et ut baptis-
m[u] recipiant. iuramento firmat. Igitur estate p[ri]ma agoth-
landia lapide adducit. interu[m] suscipiende sibi simitras
alyuonibus confirmat secundo ante castra p[re]scholensis ichoa
conit pars p[ro]p[ri]a baptizatur. et s[ecundu]m castra vniuersitas se bap-

Rex woldemarus. f. r.
woldemarus

dyperor gladiosq; munuscia tūcūm? et festinatum i
campū ordinantes acies nras. extra adiutores nros!
et stabant nobiscū seniores vyronēsū. et appropinquāt ad
nos i magna militūdie q̄s putabam? hostes. et erat
sachalanēs. et frēs nri. q̄ redierūt ad nos cū oī p
da sua. De pace facta tū vyronēsibz. et obsidibz datis et ade

Vnde redeūtes cōsumam? baptm dīcētes cetos recepta
tpe suo baptizandos. Et data ē pax! et acceptis ob
sidibz de quibz pūctis vyronie reūsi sum? i lyuoniā
cū captiuis et spolijs vniūsis! de gētū dīuisione lau
des vno referentes. Et sequi sūt quīq; scīores. de quīq;
pūctis vyronie cū cōmūis suis? et accipiētes sacri
baptismatis mystiū tradiderūt se totāq; vyroniā
brē marie et lyuonēis ecclie. patēq; firmātes redierūt
gaudentes i vyroniā. De expugnatōe mag? et se

Post festū cōmunitatis dūce migallos i mesgare.
Quenuit scīores lyuonēis ecclie expeditionē i di
cētes extra gētē a postattem i mesiore cōgātā? s; a
uentis australibz et pluuiois i pedunt? unde celeb
ta purificatiōis brē vgis solēpnitate scdo cōgāt
Quocātes exercitū magnū de lyuonia et letitia. cū
q̄bus ad ē p̄m? venabilis antistes lyuonēis cū vi
ce saxonie et pegnis oībz! mag? militie cū frībuz
suis. Et habentes quorū milia theuthonicoz et alia

ORIGINES
LIVONIAE
SACRAE ET CIVILIS,
SEV
CHRONICON
LIVONICVM
VETVS,

CONTINENS

RES GESTAS TRIVM PRIMORVM EPISCOPORVM:
QVIBVS DEVICTAE A SAXONIBVS, ET AD SACRA
CHRISTIANORVM TRADVCTAE LIVONIAE
ABSOLVITVR

HISTORIA:

A PIO QVODAM SACERDOTE, QVI IPSE TANTIS
REBVS INTERFVIT, CONSCRIPTA, ET AD ANNVM
CHRISTI NATI *clcccxxvi.*
DEDVCTA.

E CODICE MS. RECENSVIT,
SCRIPTORVM CVM AETATE, TVM LOCIS VICINORVM
TESTIMONIIS ILLVSTRAVIT,

SILVAMQVE DOCVMENTORVM
ET TRIPLICEM INDICEM

ADIECIT

IOAN. DANIEL GRVBER.

A.

B.

Kiel, 1807.

FRANCOFVRTI ET LIPSIAE
ANNO MDCCXL

(mida on V. Bilkinsi järgi umbes 850, A. Baueri järgi umbes 1100). Väga paljud neist seisavad pealegi piiril, kus on raske öelda, millal on tegemist tsitaadiga, millal tavalise üldiselt käibiva keelendiga. On üpris küsitav ja kahtlane, kas saab Henriku tekstis lugeda piiblitsitaatideks näiteks nii üldtuntud väljendeid nagu «die ac nocte (päeval ja öösel), multa milia (palju tuhandeid), vir prudens (arukas mees), igne comburitur (põletatakse tulega)» jms., mis esinevad muidugi ka ladinakeelses piiblis. Kuigi tekstoloogid nii teevad, on seda laadi tsitaadid käesolevas väljaandes siiski tähistamata jäetud. Sealjuures ei saa muidugi valikul vältida teatud meelevaldsust.

Seevastu on esile toodud sellised piiblitsitaadid, mis Baltimaade rahvaste ajaloo seisukohalt, kummaline küll, võiksid pakkuda sisulist huvi. Näiteks võndlaste ehk vendide kohta ütleb Henrik, et nad olid alandlikud ja vaesed (X, 14). Seda väljendit on ikka sõna-sõnalt tõlgitsetud. Tegelikult on aga tegemist kirikukirjanduses üldiselt käibel olnud sõnapaariga. Et võndlased kui vastupanu mitteosutanud rahvas Henrikule meeldisid, võis ta seda väljendit kasutada lihtsalt võndlaste positiivselt iseloomustamiseks kristlikus vaimus, neil sõnad ei tarvitse siinkohal olla otsest sotsiaalpoliitilist sisu. Või jälle väljend «sugulased ja sõbrad» (X, 10 jm.), mida on avaralt tõlgitsetud kaaskonnakorralduse iseloomustamisel. See väljend on aga martüroloogiumist võetud tsitaat, mille puhul pole päris selge, millist sisu Henrik talle võis omistada. Või semgalite vanema Viesthardi nimetus «maior natu» (IX, 2). See väljend on laen piiblist (Juuditi raamat II, 2) ning tähendab öieti «sünnilt suurem», «vanem» ning on eestikeelses piiblis tõlgitud sõnadega «suur isand». Nii-siis ei tohiks sellest väljendist teha kaugeleulatuvaid sisulisi järeldusi Viesthardi kohta (selle põhjal on näiteks väidetud, et ta ei olnud oma suguseltsist esimesena vanema- või pealikuseisundis). Järelikult on piiblitsitaatide järjekindlal eristamisel Henriku iseseisvast tekstist tõsine sisuline mõte.

Tsitaadid on tähistatud ainult kroonika ladinakeelse teksti juures, sest sügavam töö tekstiga eeldab just ladinakeelse originaali kasutamist. Ühtlasi oli see ka paratamatu, sest piiblitõlkes erinevad omavahel suuresti. Kui Vulgata tekstile otsida eestikeelsest piiblist vasteid, siis on need pahatihti äratundmatuseni kauged. Sellepärast ei saanudki Vulgata tsitaate kroonika eestikeelses tõlkes asendada eestikeelse piibli vastavate tekstikohtadega, vaid need on uuesti tõlgitud. Eestikeelsele piiblile osutamine oleks paljudel juhtudel täiesti võimatu. Arusaadavalt on viited Vulgatale ladinakeelsed, lühendite asemel on välja kirjutatud piibli raamatute täielikud nimetused, arvestades piibli vähest tundmist kroonikat kasutavate tänapäeva ühiskonnateadlaste hulgas.

Kommenteerimisel on arvestatud esmajoones Eesti NSV ajaloo aspekti ning nõukogude eesti ühiskonnateadlaste vajadusi. Nii on ära jäetud kommentaarid Eesti NSV ajaloost üldtuntu kohta (20. sajandini ulatunud maakonnad, samuti suuremad muinasmaakonnad, nagu Sakala ja Ugandi, tuntumad linnused, nagu Tartu, Otepää, Viljandi jms.) ning tuntumate geograafiliste objektide puhul (nagu Võrtsjärv, Väina jõgi, Riia linn jms.). Isikutest on jäetud kommenteerimata need, kelle puhul kroonika andmestikule ei olnud midagi lisada. Kroonikas esinevaid Läti, Saksa jt. paikkondi on püütud seostada tänapäeva geograafiliste mõistetega. Oma-aegsetest Eesti geograafilistest mõistetest (nagu Maritima, Loppegunde, Rotalia ja Rotelewic, identifitseerimata linnamäed, nagu need enamasti

n) ei saanud kuidagi mööda minna, kuigi nende kohta saab vähe ja ainult oletamisi öelda. Tõenäolist või oletatavat pole kusagil püütud esitada ajaloolise tõena. Kommentaaride tase sõltub, mõistagi, suuresti eesti nõukogude ajalooteaduse tasemest vastavates tööloikudes.

Eraldi tähelepanu on pööratud mitmetimõistetavaile kohtadele, ladinakeelse sõnastuse võimalikult täpsele ja mitmekülgssele avamisele seal, kus seda pole eestikeelses tekstis võimalik ühe tõlkevariandi piirides teha. Nii on tulnud kommenteerida sõnu «*religio, gentes, regularis, fidelis*» ja paljusid teisi. Neid ei oska ega saagi eesti keeles ühe sõnaga edasi anda. Samuti tuli pikemalt peatuda mitmete terminite või quasi-terminite juures, mille kõiki võimalikke tähendusvarjundeid tõlge ei suuda edasi anda: *dives* (rikas), *senior terrae* (maavanem), *meliores* (paremad), *rex* (kuningas), *dux* (juht), *princeps* (pealik), *urbs* (linnus, linn), *curia* (mõis, kirikla), *villa* (küla, mõis), *provincia* (maakond, kihelkond, piirkond), *beneficium* (benefiits, prebend). Tuli seletada üpris konkreetseid asju: et *siligo* tähendab tekstis rukist, mitte nisu; et *arbor terebinthina* ei tähenda tärpentinipuud ega lehist, vaid hoopis mändi; et *pedum* ei peaks tähendama lingu, vaid võib-olla hoopis viskenuia; *clavis* mitte ainult nua, vaid ka tüüriaeru; et *arx munitiois* peaks tähendama linnuse kõrgeimat kaitsetorni. On palju sõjandustermineid, millele ei oska kuidagi anda täpset sisu.

Sõnastuse tähendusvarjundite leidmisele pole nii palju tähelepanu pühendatud pelgas filoloogilises nautlemishimus. Henriku terminoloogia võimalikult täpsel avamisel on väga suur tähtsus Eesti ja Läti vanema ajaloo uurimise seisukohalt. 13. sajandist on säilinud vähe kirjalikke allikaid: ürikuid, Taani hindamisraamatu Eestimaa nimistu, Liivimaa vanem riimkroonika jm. Vallutuse enda aega, peale väheste ürikute, kuulub Henriku Liivimaa kroonika. Arheoloogia andmed valgustavad ainelist kultuuri ja asustusolusid. See, mida ajaloolased teavad eestlaste vallutusaegsest ühiskondlikust korrast, poliitilisest organisatsioonist jms., rajaneb väga suurelt osalt Henriku kroonika tekstile. Kuna Henrik puudutab pärisrahvaste eluga seotud küsimusi ainult juhuslikult, muude asjadega seoses, ning väga riivamisi, on igal tema sõnal seda suurem tähtsus.

Henriku Liivimaa kroonika on olnud olulisel kohal mitme Eesti ja Läti vanema ajaloo käsituse loomisel. Kui Eesti nõukogude historiograafias 1950. aastatel töötati välja kontseptsioon varajasest feodalismist Eestis 10.—12. (või 9.—12.) sajandil, siis otsis see pidepunkti Henriku kroonikast. Sealt loeti välja feodaalse suurmaavalduse olemasolu: sõltlasi oli üksikuil rikkail muidugi erisugusel määral, mõnedel eriti rikkail oli nende hulk üsna suur. Sakala tuntuimale vanemale ja pealikule Lembitule ütleb Henriku kroonika XIII sajandi algul kuulunud olevat terve küla. Mõnest eriti jõukast ülikust oli teatavais sõltuvussuhteis mitmeid külasid. Nõnda oli ühel rikkal Lõuna-Virumaa vanemal, keda kroonika nimetab ladinapäraselt Tabellinuseks, isegi 14 küla.

Henriku kroonikast otsiti pidepunkti teooriale nn. ülikulinnuste olemasolust. Väidetati, et suuremad linnused ja nendega seotud linnatoolised asulad olid feodaliseeruva ülikonna võimu ja rikkuse tugikohtadeks, et aga samaaegsed väikelinnused kuulusid ühele feodaliseeruvale ülikule. Tõestusnäitena toodi Lõhavere, mida Henriku kroonikas on nimetatud Lembitu linnuseks.

Henriku kroonikas nimetatud «rikastest» tuletati järeldus, et vana

sugukondliku ülikonna kõrvale oli tekkinud uus feodaliseeruv rikkasklass, kuhu kuulusid uusrikkad, kes olid pannud oma rikkusele aluse kas eduka kaubitsemisega või osavõtuga õnnestunud sõjaretkedest, suurendades seda edasi maade anastamise ning orjade soetamisega. Liivimaa kroonikas nimetatud ülikutes on nähtud tõelisi feodaale — Kaupos, Lembitus jt. vürste.

Skrupuloosselt interpreteerides vastavaid kroonikakohti, ei saa jõuda sellistele tulemustele. Näiteks feodaalvalduste osas: 1220. a. võtsid risti- jaid vastu «... virulased esimesest kihelkonnast, mida kutsutakse Pudyviru, ning kõik nende hulgast neljateistkümnest külast ristiti koos Tabeliniga, nende vanemaga...» (XXIV, 1). 1226. a. läks paavsti legaati «... Tabellini kihelkonda, kuhu kõik Virumaa vanemad kokku tulid...» (XXIX, 7). Ilmneb täie selgusega, et mingisugustest feodaalvaldustest pole juttugi, ilmselt on kroonik vanema nimega tähistanud tema võimupiirkonda: «Tabelini kihelkond» on kihelkond, kus Tabelin oli vanemaks. Sama lugu on kahel korral (XV, 7; XXI, 5) nimetatud Lembitu külaga. «Lembitu linnus, mida kutsutakse Leole» (castrum Lembitu, quid Leole vocatur) esineb sellise nimetusega ühel juhul (XVIII, 7). Teistel juhtudel on teda nimetatud Sakala linnuseks või teiseks linnuseks, mis on Navesti ääres. Tõenäoliselt on siingi Lembitu nimega tähistatud linnust, kus ta oli vanemaks, mitte aga, et linnus oleks kuulunud temale või tema perele. Mingit muud pidepunkti ülikulinnuste olemasolu kinnituseks Eestis pole ei kirjalikeks allikates ega arheoloogilises materjalis.

Ülikuterminite interpretatsioon on oluline ühiskondliku korra arengutaseme hindamisel. On mõeldav, et ladina sõna «dives» on eestikeelse «rikas» tõlkevaste (samuti nagu «senior» — «vanem») ning tähendab ühte ülikunimetust ilma varandusliku tagamõtteta (vt. pt. IX, kommentaar 3). Selliste terminite puhul nagu «dux, princeps» tuleb selget vahet teha, kas tegemist on Lääne-Euroopa feodaaliga või kohaliku ülikuga, sest ladinakeelsed sõnad on mitmetähenduslikud. Monarhe, olgu Lääne-Euroopa riikide kuningaid või Vene vürste, nimetab Henrik järjekindlalt kuningaks (rex). Pärisrahvaste ülikuid ta «rex» ei nimeta, ainult Kaupot kord (VII, 3) «quasi rex et senior Lyvonum de Thoreyda» (Turaida liivlaste kvaasi-kuningas ja vanem). Seda peab arvestama ka «princeps» ja «dux» tõlkimisel. «Dux» tähendab «hertsog» ning selles tähenduses on seda sõna Lääne-Euroopa suurfeodaalide puhul kasutatud (näiteks XXIII, 1 — dux Saxonie de Anehalt Albertus). Ühtlasi (ja algselt) tähendab aga «dux» juhti, pealikut, näiteks «Cauponi, qui dux erat exercitus» (X, 10) — «Caupole, kes oli sõjaväe juht». Seepärast tuleb «Vesthardus, Semigallorum dux» (XII, 2) tõlkida «semgalite juht Vesthard» või «ducem eorum Stecse» (XVII, 6) — «nende juhi Stecse». Sama lugu on sõnaga «princeps», mis ladina keeles tähendab vürsti, ühtlasi (ja algselt) aga ka pealikut. Niisiis «cum Vestardo principe suo» (X, 10) on «Vestardi, oma pealikuga», «Ako, princeps ac senior eorum» (X, 8) — «Ako, nende pealik ja vanem», «Quorum princeps ac senior Lembitus» (XXI, 2) — «Nende pealik ja vanem Lembit». Sõnadega «princeps» ja «dux» on kroonik vanemaid tähistanud just sõjaliste ettevõtmistega seoses. Mingit feodaalset titulatuuri nendes sõnades ei saa näha.

Väga keeruline oli isiku- ja kohanime edasiandmine tekstis. Selle kohta avaldas mitteametlikult oma mõõtuandvat arvamust toponüümik Valdek Pall. Tema arvamusel on püütudki tugineda. Isikunimed on jäetud muutmata, sest pole teada, millisel kujul neid omal ajal öieti

kasutati ning hääldati. Ainult ladina meessoo lõpp *-us* on ära jäetud (Thalibald Thalibaldus'e asemel). Esmajoones käib see Baltimaade pärisrahvaste esindajate nimede kohta. Liivlane Ylo jääb tõlkes Ylo'ks, sest pole kindlasti teada, kas seda nime hääldati Ülo või Ilo. Viimast varianti peetakse tõenäolisemaks. Samal põhjusel jääb tõlkesse liivlase nimena Ymaut, mitte Imant vms. Samuti jäävad muutmata, kuigi need on üldiselt kohmakas ortograafias kirja pandud, kõik teised liivlaste (Gerweder, Vietzo jt.), leedulaste (Suelgate, Stecse jt.), semgalite (Viesthard ehk Vesthard), latgalite (Thalibald, Warigribbe ehk Warigerbe jt.) ning soomlaste (Petrus Kaikewalde ehk Kakewalde) nimed. Ka eestlaste puhul ei saa teisiti toimida. Tuleb kirjutada Vytamas, Maniwalde, Unnepewe, Kyriawan ja Thabelin, sest pole aimu, kuidas need nimed õieti kõlasid. Pole õigust neid muuta Viitamaseks ehk Vihtamaseks, Manivallaks ehk Vanevallaks, Unepäevaks ehk Önnepäevaks, Kirjavaneks, Tabeliniks. Lembitugi puhul ei anna ajalookirjanduse nimetraditsioon ega nime üldine esinemine 19. sajandi lõpust alates alust ühtlustamiseks või muutmiseks. Tõlkes on säilitatud ladinakeelse originaali viis eri nimekuju: Lambite, Lambito, Lembitu, Lembitu, Lembit[us].

Kõnesolevat põhimõtet on rakendatud ka sakslaste nimede puhul. Pole mõtet anda tolleaegseid nimesid uusülemsaksa keelde tõlgituna. Nii on kirjutatud Rodolf, Henric, Theoderic jms. vastavalt originaalile. On säilitatud koguni nimeid kirjutamise ebaühtlus (Volquin ehk Wolquin, Engelbert ehk Eggelbert, Alebrand ehk Alabrand jt.), sest eelistatavat nimekuju on raske leida. Piiskoppide nimed on antud kroonikas esineval kujul (Meynard, Bertold). Need on ilmselt kohasemad uusülemsaksastatud nimekujudest Meinhard, Berthold. Keskülemsaksakeelne Liivimaa vanem riimkroonika annab Meynhart ja Bertolt.

Samast põhimõttest on peetud kinni vene isikunimede puhul, kuigi need on kroonikas ladina alfabeeti translitereerimisel saanud kõvasti kannatada. Eestikeelses tekstis on siiski kõige otstarbekohasem kasutada Henriku transliteratsiooni, kuigi see on silmale harjumata. Ja seda mitte ainult printsiibi järjekindla rakendamise kaalutlustel. Vene isikunimede normaliseerimiseks ja ühtlustamiseks kroonika tõlkes vene keele reeglite järgi ei ole kohast üldkehtivat alust. Esiteks, vene allikatest ei leia mitte kõigi kroonikas esinevate vene rahvusest isikute nimesid. Vene leetopisides ei ole näiteks Polotski vürsti Woldemari, kuigi on palju hüpoteese, mis püüavad teda samastada mitme eri vürstiga. Järelikult ei ole formaalset alust nime venepärastamiseks. Mõnel juhul pole isegi küllaldest sisulist alust. Näiteks Jersika vürsti Vissewalde ehk Wissewalduse puhul, kuigi ühes ürikus esineb nimekuju Wiscewolodus, pole jäagitut kindlust ega selgust, et tegemist on vene vürsti Vsevolodiga. Teiseks, vene isikunimed esinevad 13. sajandi allikates mõnel juhul tänapäevasest erineval kujul. Ei kirjutata näiteks Vladimir, vaid Volodimir ehk Volodimer. Järelikult pole alust tänapäevase nimekuju kasutamiseks, ent samuti ka emma-kumma tolleaegse nimekuju eelistamiseks ja väljavalimiseks.

Kohanimedega on samuti oma mured ja probleemid, kuigi üldpõhimõttelt mõnevõrra lihtsamad. Erinevalt isikunimedest on kohanimedel enamasti tänini ulatuv nimetraditsioon, mida peab arvestama. Vaevalt küll sõandaks keegi väita, et kroonika nimekujud «Odempe, Tharbata, Viliende, Gerwa, Harien, Vironia» jms. tuleks edasi anda teisiti kui «Otepää, Tartu, Viljandi, Järvamaa, Hærumaa, Virumaa». Niisama loomulikult tuleb nimetraditsiooni põhjal «Osilia» esitada «Saaremaana». Aja-

lookirjanduses kinnistunud nimetraditsioonile tuginedes on antud «Sakala, Ugandi, Vaiga». «Revala» osas on tehtud häälikulisi korrektiive, s. t. üritatud muuta ajalookirjanduse nimetraditsiooni. Hoopis teine lugu on nimedega, millel traditsioon puudub. Nii on säilitatud kroonika «Iogentagania», sest tänapäeval sellist nime pole ega ole selgust, kuidas see Henriku ajal võis kõlada. (Tänapäevaks oleks see nimi tõenäoliselt kuju «Jöenda» omandanud, analoogiliselt «Mäenda'le» või «Soonda'le».) Samuti on säilitatud näiteks «Mocha», püüdmata seda mugandada Möhuks vms. Seda laadi interpretatsioonid on õigupoolest lubamatud, need võivad juhtida hoopis väärale teele. Nagu kommentaarides osutatud, on ilmselt ekslik «Loppegunde» tõlgitsus Lõpekunnana, s. o. Järva-maa piirikihelkonnana. Parem on seda laadi tõlgitsusüritusi vältida. «Sontagana» nimes on siiski kirjutatud «o» kahekordselt vastavalt eesti ortograafiale.

Vene, Saksa jt. kohanimede puhul on samuti kinni peetud tänapäevani ulatuva nimetraditsiooni põhimõttest. Seda on tehtud ka Läti nimedega, kuigi see on mõnevõrra raskem. Liivlaste asualal on nimelt liivi nimetraditsioon katkenud ning asendunud uue, läti omaga. Et liivi nimesid ei saa usaldusväärselt taastada, on kasutatud kaasaegseid läti omi (Sigulda, Turaida, Lēdurga, Lielvārde, Aģe jt.). Erandiks on ainult Üksküla ja Holm ning seda puhtpraktilistel või tehnilistel kaalutlustel. Mõlemad nimed on meie ajalookirjanduses väga kodunenud ja suupärased. Väga kohmakas oleks korduvalt kirjutada Ikšķile ja ikšķilelased või Mārtiņsala ja mārtiņsala'lased. Ülejäänud Läti nimede puhul on lihtsam nimetatud põhimõttest kinni pidada (Jersika, Koknese jms.). Kui Läti kohanimedel on eesti keeles üldtuntud vasted (Riia, Väina, Vönnu, Asti järv jms.), siis on neid kasutatud.

Loodetavasti piisab nendest põgusatest seletustest käesoleva väljaande editsiooniprintsiipide mõistmiseks.

Allakirjutanu asus kroonika tõlget toimetama ja kommenteerima niisama alandliku meelega nagu Henrik ise kirjutama ning samuti mitte ilmaliku kasu pärast. Tiivustas huvi, mida tulevane lugejaskond tõlke valmimise vastu osutas. Ta mõtles sealjuures tänumeeli oma õpetajale Rakverest, kadunud Nikolai Kristoffelile, kes kinkis lisaks seni säilinud algteadmistele siira huvi ladina keele vastu. M. J. Eisen kirjutas 1879. aastal, enne J. Jungi eestikeelse tõlke ilmumist: «Kahjatsedes piame õhkama, et keegi õpetatud Eesti kirjamees seda tähtsat kirja tööd enne juba käsile ei ole võtnud ja ajaraamatu warandust oma iluga, ehetega ja tähtsate tuumakate seletustega meie ette välja puistanud.» Jaan Jung ise kirjutas oma kroonikatõlke eessõnas 6. novembril 1880: «... sellepärast ei ole mitte imeks panna, kui mõni teine mees selle loo mõne aasta ehk aja pärast jälle uueste ümber paneb ja välja annab...» Sada aastat hiljem ei ole vana tõlge enam kuidagi suuteline jagama meile ajaraamatu varandust. Nüüd peaks Henriku Liivimaa kroonika R. Kleisi kaalukas tõlkes saama kättesaadavaks kogu lugevale eesti rahvale, kes võib sealt mineviku kaudu ammutada uhkust, julgust ja jõudu tulevikuks.

Enn Tarvel

Dum pia gratia vult pia premia reddere ter
Vult nova gaudia que sua gloria reddere ter
Vult nova lumina vult sua numina pandere ter
Omnia lucida cunctaque splendida pandere ter
Omnia pymetha cunctaque crimina pellere ter
Omnia sordida cunctaque morbida pellere ter
Ydola perfida vanaque delubra pellere ter
Munera Livonicis lavacri sacra vult dare ter
Irrigui sacra donaque celica vult dare ter
Optima munera premia celica vult dare ter

ris

O pia gratia tam pia premia da pia no
Hec nova lumina tantaque gaudia da pia no
Omnia candida cunctaque splendida da pia no
Omnia que bona que pia que nova da pia no
Pessima vincere crimina linquere da pia no
Sordida tergere morbida pellere da pia no
Que mala spernere que bona discere da pia no
Optima munera celica premia da pia no
Gentibus hec tua pandere numina da pia no
Gentibus hiis lavacri dare munera da pia no
Laudis et hec tua dicere munia da pia no
Hostica prelia vincere carnea da pia no
Terrena spernere sydera scandere da pia no
Leta trophea futuraque gaudia da pia no

bis

Veel püha arm tahab vagasid andisid kinkida maa
 Ning uusi rõõme, mis endale kiituseks, kinkida maa
 Valgust uut ning uusi lahkusetegusid laotada maa
 Kõiksugu helgust ja kirkaimat sädelust laotada maa
 Kõiksugu pahateod, kõiksugu roimad et võõraks jääks maa
 Kõiksugu ilgused, kõiksugu tõved et võõraks jääks maa
 Paganajumalad, valede templid et võõraks jääks maa
 Pühimat ristimisandi nüüd andagi liivlaste maa
 Kasta ning pühimaid taevaseid kinke siis andagi maa
 Parimaid ande ning taevaseid hüvesid andagi maa

le

Oo, püha arm, nõnda vagasid andisid anna sa mei
 Valgust uut, erksat ning suurimaid rõõmusid anna sa mei
 Kõike, mis helgib, ning kõike, mis sädeleb, anna sa mei
 Kõike, mis hüva on, vaga on, vastne on, anna sa mei
 Pahimat võita ja roimasid vältida anna sa mei
 Alatust kaotada, haigusi tõrjuda anna sa mei
 Mis paha, põlata, mis hüva, õppida anna sa mei
 Parimad taevased annid ja tasud need anna sa mei
 Paganail' jagada suurt armumärki sult anna sa mei
 Ristimisaardeid neil' hõimudel' kinkida anna sa mei
 Kiita, kuis kohus on, siin sinu vägevust anna sa mei
 Lahingus väärata vaenlase kehasid anna sa mei
 Maapealset põlata, tähtini pürgida anna sa mei
 Ülevaid võitused, tulevaid rõõmusid anna sa mei

le

Värsid tõlkinud Enn Tarvel

I

LIBER PRIMUS. DE LYVONIA

1. DE PRIMO EPISCOPO MEYNARDO. Divina providencia, memor Raab et Babilonis¹, videlicet confuse gentilitatis, nostris et modernis temporibus Livones ydolatras ab ydolatrie et peccati sompno taliter igne sui amoris² excitavit.

2. Fuit vir vite³ venerabilis et venerande canicie⁴, sacerdos ex ordine beati Augustini in cenobio Sigebergensi. Hic simpliciter pro Christo et predicandi tantum causa cum comitatu mercatorum Lyvoniam venit. Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti⁵, Lyvoniam frequenter navigio per Dune flumen adire solebant.

3. Accepta itaque licencia prefatus sacerdos a rege Woldemaro de Ploceke, cui Lyvones adhuc pagani tributa solvebant, simul et ab eo muneribus receptis, audacter divinum opus aggreditur, Lyvonibus predicando et ecclesiam in villa Ykescola construendo.

4. Ex eadem villa primus Ylo, pater Kulewene, et Viezo, pater Alonis, primi baptizantur, aliis vicissim sequentibus.

5. Proxima hyeme Lettones vastata Lyvoniam plurimos in captivitate abducunt. Quorum rabiem declinans⁶ idem predicator cum Ykescolensibus silvis committitur. Recedentibus Letthonibus causatur iam dictus Meynardus Lyvonum stulticiam, eo quod municiones nullas habeant, quibus castra fieri pollicetur, si filii Dei censeret et esse decreverint. Placet et promittitur et, ut baptismum recipiant, iuramento firmatur.

6. Igitur estate proxima a Gothlandia lapicide adducuntur. Interim suscipiende fidei sinceritas a Lyvonibus confirmatur secundo. Ante castrum Ykescolensis inchoacionem pars populi baptizatur et facto castro universitas se baptizandam, licet mendaciter, pollicetur. Ergo muri a fundamentis exsurgunt. Quinta pars castrum sicut a predicatoris surgit expensis, sic eius cedit proprietati, ecclesie fundo ab eo primitus comparato. Perfecto demum castro baptizati recidunt, nondum renati fidem suscipere detrectant. Idem tamen Meynardus ab incepto non desistit. Eo tempore Semigalli, pagani vicini, audita lapidum constructione, ignorantes eos cemento mediante firmari, cum magnis funibus navium venientes, putabant se stulta sua opinione castrum in Dunam trahere, sed a balistariis vulnerati dampna reportantes abierunt.

1 Liber Psalmorum LXXXVII, 4.

2 Breviaar (Matutinum).

3 Breviaar (Gregorii Dialogi, liber II, c. 1).

4 Martüroloogium (18. III).

5 Cicero, De officiis I, 17, 59.

6 Martüroloogium (20. X).

1 Jumala ettenägelik hoolitsus — ladina «divina providencia»; providents; ettehoole; usundifilosoofia mõiste jumala ettenägelikkusest.

2 Rahab — Egiptus. Paabel — Babilon. Piiblis on mõlemal kujutatud pahederohkete, eba-jumalaid kummardavate ning heebrealastele vaenulikkudena.

3 Segeberg — linn Saksa Föderatilisves Vabariigis Schleswig-Holsteini liidumaal.

4 Auväärse halli peaga mees — Meynard (u. 1125 — 14. VIII või 11. X 1196), saksa misjonär, Üksküla piiskop 1186—1196. Mõnes kroonika käsikirjas esineb siinkohal ka auväärse halli peaga mehe nimi, mida aga restaureeritud algteksti aluseks olnud Codex Zamoscianus ei anna. Henrik väldib tegelase nime kirjandusliku võttena, põnevuse tõstmiseks. Lüübeki Arnoldi kroonika andmeil rajati Üksküla piiskopkond 1186. a., paavsti ürikuks esineb selle (episcopatus Ixcolanensis) kinnitus 1188. a.

5 Augustinuse ordu — Augustinuse teoste põhjal loodud reeglite järgi elavad katoliku munga- ja nunnaordud, sealhulgas augustiinlased-kanoonikud, kelle hulka kuuluski Meynard.

I

ESIMENE RAAMAT. LIIVIMAAST

6 Codex Oxenstierna sisaldab 1226. aastat käsitlevas osas (XXIX, 9) killundi «per annos LXVII preteritos, ex quibus primo inventa est a mercatoribus Bremensibus portus Livonicus» (möödunud 67 aasta jooksul, mil Breemeri kaupmeeste poolt esmalt avastati Liivi sadam). Sellele tuginedes on balti-saksa ajaloolased palgutanud esmakordse Liivimaal käimise, Liivimaa n.-õ. «avastamise» (Aufsegelung) 1158. aastasse. Oigupoolest taastati sel (või 1159.) aastal Lüübeki linn, kust said alguse kaubandussuhted Liivimaaga. Liivimaa tähendas sel ajal läänemeresoome rahva liivlaste asuala Riia lahe rannikul umbes 60–100 km laiuse ribana Väina jõest eestlaste asuala lõunarajani, ent osalt ka Väina lõunakaldal.

7 Polotski kuningas Woldemar — Polotski vürst (surnud 1216). Vene leetopissid seda vürsti ei tunne, nii et temale ajalookirjanduses omistatav nimi Vladimir, kui rangelt ja formaalselt läheneda, pole allikaliselt põhjendatud. Vene vürste nimetab Henrik kuningaks (rex). On mitmesuguseid oletusi, mis seostavad nimetatud Vladimirit kümnekonna eri isikuga Polotski vürstisoo genealoogias. Sealjuures seatakse kahtluse alla ka tema valitsemine Polotskis 12. sajandil.

8 Üksküla — läti keeli Ikšķile; asula Läti NSV Ogre rajoonis, Väina jõe paremal kaldal, 28 km Riist ülesvoolu; 9.—12. sajandil liivlaste küla, mis J. Mägist arvates kandis algselt hoopis nime «Ikšķūla» (ladinapäraselt «Ykescola»). Arvestades eestipärastatud nimekuju «Üksküla» üldist levikut eesti ajalookirjanduses, on seda tõlkes kasutatud erandl korras «Ikšķile» asemel.

9 Umbes 1184. a.

10 Ylo — nime hääldati tõenäoliselt «Ilo» (mitte «Ulo»).

11 Umbes 1185. a.

12 Üksküla linnus — umbes 1185 ehitatud tornlinnus, esimene kivikindlus Baltimall, lagunes lõplikult 17.—18. sajandil.

13 Semgalid — Balti hõim nüüdse Läti lõunaosas Lielupe jõgikonnas ja Põhja-Leedus, sai üheks läti rahva moodustajaks. Nende asuala Semgallia on läti keeli Zemgale.

(1) ESIMESEST PIISKOPIST MEYNARDIST. Jumala ettenägelik hoolitsus¹, pidades meeles Rahabit ja Paabelit², see on eksiteel viibivaid paganaid, on meie nüüdseil aegadel äratanud ebajumalakummardajad liivlased ebajumalateenistuse ja patu unest järgmisel viisil oma armastuse tulega.

(2) Segebergi³ kloostri oli austusväärse eluviisiga ja auväärse halli peaga mees⁴, preester õndsas Augustinuse ordust⁵. Ta tuli ühe kaupmeeste seltsiga Liivimaale lihtsalt Kristuse pärast ja ainult et jutlustada. Sest Saksa kaupmehed, kes olid liivlastega sõprusseis, tavatsesid sageli laevadega Väina jõe mööda Liivimaal käia.⁶

(3) Kui siis ülalnimetatud preester on saanud loa Polotski kuningalt Woldemarilt⁷, kellele seni veel paganlikud liivlased tasusid andamit, ja ühtlasi temalt kinke vastu võtnud, hakkab ta julgesti jumala tööle, liivlastele jutlustama ja Üksküla⁸ külasse kirikut ehitama⁹.

(4) Sellest külast on esimene Ylo¹⁰ Kulewene isa, ja Viezo, Alo isa, kes ristitakse esimestena, kuna teised omakorda järgnevad.

(5) Järgmisel talvel¹¹ rüüstavad leedulased Liivimaad ja viivad väga palju rahvast vangipõlve. Nende märatsemise eest kõrvale hoides varjab seesinane jutlustaja ennast koos ükskülastega metsades. Kui leedulased on lahkunud, kurdab juba nimetatud Meynard liivlaste sõgeduse üle, sest neil ei ole mingeid kindlustusi: ta lubab, et neile tehakse linnused, kui nad otsustavad end jumala lasteks pidada ja seda olla. Lepitakse kokku ja lubatakse ja kinnitatakse vandega, et nad võtavad ristimise vastu.

(6) Niisiis tuuakse järgmisel suvel Ojamaalt kiviraiujad. Vahepeal kinnitavad liivlased teist korda, et nad võtavad siiralt usu vastu. Enne Üksküla linnuse¹² ehituse algust ristitakse osa rahvast, ja kogu rahvas töötab, küll valelikult, et peale linnuse valmisamist nad lasevad ennast ristida. Nii kerkivad müürid vundamentidelt. Et viies osa linnusest püstitatakse usukuulutaja kulul, siis saab see tema omandiks. Tema oli esmalt omandanud maatüki kiriku jaoks. Kui lõpuks linnus on valmis ehitatud, taganevad ristitud inimesed usust; need, kes veel polnud ristimises uuesti sündinud, keelduvad usku vastu võtmast. Ometi ei loobu seesinane Meynard ettevõtmisest. Sel ajal tulevad semgalid¹³, naabruses asuvad paganad, kes olid kiviehitisest kuulda saanud, teadmata, et kive mõrdi abil kinnitatakse, suurte laevakõitega ja arvasid oma rumala aruga, et nad veavad linnuse Väinasse, kuid said ammuküttidelt haavata ja läksid kaotusi kandes minema.

7. Vicini Holmenses simili promissione prefatum Meynardum circumvenientes facto sibi castro de dolis lucra reportant. Sex primitus qualicumque intencione baptizati sunt, quorum nomina sunt Viliendi, Uldenago, Wade, Waldeko, Gerweder, Vietzo.

8. Inter duorum predictorum castrorum constructionem a Bremensi metropolitano Meynardus in episcopum ordinatur.

9. Consummato autem castro secundo oblita iuramenti *mentita est iniquitas sibi, nec est usque ad unum*⁷, qui fidem suscipiat. Turbatur nimirum predicantis animus, presertim cum pedetentim rebus suis expilatis, colaphizata familia ipsum suis de finibus exterminare decernant, baptismum, quem in aqua susceperant, in Duna se lavando remove putant, remittendo in Theuthoniam.

10. Habebat idem episcopus cooperatorem in ewangelio, fratrem Theodericum Cisterciensis ordinis, postmodum in Estonia episcopum, quem Lyvones de Thoreyda diis suis immolare proponunt, eo quod fertilior seges ipsius sit in agris eorumque segetes inundacione pluvie perirent. Colligitur populus, voluntas deorum de immolatione sorte inquiritur. Ponitur lancea, calcatur equus, pedem vite deputatum nutu Dei preponit. Orat frater ore, manu benedicit. Ariolus deum christianorum equi dorso insidere et pedem equi ad preponendum movere asserit, et ob hoc equi dorsum tergendum, quo deus elabatur. Quo facto, dum equus vite pedem preponit ut prius, frater Theodericus vite reservatur. Idem frater missus in Estoniam propter eclipsim solis, que in die Iohannis baptiste fuit, a paganis plura passus est vite pericula, dicentibus ipsum solem commedere. Eodem tempore Lyvo quidam de Thoreida vulneratus petivit a fratre Theoderico curari, promittens se, si curatus fuerit, baptizari. Frater autem herbas contundens nec tamen herbarum effectum sciens, sed invocato nomine Domini ipsum et in corpore et in anima baptizando sanavit. Et hic primus in Thoreida fidem Christi suscepit. Infirmus etiam quidam fratrem Theodericum vocat, baptismum petit. Quem mulierum proterva prohibet pertinacia a sancto proposito. Sed invalescente egritudine vincitur muliebris incredulitas, baptizatur, orationibus Deo committitur. Cuius morientis *animam* neophitus quidam ad septem distans miliaria ab angelis in celum deferri vidit⁸ et agnovit.

11. Visa autem Lyvonum pertinacia et labore cassato episcopus predictus collectis clericis cum fratribus mercatorum naves iam in pascha Gothlandiam ituras recedendi proposito aggreditur. Unde Lyvonum astucia christianorum timet et suspicatur super se venturum exercitum, unde dolis et lacrimis et aliis multis modis prefatum fecte revocare student episcopum, dicentes, ut illi quondam beato Martino, licet intencione non simili: *Cur nos, pater, deseris aut cui nos desolatos relinquis?*⁹ Nam recedendo pastor oves suas periculose faucibus luporum exponit⁴. Et ipsi Lyvones plene se fidem suscepturos reprobunt. *Credit innocens omni verbo*¹⁰ et mercatorum consilio simulque futuri exercitus fiducia accepta cum Lyvonibus revertitur. Promiserant enim aliqui de Theuthonicis et quidam de Danis et de Normannis et de singulis populis exercitum se, si opus foret,

7 Liber Psalmodum XXVII, 12; XIV, 1.

8 Liber Tobiae XI, 6; martirologium (30. X).

9 Breviar (Officium Sancti Martini, 11. XI. Laenatud: Sulpicii Severi ep. III ad Bassulam).

10 Liber Proverbiorum XIV, 15.

14 Holm — läti keeli Martinsala; väike saar Väina jões Riia ja Üksküla vahel, praeguse Salspilsis asula juures, kus oli liivlaste küla. Erandlikult on tõlkes kasutatud eesti ajaloo-kirjanduses üldiselt levinud nimekuju «Holm».

15 1186. aasta paiku ehitatud kastell-linnus.

16 1186. a.

17 Hartwig II (1184—1207). Kroonikas on teda kui suurema kirikuringkonna peapiiskoppi nimetatud metropoliidiks.

18 Theoderic — Theoderich. Theoderich (surnud 15. VI 1219), saksa misjonär. Daugavgriva kloostri abt 1202—1211, Eestimaa piiskop 1211—1219.

19 Tsistertslaste ordu — katoliku munga- ja nunnaordu, rajatud 1098 Prantsusmaal, toetas misjon- ja koloniseerimistevõimega Saksa idaeekspansiooni ka Baltimaail 13. sajandil.

20 Ristija Johannese päev — jaanipäev. Päikesevarjutus oli öieti jaanilaupäeval, 23. juunil 1191.

21 Turaida — kroonikas Toreida. liivlaste piirkond Koiva jõe paremal kaldal samanimelise linnuse ümber. Seda võiks võrrelda Eesti kihelkonnaga. Mitmel korral kasutab kroonik Turaida nimetust ka laiemas tähenduses, tähistades ilmselt kogu Koiva-liivlaste ala (X. 6. 13; XI, 2; XV, 5 jm.). Kindlamalt rakendati seda nime jõe alamjooksu kohta (mõlemal kaldal).

22 Naiste vastupanu oli tingitud vist sellest, et ristimisega keelati ära senised polügaamsed abielud.

23 Kas 2. IV 1195 või 21. IV 1196.

24 Önnis — ladina keeli beatus, katoliku kiriku poolt pärast surma beatifitseeritud ehk õndsaks kuulutatud vaga inimene, keda austatakse kohalikul (mitte terves katoliku kirikus) ning kel on eeldusi järgnevat saada pühakuks.

25 Martin — (surnud umbes 397—401), pühak, Tours'i piiskop.

(7) Holmi naabrid¹⁴ petavad ülalnimetatud Meynardit taolise lubadusega ja saavad kavalusest kasu, sest neile ehitati linnus¹⁵. Esmalt lasksid ennast ristida, olgu mis tahes tagamõttega, kuus, kelle nimed on Viliendi, Uldenago, Wade, Waldeko, Gerweder, Vietzo.

(8) Kahe ülalnimetatud linnuse ehitamise vahel¹⁶ pühitseb Breeni peapiiskop¹⁷ Meynardi piiskopiks.

(9) Kui aga teine linnus oli valmis saanud, valetas ülekohus iseen-dale, unustanud vande, ega polnud ühtainustki, kes oleks usu vastu võtnud. Muidugi erutab see usukuulutaja hinge, pealegi et pärast seda, kui nad olid kord-korralt rüüstanud ta vara ja rusikatega tagunud ta peret, otsustavad nad teda ennast oma maalt välja ajada ja arvavad ristimise, mille nad veega olid vastu võtnud, endalt Väinas maha pesta ja Saksamaale tagasi saata.

(10) Selsamal piiskopil oli kaastööline armuõpetuse alal, vend Theoderic¹⁸ tsistertslaste ordust¹⁹, pärastine Eestimaa piiskop, keda Turaida liivlased tahavad oma jumalaile ohverdada, sest tema põldudel andis vili rikkalikumat saaki ja nende viljad hävisid liigvihmade käes. Koguneb rahvas, liisuga küsitakse jumalate tahet ohverdamise kohta. Pannakse maha oda, hobune astub, tõstab jumala tahtel ette elu jaoks määratud jala. Vend palvetab suuga, õnnistab käega. Arbuja väidab, et kristlaste jumal istuvat hobuse seljas ja panevat hobust jalga ette tõstma ja seetõttu tulevat hobuse selg puhtaks pühkida, et jumal maha kukuks. Kui see oli tehtud ja kui hobune asetab elujala ette nagu ennegi, jäetakse vend Theoderic ellu. Seesama vend, kui ta saadeti Eestimaa, kannatas mitmeid surmaohte paganatelt päikesevarjutuse tõttu, mis oli Ristija Johannese päeval²⁰, sest nad ütlesid, ta söövat päikese ära. Samal ajal palus keegi haavatud liivlane Turaidast²¹ vend Theoderici teda ravida, lubades end ristida lasta, kui terveks saab. Vend aga tamps rohutaimi peeneks, küll rohtude toimet teadmata, kuid issanda nime appi kutsudes, ja tegi ta terveks nii ihu kui ka hinge poolest, ristides tema. Ja see võttis esimesena Turaidas Kristuse usu vastu. Keegi tõbine kutsus samuti vend Theoderici ja palub ristimist; naiste häbematu kangekaelsus²² takistab teda püha kavatsust täide viimast. Kui aga haigus muutub ägedamaks, võidetakse naiste uskmatus, ta ristitakse ja antakse palvetega jumala hoolde. Kui ta suri, nägi ja tundis keegi vastristitu seitsme penikoorma tagant ära ta hinge, kui inglid seda taevasse kandsid.

(11) Kui aga ülalnimetatud piiskop oli näinud liivlaste kangekaelsust ja oma töö tagajärjetust, kutsus ta vaimulikud ja vennad kokku ja, kavatsedes lahkuda, läheb kaupmeeste laevade juurde, mis valmistusid juba lihavõtte ajal²³ Ojamaale minema. Siis hakkavad kavalad liivlased kartma ja kahtlustama, et nende peale tuleb kristlaste sõjavägi. Seepärast püüavad nad kavaluse ja pisaratega ja mitmel muul viisil ülalnimetatud piiskoppi teeseldes tagasi kutsuda, lausudes talle — nagu kord nood õndsale²⁴ Martinile²⁵, ehkki mitte sama kavatsusega —: «Miks jätad sa meid maha, isa? Või kellele sa meid hüljatuid jätad? Sest lahkudes jätab karjane oma lambad hädaohtu huntide lõugade ette.» Ja liivlased ise lubavad jälle, et nad võtavad usu täielikult vastu. Tema, ilmsüütu usub iga sõna ja pöördub kaupmeeste nõuandel, saanud ühtlasi kinnituse, et sõjavägi

adducturos. Post discessum mercatorum redeuntem episcopum Holmenses salutatione et animo Iude salutant, dicentes: „Ave rabbi“,¹¹ et quo precio sal aut watmal in Gothlandia comparetur, inquirunt. Non differt lacrimas amaritudo cordis, transit Ykescolam et in domum suam recipitur. Statuit diem, ut colligat populum promissi monendum. Diem non servant, promissum non implent. Unde cum suis captato consilio in Estoniam ire proponit, quatinus cum illis, qui ibi hyemaverant, mercatoribus pergat Gothlandiam. Interim Lyvones in via eius procurant interitum, sed ab Annone Thoredensi premunitur et redire monetur. Itaque multipliciter perplexus Ykescolam revertitur, terram declinare non valens.

12. Unde pro captando consilio domno pape clam nuncium suum, fratrem Theodericum de Thoreyda, direxit. Qui videns se de terra exire non posse, pio dolo vicit Lyvonum insidias, vectus equo, habens stolam, librum, aquam benedictam, quasi infirmum visitaturus; et hanc vie sue causam viatoribus interrogantibus pretendens, terram exeundo evasit et ad summum usque pontificem pervenit. Summus itaque pontifex audito numero baptizatorum non eos deserendos censuit, sed ad observationem fidei, quam sponte promiserant, cogendos decrevit. Remissionem quippe omnium peccatorum indulsit omnibus, qui ad resuscitandam illam primitivam ecclesiam accepta cruce transeant.

13. Iam tunc idem episcopus cum duce Suecie, Theuthonicis et Gothis Curones bello adierant, sed tempestate depulsi Vironiam, Estonie provinciam, applicant et triduo terram vastant. Sed dum Virones de fide recipienda tractarent, dux, accepto potius tributo ab eis vela sustollens divertit in molestiam Theutonicorum.

14. Interea pie memorie Meynardus episcopus post multos labores et dolores decidit in lectum et videns se moriturum¹² Lyvonie et Thoreide convocat quosque seniores, inquirens, si post mortem suam deinceps carere velint episcopo. Illi autem magis se episcopo et patre gaudere velle communiter affirmant. Et post paululum episcopus diem clausit extremum¹³.

- 11 Evangelium secundum Matthaum XXVI, 49.
12 Liber Machabaeorum primus I, 6.
13 Keskaegses kirjanduses sagell esinev väljend.

1 Liber Genesis L, 10

II

LIBER SECUNDUS. DE EPISCOPO BERTOLDO

1. DE CONSECRATIONE EPISCOPI BERTOLDI. Celebratis secundum morem exequiis et episcopo qualicunque Lyvonum planctu¹ et lacrimis sepulto de successore tractatur et ad Bremensem metropolim pro persona ydonea mittitur. Demonstratur de Cisterciensi ordine Lucensis abbatis Bertoldi reverenda persona. Difficilis quidem primitus ad eundum exhibetur, sed metropolitani victus precibus predicationis onus aggreditur.

26 Vatmal — jäme kalev. Henrik kasutab ladinakeelses tekstis saksa sõna.

27 Anno — liivlaste vanem Turaidast.

28 Stoola — katoliku vaimuliku liturgilise rõlvastuse osa, kaelas põlvini rippuv värviline lina.

29 Kõrgeim ülempreester — ladina keeli «summus pontifex», väljend paavsti tähistamiseks. Paavstiks oli tollal Coelestinus III (1191 — 8. I 1198).

30 Arvatavasti 1197. a.

31 See oli tulevane (aastast 1211) Eestimaa piiskop Theoderic, kes langes Lindanise 1219 (vt. XXIII, 2). Kroonik esitab selle selga rõhutamaks Riia sakslaste prioriteeti Eestimaa allutamisel, vastukaaluks Taani pretensioonidele pärast 1219. aastat.

32 Jarl Birger Brosa (surnud 1202), esimene teadaolev Rootsi jarl (arvatavasti aastast 1174). Kirjeldatud sõjaretke samastatakse mõnikord Taani annaallides 1197. aastaga dateeritud Eestisse tehtud retkega. Juba Rootsi ruuniklvid 11. sajandist mälestavad Virumaal (a ulralanti) langenud viikingeid.

33 Kuralased ehk kurelased (läti-päraselt «kuršid») olid balti hõim tänapäeva Läti edelaosas ja Leedu loodeosas, sulasid hiljem kujunevasse läti rahvasse, osalt leedulastesse. Nende asuala Kuramaa on läti keeli Kurzeme. Arvatavasti on ka Kuramaal kuralaste hulgas või läheduses elanud läänemeresoomlasi nimetatud kuralasteks.

34 Väina-äärsete liivlaste ala.

35 14. VIII 1196.

1 Loccum — asula Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksliidumaal Nienburgi kreisis.

2 Bertold — saksa misjonär, Üksküla piiskop 1196–1198. Aastal 1187 esineb ta ajalooallikas Loccum kloostri abtinä (1183. a. veel mitte ja 1194. a. enam mitte). On teateld, et Bertold oli juba Meinhardi eluajal Liivimaal misjonäriks.

saabub, koos liivlastega tagasi. Nimelt olid mõned sakslaste ja mõningad taanlaste ja norralaste ja üksikute muude rahvaste hulgast lubanud sõjaväge siia tuua, kui tarvis on. Pärast kaupmeeste lahkumist tervitavad holmlased tagasitulevat piiskoppi Juuda tervitusega ja Juuda vaimus, öeldes: «Tere, rabi,» ja küsivad, mis hinnaga saadakse Ojamaal soola või vatmalit²⁶. Meelekibeduses ei suuda ta pisaraid tagasi hoida, läheb üle Üksküllasse ja suundub tagasi oma majja. Ta määrab päeva rahva kokkutulekuks, et töotust meelde tuledata. Päevast ei pea nad kinni, töotust nad ei täida. Seepärast, pidanud nõu omadega, kavatseb ta Eestimaale reisida, et nende kaupmeestega, kes seal olid talvitanud, edasi sõita Ojamaale. Vahepeal korraldavad liivlased tema hukkasatmist tee peal, kuid turaidalane Anno²⁷ hoiatab teda ja manitseb tagasi pöörduma. Niisiis tuleb ta mitmeti vintsutatuna Üksküllasse tagasi, suutmata maalt lahkuda.

(12) Seepärast läkitas ta salaja isand paavsti juurde nõu küsima oma saadiku, vend Theoderici Turaidast. Kui viimane nägi, et ta maalt välja ei saa, pääses ta vaga pettuse varal liivlaste varitsemisest, sõitis hobuse seljas, stoola²⁸, raamat ja pühitsetud vesi kaasas, nagu läheks ta haiget külastama. Teekäijale nende küsimuste peale seda oma teekonna põhjusena ette tuues, pääses ta maalt välja ja jõudis kõrgeima ülempreestri²⁹ juurde pärle. Kuulda saanud ristitute arvu, arvas siis kõrgeim ülempreester heaks, et neid ei pea maha jäetama, vaid otsustas, et neid tuleb sundida kinni pidama usust, mille nad vabatahtlikult olid vastu võtnud. Ja ta lubas kõigi pattude andeksandmist kõigile, kes võtavad risti ja lähevad seda esikirikut uuesti ellu äratama.

(13) Juba siis³⁰ oli seesama piiskop³¹ koos Rootsi hertsogiga³², sakslaste ja ojamaalastega käinud sõjaretkel kuralaste³³ vastu, kuid tormiga Eestimaa maakonna Virumaa randa aetud, lähevad nad maale ja rüüstavad seda kolm päeva. Ent kui virulased parajasti pidasid läbivõtmise usu vastuvõtmise üle, heiskab hertsog, võtnud neilt meelsamini andamit, purjed ja sõidab sakslaste meelepahaks minema.

(14) Vahepeal jäi õnnis piiskop Meynard pärast paljusid vaevu ja valusid voodisse pikali ja nähes, et surm tuleb, laseb ta kõik Liivimaa³⁴ ja Turaida vanemad kokku kutsuda ja küsib, kas nad pärast tema surma edaspidi tahavad ilma piiskopita jääda. Nemad aga kinnitavad ühiselt, nad tahaksid pigemini, et neil oleks rõõmuks piiskop ja isa. Vähe aja pärast lõpetas piiskop oma elupäevad³⁵.

II

TEINE RAAMAT. PIISKOP BERTOLDIST

(1) PIISKOP BERTOLDI AMETISSEPÜHITSEMISEST. Kui leinatalitus oli kombe kohaselt peetud ja piiskop liivlaste olgu mis laadi tahes halisemise ja pisarate saatel maetud, peetakse nõu järglase suhtes ja pöördutakse Breemeni emakiriku poole sobiva isiku pärast. Pannakse ette Loccum¹ abti Bertoldi² auväärne isik, tsistertslaste ordust. Ta tõrgub küll alguses minemast, kuid laseb end peapiiskopi palvetest veenda ja võtab endale usu kuulutamise koorma.

2. Factus episcopus, primo sine exercitu Domino se committens fortunam exploraturus Lyvoniam pergit, Ykescolam venit et ecclesie dotem ingrediens quosque meliores tam paganos quam christianos coram se colligit. Quos potibus et escis et muneribus datis placare laborat, dicens se eorum vocatione venisse et predecessori suo in solium successisse. Quem quidem primo blande suscipiunt, sed ipsum in Holmensis cymiterii consecratione alii in ecclesia concremare, alii occidere, alii submergere concertabant, egestatem adventus sui causam esse improperabant.

3. Talibus iniciis consideratis clam naves adiit et Gothlandiam revertitur et in Saxoniam procedens Lyvoniensis ecclesie ruinam tam domno pape quam metropolitano et Christi fidelibus conqueritur universis. Igitur domnus papa cunctis signum crucis accipientibus et contra perfidos Lyvones se armantibus remissionem indulget peccatorum, litteras super hiis eidem episcopo Bertoldo sicut et suo dirigens predecessori.

4. Episcopus ergo collectis viris Lyvoniam venit cum exercitu, ad castrum Holme procedens, quod quidem in medio fluminis situm est. Hic misso trans aquam nuncio querit, si fidem suscipere et susceptam servare decernant. Qui se fidem recognoscere nolle nec servare velle proclamant. Episcopus vero neglectis retro navibus ipsis nocere non potuit. Ergo cum exercitu ad locum Rige revertitur et cum suis quid agat consiliatur.

5. Interea contra ipsum Lyvonum universitas colligitur et trans montem Rige stationem faciunt pugnare parati. Dirigunt tamen episcopo nuncium, causam exercitus superducti requirentes. Respondet episcopus causam, quod *tamquam canes ad vomitum*, sic a fide sepius ad paganismum *redierint*². Item Lyvones: „Causam hanc“, inquiunt, „a nobis removebimus. Tu tantum remisso exercitu cum tuis ad episcopium tuum cum pace revertaris, eos, qui fidem susceperunt, ad eam servandam compellas, alios ad suscipiendam eam *verbis non verberibus*³ allicias“. Episcopus ab eis huius securitatis obsides filios ipsorum requirit, et illi penitus se daturos contradicunt. Interea colligende partis eorum causa breves dant et recipiunt inducias, missis invicem lanceis secundum morem ad confirmationem pacis. In qua pace plures Theutonicos equis pabula querentes occiderunt. Quo viso domnus episcopus ipsorum lancea remissa paci contradixit.

6. DE BELLO E[PISCOPI] BERTOLDI ET [OCCI]SIONE IP[SIUS]. Vociferantur et constrepunt paganico more Lyvones. Armantur ex adverso Saxonum acies ad pugnandum, in paganos precipitantes insultum. Fugiunt Lyvones. Episcopus equi ab eo male detenti velocitate inmiscetur fugientibus. Quem duobus complexentibus tercius, Ymaut nomine, a tergo lancea perfodit, quem et alii membratim dilacerant. Lyvones se subsequi verentes exercitum precipites fugiunt, quia videntes unam occisi Theuthonici galeam militarem, quam capiti suo Lyvo percussor imposuerat. Amisso etenim capite suo nimirum turbatur exercitus et tam equis quam navibus, tam igne quam gladio Lyvonum perdunt segetes.

7. DE BAPTISMO HOLMENSIUM ET YKESCOLIENSIIUM. Quo viso Lyvones, ut maioribus dampnis occurrant, pacem innovant et vocatis ad se clericis primo die in Holme circiter *L baptizati sunt*,

² Liber Proverbiorum XXVI, 11; Epistola secunda Petri II, 22.

³ Cicero, Tusculanae disputationes III, 64.

³ Juulikuu paiku 1198.

⁴ Arheoloogiga andmeil oli Riia linna kohal 12. sajandi lõpul kaks küla: üks tolleaegse Riia järve (vt. pt. IV, komm. 10) rannal (praeguste Kaleju. Audeju, Marstalu ja Sarkanäs gvardes tänavate kandis), teine Väina jõe tolleaegsel rannal (praeguste Peldu ja Üdensvada tänavate kandis). Nüüdse Toomkiriku kohal oli kalmistu. Riia linna ei asutatud niisil tüh-jale kohale. Nähtavasti paiknes seal ka IV, 4 nimetatud, hulga mehi mahutav maja.

5 Arvatavasti liivaluude Riilast põhja pool, hilisema esiplaani kohal, praeguse Smilšu tänava suunas. Kandis hiljem saksa keeli nimetust «Kubenberg», läti keeli «Kubes kalns», oli olemas veel 18. sajandi lõpul, hiljem hävitatud. Muide, 1618. a. elas seal mitu eestlast. Tavaliselt samastatakse selle mäega kroonikas korduvalt (X, 14 jm.) nimetatud «Mons Antiquus» (Vana mägi), mille kõrvale (iuxta) olevat ehitatud Riia linn. A. Bauer kahtleb selles, tahtes «Vana mäe» paigutada nn. Vana-linna Audeju, Märstalu ja Reformatu tänava vahelle, kuigi seal öieti kõrgendikku polegi. Tema enda argumentatsioon on nõrgavõitu, rajanedes eeskätt väitele, et Kubes kalns asub esialgsest linnast kaugel (500 m) ning tema kohta ei saavat öelda «kõrval».

6 Palju vallutajaid pärines Saksimaalalt (Emsi ja Elbe jõgede vahelt). Saksi nimetus sakslase (ka kaupmehe) tähenduses oli levinud kogu Põhja-Euroopas (muinasnorra keeles, vanemas urosroiti keeles), nagu see on tänapäevani läänemeresoomes keeltes (eesti, soome, liivi), kus ta on omandanud ka sõsialsele sisu, härraslinimese tähenduse (saksl.). Võib arvata, et liivlased nimetasid tollalgi sakslasi saksideks. Kroonik kasutas sakse (Saxones) ja Saksimaad (Saxonia) nende kitsamas tähenduses (IX, 6; X, 17; XXVII. 1), kuid saksi ilmselt ka sakslase (Theuthonicus) sünonüümina (XXI, 3).

7 Kroonika tekst ei kinnita ajalooliste romaani pinnast väljakasvanud nimetraditsiooni «Imant» («Imanta», läti «Imants»), mis tugineb interpolleeritud käsikirjade ilmsele ümberkirjutusvalele. Codex Zamoscianus annab Ymaut, mida seostatakse nimega Himmot, Himotu (võib-olla tähenduses himustatu, ihaldatu).

8 Sõnale «dilacerant» järgneb säilinud käsikirjades (välja arvatud Codex Zamoscianus) kiilund: «nono calendis augusti MCXCVIII. Versus: Hasta necans anno Bertholdum Livo secundo» (Tolli kogus leidunud käsikirjas puudub sõna «anno»). See tähendab: «Uheksandal (päeval enne) augusti kalende 1198. Värss: Odaga tappes aastal Bertholdi liivlane teisel». See rooma kalendri järgi märgitud päev on 24. juulil, mida peetaksegi, kõnesolevale kiilundile tuginedes, Bertoldi surmapäevaks. Kiilundi päritolu ja vanuse kohta ei osata midagi kindlalt öelda. On avaldatud arvamist, et see on tuletatud piiskop Bertoldi hauakirjast, sest ta on laaditi lähedane piiskop Meinhardi hauakirjale. Ühtlasi on oletatud, et Bertoldi hauakivi Riias, mis pole tänini säilinud, pärines alles 1380. aastatest. Kui nii oleks, ei saaks ka kiilund ulatuda varasemasse aega. Ei ole muid ajaloolikaid, mis esitavad daatumit kinnitaksid. Lüubeki Arnoldi kroonika teatab siiski, et lahing toimus kuul ajal; ka Henrik (II, 6) räägib liivlaste viljade põletamisest.

(2) Saanud piiskopiks, siirdub ta Liivimaale esialgu ilma sõjaväeta õnne katsuma, usaldades end issanda hoolde, jõuab Üksküllasse, võtab kiriku vara enda valdusse ja kogub kõik paremad, niihästi paganad kui kristlased, enda ette. Ta püüab neid joogi, toidu ja kingituste jagamisega leebeks teha, väites, et ta on tulnud nende kutsel ja pärinud oma eelkäija ametijärje. Esialgu võtavad nad ta lahkesti vastu, kuid Holmi kalmistu pühitsemise ajal vaieldes tahavad ühed teda kirikus ära põletada, teised maha lüüa, kolmandad uputada. Nad heitsid talle ette, et ta olevat vaesuse pärast nende juurde tulnud.

(3) Märganud sellist algust, läheb ta salaja laevade juurde, pöördu tagasi Ojamaale, suundub sealt edasi Saksimaaale ja kaebab niihästi isand paavstile kui peapiiskopile ja kõigile ristiusulistele Liivimaa kiriku lagunemist. Seepeale töötab isand paavst pattude andestust kõigile, kes võtavad vastu ristimärgi ja haaravad sõjariistad truudusemurdjate liivlaste vastu, ja saadab sellesinasele piiskopile Bertoldile selle kohta kirja, nagu ta oli saatnud ka ta eelkäijale.

(4) Niisiis, olles kogunud mehi, tuleb³ piiskop sõjaväega Liivimaale ja jõuab Holmi linnuse juurde, mis asetseb aga keset jõge. Ta saadab saadiku üle vee ja küsib, kas nad otsustavad usu vastu võtta ja pärast vastuvõtmist seda pidada. Nad hüüavad valjusti, et nad ei taha usku tunnistada ega seda pidada. Piiskop aga ei saanud neile kahju teha, sest ta oli mõtlematult laevad tahapoole jätnud. See pärast pöördu ta sõjaväega Riia kohale⁴ tagasi ja peab omadega nõu, mis ette võtta.

(5) Vahepeal kogunevad ta vastu kõik liivlased ja võtavad Riia mäe⁵ taga koha sisse võitluseks valmis. Siiski saadavad nad piiskopi juurde saadiku, pärides põhjust, miks ta sõjaväe kohale tõi. Piiskop vastab, et põhjus on, et nad on just nagu koerad okse kallale, ühtelugu usust paganausku tagasi pöördunud. Liivlased ütlevad siis: «Selle põhjuse tõrjume me endilt tagasi. Sina lase vaid sõjavägi laiali ja pöördu omadega rahus tagasi oma piiskopkonda; neid, kes on usu vastu võtnud, sunni seda pidama, teisi meelita seda vastu võtma sõnadega, mitte piitsahoopidega.» Piiskop nõuab neilt julgeolekuks nende poegi pantvangideks, kuid nad keelduvad üldse neid andmast. Ometi, et väge juurde koguda, annavad nad ja võtavad vastu lühikese vaherahu ja saadavad kombe kohaselt vastastikku odad rahu kinnituseks. Selle rahu ajal tapsid nad palju sakslasi, kes olid hobusemoona otsimas. Seda nähes saatis isand piiskop neile oda tagasi ja ütles rahu üles.

(6) PIISKOP BERTOLDI LAHINGUST JA TEMA TAPMISEST. Liivlased karjuvad ja käratsevad paganlikul kombel. Vastaspoolle relvastab sakside⁶ rivi end lahinguks; nad sööstavad äkki paganate kallale. Liivlased põgenevad. Piiskopi kannab ta väle hobune, keda ta viletsasti tagasi hoidis, põgenejate keskele. Kaks haaravad temast kinni, kolmas, nimega Ymaut⁷, pistab ta seljatagant odaga läbi, teised rebivad ta liigehaaval lõhki⁸. Liivlased, kartes, et sõjavägi neid jälitab, põgenevad ülepeakaela nähes ühe tapetud sakslase sõjakiivrit, mille selle tapja liivlane oli endale pähe pannud. Sõjavägi läheb muidugi oma peamehe kaotuse tõttu ärevaks ja nad laastavad ratsa ja laevadelt tule ja mõõgaga liivlaste vilju.

(7) HOLMLASTE JA ÜKSKÜLLALASTE RISTIMISEST. Seda nähes uuendavad liivlased rahu, et suuremaid kahjusid ära hoida, ja

sequenti die in Ykescola circiter centum convertuntur. Sacerdotes per castra suscipiunt, annone mensuram de quolibet aratro ad expensas cuiusque sacerdotis statuendo. Hiis visis mitigatur exercitus et ad reditum preparatur.

8. Lyvones igitur amisso pastore suo consilio clericorum et fratrum nuncios pro successore novo in Theutoniam mittunt. Et sic credula pacis incerte Saxonum turba revertitur. Manent clerici, manet navis una mercatorum. Iam vela ventus depulit, et ecce perfidi Lyvones de balneis consuetis egressi Dune fluminis aqua se perfundunt, dicentes: 'Hic iam baptismatis aquam cum ipsa christianitate removemus aqua fluminis et fidem susceptam exfestucantes post Saxones recedentes transmittimus.' Illi autem, qui recesserant, in cuiusdam arboris ramo quasi caput hominis inciderant, quod Lyvones Saxonum deum putantes et ex hoc inundanciam et pestilenciam sibi immittere credentes, cocto iuxta ritum medone combibentes, captato consilio caput ab arbore ponentes ligna connectunt, quibus caput superpositum, quasi deum Saxonum, cum fide christianorum post recedentes Gothlandiam per mare transmittunt.

9. Mense peracto rupta pace fratres capiendo et male tractando in bona ipsorum grassantur, ea furtim et violenter auferendo. Equis eciam ablatis agri inculti remanent. Unde usque fere ad ducentas marcas ecclesia est dampnificata. Fugit ergo clerus ab Ykescola in Holme, nescius, cui se fortune aut loco committant.

10. Proxima quadragesima collecta Lyvonum universitas decernit, ut quicumque clericus in terra permaneat post pascha, capite puniatur. Unde tam timore mortis quam querendi pastoris causa clerici Saxoniam pergunt. Decreverunt eciam Lyvones mercatores, qui remanserant, occidere. Sed mercatores dantes munera senioribus vite sue consuluerunt.

III

LIBER TERTIUS. DE EPISCOPO ALBERTO

1. Anno Domini M^oC^oXCVIII^o venerabilis 'Albertus, Bremensis canonicus, in episcopum consecratur.

2. Post consecrationem estate proxima Gothlandiam vadit et ibidem circa quingentos viros signo crucis ad eundum in Lyvoniam signat. Inde per Daciam transiens munera regis Canuti et ducis Woldemari et Absolonis archiepiscopi recepit. Reversus in Theuthoniam in natali Domini Magdeburgh plures signat. Ubi rex Philippus cum uxore coronatur. Et coram eodem rege in sententia queritur, si bona in Lyvoniam peregrinancium sub tuicione pape ponantur, sicut eorum, qui Ierosolimam vadunt. Responsum vero est ea sub protectione apostolici comprehendere, qui peregrinationem Lyvonie in plenariam peccaminum iniungens vie coequavit Ierosolimitane.

9 Arvatavasti vaka (tõenäoliselt umbes 50 l).

10 S. t. adralt kui majandusühi-kult, adralt koos rakendiga.

11 3. III – 18. IV 1199.

12 18. IV 1199.

13 Osa neist, konvendi liikmetest oli kohal 1200. a., piiskop Alberti saabudes (IV, 2).

1 Albert (surnud 17. I 1229) — saksa misjonär, Liivimaa (ehk aastast 1209 Riia) piiskop 1199–1229, tõenäoliselt (1454. aastast pärineva teate järgi) perekonnanimega de Bekeshovede (de Bkeshoved, von Buxhoeveden jms.). Tema ema Aleydis oli Breemeni peapiiskopi Hartwig II poolde. Alberti vendadest on teada viis: Theoderic (oletamisi vanim), Engelbert, Hermann, Rothmar ja Johannes. Theoderic oli vapi järgi otsustades Bekeshovede, mis kinnitab Riia toompraosti teadet 1454. aastast. Aga rüüteli Johannes de Appelderinit (XXVIII. 6) on samuti nimetatud piiskopi vennaks. Selle põhjal kombineeriti hüpotees, et ema Aleydis oli kaks korda abielus: Alberti, Rothmari ja Hermanniga isaga ning kellegi Appelderniga, Engelberti, Theoderici ja Johannese isaga. Uue- mal ajal on sellele otsustavalt vastu astutud, arvatud, et kõik kuus olid lihased vennad de Bekeshovede ministeriaalssoost (alamaadlist) ning on lihtsalt kasutatud paralleelselt kaht perekonnanime. Appeldern ehk Apelderlo (tänapäeval Ape- ler) oli küla 3 km kaugusel Bekeshovedest (mis oli umbes 10 km Bremerhavenist kagus) ning kuulus tõenäoliselt Bekeshovede alla. Albert pühitseti piiskopiks arvatavasti kevadel 1199. enne 25. märtsi, kui kroonika ajaarvamise järgi kestis veel 1198. aasta. 1189–1194 esineb Albert allkates Breemeni toomhärana. Toom- härra ehk kanoonik on piis- kopl peakiriku (toomkiriku) juures asuva kolleegiumi (toomkapiitli) liige.

2 Knud IV (1163–1202) — Taani kuninga 1182–1202. Taani an- naalide andmeil korraldas 1197. a. sõjaretke Eestimaa- le. Knud IV kannab sageli järje- korranumbrit VI. Sel juhul arvestatakse Knud'ide hulka poollegendaarne kuningas Har- deknud I (X sajand) ja II (1035–1042).

3 Valdemar II (1170–1241), hüüd- nimega Sejr (Võitja) — Taani kuningas 1202–1241, Knud IV vend, oli aastast 1188 Schles- wigi hertsog.

4 Absalon (1128–1201) — Ros- kilde piiskop aastast 1158 ja Lundi peapiiskop aastast 1178, Knud IV ajal Taani tegelik valitseja.

5 Jõulu ajal, 25. XII 1199.

6 Philipp (u. 1177–1208), hüüd- nimega von Schwaben («Svaab- bi» või «Svaabimaalt») — Hohenstaufenite soost Saksa kuningas 1198–1208, valitud 6. III 1198.

7 Maria (surnud 1208) — aastast 1197 Philippi abikaasa, Bü- santsi keisri Isaakios Angelose tütar (nimega Elrene), Sitsiilia kuninga Roger III (surnud 1194) lesk.

8 Innocentius III (umbes 1160–1216) — paavst 1198–1216, paavst- tiks valitud 8. I 1198.

kutsuvad vaimulikke endi juurde; esimesel päeval Holmis ristiti umbes viiskümmend, järgmisel päeval Ükskülas pöörati ristiusku umbes sada. Nad võtavad preestrid linnustesse ja määravad iga preestri ülalpidamiseks mõõdu⁹ vilja igalt adralt¹⁰. Seda nähes rahu- neb sõjavägi ja hakkab valmistuma tagasiminekuks.

(8) Kui siis liivlased olid kaotanud oma karjase, saadavad nad vaimulike ja vendade nõuandel saadikud Saksamaale uue järglase pärast. Ja nii pöördub sakside salk, kergeusklikult ebakindlale rahule lootes, koju tagasi. Jäävad kohale vaimulikud, jääb üks kaupmeeste laev. Juba oli tuul purjed eemale puhunud ja ennäe! truudusemurd- jad liivlased, välja tulnud oma harjunud saunadest, valavad end üle Väina jõe veega, lausudes: «Siin kõrvaldame me nüüd jõeveega risti- misvee koos ristiusu endaga, rapsime maha vastuvõetud usu ja saadame ta lahkuvatele saksidele järele.» Need, kes lahkusid, olid aga ühe puu oksale sisse lõiganud just nagu inimese pea, mida liiv- lased peavad sakside jumalaks ja usuvad, et sellest tuleb neile üle- ujutus ja taud; keetnud kombe kohaselt mõdu, joovad nad seda ja, pidanud nõu, võtavad pea puult maha, seovad puid kokku, panevad pea nende peale, ja saadavad selle nagu sakside jumala koos kristlaste usuga merd mööda Ojamaale lahkujaile järele.

(9) Kui kuu oli möödunud, murravad nad rahu, võtavad vennad kinni ja kohtlevad neid halvasti, tungivad nende vara kallale ja võta- vad selle varga kombel ja vägivaldselt ära. Et nad ka hobused ära viisid, jäävad põllud harimata. Sellest kannatas kirik ligi 200 marka kahju. Seepärast põgeneb vaimulikkond Ükskülast Holmi ega tea, mis saatuse hooleks end jätta või kuhu minna.

(10) Järgmise paastu ajal¹¹ kogunevad kõik liivlased ja otsustavad, et kes iganes vaimulikest jääb maale pärast lihavõtteid¹², see jääb peast ilma. Siis suunduvad vaimulikud niihästi surmahirmust aetui- na kui ka karjuse otsimise otstarbel Saksimaale¹³. Ka otsustasid liivlased surmata kaupmehed, kes olid paigale jäänud. Kuid kaupmehed säästsid oma elu, andes kingitusi vanemaile.

III

KOLMAS RAAMAT. PIISKOP ALBERTIST

(1) Issanda aastal 1198 pühitsetakse auväärne Albert, Breemeni toomhärra, piiskopiks¹.

(2) Järgmisel suvel pärast ametisepühitsemist läheb ta Ojamaale ja tähistab seal umbes viissada meest ristimärgiga Liivimaale mine- kuks. Sealt läks ta Taani kaudu edasi ja sai kuningas Knudilt², hert- sog Valdemarilt³ ja peapiiskop Absalonilt⁴ kinke. Tagasi pöördunud Saksamaale, tähistab ta ristimärgiga issanda sünnipäeval⁵ paljusid Magdeburgis. Seal kroonitakse kuningas Philipp⁶ koos abikaasaga.⁷ Ka küsitakse sellesama kuninga palge ees otsust, kas Liivimaale ristiretkele läinute vara seatakse paavsti⁸ kaitse alla, nagu neil, kes Jeruusalemma lähevad. Ja vastati, et see on antud paavsti kaitse alla, kes võrdsustas Liivimaa palverännaku, määrates selle jaoks samuti täieliku pattude andestuse, Jeruusalemma teekonnaga.

1. DE II° ANNO CONSECRATIONIS EPISCOPI ALBERTI. Anno secundo sui episcopatus cum comite Conrado de Tremonia et Harberto de Yborch cum multis peregrinis in Lyvoniam vadit, habens secum in comitatu XXIII naves.

2. Post ingressum Dune se cum omnibus suis Deo commendans ad castrum Holme proficiscitur et inde procedens Ykescolam ire proponit. Sed Lyvones insultum facientes in ascensu quibusdam vulneratis Nicolaum sacerdotem cum aliis occidunt. Episcopus tamen et sui, licet cum difficultate, Ykescolam perveniunt. Quos fratres ibidem morantes a tempore primi episcopi et alii cum gaudio suscipiunt. Collecti Lyvones ibidem pacem cum Theutonicis ad tres dies faciunt, sed dolose, ut suum videlicet interim exercitum colligant.

3. Pace facta episcopus Holmam descendit et paci confidens pro sede sua et pontificalibus et aliis necessariis nuncios ad naves in Dunemunde dirigit. Qui secum assumptis, que volebant, quasi sub magna securitate pacis per viam qua descenderant revertuntur. In qua post ascensum Rumbule Lyvones pacem infringentes eos graviter impugnant et una navi retrocedente et evadente aliam capiunt et pene omnes in ea existentes occidunt et ita Holmam procedentes episcopum cum suis obsident. Ubi cum obsessi nec sibi nec equis pastum haberent, satis angustiat tandem terram fodientes in diversis foveis annonam plurimam et cibaria invenerunt. Interim Frisones cum una tantum navi venientes segetes Lyvonum incendunt et in hiis et in aliis quantum valent eos dampnificant. Lyvones hoc videntes et maius periculum metuentes pacem renovant et firmant et cum episcopo et ceteris Theutonicis ad locum Rige vadunt, ubi Asso et plures alii gratiam baptismi percipiunt.

4. DE PRIMIS OBSIDIBUS A LYVONIBUS ACCEPTIS. Episcopus tamen ob perfidiam Lyvonum paci eorum non confidens, quam iam multociens ruperant, obsides ab Annone et Caupone et senioribus terre exigit. Qui vocati a Theuthonicis ad potacionem omnes simul conveniunt et in una includuntur domo. At illi timentes, ne trans mare in Theuthoniam deducantur, pueros suos, qui de Duna et in Thoreyda fuerunt meliores, domno episcopo circiter triginta representant. Quos ille letus accipit et terram Domino committens in Theuthoniam vadit.

5. Ante exitum suum Lyvones episcopo locum civitatis demonstrant, quam et Rigam appellant, vel a Riga lacu vel quasi irriguam, cum habeat *inferius irriguum ac irriguum superius. Irriguum inferius, eo quod sit aquis et pascuis irrigua vel eo quod ministratur in ea peccatoribus plenaria peccaminum remissio et per eam irriguum superius*¹, quod est regnum celorum, per consequens ministratur; vel Riga nova fide rigata et quia per eam gentes in circuitu sacro baptismatis fonte rigantur.

6. Episcopus autem sciens Lyvonum maliciam et videns se sine auxilio peregrinorum in gente illa non posse proficere fratrem Theodericum de Thoreida pro litteris expeditionis Romam mittit. Qui

1 Liber Josue XV, 19.

1 Conrad — Dortmundi linna-krahv (s. t. linnafoogt), esineb ajalooallikais 1190—1225.

2 Harbert — Osnabrücki piiskopi ministeriaal, esineb ajalooallikais 1184—1197. Iburg — linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksi liidumaal (12. sajandil Osnabrücki piiskopkonna alal).

3 Daugavgriva (läti keeli) — saksa keeli Dünamünde, Väina jõesuu sadamaga. Tolleaegne Väina suue paiknes 16. sajandini praegusest ida pool, kus praegune Vecdaugava.

4 Rumbula (läti keeli) — saksa keeli Rummel, Väina kõige suudmepoolsem kärestik. Dole saare (saksa keeli «Dahlholm») kohal. Kivirahnud (mis 1692. a. kõrvaldati) takistasid seal suuremate laevade liikumist.

5 Friiside asuala ulatus tollal Põhjamere rannikul idas Weseri jõeni, s. t. aladeni, kust intensiivselt värvati ristisõdijaid. Friisid olid tuntud meresõitjad ja kaubitsejad.

6 Asso — Turaida liivlaste vanemaid.

7 Caupo (surnud 1217) — Turaida liivlaste vanemaid. Nime hääldati muidugi «Kaupo». Kas «keegi haavatud liivlane». Turaidas, kes ennast 1191. aasta paiku esimesena ristida laskis (I, 10), oli Caupo, pole põrmugi selge. Et 1200 nõudis piiskop Caupolki poja või poegi pantvangiks, polegi see eriti tõenäoline. Pole selge ka, kas isikunimi «Caupo» on üks Jakob (Jacobus'e) paljusesinevatest germaanipärastest lühenditest, seega enne vallutust laenatud nimi, või algupärane läänemeresoome nimi tüvest «Kau». Vanemas riimkroonikas esineb Caupo nimi kujul Kope. Vt. ka pt. XXI, komm. 19.

8 Terminil «maavanemad» (seniores terre) tähendus pole selge. P. Johansen on pidanud «terra» kihelkonna alljaotuseks (umbes nagu vakuse või suursaraskonnana), see pole aga kaugeltki selge. Kroonikas on kasutatud sõna «terra» suuremate haldusüksuste tähistamiseks, nagu Eesti maad (Harju, Järva, Viru jt.) või tervete rahvaste asualad (eestlaste, liivlaste, semgalite, venelaste jt.), või hoopis ebamäärasemas üldsõnalisel tähenduses. Ka 13. sajandi ürikute puhul, kus «terra» on üritatud tõlgitseda vakuse või suursaraskonnana (1126. a.: «terminari fines... inter Sackalam et Huginiam, in terris, quae dicuntur Rupenia, Kyriania et Humularia»), pole sugugi selge, kas seda sõna pole hoopis kasutatud ebamäärasemas mõttes — ala või piirkonna tähenduses. 1241. a. saarlaste ja sakslaste vahel sõlmitud lepingus esinevad «seniores terrae», kelle nõuandel foogt pidi kohut pidama. Neid on mõtte järgi peetud kihelkonnavanemateks. Arvatavasti on samas tähenduses (vanemad, kihelkonnavanemad) kasutatud seda väljendit ka kroonikas.

9 Paremā — (ladina keeli «meliores») olid üllikud. Pole päris selge, kas nad olid täiesti samased vanematega. Arvatavasti olid nad seda vanematega lalemas mõttes, s.o. sugukondliku ülikonnaga (mitte vanemaameti kandjatega). Vanemas riimkroonikas esineb analoogiline saksakeelne termin «besten» (parimad). Samas tähenduses kasutatakse «parimad mehed» vanavene ja vanapõhja keeles. Ka ladina keeles kasutatakse seda sõna ülliku tähenduses ikka üllivõrdes — parimad (optimates).

10 Riia järv oli Väina parempoolse jõeharu Spekupe järve-taolise laiendi kujuline suudmeosa Riia linna kohal. Seda kasutati sadamana. Alamsaksa keeli nimetati seda die Rige, saksa keeli hilisemal ajal der Riesing. läti keeli Ridziņa. Ta asus nüüdse 13. janvāra tänavapiirkonnas. Võimalik, et selle veekogu järgi on Riia linn saanud oma nime. Spekupe uhtus liiva ja loobiti prahti täis, Inču tammi ehitamine (nüüdse Maskavas tänavakohal) tõkestas veevoolu. Kindlustusvalli ehitamine eraldas Ridziņa seitsvaks veekoguks, mis likvideeriti ajajooksul (1730–1861) ning linn ehitati peale.

11 «Rigare» tähendab ladina keeli «niisutama, kastma» (ülekanutud tähenduses «ristima»). Kogu seletus on niisil sõnade-mäng, üles ehitatud linnanime «Riga» ja «rigare» kõlalisele sarnasusele.

12 Sagedasti kasutatud sõna «gentes» (ainsuses «gens») tähendab «hõimud, rahvad, paganaid» jm. Seda on võimalik mitmeti tõlkida.

(1) PIISKOP ALBERTI AMETISSEPÜHITSEMISE TEINE AASTA. Oma piiskopiameti teisel aastal suundub ta koos Dortmundi krahvi Conradiga¹ ja Harbertiga Iburgist² ning paljude ristosõdijatega Liivimaale, kusjuures tal on kaasas 23 laeva.

(2) Väinasse sisse sõitnud, annab ta enda ja kõik oma kaaslased jumala hooleks, läheb Holmi linnuse juurde ja sealt edasi liikudes kavatseb minna Ükskülasse. Kuid liivlased tungivad ülespoole sõidul neile kallale, haavavad mõningaid ja tapavad koos teistega preester Nicolause. Siiski jõuavad piiskop ja ta kaaslased, kuigi läbi häda, Ükskülasse. Seal esimese piiskopi ajast viibinud vennad ja teised võtavad nad rõõmuga vastu. Sinna kogunenud liivlased teevad sakslastega kolmeks päevaks rahu, kuid salakavalalt, et nimelt vahepeal oma sõjavägi kokku koguda.

(3) Kui rahu oli sõlmitud, sõidab piiskop alla Holmi ja, kindel olles rahule, saadab käskjalad Daugavgrīvasse³ laevade juurde oma aujärje, piiskopiinsigniate ja muu tarviliku järele. Kui need olid kaasa võtnud, mida nad tahtsid, pöörduvad nad, just nagu oleks rahust täielik julgeolek, tagasi sama teed, mida nad olid alla sõitnud. Sellel teel ülalpool Rumbulat⁴ tungivad liivlased rahu murdes neile ägedasti kallale ja üks laev taandub ja pääseb minema, teise nad võtavad kinni, tapavad peaaegu kõik, kes seal on, tulevad siis Holmi alla ja piiravad piiskopi ning ta mehed sisse. Kui nüüd sissepiiratuil polnud moona endi ega hobuste jaoks ja nad olid üsna suures kitsikuses, leidsid nad lõpuks maad kaevates mitmes urkes rohkesti vilja ja toiduaineid. Vahepeal tulevad friisid⁵ üheainsa laevaga, süütavad põlema liivlaste viljad ja teevad neile selle ja muu poolest nii palju kahju, kui suudavad. Seda nähes ja suuremat ohtu kartes, uuen-davad ja kinnitavad liivlased rahu ja lähevad piiskopiga ja teiste sakslastega Riia kohale, kus Asso⁶ ja paljud teised võtavad vastu ristimisearmu.

(4) ESIMESTEST LIIVLASTELT SAADUD PANTVANGIDEST. Siiski ei usalda piiskop liivlaste truudusetuse tõttu nende rahu, mida nad juba mitu korda olid murdunud, ja nõuab pantvange Annolt ja Caupolt⁷ ja maavanemalt⁸. Sakslaste poolt joomapeole kutsutuina tulid nad kõik ühekorraga kokku ja pandi ühte majja kinni. Aga need, kes olid paremad⁹ Väinal ja Turaidas, kartes, et neid ei saadetakse üle mere Saksamaale, esitavad isand piiskopile oma pojad, umbes kolmkümmend. Ta võtab nad rõõmuga vastu, annab maa issanda hooleks ja läheb Saksamaale.

(5) Enne piiskopi lahkumist näitavad liivlased talle linna koha kätte, mida nad ka Riiaks kutsuvad, kas Riia järve¹⁰ järgi või seetõttu, et ta on nagu niisutatud, kuna tal on alumine ja ülemine niisutus¹¹. Alumine on niisutus seepärast, et ta on veesoonte ja karjamaade tõttu vesine, või sellepärast, et seal jagatakse patustele täielikku pattude andestust ja seeläbi järelikult ülemist niisutust, mis on taevariik, või et Riia on kastetud uue usuga ja et selle läbi kastetakse ümbruskonna rahvaid¹² pühast ristimise lätest.

(6) Tundes aga liivlaste õelust ja nähes, et ta ilma ristosõdijate abita ei suuda selle rahva seas edu saavutada, saadab piiskop vend Theoderici Turaidast Rooma ristosõjakäigu kirja saama. See

negotium sibi commissum sanctissimo pape Innocencio revelans litteras ab eo prenominatas et benigne porrectas optinuit.

2 Martüroloogium (21. IV).

7. DE PORTU SEMIGALLIE PROHIBITO. Ipsius eciam rogatu et instantia idem venerandus Romane sedis antistes omnibus Semigalliam mercationis causa frequentantibus districte portum ipsorum sub anathemate prohibet. Quod factum postea mercatores ipsi collaudantes eundem portum communi decreto sub interdicto ponunt, ut si quis illum deinceps mercationis causa ingredi presumat, rebus simul et vita privetur. Unde postea duobus annis transactis post constructionem civitatis quidam promissum eorum infringere volentes primo a mercatoribus omnibus, ne Semigalliam vadant, affectuose rogantur. Sed illi apostolici mandatum non attendentes et commune mercatorum decretum parvipendentes in navi sua Dunam descendunt. Quorum animositatem ceteri videntes admotis aliis navibus eos impugnant. Tandem duobus viris, gubernatore videlicet et ductore navis, exceptis et *crudeli morte*² peremptis alii autem redire coguntur.

1 Breviaar (Officium Sancti Felicis de Valoi, 20. XI).

2 Evangelium secundum Matthaeum VII, 15.

V

1. DE ANNO TERCIO. Anno tercio sue consecrationis episcopus cum peregrinis, quos habere potuit, dimissis in Theuthonia obsidibus in Lyvoniam revertitur et eadem estate in campo spatioso, iuxta quem portus navium esse poterat, Riga civitas edificatur. Eo tempore episcopus Danielelem virum nobilem et Conradum de Meyendorpe ad se colligans duobus castris Lenewarde et Ykescola inbeneficiavit.

2. Interim Curones audito adventu episcopi et civitatis inchoatione non timore belli, sed vocatione Christi pro pace facienda nuncios ad civitatem dirigunt; quam pacem consencientibus christianis, sicut mos est paganorum, sanguinis effusione stabiliunt.

3. Leththones eciam *Deo sic disponente*¹ pacem querentes eodem anno Rigam veniunt, ubi statim pace facta cum christianis amicitie fedus ineunt. Qui postea hyeme subsequente cum exercitu magno Dunam descendentes Semigalliam tendunt. Sed ante ingressum terre audientes regem de Plosceke cum exercitu Leththoniam intrare Semigallis relictis cum festinatione redeunt et in ascensu iuxta Rumbulam duos pisces episcopi invenientes quasi *lupi rapaces*² in ipsos seviunt et vestes, quibus tegebantur, auferunt. Quo facto pisces denudati Rigam fugiunt et iniuriam illatam exponunt. Peregrini autem rei veritatem intelligentes quosdam Leththones adhuc in Riga existentes capiunt et eo usque in vinculis detinent, donec piscatoribus ablata restituuntur.

13 Zemgale ehk Semgalite sadam oli Lielupe jõe suudmes. Sadam tähendab siin õigupoolest jõesuuet. Lielupel oli tollal kaks suuet: üks praegusel kohal, teine ühine suue Väinaga (praeguse Bullupe juures). 13. sajandil jäi Lielupe oma suue umbe, aga aastail 1693–1694, 1758 ning lõpuks 1781 murdis jõgi liivast läbi ja taastas selle suudme.

14 S. o. Theoderich.

15 «Ülemkarjane» on kasutatud ladinakeelse sõna «antistes» edasiandmiseks. Viimane on üks kõrgema valmuiku, eriti piiskopi nimetus. «Rooma aujärje ülemkarjane» tähendab paavsti.

1 Vt. pt. II, komm. 4.

2 Daniel — piiskopi läänimees 1201. aastast ja foogt Lielvärdes. Vt. ka X, 13.

3 Conradus de Meyendorpe (teisel: de Meyendorpe) — piiskopi läänimees (1201. aastast) Ükskülas (vt. ka IX, 11), vahetas esialgse sugunime (Meiendorfi) asula järgi Saksa Demokraatliku Vabariigi Magdeburgi ringkonnas, omandades läänivalduse nime de Ykescola ning saades Üxküllide aadlisoo nimeandjaks. Tema sugu kustus enne 1257. a. ning nimi kandus Bardewis'ite soole.

4 Läänistas — täpsem oleks: andis benefiitsiks (Inbeneficiavit). Benefiits oli sõjateenistuskohustuse eest teatud tähtsajaks (harilikult eluajaks) kasutada antud maavaldus. Lään oli temaga algselt samane, muutus aga 11.–12. sajandil üldiselt pärilikuks maavalduseks.

5 Lielvärde (läti keeli) — asula Läti NSV Ogre rajoonis Väina paremal kaldal, Riist 55 km ülesvoolu. 13. sajandi algul oli Lielvärde linnus üks Väina-lülvaste keskusi, kannab kroonikas nime Lenewarde.

kandis talle ülesandeks tehtud asja ette pühimale paavstile Innocentiussele ja sai temalt ülalnimetatud ja armulikult kätteulatatud kirja.

(7) ZEMGALE SADAMA¹³ KEELU ALLA PANEKUST. Tema¹⁴ palvel ja pealekäimisel keelab seesama kõrgeauline Rooma aujärje ülemkarjane¹⁵ rangelt kõigile kauplemise otstarbel Zemgalesse sõitjatele nende sadama kasutamise kirikuvande ähvardusel. Kaupmehed ise kiidavad hiljem selle heaks ja panevad ühise otsusega selle sadama keelu alla, nii et kes edaspidi kauplemise otstarbel sõandaks sellesse sisse sõita, jääb ilma nii varast kui elust. Seepärast, kui hiljem, kaks aastat pärast linna ehitamist, mõned tahavad nende kokkulepet murda, paluvad esialgu kõik kaupmehed neid tungivalt mitte Zemgalesse minna. Kuid need ei hooli paavsti käsust ning peavad tühiseks kaupmeeste ühist otsust ja sõidavad oma laevaga Väinat mööda alla. Nende südikust nähes ajavad teised teiste laevadega järele ja tungivad neile kallale. Lõpuks, võtnud kinni kaks meest, nimelt tüürimehe ja kippari, ning saatnud julmalt surma, sunnivad nad teisi tagasi pöörduma.

V

(1) KOLMANDAST AASTAST. Kolmandal aastal pärast oma ametissepühitsemist pöördub piiskop koos ristosõdijatega, keda ta oli suutnud saada, Liivimaale tagasi, jätnud pantvangid Saksamaale. Ja samal suvel ehitatakse Riia linn¹ avarale väljale, mille kõrval võis olla laevasadam. Sel ajal võttis piiskop enda juurde suursuguse mehe Danieli² ja Conradi Meiendorfist³ ja läänistas⁴ neile kaks linnust — Lielvärde⁵ ja Üksküla.

(2) Vahepeal saadavad kuralased, kui nad olid kuulnud piiskopi päralejõudmisest ja linna rajamisest, saadikud linna, mitte sõjahirmust, vaid Kristuse kutsel rahu tegema. Kristlased on nõus ja nad kinnitavad selle rahu vere valamisega, nagu on paganate komme.

(3) Ka leedulased tulevad samal aastal, nagu jumal korraldas, Riiga ja paluvad rahu ning astuvad, niipea kui rahu tehtud, kristlastega sõprusliitu. Hiljem, järgneval talvel, laskuvad nad suure sõjaväega Väinat mööda alla ning suunduvad Zemgale poole. Kuid enne maale jõudmist kuulevad nad, et Polotski kuningas tungib sõjaväega Leedumaale sisse, seepärast jätavad nad semgalid rahule ja pöörduvad kiiresti tagasi. Ja nad leiavad karestikutõusengul Rumbula juures kaks piiskopi kalurit, lähevad nagu kiskjad hundid määrtsedes neile kallale ja võtavad neilt rõivad, mis neil seljas olid. Seejärel põgenevad kalurid alasti Riiga ja kaebavad neile osaks saanud ülekohtu üle. Ristosõdijad aga, ära nähes, et asi tõesti nii on, võtavad mõned veel Riias viibinud leedulased kinni ja hoiavad neid nii kaua ahelais, kuni kalureile äravõetu tagastatakse.

VI

1. DE ANNO QUARTO. Anno quarto sue ordinacionis paucis peregrinis murum se pro domo Domini ponentibus¹ civitas committitur et episcopus cum ceteris peregrinis in Theuthoniam proficiscitur.

2. Post cuius discessum frater eius Engelbertus, homo religiosus, de Novo Monasterio vocatus Rigam cum primis venit civibus et eo cooperante, qui dat verbum ewangelizantibus², Christi nomen dilatare cepit in gentibus³ cum fratre Theoderico de Thoreida et Alabrando et ceteris fratribus in Lyvoniam sub religione viventibus.

3. DE PRIMO CONVENTU ET PREPOSITO EORUM. Cuius vitam et ordinem approbantes non longo transacto tempore fratres de conventu beate Virginis Marie in Riga ipsum in prepositum eligunt, quia ex eodem ordine de cenobio Sigeburgensi bone memorie Meynardus, primus Lyvonum episcopus, est electus, qui eos sibi conformare volens conventum ipsorum in parrochia Ykescola primus instituerat. Quem tamen conventum regularium et episcopalem sedem postea Albertus episcopus de Ykescola in Rigam tercio sue consecrationis anno transtulit et cathedram episcopalem cum tota Lyvoniam beatissime Dei genitricis Marie honori deputavit. Clastrum quoque Cisterciensium monachorum in ore Dune construxit, quod clastrum Dunemunde vel Montem sancti Nicolai appellavit. Cui cenobio cooperatorem suum in ewangelio, fratrem Theodericum de Thoreyda, abbatem consecravit.

4. DE INSTITUTIONE FRATRUM MILICIE. Eodem tempore providens idem frater Theodericus perfidiam Lyvonum et multitudini paganorum non posse resistere metuens, et ideo ad multiplicandum numerum fidelium et ad conservandam in gentibus ecclesiam fratres quosdam milicie Christi instituit, quibus dominus papa Innocencius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit.

5. DE PACE FACTA CUM SEMIGALLIS PRIMO. Deinde Semigalli pacem cum Lyvonibus non habentes ecclesiam Holme cum tota villa simul exurunt et castrum diu inpuantes et capere non valentes recedunt. Deus autem volens novellam plantacionem fidei christiane propagare et ei pacem ubique firmare post eandem expeditionem Semigallos ipsos pro pace faciendā Rigam mittit et ita pace more gentilium solidata eos, qui antea fuerant hostes Theuthonicorum et Lyvonum, reddit amicos.

VII

1. DE ANNO QUINTO. Anno quinto sui pontificatus a Theuthonia rediens episcopus viros nobiles, Arnoldum de Meyendorpe, Bernardum de Schusen, Theodericum fratrem suum, cum pluribus honestis viris et militibus secum adducit. Cum quibus prospera et adversa pro Deo pati non formidans fluctuanti pelago se committit et provinciam

1 Prophetia Ezechiels XIII, 5.

2 Evangelium secundum Marcum XVI, 20; Liber Psalmorum LXVIII, 11.

3 Breviaar.

1 Engelbert (surnud 1209) — teisel «Eggelbert» (X, 13; XI, 6; XIII, 3), piiskop Alberti vend, saksa misjonär, Riia Maarja kiriku toompraost 1202–1209. (Vt. pt. III, komm. 1.)

2 Neumünster — linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Schleswig-Holsteini liidumaal. Neumünsteris oli Segebergi kloostri emaklooster.

3 Alabrand (teisel «Alebrand») — saksa misjonär, preester Turaida liivlaste ja idumealas- te juures.

4 «Religio» tähendab muu hulgas kiriklikku koondist (ordu, kongregatsiooni), mille liikmed elasid töötuse põhjal kindlate reeglite järgi. «Sub religione» võiks tõlkida ka «ordureeglite all» või «ordu- reeglite järgi».

5 Piiskop Meinhardi poolt Uuskülas asutatud vaimulike nõukogu (nimetatud umbes 1192–1193) tõi piiskop Albert üle Riiga, muutes ta vastrajatud Maarja katedraali toomkapliliks (vaimulikuks nõukoguks), kusjuures see säilitas oma kloosterliku korralduse ning ühiselu konvendina. Sõna «conventus» üheks tähenduseks on klooster.

6 Praost oli toomkapliidi kõrge- maid vaimulikke (juhtis muu hulgas majandusküsimusi).

7 Kirikukihelkond ehk paroh- hla — maal asuva kiriku tege- vuspäirakond.

8 «Regularis» tähendab katoliku kirikus kõiki töötuse põhjal mingite religioossete reeglite järgijaid (näiteks ordu või kloostri liikmeid).

- 9 Niisiis 1201. või 1202. a. (Vt. pt. III, komm. 1.)
- 10 Riia esimene toomkirik, Maarja kirik, mille asukoht pole teada ning mis põles maha 1215. a. (XVIII, 6). Üldiselt tähendab «cathedra» piiskopi aujärge, «cathedralis» (cathedralis ecclesia) toomkirikut.
- 11 Daugavgrīva (Dünabünde) klooster ehitati 1205–1208 (IX, 7; XII, 5). Tsistertslaste andmel siirdusid mungad kloostri 29. juulil 1208.
- 12 See oli vaimulik rüütllordu (u. 1202–1237), mida tavatatakse nimetada Mõõgavendade orduks rüütlite valgel rüül kantava tähise järgi (punane mөөk ja selle kohal punane rist). Paavsti kinnitus pärineb 12. oktoobrist 1204. Et Theoderic reisib 1203. a. Rooma, on ordu arvatavasti rajatud 1202. a. Vanem riimkroonika nimetab neid «mõõgavennad» (Swert brudere — värss 721) või «jumala rüütliid» (gotes ritter — värss 599). Henriku kroonikas seda nimetust ei esine (ainult Codex Oxenstierna's XXIII, 9 hilise, 16. sajandist, interpolatsioonina «gladiferis»). Ordu ametliku ladinakeelse nimetuse «Fratres militiae Christi» kõige lähema eestikeelse vastena võiks pakkuda «Kristuse sõjateenistuse vennad», mida ongi käesolevas väljaandes kasutatud. Sõnal «militia» on nimelt ladina keeles väga palju tähendusi. «Rüütllordu» on üks eriti haruldasi, mida öieti lial ei kasutata ning mida suuredki sõnaraamatud harilikult ei esita. Kuna Henrik «ordu» tähenduses kasutab järjekindlalt tavalist sõna «ordo», on «militia» tõlkimisel seda vähemõeldavat vastet vältitud.
- 13 Templirüütliid — 1118. a. Jerusaalemmas palverändurite kaitseks asutatud kristliku rüütllordu liikmed.
- 14 Sõnakuulmine — obediens, katoliku kirikus kuulekus, milleks kirikuõigus kohustab alluvaid ülemuste (eriti vaimulikke piiskopi) suhtes.

- 1 Arnoldus de Meyendorpe — vrd. peatükk V, komm. 3) rüütli, kes viibis ristisõdijana Liivimaal 1203.–1204. a.
- 2 Bernardus de Sehuse — rüütli. Sehuse nite ministeriaalisuguvõsast (saanud nime kas Seehausen järgi — praegu linn Saksa Demokraatliku Vabariigi Magdeburgi ringkonnas — või omaaegse linnuse Sehuse järgi saarel Weseri jõe suudmes), viibis ristisõdijana Liivimaal 1203.–1204. a.
- 3 Theoderic — piiskop Alberti vend, jäi Liivimaale, sai 1224. a. piiskop Hermannil vasalliks Ugandis. (Vrd. pt. III, komm. 1.) Ta on de Ropp'e (von der Ropp) mõisnikusoo rajaja.
- 4 Listerby — kroonikas Listeria, maakoht Lõuna-Rootsis Blekinges, kuulus tollal Taani riiki.

(1) NELJANDAST AASTAST. Neljandal aastal pärast oma ametissepühitsemist usaldab piiskop linna väheste ristisõdijate hoolde, kes asetuvad müürina issanda koja ette, ja reisib teiste ristisõdijatega Saksamaale.

(2) Pärast ta lahkumist tuli ta vend Engelbert¹, munk, Neumünsterist² väljakutsutuna esimeste kodanikega Riiga ja hakkas selle abiga, kes evangeeliumi kuulutajaile sõna annab, Kristuse nime levitama paganate seas koos vend Theodericiga Turaidast ja Alabrandiga³ ja teiste Liivimaal mungatöötuse⁴ järgi elavate vendadega.

(3) ESIMESEST KONVENDIST JA NENDE PRAOSTIST. Ei möödunud kaua aega, kui õndsas neitsi Maarja konvendi⁵ vennad Riias, tema elu ja ordu heaks kiites, valisid ta praostiks⁶, sest samasse orduisse kuuluvast Segebergi kloostrist oli valitud hea mälestuse jätnud Meynard, esimene liivlaste piiskop, kes, tahes neid enda sarnaseks teha, oli esimesena asutanud nende konvendi Üksküla kihelkonnas⁷. Aga selle regulaarvaimulike⁸ konvendi ja piiskopi asukoha tõi piiskop Albert hiljem, kolmandal aastal pärast oma ametissepühitsemist⁹, Ükskülast üle Riiga ja pühendas piiskopliku toomkiriku¹⁰ koos kogu Liivimaaga õndsaima jumalaema Maarja auks. Ta ehitas ka Väina suus tsistertsiasmunkade kloostri, mille ta nimetas Daugavgrīva kloostriks või Püha Nikolause Mäeks¹¹. Selle kloostri abtiks pühitses ta oma evangeeliumi-kaastöölise vend Theoderici Turaidast.

(4) SÕJATEENISTUSE VENDEADE SISSESEADMISEST. Samal ajal, ette nähes liivlaste äraandlikkust ja kartes, et paganate hulgale ei suudeta vastu panna, seadis seesinane vend Theoderic sisse mingid Kristuse sõjateenistuse vennad¹², selleks et suurendada usklike arvu ja hoida alles kirikut paganate seas; neile andis isand paavst Innocentius templirüütlite¹³ ordureeglid ja märgi rõivastusel kandmiseks, nimelt mөөga ja risti, ja pani nad oma piiskopi sõnakuulmise¹⁴ alla.

(5) ESIMESEST SEMGALITEGA SÕLMITUD RAHUST. Seejärel põletasid semgalid, kellel polnud liivlastega rahu, Holmi kiriku ühes kogu külaga maha, ründasid kaua linnust ja lahkusid, suutmata seda vallutada. Aga jumal, kes tahtis uut ristiust isandikku laiendada ja talle kõikjal rahu kindlustada, saadab pärast seda sõjakäiku semgaleid endid Riiga rahu tegema ja teeb sel viisil, pärast seda kui rahu paganate kombe järgi oli kinnitatud, sõpradeks need, kes varem olid olnud sakslaste ja liivlaste vaenlased.

VII

(1) VIIENDAST AASTAST. Oma piiskopiameti viiendal aastal toob piiskop Saksamaalt tagasi tulles endaga kaasa suursugused mehed Arnoldi Meiendorfist¹, Bernardi Seehausenist², oma venna Theoderici³ koos väga paljude auväärsete meeste ja rüütlitega. Mitte kartes koos nendega jumala pärast head ja kurja tunda saada, usaldas ta enda lainetava mere hoolde ja kohtas, Taani kuningriigi Listerby⁴ maakonnas maale minnes, paganlikke eestlasi Saaremaalt 16 laevaga, kes

Listrie regni Dacie aggrediens paganos Estonos de Osilia insula cum sedecim navibus invenit, qui recenter ecclesia combusta, hominibus occisis et quibusdam captivatis terram vastaverant, campanas et res ecclesie asportaverant, sicut tam Estonos quam Curones pagani in regno Dacie et Suecie hactenus facere consueverant. Armantur peregrini, dampna christianorum volentes ulcisci; sed pagani cognoscentes, quod Lyvoniam pergerent, timentes valde pacem se cum Rigensibus fecisse mentiti sunt. Quibus dum crederent christiani, tunc quidem manus eorum evaserunt, sed dolis suis nulla eis lucra reportantibus in eundem laqueum, qui paratus erat eis, postea incidunt¹.

2. DE CONFLICTU PEREGRINORUM CUM ESTONIBUS IN MARI. Nam peregrini Deo eos ducente sani et incolumes Wysbu pervenientes a civibus et hospitibus ibidem existentibus lete suscipiuntur. Post dies aliquot Estonos cum universa rapina sua adveniunt, quos peregrini velificare videntes cives et mercatores incusant, eo quod christiani nominis inimicos cum pace portum suum transire permittant. Quibus dissimulantibus et magis pacis securitate cum eis gaudere volentibus peregrini episcopum suum adeunt et cum eis pugnandi licenciam postulant. Episcopus itaque voluntatem illorum intelligens eos a proposito nititur revocare, tum quia possibile erat eos ab hostibus in pugna periclitari, tum quia ecclesia in gentibus posita, que adventum ipsorum prestolabatur, defectum illorum non poterat recuperare. Ipsi autem oportune inopportune instantes² et de Dei misericordia non diffidentes animum suum a proposito nolunt reflectere, nullam inter Estonos paganos et Lyvones differentiam affirmantes rogant, ut petitiones eorum admittens hoc pro peccatis eorum ipsis dignetur iniungere. Videns episcopus ipsorum constantiam arbitratur magis expedire cum obedientia pugnam inire, cum *melior sit obedientia quam victima*³, voluntati eorum satisfaciens, ut cum paganis viriliter in prelio congregiantur, in remissionem eis peccatorum, sicut pecierant, iniungit. Unde peregrini audacter dimicare pro Christi nomine contendunt et armis suis potenter accincti naves, cum quibus erant ituri, cum festinatione preparant. Quod Estonos ex adversa parte intelligentes octo piraticis ab aliis aliquantulum remotis putant se in medio peregrinos venientes posse concludere et ita naves contra se preparatas capere. Theuthonici itaque cum impetu irruentes in eos piraticas duas ad Estonos ingrediuntur, in quibus sexaginta viris occisis naves campanis, indumentis sacerdotalibus et captivis christianis onerate ad civitatem Wysbu deducuntur. Terciam piraticam quidam ex Theuthonicis, fortis viribus, insiliens utraque manu gladium tenet evaginatum et hinc inde percutiens duos ac viginti ex hostibus solus prosternit. In qua cede ultra vires eo laborante velum ab octo viris, qui adhuc erant superstites, in altum ducitur et sic vento velum extollente idem homo captivus deducitur et postea navibus in unum collectis occiditur et illa navis propter paucitatem hominum igne comburitur. Hiis itaque gloriose peractis peregrini omnes pro collata sibi victoria omnipotenti Deo gratias referunt, et episcopus homines cum rebus, quas pagani Danis abstulerant, venerabili domno Andree Lundensi remisit archiepiscopo.

1 Liber Psalmorum LVII, 6.

2 Epistola Pauli ad Timotheum secunda IV, 2.

3 Liber primus Samuelis XV, 22.

- 5 Visby, tolleaegse tähtsa kaubanduskeskuse esmakordne mainimine kirjalikus allikas.
- 6 Võõraste (ladina keeli «hospes») all on mõeldud ilmselt võõrkaupmehi.
- 7 Röövilaevadeks (piratica) nimetab Henrik eestlaste ja kuralaste sõjalaevu. Saarlaste omad, nagu järgnevalt selgub, mahutasid 30 meest. Arvatakse, et need olid suured sõutavad lahtised vened raapurjega ja tüüriaeruga küljel.
- 8 Arvatavasti oli tegemist põletusmatustega.
- 9 Andreas Sunonis, taanipäraselt Anders Suneson (u. 1167–1228) – Lundi peapiiskop 1202–1223, Taani kuninga asehaldur Tallinnas 1219–1221.

äsja olid kiriku maha põletanud, inimesi tapnud, mõned vangi võtnud ja maad rüüstanud, kelli ja kirikuriistu ära viinud, nagu niihästi paganlikud eestlased kui kuralased seni olid harjunud Taani ja Rootsi kuningriigis tegema. Ristisõdijad haarasid sõjariistad, tahes kristlastele tehtud kahju eest kätte maksta, kuid paganad, saades teada, et nad on teel Liivimaale, valetasid suure hirmuga, et neil olevat riialastega sõlmitud rahu. Et kristlased neid uskusid, siis pääsesid nad seekord nende käest, kuid nende pettus ei toonud neile mingit kasu, nad langesid hiljem sellessesamasse silmusesse, mis neile oli valmis pandud.

(2) RISTISÕDIJATE KOKKUPÕRKEST EESTLASTEGA MEREL. Kui ristisõdijad jumala juhtimisel tervelt ja puutumatult Visbyse⁵ jõuavad, võetakse nad kodanike ja seal viibivate võõraste⁶ poolt rõõmuga vastu. Mõne päeva pärast tulevad eestlased kogu oma röövsaagiga. Nähes neid purjetamas, süüdistavad ristisõitjad kodanikke ja kaupmehi, et need lasevad kristlase nime vaenlasi rahus oma sadamast läbi sõita. Et need põikleavad ja pigem tahavad rõõmu tunda nendega peetava rahu julgeolekust, lähevad ristisõdijad oma piiskopi juurde ja nõuavad luba nendega võidelda. Niisiis piiskop, mõistes nende kavatsust, püüab neid ettevõttest tagasi hoida, niihästi sellepärast, et nad võivad võitluses vaenlastega ohtu sattuda, kui ka sellepärast, et paganate hulgas asuv kirik, kes ootab nende päralejõudmist, ei suudaks nende kaotust tasa teha. Nemad aga käivad peale, olgu aeg sobiv või mitte, ei kahtle jumala halastuses ega taha oma meelt kavatsusest kõrvale pöörata; nad väidavad, et pole mingit vahet paganlike eestlaste ja liivlaste vahel, ja paluvad, et ta nende palved kuulda võtaks ja suvatseks selle neile nende pattude pärast peale panna. Nende visadust nähes arvab piiskop, et on kasulikum kuulekalt lahingusse minna, sest kuulekus on parem kui ohver, ja nende soovile vastu tulles kohustab neid pattude andestuseks paganatega lahingus mehiselt võitlema, nagu nad olid palunud. Siis tõttavad ristisõdijad Kristuse nime eest julgesti võitlema ja, olles vägevasti varustatud oma sõjariistadega, seavad kiiresti korda laevad, millega nad kavatsesid minna. Kui eestlased vastaspoolle seda märkavad, nihutavad nad kaheksa röövilaeva⁷ mõnevõrra teistest eemale, arvates, et nad suudavad pealetulevad ristisõdijad vahet kohas kinni suruda ja sel kombel nende vastu valmis pandud laevad ära võtta. Nii sööstavad sakslased ägedalt neile peale, tungivad kahe röövilaeva pardale eestlastele kallale, kus tapeti kuuskümmend meest; kelladega, preestrirüüdega ja vangivõetud kristlastega lastitud laevad viiakse Visby linna. Kolmandale röövilaevale hüppab keegi suure jõuga sakslane, hoiab mõlema käega paljast mõõka ja, jagades hoope siia ja sinna, sirutab üksinda maha kakskümmend kaks vaenlaste hulgast. Kui ta selles tapluses end üle jõu pingutas, heiskavad kaheksa meest, kes veel olid üle jäänud, purje, ja nii, tuule paisutades purje, viiakse see mees vangina ära ja tapetakse, kui laevad hiljem olid kokku kogunenud; ja see laev põletatakse ära meeste vähesuse tõttu⁸. Kui siis see nõnda kiiduväärselt oli korda saadetud, tänavad kõik ristisõdijad kõigevägevamat jumalat neile osaks saanud võidu eest ja piiskop saatis inimesed koos varaga, mille paganad olid taanlastelt röövinud, Lundi peapiiskopile, auväärsele isand Andreasele⁹, tagasi.

Tunc peregrini Wysbu diucius morari nolentes iter inceptum peragunt et Rigam usque perveniunt. De quorum adventu cives et alii in Riga morantes valde gavisii obviarii eis exeunt et cum reliquiis tam episcopum quam omnem comitatum ipsius honorifice suscipiunt.

3. DE ITINERE CAUPONIS CUM FRATRE THEODERICO AD SUMMUM PONTIFICEM. Post hec frater Theodericus cum peregrinis, qui per annum illum in Lyvoniam sub cruce sua Deo militaverant, in Theuthoniam abiens quendam Lyvonem, Cauponem nomine, qui quasi rex et senior Lyvonum de Thoreyda, secum assumit et magna parte Theuthonie perlustrata tandem eum Romam duxit et apostolico exhibet. Quem apostolicus benignissime recipiens deosculatur et de statu gentium circa Lyvoniam existencium multa perquirens pro conversione gentis Lyvonice Deo plurimum congratulatur. Transactis diebus aliquantis idem venerabilis papa Innocencius predicto Cauponi dona sua, videlicet centum aureos, porrigit et in Theuthoniam redire volenti magno caritatis affectu valedicens benedicit et bibliothecam beati Gregorii pape manu scriptam episcopo Lyvoniensi per fratrem Theodericum mittit.

4. DE EXPEDITIONE REGIS DE PLOSCEKE IN YKESCOLA. Eadem estate rex de Ploceke cum exercitu Lyvoniam ex improvise intrans castrum Ykescole impugnat. Cui Lyvones tamquam homines inermes repugnare non audentes promittunt se ei pecuniam daturos. Quam rex acceptans cessat ab obsidione. Porro Theuthonici interim quidam missi ab episcopo cum balistis et armis castrum Holme preoccupant et rege veniente et ipsum castrum expugnare volente equos quam plures vulnerant et Ruthenos propter sagittas Dunam transire non audentes fugant.

5. DE CAPTIVITATE SACERDOTUM ET PECORUM ABLATIONE A REGE WISCEWALDE CUM LETONIBUS. Rex autem de Gercike cum Lethonibus Rigam procedens in pascuis pecora civium rapit, duos sacerdotes, Iohannem de Vechte et Volchardum de Harpenstede, iuxta Montem Antiquum silvam cum peregrinis succidentem capit et Theodericum Brudegame cum civibus eum insequentem occidit.

6. DE SARCOFAGO SACERDOTIS DIVINITUS PROLONGATO. Eodem tempore quidam monachus nomine Sifridus in officio sacerdotali curam animarum sibi commissam in parrochia Holme devotissime peragit et in Dei servicio die ac nocte persistens sue bone conversationis exemplo Lyvones imbut. Tandem post diuturnum laborem Deo felicem terminum vite sue imponente moritur. Cuius corpusculum more fidelium ad ecclesiam deferens cum lacrimis neophitorum turba prosequitur. Cui tamquam filii dilecto patri sarcophagum de bonis lignis facientes asserem unum ad operculum incisum de toto pede nimis brevem inveniunt. Unde commoti lignum, quo prolongari possit, *diu quesitum et tandem inventum*⁴ asseri predicto conformantes clavis affigere temptant, sed eum prius sarcophago superponentes et diligencius intuentes vident illum non

10 Kuningaks nimetab Henrik järjekindlalt Lääne-Euroopa monarhe ning Vene (sealhulgas Jersika ja Koknese) ja Leedu vürste. Kohalike rahvaste vanemaist omistab ta selle nimetuse ainult Caupole ning seda tinglikult (quasi rex). Vanemas riimkroonikas ja ürikuis kannavad mõned kuralaste ja semgalite ülikud kuninga (konig, konic) nime-tust. Vana germaani laensõna «kuningas», mis algselt oli tähendanud pealikut, säilitas läänemeresoome keeltes selle muistse tähenduse veel vallu-tusejärgsetel sajanditel. Sõna «kuningas» oli Henriku aega-del kohalikes keeltes tõenäoli-selt kasutusel pealliku või va-nema tähenduses.

11 Väljendiga «apostlik isa» on tõlgitud sõna «apostolicus», millega on tähistatud paavsti.

12 Ambudega — öieti «ballistide-ga». Ballist tähendas antiik-ajal algselt harilikult vibu põhimõttel töötavat viskema-sinat kivide, süütepottide jms. pildumiseks järsul lennujoo-nel. Osal neist (onager) oli vibu kombineeritud üheolise kangil viskekeha kandva otsa külge. Vibutaoline, nooli la-medama trajektooriga heitev viskemasin kandis nimetust ca-tapulta. Hiljem (ka keskajal) hakati ballistikas nimetama te-rasvibuga katapultit. Henrik tähistab sõnaga «ballista» ka ambu, nagu nähtavasti siin-kohalgi (vrd. X, 8), kuigi am-mu puhul oleks tavalisem sõna «arcuballista».

13 Jersika on praegu asula Läti NSV-s Preili rajoonis Väina paremal kaldal Riist umbes 200 km kaugusel. Hiljemalt 12.—13. sajandil oli Jersika (kroonikas Gercike) Polotskist sõltuva vürstiriigi keskus lat-galite alal. Seal asus tugevate kaitseehitistega linnus, kus suurem osa arheoloogilist leiu-materjali pärineb 10.—13. sa-jandist. Vene kroonikad Jer-sikat ei nimeta. 13. sajandi al-gul oli Jersika valitseja Vis-sewalde (Wissewaldas), leedu vürsti Daugeruthe väimees. Vene leetopissides teda ei esine. On muide oletatud, et Jersika Vissewalde oli samane vürst Vsevolod Mstislavtšiga (1214 Pihkva vürst. 1219—1221 (või aastast 1218) Novgorodi vürst. 1238 Smolenski vürst, suri 1238 või 1239). Vissewalde etnilise päritolu küsimus pole siiski lõplikult selge. Üldiselt peetakse teda (arvestades eriti ürikus esinevat nimekuju Wis-sewolodus) vene vürstiks ni-mega Vsevolod, läti uurijad nimetavad teda latgalid feodaa-likus nimega Visvaldis. On esi-tatud vene nime Vsevolod etü-moloogia, pidades teda tuletis-seks skandinaavia nimest Sig-valdi. Seepärast ei ole käesole-vas väljaandes õigeks peetud kasutada nimekuju Vsevolod, mis allikates ei esine.

14 Vechta — linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksi liidumaal.

15 Harpstadt — alev Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksi liidumaal.

16 Vt. pt. II, komm. 5.

Nüüd ei tahtnud ristosõdijad kauem Visbys viibida, nad jätkavad alustatud teekonda ja jõuavad Riiga päralt. Nende saabumise üle on kodanikud ja teised Riias viibijad väga rõõmsad, tulevad välja neile vastu ja võtavad reliikviatega austavalt piiskopi ja kogu ta kaaskonna vastu.

(3) CAUPO TEEKONNAST KOOS VEND THEODERICIGA KÕR-GEIMA KIRIKUPEA JUURDE. Seejärel läheb vend Theoderic Saksamaale koos ristosõdijatega, kes selle aasta kestel olid Liivimaal oma ristimärgi all jumala eest sõdinud, ja võtab endaga kaasa ühe liivlase, nimega Caupo, kes oli Turaida liivlastel nagu kuningas¹⁰ ja vanem, ja viis ta, rännanud läbi suure osa Saksamaast, lõpuks Rooma ja esitleb apostlikule isale¹¹. Apostlik isa võtab ta väga lahkesti vastu, suudleb teda, pärib temalt palju Liivimaa läheduses asuvate rahvaste olukorra kohta ja kiidab väga jumalat liivi rahva pööra-mise eest. Pärast mõne päeva möödumist annab seesama auväärne paavst Innocentius ülalnimetatud Caupole üle oma kingitused, nimelt sada kuldraha, ja kuna ta tahab Saksamaale tagasi pöörduda, jätab paavst suure armastusega temaga hüvasti, õnnistab teda ja saadab Liivimaa piiskopile vend Theoderici kaudu õndsas paavst Gregoriuse käega kirjutatud pühakirja.

(4) POLOTSKI KUNINGA SÕJARETKEST ÜKSKÜLASSE. Sel-samal suvel tungib Polotski kuningas sõjaväega ootamatult Liivi-maale ja ründab Üksküla linnust. Liivlased kui relvastamata mehed ei sõandanud talle vastu hakata ja lubavad talle raha anda. Kuningas võtab selle vastu ja loobub piiramisest. Nüüd aga hõivavad mõned sakslased, keda piiskop oli vahepeal ambude¹² ja sõjariistadega välja saatnud, Holmi linnuse, ja kui kuningas tuleb ja tahab seda linnust vallutada, haavavad nad palju hobuseid ja sunnivad venelased põge-nema, kes ei julgenud noolte pärast Väinast üle tulla.

(5) PREESTRITE VANGIVÕTMISEST JA KARJA RÖÖVIMISEST KUNINGAS WISCEWALDE POOLT KOOS LEEDULASTEGA. Jersika kuningas¹³ aga ilmub koos leedulastega Riia alla, röövib kodanike karja karjamaalt, võtab vangi kaks preestrit, Johannese Vechtast¹⁴ ja Volchardi Harpstedtist¹⁵, kes Vana Mäe¹⁶ juures koos ristosõdijatega metsa maha võttis, ja tapab Theoderic Brudegame, kes teda koos kodanikega jälitas.

(6) PREESTRI KIRSTU PIKENEMISEST JUMALA ABIGA. Sel-samal ajal kannab üks munk, nimega Sifrid, preestriametis väga vagalt hoolt temale usaldatud hingede eest Holmi kihelkonnas ja, püüdes jumala teenistuses päeval ja öösel, õpetab liivlasi oma hea eluviisi eeskujuga. Lõpuks pärast pikka tööd annab jumal talle õndsas elulõpu ja ta sureb. Vastristitute salk kannab ta sureliku keha usklike kombe kohaselt kiriku juurde ja saadab teda pisarsilmi. Nad teevad talle nagu lapsed armsale isale heast puust kirstu, leiavad aga, et üks kaane jaoks lõigatud laud on terve jala võrra liiga lühike. Sellest hämmeldunud, otsisid nad kaua puud, millega võiks pike-maks jätkata, leidsid lõpuks, püüavad seda ülalnimetatud lauale külge sobitades naelte-ga kinnitada, kuid seda enne kirstule asetades ja hoolikalt silmitsedes näevad nad, et see oli pikendatud mitte inimlikul, vaid jumalikul viisil ja sobis kirstule väga hästi nende

arte humana sed divina prolongatum et optime sarcofago secundum desiderium ipsorum adaptatum. De quo facto parrochiani exhilarati lignum inutiliter a se incisum abiciunt et pastore suo fidelium more sepulto Deum benedicunt, qui *in sanctis suis talia facit miracula*⁵.

5 Liber Psalmorum LXVIII, 35.

1 Liber Machabaeorum primus XIV, 32.

2 Liber Machabaeorum secundus XI, 13.

3 Sealsamas X, 1.

VIII

1. DE VI° ANNO SUI PONTIFICATUS. Anno sexto episcopus timens civitatem, que adhuc modica et infirma erat, propter paucitatem fidelium a paganorum insidiis posse periclitari rursus pro colligendis peregrinis in Theuthoniam vadit. Et iniunctum sibi pro gencium conversione negotium studiose amministrans tam in Theuthoniam eundo quam inde redeundo singulis annis frequentem et intollerabilem fere laborem sustinet.

DE BELLO CONTRA LETONES ET DE PECORIBUS RE-
QUISI[TIS]. Post discessum eius Lethones christianorum nomen abhorrentes cum Lyvonibus de Asscrade et de Lenewarde, adhuc pagani, fere trescenti Rigam descendunt et pecora eius in pascuis comprehensa iam secundo deducere temptant. Paucis itaque viris adhuc in Riga existentibus et ubique propter vicinas silvas insidias metuentibus de civitate simul omnes exire non audent, sed *virii virtutis*¹ circa viginti de civitate hostes insecuti pecora requirunt et invocato super se *Dei omnipotentis auxilio*² militibus advenientibus de civitate iuxta Montem Antiquum cum paganis pugnam ineunt et bello invalescente eo usque preliantur, donec fessi ab invicem separantur. Lyvones eciam quidam navigio Dunam descendunt, ut in absencia populi civitatem ex altera parte ingrediantur, sed *Domino* suos *protegente*³ quidam de civitate obviam eis cum sagittis egrediuntur et ita in fugam vertuntur. Hiis itaque gestis Lethones cum Lyvonibus tribus tantum equis civium optentis discedunt, et Theuthonici unanimes pro conservatione hominum et recuperatione pecorum Deum collaudantes ad civitatem leti revertuntur.

2. DE REDITU PEREGRINORUM QUORUNDAM IN THEUTHONIAM ET VARIIS TRIBULATIONIBUS. Post hec hyeme instante milites quidam, Arnoldus videlicet de Meyendorpe et Bernardus de Sehusen et ceteri quidam, qui cruce resumpta iam secundo ibi remanserant, in Theuthoniam redire volentes preparatis ad iter necessariis navim suam ante nativitatem beate virginis Marie exponunt et ipsis Dunam exeuntibus, Deo sic agente, cum tribus navibus peregrinos alios ante portum habent obvios. In hiis navibus frater Theodericus et Caupo a Roma redeuntes Rigenses in tristitia positos adventu suo letificant. Sed quo magis augetur leticia christianorum, eo amplius dolet et confunditur multitudo paganorum.

3. Milites siquidem predicti inter fluctus maris cum sociis suis diu laborantes tandem ad partes Estlandie perveniunt. Quorum res et vitam Estonos auferre volentes cum decem pyraticeis et duodecim aliis navibus in eos invehuntur. Deo autem suos conservante nichil adversitatis vel doloris ab hostibus paciuntur, immo una pyraticea a christianis confracta quidam paganorum occiduntur, quidam miserabiliter

1 Aizkraukle — asula Lāti NSV Ogre rajoonis, Väina paremal kaldal, umbes 100 km Riist ülesvoolu. Aizkraukle (kroonikas Asserade) linnus, asendilt viimane liivlaste asuala kagunurgas, oli 13. sajandi algul Väina-liivlaste tähtsamaid keskusi. Aizkraukles on suur liivlaste kalmistu 10.—12. sajandi leidudega.

2 Ussimaarjapäev ehk välke-
maarjapäev, 8. september
(1204).

soovi kohaselt. Sellest rõõmsaks saanud, heidavad koguduse liikmed tarbetult nende poolt lõigatud puu kõrvale ja, matnud oma karjase usklake kombel, kiidavad jumalat, kes oma pühakute juures teeb selliseid imetegusid.

VIII

(1) TEMA PIISKOPIAMETI KUUENDAST AASTAST. Kuuendal aastal rändab piiskop jälle Saksamaale ristosõdijaid koguma, kartes, et linn, mis oli veel väike ja nõrk, võib usklake vähese arvu tõttu sattuda paganate salakavala kallale tungi ohtu. Ja tehes hoolega tema peale pandud paganate pööramise tööd, näeb ta iga aasta niihästi Saksamaale kui ka sealt tagasi reisimisega korduvat ja peaaegu talumatut vaeva.

LAHINGUST LEEDULASTEGA JA KARJA TAGASISAAMISEST. Pärast tema lahkumist tulevad leedulased, kes ei kannata kristlaste nime, koos veel paganlike liivlastega Aizkrauklest¹ ja Lielvärdest, umbes kolmsada meest, allajõge Riia alla ja püüavad juba teist korda tema karja, mis karjamaadel kinni püütud, ära viia. Et nüüd Riias on seni veel vähe mehi ja need kardavad naabruses olevate metsade tõttu kõikjal varitsemist, ei julge nad kõik korraga linnast väljuda, vaid umbes kakskümmend vaprat meest linnast jälitavad vaenlasi, otsivad karja üles ja, hüüdnud endale appi kõigevägevamat jumalat, kuna linnast tuleb rüütleid juurde, astuvad Vana Mäe juures paganatega võitlusse ja lahingu ägenedes võitlevad nii kaua, kuni väsinuna lähevad teineteisest lahku. Mõned liivlased sõitsid ka laevaga Väinat mööda alla, et rahva äraolekul teiselt poolt linna sisse tungida, kuid issand kaitses omasid, mõned astuvad neile linnast nooltega vastu ja nii aetakse nad põgenema. Kui see nõnda oli toimunud, lahkuvad leedulased koos liivlastega, saades endile kõigest kolm kodanike hobust, ja sakslased, kiites ühel meelel jumalat inimeste hoidmise ja karja tagasisaamise eest, pöörduvad rõõmsalt linna tagasi.

(2) MÖNEDE RISTISÕDIJATE TAGASIPÖÖRDUMISEST SAKSAMAAL JA MITMESUGUSTEST HÄDADEST. Seejärel, talve tulekul, tahtsid mõned rüütlid, nimelt Arnold Meiendorfist, Bernard Seehausenist ja mõningad teised, kes, võtnud uuesti risti, olid juba teist korda siia jäänud, Saksamaale tagasi minna. Teinud teekonnaks vajalikud ettevalmistused, toovad nad oma laeva enne õndsas neitsi Maarja sünnipäeva² välja, ja kui nad on Väinale välja sõitmas, teeb jumal nii, et nad kohtavad sadama ees teisi ristosõdijaid kolmel laeval. Neil laevaladel rõomustavad Roomast tagasitulevad vend Theoderic ja Caupo kurbusesse jäänud riialasi oma päralejõudmisega. Kuid mida enam kasvab kristlaste rõõm, seda enam tunneb valu ja hämmeldust paganate hulk.

(3) Ülalmainitud rüütlid nimelt koos oma kaaslastega vaevlevad kaua merevoogudel ja saabuvad lõpuks Eestimaa kanti. Tahtes neilt vara ja elu võtta, ründavad eestlased neid kümne röövilaeva ja kaheteistkümne muu laevaga. Kuid jumal hoidis omasid ja nad ei saanud vaenlase käest mingit kahju ega häda kannatada, vaid hoopis kristlased purustasid ühe röövilaeva, mõned paganatest tapetakse,

in mari merguntur. Alteram pyriticam unco ferreo rapientes ad se trahere conantur, sed pagani magis in mari periclitari quam a christianis occidi volentes de navi singillatim exiliunt et illis in periculo mortis occumbentibus alie naves recedentes evadunt. Licet enim omnipotens Deus electos suos in variis tribulationibus positos quasi aurum in igne probare⁴ non desinat, nunquam tamen omnino deserit, immo ex omnibus malis eos eripiens⁵ maiorem hostibus eorum timorem ingerit. Inde procedentes in laboribus plurimis, precipue in fame et siti et frigore multos dies deducentes, cum paucissima cibaria haberent, quinquaginta naufragos christianos in littore stantes ad se colligunt, cum quibus misericorditer agentes cibaria sua consumunt. Et cum hoc solum superesset, ut iam fame deficerent, ecce qualiter visitavit eos oriens ex alto⁶: navis enim magna mercatorum adveniens, que cibaria tam dando eis quam vendendo refecit famelicos, et saturati sunt⁷. Procedentes autem gravissimum adhuc periculum incidunt. Nam tempestas eos in periculosissimos scopulos impulit, intra quos et de quibus magno timore et difficultate venientes in vigilia Andree portum Wysbu attingunt et inde comparatis victualibus Dacie finibus velificantes appropinquant. Non valentes autem propter gelu, quod immensum erat, navim littori applicare, eam in glacie relinquunt et per Daciam in Theuthoniam vadunt rebus suis secum assumptis.

IX

1. DE BELLO CUM LETONIBUS IN RODOPOYSE. Anno septimo circa quadragesimam, quando magis ille gentes suas exercere solent expeditiones, Lethones pene duo milia equitum virorum contra Estonos moventur in expeditionem, et ipsis secus Dunam descendentes et civitatem transeuntibus quidam ex ipsis, homo dives et prepotens Suelgate nomine, cum suis sodalibus ad civitatem divertit. Cui inter alios viros de civitate cum pace obviam exeuntes unus ex civibus, nomine Martinus, ad bibendum potum mellitum prebet. Quo exhausto exercitum preeuntem insequitur et socios suos sic alloquitur: „Nonne Theuthonicorum nobis medonem prebencium trepidantium manus vidistis? Adventum quidem nostrum fama volante cognoverant et ideo timore concussi adhuc trepidare non cessant. Ad presens ergo excidium civitatis ipsius differemus. Sed si partes, ad quas tendimus, vicerimus, hominibus captis et occisis villam ipsorum evertemus. Vix enim pulvis civitatis illius pugillo populi nostri sufficiet.“¹

2. Igitur post dies non multos, audiens quidam Viesthardus nomine, maior natu² de Semigallia, Lethonum expeditionem, cum festinatione Rigam veniens Theuthonicos premonendo alloquitur, eo quod hostes fines ipsorum pacifice transeant, ne forte, postquam situm loci didicerint, in futuro civitatem cum habitatoribus suis destruant. Illis autem ante reditum episcopi propter suorum paucitatem preliari nolentibus idem Vesthardus, tamquam vir bellicosus³, ad pugnam animos eorum incitat et promittens se illis in auxilium Semigallos

4 Liber Job XXIII, 10.

5 Liber Genesis XLVIII, 16.

6 Evangelium secundum Lucam I, 78.

7 Evangelium secundum Marcum VIII, 8; Evangelium secundum Matthaeum XIV, 20.

1 Liber Regum tertius XX, 10.

2 Liber Judith II, 2.

3 Liber primus Samuelis XVI, 18.

3 Andresepäev on 30. novembril (1204).

4 «Finibus» vöiks sama hästi tõlkida «maale», s. o. «lähenevad Taanimaale».

1 Ropaži ehk Ropažciems (lāti keeli) — asula Lāti NSV-s Rīa rajoonis Līela Jugla jõe ääres, 36 km kaugusel Rīast. 13. sajandi algul oli Ropaži (kroonikas Rodopoyse) üks Vālna-liivlaste keskusi.

2 Paast oli 1205. aastal 23. veebruaril 10. aprillini.

3 Henrik kasutab väljendit «rikas» ka Ugandi ülikute kohta (XV, 7 — divitiibus et senioribus non parant — ei säästa rikkaid ega vanemaid). «Eesti NSV ajaloo» I köites on sellega seoses arendatud välja teooria, et feodalsuhete tärkamisel Eestis hakkas tekkima uus feodalseeruv rikkateklass, mis erines vanast sugukondlikust ülikonnast ning seda nimetatudki rikkateks. Võiks aga oletada, et väga vanal laensõnal «rikas» oli tol ajal eesti keeles mingi teinegi tähendus, mis ei märkinud varakust, vaid ühiskondlik-politilist seisundit. Germaani keeles, kust sõna on laenatud, oli lugu nii. Etümoloogiliselt on «rikas» samast tüvest, mis kelti «rix» (vrd. näiteks Vercingetorix) muinaspreisi «riklis», «rikles», gooti «reiks», vanaülemsaksa «rihihi», mis tähendavad valitsejat. Adjektiiv «kuninglik» omandas tähenduse «vägev, võimas» ning muutus hiljem mõiste «vaene» vastandiks. Vanapõhja keeles tähendas «rikas» (rikr) võimast, suursugust. Veel keskülemsaksa adjektiiv «rich» (vrd. uusülemsaksa «reich») säilitas «rikas» kõrväl tähenduse «võimas, suursugune». Sama tüve on lõpuks ladina «rex», sanskriti «radžas». Wulfstan teatab, et eside maal (s. o. Preisimaal) olevat igas linnuses kuninga (cynning) ning «rikkad mehed» (ricostan men), nimetades niisil valitsevat kihti rikkateks. Olgu muu hulgas veel märgitud, et J. Renneri keskalamsaksakeelses kroonikas on hilvi vanemat Caupot nimetatud rikkaks talupojaks (einen riken buren genant Kope). Alnsana meil arvesse tulev allikas, eesti rahvaluule, ei luba sõna «rikas» kasutuses siiski kindlamini eristada erinevaid tähendusi. Mõtlemine paneb küll salapärase Regu ehk Rigu, kes rahvalaulus on seostatud kullaga (... mina raua Reole, Regu mulle kulda...). Võib-olla ei tuleks seda Regu tule-tada ladina «rex'ist», nagu kõigi raskuste kiuste on tehtud, vaid hoopis seostada rikkate kul omaaegse ülikutekihiga?

4 «Malor natu» tähendab õieti «sünnilt suurem». Selle väljendi üliku tähistamiseks on Henrik laenanud piiblist (Juditli raamatust II, 2). Harva esineb seda ülikunimetust Lääne-Euroopa ajalooallikates. Klassikalises ladina keeles (Cicerol jt.) tähendab see väljend vana, elatanud inimest, s. o. sama, mis «senior» (vanem). Nii võiks antud juhul tõlki-dagi lihtsalt «vanem».

5 Vlesthard, Vesthard (vanemas riimkroonikas Vester) — Terve-te semgale pealik ja vanem (vanemas riimkroonikas nimetatud kuningaks), kelle mõjuvõim oli laienenud ka teistele Lääne-Zemgale aladele. Läti-päraselt kasutatakse tema nime Vlestharts (Vestards, Vlestharts). Vesthard esineb kroonikates umbes 1230. aastani.

mõned upuvad armetult meres. Haarates ühest teisest röövilaevast raudkonksuga kinni, püüavad nad selle endi juurde tõmmata, kuid paganad tahavad pigem meres hädahoitu jääda kui langeda kristlaste käe läbi, hüppavad ükshaaval laevast välja ja sellal, kui need surmahohus otsa saavad, taanduvad teised laevad ning pääsevad minema. Sest kuigi kõigevägevam jumal ei lakka oma äravalituid proovimast nagu kulda tules, saates neid mitmesugustesse kimbatustesse, ei jäta ta neid siiski kunagi täiesti maha, vaid aitab nad välja kõigist hädadest ja ajab nende vaenlastele suurema hirmu peale. Sealt sõitsid nad edasi ja olid palju päevi ülirohketes vaevades, eriti näljas, janus ja külmas. Ehkki neil oli väga vähe toidumoonat, võtavad nad enda juurde viiskümmend merehädalist kristlast, kes kaldal seisavad, ja, halastades nende peale, söövad nendega koos oma toidu ära. Ja kui ei jäänud muud üle, kui nälga surra, ennäe, kuidas neid külastas see, kes ilmub ülalt; sest tuli suur kaupmeeste laev, mis kosutas näljaseid niihästi annetades kui ka müües neile toitu, ja nad said söönuks. Edasi sõites satuvad nad aga senistest suurimasse ohtu. Sest torm ajas neid väga kardetavaile karidele, mille vahelt läbi ja millest välja nad pääsevad suure hirmu ning raskusega, jõuavad päev enne andresepäeva³ Visby sadamasse ning, varustanud end toiduainetega, purjetavad sealt edasi ja lähenevad Taani piiridele⁴. Et nad aga tohtu suure jää tõttu ei suutnud laeva randa viia, jätavad nad selle jäässe ja lähevad oma kraami kaasa võttes Taani kaudu Saksamaale.

IX

(1) VÕITLUSEST LEEDULASTEGA ROPAZIS.¹ Seitsmendal aastal paastuaja² paiku, mil need rahvad tavatsevad enamasti oma sõjaretki ette võtta, panevad leedulased ligi kaks tuhat ratsameest liikevele eestlaste vastu sõjaretketele. Ja kui nad piki Väinat allapoole sõidavad ja linnast mööda on minemas, pöörab üks neist, nimega Suelgate, rikas³ ja ülivägev mees, koos oma kaaslastega kõrvale linna poole. Teiste meeste hulgast, kes temale linnast rahuga välja vastu läksid, pakub üks kodanikest, nimega Martin, mesijooki juua. Selle tühjaks joonud, läheb ta eesminevale sõjaväele järele ja ütleb oma kaaslastele nõnda: «Kas te nägite, kuidas meile mõdu pakkuvate sakslaste käed värisesid? Nad olid meie tulekust lendava kuulduse kaudu teada saanud ja seetõttu hirmust vapustatuina ei lakka nad siia maani värisemast. Praegu me niisiis lükkame linna enda hävitamise edasi. Kuid kui me need maakohad, kuhu me suundume, oleme ära võitnud, siis pärast inimeste kinnivõtmist ja tapmist teeme nende küla maatasa. Sest vaevalt jätkub selle linna tolmust meie rahva peotäieks.»

(2) Nüüd siis mõni päev hiljem tuleb üks suursugune⁴ Zemgalest, nimega Viesthard⁵, kuuldes leedulaste sõjaretkest, kiiruga Riiga ja sakslasi hoiatades, ütleb, et vaenlased, kes rahulikult nende maalt läbi lähevad, võib-olla tulevikus, kui nad on paikkonna asendit tundma õppinud, hävitavad linna koos selle elanikega. Et nad oma vähese arvu tõttu enne piiskopi tagasitulekut ei tahtnud võitlust pidada, siis õhutab seesama Vesthard kui sõjakas mees neid taplusele, lubades tuua neile abiks võimalikult rohkem semgaleid, palub anda

quam plures adducturum rogat sibi saltem aliquos dari viros doctos in bello, qui exercitum sciant regere et ad pugnam informare. Theuthonici audientes constanciam animi ipsius dicunt, se petitioni sue velle acquiescere, ita dumtaxat, si de quolibet castro Semigallie obsidem unum, quem elegerint, eis exhibere voluerit. Qui de tali responso plurimum exhyllatus ad suos cum gaudio revertitur et assumptis secum obsidibus denominatis exercitum colligit sufficientem. Quo adducto obsides traduntur in manus Theutonicorum, et ita satis se exhibentes fideles illorum auxilium simul et amicitiam consequuntur. Nam familia episcopi cum fratribus milicie Christi et Conradus miles de Ykescola cum paucis aliis, qui abesse poterant, ad exercitum foras exeunt et in loco eminenti cum Semigallis reditum Lethonum expectant.

3. Mittuntur interim nuncii in Thoreydam ydonei, qui diligenter hostium viam explorare valeant et renunciare. Predictus etiam dux Semigallorum de singulis domibus in Riga victualia colligens exercitui, qui de longinquo venerat, transportat. Redeuntes autem Lethones cum infinitis captivis et inenarrabili preda pecorum et equorum, post introitum Lyvonie paulatim de villa ad villam gradientes tandem ad castrum Cauponis declinant et paci Lyvonum confidentes apud eos nocte quiescunt. Legati autem Theutonicorum et Semigallorum discrete reditum eorum percunctati exercitui suo denunciant, et altera die nuncii alii priores insequuntur, qui Lethones per compendia Rodenpoys versus Ykescola testantur velle redire. Hiis rumoribus auditis universa malewa letificatur et certatim quivis ad pugnam preparatur. Venientes ergo Lethones cum tota preda et captivis, qui millenarium superabant numerum, exercitum suum dividunt in duas partes et in medio captivos constituentes propter nimiam profunditatem nivis per unam tantum viam singuli gradiuntur; sed mox ut primi eorum vestigia precedencium reperiunt, insidias suspicantes subsistunt, et ita postremi cum captivis primos insequuti in unum colliguntur cuneum. Quorum multitudinem Semigalli videntes plures ex ipsis tremefacti et pugnare non audentes ad tutiora loca divertere querunt. Considerantes hoc quidam ex Theuthonicis Conradum aggrediuntur militem instanter deprecantes, ut ipsi primum cum hostibus Christi prelium ineant, asserentes *magis expedire gloriose mortem*⁴ pro Christo subire quam ad confusionem gentis sue inhoneste fugam inire. Qui more militari tam in equo quam in se ipso bene loratus cum paucis qui aderant Theutonicis Lethones aggreditur. Sed ipsi nitorem armorum istorum abhorrentes, Deo etiam timorem immittente, ab eis ex omni parte declinant. Cernens itaque Semigallorum dux Lethones de Dei misericordia ita conterritos, hortatur suos viriliter cum illis prelium committere, et ita exercitu in unum collecto Lethones undique per viam *tamquam oves disperguntur*⁵ et ex eis circiter mille ducenti in ore gladii prosternuntur.

4. DE FUGA LETONUM ET MORTE SUELGATEN. Inveniens autem quidam de familia episcopi, Theodericus Scilling, Suellegaten, qui se civitatem Dei subversurum dixerat, quem in vehiculo sedentem videns lancea latera sua perforat. Hunc Semigallorum quidam palpitare videntes, caput eius abscidunt et vehiculis suis imponentes,

4 Liber Machabaeorum secundus VI, 19.

5 Liber Regum tertius XXII, 17.

6 Sõna «dux» kasutab Henrik Lääne-Euroopa feodaalide puhul tähenduses «hertsog», kohalike ülikute puhul peaks seda tõlkima «juht, pealik».

7 Nimetatud ka «turaidalaste linnus» (XV, 3), «Caupo suur linnus» (XVI, 3). Oli turaida liivlaste peamine linnus, asus Koiva paremal kaldal. Tema asukoht pole päris kindlasti teada, arheoloogid peavad viimasel ajal kõige tõenäolisemaks, et ta paiknes hilisema Turaida piiskopilinnuse (Vredelande) kohal. Valitseb arvamine, nagu oleks olnud kaks Caupo linnust: üks neist (castrum Cauponis) Cubbeleses, teine (castrum magnum Cauponis; castrum Thoredenslum) Turaidas. Ometi ei anna arheoloogia andmed ega kroonika alust selliseks vahetegemiseks. On täiesti mõeldav, et samale linnusele võidi kord lisada epiteet «suur» (magnum).

8 Ladinakeelses tekstis esineb eestikeelse sõna «malewa». See sõna (malwe) oli Liivimaa sakslaste keeles üldiselt käibel 16. sajandini, niihästi sõjaväe kui sõjakäigu tähenduses.

talle vähemalt mõned sõjas õppinud mehed, kes oskavad sõjaväge juhtida ja lahinguks valmis seada. Kuuldes tema meelekindlust ütlevad sakslased, et nad on valmis ta palvet täitma, ent ainult siis, kui ta nõustub andma neile igast Zemgale linnusest ühe pantvangi, kelle nad välja valivad. Sellise vastusega sai ta väga rõõmsaks, pöördub rõõmuga omade juurde tagasi ja, võtnud endaga kaasa nimepidi nõutud pantvangid, kogub küllaldase sõjaväe. Kui ta selle kohale tõi, antakse pantvangid sakslaste kätte üle, ja et nad niiviisi olid end näidanud küllalt ustavaina, saavutavad nad nende abi ja ühtlasi sõpruse. Sest piiskopi kodakondsed koos Kristuse sõjateenistuse vendadega ja rüütel Conrad Ükskülast ühes väheste teistega, kes võisid ära olla, lähevad välja sõjaväe juurde ja ootavad koos semgalitega kõrgendikul leedulaste tagasitulekut.

(3) Vahepeal saadetakse Turaidasse sobivad käskjalad, kes suudavad vaenlaste tee hoolsasti välja uurida ja teatada. Ülalnimetatud semgalite juht⁶ kogub üksikutes majades Riias toiduaineid ja toimetab need sõjaväele, kes oli kaugelt tulnud. Leedulased aga naasevad arvutu hulga vangidega ning ütle mata suure kariloomade- ja hobustesaagiga ja pärast Liivimaale jõudmist liiguvad nad aegamööda külast külasse, pööravad lõpuks Caupo linnuse⁷ poole ja, usaldades rahu liivlastega, puhkavad nende juures öösel. Kuid sakslaste ja semgalite saadikud olid nende tagasituleku hoolikalt välja selgitanud ja teatavad sellest oma sõjaväele; teisel päeval järgnevad eelmistele teised käskjalad, kes tõendavad, et leedulased tahavad otseteid mööda Ropaži kaudu tagasi minna Ükskülasse. Neid kuuldusi kuuldes rõõmutseb kogu maleva⁸ ja üksteise võidu valmistab end igamees lahinguks. Leedulased tulevad siis kogu saagi ja vangidega, keda arvu poolest oli üle tuhande, jagavad oma sõjaväe kahte ossa, paigutavad vangid keskele ja sammuvad liiga sügava lume tõttu ainult ühte ainsat teed mööda ükshaaval, kuid niipea kui esimesed neist avastavad eesläinute jäljed, jäävad nad, kartes lõksu sattumist, seisma, ja sel viisil, kui viimased koos vangidega olid jõudnud esimestele järele, kogunevad nad üheks kiiluks. Kui semgalid nende suurt hulka näevad, püüavad paljud neist, hirmust võdisedes, julgemata võitlusse astuda, ära minna kindlamatesse kohtadesse. Seda märgates pöörduvad mõned sakslased rüütel Conradi poole ja paluvad tungivalt, et nad esmajoones võiksid Kristuse vaenlastega lahingut alustada, väites, et on parem auga Kristuse eest surma minna kui oma rahva häbiks autul viisil põgenema pista. Tema, olles rüütlikombe kohaselt nii ise kui ka hobune hästi soomusrüüga kaetud, tungib ühes väheste kohalolevate sakslastega leedulastele kallale. Kuid need, kohkudes nende sõjariistade särast, kuna ka jumal sisendas neile hirmu, pööravad nende eest igast küljest kõrvale. Kui nüüd semgalite juht näeb leedulasi tänu jumala halastusele nii heidutatuna, ergutab ta omi mehiselt nendega lahingusse astuma ja et nii sõjavägi oli ühte kogunenud, pillutatakse leedulased kõikjal teed mööda nagu lambad laiali ja umbes tuhat kakssada nendest hävitatakse mõõgatera läbi.

(4) LEEDULASTE PÖGENEMISEST JA SUELDATE SURMAST. Üks piiskopi perest aga, Theoderic Schilling, leiab Suellegate, kes oli öelnud, et ta hävitab jumala linna, ja kui ta näeb teda sõiduriistas istuvat, pistab tema küljed odaga läbi. Mõned semgalid, nähes teda tõmblevat, lõikavad ta pea ära, panevad selle oma sõiduriista-

que solis capitibus Lethonum oneraverant, in Semigalliam ducunt. Plures eciam de Estonibus captivis, cum et ipsi essent *inimicicias exercentes* omni tempore *contra*⁶ christiani nominis cultores, in gladio occiderunt, et ita christiani, Semigallis paganis adiunctis, de utroque populo, Lethonum videlicet et Estonum, plenam optinent victoriam. Igitur post cedem Lethonum et Estonum Theuthonici cum Semigallis ad spolia gentis utriusque revertuntur et infinitam predam, tam in equis et pecoribus, tam in vestibus quam in armis accipientes, per Dei gratiam conservati, omnes ad *propria redeunt* sani et *incolumes*⁷ et Deum benedicentes.

5. Referebat sacerdos quidam, qui tunc in Lethonia captivus tenebatur, Iohannes nomine, quod mulieres quinquaginta se ob mortem virorum suspensio interfecerunt, nimirum cum credant se cum illis mox in alia vita victuros.

6. Signatis itaque per Theuthoniam multis hominibus signo crucis tandem domnus episcopus ad naves revertitur, assumpto secum fratre suo Rothmaro de claustro Sygeberge, eo quod auctoritate piissimi apostolici Innocencii ei donatum est, de quolibet cenobio unum de fratribus, quem vellet, socium laboris assumere. Igitur eo ducente, *qui imperat ventis et mari*⁸, Rigam perventum est, ubi domnus episcopus a suis diu desideratus cum omni milicia peregrinorum honorifice susceptus est. Erat in eadem acie dux belli comes Henricus de Stumpenhusen, Cono de Ysenborch, nobilis homo, et alii tam de Westfalia quam de Saxonia milites quam plures cum ceteris peregrinis.

7. Volens ergo episcopus tantorum virorum consilio et auxilio vinee Domini *palmites extendere*⁹ in gentibus, post introitum Dune claustrum Cysterciensium monachorum locaverunt in Dunemunde, quibus episcopus abbatem prefecit antedictum fratrem Theodericum, mittitque ad castrum Ykescola Conradum de Meyendorpe, cui iam dudum castrum idem in beneficio contulerat, ut eo nunciante Lyvones episcopum cum peregrinis quibusdam venturum presciant et ipsum tamquam filii patrem benigne recipiant, cum quo disponant de pace in se habenda et fide ulterius propaganda.

8. Lyvones ergo, qui post acceptam baptismi gratiam a primo Lyvonum antistite Meynardo fidem Christi irridebant et hanc in Duna se lavantes delere sepe dicebant, audito episcopi ascensu cum ceteris adhuc paganis ad fugam se preparant et mane facto Conradum prenominatum ad se vocantes occulte moliuntur occidere. Sed quia *sagitta previsa minus ferit*¹⁰, ipse dolum sciens eorum, armis suis indutus cum comitibus suis ad eos foras egreditur et illis cum eo multa confabulantibus ad singula queque competenter respondet. Interim quidam episcopum precedentes superveniunt. Unde magis obstupefacti Lyvones et in fugam versi beneficio navicularum se committunt et versus castrum Leneworde cum uxoribus suis et parvulis ascendunt, satis hoc evidenter demonstrantes, quod baptismum iam pridem susceptum minus curaverunt. Peregrini itaque dum vident neophitos Lyvones in tantum exorbitare et *tamquam canes ad vomitum redire*¹¹, eo quod fidei olim susceptae obliviscantur, zelo Dei accensi insequuntur fugientes. Sed mox ut

6 Liber Machabaeorum primus VII, 26; IX, 51.

7 Breviaar.

8 Evangelium secundum Matthaeum VIII, 26; Evangelium secundum Lucam VIII, 25.

9 Prophetia Ezechielis XVII, 7; Liber Psalmorum LXXX, 11.

10 Breviaar.

11 Liber Proverbiorum XXVI, 11; Epistola secunda Petri II, 22.

dele, mis nad olid üksnes leedulaste päid täis laadinud, ja viivad Zemgalesse. Ka paljud vangivõetud eestlastest jätsid oma elu mõõga läbi, sest nad olid kogu aja Kristuse nime kummardajate vastu vaenulikud olnud, ja nii saavad kristlased koos nendega liitunud paganlike semgalitega täieliku võidu mõlema rahva, nimelt leedulaste ja eestlaste üle. Nõnda siis pöörduvad sakslased ühes semgalitega pärast leedulaste ja eestlaste tapmist mõlema rahva sõjasaagi juurde tagasi ja saavad tohutu saagi, niihästi hobuseid ja kariloomi, niihästi riideid kui ka sõjariistu, ise aga jumala armu läbi hoitud, lähevad kõik tervetena ning puutumatuina ja jumalat kiites koju.

(5) Keegi preester, nimega Johannes, keda sel ajal Leedumaal vangis peeti, jutustas, et viiskümmend naist võtsid oma meeste surma pärast endilt poomise läbi elu, muidugi seepärast, et nad usuvad, et nad peatselt nendega teises elus koos saavad elada.

(6) Kui ta siis mööda Saksamaad oli paljud mehed märkinud ristimärgiga, tuleb lõpuks isand piiskop laevade juurde tagasi, võtnud kaasa oma venna Rothmari⁹ Segebergi kloostrist, sest ülivaga apostliku isa Innocentiuse võimuga oli tal lubatud võtta oma töökaaslaseks mistahes kloostrist ühe vendadest, keda ta tahab. Nõnda siis jõuti selle juhtimisel, kes käsutab tuuli ja merd, Riiga, kus isand piiskop, omade poolt kaua igatsusega oodatud, võeti koos kogu ristisõdijate väega austusega vastu. Selles väesalgas oli väepealik krahv Henric Stumpenhusenist, suursugune mees Cono Isenburgist ja õige palju teisi rüütleid niihästi Vestfaalist kui Saksimaalt ühes muude ristisõdijatega.

(7) Et nüüd piiskop tahtis nii paljude meeste nõu ja abiga issanda viinapuu võsusid paganate seas laiali laotada, siis rajasid nad pärast Väina jõe suuet Daugavgrīvas tsistertslaste mungakloostri, kelle etteotsa piiskop seadis abtiks ülalnimetatud venna Theoderici ja saadab Üksküla linnusesse Conradi Meiendorfist, kellele ta juba ammu oli andnud selle linnuse benefiitsiks, et tema kaudu teate saanud liivlased ette teaksid piiskoppi tulevat koos mõningate ristisõdijatega ja et nad ta lahkesti nagu pojad isa vastu võtaksid ja koos temaga korraldaksid, et omavahel rahu pidada ja usku edasi levitada.

(8) Kui nüüd liivlased, kes pärast ristimisarmu saamist esimeselt liivlaste ülemkarjaselt Meynardilt ristiusku pilkasid ja sageli ütlesid, et nad selle hävitavad end Väinas pestes, said kuulda, et piiskop tuleb ülespoole, valmistuvad nad koos teistega, kes olid veel paganad, põgenema, kutsuvad hommiku saabumisel ülalnimetatud Conradi endi juurde, kavatsedes salaja teda tappa. Kuid et ettenähtud nool ei taba hästi ja et ta nende salakavalast nõust teadis, tuleb ta, varustanud end oma sõjariistadega, koos oma kaaslastega nende juurde välja ja vastab neile sobivalt iga asja peale, kui nad temaga paljudest asjadest vestlevad. Vahepeal tulevad juurde mõned, kes piiskopi eel liiguvad. Sellest veel enam jahmunud ja põgenema pistnud liivlased usaldavad end paatide armu hooleks ja sõidavad koos oma naiste ja lastega ülesjõe Lielvārde linnuse poole, sellega küllalt selgesti ilmutades, et nad juba varem vastuvõetud ristimisest vähem hoolisid. Kui nüüd ristisõdijad näevad vastristitud liivlasi niivõrd ära eksivat ja otsekui koeri okse juurde tagasi pöörduvat, sest et nad kunagi vastuvõetud usu unustavad, ajavad nad põgenejaid taga, olles süttinud jumala vihast. Kuid niipea kui nad märkavad, et need on ühinenud

conspiciunt eos se aliis paganis de Leneworde coniunxisse relictisque villis silvarum latebras cum ipsis adiisse, urbem ipsorum adhibito igne succendunt.

9. DE EXPEDITIONE APUD DUNAM. Deinde peregrinis ascendentibus secus Dunam, ecce Lyvones de castro Ascrath rem gestam audientes divertunt ad tutiora loca nemoris. Unde factum est, ut eorum castro per Dei gratiam exusto pacem cum Theuthonicis datis obsidibus ineunt et in brevi se Rigam venire et ibi baptizari promittunt. Quod et postea ita factum est.

10. DE PACE FACTA CUM REGE WETSEKE. Audiens autem rex Vetseke de Kukonoyse peregrinos Latinos in tam valida manu venisse et sibi vicinos esse, ad tria videlicet miliaria, per internuntium petit ab episcopo ducatum et ita navigio descendens ad ipsum, cum datis hinc inde dextris salutassent se, pacem ibidem firmam cum Theuthonicis fecit, que tamen postea parvo tempore stetit. Pace facta valedicens omnibus letus ad sua reversus est.

11. Hiis itaque peractis redeuntis peregrini per viam suam in nemore densissimo iuxta viam Memeculle a duarum urbium Lyvonibus, Lenowarde et Ykescole, gravissime infestantur. Quorum insultum sine magno periculo evadentes Ykescolam perveniunt. Quam urbem firmissimam cernentes et vacuam, quondam ab episcopo Meynardo edificatam, visum est eis indignos esse tanta munitione Lyvones, qui licet baptizati, tamen adhuc rebelles erant et increduli¹². Et ob hanc causam mittentes Conradum in beneficii eiusdem possessionem, ei ex peregrinis relinquunt quosdam viros fortes et ad bella paratos. In frumento etiam ei providere volentes in preparationem pugne¹³ segetes Lyvonum iam maturas quidam falcibus, quidam gladiis succidunt. Non valentes autem frequentes paganorum insidias sustinere armati omnes metunt segetes, et impleta urbe usque ad summum domnus episcopus de tali facto exhyllaratus ibi remanentes Deo commendat et cum reliqua peregrinorum milicia Rigam descendit.

12. DE MARTYRIO XVII IN YKESCOLA. Post hec brevi transacto tempore peregrini de castro Ykescola exeuntes pro colligenda annona, a Lyvonibus insidiantibus in silvis occisi sunt decem et septem ex eis, quorum quosdam diis suis immolantes crudeli martirio interfecerunt. Nec tamen hec et hiis similia facientes inimici a predicatione verbi Dei christianorum obstruunt voces, verum etiam per incrementa fidei conspiciunt eos cottidie tam preliando quam predicando magis ac magis invalescere.

13. Hinc est, quod animo consternati¹⁴ Lyvones omnes circa Dunam habitantes et mente confusi¹⁵ datis obsidibus domno episcopo et ceteris Theuthonicis reconciliantur et, qui adhuc ex ipsis pagani fuerunt, baptizari se pollicentur. Sic ergo Christo vocante gens indomita et paganorum ritibus nimis dedita¹⁶ pedetentim ad iugum Domini ducitur et relictis gentilitatis sue tenebris, veram lucem, qui Christus est¹⁷, per fidem intuetur. Unde non immerito villas et agros et que iuste amisisse videbantur rehabere permittuntur et exstructa iuxta villam Ykescolam munitione penitus excluduntur et tam illi de Lenowarde quam de Ykescola ad propria revertuntur¹⁸.

12 Liber Numeri XX, 10.

13 Liber Judith IV, 4.

14 Liber Machabaeorum primus III, 31; IV, 27.

15 Prophetia Danielis II, 3; Actus apostolorum II, 6.

16 Breviaar (Vita Willehadi).

17 Missaal.

18 Breviaar.

- 10 Sõnaga «urbs» (linn) tähistab Henrik siin (ning IX, 11; XI, 5) erandlikult Lielvärde linnust. Sama nimetuse omistab ta Üksküla (IX, 11), Muhu (XXX, 4), Valjala (XXX, 5) ning üldse Saaremaa (XXX, 5) linnustele. Pärils linnu (Rila, Vlsby, Lüübek jt. Saksa linnad, Plhkv, Polotsk, Novgorod, ühel juhul, nimelt XIII, 4, ka Jersika) nimetab ta «clivitas». Linnust nimetab ta üldiselt «castrum», nagu ongi ootuspärane ja sobiv. Erandiks on «castellum» (XXIV, 1 jm.). On kahtlane, kas Henrik püüab sõnaga «urbs» edasi anda mingit sisulist vahet, nagu mõnikord on arvatud (tähistamaks asustatud linnust, asulaga varustatud linnust, Saaremaal maalinna kui vall-linnust).
- 11 Kroonikas «Wetseke, Vetseke, Vesceka, Viesceka» — Koknese vürst Vjatško, langes Tartu kaitsel 1224. Tema nimi esineb Novgorodi leetopissis kujul «Vjatško», mida käsitletakse Vjatšeslavi lühendvormina. Liivimaa kroonikast jääb mulje, et tegemist oli vene vürstiga (XI, 8, 9; XII, 1; XXVII, 5; XXVIII, 3). Ainult mõni läti ajaloolane on Vjatškot oletanud kas venelaseks või õigeusuliseks liivlaseks.
- 12 Koknese — alev Läti NSV Stučka rajoonis Väina paremal kaldal Perse suudmealal, 100 km Riist. Koknese (kroonikas Kukenoys jms.) linnus latgalite ja seelide asuala piiril oli 13. sajandi algul Koknese vürstiriigi, tõenäoliselt Polotski osastisvürstkonna keskus. Latgalid ja seelid kuulusid sinna riiki maksualustena (XI, 9; XII, 1). Arheoloogiline leiumaterjal Koknese linnusest ilmutab märgatavaid vene kultuuri mõjusid.
- 13 Turve — maaisanda poolt tagatud kaitse ja julgeolek keskajal, eriti õigus kuhugi minna ja sealt takistamatult lahkuda.
- 14 Vt. XI, 8.
- 15 Rembate (läti keeli) asula Läti NSV Ogre rajoonis Väina paremal kaldal Üksküla ja Lielvärde vahel, 9 km Lielvärdest, 13. sajandi algul oli liivlaste küla, kannab kroonikas nime «Memeculle».

teiste paganatega Lielvärdest, oma külad maha jätnud ja koos nendega metsade pelgupaikadesse läinud, pistavad nad nende linnale¹⁰ tule otsa ja süütavad selle põlema.

(9) SÕJAKÄIGUST VÄINALE. Kui seejärel ristisõdijad piki Väinat ülespoole liiguvad, siis ennäe, kuulda saanud toimunust, taanduvad liivlased Aizkraukle linnusest metsa ohutumaisse kohtadesse. Kui siis sündis, et nende linnus jumala armu läbi maha põletati, teevad nad sakslastega rahu, olles andnud pantvange, ja lubavad peatselt Riiga tulla ja seal endid ristida lasta. Nii see hiljemini ka sündis.

(10) KUNINGAS WETSEKEGA¹¹ SÕLMITUD RAHUST. Kui aga Koknese¹² kuningas Vetseke kuuleb, et ladina ristisõdijad tulid nii tugeva väesalgana ja on tema naabrid, nimelt kolme miili kaugusel, palub ta piiskopilt vaheltsobitaja kaudu turvet¹³ ja sõidab nõnda laeval tema juurde alla, ja kui nad siis olid ulatanud parema käe ja teineteist tervitanud, tegi ta sealsamas kindla rahu sakslastega, mis püsis siiski seejärel ainult lühikest aega¹⁴. Rahu sõlmitud, jättis ta kõigiga hüvasti ja pöördus rõõmuga omade juurde tagasi.

(11) Kui see oli niisiis korda saadetud, ründavad tagasipöörduvaid ristisõdijaid nende teel tihedas padrikus Rembate¹⁵ tee ääres väga ägedasti kahe linna, Lielvärde ja Üksküla, liivlased. Pääsedes nende rünnakust ilma suure ohuta jõuavad nad Üksküllasse. Vaadates, et see linn, kunagi piiskop Meynardi ehitatud, on väga kindel ja tühi, näis neile, et liivlased, olgugi ristitud, siiski senini mässulised ja uskmatud, pole väärt niisugust kindlust. Ja sellepärast panevad nad Conradi valdama seda benefiitsi ja jätavad talle ristisõdijate hulgast mõned vaprad ning võitlusvalmis mehed. Et nad tahtsid teda ka teraviljaga varustada, võitluse ettevalmistamiseks, lõikavad nad, mõned sirpidega, mõned mõõkadega, liivlaste juba küpse vilja maha. Suutmata aga paganate sagedasi salarünnakuid välja kannatada, niidavad kõik vilja relvastatuina ja kui linn oli otsani täidetud, annab isand piiskop sellest teost rõõmu tundes, sinnajääjad jumala hooleks ja laskub muu ristisõdijate väega Riiga.

(12) SEITSMETEISTKÜMNE MÄRTRISURMAST ÜSKÜLAS. Varsti pärast seda lähevad Üksküla linnuse ristisõdijad välja viljamaksu koguma, metsades varitsevad liivlased tapsid nendest seitseist, kellest nad mõned töid ohvriks oma jumalaile, tappes nad julma piinamisega. Ometi ei summutanud vaenlased, seda ja muud selletaolist korda saates, kristlaste häält jumalasõna jutlustamisel, vaid märkavad hoopis ka usu kasvamisest, et nad nii võideldes kui jutlustades iga päevaga aina enam tugevnevad.

(13) Sellest ongi, et kõik Väina ümbruses asuvad liivlased, araks muutunud ja segadusse sattunud, andsid pantvange ja lepivad ära isand piiskopi ja teiste sakslastega, ja kes neist seni paganad olnud, lubavad end ristida lasta. Nõnda siis juhatakse Kristuse kutsel taltsutamatu ja üliväga paganlikele kombeile andunud rahvas samm-sammult issanda ikke juurde ja, maha jätnud oma paganluse pimeduse, näeb ta nüüd usu läbi tõelist valgust, mis on Kristus. Seetõttu lubatakse neil külad ja põllud ja mis nad õigusega näisid kaotanud olevat, mitte ärateenimatult jälle tagasi saada ning Üksküla küla juurde ehitatud kindlusest jäetakse nad täiesti välja ja niihästi Lielvärde kui Üksküla omad tulevad oma koju tagasi.

14. DE LUDO MAGNO, QUI FUIT IN RIGA. Eadem hyeme factus est ludus prophetarum ordinatissimus in media Riga, ut fidei christiane rudimenta gentilitas fide disceret oculata. Cuius ludi materia tam neophitis quam paganis, qui aderant, per interpretem diligentissime exponebatur. Ubi autem armati Gedeonis cum Phylisteis pugnabant, pagani timentes occidi fugere ceperunt, sed caute sunt revocati. Sic ergo *ad modicum tempus siluit*¹⁹ ecclesia in pace quiescendo. Iste autem ludus quasi preludium et presagium erat futurorum. Nam in eodem ludo erant bella, utpote David, Gedeonis, Herodis; erat et doctrina Veteris et Novi Testamenti, quia nimirum per bella plurima que sequuntur convertenda erat gentilitas, et per doctrinam Veteris ac Novi Testamenti erat instruenda, qualiter ad verum pacificum et ad vitam perveniat eternam.

19 Liber Machabaeorum primus VII, 50.

1 Breviaar.

2 Liber Psalmorum XIV, 3; Epistola Pauli ad Romanos III, 14.

X

1. DE ANNO OCTAVO. Anno octavo inchoante volens domnus episcopus adipisci amicitiam et familiaritatem Woldemari regis de Plocke, quam antecessori suo Meynardo exhibuerat episcopo, dextrarium cum armatura per abbatem Theodericum ei transmisit. Qui a latrunculis Lethonum in via spoliatus, ipse cum suis omnia, que secum tulerant, amittunt, corpore tamen sani et incolumes ad regem usque perveniunt. Ingressi autem civitatem deprehendunt ibi quosdam Lyvones clam a senioribus Lyvonum missos, qui, ut animum regis inclinarent ad expellendos Theuthonicos de Lyvoniam, quecumque dolose fingere aut dictare poterant contra episcopum et suos, *blanda ac fraudulenta locutione*¹ proponebant. Nam episcopum cum sequacibus suis nimis eis importunum, et intollerabile iugum fidei asserebant. Quorum verbis rex admodum credulus mandat omnibus in regno suo constitutis ad expeditionem quantocius preparari, ut cum impetu fluminis Dune navigio vel multiplici lignorum strue connexa, superpositis ad viam necessariis, Rigam cicius et commodius descendant. Hinc est quod Theuthonicorum legati, Lyvonum suggestionem et regis intentionem ignorantes, conspectui regis presentari iubentur, ubi coram Lyvonibus, que adventus eorum causa sit, interrogantur. Qui dum se pacis et amicitie causa venisse profitentur, Lyvones e contrario nec eos pacem velle nec servare proclamant. *Quorum os maledictione et amaritudine plenum est*², magis ad bella struenda, quam ad pacem faciendam cor et animum regis incitant.

2. Rex autem timens occulta consilia sua in lucem prodire Theuthonicos a se removens in hospicio manere precipit. Sed abbate causam perpendente quidam de consiliariis regis muneribus et pecunia corrumpitur et absque mora consilium diu celatum proditur. Quo comperto mira Dei providencia abbati obviat res tendens ad meliora. Nam pauperem quendam de castro Holme Deo donante ibidem esse comperit, quem dimidia marca argenti conducens et scripto suo promovens domno Rigensi episcopo et toti fidelium ecclesie, que audierat et viderat, per eundem intimavit. Unde factum est, ut plures ex peregrinis, qui se ad transfretandum mare pre-

16 Kiideon, Gideon — Iisraeli kohtumõistja umbes 12. sajandil e. m. a., sõdis midianitidega; Taavet — Juuda ja Iisraeli kuningas 10. sajandil e. m. a., sõdis võidukalt vilistite jt. rahvastega; Herodese nime kandis 1. sajandil e. m. a. ja 1. sajandil m. a. j. neli põlve Juuda kuninga, kes sõdisid Palestiina ühendamise eest.

(14) SUUREST MÄNGUST, MIS OLI RIIAS. Selsamal talvel tehti keset Riia väga hästi korraldatud prohvetimäng, et paganad, usku silmaga näinud, õpiksid tundma ristiusu algeid. Selle mängu sisu seletati tõlgi kaudu väga hoolikalt niihästi vastristituile kui ka paganale, kes juures olid. Kui aga Kiideoni sõjariistus mehed võitlesid vilistitega, hakkasid paganad, kartes, et nad tapetakse, põgenema, kuid kutsuti ettevaatlikult tagasi. Niisiis oli kirik lühikest aega vagusi, puhates rahus. See mäng aga oli nagu tuleviku sündmuste eelmäng ja ettekuulutus. Sest selles mängus olid sõjad, nimelt Taaveti, Kiideoni, Herodese omad¹⁶; oli ka Vana ja Uue Testamendi õpetus, sest tuli ju paganarahvas paljude järgnevate sõdadega ristiusku pöörata ja Vana ja Uue Testamendi õpetuse kaudu juhatust anda, mil viisil ta jõuab tõelise rahulooja ja igavese elu juurde.

X

(1) KAHEKSANDAST AASTAST. Kaheksanda aasta alguses isand piiskop, tahtes saavutada Polotski kuninga Woldemari sõprust ja südamlikkust, mida see oli osutanud tema eelkäijale piiskop Meynardile, saatis talle abt Theodericiga sõjaratsu koos varustusega. Leedu teeröövlid aga riisusid ta teel paljaks, tema ja tema omad kaotavad kõik, mis neil kaasas oli, kuid nad jõuavad terve ihuga ja vigastamata kuninga juurde. Kuid olles linna sisse astunud, leiavad nad seal mõningaid liivlasi, keda liivlaste vanemad olid salaja saatnud, kes libeda ja petliku jutuga kandsid ette, mida nad iganes oma salakavaluses suutsid piiskopi ja tema omade vastu välja mõtelda ja luuletada, et kuninga meelt pöörata sakslasi Liivimaalt välja lööma. Nad väitsid nimelt, piiskop oma kaaslastega olevat nende suhtes liiga vägivaldne ja usu ike väljakannatamatu. Kuningas usub nende sõnu täiesti ja käsib kõigil oma riigis elunevatel võimalikult kiiremini valmistuda sõjaretteks, et Väina jõe tugeva vooluga laevaga või arvukatest puudest kokkuseotud parvega, kuhu teekonnaks vajalik on peale pandud, hästi kiiresti ja ladusalt laskuda Riiga. Sellest ongi, et sakslaste saadikuil, kes liivlaste kõrvapuhumist ega kuninga kavatsust ei teadnud, kästakse ilmuda kuninga palge ette, kus neilt liivlaste juuresolekul päritakse, mis on nende tuleku põhjuseks. Kuna nad tunnistavad, et nad on tulnud rahu ja sõpruse pärast, hüüavad liivlased vastu, et need ei taha ega pea rahu. Nende suu on täis sajatamist ja kibedust, nad õhutavad kuninga südant ja meelt pigemini sõda sepitsema kui rahu tegema.

(2) Kuningas aga, kartes, et ta salajased plaanid päevavalgele tulevad, saadab sakslased enda juurest ära ja käsib neid võõraste hoonesse jääda. Kuid abt kaalub hoolega asja; üks kuninga nõunikest ostetakse kingituste ja rahaga ära ja jalamaid tuleb kaua varjatud plaan ilmsiks. Kui see oli teatavaks saanud, tuli jumala imeline ettenägelik hoolitsus abtile vastu ja juhtis asja paremuse poole. Nimelt sai ta teada, et seal viibib keegi vaene Holmi linnusest, nagu jumalast antud; palgates selle poole marga hõbeda eest ja saates oma kirjaga minema, teatas ta tema kaudu isand Riia piiskopile ja kogu usklike kirikule, mis ta oli kuulnud ja näinud. Sellest sündis, et paljud ristisõdijad, kes olid valmistunud sõitma üle mere, võtsid

paraverant, resumpta cruce redirent. Ipse eciam episcopus, qui cum aliis abire paratus erat, velificantibus valedicens Rigam ad suos reversus est.

3. Rex itaque factum abbatis intelligens accersito eo requirit, si nuncium Rigam miserit; sed ille faciem regis non formidans litteras se per quendam misisse confessus est. Porro legati secum missi a Riga metuentes severitatem regis supplicabant et persuadebant abbati negare, quod dixerat. Sed ipse sciens, quod *semel emissum volat irrevocabile verbum*³, quod regi confessus erat, nulla ratione negabat. Intelligens igitur rex se nichil hoc modo proficere, eo quod proditum esset consilium, ubi belli violencia deficit, dolum machinatur, quia in columbe specie blanda loquens verba sic *ledit ut anguis in herba*⁴. Remittitur abbas et cum eo Ruthenorum *legati cum verbis pacificis diriguntur in dolo*⁵, ut auditis hinc inde partibus inter Lyvones et episcopum, quod iustum esset, decernerent et hoc ratum haberent. Dimissi a rege [de] Kukenoys castro Ruthenico, quod celerrime attingunt, dyaconum quendam Stephanum, alium tamen quam prothomartirem⁶, Rigam cum abbate mittunt, episcopum in occursum vocant nunciorum, diem colloquii tercio kalendas Iunii, locum iuxta fluvium Wogene prefigunt.

DE CONSPIRATIONE RUTHENORUM CUM LYVONIBUS ET LETTIS CONTRA RIGENSES. Reliqui per terram usquequaque diffusi Lyvones ac Lethos, qui proprie dicuntur Lethigalli, cum armis suis vocant. Veniunt Lyvones, non tantum voluntati regis obedire, quantum perdicioni fidelium Christi deservire parati. Lethi vel Letthigalli, adhuc pagani, vitam christianorum approbantes et eorum salutem affectantes, ad colloquium perfidie non veniunt, muneribus eciam sibi a Ruthenis oblatis flecti nequeunt ad malum Theuthonicis inferendum.

4. Vocatus ad idem colloquium domnus episcopus a legato regis, Stephano predicto, tale de consilio suorum dedit responsum: ‚Communem‘, inquit, ‚omnium terrarum consuetudinem esse constat nuncios a dominis suis destinatos eum adire vel requirere, ad quem mittuntur, et numquam principem, quantumcunque humilem vel affabilem in occursum nunciorum de suis munitiombus egredi. Decet, inquam, tales et talium nuncios nos in civitate nostra invenire, ubi a nobis et a nostris recipi possint honestius et tractari. Veniant ergo nichil metuentes, sed honeste tractandi.‘ Appropinquante die statuto Lyvones armati ad colloquium iuxta fluvium Wogene colliguntur. Seniores eciam de castro Holme, tocius mali exquisitores, ad eos navigio ascendunt et applicantes ad castrum Ykescolae ipsos secum vocant.

5. DE MARTYRIO DUORUM NEOPHITORUM KYRIANI ET LAYANI. Considerata igitur astucia Lyvonum Theuthonici ascendere recusant. Sed illi ceptam viam peragunt et cum suis compatriotis de christianorum eiectione tractant. Interim Ykescolenses duo ex neophitis, videlicet Kyrianus et Layanus, Conradum, qui castro prefuit, rogant quam intime, quatinus eos congregacioni Lyvonum interesse permittat, ut visa eorum pertinacia renunciare possint, quas

3 Horatius, Epistolae I, 18, 71.

4 Vergilius Eclogae III, 93.

5 Liber Machabaeorum primus I, 31; VII, 10, 27.

6 Actus Apostolorum VI, 5 — VIII, 2.

1 Püha Stephanus (Tehvan), Jeruusalemma ristikoguduse liige, esimene ristiusu märter.

2 30. mai 1206.

3 Ogre (läti keeli) — Väinasse 10 km Ükskülast ülesvoolu (37 km Riistast) suubuv jõgi, kroonikas kannab liivi nime «Wogene».

4 Latgalid — balti hõim Läti idaosas Väina jõest põhja pool, sai läti rahva üheks moodustajaks. Nende asuala Latgallia on läti keeli Latgale. Eesti ajalookirjanduses (samuti nagu Liivimaa kroonikas — Lethi) on latgaleid tihti nimetatud lätlasteks.

uuesti risti ja pöördusid tagasi. Ka piiskop ise, kes oli koos teistega valmis lahkuma, pöördus Riiga omade juurde tagasi, jättes ärapurjetajatega hüvasti.

(3) Niisiis, abti teost teada saades, pärib kuningas, kutsunud ta enda juurde, kas on ta käskjala Riiga saatnud; see aga, kohkumata kuninga palgest, tunnistas, et ta oli kellegagi kirja saatnud. Nüüd aga temaga koos Riist läkitatud saadikud, kartes kuninga rangust, palusid ja soovitasid abtil eitada, mida ta oli öelnud. Kuid ta teadis, et kord valla päästetud, lendab sõna tagasipöördumatult, ja mida ta kuningale oli tunnistanud, seda ei eitanud ta mingil viisil. Mõistes niisiis, et ta sel viisil midagi ei saavuta, sest ta kavatsus oli reedetud, mõtleb kuningas välja kavaluse, kuna sõja vägivald langeb ära; kõneldes tuvi näoga magusaid sõnu, salvab ta nii, nagu madu rohu sees. Abt saadetakse tagasi ja temaga koos läkitatakse salakavalalt venelaste saadikud rahusõnadega, et nad, mõlemad pooled ära kuulanud, otsustaksid, mis on õiglane liivlaste ja piiskopi vahel, ja selle maksma paneksid. Kui kuningas oli nad minema saatnud, läkitavad nad vene linnusest Koknesest, kuhu nad väga kiiresti jõuavad, kellegi diakoni Stephanuse, ometi teise kui esimese märtri¹, koos abtiga Riiga, kutsuvad piiskoppi saadikuile vastu tulema, määravad läbirääkimiste päevaks kolmanda päeva enne juuni kalende², kohaks paiga Ogre jõe³ ääres.

VENELASTE VANDENÕUST KOOS LIIVLASTE JA LÄTLASTE RIIALASTE VASTU. Ülejäänud, läinud kõikjale mööda maad laiali, kutsuvad liivlasi ja lätlasi, keda õieti hüütakse latgaliteks⁴, üles koos nende sõjariistadega. Liivlased tulevad, valmis mitte niivõrd kuninga tahteale alistuma kui Kristuse usklike hukule kaasa aitama. Lätlased ehk latgalid olid veel paganad, ei tulnud aga äraandlikele läbirääkimistele, sest nad kiitsid heaks kristlaste elu ja soovisid neile head käekäiku, ega lasknud endid ka kingitustest, mida venelased neile töid, mõjustada sakslastele halba tegema.

(4) Isand piiskop, kelle oli kuninga saadik, ülalnimetatud Stephanus, samuti kutsunud nendele läbirääkimistele, andis omade nõuandel järgmise vastuse: «On teatavasti kõigi maade ühine komme,» ütleb ta, «et oma isandate määratud saadikud lähevad selle juurde või otsivad selle üles, kelle juurde neid saadetakse, ja et kunagi ei lähe oma kindlustest saadikuile vastu vürst, olgu ta kuitahes alandlik või lahke. On nimelt kohane,» ütlen ma, «et sellised ja selliste saadikud leiavad meid meie linnas, kus meil ja meie omadel on võimalik neid viisakamalt vastu võtta ja kohelda. Niisiis tulgu nad midagi kartmata, neid peab viisakalt koheldama.» Määratud päeva lähenedes kogunevad sõjariistus liivlased läbirääkimistele Ogre jõe äärde. Ka sõidavad vanemad Holmi linnusest, kogu kurja otsijad, nende juurde laevaga üles, randuvad Üksküla linnuse juures ja kutsuvad neid endiga kaasa.

(5) **KAHE VASTRISTITU KYRIANI JA LAYANI MÄRTRISURMAST.** Arvesse võttes liivlaste kavalust keelduvad sakslased laevale astumast. Kuid nood viivad alustatud teekonna lõpule ja arutavad oma kaasmaalastega kristlaste väljaajamist. Vahepeal paluvad kaks ükskülalast vastristitute hulgast, nimelt Kyrian ja Layan, väga innukalt Conradit, kes oli linnuse eesotsas, lubagu ta neil liivlaste kokkutulekust osa võtta, et nad näeksid nende kangekaelsust ja

contra fideles Christi machinationes pretendant, presumentes autem de *cognatorum et amicorum*⁷ numerositate terribilem inimicorum aciem adire non formidant. Quod stultum valde Conradus animadvertens propter multimodam Lyvonum maliciam fieri dissuasit; sed eorum instanti prece victus eos abire permisit. Ingressi placitum statim capiuntur a senioribus, fidem Christi postponere et Theuthonicis renunciare coguntur. Qui constantes in dilectione Dei fidem susceptam se omni caritatis affectu amplectere profitentur, ab amore et societate christianorum testantur nulla eos posse genera tormentorum⁸ separare.

DE NIMIA CRUDELITATE AMICORUM IPSORUM, QUAM EXERCUERUNT IN EOS. Unde nimirum etiam cognatorum tantum in eos excrevit odium, ut exinde *maius esset odium amore, quo ante dilexerant*⁹. Hinc est quod communi Lyvonum conspiratione ligatis circa pedes funibus per medium sunt dilacerati. Quos acerrimis penis afficientes, viscera extrahentes crura et brachia dilaceraverunt. De quibus non est dubium quin cum sanctis martiribus pro tanto martyrio vitam receperint eternam.

6. Horum corpora in Ykescolensi quiescunt ecclesia atque apposita sunt tumbe episcoporum Meynardi et Bertoldi, quorum primus confessor, secundus martyr, ut supra dictum est, ab eisdem Lyvonibus occisus occubuit. Hoc facto Lyvones in eo convenerunt, ut de omnibus partibus terre sue in unum collecti castrum Holme, quod civitati propius erat, preoccupent et ex eo Rigenses, qui tunc paucissimi erant, expugnent et Rigam destruant. Completa ergo conspiratione et confederatione immemores sacramentorum susceptorum, obliti baptismi, fide abiecta, pacem non curantes, bellum innovantes, omnis multitudo eorum Holme descendit et convocantes ad se quosdam de Lethonibus, tam Thoredenses quam Veinalenses, omnes in unum conveniunt¹⁰.

7. DE MARTYRIO SACERDOTIS ET SOCIORUM EIUS. Porro Holmenses, quorum pedes veloces ad effundendum sanguinem¹¹, capto Iohanne sacerdote suo, caput eius abscidunt, corpus reliquum membratim dividunt. Ipse enim natus de Wironia et a paganis in puericia captus, per venerabilem Meynardum episcopum a captivitate absolutus et, ut sacris litteris imbueretur, ab eodem est in claustro Segeberge locatus. Ubi cum plurimum profecisset, cum episcopo Alberto in Lyvoniam profectus est et sacros adeptus ordines in Holmensi parrochia multos convertit *ab ydolorum cultura*¹². Qui tandem post laboris sui cursum cum duobus aliis, Gerhardo et Hermanno, pro fidei confessione, sicut prediximus, *per martyrii palmam ad vitam pervenit*¹³ eternam. Cuius corpus et ossa, postea ab aliis sacerdotibus collecta, in Riga in ecclesia beate Marie domnus episcopus cum suo capitulo devote sepelivit.

8. DE COLLECTIONE LYVONUM ET LETTONUM IN HOLME CONTRA RIGENSES. Hiis itaque peractis confluite ad castrum Holme Lyvonum caterva neophiti quidam, Lembewalde cum quibusdam aliis, fideles se exhibentes dimissis uxoribus et familia in Holme Rigam descendunt, suggerentes domno episcopo, qualiter se defendat ab inimicis, optantes magis christianorum quam suorum

7 Martüroloogium (4. II).

8 Martüroloogium (5. I).

9 Liber secundus Samuelis XIII, 15.

10 Brevlaar.

11 Liber Psalmorum XIV, 3; Epistola Pauli ad Romanos III, 15.

12 Missaal.

13 Korduvalt brevlaaris, missaalis, martüroloogiumis.

5 Väljendit «sugulased ja sõbrad» (cognati et amici) on tõlgendatud väga kindlapiirilise mõistena sõjalise kaaskonna tähenduses. Peab märkima, et Henrik on selle väljendi laenanud (martüroloogiust) ning pole päris selge, kui täpse sisu ta sellele annab. Sõpradest (amici, vrunde) sõjakaaslaste tähenduses on küll juttu nii Liivimaa kroonikas kui ka teistes tolle aja allikates.

6 Nõupidamisest (placitum) räägib kroonika ka Ugandi puhul (XII, 6; XIII, 5). Selline nõupidamine, mida eesti keeli nimetati «kärjad», kujutas endast arvatavasti rahva-koosolekut.

7 Kroonika ladinakeelses tekstis «Veinalenses» (väinalased), kuna Henrik on siinkohal kasutanud Väina jõe liivikeelset nime.

võiksid teatada, mis salanõu neil Kristuse ustavate vastu ees on; lootes aga arvukaille sugulastele ja sõpradele⁵, ei karda nad minna kohutava vaenlaste väe juurde. Pidades seda väga rumalaks liivlaste mitmelaadse õeluse tõttu, laitis Conrad nende nõu ära; kuid nende tungivale palvele järele andes laskis ta neid minna. Kui nad nõupidamisele⁶ ilmusid, võtavad vanemad nad kohe kinni ja sunnivad neid ristiusku maha jätma ja sakslastest lahti ütlema. Vankumatud oma armastuses jumala vastu, teatavad nad, et nad vastu võetud usust kogu armastuse jõuga kinni peavad, ja tunnistavad, et mingid piinaviisid ei suuda neid kristlaste armastusest ja ühendusest lahutada.

NENDE SÕPRADE TOHUTU SUUREST JULMUSEST, MIDA NAD TARVITASID NENDE VASTU. Sellest kasvas muidugi ka sugulaste vihkamine nende vastu niivõrd, et sellest peale vihkamine oli suurem armastusest, mida nad varem olid tundnud. Sellest tuli, et neile seoti liivlaste ühisel otsusel kõied jalgade ümber ja nad kisti keskelt lõhki. Tekitades neile kõige kurjemaid piinu, tõmmates sisikonnad välja, kiskusid nad reied ja käsivarred lõhki. Nende kohta pole kahtlust, et nad nii suure kannatuse eest koos pühade märtritega igavese elu pärisid.

(6) Nende kehad puhkavad Üksküla kirikus ja on asetatud piiskoppide Meynardi ja Bertoldi haua kõrvale, kellest esimene oli usutunnistaja, teine märter, nagu ülal on öeldud, ta langes nendesamade liivlaste tapetuna. Kui see oli tehtud, leppisid liivlased kokku selles, et koguneda oma maa kõigist osadest ühtekokku, vallutada enne Holmi linnus, mis oli linnale lähem, ja sealt lähtudes alistada riialased, keda sel ajal oli väga vähe, ning hävitada Riia. Kui seega vandenõu ja liit olid teoks saanud, siis meeles pidamata vastuvõetud sakramente, unustanud ristimise, heitnud ära usu, hoolimata rahust, uuesti sõda alustades, läheb kogu nende hulk alla Holmi poole ja, kutsudes ka mõned leedulased endi juurde, tulevad kõik, niihästi turaidalased kui Väina-liivlased⁷, ühte kohta kokku.

(7) **PREESTRI JA TEMA KAASLASTE MÄRTRISURMAST.** Holmlased omakorda, kelle jalad on kärmed verd valama, võtnud oma preestri Johannese kinni, lõikavad tal pea ära ja tükeldavad ülejäänud keha liigehaaval. Ta oli pärit Virumaalt, võeti paganate poolt lapsepõlves vangi; auväärne piiskop Meynard vabastas ta vangipõlvest ja paigutas Segebergi kloostrisse pühi teadusi õppima. Kui ta seal oli väga suuri edusamme teinud, tuli ta koos piiskop Albertiga Liivimaale ja, saanud preestripühitsuse, pööras Holmi kihelkonnas paljud ebajumalate kummardamisest. Lõpuks, pärast oma töörännakut, jõudis ta kahe teisega, Gerhardi ja Hermanniga, usutunnistuse pärast, nagu me eelpool ütlesime, martüüriumi palmi läbi igavese eluni. Ta keha ja luud korjati hiljem teiste preestrite poolt kokku ja isand piiskop koos oma kapiitliga mattis nad *hardalt* õndsas Maarja kirikusse Riias.

(8) **LIIVLASTE JA LEEDULASTE KOKKUTULEKUST HOLMIS RIIALASTE VASTU.** Kui see nõnda oli toimunud ja liivlaste hulk Holmi linnuse juurde kokku voolamas, laskuvad mõned vastristitud, Lembewalde mõningate teistega, näidates endid ustavaina, alla Riiga, jätnud naised ja pere Holmi, ja andes isand piiskopile nõu, mil viisil ta võiks end kaitsta vaenlaste eest, sest nad soovisid rohkem edu

perfidorum Lyvonum profectum. Erant autem Lyvones simul omnes in castro diebus aliquot, et quidam ex eis exeuntes versus Rigam tam equos in pascuis spoliantes, tam homines quos invenerunt occidentes fecerunt omnia mala, que potuerunt. Tandem tedio affecti quidam ad propria redierunt¹⁴, quidam adhuc remanserunt. Audiens autem episcopus quorundam recessum convocatis fratribus milicie et civibus et peregrinis requirit, quo facto opus sit contra Lyvonum machinationem. Visum est omnibus expedire, ut invocato super se Dei omnipotentis auxilio novellam ecclesiam ipsi committentes cum illis in Holme bellum ineant, et melius esse pro fide Christi omnes mori, quam singulos cottidie cruciari. Commissa igitur civitate domno episcopo, qui validiores erant Theuthonici cum suis Lyvonibus Rigensibus armati, balistariis et aliis sagittariis assumptis navigio ascendentes ad castrum Holme applicant quintadecima die post pentecosten. Quibus previsis hostes litus et accessum defendere volentes audacter occurrunt. Stupent primo nimis christiani propter eorum paucitatem, nam centum tantum erant et quinquaginta hostiumque erat numerosa multitudo. Sed cantu suo Dei implorantes clemenciam et vires animorum resumentes tandem exiliunt. Quorum primus Arnoldus frater milicie, deinde servi episcopi ex alia nave cum ceteris, omnes simul hostibus appropinquant. Et primo in aqua pugnantes littorea saxa¹⁵ lanceasque hostium super se crudeliter volantes excipiunt, tandem litus apprehendunt fortissime pugnantes.

DE FUGA LYVONUM HOLMENSIIUM ET INTERFECTIONE EORUM. Vulneratur passim hostium nuditas a sagitta volante, configunt acies, vincuntur hostes et terga dantes alii occiduntur, alii transnatare volentes submerguntur, alii castro recipiuntur, alii transnatando evadentes aculeos vermium non efugerunt. Erat autem inter eos Ako, princeps ac senior eorum, qui tocius traditionis et omnium malorum exstiterat auctor, qui regem de Ploceke concitaverat ad bellandum contra Rigenses, qui Lethones collegerat, qui Thoredenses et totam Lyvoniam convocaverat contra nomen christianum. Inter alios iste quoque occiditur, occisi caput cum fama victorie episcopo mittitur. Erat autem episcopus cum clericis suis celebrata missa in Dei timore et orationibus exspectans, si forte quispiam appareret referens ei quid ageretur. Erat autem cor eius fiduciam habens in Domino¹⁶. Et subito apparuit navicula de longe, in qua quidam de fratribus milicie rediens cum vulneratis quibusdam caput Akonis pro signo victorie episcopo presentat. At ille gaudens cum universis, qui domi remanserant, gratias agit Deo, qui per paucos operatus est salutem¹⁷ ecclesie sue.

9. DE EXPUGNATIONE CASTRI. Applicant interim christiani menia suburbana, muro castri ignem imponunt, patherellis ignem et lapides in castrum proiciunt, balistarii quam plures in munitione vulnerant, unde post occisionem tantorum iam se defendere non sufficiunt. Igitur Thoredenses pacem petunt, que datur eis, et permittuntur exire de castro pene omnes vulnerati. Holmenses autem, auctores malorum, se tradere compelluntur, quorum seniores Rigam deducuntur et in vincula, prout meruerunt, proiciuntur. Ceteris autem, qui in castro erant, propter sacramentum baptismi, quod iam dudum receperunt, parcitur et nichil mali deinceps infertur. Omnia autem, que hactenus in Lyvoniam gloriose conti-

14 Brevlaar.

15 Brevlaar.

16 Adjectiones ad Danielelem XIII, 35.

17 Liber Psalmorum LXXIV, 12.

- 8 On arvatud, et liivlased linna-
müüri tagusest külast (vt.
XIV, 5), ent võib-olla elas liiv-
lasti linnaski. Viimasele võima-
lusele osutab ka XXIX, 3.
- 9 4. juunil 1206.
- 10 «Vermis» ei tähenda madu
(«nõelussi»), vaid ussi, nii et
õigupoolest on mõeldud «us-
side närimisest».
- 11 Henrik kasutab sõna «prin-
ceps» kristlike feodaalide suh-
tes tähenduses «vürst» (X, 4;
ka XXV, 2), kohalike üllikute
puhul peaks seda tõlkima sõ-
naga «pealik». Vanemas riim-
kroonikas kasutatakse termi-
nit «houbet man, houbtman»,
mis tähendab samuti «pea-
mees».
- 12 Võib-olla pole tegemist lin-
nusealuse külaga, nagu on ar-
vamist avaldatud, vaid tõelise
eeslinnusega.
- 13 Ladinakeelne sõna «murus»
(müür) tähendab silinkohal
võib-olla müüralusel palkraja-
tist, tara, millele sai tule otsa
pista.
- 14 Kiviheitemasinaks on tõlgitud
kroonika ladinakeelne «pathe-
rellus». See on harvaesinev
sõna. Tavalliselt nimetatakse
neid järsu trajektooriga viske-
masinaid «petrarius», saksa
keeli «bilde». Erinevalt tor-
sioonijõul töötavatest antiikaja
kiviheitemasinatest (onager,
petrobolos) töötasid need vas-
tukaaluga (või inimjõuga) ra-
kendatud kaheõlgse kangli
põhimõttel. Henrik nimetab
mitmesuguseid viskemasinaid
(machina, machina minor,
machina parva), mis erinesid
üksteisest arvatavasti suuruse
ja võib-olla liikuvuse poolest
(vt. X, 12; XIV, 10; XXVII, 2,
3; XXVIII, 2, 3). XIV, 10 on
patarelli ja väiksemat masinat
samastatud, XXVIII, 5 esine-
vad nad kõrvuti.

kristlastele kui oma truudusetuile liivlastele. Liivlased olid aga mõne päeva kõik linnuses koos, ja mõned neist läksid välja Riia poole ja tegid igasugust kurja, mida nad aga suutsid, küll röövides karja-
maadelt hobuseid, küll tappes inimesi, keda nad kohtasid. Lõpuks
tüdisid mõned ja läksid oma juurde tagasi, mõned jäid veel sinna.
Piiskop aga, kuuldes osa lahkumisest, kutsunud sõjateenistuse ven-
nad, kodanikud ja ristisõdijad kokku, küsib neilt, mida on tarvis
ette võtta liivlaste salanõu vastu. Kõigile näis, et on kasulik, paludes
endale kõigevägevama jumala abi ja usaldades uue kiriku tema
hooleks, astuda võitlusse liivlastega Holmis, ja et on parem kõigil
surra Kristuse usu eest kui üksikutel iga päev piinata saada. Nii
usaldati linn isand piiskopi hooleks; sakslased, kes tugevamad olid,
sõidavad laevaga sõjariistus koos oma Riia liivlastega⁸, kaasa võtnud
ammukütte ja teisi vibumehi, üles Holmi linnuse juurde ja randuvad
viieteistkümnendal päeval pärast nelipühi⁹. Neid aegsasti nähes
astuvad vaenlased julgesti vastu, et kallast ja juurdepääsu kaitsta.
Algul on kristlased väga jahmunud oma vähesuse tõttu, sest neid oli
ainult sada viiskümmend ja vaenlasi arvukas hulk. Kuid oma lauluga
jumala halastust paludes ja hingejõudu kinnitades hüppavad nad
lõpuks välja. Esimesena neist sõjateenistuse vend Arnold, siis piiskopi
sulased teiselt laevalt koos muudega, ja lähenevad kõik korraga
vaenlastele. Algul püüavad nad vees võideldes vaenlaste kaldakive
ja odasid, mis hirmuäratavalt nende kohal lendavad, lõpuks valla-
tavad nad väga vapralt võideldes kalda.

HOLMI LIIVLASTE PÕGENEMISEST JA NENDE TAPMISEST.

Lendav nool haavab läbisegi vaenlaste katmatust, rivid põrkavad
kokku, vaenlased võidetakse ja põgenemisel ühed tapetakse, teised
upuvad, püüdes üle ujuda, mõned taganevad linnusesse, teised, pää-
sedes üleujumisega, ei pääsenud usside nõeltest¹⁰. Nende hulgas oli
aga Ako, nende pealik¹¹ ja vanem, kes oli olnud kogu äraandmise ja
kõige kurja algataja, kes oli Polotski kuningat õhutanud sõdima
riialaste vastu, leedulasi kogunud, turaidalasi ja kogu Liivimaad
kokku kutsunud kristlase nime vastu. Teiste hulgas tapetakse ka
tema, tapetu pea koos võiduteatega saadetakse piiskopile. Piiskop
aga oli koos oma vaimlikega, kui ta missa oli pidanud, jumalakartu-
ses ja palvustes, oodates, kas ilmub vahest keegi ja teadustab talle,
mis toimub. Ta südames oli aga kindel usk issandasse. Ja äkki ilmus
kaugelt vene, millega üks sõjateenistuse vendadest pöördub mõnin-
gate haavatutega tagasi ja annab piiskopile võidumärgina üle Ako
pea. Ent tema tänab rõõmutsedes koos kõigiga, kes olid koju jäänud,
jumalat, kes väheste läbi saatis korda oma kiriku päästmise.

(9) LINNUSE VALLUTAMISEST. Vahepeal lähenevad kristlased
linnaäärse kindlustuseni¹², pistavad linnuse müürile¹³ tule otsa, paiska-
vad kiviheitemasinatega¹⁴ tuld ja kive linnusesse, ammukütid haava-
vad õige paljusid kindluses, mistõttu pärast nii paljude tapmist nad
enam ei suuda end kaitsta. Niisiis paluvad turaidalased rahu, mis neile
antakse, ja lubatakse lahkuda linnusest, peaaegu kõik haavatud.
Holmlased aga, kurja tekitajad, sunnitakse alla andma, nende vane-
mad viiakse alla Riiga ja heidetakse ahelaisse, nagu nad ära olid
teeninud. Teised aga, kes linnuses olid, jäetakse alles ristimis-
sakramendi tõttu, mille nad juba ammu olid vastu võtnud, ega tehtud
neile ka pärast midagi halba. Kõik aga, mis senini Liivimaal oli

gerunt, non in fortitudine multorum, sed per paucos Deus semper operatus est. Unde pro multiplici victoria *benedictus sit Deus in secula*¹⁸. Erat eodem tempore fames et penuria cibariorum in civitate magna, et misit Deus sacerdotem quendam episcopi Danielelem de Gothlandia cum duobus coggonibus, impletis usque ad summum annona et similibus, que necessaria erant. Eundem Danielelem misit episcopus cum dapifero suo Gevehardo et balistariis et aliis quibusdam preoccupare castrum predictum Holme, ne deinceps Lyvones Ruthenos et paganos convocantes opponere se valeant christianis. Seniores autem Holmensium episcopus postea secum ducit in Theuthoniam, ut videntes et audientes ibidem christianorum consuetudines discant fieri fideles, qui semper fuerunt infideles.

10. DE EXPEDITIONE IN THOREYDAM CUM SEMIGALLIS.

Post hec Rigenses, memores omnium iniuriarum a Thoredensibus adhuc paganis sibi illatarum et pacis sepius interrupte, convocant Semigallos sibi in adiutorium in ultionem inimicorum. Erant autem Semigalli inimicicias semper habentes contra Thoredenses et gavisii sunt et venerunt cum Vestardo principe suo circiter tria milia virorum in obviam Rigensibus. Et procedentes ad Coiwam dividunt exercitum suum et tradunt Cauponi, qui dux erat exercitus, medietatem. Nam ipse postquam a Roma rediit, fidelissimus factus est et propter persecutionem Lyvonum in civitatem fugerat et mansit cum christianis fere per totum annum illum. Aliam medietatem exercitus dirigunt in partem Dobrelis.

DE INCENSIONE CASTRI THOREDENSIS. Et ibat Caupo cum exercitu suo versus castrum suum, in quo erant *cognati et amici*¹⁹ sui adhuc pagani. Et videntes exercitum subito et ex improvise venientem, timore concussi, pauci ex eis munitionem ad defendendum castrum ascendunt. Plures ex eis in posteriori parte castri transilientes fugam in silvas et montana querunt. Christiani autem viriliter impugnantes castrum tandem desuper fortiter ascendunt et victis hostibus et a munitione repulsis castro recipiuntur et persequentes paganos undique per castrum ex eis fere quinquaginta occidunt; ceteri per fugam evaserunt. Tollentes itaque res omnes et spolia multa castrum incendunt. Videntes autem Lyvones, qui erant ex alia parte Coiwe in castro Dabrelis, fumum et ignem ascendentem et castrum ardere Cauponis, timentes, ne sibi et castro suo similia contingant, colligunt omnes in castrum et ascendentes in munitionem inimicos suos exspectant et venientibus fortissime resistunt. Confortabat enim eos Dabrelus, senior ipsorum, et animabat, quemadmodum Philistei quondam dicentes: *Confortamini, Philistiim, et pugnate, ne serviatis Hebreis.*²⁰ Peregrini vero cum Semigallis impugnantes castrum per totam diem capere non valuerunt et quidam ex eis ex alia parte cum paucis ascendere temptantes quinque ex suis a Lyvonibus occisos ibidem reliquerunt. Videntes autem castrum forte et inexpugnabile diverterunt ab eo et spoliantes terram reversi sunt ad suos et apud Rigam residentes in reditu cum totali exercitu diviserunt spolia universa, que attulerant. Episcopus autem gratias agens Deo remisit Semigallos cum gaudio in terram suam.

11. Post hec episcopus renovata pace cum Lyvonibus transire proponit in Theuthoniam et veniens in mare per totam noctem gravissi-

18 Epistola Pauli ad Romanos IX, 5.

19 Martüroloogium (4. II).

20 Liber primus Samuelis IV, 9.

- 15 Suurem keskaegne ühe- kuni kolmemastiline purjelaev (harrilikult kaubalaev), kasutusel 12.–15. sajandil Põhja- ja Läänemeres.
- 16 Köögiülem ehk köögielster, lauaülem, drost (ladina keeli dapifer) – üks tähtsamatest õukonnaametitest valitseja juures.
- 17 «Fidells» tähendab niihästi «ustav» kui ka «usklik», «infidells» niihästi «truudusetu» kui ka «uskmatu, paganlik, ristimata».
- 18 Dabrel, Dabrelus, Dobrel – liivlaste vanem Satteseles, suri 1211 katku. Dabrelli osa oli piirkond Koiva vasakul kaldal, keskusega Sattesele linnuses (praegune linnamägi Libukalns) umbes 1,5 km Siguldast. See piirkond kujutas endast kihelkonda (või maakonda), ühte Koiva-liivlaste neljast piirkonnast Turaida (Thoreida), Krimulda (Cubbesele) ja Ledurga (Lethegore) kõrval.

kuulsusrikkalt korda saadetud, oli jumal teoks teinud mitte hulkade jõuga, vaid alati väheste läbi. Seepärast olgu jumal mitmekordse võidu eest kiidetud igavesti. Samal ajal oli linnas suur nälg ja toidupuudus ja jumal saatis ühe piiskopi preestri Danieli Ojamaalt kahe kogega¹⁵, mis olid ääreni täidetud viljaga ja muu sellesarnasega, mis vaja. Sellesama Danieli saatis piiskop koos oma köögiülega¹⁶ Gevehardiga ning ammuküttidega ja mõningate teistega ülalnimetatud Holmi linnust hõivama, et edaspidi liivlased ei saaks kokku kutsudes venelasi ja paganaid, kristlastele vastu hakata. Holmlaste vanemad aga viib piiskop hiljem endaga koos Saksamaale, et nähes ja kuuldes seal kristlaste kombeid, õpiksid ustavaks saama need, kes alati on olnud uskmatud¹⁷.

(10) SÕJAKÄIGUST TURAIÐASSE KOOS SEMGALITEGA. Pärast seda kutsuvad riialased, mäletades kogu ülekohut, mida seni veel paganlikud turaidalased olid neile teinud, ja õige sagedaid rahumurdmisi, semgalid appi vaenlastele kätte tasuma. Semgalitel oli aga püsiv vaen turaidalaste vastu ja nad rõõmutsesid ja tulid oma pealiku Vestardiga, ligikaudu kolm tuhat meest, riialastele vastu. Ning jõudes Koiva äärde, jagavad nad oma väe ja annavad Caupole, kes oli sõjaväe juht, poole. Sest tema oli pärast seda, kui ta oli Roomast tagasi tulnud, muutunud väga usklikuks, oli liivlaste jälitamise tõttu põgenenud linna ja viibis kristlaste juures peaaegu kogu selle aasta. Teise poole sõjaväest saadavad nad Dobreli osasse¹⁸.

TURAIÐA LINNUSE PÕLETAMISEST. Ja Caupo läks oma sõjaväega oma linnuse vastu, kus olid ta seni veel paganlikud sugulased ja sõbrad. Ning nähes äkki ja ootamatult sõjaväge tulevat, rabas neid hirm, vähesed neist lähevad linnuse kaitseks üles kindlustusele. Enamik neid pageb metsadesse ja mägisele alale, hüpates tagaküljelt linnusest välja. Kristlased aga ründavad mehiselt linnust, ronivad lõpuks vapralt üles, olles vaenlased võitnud ja ajanud nad kindlustuselt minema, võtavad nad linnuse ja jälitades paganaid kõikjal mööda linnust, tapavad neist ligi viiskümmend, ülejäänud pääsesid põgenema. Võtnud kogu vara ja rohkesti saaki, süütavad nad linnuse. Aga liivlased, kes olid teisel pool Koivat Dabreli linnuses, nähes suitsu ja tuld tõusvat ja Caupo linnust põlevat, ja kartes, et neid ja nende linnust tabab samasugune saatus, kogunevad kõik linnusesse ning, tõusnud üles kindlustusele, ootavad oma vaenlasi ja panevad tulejatele väga vapralt vastu. Nimelt julgustas ja õhutas neid nende vanem Dabrel, nii nagu muiste vilistid, öeldes: «Olge vaprad, vilistid, ja võidelve, et mitte orjata heebrealasi.» Ristisõdijad aga koos semgalitega ründavad linnust kogu päeva, ei suutnud aga vallutada ning mõned neist, püüdes vähestega teisest küljest üles ronida, jätsid sinna viis omadest liivlaste tapetuina. Nähes, et linnus oli tugev ja vallutamatu, lahkusid nad selle alt ja pöördusid maad rüüstates omade juurde tagasi ning Riia juures tagasiteel terve sõjaväega puhkuseks peatudes jagasid nad kogu saagi, mille nad olid kaasa toonud. Piiskop aga saatis jumalat tänades semgalid rõõmuga tagasi nende maale.

(11) Pärast seda, uuendanud rahu liivlastega, võtab piiskop ette Saksamaale sõita, ja kui ta jõuab merele, kannatas ta kogu öö väga

mam passus tempestatem sequenti die repulsus est in Dunam. Ipse autem aliquot quiescens diebus, inter *exitus matutini et vespere delectatus*²¹, quem nec sol adurit prosperitatis per diem, neque luna contristat adversitatis per noctem²², ut a Dei negotio non desistat terra marique, Deo gratias agens iterum se eisdem committit periculis, que evaserat, et Deo tranquillitatem donante pro colligendis peregrinis, qui ecclesiam defendant, in Alimaniam vadit.

12. Post hec ex Lyvonibus quidam in perfidia sua durantes, regi de Ploceke per nuncios suos vulnera et dampna suorum significantes in auxilium sibi contra Theuthonicos venire eum rogant, presertim cum pauci in Riga remanserint et alii cum episcopo recesserint. Qui acquiescens consiliis et vocationi eorum, convocato exercitu de omnibus locis regni sui nec non et aliorum regum vicinorum et amicorum suorum, Dunam navigio descendit in fortitudine magna. Et applicantes Ykescolam quidam ex eis graviter vulnerati sunt a balistariis Conradi militis. Unde sencientes Theuthonicos in castro descenderunt et castrum Holme subito adeuntes undique in circuitu obsederunt. Lyvones vero nescientes exercitum, quidam in silvis effugientes evaserunt, quidam ad castrum cum Theuthonicis in unum se collegerunt et clauso castro balistarii munitionem ascendentes plurimos vulneraverunt.

DE OBSIDIONE CASTRI HOLMENSIS A REGE WOLDEMARE DE PLOSCEKE. Rutheni quoque, qui artem balistariam ignorant, arcuum consuetudinem habentes, plures in munitione ledentes per dies multos pugnaverunt et maximam struem lignorum comportantes munitionem incendere laborabant. Sed frustrato labore multi eorum a balistariis in lignorum collectione vulnerati ceciderunt. Misit itaque rex nuncios Thoredensibus et Leththis et paganis in circuitu, ut omnes contra Rigenses venirent in expeditionem. Unde gavisi Thoredenses statim conveniunt ad regem, et venientibus hoc solum opus iniungitur, ut ligna comportantes castrum incendant; in qua lignorum comportacione plurima eorum multitudo, utpote inermium, a sagitta subito volante interfecta est. Leththi vero nec venerunt nec nuncios miserunt. Fecerunt eciam Rutheni machinam parvam more Theuthonicorum; sed nescientes artem lapides iactandi plures ex suis post tergum iactantes leserunt. Theuthonici vero cum pauci essent, utpote viginti tantum, timentes tradi a Lyvonibus, qui multi erant cum eis in castro, nocte ac die armati in munitione desuper sederunt, custodientes arcem tam de amicis infra quam extra de inimicis. Lyvones autem omne consilium querebant cottidie cum rege, qualiter eos dolo tenerent²³ et traderent in manus Ruthenorum. Et nisi brevianti fuissent dies²⁴ belli, tam Rigenses quam Holmenses propter suorum paucitatem vix se defendere potuissent. Nam in Riga erant timores intus propter civitatem nondum firmiter edificatam et timores extra propter suorum in Holme obsessionem. Redierunt eciam quidam Lyvones exploratores ad regem, dicentes omnem campum et omnes vias circa Rigam repletas esse ferreis claviculis tridentibus, ostendentes quosdam ex eis regi dicentes, quia tam pedes equorum suorum quam latera propria et posteriora sua graviter undique talibus hamis [essent] perforata. Quo timore rex perterritus

21 Liber Psalmorum LXV, 8.

22 Sealsamas CXXI, 6.

23 Evangelium secundum Matthaum XXVI, 4; Evangelium secundum Marcum XIV, 1.

24 Evangelium secundum Matthaum XXIV, 22.

19 Saksamaad on siinkohal ladinakeelses tekstis nimetatud «Alimania» tavaliselt esineva «Theuthonia» asemel.

20 Sõnaga «relvitud» (ladina keeli «inermes») on tähistatud kaitserelvastuse (soomusrüüde) puudumist.

21 Vt. komm. 14.

raske tormi käes ja aeti järgmisel päeval Väinasse tagasi. Kui ta aga mõne päeva oli puhunud, päikesetõusust õhtuni rõõmu tundnud, tema, keda ei kõrveta õnnepäike päeval ega kurvasta õnnetusekuu öösel, et ta jumala tööd ei jätaks maal ega merel, andis ta jumalat tänades end uuesti samade ohtude alla, millest ta oli pääsenud, ning kui jumal annab vaikse ilma, läheb ta Saksamaale¹⁹ ristosõdijaid koguma, kes kirikut kaitseksid.

(12) Seejärel annavad mõned liivlased, paadudes oma äraandlikkuses, oma saadikute kaudu Polotski kuningale teada enda omade haavadest ja kaotustest ning paluvad teda tulla neile appi sakslaste vastu, seda enam et Riiga olevat jäänud vähesed ja teised koos piiskopiga lahkunud. Jäädes nõusse nende ettepanekute ja kutsega, kutsus kuningas kokku sõjaväe oma riigi kõigist paikkondadest kui ka teistelt kuningatelt, oma naabritelt ja sõpradelt, ja sõitis suure väega laevaga Väinat mööda alla. Üksküla juures randumisel said mõned neist rüütel Conradi ammuküttidelt raskesti haavata. Sellest märgates, et sakslased on linnuses, sõitsid nad alla-voolu, jõudsid äkitselt Holmi linnuse alla ja piirasid selle ümber ringi sisse. Liivlased aga, kes sõjaväest midagi ei teadnud, pääsesid mõned metsadesse põgenedes, mõned kogunesid sakslastega ühtekokku linnuse juurde ning pärast linnuse sulgemist tõusid ammukütid kindlustusele ja haavasid väga paljusid.

HOLMI LINNUSE PIIRAMISEST POLOTSKI KUNINGA WOLDEMARI POOLT. Ka venelased, kes ei tunne ammukunsti ja on vilunud vibudega, võitlesid hulga päevi, vigastades õige paljusid kindlustuses; nad kannavad kokku väga suure virna puid ja püüavad kindlustust põlema süüdata. Kuid näinud tühja vaeva, said paljud nendest puude kokkukandmisel ammuküttide poolt haavata ja langesid. Kuningas läkitas nüüd käskjalad turaidalaste, lätlaste ja ümbruskonna paganate juurde, et kõik tuleksid sõjaretkete riialaste vastu. Sellest rõõmsaks saanud turaidalased kogunevad kohe kuninga juurde ja tulijaile pannakse peale ainult see töö, et nad puid kokku kandes linnuse põlema paneksid; selle puude kokkukandmise juures tapeti neid väga suur hulk, kuna nad olid relvitud²⁰, äkki lendavast noolest. Lätlased aga ei tulnud ega läkitanud saadikuid. Venelased tegid ka väikse masina²¹ sakslaste eeskujul, kuid kiviheittekunsti mitte tundes vigastasid nad väga paljusid omadest, visates kive seljataha. Et aga sakslasi oli vähe, nimelt üksnes kaks kümmend, siis, kartes reetmist liivlastelt, keda oli linnuses palju nendega koos, istusid nad öösel ja päeval sõjariistus üleval kindlustuse otsas, valvates kantsi niihästi sõprade eest seestpoolt kui vaenlaste eest väljastpoolt. Liivlased aga pidasid igapäev kuningaga igasugu nõu, kuidas neid saaks salakavalusega kinni võtta ja venelaste kätte üle anda. Ja kui sõjapäevad poleks lühemaks tehtud, oleksid niihästi riialased kui holmlased oma vähese arvu tõttu vaevalt suutnud endid kaitsta. Sest Riias oli hirm seespool linna pärast, mis polnud veel tugevasti välja ehitatud, ja hirm väljaspool omade pärast, kes olid Holmis sisse piiratud. Ka tulid mõned liivi salakuulajad tagasi kuninga juurde, öeldes, et kogu väli ja kõik teed Riia ümber on täis kolmeharulisi raudnaelakesi, näidates mõningaid neist kuningale, ütlevad, et niihästi nende hobuste jalad kui nende endi küljed ja taguotsad on igalt poolt selliste konksudega rängalt läbi torgitud. Sellest hirmust kohkunud kuningas

Rigam cum exercitu suo non descendit, et liberavit Dominus sperantes in se. Nam Thoredenses visis navibus in mari nunciaverunt regi. At ille, cum post undecim dierum castri inpugnationem nichil proficeret, sed magis per suorum interfectionem deficeret, simul et adventum Theuthonicorum timeret, surrexit cum omni exercitu suo et vulneratis et interfectis suis et *reversus est navigio in terram suam*²⁵. Gevehardus autem, dapifer episcopi, de parvo vulnere postea mortuus est. Ceteri autem sani et incolumes Deum benedicebant, qui ecclesiam suam in manu paucorum eciam hac vice defendit ab inimicis.

13. DE EXPEDITIONE PRIMA REGIS DANORUM IN OSILIAM. Eodem tempore rex Danorum cum exercitu magno, quem iam tribus annis collegerat, resedit in Osilia, simul et archiepiscopus Lundensis Andreas, qui in remissionem peccatorum infinitam multitudinem signo crucis signaverat *ad faciendam vindictam in nationibus*²⁶ et ad subiugandas gentes fidei christiane. Edificato autem castro, cum non invenirentur, qui contra insultus paganorum ibidem manere auderent, incenso castro rex cum omni exercitu rediit in terram suam. Archiepiscopus vero Lundensis predictus et episcopus Nicolaus cum duabus navibus cibariis onustis et omnis familia ipsorum Rigam divertunt et in Dunam venientes a preposito beate Marie Eggelberto et omni conventu suo devotissime suscipiuntur. Et audita tanta ecclesie tribulatione et eiusdem iterum a Deo liberatione congratulantur et congaudent, benedicentes Deum, eo quod in medio gentium in tanta paucitate virorum suam semper conservat ecclesiam. Post hec archiepiscopus convocando omnem clerum doctrinam proponit theologicam et legendo in psalterio totam hyemem in divina contemplatione deducunt.

Et merito post bella doctrina sequitur theologica, cum eodem tempore post bella omnia predicta conversa et baptizata sit tota Lyvoniam. Nam post discessum regis Ruthenorum cum exercitu suo *invasit timor Dei*²⁷ Lyvones per universam Lyvoniam et *mittentes nuncios Rigam tam Thoredenses quam Dunenses rogant ea, que pacis sunt*²⁸. Proponuntur itaque Thoredensibus omnia mala, que infra pacem sepe fecerant pace interrupta. Nam multis occisis Cauponi, qui relictis eis cum christianis semper pugnabat, multa mala intulerant, bona eiusdem omnia incendio vastaverant, agros abstulerant, arbores apum confregerant, insuper plurima bella contra Rigenses moverant. Unde pax eis denegatur; et merito, qui filii pacis esse nescientes, pacem omni tempore disturbabant.

DE BAPTISMO LYVONUM. At illi magis instantes rogant baptizari, sacerdotes recipere et eis per omnia obedire promittunt. Lenewardenses eciam pro reconciliatione domino Danieli, qui idem castrum iam dudum in beneficio acceperat, quolibet anno de aratro dimidium talentum siliginis promittunt, quod hactenus usque in hodiernum diem persolverunt.

14. DE OBSIDIBUS DATIS ET DE MISSIONE PREDICATORUM PER UNIVERSAM LYVONIAM. Prepositus itaque Rigensis iuxta verbum archiepiscopi acceptis obsidibus meliorum pueris de tota Lyvoniam sacerdotes mittit ad predicationem. Quorum primus Alebrandus in Thoreidam proficiscens, verbum predicationis et

25 Liber Regum quartus III, 27.

26 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

27 Liber primus Samuelis XI, 7

28 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

- 22 1203. a. olid saarlased rünnanud Listerbyd (VII, 1, 2).
- 23 Selle puuflinnuse asukoht pole teada. Taani annaalid kõnelevad ka 1206. aasta retkest piiskop Andrease juhtimisel, ei maini aga ei kuninga osavõttu sellest ega linnuse ehitamist.
- 24 Schleswigi piiskop (1208–1233), Taani kuninga kantsler.
- 25 Pund (ladina keeli «talen-tum») — teravilja mõõdühik, mahumõõduna (vähemalt hii-semal ajal) võrdus 2 tündriga, kõikudes eri aladel umbes 250–275 l.
- 26 13.–16. sajandi ajalooallikates tähendab «slligo» rukist, mitte nisu. Nisu on «trititum».

ei lasku oma sõjaväega Riia alla ja issand päästis need, kes tema peale loodavad. Sest turaidalased nägid laevu merel ja teatasid kuningale. Et see linnuse üheteistkümnepäevase piiramise järel polnud mingit edu saavutanud, vaid omade kaotuse tõttu pigemini oli nõrgenenud, ühtlasi ka sakslaste tulekut kartis, asus ta kogu oma sõjaväega ning haavatute ja tapetutega liikvele ja pöördus laevadega tagasi oma maale. Gevehard aga, piiskopi köögiülem, suri hiljem väikse haava tagajärjel. Teised aga kiitsid tervena ja vigastamata jumalat, kes ka seekord väheste käega kaitseb oma kirikut vaenlaste vastu.

(13) TAANLASTE KUNINGA ESIMESEST SÕJAKÄIGUST SAAREMAALE. Samal ajal tuli taanlaste kuningas suure sõjaväega, mida ta juba kolm aastat²² oli kogunud, kinnitas kanda Saaremaal, ja temaga ühes ka Lundi peapiiskop Andreas, kes oli pattude andestuseks lõpmata hulga ristimärgiga tähistanud, et rahvastele kätte maksta ja paganahõime ristiusu ikke alla heita. Kui aga linnus²³ oli valmis ehitatud, ei leidunud, kes oleks sõandanud jääda sinna paganate äkiliste rünnakute vastu, süüdanud linnuse põlema, läks kuningas kogu sõjaväega oma maale tagasi. Ülalnimetatud Lundi peapiiskop aga ja piiskop Nicolaus²⁴ kahe toiduainetega lastitud laevaga ja kogu nende pere pöörduvad Riia poole ning jõudes Väinale, võetakse õndsas Maarja kiriku praosti Eggelberti ja kogu ta konvendi poolt väga hardalt vastu. Ja kui nad olid kuulnud kiriku nii suurest hädast ja ta veelkordsest päästmisest jumala läbi, soovivad nad õnne ja on koos rõõmsad, kiites jumalat, et ta keset paganaid nii väheste meeste läbi ikka oma kirikut alal hoiab. Seejärel kutsub peapiiskop kogu vaimulikkonna kokku, seletab teoloogilist õpetust, ja lugedes Taaveti lauluraamatut veedavad nad kogu talve mõtiskluses jumalaasjadest.

Ja õigusega järgneb pärast sõdu teoloogiline õpetus, sest selsamal ajal pärast kõiki ülalnimetatud sõdu pöörati ja ristiti kogu Liivimaa. Nimelt valdas pärast venelaste kuninga lahkumist koos ta sõjaväega jumalakartus liivlasi kogu Liivimaal ja niihästi turaidalased kui Väina-liivlased läkitavad saadikud Riiga ja paluvad seda, mis rahuks puutub. Nüüd tuuakse turaidalastele ette kõik kurjad teod, mida nad rahu ajal rahu rikkudes olid ühtelugu korda saatnud. Nimelt olid nad paljusid tapnud ja Caupole, kes nad oli maha jätnud ja alati koos kristlastega võitles, palju paha teinud, kõiki ta valdusi tulega laastanud, põllud ära võtnud, mesipuud puruks lõõnud ja peale selle riialaste vastu väga palju sõjakäike ette võtnud. Seepärast keelduti rahust nendega; ja õigusega, kes ei osanud olla rahu lapsed, kogu aja häirisid rahu.

LIIVLASTE RISTIMISEST. Kuid nad paluvad veel tungivamalt neid ristida, töötavad preestrid vastu võtta ja neile kõiges kuulekad olla. Lielvärdelased lubavad ka isand Danielile, kes juba ammu selle linnuse oli benefiitsiks saanud, lepituseks igal aastal adra kohta pool punda²⁵ rukist²⁶; seda on nad senini kuni tänase päevani tasunud.

(14) PANTVANGIDE ANDMISEST JA JUTLUSTAJATE SAATMISEST ÜLE KOGU LIIVIMAA. Niisiis Riia praost, võtnud peapiiskopi sõna peale paremate poegi kogu Liivimaalt pantvangideks, saadab preestrid välja jutlustama. Esimene neist Alebrand läheb Turaidasse, jagab jutlusesõna ja ristimise sakramenti, määrab kihel-

baptismi sacramentum ministrat et parrochias distinguens in Cubbesele ecclesiam edificat. Alexander sacerdos in Metsepole dirigitur, qui baptizata provincia illa tota cum eis ibidem habitare et semen ewangelij seminare et ecclesiam incipit edificare. Daniel sacerdos, qui in castri Holmensis obsidione quodammodo examinatus fuerat, Lenewardensibus mittitur. Quem illi benigne suscipientes, baptizantur ab eo. Cumque in villam, que dicitur Sydegunde, procederet, statim populum ad audiendum verbum Dei convocat. Veniens autem Lyvo quidam de latibulis silvarum nocte visionemque suam referens dicit ei: 'Vidi', inquit, 'deum Lyvonum, qui nobis futura predixit. Erat enim ymago excrecens ex arbore a pectore et sursum et dixit michi Leththonum exercitum cras venturum, et timore illius exercitus convenire non audemus.' Sacerdos autem intelligens demonis hanc esse illusionem, eo quod via illo autumpnali tempore non esset, per quam Leththones venire possent, in orationibus suis existens Deo se commendabat. Mane facto, cum huiusmodi nichil audirent vel perciperent, quod fantasma Lyvoni predixerat, colliguntur omnes in unum, quibus sacerdos ydolatriam detestans, huiusmodi fantasmata demonum illusionem affirmans tandem *unum Deum, creatorem omnium, unam fidem, unum baptisma*²⁹ esse predicat et hiis et aliis similibus ad culturam unius Dei eos invitat. Hiis auditis *diabolo et operibus eius abrenunciant et in Deum credere se promittunt*³⁰ et baptizantur, *quotquot predestinati erant*³¹ a Deo. Baptizatis etiam Reminensibus procedit ad Ascradenses Quibus recipientibus verbum Dei cum gaudio et celebratis, ibidem sacramentis baptismi reversus est Thoreidam et veniens ad castrum Dabrelis benigne receptus est ab eis. Et seminato ibidem verbi Dei semine convertit et baptizavit eos et relicta provincia illa processit ad Wendos.

DE BAPTISMO WENDORUM. Wendi autem *humiles erant eo tempore et pauperes*³² utpote a Winda repulsi, qui est fluvius Curonie, et habitantes in Monte Antiquo, iuxta quem Riga civitas nunc est edificata, et inde iterum a Curonibus effugati pluresque occisi, reliqui fugerunt ad Leththos et ibi habitantes cum eis, gavisi sunt de adventu sacerdotis. Quibus conversis et baptizatis vineam iam plantatam et agrum seminatum Domino committens sacerdos Rigam rediit.

15. DE BAPTISMO YDUMEORUM. Postea autem ad Ydumeos missus, quam plures ibidem et Leththos et Ydumeos baptizans ecclesiam super Ropam edificavit et manendo cum eis vitam eternam eis demonstravit. Thoredenses vero receptis sacri baptismatis misteriis cum omni iure spirituali rogant sacerdotem suum Alabrandum, ut sicut in iure spirituali, sic et eos expediat in civilibus causis, quod nos dicimus in iure seculari, secundum iura christianorum. Gens enim Lyvonum quondam erat perfidissima et unusquisque proximo suo quod habebat auferebat, et ideo in baptismo huiusmodi prohibita sunt violencia, rapina, furta et hiis similia; qui autem ante baptismum spoliati fuerunt, dolentes de rerum suarum amissione, eo quod sua recipere per violenciam post baptismum non auderent, iudicem secularem pro causis huiusmodi terminandis petebant.

29 Epistola Pauli ad Ephesios IV, 5.

30 Ristimise vormel.

31 Actus Apostolorum XIII, 48.

32 Sageli breviiarils, missaalis, martüroloogiumis.

27 Kroonikas Cubbesele, liivlaste territoriaalne üksus samanimelise keskuse ümber Kolva jõe ja mere vahel. Cubbesele piirkonna keskuseks olnud linnus asus tõenäoliselt kas praegu Suvorova kalns nime kandval linnamäel Krimuldas või Krimulda piiskoplinnuse kohal. Krimuldas maeti 1217. a. Caupo põrm, seepärast on kohanime Cubbesele ürlatud seostada Caupo nimega. Kroonikas esinevat Caupo linnust (Castrum Cauponis — IX, 3; X, 10) on seostatud Cubbesele olnud linnusega, eristades seda Caupo linnusest Turaidas. See arvamus pole piisavalt põhjendatud.

28 Metsepole — tolleaegne maakond liivlaste asuala põhjaosas.

29 Kroonik kasutab oma tekstis ladinakeelset terminit «provincia», esitades seda ilmselt erinevates tähendustes. Eesti osas tähistab ta sellega ühelt poolt maakonda (nagu Virumaa, Järvamaa jt.), teiselt poolt kihelkonda (nagu Tarbatu, Loppegunde jt.). Alati pole selge, mida on «provincia» all silmas peetud, eriti liivlaste ja latgalite aladel (provincia in Metsepole, provincia Lenewardensis, provincia Therwetene; provincia, que Tolowa vocatur jt.). Tegemist võib olla kihelkonnaga, maakonnaga kui kihelkondade liiduga või lihtsalt ebamäärasemalt piirkonnaga. Metsepole, ulatuslik ala, on arvatavasti võrreldav Eesti maakondadega, mistõttu teda ongi nii nimetatud.

30 Sidgunda (läti keeli) — tolleaegne liivi küla umbes 50 km Riiast idas, Suntuži lähedal, kroonikas «Sydegunde».

31 Remini linnus asus Maza Jugla jõe ääres Suntuži lähedal Läti NSV Ogre rajoonis, tõenäoliselt Lielviragulta linnamäel. Selle piirkonna asukad (reminlased) olid tõenäoliselt liivlased.

32 Vöndlased ehk vendid (kroonikas ladina keeli «Wendi») — väikerahvas, kes 13. sajandi algul elas latgalite hulgas Võnnu (läti keeli Cesise) ümbruses. Võnnu vana linnus oli

nende keskus. Henriku teatel olid nad asunud Kuramaal Venta jõe ääres (jõe nimi «Winda» on võib-olla nende nimega seotud), sealt ära aetuna asunud Väina ääres Riia juures ning sealt ära aetuna sirdunud Võnnu ümbrusse. Võnnu (saksa keeli «Wenden») on saanud nelli nime. Võndlaste etnilise päritolu küsimus pole selge. On arvatud (H. Laakmann), et võndlased olid kuralaste keskele elama asunud vadjalased. Seda arvamist ei suuda pildada tõepäraseks. H. Laakmannil on õnnestunud ainult näidata, et Kura- ja Liivimaal on 14.–15. sajandil vadjalasi nimetatud venelasteks liivlaste poolt (sama küla nimetati 1388. a. liivi keeli «Venedeculle», saksa keeli «Wattendorp») ja lätlaste poolt (Crewin). Viimasest pärinebki Kuramaa vadjalaste nimetus kreevinid. Võndlaste kohta ei ütle see kõik midagi. Neid on peetud ka läänemeresoome päritoluga kuralaste killuks või hoopis arvatud, et nad olid balti päritolu. H. Lowmianski on esitanud hüpoteesi, mille järgi nad võiksid olla mingi tundmata etnilise päritoluga muinaseuroona rahvakild. Huvi pakub etnonüümi «vöndlane» küsimus. Sel on läänemeresoome keeltes tähendus «genuiin-selt võõras» («vönnuvõõras» ehk võhivõõras», vrd. soome «eventovieras»). P. Ariste seostab «vönnu» nime ühe Eesti alal enne läänemeresoomlasi elanud substraatrahvaga. Võndlaste kunagist laialdasemat levikut kinnitab kohanime «Vönnu» levik (Tartumaal, Läänemaal). Kiviaegsel substraatrahval ei tarvitsenud küll seost olla 13. sajandi võndlastega, sest neid lahutab väga pikk ajavahemik. Etnonüümi «Wendi» seostaks Henriku-aegselt võndlasi pigem läänelaavlaste hõimudega, täpselt sama etnonüümi kandjatega. Läänelaavlasteks on neid mõnikord peetudki.

33 Väljend «alandlikud ja vaesed» (humiles et pauperes) esineb kirikukirjanduses väga sageli. Seepärast ei tarvitsen seda väga sõna-sõnalit võndlaste kohta rakendada.

34 Idumea (Ydumea) oli 13. sajandi algul maakond (provincia) Brasla jõe alamiooksul. Koivast põhja pool. Etniliselt oli seal segaasustus: kroonik nimetab selle maakonna asukatenä idumealasi ja latgalaid, vastandades neid siinkohal ja mujal (XVI. 5; XVII. 4). Idumealasi ei nimetata kroonikas liivlasteks, kuigi neid on loetletud liivlaste hulgas (näiteks XI. 2). Ometi arvatakse, tuginedes eriti arheoloogiale ja läti dialektoloogiale andmetele, et idumeas elasid koos latgalitega läänemeresoomlased, kas liivlased või mingi neile lähedane hõim. Maakonnanimi «Idumea» on Henrikul laenatud piliblist. Arvatakse, et see võis öieti kõlada «Idumaa, Vidumaa» (vrd. läti Vidzeme) või kuidagi taoliselt.

35 Brasla (läti keeli) — Koiva parempoolne lisajõgi, kroonikas «Raupa» ehk «Ropa».

kondade piirid ja ehitab kiriku Krimuldasse²⁷. Metsepolesse²⁸ lähitakse preester Alexander, kes pärast seda, kui ta kogu selle maakonna²⁹ oli ristinud, asub sinna nende juurde elama, evangeeliumi seemet külvama ja kirikut ehitama. Preester Daniel, kes Holmi linnuse piiramisel oli teataval määral katsumise läbi teinud, saadetakse lielvårdelaste juurde. Need võtavad ta lahkesti vastu ja ta ristib nad. Ja kui ta läks edasi külasse, mida nimetatakse Sidgunda³⁰, kutsub ta kohe rahva kokku jumalasõna kuulama. Keegi liivlane aga, tulles öösel metsade redupaigast, jutustab talle oma nägemusest ja ütleb: «Ma nägin,» ütleb, «liivlaste jumalat, kes meile tulevikku ennustas. See oli nimelt puust välja kasvav kuju, rinnast ülespoole, ja ütles mulle, et homme tuleb leedulaste vägi, ja hirmust selle väe ees ei julge meie kokku tulla.» Preester aga mõistis, et see on kurjavaimu silmamoondus, sest sel sügisesel ajal polnud teed, mida mööda leedulased oleksid võinud tulla; oma palvetes viibides andis ta enda jumala hooleks. Kui hommik kätte jõudis, kui nad ei kuulnud ega märganud midagi selletaolist, mida pettekujutus liivlastele oli ennustanud, kogunevad nad kõik kokku, preester neab neil ära ebajumalateenistuse, kinnitades, et seda laadi viirastused on kurivaimude silmamoondus, kuulutab neile lõpuks, et on üks jumal, kõikide looja, üks usk, üks ristimine; selle ja muu taolise varal kutsub ta neid üles ühte jumalat kummardama. Kui nad seda olid kuulnud, ütlevad nad lahti kuradist ja tema tegudest ja töötavad jumalasse uskuda ja nad ristitakse, nii palju kui neid oli jumalast ette määratud. Ristitud ka reminlased³¹, läheb ta edasi aizkrauklaste juurde. Need võtavad jumalasõna rõõmuga vastu, pühitsenud seal ristimise sakramenti, pöördus ta tagasi Turaidasse ja tuli Dabreli linnuse juurde, kus need ta lahkesti vastu võtsid. Ja kui ta sealgi jumala sõna seemet oli külvanud, pööras ja ristis ta neid ja lahkudes sellest maakonnast, läks edasi võndlaste³² juurde.

VÖNDLASTE RISTIMISEST. Võndlased aga olid sel ajal alandlikud ja vaesed³³, nad olid nimelt ära aetud Venta äärest, mis on Kuramaa jõgi, ja elades Vanal Mäel, mille kõrvale on nüüd ehitatud Riia linn, ajasid kuralased nad sealt jälle minema ja tapsid paljud, ülejäänud põgenesid lätlaste juurde ja seal nendega elades, rõõmutsesid nad preestri tuleku üle. Kui nemad olid pööratud ja ristitud, pöördus preester Riiga tagasi, andes juba istutatud viinamäe ja külvatud põllu issanda hooleks.

(15) IDUMEALASTE³⁴ RISTIMISEST. Pärast seda saadeti ta aga idumealaste juurde, ristides seal õige rohkel arvul nii lätlasi kui idumealasi, ehitas Brasla³⁵ äärde kiriku ja jäädes nende juurde, seletas neile igavest elu. Turaidalased aga, kui nad olid vastu võtnud püha ristimise müsteeriumi koos kogu vaimuliku õigusega, paluvad oma preestrit Alabrandi, et ta, nii nagu vaimulikus õiguses, nõnda lahendaks ka nende ilmalikke kohtuasju, mida meie ütleme ilmalikus õiguses, kristlaste õiguse järgi. Nimelt oli liivlaste hõim varem väga ebaustav ja igaüks röövis oma ligimeselt, mis oli selle oma, ja seepärast keelati ristimisega ära seda laadi vägivald, rööv, vargus ja muud sellesarnast, keda aga enne ristimist oli röövitud, need kurvas-tasid oma vara kaotuse pärast, sest nad ei julgenud pärast ristimist seda vägivaldselt tagasi võtta, ja palusid ilmalikku kohtunikku seda laadi tüliasjade lõpetamiseks.

DE IUDICIO SECULARI ALEBRANDO COMMISSO. Unde Alebrando sacerdoti tam de spiritualibus causis quam de civilibus audiendis primitus iniunctum est. At ille iniunctum sibi officium tam propter Deum quam pro peccatis suis fideliter amministrans, furta et rapinas coercendo, iniuste ablata restituendo Lyvonibus viam iuste vivendi demonstravit. Pacuit autem Lyvonibus ista christianorum consuetudo primo anno, eo quod per fideles huiusmodi advocacie amministraretur officium, quod postea per manus diversorum iudicum secularium laycorum per universam Lyvoniam et Letthigalliam et Estoniam nimis est depravatum, qui magis pro burse sue implecione quam iusticie Dei intuitu huiusmodi advocacie officium exercuerunt.

16. Eadem hyeme facta est ecliptio solis per magnam horam diei.

17. DE DONATIONE LYVONIE IN IMPERIUM. Episcopus autem Albertus circuivit in Theuthonia per vicos et plateas et ecclesias, querendo³³ peregrinos. Et perlustrata Saxonia et Westfalia tandem ad curiam regis Philippi pervenit, et cum ad nullum regem auxilii haberet respectum, ad imperium se convertit et Lyvoniam ab imperio recepit. Unde rex pie memorie Philippus quolibet anno sibi in auxilium dari centum marcas promisit. Si promissis quispiam dives esse poterit.

XI

1. DE BAPTISMO LETTORUM. ANNUS NONUS. Anno nono baptizata universa Lyvoniam siluit ecclesia, pacis gaudet quiete¹, sui exspectans adventum antistitis. Archiepiscopus vero Lundensis et cancellarius cum omnibus suis ad reditum se preparantes Gothlandiam in dominica palmarum attingunt et in terra sua sacrosanctam pasche celebrant solemnitatem. Rigensis vero antistes in pentecoste Rigam veniens cum gaudio ab omnibus suscipitur, cum quo venit comes de Peremunt Godescalcus et comes alius et alii quam plures peregrini, nobiles et honesti viri, qui pace ecclesie gaudentes murum civitatis in tantum exaltaverunt, ut deinceps paganorum non timeretur insultus.

2. DE REGE DE KUKENOYS. Audiens autem rex Vesceka de Kukenois episcopi et peregrinorum adventum, surrexit cum viris suis et abiit in occursum eorum et veniens Rigam ab omnibus est honorifice susceptus. Peractis itaque in domo episcopi diebus pluribus cum magno caritatis affectu, tandem auxilium episcopi contra insultus petit Lethonum, offerens sibi terre et castri sui medietatem. Quo accepto episcopus multis muneribus regem honorans et in viris et in armis opem promittens cum gaudio remisit ad propria.

DE LOCATIONE SACERDOTUM IN PARROCHIIS. Post hec episcopus de conversione et baptismo Lyvonum gavisus sacerdotes mittit ad omnes et in Thoreidam et in Methsepole et in Ydumeam et iuxta Dunam, et constructis ecclesiis locantur sacerdotes in parrochiis suis.

33 Canticum canticorum III, 2.

1 Liber Machabaeorum primus VII, 50.

36 «Cohercere» võib tõlkida «takistama» või «karistama».

37 28. veebruaril 1207.

38 S. t., et andnud Liivimaa üle kuningas Philippile, sai ta selle tagasi lääniks. Arvatakse, et see toimus Gelnhausenil õuepäeval 2. veebruaril 1207.

1 Palmipuude püha — 15. aprillil; lihavõtte — 22. aprillil, nelipühad — 10. juunil 1207.

2 Pyrmont — linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksi liidumaal.

3 Sellest loendist nähtub, nagu käsitaks Henrik suuremate piirkondadena Koiva-liivlaste ala (nimetusega Turaida), Methsepolet, Idumead, Väina-liivlaste ala.

ALEBRANDI HOOLEKS ANTUD ILMALIKUST KOHTUMÕISTMISEST. Seepärast tehti preester Alebrandile esialgu kohuseks niihästi vaimulikke kui ilmalikke kohtuasju ära kuulata. Tema aga pidas talle pealepandud ametit niihästi jumala pärast kui oma pattude pärast ustavalt, vargusi ja rööve takistades³⁶, ülekohtuselt äravõetut tagasi andes, näitas liivlastele õiglaselt elamise teed. Liivlastele aga meeldis see kristlaste komme esimesel aastal, sest seda laadi foogtiametit pidasid ustavad; hiljem laostus see väga suurel määral kogu Liivimaal, Latgales ja Eestimaal mitmesuguste ilmalikust seisusest ilmalike kohtunike käte läbi, kes seda foogtiametit pidasid rohkem oma kukru täitmiseks kui jumala õiglust silmas pidades.

(16) Selsamal talvel oli päikesevarjutus, mis kestis suure osa päevast³⁷.

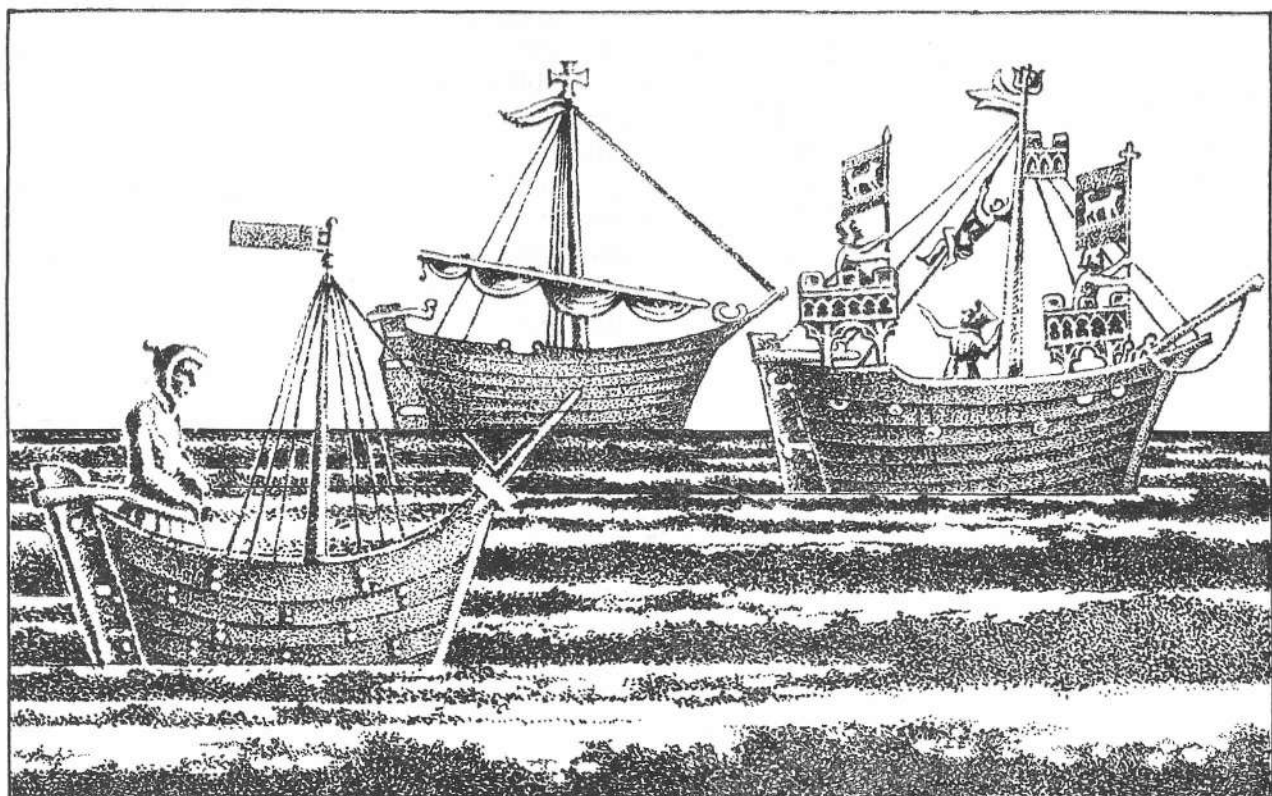
(17) **LIIVIMAA ANNETAMISEST KEISRIRIIGI ALLA.** Piiskop Albert aga rändas Saksamaal ringi mööda külasid, väljakuid ja kirikuid, otsides ristisõdijaid. Läbi käinud Saksimaa ja Vestfaali, jõudis ta lõpuks kuninga Philippi õukonda, ja et tal polnud välja-vaadet ühegi kuninga abile, pöördus ta keisririigi poole ja võttis Liivimaa keisririigi käest vastu³⁸. Kuna vana mälestuse jätnud kuningas Philipp lubas talle igal aastal toetuseks sada marka. Kui keegi lubadustest võiks rikkaks saada.

XI

(1) **LÄTLASTE RISTIMISEST. ÜHEKSAS AASTA.** Üheksandal aastal, kui kogu Liivimaa oli ristitud, puhkas kirik, ta tunneb rõõmu rahu vaikusest, oodates oma ülemkarjase tulekut. Lundi peapiiskop aga ja kantsler koos kõigi omadega, valmistudes tagasireisiks, jõuavad palmipuude pühal Ojamaale ja pühitsevad omal maal ülipühasid lihavõttepühi. Riia piiskopi aga, kes nelipühi esimesel pühal¹ jõuab Riiga, võtavad kõik rõõmuga vastu, temaga koos tuleb krahv Codescale Pyrmontist² ja üks teine krahv ja õige palju teisi ristisõdijaid, suursuguseid ja lugupeetud mehi, kes rõõmu tundes kiriku rahu üle, ehitasid linna müüri nii kõrgeks, et edaspidi enam pagannate rünnakuid ei kardetaks.

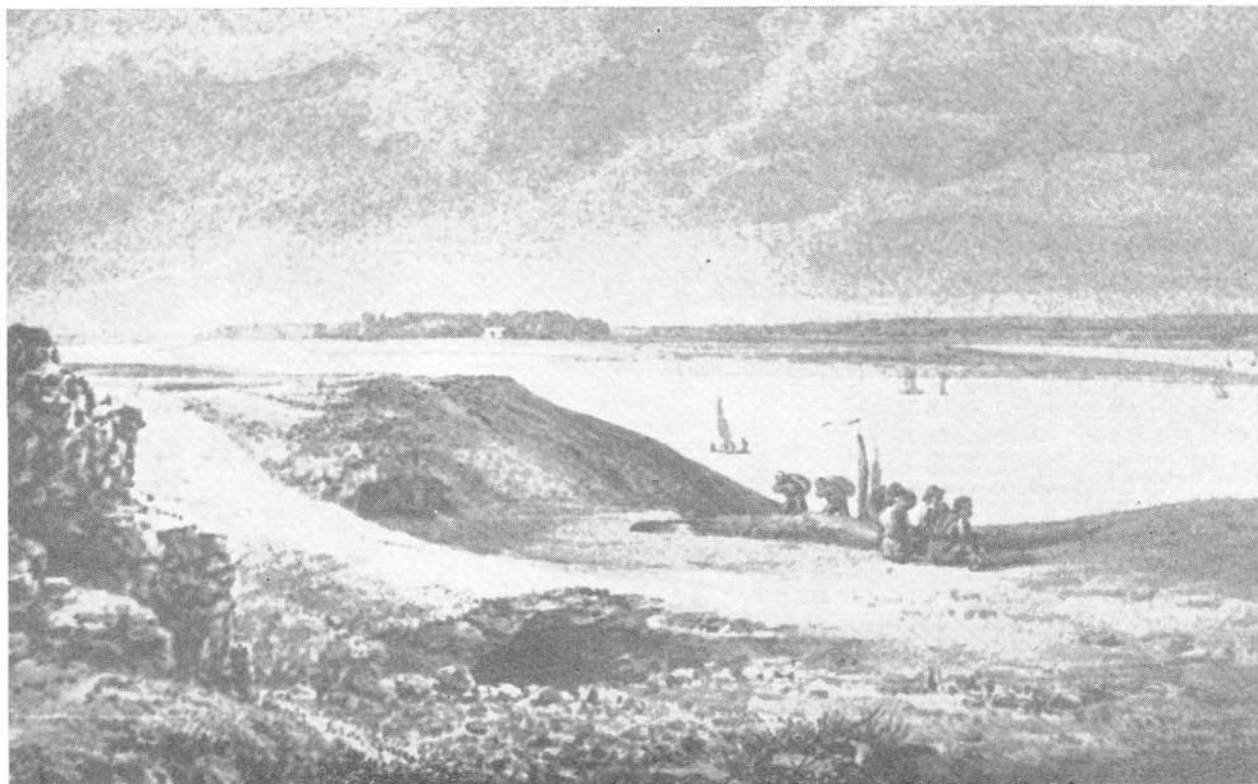
(2) **KOKNESE KUNINGAST.** Aga Koknese kuningas Vesceka, kuuldes piiskopi ja ristisõdijate saabumisest, asus oma meestega teele ja läks neile vastu ja võeti Riiga tülles kõigi poolt auge vastu. Veetnud siis piiskopi majas hulga päevi ja tunda saanud suurt armastust, palub ta lõpuks piiskopi abi leedulaste kallaletungide vastu, pakkudes talle poolt oma maast ja linnusest. Selle vastu võtnud, saadab piiskop kuninga rõõmuga koju tagasi, austades teda rohkete kingitustega ning lubades talle abi meeste ja relvade näol.

PREESTRITE PANEMISEST KIHELKONDADESSE. Seejärel läkitab piiskop, rõõmustades liivlaste pööramise ja ristimise üle, *preestrid kõigi juurde, niihästi Turaidasse kui Methsepolesse ja Ydumeasse ja Väina äärde*³, ja kui kirikud on ehitatud, pannakse preestrid oma kihelkondadesse.

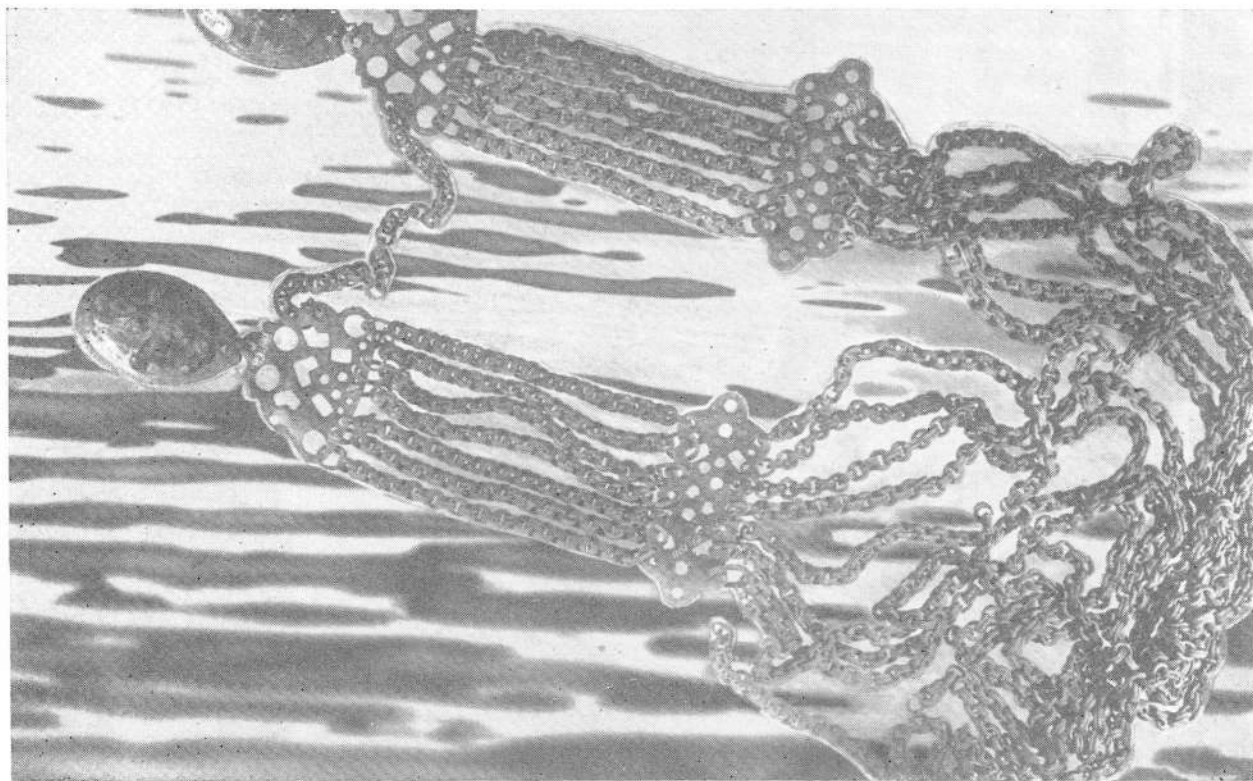
13. sajandi kogesid.

Nii olid riietatud sakslased 13. sajandil.

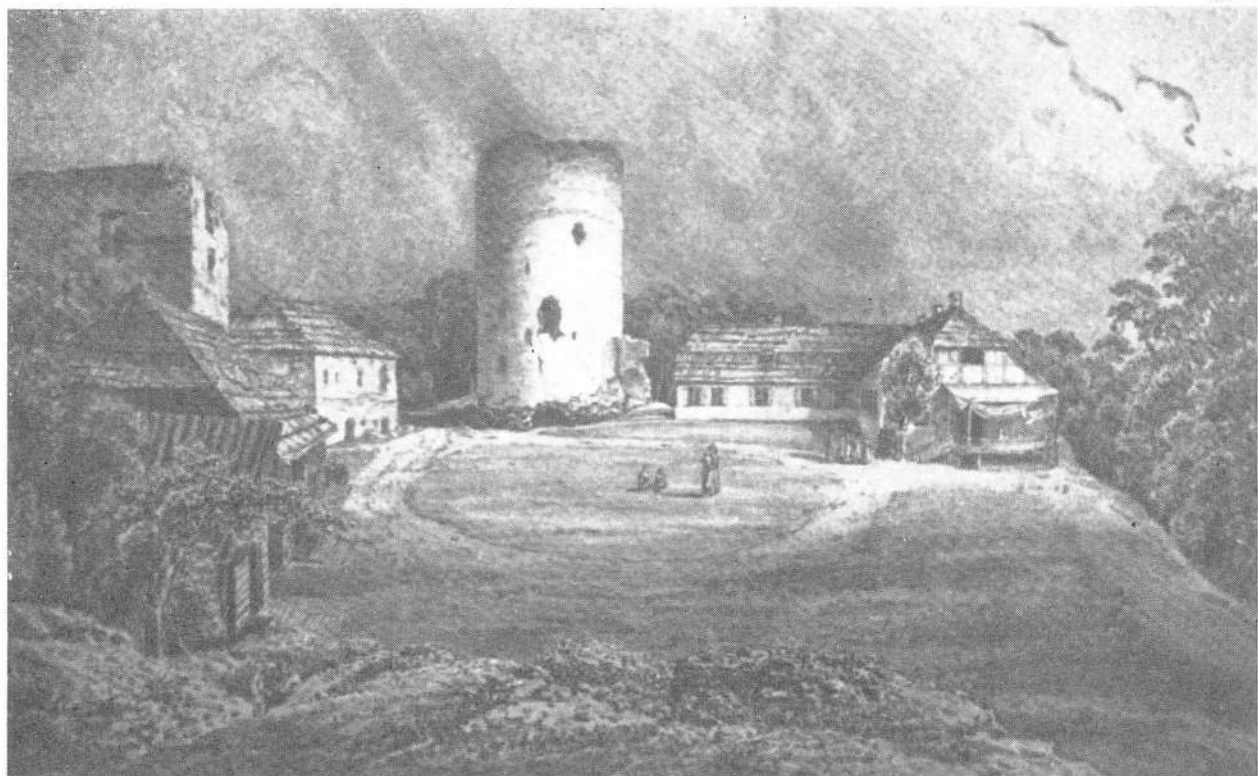
Daugava suuc. Esiplaanil vene 14. sajandist pärinevalt miniatüürilt.

Üksküla vaade. A. M. Hagen, seepia, 1833.

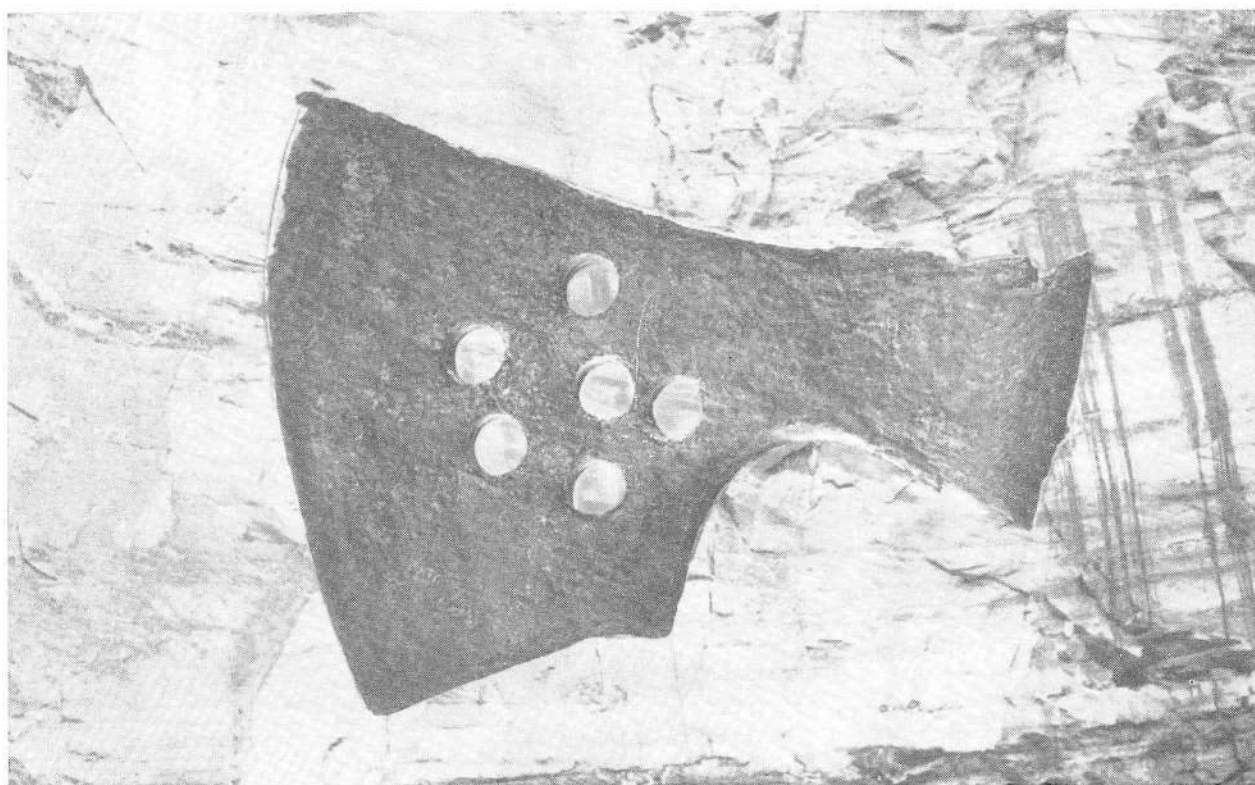
Salaspilsi (Holmi) linnuse varemed. A. M. Hagen, seepia, 1832.

Liivi naise rinnakee 11. sajandist.

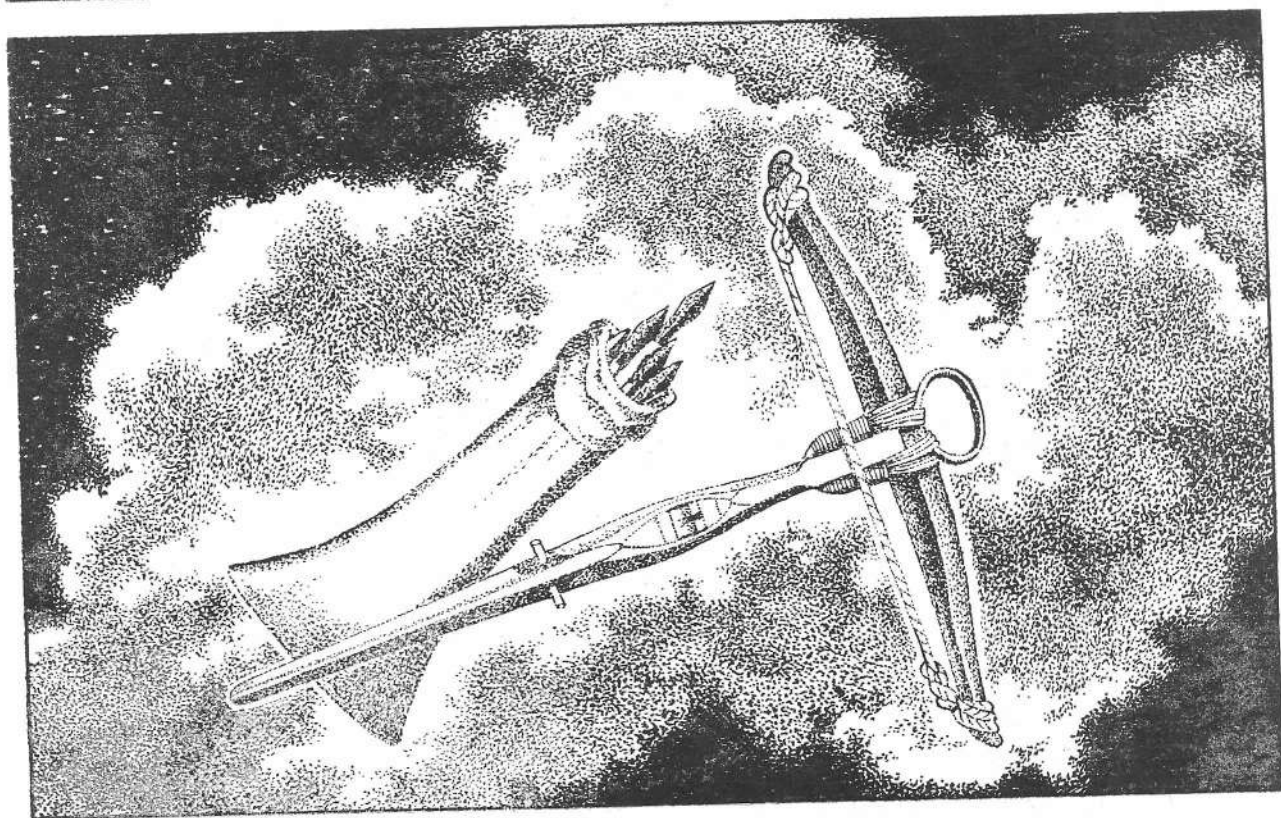
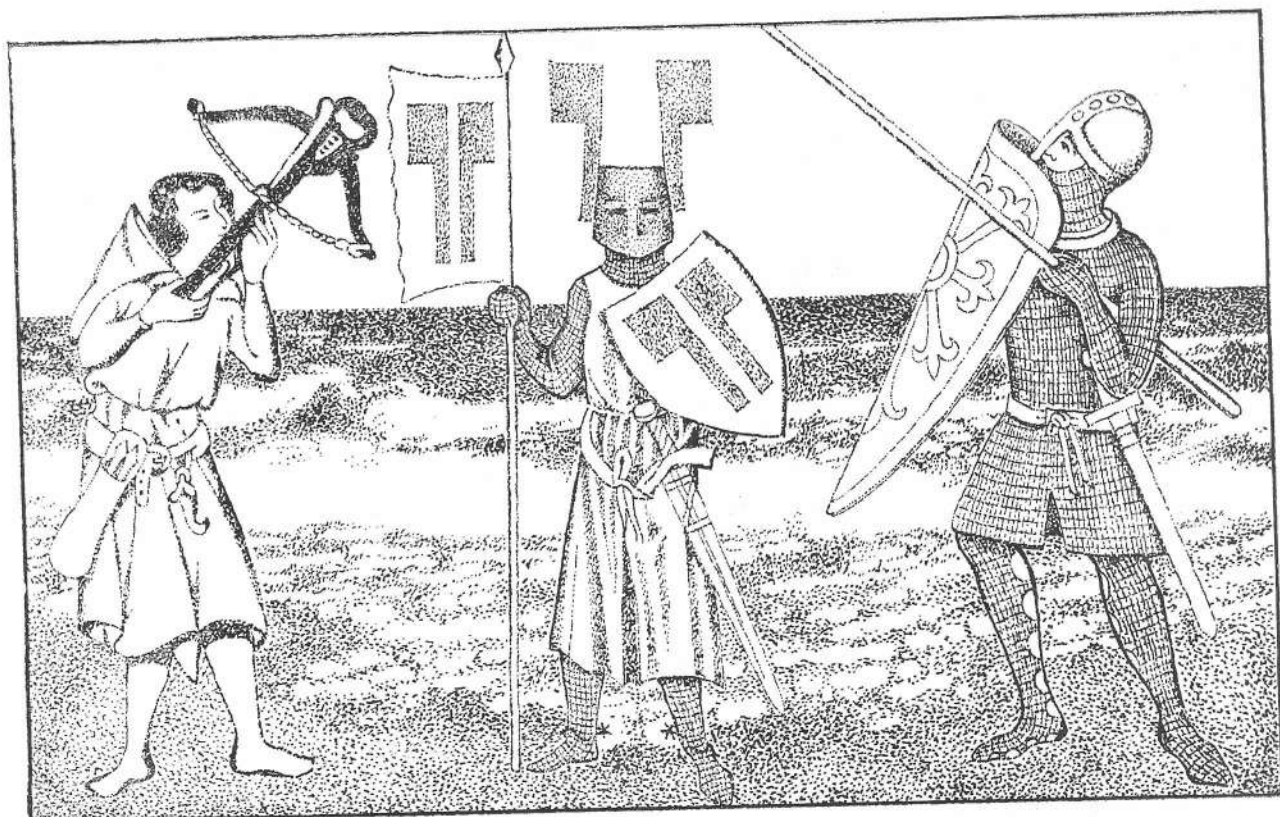

Turaida (Sigulda) maastik. A. M. Hagen, seepia, 1833.

Noorema rauaaja käevõru ja linnukujuline ripats.

Noorema rauaaja mõõgaosi ja kirves.

Ammukütt ja rüütlid 13. sajandist.

Sakslaste amb, mis arvatavasti ka 13. sajandil oli selline.

3. DE DONATIONE TERCIE PARTIS LYVONIE FRATRIBUS MILICIE. Factum est autem eodem tempore, ut augeret Dominus de die in diem numerum et familiam fratrum milicie; quibus visum est, ut, sicut accresceret eis in personis et labore, sic accrescere deberet et in rebus et in bonis, ut, qui in bellis et in aliis laboribus continuis portabant pondus diei et estus², simul et reciperent consolationem laboris sui *denarium diurnum*³. Petebant ergo a domno episcopo instancia cottidiana terciam partem totius Lyvonie nec non et aliarum terrarum vel gencium in circuitu nondum conversarum, quas per eos Dominus simul cum aliis Rigensibus in posterum fidei subiceret christiane, ut sicut maioribus sollicitarentur expensis, sic pluribus gauderent redditibus. Episcopus autem tales viros, qui se *murum pro domo Domini die ac nocte ponerent*⁴, more patris fovere et eorum numerum multiplicare desiderans, laboribus et expensis eorum respondere volens terciam partem Lyvonie solius eis concessit. Et quia ipse Lyvoniam cum omni dominio et iure ab imperatore receperat, eis suam terciam partem cum omni iure et dominio reliquit. De terris vero nondum acquisitis vel conversis, sicut nec dare potuit quod non habuit, sic rationabiliter contradixit. Illis autem instantibus precibus oportunis et inoportunis, tandem perlatum est postea ad aures summi pontificis. Qui terras nondum acquisitas Deo committens de acquisitis terciam eis partem asscripsit, relicta episcopo quarta parte decimarum in partibus ipsorum ad obedientie recognitionem.

DE DIVISIONE LYVONIE. Rogatu itaque episcopi fratres milicie dividentes Lyvoniam in tres partes ipsi tamquam patri primam concedunt electionem. Unde cum ipse partem Cauponis, Thoreidam videlicet, primo assumeret, ipsi ex altera parte Coiwe secundariam partem sibi eligentes terciam partem in Methsepole episcopo reliquerunt^a. De provinciis autem sive prediis aliis iam dudum in beneficio prestitis ipsi per omnia recompensationem in aliis postea receperunt.

4. DE PRIMO ADVOCATO GODFRIDO. Divisa taliter Lyvoniam episcopus sacerdotes in partes suas mittens fratribus milicie partes suas procurandas reliquit. Missus est etiam eodem anno Godfridus, quidam peregrinus miles, in Thoreidam ad procurandum officium advocacie in iure seculari. Qui circueundo parrochias, causas et lites hominum determinans pecuniam et munera collegit plurima et modicum afferens episcopo sibi plura retinuit. Unde dolentes quidam alii peregrini confracta cistaque eius decem et novem marcas argenti de bonis furtive collectis invenerunt, exceptis aliis plurimis iam ab eo dispersis. Et quia *inique egerat*⁵ *pervertendo iudicium*⁶ et *pauperes opprimendo*⁷ et iniquos iustificando et neophitos corrodendo, *iusto iudicio Dei*⁸ factum est, ut ad terrorem aliorum talem incurreret verecundiam, et sicut a quibusdam relatum est, postea morte turpissima⁹ defunctus est.

5. DE BELLO CUM LETONIBUS. Post hec recordati Leththones omnium occisorum suorum a Rigensibus et Semigallis ante duos annos miserunt per totam Lethoniam, colligentes exercitum magnum; et transeuntes Dunam per totam noctem in vigilia nativitat-
tis Domini veniunt in Thoreidam et summo mane transita Coiwa

2 Evangelium secundum Mat-
thaeum XX, 12.

3 Sealsamas XX, 2.

4 Prophetia Ezechielis XIII, 5.

a Sõnale «reliquerunt» järg-
neb Codex Zamoscianus'es selle
käsikirja alnuke interpolat-
sioon — «non bene» (mitte
hästi).

5 Jeremias IX, 5.

6 Liber primus Samuelis VIII, 3

7 Isaias, X, 2.

8 Epistola Pauli ad Romanos II,
5.

9 Liber Sapientiae II, 20.

4 Ordu nõudlustes ja nende rahuldamises ilmneb ordu mõjuvõimu tõusu algus, millele piiskop ei suutnud vastu seista. Piiskop jättis endale siiski strateegiliselt parema asendiga alad mere ja Väina jõe ääres.

5 Ladinakeelses tekstis «provincia».

6 Riia mark kaalus umbes 208 g.

7 1205. a. (IX, 1–5).

8 Jõululaupäeval, 24. detsembril 1207.

(3) **LIIVIMAA KOLMANDA OSA ANNETAMISEST SÕJATEENISTUSE VENDADELE.** Aga selsamal ajal sündis, et issand suurendas päevast päeva sõjateenistuse vendade arvu ja peret; neile näis, et nii nagu kasvas neil koosseis ja vaev, nõnda peaks kasvama ka omandus ja vara, nii et nemad, kes talusid sõdades ja muudes lakka-matutes vaevades päeva koormat ja palavust, saaksid ühtlasi oma vaeva lohutuseks igapäevase penni. Nii palusid nad isand piiskopilt igapäev tungivalt kolmandat osa Liivimaast ja ka teistest veel pööramata ümberkaudseist maadest ja rahvastest, keda issand nende ja ühtlasi teiste riialaste läbi edaspidi alistab ristiusule, et nii nagu neid koormatakse suuremate kuludega, nõnda ka tunneksid rõõmu suurematest tuludest. Piiskop aga, soovides selliste meeste eest, kes ennast ööl ja päeval müürina seadsid issanda koja ette, isa kombel hoolitseda ja nende arvu suurendada ning tahtes nende vaeva ja kulusid tasuda, loovutas neile üksnes Liivimaa kolmanda osa. Ja et ta ise oli Liivimaa kogu valitsemisvõimu ja õigusega keisrilt vastu võtnud, siis loovutas ta neile nende kolmanda osa koos kogu õiguse ja valitsemisvõimuga. Veel vallutamata või pööramata maade osas vaidles ta mõistlikult vastu, sest ta ei võinud anda seda, mida tal polnud. Et nad aga talle palvetega kohasel ja ebakohasel ajal peale käivad, siis kandus see pärast lõpuks kõrgeima ülem-preestri kõrvu. See, jättes veel vallutamata alad jumala hooleks, määras neile vallutatud aladest kolmanda osa, jätnud piiskopile nende aladel neljandiku kümnisest kuulekuse tunnuse⁴.

LIIVIMAA JAOTAMISEST. Niisiis piiskopi palvel sõjateenistuse vennad jaotavad Liivimaa kolme ossa ja jätavad temale nagu isale esimese valiku. Kui ta seejärel oli esiteks ise võtnud Kaupo osa, nimelt Turaida, valivad nad ise Koiva teiselt kaldalt endile teise osa, kolmanda osa Methsepoles jätsid piiskopile. Teiste piirkondade⁵ või maavalduste asemel, mis juba ammu olid benefiitsiks antud, said nad hiljem muude näol täieliku hüvituse.

(4) **ESIMESEST FOOGTIST GODFRIDIST.** Kui Liivimaa selliselt oli jaotatud, saatis piiskop preestrid oma osadesse ja jättis sõjateenistuse vendadele nende osad hooldada. Ka läkitati sel aastal Godfrid, keegi ristisõdija rüütel, Turaidasse foogtiametit pidama ilmaliku õiguse järgi. Rännates kihelkondades ringi ja lahendades inimeste kohtuasju ja tülisid, kogus ta raha ja õige palju kingitusi ning andes veidi piiskopile, jättis suurema osa endale. Selle üle pahandades mõned teised ristisõdijad, murdnud ta kasti lahti, leidsid varguse teel kogutud vara üheksateist marka⁶ hõbedas, välja arvatud palju muud, mis ta oli juba ära pillanud. Ja et ta ülekohtuselt oli toiminud õigust väänates ja vaeseid rõhudes ja ülekohtuseid õigeks mõistes ja vastristituid kurnates, siis sündis jumala õiglase kohtumõistmise põhjal, et ta teiste hirmuks sattus sellisesse häbisse ja, nagu mõned on teatanud, suri hiljem väga autut surma.

(5) **SÕJAST LEEDULASTEGA.** Seejärel, meeles pidades kõiki omi, keda kahe aasta eest⁷ riialased ja semgalid olid tapnud, saatsid leedulased üle kogu Leedumaa, kogudes suure sõjaväe; ületades terve öö Väina jõge, tulevad issanda sünnipäeva eelmisel päeval⁸ Turaidasse ja läinud koidikul üle Koiva, valguvad mööda kõiki külasid laiali, ja leides maa kuuldustest hoiatamata, tapavad nad paljud maha ning viivad veel enam vangi.

disparguntur per omnes villas, et inveniētes terram nullis rumoribus premunitam multos occidunt, plures captivando deducunt.

DE LETONUM IN THOREYDAM EXPEDITIONE. Erant autem in ipso die nativitatis Domini duo sacerdotes in ecclesia Cubbesele, divinum Lyvonibus celebrantes officium, Iohannes videlicet Stric et alter Theodericus cum servo suo. Cumque finita missa prima Iohannes aliam iam celebraret, parrochiani venientem audientes exercitum fugerunt de ecclesia, et quidam silvarum latibulis se committentes evaserunt, quidam ad propria festinantes in via captivati et quam plures sunt occisi. Dumque iam finita sequencia legitur ewangelium, Lethones velocitate equorum deferuntur hac et illac circa ecclesiam et Deo suos conservante ecclesiam non intrant, sed ad domum sacerdotis festinantes equos et pecora rapiunt, vestes et cibaria et omnia, que inveniunt, vehiculis imponunt. Et cum spoliantes in curia tantam facerent moram, sacerdos interim in ecclesia Dominici corporis et sanguinis sacrosancta conficiens mysteria et se ipsum sacrificium Deo offerre iam non dubitans Domino se commendabat. Cui Theodericus sacerdos ministrando, servus hostium servando fideliter astabant, confortantes eum, ne propter paganorum timorem divinum negligeret officium.

DE MIRAB[ILI] PER DEI MISERICORDIAM SACERDOTUM IN ECCLESIA CONSERVATIONE. Finita autem per Dei gratiam missa tollentes vestimenta altaris et indumenta omnia componentes in angulum sanctuarii deponunt et consedentes simul in ipso angulo se abscondunt. Hiis autem vix completis ecce inimicorum quidam veniens in ecclesiam discurrit circumquaque et pene usque ad sanctuarium et nudum videns altare nichilque quod suum esset ibi videns, inquit: „Ba!“ et exivit ad suos. Raptis itaque omnibus, que invenerunt, recedunt Leththones per viam suam, et vix illi curiam exierant et ecce alia turba ipsorum, plures prioribus venientes et domum despoliatam inveniētes post alios festinant, quorum unus ecclesiam intrans et ab equo suo non descendens nichilque ad rapiendum inveniēns illosque in angulo latitantes ignorans iterum festine recessit. Veniente adhuc tertia Lethonum acie unus ex eis in vehiculo suo sedens ecclesiam transeundo sacerdotes non vidit. Illi autem gratias Deo referentes, eo quod ipsos sanos et incolumes ante faciem paganorum conservaverat, post discessum ipsorum circa vesperam ab ecclesia egressi ad silvas fugiunt et triduo panem non comedentes, quarto die Rigam veniunt. Lethones vero spoliata tota provincia in circuitu nocte colliguntur in unum in villa Annonis et summo mane exeuntes de terra *mulieres et parvulos*¹⁰ et predam magnam secum deducunt. In ipsa autem nocte nativitatis Domini mittentes Lyvones nuncios significant episcopo exercitum Lethonum Lyvoniam intrare, et post alii nuncii alios subsequuntur, referentes homines occisos et captivatos, ecclesias vastatas et omnia mala, que pagani novelle intulerunt ecclesie.

DE COLLECTIONE RIGENSIUM CONTRA LETONES. Hiis auditis episcopus convocatis peregrinis et fratribus milicie et mercatoribus et omnibus suis ammonet omnes in remissionem peccatorum, quatinus se *murum pro domo Domini ponentes*¹¹ ecclesiam liberent ab inimicis. At illi omnes obtemperantes et ad pugnam se preparantes mittunt ad omnes Lyvones et Leththos comminantes et

10 Liber Numeri XXXI, 3; Jeze-
mias XLIII, 6.

11 Prophetia Ezechielis XIII, 5.

- 9 Esimesel jõulupühal peetakse kolm jõulumissat.
- 10 Sekvents — missa koosseisus graduuile (vahelaulule) järgnev pidulik kirikulaul.
- 11 Ladinakeelses tekstis «curia», mis tähendab muu hulgas mõisa, ka kirikumõisa, kiriklat. Sellest terminist ei saa teha järeldusi mõisamajapidamise olemasolu või puudumise kohta, võib tõlkida nii «kirikumõis» kui «preestrimaja».
- 12 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 13 Arvatakse, et vanem Anno järgi nimetatud küla oli hilisema Sēja (saksa keeli Zögenhof ehk varasema nimega Ennenberg) mõisa kohal Krimuldas. Sellel samastamisel ei ole kindlamat pidepunkti kui nimele Anno ja Ennenberg kõlaline sarnasus. Sõna «villa» võib aga ladina keeles tähendada mitte ainult küla, vaid ka mõisa, suuremat üksiktalu. «Anno küla» asemel võiks seega tõlkida ka «Anno mõis», s. t. külast eraldi seisv suurem talu. Täpselt sama lugu on Lembitu küla või mõisaga (villa Lembitte — XV, 7; villa Lembiti — XXI, 5).

LEEDULASTE SÕJAKÄIGUST TURAIÐASSE. Just issanda sünnimise päeval olid aga kaks preestrit Krimulda kirikus liivlastele jumalateenistust pidamas, nimelt Johannes Stric ja teine — Theoderic oma teenriga. Ja kui pärast esimese missa lõppu Johannes pidas juba teist⁹, koguduse liikmed, kuuldes sõjaväge tulevat, põgenesid kirikust ja mõned pääsesid ära, usaldades end metsade pelgupaikade hooleks, mõned, tõtates koju, võeti teel kinni ja õige paljud tapeti. Ja kui juba pärast sekventsi¹⁰ lõppu loetakse evangeeliumi, kihutavad leedulased oma kiireil hobustel kiriku ümber sinna ja tänna, kuid et jumal hoiab omi, ei sisene nad kirikusse, vaid tõttavad preestri maja juurde, röövivad hobuseid ja kariloomi ja panevad sõiduriistadele riided, toiduained ja kõik, mis nad leiavad. Ja kui nad kirikumõisas¹¹ riisumisega nii palju aega viitsid, viis preester vahepeal issanda ihu ja vere ülipüha müsteeriumi lõpule ja andis enda issanda hoolde, sest ta ei kahelnud, et toob iseenda jumalale ohvriks. Preester Theoderic teenistusel ja teener ust valvates olid talle ustavalt toeks, julgustades teda, et ta paganatehirmu pärast jumalateenistust hooletusse ei jätaks.

PREESTRITE IMEPÄRASEST ALLESJÄÄMISEST KIRIKUS JUMALA HALASTUSE LÄBI. Kui aga missa oli tänu jumala armule lõpule viidud, võtavad nad altarikatted ja kõik rüüid kokku ja panevad nad altariruumi nurka ning peidavad ennast sinnasamasse nurka, istudes üheskoos maha. Vaevalt aga olid nad sellega toime tulnud, kui ennäe, üks vaenlastest tuleb kirikusse, jookseb seal kõikjal ringi ja peaaegu kuni altariruumini ja nähes, et altar on lage, ja nähes, et seal polnud midagi tema jaoks, ütleb ta: «Ba!» ja läks välja omade juurde. Kui leedulased siis kõik olid röövinud, mis nad leidsid, lähevad nad oma teed, ja vaevalt olid nad kirikumõisast lahkunud, kui ennäe, tuleb teine jõuk neid, eelmisest arvukam, ja leides maja rüüstatuna, tõttavad nad teistele järele; üks neist siseneb kirikusse, hobuselt maha astumata, ning leidmata midagi riisumiseks ja märkamata nurka peitunuid, lahkus ta samuti kiiresti. Kui tuleb veel kolmas leedulaste salk, sõidab üks neist oma sõiduriistal istudes läbi kiriku ega näe preestreid. Nemad aga, tänades jumalat, et ta neid oli hoidnud tervetena ja puutumatuina paganate palge ees, tulnud pärast nende lahkumist vastu õhtut kirikust välja, põgenevad metsadesse ja, kui nad kolm päeva polnud leiba sünnud, tulevad neljandal päeval Riiga. Leedulased aga, rüüstanud kogu maakonna¹² ümberringi, kogunevad öösel kokku Anno külla¹³ ja lahkudes varahommikul maalt viivad endaga kaasa naised, lapsed ja suure saagi. Aga selsamal jõuluööl läkitavad liivlased käskjalgu ja annavad piiskopile teada, et leedulaste sõjavägi tungib Liivimaale, ja hiljem tulevad ühed käskjalad teiste järel, tuues teateid tapetud ja vangivõetud inimestest, rüüstatud kirikuist ja kõigest kurjast, mida paganad tegid noorele kirikule.

RIIALASTE KOGUNEMISEST LEEDULASTE VASTU. Seda kuulnud ja kutsunud kokku ristasõdijad ning sõjateenistuse vennad ja kaupmehed ja kõik enda omad, manitseb piiskop kõiki, et nad oma pattude andekssaamiseks seaksid end müürina issanda koja ette ja vabastaksid kiriku vaenlastest. Ja nad kõik kuulavad sõna ja valmistuvad võitluseks ja saadavad kõigi liivlaste ja lätlaste juurde, ähvardades ja kuulutades: «Kes iganes ei tule välja ega järgne kristlaste

dicentes: *Quicumque non exierit sequutusque exercitum christianorum non fuerit, trium marcarum pena multabitur.*¹² *Invasit itaque timor*¹² omnes, et sequuti venerunt in obviam Rigensibus apud Dunam et ascendentes in Leneworde conveniunt expectantes Lethonum reditum cum silencio infra urbem. Mittuntur etiam exploratores perscrutari viam eorum. Quibus occurrentes cum omnibus captivis et rapina apud Lenewarde nocte Dunam in glacie transeunt. Ascendens autem dux exercitus cum comitibus suis vicinior ad castrum et seniore castrum vocato requirit, ubi collectio christianorum, et ait: *Vade, nuncia christianis, qui ante duos annos exercitum meum ab Estonia redeuntem quasi dormientem interfecerunt, nunc me et omnes meos vigilantes inveniunt.*¹³

DE BELLO RIGENSIUM CONTRA LETONES. Hiis auditis christiani ad prelia Domini festinantes in primo mane hostes insequuntur et circa horam terciam transeuntes Dunam apud Ascrade eos ibidem inveniunt. Quos ut viderunt pagani sese persequentes, rebus certis territi simul omnes exclamaverunt clamore magno. Et convocantes suos in occursum revertuntur christianorum. Quorum clamorem et multitudinem non verentes christiani et in Deo confidentes elevatis vexillis subito irruunt in ipsos et interficientes hac et illac invalescere bellum ex utraque parte faciunt. Et Lethones, quasi velociores et crudeliores aliis gentibus, qui se vigilare ad preliandum predixerant, diu et fortiter repugnantes tandem dorsa ostendunt et sicut agiles ad bellum, sic veloces efficiuntur ad fugam. Unde alii ad silvas, alii per viam fugientes captivos et spolia derelinquunt. Quos persequentes christiani per totum diem multos occidunt ex eis et ceteri per fugam evaserunt. Post hec reversi ad spolia *mulieres et parvulos*¹⁴ neophitorum cum omnibus captivis a vinculis absolvunt, et convenientes omnes neophiti, tam Lyvones quam Letthi, cum Theuthonicis de *ove perdita et inventa*¹⁵ sive de ovibus luporum faucibus ereptis Deo gratias referunt et dividentes spolia captivos omnes amicis suis liberos remittunt.

6. DE OBSIDIONE CASTRI SELONUM. Postquam Dominus ecclesiam suam a paganorum impugnatione liberavit, timens episcopus, ne post exitum suum similia facientes Lyvoniam ubique devastent, castrum Selonum, quod erat eis *egredientibus et ingredientibus*¹⁵ in refugium omni tempore, destruere cogitabat et missis nunciis suis per universam Lyvoniam et Letthigalliam, qui se fidei iam coniunxerant christiane, convocat omnes in expeditionem. Et collecto exercitu magno mittit episcopus abbatem Theodericum et Eggelbertum prepositum cum omni familia sua et peregrinis, adiunctis simul fratribus milicie Christi, ad expugnandum Selones. Et ibant versus Ascrad et transeuntes Dunam corpora Lethonum antea occisorum inhumata reperiunt. Que conculcantes per viam et ordinate incedentes ad castrum Selonum perveniunt. Et obsidentes castrum undique in circuitu multos in munitione vulnerant sagittis, multos per villas captivantes plures occidunt, ignem copiosum per lignorum comportationem incendunt. Nocte ac die requiem non dantes Selonibus timorem incutiunt. Unde clam vocatis senioribus de exercitu petunt pacem. At illi: *Si veram*, inquit, *pacem deside-*

12 Liber primus Samuelis XI, 7.

13 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

14 Evangelium secundum Lucam XV, 4, 6.

15 Liber Deuteronomii XXVIII, 6, 19.

- 14 Ladinakeelses tekstis «comes», mis tähendab muu hulgas kaaslast, teekaaslast, kaaskonna liiget. Antud juhul on võib-olla silmas peetud väejuhi kaaskonda.
- 15 Seelid — balti hõim Lāti idaosas mõlemal (peamiselt lõuna-) pool Väina jõge, sai läti rahva üheks moodustajaks. Seelide linnus (Selpils läti keeli) Väina lõunakaldal (Jēkabpils rajooni Selpils külanõukogus) oli nende peamine keskus, teine linnus oli Dignāja Väina vasakul kaldal (Jēkabpils rajooni Dignāja külanõukogus).

sõjaväele, karistatakse kolme marga trahviga.» Niisiis tuli hirm kõigile peale, nad järgnesid ja tulid riialastele vastu Väina äärde ja minnes jõge mööda üles, kogunevad Lielvārdesse ja ootavad linna all vaikselt leedulaste tagasiminekut. Saadetakse välja ka salakuulajad nende teed välja uurima. Nad kohtavad neid koos kõigi vangidega ja röövitud saagiga Lielvārde juures, kui nad lähevad öösel jääd mööda üle Väina. Sõjaväe juht aga koos oma kaaslastega¹⁴ ronib üles linnusele lähemale ja, kutsunud linnuse vanema, küsib, kus on kristlaste kogunemine, ja ütleb: «Mine, teata kristlastele, kes kahe aasta eest tapsid minu Eestimaalt tagasituleva sõjaväe just nagu une pealt, et nüüd nad leiavad minu ja kõik minu omad ärkvel eest.»

RIIALASTE LAHINGUST LEEDULASTEGA. Seda kuulnud, tõttavad kristlased issanda võitlusse, jälitavad vaenlasi varahommikul, lähevad umbes kolmandal tunnil Aizkraukle juures üle Väina ja leiavad nad seal eest. Niipea kui paganad neid nägid endid jälitavat, hirmusid nad sellest, mis neil kindlasti ees seisis, ja tõstsid kõik korraga suurt kisa. Nad kutsuvad omad kokku ja pöörduvad kristlastele vastu. Kristlased, kartmata nende kisa ja hulka ning lootes jumalale, tungivad kõrgeletõstetud lippudega äkki nendele kallale, jagavad surmahoope sinna ja tänna ja ajavad lahingu mõlemalt poolt ägedaks. Leedulased, kes on nagu kiiremad ja julmemad teistest rahvastest ja kes olid ette teatanud, et nad on ärkvel võitluseks, võitlevad kaua ja vapralt, näitavad aga lõpuks selga ja nagu nad on vilkad lahinguks, nõnda muutuvad nad kiireteks põgenemises. Seetõttu ühed põgenevad metsadesse, teised teed mööda, jätavad maha vangid ja saagi. Neid jälitades tapavad kristlased kogu päeva jooksul neist paljusid ja ülejäänud pääsesid põgenemise läbi. Seejärel saagi juurde tagasi tulnud, vabastavad nad vastristitute naised ja lapsed koos kõigi vangidega köidikuist. Ja kõik vastristitud, niisasti liivlased kui lätlased, tulevad sakslastega kokku ja tänavad jumalat kadunud ja leitud lamba või huntide lõugade vahelt väljakistud lammaste pärast ja nad jagavad saagi ja saadavad kõik vangid nende sõpradele vabadena tagasi.

(6) **SEELIDE¹⁵ LINNUSE PIIRAMISEST.** Pärast seda kui issand oli päästnud oma kiriku paganate rünnakust, piiskop, kartes, et nad võiksid pärast ta ärasõitu samal viisil toimides Liivimaa kõikjal ära rüüstata, mõtles seelide linnuse, mis oli neile alati nende taganemisel ja sissetungidel pelgupaigaks, maha lõhkuda, saatis oma käskjalad mööda kogu Liivimaad ja Latgalet, kes olid juba liitunud ristiusku, neid kõiki kutsub ta kokku sõjaretketele. Ja kui suur sõjavägi oli kokku saadud, saadab piiskop abt Theoderici ja praost Eggelberti koos kogu oma perega ja ristisõdijatega ja nendega koos ka Kristuse sõjateenistuse vendadega seeliseid alla heitma. Ja nad läksid Aizkraukle poole ja leiavad Väinast üle minnes varem tapetud leedulaste matmata laibad. Neid teel tallates ja korrapäraselt edasi liikudes jõuavad nad seelide linnuse juurde. Ja nad piiravad linnuse ümberringi igalt poolt sisse ja haavavad paljusid kindlustuses nooltega, võttes mööda külasid palju vange, tapavad veel rohkem ja süütavad kokkukantud puudest vägeva tule. Ööl ja päeval rahu andmata, ajavad nad seelidele hirmu peale. Seetõttu paluvad nad rahu, kutsunud salaja sõjaväe vanemad. Kuid need ütlevad: «Kui te

ratis, abrenunciate ydolatrie et verum pacificum, qui est Christus, in vestrum castrum recipite. Baptizamini et Lethones, inimicos nominis Christi, deinceps a castro vestro removete.⁶

16 Epistola Pauli ad Colossenses III, 22.

17 Liber Job XII, 21.

18 Actus Apostolorum I, 26.

DE OBSIDIBUS DATIS ET FIDE RECEPTA. Placet hec forma pacis, et datis obsidibus baptismi sacramenta se recipere promittunt et Lethonibus remotis christianis se *per omnia* spondent obedire¹⁶. Acceptis itaque pueris ipsorum mitigatur exercitus. Unde abbas et prepositus cum aliis sacerdotibus ascendentes ad ipsos in castrum, ad fidem iniciando eos instruunt et aspergentes castrum aqua benedicta et vexillum beate Marie in arce figunt, de conversione gentium gaudentes et Deum collaudantes de ecclesie profectu leti cum Letigallis et Lyvonibus in terram suam revertuntur.

7. DE BONIS MERCATORUM AB UGAUNENSIBUS QUONDAM DIREPTIS. Eodem tempore missus est Alebrandus sacerdos cum quibusdam aliis in Ugauniam requirere bona mercatorum quondam ante Rige edificationem ablata euntibus a Duna versus Plicecowe in vehiculis suis, que Ugaunenses consilio Lyvonum in via rapuerant, que multa erant, nongentis videlicet marcis et amplius comparata. Ugaunenses vero nec bona restituerunt, nec de reddendis in posterum certum responsum reddiderunt.

DE BAPTISMO LETTO[RUM CIR]CA YMÉR[AM] HABITANTI[UM]. Unde Alebrandus huiusmodi modicum curans revertitur et in via Letigallis circa Ymeram habitantibus verbum Dei de suscipiendo baptismo alloquitur, presertim cum iam tota Lyvoniam et plures ex Letigallis verbum Dei receperint. At illi gaudentes de adventu sacerdotis, utpote a Lethonibus sepius vastati et a Lyvonibus semper *oppressi* et per Theuthonicos sperantes *relevari*¹⁷ ac defendi, cum gaudio verbum Dei recipiunt, missis tamen prius sortibus et requisito consensu deorum suorum, an Ruthenorum de Plicecowe cum aliis Letigallis de Tholowa, an Latinorum debeant subire baptismum. Nam Rutheni eorum tempore venerant baptizantes Lethigallos suos de Tholowa sibi semper tributarios. *Et cecidit sors ad Latinos et annumerati sunt cum*¹⁸ Lyvonensi ecclesia Rigensibus. Et baptizavit Alebrandus quasdam villas et rediit Rigam et nunciavit episcopo. At ille congaudens et semper ecclesie providere desiderans Henricum, scolarem suum, ad sacros ordines promotum cum eodem Alebrando ibidem remisit, et consummato baptismo in finibus illis reversus est Alebrandus. Alter vero constructa ecclesia et in beneficio recepta ibidem cum eis habitare et plurimis periculis expositus, future eis beatitudinem vite non desiit demonstrare.

8. QUALITER CASTRUM KUKENOYSE CAPTUM EST. Orta est in hoc tempore discordia inter regem de Kukenoys et Daniele militem de Lenewarde. Nam rex idem, cum plura inferret hominibus istius incommoda et sepius ammonitus a tali inquietatione non cessaret, servi ipsius Danielis surgentes nocte cum eo propere festinant ad castrum regis; et venientes diluculo eos, qui infra castrum erant, inveniunt dormientes et vigilem desuper minus provide vigilantem et repente ascendentes ipsam arcem munitionis

- 16 Ladinakeelses tekstis «arx». Selle all on ilmselt mõeldud linnusetorni, mis harilikult kaitstes sissepääsu.
- 17 Kirjeldusest selgub, et seele ei ristitud. Ka ei tähendanud seelide linnuse alistumine veel sakslaste poliitilise võimu kehtestamist seelide üle 1208.
- 18 Ümera (läti keeli «Jumara») – Koiva parempoolne lisajõgi, suue umbes 6 km praegusest Volmari (Valmiera) linnast lõuna pool.
- 19 Tälava – latgalite maakond Koiva jõe kesk- ja ülemjooksul Asti järvest idas, ulatus põhjas eestlaste ja läänes liivlaste asuala piirini. Tema ida- ja lõunapiirid vastu Adsellit, Jersikat ja Kokneset pole öieti teada.
- 20 Seda Henricus't peetakse käesoleva kroonika autoriks.
- 21 Rubenes (saksa keeli «Papendorf»), 15 km hilisemast Volmari linnast edelas.
- 22 Beneficium (ecclesiasticum) tähendab prebendi (saksa keeli «Pfarrpfünde»), koguduse preestrile annetatud valdust.
- 23 «Kindlustise kants» (ladina keeli «arx munitiois») peaks ka siinkohal, samuti nagu seelide linnuse puhul, tähendada kõrgeimat kaitsetorni, arvatavasti väravatorni, peaväravat kaitsvat torni.

soovite tõelist rahu, siis ütlege lahti ebajumalakummardamisest ja võtke oma linnusesse tõeline rahutooja, kes on Kristus. Laske ennast ristida ja hoidke leedulased, Kristuse nime vaenlased, oma linnusest edaspidi eemal.»

PANTVANGIDE ANDMISEST JA USU VASTUVÕTMISEST. Neile on selline rahuviiis meelepärast ja, andnud pantvange, nad lubavad ristimise sakramendi vastu võtta, töötavad leedulased endist eemal hoida ja kõiges kristlaste sõna kuulda. Võtnud siis vastu nende poisikesed, muutub sõjavägi leebemaks. Seejärel lähevad abt ja praost koos teiste preestritega üles nende juurde linnusesse, õpetavad neid, usu juurde juhatahes, piserdavad linnust pühitsetud veega ja kinnitavad kantsi¹⁶ õndsas Maarja lipu; paganate pööramisest rõõmu tundes ja kiites jumalat kiriku edusammude eest, pöörduvad nad rõõmsalt koos latgalite ja liivlastega oma maale tagasi¹⁷.

(7) KAUPMEESTE VARADEST, MIS UGALASED OLID KUNAGI ÄRA RÖÖVINUD. Selsamal ajal läkitati preester Alebrand koos mõnede teistega Ugandisse tagasi nõudma kaupmeeste vara, mis oli röövitud kord enne Riia ehitamist, kui nad oma sõiduriistadega olid teel Väinalt Pihkva poole; selle olid röövinud ugalased teel liivlaste nõuandel; seda oli rohkesti, nimelt üheksasaja marga väärtuses ja enamgi. Ugalased aga ei tagastanud vara ega andnud kindlat vastust selle tagasiandmise kohta tulevikus.

ÜMERA¹⁸ ÜMBRUSES ELUTSEVATE LÄTLASTE RISTIMISEST. Seepärast naaseb Alebrand, sellise asja üle suurt muretsemata, ja pöördub tee peal jumala sõnaga ristimise vastuvõtmise kohta Ümera ümbruses elunevate latgalite poole, seda enam, et juba kogu Liivimaa ja paljud latgalitest olid jumala sõna vastu võtnud. Nemad aga rõõmutsevad preestri tuleku üle, sest et leedulased olid neid sageli rüüstanud ja liivlased alati rõhunud, ja lootes sakslastelt kergendust ja kaitset saada, võtavad nad rõõmuga jumala sõna vastu, heites siiski enne liisku ja küsides oma jumalate nõusolekut, kas peavad nad Pihkva venelaste ristimise alla heitma, koos teiste Tälava¹⁹ latgalitega, või ladinlaste oma. Nimelt olid venelased nende ajal käinud, ristides oma Tälava latgaleid, kes olid alati olnud nende maksualused. Liisk langes ladinlastele ja nad arvati koos Liivimaa kirikuga riialastele. Ja Alebrand ristas mõned külad ja pöördus Riiga tagasi ja teatas piiskopile. Tema aga, rõõmutsedes kaasa ja alati ihaldades kiriku eest hoolitseda, saatis oma õpilase Henricu²⁰, kes oli vaimulikku seisusesse pühitsetud, koos sellesinatse Alebrandiga sinna tagasi, ja kui nad olid selles maakohas ristimise lõpule viinud, tuli Alebrand tagasi. Teine aga, kui kirik²¹ oli üles ehitatud ja ta oli selle prebendiks²² saanud, jäi sinna nendega koos elama ja väga rohkeis hädadohtudes viibides ei lakanud neile näitamast tulevase elu õndsust.

(8) KUIDAS KOKNESE LINNUS VALLUTATI. Sel ajal tõusis tüli Koknese kuninga ja Lielvärde rüütli Danieli vahel. Et see kuningas tekitas tolle inimestele õige palju kahju ega jätnud, kuigi sagedasti manitseti, seesugust tülitamist järele, asuvad selle Danieli sulased teele, tõttavad öösel koos temaga kiiresti kuninga linnuse juurde, jõuavad hommikuhämarikus sinna ja leiavad need, kes all linnuses olid, magavat ja vahimehe ülal hooletult valvavat, ronivad kiiresti üles ja jõuavad päris kindlustuse kantsi²³. Ja nad ei söanda

attingunt. Et in castro se recipientes Ruthenos propter nomen christianitatis non audent interficere, sed gladiis suis eis comminantes quosdam in fugam convertunt, alios captivando vinculis deputant. Inter quos ipsum regem rapientes et eum in vincula proiciunt et omnem substantiam, que erat in castro, in unum locum comportantes diligenter conservant et dominum suum Danielelem, qui prope erat, ad se vocant. Ipse autem consilium episcopi super hoc facto audire desiderans omnia Rigensibus significat. Unde episcopus nimium contristatus cum omnibus suis que facta sunt non approbans regem in castrum suum restitui et omnem substantiam reddi precipit et rege ad se vocato multis eum honorat muneribus equorum et vestium preciosarum plura exhibet paria et in solempnitate paschali benignissimo eum cum omnibus suis procurans affectu et, omni discordia sopita inter ipsum et Danielelem, cum gaudio remittit ad castrum suum. Memor eciam episcopus promissi, quod ei promisit, quando castri sui ab eo medietatem suscepit, et mittit cum eo viros strennuos XX cum armis et equitaturis suis, milites, balistarios nec non sementarios ad castrum firmandum et contra Leththones tenendum, providens eis in expensis et indigenciis suis per omnia. Cum quibus idem rex leta quidem facie, licet dolos meditaretur in corde, revertitur in Kukenoys, relicto episcopo in Dunemunde, qui solito more iturus erat in Theuthoniam pro colligendis peregrinis in sequentem annum. Nam et illi, qui iam annum peregrinationis sue expleverant, ad redeundum in Theuthoniam parati erant. Quos in Dunemunde iam dudum residentes per contrarium ventum Deus repellendo abire non permisit.

9. Regulus autem predictus reversus in Kukennoys et peregrinos cum episcopo iam abiisse non dubitans, qui et in Riga paucissimos remansisse peroptime novit, perfidie sue dolos iam diucius in corde suo abscondere non potuit, sed inito consilio cum omnibus viris suis et exspectato tempore et die oportuno, cum Theuthonici fere omnes ad opus suum exirent et ad edificationem castri lapides in fossato exciderent, depositis interim gladiis et armis suis desuper fossatum, preterea regem quasi dominum vel patrem suum non timentes. Et ecce subito accurrentes servi regis et omnes viri sui gladios et arma Theuthonicorum diripiunt et plures inermes ex ipsis et nudos stantes in operibus suis interficiunt. Et quidam ex ipsis fugientes nocte ac die Rigam, ut nunciarent ibi quod actum erat, perveniunt. Interfectis autem decem et septem viris tres per fugam evaserunt. Quorum corpora in Dunam proiecerunt et Rigensibus remiserunt. At illi colligentes de aqua corpora in Dei servicio interfectorum devote et cum lacrimis sepelierunt. Post hec rex idem equos meliores Theuthonicorum et balistas et loricas et similia mittens regi magno Woldemaro rogat et suadet, ut convocato exercitu quantocius veniat et Rigam capiat, in qua paucos viros remansisse et meliores a se occisos et alios cum episcopo recessisse significat. Quibus auditis ille *nimium credulus*¹⁹ ad expeditionem omnes suos amicos et viros regni sui convocat. Episcopus interim in Dunemunde a vento contrario detentus, cognita suorum interfectione et ecclesie sue intellecta traditione, peregrinos omnes in unum convocat, ecclesie dampna lacrimando indicat et, ut

25 Kõigil muudel juhtudel nimetab kroonik Vjatškot kuningaks (rex). Ka Pihkva vürsti Vladimirit nimetab ta kord (XV, 13) kuningakeseks, samuti leedulaste peallikut Stecset (XVII, 6).

26 Pt. I, komm. 7 nimetatud Polotski vürst, siin tituleeritud suurvürstiks (magnus rex), s. o. suurvürstiks.

linnuses tagasitõmbuval venelasi kristlase nime tõttu tappa, vaid ajavad mõned põgenema, neid oma mõõkadega ähvardades, teised võtavad nad vangi ja panevad nad köidikuisse. Nende seas võtavad nad kinni kuninga enda ja heidavad ta köidikuisse ja kogu vara, mis linnuses oli, koguvad nad ühte kohta kokku, hoiavad selle hoolsasti alles ja kutsuvad oma isanda Danieli, kes viibis lähedal, enda juurde. See aga, soovides kuulda piiskopi nõu selle sündmuse kohta, teeb kõik riialastele teatavaks. Seepeale ei kiida piiskop heaks seda, mis oli sündinud, saades koos kõigi enda omadega väga kurvaks, käsib kuninga ta linnusesse tagasi panna ja kogu vara tagasi anda, kutsunud kuninga enda juurde, austab teda paljude kingitustega hobuste näol ja annab talle õige mitu paari kalleid riideid, hoolitsedes lihavõttepühade²⁴ ajal suurima lahkusega südamest tema ja kõigi tema omade eest, ja kui kogu tüli tema ja Danieli vahel on uinutatud, saadab ta rõõmuga tagasi tema linnusesse. Ka pidas piiskop meelest lubadust, mille oli talle andnud, kui võttis temalt vastu poole tema linnusest, ja saadab temaga kaasa kakskümmend tublit meest nende sõjariistade ja ratsavarustusega, rüütleid, ammukütte ning ka müürseppi linnuse kindlustamiseks ja leedulastele vastupidamiseks, varustades neid kõigega nende kuludeks ja vajadusteks. Nendega lähebki kuningas, küll rõõmsa näoga, ehkki südames salanõu kaalutledes, tagasi Koknesesse, jättes piiskopi maha Daugavgrīvasse, kes harjunud viisil valmistus minema Saksamaale järgmiseks aastaks ristasõdijaid koguma. Sest ka need, kes oma palverännuaasta olid juba lõpetanud, olid valmis Saksamaale tagasi minema. Keda, juba ammu Daugavgrīvas kohalolijaid, jumal ei lubanud lahkuda, ajades vastutuulega tagasi.

(9) Ülalnimetatud kuningake²⁵ aga, pöördunud tagasi Koknesesse, ei kahelnud, et ristasõdijad koos piiskopiga on juba lahkunud, ja kes ülihästi teadis, et Riiga oli jäänud väga väheseid, ei suutnud enam kauem oma äraandlikkuse salakavalust südames varjata, vaid pidanud nõu kõigi oma meestega ja ära oodanud soodsa aja ning päeva, mil peaaegu kõik sakslased läksid välja oma töö juurde ja mürdsid kraavis kive linnuse ehitamiseks, pannud vahepeal oma mõõgad ja sõjavarustuse kõrvale üles kraavi äärel, ja pealegi ei kartnud nad kuningat just kui oma isandat või isa. Ja ennäe, jooksevad äkki kohale kuninga sulased ja kõik ta mehed, haaravad sakslaste mõõgad ja sõjavarustuse ja tapavad õige paljud neist, kes relvitult ja paljalt olid oma töö juures. Ja mõned nendest, põgenedes öösel ja päeval, jõuavad Riiga, et seal teatada, mis oli juhtunud. Tapeti aga seitseteist meest, kolm pääsesid põgenemise läbi. Nende surnukehad heitsid nad Väinasse ja saatsid riialastele tagasi. Need aga korjasid jumala teenistuses tapetute kehad veest välja ja matsid vagalt ning pisaratega. Pärast seda saadab seesama kuningas sakslaste paremad hobused, ammud ja soomusrüüd ja muud sellesarnast suurvürst Woldemarile²⁶ ja palub ning veenab, et ta koguks oma sõjaväe ja võimalikult kiiremini tuleks ja vallutaks Riia; ta annab teada, sinna olevat jäänud vähe mehi, paremad olevat tema tapnud ja teised koos piiskopiga ära sõitnud. Seda kuulnud, kutsus see väga kergeusklikult kõik oma sõbrad ja oma kuningriigi mehed sõjakäiguks kokku. Piiskoppi pidas vahepeal vastutuul Daugavgrīvas kinni, ja kui ta kuulis omade tapmisest ja sai teada oma kiriku reetmisest,

fiant ecclesie defensores et fortes auxiliarii, ipsos invitat et crucis signum resumere in plenariam ante neglectorum delictorum remissionem ammonendo confortat et ob maioris laboris sui longam peregrinationem maiorem indulgenciam et vitam promittit eternam. Hiis auditis accedentes fere trescenti de melioribus resumpta cruce Rigam redire et *murum se pro domo Domini ponere*²⁰ non formidant. Insuper et multos mercede conducens episcopus Rigam remittit. Preterea omnes Theuthonici undique per Lyvoniam dispersi cum aliis Lyvonum senioribus ad ecclesie defensionem Rigam conveniunt. Audientes itaque Rutheni Theuthonicorum et Lyvonum in Riga collectionem, timentes sibi et castro suo, eo quod male egerint, et non audentes in castro suo Rigensium exspectare adventum collectis rebus suis et equis et armis Theuthonicorum inter se divisus incendunt castrum Kukenoys et fugiunt unusquisque per viam suam. Lethigalli et Selones, qui ibi habitabant, silvarum tenebrosa querunt latibula. Rex autem sepe dictus, sicut male egerat, sic versus Ruciam nunquam deinceps in regnum suum rediturus abscessit.

20 Prophetia Ezechielis XIII, 15.

- 1 Evangelium secundum Matthaeum IV, 23.
- 2 Liber Deuteronomii XXI, 6; Liber primus Paralipomenon XXII, 13.
- 3 Martürologium (21. IV).
- 4 Jeremias XIV, 19.

XII

1. DE ANNO DECIMO. Hiis itaque peractis episcopus anno consecrationis sue iam decimo ecclesiam suam in Lyvoniam Domino committens et peregrinis et omnibus christiani nominis in Lyvoniam habitantibus in Theuthoniam pro diversis ecclesie negociis vadit, tum pro peregrinis, tum pro rebus, quibus ecclesia nova adhuc et multis indigens adiuvetur, colligendis. *Et circuendo et predicando*¹ per loca plurima multos suffert labores. Qui autem in Riga remanserant, confortantes se in invicem et viriliter agentes² civitatem undique firmabant. Et audientes exustionem castri Kukenoys et fugam Ruthenorum mittunt quosdam ad persequendum illos. Inter quos Meynardus et quidam alii ex servis episcopi, insequentes fugitivos et plures ex ipsis per silvas et paludes invenientes, Letigallos videlicet et Selones, qui regis erant tributarii, qui conscii erant regis et cooperatores in traditione et mortificatione Theuthonicorum, nonnullos etiam Ruthenorum rapientes, tulerunt spolia eorum et substantiam et arma quedam Theuthonicorum receperunt. Et quos invenerunt reos, eo quod conscii traditionis fuerunt, omnes *crudeli morte*³ sicut meruerunt interfecerunt et exstirpaverunt traditores de finibus illis.

2. DE EXPEDITIONE IN LETONIAM CUM SEMIGALLIS. Hoc tempore Rigenses et christiani, qui erant in Lyvoniam, pacem erant desiderantes et non venit, bona erant querentes et ecce turbatio⁴. Nam post fugam Ruthenorum sperantes se evasisse Caribdim, sed erat adhuc imminens Scille periculum. Nam Vesthardus, Semigallorum dux, memor adhuc bellorum et malorum multorum, quibus a Lethonibus debellatus et depredatus sepe fuerat in omnibus confinibus Semigallie, ad expeditionem se preparat adversum Lethones et in Riga christianorum suppliciter deprecatur auxilium,

kutsub ta kõik ristisõdijad kokku, kirjeldab neile pisarsilmil kiriku kahjusid ja kutsub neid üles saama kiriku kaitsjaks ja vapraiks abilisteks ja ta julgustab neid manitsedes uuesti võtma ristimärki varem unustusse jäänud eksimuste täielikuks andekssaamiseks ja töötab neile nende pika ristisõjateenistuse suurema vaeva eest suuremat patukustutust ja igavest elu. Seda kuulnud, astuvad peaaegu kolmsada paremate hulgast ligi, võtavad uuesti risti ega karda Riiga tagasi minna ja end müürina seada issanda koja ette. Lisaks saadab piiskop paljusid palga eest värvatuna Riiga tagasi. Peale selle tulevad kõik sakslased, kes ümberringi Liivimaal laiali asusid, koos liivlaste teiste vanematega kiriku kaitsemiseks Riiga kokku. Kui siis venelased kuulevad sakslaste ja liivlaste kokkutulemisest Riiga, löövad nad kartma endi ja oma linnuse pärast, sest nad olid halvasti toiminud, ja söandamata oma linnuses ära oodata riialaste tulekut, kogusid nad oma vara kokku, jagasid sakslaste hobused ja sõjariistad omavahel, pistavad Koknese linnuse põlema ja põgenevad igauks oma teed. Latgalid ja seelid, kes seal elutsesid, otsivad üles metsade varjulised pelgupaigad. Sageli nimetatud kuningas aga, sest et ta oli halba teinud, läks ära Venemaale, et sealt edaspidi mitte kunagi oma riiki tagasi pöörduda.

XII

(1) KÜMNENDAST AASTAST. Kui see nõnda oli toimunud, jätab piiskop oma ametissepühitsemise juba kümnendal aastal oma kiriku Liivimaal issanda ja ristisõdijate ja kõigi Liivimaal asuvate kristlase nime kandjate hooleks ja läheb Saksamaale mitmesuguste kiriku asjade pärast, et koguda nii ristisõdijaid kui ka asju, millega abistada veel uut ja paljust puudust tundvat kirikut. Rännates ringi ja jutlustades õige paljudes kohtades, nägi ta palju vaeva. Need, kes aga olid jäänud Riiga, kinnitades vastastikku üksteise meelt ja käitudes mehiselt, kindlustasid linna igast küljest. Ja kuuldes Koknese linnuse mahapõletamisest ja venelaste põgenemisest, saadavad nad mõningaid neid jälitama. Nende hulgas Meynard ja mõned teised piiskopi sulastest, jälitades põgenejaid ja leides paljusid neist metsades ja soodes, nimelt latgaleid ja seele, kes olid kuninga maksualused, olid kuninga kaasteadjad ja kaastöölised sakslaste reetmises ja tapmises, ja haarates ka mõned venelased, võtsid ära nende röövsaagi ning võtsid tagasi sakslaste omanduse ja mõningad sõjariistad. Ja keda nad leidsid süüdi olevat selles, et olid äraandmise kaasteadjad, saatsid nad kõik julmalt surma, nagu nad ära olid teeninud, ja hävitasid juurteni äraandjad neis maakohtades.

(2) SÕJAKÄIGUST LEEDUMAALE KOOS SEMGALITEGA. Sel ajal ihkasid riialased ja kristlased, kes olid Liivimaal, rahu ja seda ei tulnud; nad otsisid head ja, ennäe, tuli segadus. Sest nad loodavad pärast venelaste põgenemist, et nad on pääsenud Charybdisest, kuid veel oli ähvardamas Skylla oht. Sest Vesthard, semgalite juht, pidades aina meeles sõdu ja paljut kurja, mida tal, leedulastest võidetuna ja rüüstatuna, oli sageli olnud Zemgale kõigil piirialadel, valmistub sõjaretkeks leedulaste vastu ja palub Riias härdasti kristlaste abi,

allegans, quod iam en alia vice Rigensibus ad expugnandos alios paganos venit in adiutorium, insuper et deorum suorum sortes in meliorem partem cecidisse insinuat. Ad hec Rigensium seniores deorum suorum sortes non curantes, immo propter suorum paucitatem auxilium sibi denegantes bellum hoc tempore contra Lethones omnimodis contradicunt. Sed precum suarum tandem instancia et stultorum virorum, qui cum eo ituri erant, pertinaci audacia victi, bellum eis non prohibere, immo obedientes eos ad pugnam mittere, ne in anima et corpore periclitentur, decernunt. Mittuntur itaque cum Vesthardo quinquaginta vel paulo plures viri, milites ac balistarii, nec non et ex fratribus milicie Christi plures. Assumentes secum Danielelem, Ydumeorum sacerdotem, profecti sunt in terram Semigallorum. Qui in equis suis insidentes et in armorum suorum nitore venientes benignissime a Semigallis sunt recepti. Qui mittentes per omnes fines suos congregaverunt exercitum magnum⁵; et procedentes prope Lethoniam nocte quiescunt et quiescentes a diis suis futura requirunt, mittentes sortes et postulantes favorem deorum suorum et inquirentes, si videlicet fama adventus ipsorum prevolaverit et si Lethones venturi sint ad pugnandum contra eos. Et cecidit sors et famam prevenisse et Lethones ad bellum paratos esse. Unde stupefacti Semigalli nimis ad redeundum Theuthonicos invitant, eo quod Lethonum valde timeant insultum. Sed Theuthonici respondentes dixerunt: *Absit*, inquiunt, *rem hanc facere, ut fugiamus ab eis et inferamus crimen genti nostre. Sed eamus ad adversarios nostros, si poterimus pugnare cum eis.*⁶ Et non poterant avertere eos Semigalli. Erat enim Semigallorum infinita multitudo, de quibus confidebant⁷ Theuthonici. Licet pluviarum et ymbrium nimia esset inundantia procedunt tamen audacter in Lethoniam et dividentes acies suas per villas, inveniunt eas vacuas et viros omnes cum mulieribus et parvulis⁸ per fugam evasisse. Unde timentes sibi bellum imminere quantocius congregantur in unum et nullam moram facientes eodem die ad reditum se preparant. Quod intelligentes Lethones velocitate equorum suorum eos undique circumvolant et, prout consuetudo eorum habet, circumferuntur hac et illac, modo fugiendo, modo persequendo, et lancearum suorum ac pedorum missione quam plures vulnerant. Porro Theuthonici in unum se conglobantes cuneum⁹ et exercitum post tergum custodientes Semigallos preire permittunt. Qui repente in fugam conversi alius post alium semet ipsos conculcando opprimunt, alii silvas et paludes querunt, et totum pondus prelii versum est¹⁰ in Theuthonicos. Unde quidam ex ipsis fortissime se defendentes diu pugnaverunt et, cum pauci essent, tante multitudini resistere non valebant. Aderant etiam strennuissimi viri, Gerwinus et Rabodo, cum pluribus aliis, qui post diuturnam pugnam quidam vulnerati ceciderunt, quidam captivati in Lethoniam ab inimicis deducti sunt, alii per fugam evaserunt et, ut nunciarent¹¹ que gesta sunt, in Rigam redierunt.

3. Audita itaque fuga suorum et Lethonum audacia condoluit civitas et subito versa est in luctum cythara Rigensium et cantus eorum in vocem flencium¹². Et orantes in celum omnes seniores et discreti viri iudicabant deinceps in multitudine paganorum non esse confidendum nec cum paganis contra alios paganos esse pugnandum, sed in Domino sperandum et cum Lyvonibus et Leththis iam

- 5 Liber Machabaeorum primus X, 48.
- 6 Sealsamas IX, 8, 10.
- 7 Liber Judith IX, 9.
- 8 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.
- 9 Liber secundus Samuelis II, 25.
- 10 Liber primus Samuelis XXXI, 3.
- 11 Liber Genesis XIV, 13; Liber Job I, 15.
- 12 Liber Job XXX, 31.

¹ Ladinakeelne sõna «pedum» tähendab eelkõige karjasekapi, saua. Seda on kroonika tõlgetes mõnikord käsitatud linnuna, s. o. kepina, mille lõhestatud otsa vahel on viskekivi. Ent käesolev tekstikoht ega XIX, 5 ei kinnita seda arvamist. Tehniliselt on palju tõenäolisem, et tegemist oli viskenulaga (millel võis olla karjasekapi taoline paine). Viskenuiade (saksa keeli «klupfel, keye») kasutamist kinnitavad ka vanem riimkroonika ning mõned ürikud.

viidates, et ta on juba teist korda tulnud riialastele appi teiste paganate alistamiseks, peale selle tegi ta teatavaks, et nende jumalate liisud on langenud paremale poolele. Seepeale keelduvad hoopis riialaste vanemad, kes ei hooli nende jumalate liisust, oma vähese arvu tõttu abi andmast ja vaidlevad igati sõja vastu leedulastega sellel ajal. Kuid lõpuks, andnud järele nende pealekäimisele ja palvetele ning temaga minna tahtvate sõgedate meeste jonnakale uljusele, otsustavad neile sõda mitte keelata, vaid neid sõnakuulmises võitlusse saata, et nad oma ihu ja hinge ei ohustaks. Niisiis saadetakse Vesthardiga kaasa viiskümmend või veidi enam meest, rüütleid ja ammukütte ja ka paljusid Kristuse sõjateenistuse vendi. Võtnud endaga kaasa Danieli, idumealaste preestri, asusid nad teele semgalite maale. Kui nad oma hobuste seljas ja oma relvade säras päralt jõudsid, võtsid semgalid nad väga lahkesti vastu. Saates üle kogu oma maa, kogusid nad suure sõjaväe ja jõudnud Leedumaa lähedale, puhkavad öösel ja küsivad puhkeajal oma jumalalt tulevikku, liisku heites, oma jumalate soosingut paludes ja pärades, kas nimelt kuuldus nende tulekust on ette lennanud ja kas leedulased on tulemas võitlema nende vastu. Ja langes liisk, et kuuldus on ette jõudnud ja leedulased sõjaks valmis. Sellest väga rabatud semgalid kutsuvad väga sakslasi tagasi pöörduma, sest nad kardavad hirmsasti leedulaste kallaletungi. Kuid sakslased ütlesid vastuseks: «Jäägu,» lausuvad, «see asi tegemata, et nende eest põgeneme ja oma rahvast süüga koormame. Vaid mingem oma vaenlaste vastu, kas me suudame nendega võidelda.» Ja semgalid ei suutnud neid ära pöörata. Semgalid oli nimelt lõpmata hulk ja sakslased lootsid nendele. Kuigi oli õige suur üleujutus sadudest ja paduvihmadest, tungivad nad siiski julgesti Leedumaale, jaotades oma väesalgad mööda külasid, leiavad, et need on tühjad ja et kõik mehed koos naiste ja lastega on põgenema pääsenud. Seetõttu löövad nad kartma, et neid ähvardab võitlus, kogunevad nii kiiresti kui võimalik kokku ja põrmugi viivitamata seavad endid samal päeval tagasiminekuks valmis. Seda taibates lendlevad leedulased oma väledail hobustel igalpool nende ümber ja, nagu nende komme on, liiguvad ringi sinna ja tänna, kord põgenedes, kord jälitades, ja haavavad õige paljusid oma odade ja nuiade¹ heitmise. Sakslased aga, koondudes nüüd tihedalt üheks kiiluks ja varjates sõjaväge seljatagant, lasevad semgalitel minna ees. Need panid aga äkki põgenema, tallavad rüsinas ise üksteist jalge alla, mõned pagevad metsadesse ja soodesse ja kogu lahingu raskus langes sakslastele. Seepärast võitlesid mõned neist kaua, kaitstes end väga vapralt ja, et aga neid vähe oli, ei suutnud nad sellisele hulgale vastu panna. Seal olid ka väga tublid mehed, Gerwin ja Rabodo koos paljude teistega, kellest pärast pikka võitlust mõned haavatuina langesid, mõned viisid vaenlased vangivõetult Leedumaale, teised pääsesid põgenemise läbi ja pöördusid Riiga tagasi, et teatada, mis oli toimunud.

(3) Kuulnud siis omade põgenemisest ja leedulaste hulljulgusest, kurvastas linn valusalt ja äkki muutus riialaste kannel leinamiseks ja nende laul nutjate hääleks. Ja pöördudes palves taeva poole, tegid kõik vanemad ja arukad mehed otsuseks, et edaspidi ei tule loota paganate hulgale ega võidelda koos paganatega teiste paganate vastu, vaid tuleb oma lootus panna issandale ja koos juba ristitud liivlaste

baptizatis audacter ad omnes gentes procedendum. Quod et factum est. Nam eodem anno vexillum beate Virginis deportatum est a Lyvonibus et Leththis et Theuthonicis in Ungauniam et sic deinceps ad omnes Estones et gentes in circuitu, Deo cooperante, qui solus omnia regna superavit.

4. DE LETONIBUS OCCISIS A SEMIGALLIS. Post hec autem Lethones cum magno exercitu intrantes Semigalliam ceperunt occidere et vastare omnia que invenerunt. Semigalli vero insidiantes eis in via et silvas succidentes in reditu fere omnes occiderunt. Et de eorum spoliis Rigensibus munera honorifice miserunt.

5. Eodem tempore misit Deus ad consolationem ecclesie sue viros religiosos quam plures in Dunam: Florencium, abbatem Cysterciensis ordinis, Robertum, Coloniensis ecclesie canonicum, Conradum Bre-mensem cum aliis quibusdam. Quorum quidam in Dunemunde, quidam cum fratribus milicie sancte conversationis habitum elegerunt, quidam ad predicationis opus transierunt. De quorum adventu ecclesia adhuc parva quam plurimum letificata et confortata post tristitia bella gratias agebat Deo, qui semper suos in omni tribulatione non desinit consolari, cui est *honor et gloria in secula*¹³. Amen. Explicit liber III^{us} de Lyvoniam.

6. INCIPIT LIBER QUARTUS DE ESTONIA. Et factum est, postquam iam tota Lyvoniam baptizata est et Leththigallia, miserunt seniores Leththorum, Russinus de castro Sotecle, Waridote de Autine, Talibaldus de Beverin nec non et Bertoldus, frater milicie de Wenden, nuncios suos ad Estones in Unganiam, *requirere que iusta sunt*¹⁴ de omnibus iniuriis sibi illatis ab eis. Erant enim Letti ante fidem susceptam humiles et despecti et multas iniurias sustinentes a Lyvonibus et Estonibus, unde ipsi magis gaudebant de adventu sacerdotum, eo quod [post] baptismum eodem iure et eadem pace omnes simul gauderent. Estones autem verba nunciorum parvipendentes nichil iuris impenderunt, sed cum eis nuncios suos in Leththigalliam direxerunt. Et cum iam fratres milicie essent habitantes in Wenden, miserunt Bertoldum, quasi primum de suis, ad placitum Leththorum cum Estonibus. Venit eciam ex parte episcopi Heinricus sacerdos et Lethti quam plures. Et incipiebant retractare, que pacis et iusticie erant. Sed Estonum legati contempnentes et pacem Leththorum et iniuste sibi ablata restituere dedignantes Lettis per omnia contradicunt et lanceis acutissimis in invicem comminantes sine aliqua forma pacis recedunt. Superveni-entibus interim mercatoribus et Theuthonicis aliquantibus de Gothlandia surrexit Waridote cum aliis Leththorum senioribus et Rigam venientes¹⁵ suppliciter auxilium contra Estonum iniuriam postulant. Rigenses igitur ad memoriam revocantes eciam suas iniurias et bona innumerabilia quondam suis mercatoribus ab Ungaunensibus ablata postulancium votis annuunt, exercitum promittunt; presertim cum et ipsorum nuncii pro eisdem bonis mercatorum sepius ab Ugaunensibus contempti et irrisi redierint, nolentibus iniuste ablata restituere.

DE PRIMA EXPEDITIONE IN ESTONIAM. Invocato itaque super se *Dei omnipotentis* et beate Dei genitricis Marie auxilio¹⁶ perrexerunt Rigenses cum fratribus milicie et Theoderico, fratre episcopi, et mercatoribus et aliis Theuthonicis in Thoreidam et de tota Lyvoniam

13 Missaal.

14 Liber Machabaeorum primus VII, 12.

15 Sealsamas VII, 10; Liber Regum quartus X, 12.

16 Liber Machabaeorum secundus XI, 13.

2 S. t. tegid metsa raidtõkkeid.

3 Russin — latgalite vanemaid, langes 1212. On oletatud tema slaavi päritolu (eelkõige nimest lähtudes). Russinit nimetatakse kroonikas seoses Sotcele linnusega.

4 Sotcele linnuse asukoht pole teada. Teda on otsitud Trikātast (linnamägi Celitkalns Vīciems juures) või Volmari linna lähistelt (linnamägi Pekaskalns Kauguris). Praegu peavad läti arheoloogid ja ajaloolased kõige tõenäolisemaks, et Sotcele on Kvēpeni linnamägi Vōnnu rajooni Raiskumi külanõukogus Koiva paremal kaldal. Sotcele esineb ajaloollikas viimast korda 1318.

5 Autine linnus arvatakse olevat asunud Sārumkalns'i linnamäel Vōnnu linna lähedal. Osa uurijaid ei jaga aga seda arvamist. Autine pidi olema küll kusagil Idumea lähedal, sest neil oli hiljem ühine foogt (XVI, 7; XVII, 4, 6; XVIII, 2). Autine kuulus Jersika vürstkonna koosseisu, olles sellega arvatavasti lõdvalt seotud.

6 Talibald, Thalibald — Tālava latgalite vanemaid, Trikāta vanem, sai surma 1215. Teda nimetatakse kroonikas seoses Beverini linnusega.

7 Beverini linnuse asukoht pole teada. On oletatud muu hulgas, et ta võis paikneda hilisema Volmari linna kohal.

8 Vōnnus asuvate orduvendade juht (meister), sisuliselt Vōnnu komtuur.

9 Orduvennad asusid Vōnnus hiljemalt 1207. aasta sügisest, esialgu vōndlaste vanas linnuses (nn. Riekstu kalns'i Vōnnu lossipargis). Veel 1210 elasid nad seal koos vōndlastega (XIV, 8), 1218 asusid orduvendid juba oma linnuses (XXII, 5).

ja lätlastega julgesti välja astuda kõigi paganate vastu. Nii see ka sündis. Nimelt kandsid selsamal aastal liivlased, lätlased ja sakslased õndsa neitsi lipu Ugandisse ja nõnda edaspidi kõigi eestlaste ja paganarahvaste juurde ümberkaudu, jumala kaasabil, kes üksinda on võitu saanud kõigi kuningriikide üle.

(4) SEMGALITE POOLT TAPETUD LEEDULASTEST. Seejärel aga leedulased, tungides suure sõjaväega Zemgalesse, hakkasid tapma ja laastama kõike, mis eest leidsid. Ent semgalid varitsesid neid teel ja, raiudes metsi maha², tapsid tagasiteel peaaegu kõik. Ja nende saagist saatsid nad austavalt riialastele kingitusi.

(5) Selsamal ajal saatis jumal oma kiriku lohutuseks õige palju orduvaimulikke Väina äärde: tsistertslaste ordu abti Florenciuse, Kölni kiriku kanooniku Roberti, breemenlase Conradi ja mõningaid teisi. Mõned nendest valisid püha eluviisi rüü Daugavgrīvas, mõned sõjateenistuse vendade juures; mõned asusid jutlustamistööle. Nende tuleku üle rõõmutses seni veel väike kirik väga ja, saanud kinnitust pärast kurbi sõdu, tänas jumalat, kes kunagi üheski hädas ei jäta omasid lohutamata, kelle päralt on au ja kuulsus igavesti. Aamen. LÖPEB KOLMAS RAAMAT LIIVIMAAST.

(6) ALGAB NELJAS RAAMAT EESTIMAAST. Ja sündis, et kui juba kogu Liivimaa ja Latgale olid ristitud, läkitasid lätlaste vanemad, Russin³ Sotcele⁴ linnusest, Waridote Autinest⁵, Talibald⁶ Beverinist⁷ ja ka Bertold⁸, sõjateenistuse vend Vōnnust⁹, oma saadikud eestlaste juurde Ugandisse nõudma, mis õigus, kogu ülekohtu eest, mis nad olid neile teinud. Nimelt olid lätlased enne usu vastuvõtmist alandlikud ja põlatud, kannatades rohkesti ülekohtu liivlastelt ja eestlastelt, mistõttu nad seda enam rõõmutsesid preestrite tuleku üle, sest [pärast] ristimist pidid nad kõik koos tundma rõõmu ühest ja samast õigusest ja rahust. Eestlased aga, pidades saadikute sõnu väheks, ei andnud mingit õigust, vaid läkitasid koos nendega oma saadikud Latgalesse. Ja et sõjateenistuse vennad olid juba asumas Vōnnus, saatsid nad Bertoldi kui esimese endi seast lätlaste nõupidamisele eestlastega. Ka tuli piiskopi alalt preester Heinric ja õige palju lätlasi. Ja nad hakkasid jälle arutama, mis rahu ja õigluse kohta käis. Kuid eestlaste saadikud põlgavad niihästi lätlaste rahu kui ka keelduvad neile ülekohtuselt äravõetut tagasi andmast, vaidlevad lätlastele kõiges vastu ja, ähvardades üksteist kõige teravamate odadega, lähevad lahku ilma mingisuguse rahuleppeta. Kuna vahepeal tuleb juurde mõningaid kaupmehi ja sakslasi Ojamaalt, tõusis üles Waridote koos teiste lätlaste vanematega ja, tulles Riiga, paluvad nad härdalt abi eestlaste ülekohtu vastu. Riialased niisiis, tuletades meelde ka neile tehtud ülekohtu ja lugematuid varasid, mis ugalased kunagi olid nende kaupmeestelt ära võtnud, nõustuvad palujate soovidega ja lubavad sõjaväge; eriti veel seetõttu, et ka nende endi saadikud olid nendesamade kaupmeeste varade pärast ühtelugu ugalaste juurest halvaks panduina ja väljanaerduina tagasi tulnud, sest need ei tahtnud ülekohtuselt äravõetut tagastada.

ESIMESEST SÕJAKÄIGUST EESTIMAALE. Niisiis, hüüdnud appi kõigevägevama jumala ja õndsa jumalaema Maarja, läksid riialased koos sõjateenistuse vendadega ja piiskopi venna Theodericiga ja kaupmeestega ning teiste sakslastega Turaidasse ja kutsudes kogu

et Leththigallia convocantes exercitum fortem et magnum¹⁷ et euntes die ac nocte veniunt in Ugauniam et despoliantes villas et homines paganos occidentes, igne et gladio suas iniurias vindicantes tandem apud castrum Odenpe, id est Caput Ursi, conveniunt et castrum incendunt. Et post hec triduo quiescentes et die quarto cum pecoribus et captivis et omni rapina sua in terram suam revertuntur. Letthi autem in terram suam reversi¹⁸, firmantes castra sua ad pugnam fortissime se preparant, omnia sua in castris collocantes et exercitum Estonum exspectantes, ipsis occurrere parati¹⁹. Ugaunenses itaque convocatis sibi in auxilium Saccalenensibus repente terram Letthorum intrantes in finibus Tricatue et Letthum quendam, Wardeke nomine, vivum in igne cremantes et alios captivantes multa Letthis mala intulerunt et obsidentes castrum Beverin per totam diem Letthos in castro existentes impugnabant.

DE OBSIDIONE CASTRI BEVERIN. Letthi vero exeuntes de castro et viriliter eis occurrentes ad pugnam quinque ex eis occiderunt et equos eorum rapuerunt, et recurrentes in castrum ad suum sacerdotem, qui tunc presens aderat, simul cum ipso Deum, quem pro se pugnare senciebant, simul omnes benedicebant. Inter quos erat Roboam ex forcioribus unus, qui descendens inter medios hostes duos ex ipsis occidit et ex collateralis parte castri *sanus et incolumis*²⁰ ad suos reversus est, Deum collaudans pro speciali laude tali, quam sibi Dominus de paganis contulit. Sacerdos eciam ipsorum, impugnationem Estonum modicum attendens, munitionem castri ascendit et aliis pugnantibus ipse musico instrumento canebat Deum exorando. Sed barbari audientes carmen et sonitum instrumenti acutum substituerunt, quia in terra sua non audierant, et pausantes a bello causam tante leticie perquirebant. Leththi autem eo quod recepto nuper baptismo Deum se defendere viderent, ideo se gaudere ac Deum se laudare responderunt. Tunc Estonos de renovanda pace proposuerunt. Sed Letthi: „Nondum“, inquiunt, „mercationes Theuthonicis ablatas neque eciam bona nobis sepius ablata restituistis. Sed neque inter christianos et paganos *unum cor et una anima*²¹ neque forma pacis firma esse poterit, nisi recepto nobiscum eodem iugo christianitatis et pacis perpetue unum Deum colatis.“ Quo audito Estonos nimium indignati a castro diverterunt sequutique Letthi post tergum plurimos vulneraverunt.

DE PERSECUTIONE HOSTIUM. Et mittentes per noctem ad magistrum milicie Christi in Wenden, Wennonem, qui tunc aderat, rogabant eum venire cum suis ad persequendum Estonos. At ille convocatis Leththis omnibus in circuitu mane facto venit in Beverin et invenit exercitum paganorum iam dudum divertisse persequutusque est eos per totum diem illum. Nocte vero sequenti factum est gelu maximum et claudicantibus equis fere omnibus hostes attingere non valuerunt, eo quod pecoribus occisis, captivis dimissis, per viam fugiendo, bellum non exspectantes reversi sunt *unusquisque in terram suam*²².

DE EXPE[DI]TIONE LETTO[RUM] PRIMA IN SA[C]KALAM. Tunc Leththi de Beverin tristes de morte suorum, quos Estonos trucidaverant et igne cremaverant, miserunt ad omnes Letthos in circuitu, ut essent ad iter parati, ut si quando donante Deo se de suis possent vindicare inimicis. Unde factum est, ut Russinus, qui erat

17 Liber Machabaeorum primus VI, 41.

18 Liber Regum quartus III, 27.

19 Brevlaar.

20 Brevlaar

21 Actus Apostolorum IV, 32.

22 Jeremias LI, 9.

10 Trikāta (kroonikas «Tricatua», käesolevas tekstikohas «Tricatuē» — latgalite maakond (provincia) või linnusepiirkond Koiva ülemjooksust lõunas, hilisemast Volmari linnast idas, Tālava maakonna osa. Trikāta keskus oli arvata-vasti Beverini linnus. Nüüd on Valka rajoonis Trikāta külanõukogu samanimelise asulaga (40 km Valkast).

11 Wenno (vanemas riimkroonikas «Winne») — Kristuse sõjateenistuse vendade melster, surmatud 1209. Wenno residee-ris Rīlas. Mitte pāris kindel pole tema ametisseastumise seadmine 1204. aastasse ordukroonikale tuginedes. On oletatud, et võib-olla valiti ta melstriks juba 1202. ordu rajamisel. Oli esimene ordumeister.

Liivimaalt ja Latgalest kokku tugeva ning suure sõjaväe ning minnes päeval ja öösel, tulevad Ugandisse ning rüüstates külasid ja tappes paganarahvast, maksavad tule ja mõõgaga kätte nendele tehtud ülekohtu eest ja kogunevad lõpuks Otepää, see on Karupea, linnuse juurde ning süütavad linnuse põlema. Ja puhanud seejärel kolm päeva, pöörduvad nad neljandal päeval kariloomade ja vangide ja kogu oma rööviga omale maale tagasi. Lätlased aga, omale maale tagasi pöördunud, valmistuvad väga vaprast võitluseks, kindlustades oma linnuseid, kandes kogu oma vara linnustesse kokku ja oodates eestlaste väge, olles valmis neile vastu astuma. Kutsunud sakalasi endile appi, tungivad ugalased nüüd äkki lätlaste maale Trikāta¹⁰ piirkonda, põletavad kellegi lätlase, nimega Wardeke, elusalt tules ja võtavad teisi vangi, tegid lätlastele palju kurja ning, piirates Beverini linnuse sisse, ründasid kogu päeva linnuses viibivaid lätlasi.

BEVERINI LINNUSE PIIRAMISEST. Lätlased aga, väljudes linnusest ja sööstes mehiselt neile vastu võitlema, tapsid neist viis, röövisid nende hobused ja joostes linnusesse tagasi oma preestri juurde, kes siis oli kohal, kiitsid kõik koos temaga jumalat, keda nad märkasid enda eest võitlevat. Nende hulgas oli Roboam, üks vapramatest, kes, minnes alla vaenlaste keskele, tappis kaks nendest ja pöördus linnuse külgmise osa kaudu tervena ja vigastamata omade juurde tagasi, kiites jumalat säärase erilise tunnustuse eest, mille issand laskis talle osaks saada paganate suhtes. Ka nende preester läks üles linnuse kindlustusele, vähe hoolides eestlaste ründamisest, ja kuna teised võitlesid, mängis ta muusikariistal, paludes jumalat. Kuid barbarid peatusid, kuuldes laulu ja riista selget heli, sest omal maal polnud nad seda kuulnud, ja pidades võitlemises vahet, pärisid nii suure rõõmu põhjust. Lätlased aga vastasid, et nad rõõmustavad ja kiidavad jumalat sellepärast, et nad nägevat, et jumal neid kaitseb pärast hiljutist ristiusu vastuvõtmist. Siis panid eestlased ette uuesti rahu teha. Kuid lätlased ütlesid: «Veel pole te sakslastelt äravõetud kaupu ega ka meilt tihtipeale äraviidud varasid tagasi andnud. Kuid kristlaste ja paganate vahel ei saa olla ühte südant ega ühte hinge ega kindlat rahumoodust, muidu kui te võtate koos meiega vastu sellesama ristiusu ja igavese rahu ikke ning tulete ühe jumala juurde.» Seda kuulnud, pöördusid eestlased väga pahastena linnuse juurest minema, lätlased järgnesid seljatagant ja haavasid paljusid.

VAENLASTE JÄLITAMISEST. Ja saates läbi öö Kristuse sõjateenistuse meistri Wenno¹¹ juurde Vönnus, kes siis oli kohal, palusid nad teda koos omadega tulla eestlasi taga ajama. See tuli, kutsunud kokku kõik ümbruskonna lätlased, hommiku kätte jõudes Beverini ja leidis, et paganate sõjavägi oli juba ammu lahkunud, ning jälitas neid kogu selle päeva. Järgmisel ööl aga muutus ilm väga pakaseks ja et peaaegu kõik hobused lonkasid, ei suutnud nad vaenlasi kätte saada, sest need, tapnud kariloomad ja lasknud vabaks vangid, pöördusid teed mööda põgenedes, lahingut ära ootamata, igaüks omale maale tagasi.

LÄTLASTE ESIMESEST SÕJAKÄIGUST SAKALASSE. Siis saatsid Beverini lätlased, kurvad olles omade surma pärast, keda eestlased olid maha löönud ja tules põletanud, kõigile lätlastele ümberingi, et oleksid valmis teekonnaks, et nad, kui jumal annab, võiksid vaenlastele omade eest kätte maksta. Nõnda sündis, et Russin, kes

Leththorum fortissimus, et Waridote cum omnibus Letthis, qui erant in finibus suis, convenirent in magna multitudine apud castrum Beverin predictum. Et conspirantes adversus Estonos ad despoliandam terram ipsorum se preparaverunt et indutis armis suis, que habebant, processerunt iter diei unius residentesque ordinaverunt exercitum suum et ibant nocte ac die et intrantes provinciam Saccalanensem invenerunt viros ac mulieres et parvulos in domibus suis in omnibus villis ac locis et occiderunt quos invenerunt a mane usque ad vesperam, tam mulieres quam parvulos²³ eorum et trescentos ex melioribus viris ac senioribus Saccalanensis provincie absque aliis innumerabilibus, donec fesse manus et brachia occidendium pre nimia interemptione plebis iam deficerent. Villisque omnibus sanguine multo paganorum coloratis sequenti die redierunt et per omnes villas spolia multa colligentes iumenta et pecora²⁴ multa et puellas quam plurimas, quibus solis parcere solent exercitus in terris istis, secum abduxerunt. Et revertentes paulatim multis diebus per viam moram faciebant, existentes parati, si forte Estonos residui bellum eis post tergum intulissent. Sed Estonos propter tantam suorum interfectionem ad persequendum Lethtos venire non presumebant, sed tristitia funera a Letthis sibi iniecta multis diebus colligentes et igne cremantes, exequias cum lamentationibus et potationibus multis more suo celebrabant. Lethti vero apud stagnum Astigerwe se deposuerunt et divisis inter se spoliis universis leti in Beverin redierunt et invento ibidem Bertoldo fratre milicie nec non et sacerdote suo proprio cum militibus et balistariis quibusdam episcopi munera eis ex omnibus contulerunt. Et cum esset in dominica Gaudete, omnes unanimiter cum gaudio Deum benedicebant, eo quod [per] noviter conversos Dominus tantam fecerit vindictam etiam ceteris in nationibus²⁵. Russinus etiam rediens in castrum Beverin aperuit os suum dicens²⁶: „Fili!“, inquit, „filiorum meorum nunciabunt ea filiis suis in terciam et quartam generationem²⁷, que operatus est Russinus in Saccalanensium funeribus.“

DE PACE FACTA CUM ESTONIBUS IN ANNUM. Hoc audito Hermannus, Lyvonum^a advocatus, nimium adversus Lettos indignatus, eo quod bellum ad Estonos magis ac magis renovarent, misit et convocavit omnes seniores Lyvonum atque Lettorum et habito consilio cum eis nec non et cum Theuthonicis, cum adhuc rari essent et pauci Theuthonici habitantes in terra, placuit omnibus, ut ea que pacis essent²⁸ tractarentur cum Estonibus usque ad adventum domni episcopi, qui erat in Theuthonia pro colligendis peregrinis in sequentem annum. Quod consilium placuit etiam Estonibus, et receperunt pacem, quia post meliorum suorum occisionem Lettorum iam magnum ceperant habere timorem, et lite nondum finita treugarum quandam formam ad unius anni terminum composuerunt.

XIII

1. Anno consecrationis sue XI presul Albertus rediit a Theuthonia, habens secum in comitatu peregrinorum copiosam multitudinem. Inter quos erat Rodolfus de Iericho et Wolterus de Hamersleve et alii nobiles quam plures, milites et clerici cum omni populo, qui se

23 Liber Numeri XXXI, 3; Jeremias XLIII, 6.

24 Liber Josue XIV, 4.

25 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

26 Evangelium secundum Matthaeum V, 2.

27 Liber Tobiae IX, 11.

a Sōnaga „Lyvonum“ katkeb
Codex Zamoscianus'e tekst,
alates uuesti XIII, 2 sōnaga
„respiscere“.

28 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

12 Astijärv — kroonikas «Astigerwe», läti keeli «Burtneku ezers», järv Läti NSV loodeosas, tol ajal latgalite asuala läänepiiril.

13 14. detsember 1208.

14 Mõeldav on tõlkida ka «sakalaste surnukehade kallal».

1 Väljendiga «kirikupea» on edasi antud ladinakeelne sõna «presul» piiskopi tähenduses.

2 Sakslaste väejuht, esineb allikais 1196—1237 (?), Magdeburgi peapiiskopi ministeriaalide soost, nime saanud Jerichow' linnuse järgi Elbe paremal kaldal. Tänapäeval on Jerichow linn Saksa DV Magdeburgi ringkonnas.

3 Vabahärra Hamersleve suguvõsast. Asula, mille järgi suguvõsa on nime saanud, on praegu Emersleben Saksa DV Magdeburgi ringkonnas (Halberstadtist kirdes).

oli lätlastest vapraim, ja Waridote koos kõigi lätlastega, kes olid nende piirkonnas, kogunesid suurel hulgal ülalnimetatud Beverini linnuse juurde. Ja pidades vandenõu eestlaste vastu, valmistusid nad nende maa rüüstamiseks, varustanud end oma sõjariistadega, mis neil olid, läksid ühe päevateekonna, peatudes korraldasid oma väge ja läksid ööd kui päevad ja tungides Sakala maakonda sisse, leidsid nad mehed ja naised ja lapsed oma kodudes kõigis külates ja paikades ja tapsid, keda nad leidsid, hommikust õhtuni, nii nende naisi kui lapsi ja kolmsada Sakala maakonna parematest meestest ja vanemaist, peale selle lugematuid teisi, kuni tapjate väsinud käed ja käsivarred juba jõuetuks jäid suurest rahva mõrvamisest. Ja kui kõik külad olid rohkesti värvitud paganate verrega, pöördusid nad järgmisel päeval tagasi ja, kogudes kõigis külates palju saaki, viisid endaga kaasa veoloomi, palju kariloomi ja õige rohkesti tütarlapsi, keda ainuüksi sõjaväed nendes maades tavatsevad säästa. Aegamisi tagasi pöördudes viivitasid nad teel mitu päeva, olles valmis, kui ülejäänud eestlased oleksid vahest seljatagant neile kallale tunginud. Kuid eestlased ei sõandanud omade nii suure tapmise tõttu tulla lätlasti jälitama, vaid mitu päeva korjates kokku ja põletades õnnetu surnukehi, mis lätlaste olid neile jätnud, pidasid oma kombe järgi peiesid rohkete itkude ja jootudega. Lätlaste aga võtsid Astijärve¹² ääres aset ja, jaganud omavahel kogu saagi, läksid rõõmsalt Beverini tagasi, ja kui nad leidsid seal sõjateenistuse venna Bertoldi kui ka omaenda preestri koos mõningate piiskopi rüütlite ja ammu-küttidega, jagasid nad neile kõigest kingitusi. Ja et oli parajasti pühapäev Gaudete¹³, siis kiitsid kõik üksmeelselt ja rõõmuga jumalat, et issand oli teostanud hiljuti ümberpööratute läbi nii suure kättemaksu ka teiste paganate hulgas. Ka Russin, tulles tagasi Beverini linnusesse, tegi oma suu lahti, öeldes: «Mu lapselapsed kuulutavad oma lastele kolmandast ja neljandast põlvest saadik seda, mis Russin on korda saatnud sakalaste peiedel¹⁴.»

EESTLASTEGA AASTAKS TEHTUD RAHUST. Seda kuulnud, sai liivlaste foogt Hermann väga pahaseks lätlaste peale, et nad järjest rohkem sõda eestlaste vastu uuendavad, saatis ja kutsus kokku kõik liivlaste ja lätlaste vanemad; ja kui ta oli nendega kui ka sakslastega nõu pidanud, siis, et maal elavad sakslased olid seni haruldased ja vähesed, arvasid kõik heaks, et eestlastega rahu asjade üle läbi räägitaks enne isand piiskopi päralejõudmist, kes oli Saksamaal kogumas ristsõdijaid järgmiseks aastaks. See nõu meeldis ka eestlastele ja nad võtsid rahu vastu, sest nad olid hakanud pärast oma paremate tapmist lätlaste ees juba suurt hirmu tundma, ja tüli veel lõpetamata, sõlmisid nad midagi vahele taolist üheaastase tähtajaga.

XIII

(1) Oma ametissepühitsemise üheteistkümnendal aastal tuli kirikupea¹ Albert Saksamaalt tagasi ja ta kaaskonnas oli arvukas hulk ristsõdijaid. Nende seas oli Rodolf Jerichow'st², Wolter Emerslebenist³ ja õige paljud muud aadlikud, rüütlid ja vaimulikud koos igasuguse rahvaga, kes kõik andsid endid mereohtude võimusesse ja

omnes periculis maris committentes in Lyvoniam devenerunt. Quorum consilio presul idem usus convocavit omnes Lyvones ac Lettos iam dudum conversos et recordatus mortificationis illius, quam sibi ac suis rex Vesceka preterito anno intulerat, cum milites ac familiam suam, quam rogatione sua sibi cum multis expensis contra Letones in auxilium miserat, dolo ac fraude nimia mortificavit, cum omnibus peregrinis et exercitu suo divertit in Kukenois. Et inveniens montem ipsum desertum et pre immundicia quondam inhabitantium vermibus ac serpentibus repletum iussitque et rogavit eundem montem mundari ac renovari et firmis fecit munitionibus muniri et castrum firmissimum edificavit et milites ac balistarios cum familia sua ibidem [ad] castrum conservandum reliquit et multis expensis adhibitis diligentissime custodiri fecit, ne qua Letonum subtilitas vel Ruthenorum ficta dolositas eos sicut antea defraudaret. Rodolfo etiam supradicto de Iericho medietatem castrum concessit et fratribus milicie suam partem terciam asscripsit. Quibus ibidem relictis et omnibus bene dispositis Rigam rediit. Letti vero cum duobus exercitibus medio tempore Letoniam intraverant et quibusdam occisis, quibusdam captivatis ad nostros in Kukenois redierunt et cum episcopo et omnibus suis *ad propria redierunt*¹.

2. Erat in eodem tempore Wickbertus quidam inter fratres milicie, qui forte cor suum *ad amorem seculi*² magis quam ad religionis disciplinam inclinaverat et inter fratres multas ipse discordias seminavit³. Qui sancte conversationis abhorrens consortium et Christi miliciam dedignans venit ad sacerdotem in Ydumea, ibidem episcopi dicens se velle expectare adventum et episcopo *per omnia velle obedire*⁴. Fratres autem milicie, Bertoldus de Wenden cum quibusdam aliis fratribus ac servis, fratrem tamquam fugitivum persequentes in Ydumea comprehendunt et in Wenden reducentes in vincula proiecerunt. Qui audito adventu episcopi rogavit, ut absolveretur et Rigam redire permetteretur, promittens se episcopo et fratribus obedire. Fratres autem gaudentes et post adversitatem incommoda tamquam filium prodigum fratrem suum resipiscere⁵ sperantes honorifice Rigam remittunt et societati restituunt. Ille vero tamquam Iudas inter fratres ad modicum tempus conversatus sive *tamquam lupo inter agnos*⁶ fraudis sue fictam conscientiam dissimulare nesciens diem opportunum expectabat, quando cordis sui maliciam adimpleret⁷.

DE INTERFECTIONE MAGISTRI ET DE SUBSTITUTIONE MAGISTRI WOLQUINI. Et factum est in die solempni euntibus ceteris fratribus cum aliis hominibus ad monasterium ipse interim convocato ad se magistro milicie et Iohanne, sacerdote ipsorum, secreta sua eis aperire proponens in superiori domo sua subito bipenni, quam semper secum portare solebat, caput magistri tetigit et sacerdotem simul cum magistro in eodem loco trucidavit et interfecit. Et notum factum est aliis fratribus et fugientem eum a domo in capellam persequuntur et comprehensum eum per civile iudicium, sicut meruerat, *crudeli morte*⁸ interemerunt. Et sepulto cum magno planctu fidei ac pio magistro suo Wennone cum sacerdote non minus pium ac benignum et omnibus virtutibus repletum Volquinum *in locum suum restituerunt*⁹. Hic postea, sive *presente sive absente*⁹ episcopo, in omni expeditione exercitum Do-

1 Brevlaar.

2 Brevlaar.

3 Liber Proverbiorum VI, 19.

4 Epistola Pauli ad Colossenses III, 22.

5 Sönaga «resipiscere» algab
Codex Zamosclanus'es taas
XII, 6 katkenud tekst.

6 Evangelium secundum Lucam X, 3.

7 Ecclesiastes IX, 3.

8 Martüroloogium (21. IV).

9 Liber primus Samuelis V, 3.

9 Epistola Pauli ad Corinthios secunda V, 9.

- 4 Vanema riimkroonika andmell *gärlaes Wickberi* Soestist ja oli paudud meistri poolt haldama Vönnu lätlast, ent kõlbmatuse pärast lahti lastud.
- 5 Templiordu reeglid, mis Mõõgavendade ordus kehtisid, keelasid raskemate eksimuste korral suhtlemise teiste vendadega.
- 6 Volquin. Wolquin (vanemas riimkroonikas «Volkewin») — Kristuse sõjateenistuse vendade teine meister 1209—1236, langes Saule lahingus 22. septembril 1236.
- 7 Kõik need sündmused toimusid Riias — toomkirik (ladina-keelses tekstis «monasterium») on Riia esimene toomkirik (vt. pt. VI, komm. 10); maja, kus mõrv toimus, on ordulinnus (saksa keeli nimega St. Jürgenshof); kabel on orduvendade Jüri kirik (vrd. XVIII, 6).

jõudsid Liivimaale pärale. Nende nõu kasutades kutsus seesinane kirikupea kõik juba ammu ristiusku pööranud liivlased ja lätlased kokku, ja meeles pidades seda mõrtsukatööd, mida kuningas Vesceka möödunud aastal temale ja tema omadele oli teinud, kui ta kavaluse ja suure pettuse teel oli surmanud tema rüütlid ja pere, keda ta selle palvel suurte kuludega oli leedulaste vastu appi saatnud, pöördus ta kõigi ristisõdijatega ja oma sõjaväega Koknesesse. Ja kui ta leidis mäe enda mahajäetuna ja endiste elanike räpasuse tõttu täis usse ja madusid, käskis ja palus ta selle mäe puhastada ja uuesti korda seada ja laskis selle tugevate kindlustistega kindlustada ja ehitas üles väga tugeva linnuse ja jättis sinna rüütleid ja ammukütte koos oma perega linnuse kaitsmiseks ja laskis seda rohkete kulutuste varal väga hoolsasti valvata, et leedulaste teravmeelsus ega venelaste valelik salakavalus ei saaks neid petta, nagu varem. Ka loovutas ta ülalnimetatud Rodolfile Jerichow'st poole linnusest ja määras sõjateenistuse vendadele nende kolmanda osa. Jättnud nad sinna ja kõik hästi korraldanud, läks ta tagasi Riiga. Lätlased olid aga vahepeal kahe sõjaväega Leedumaale tunginud, tapsid mõningad, võtsid mõned vangi, pöördusid meie omade juurde Koknesesse tagasi ja läksid koos piiskopiga ja kõigi tema omadega koju tagasi.

(2) Sel ajal oli sõjateenistuse vendade hulgas keegi Wickbert⁴, kes oli oma südame pööranud küll enam ajaliku maailma armastuse kui ordukorra poole ja külvas palju lahkkelisid vendade vahel. Vastikust tundes püha eluviisi osaduse vastu ja põlates Kristuse sõjateenistust, tuli ta Ydumeasse preestri juurde ja ütles, et ta tahab seal piiskopi tuleku ära oodata ja piiskopile kõiges kuulekas olla. Sõjateenistuse vennad aga, Bertold Vönnust koos mõningate teiste vendadega ja sulastega, venda kui jooksikut jälitades, võtavad ta Ydumeas kinni, ja viies ta Vöndu tagasi, heitsid ahelaisse. Kui ta kuulis, et piiskop on kohale jõudnud, palus ta teda vabastada ja lubada tal Riiga tagasi pöörduda, töötades piiskopi ja vendade sõna kuulda. Vennad aga, rõõmustades ja lootes, et pärast tülikaid pahandusi nende vend nagu pillaja poeg aru pähe võtab, saadavad ta auga Riiga ja võtavad uuesti seltsi⁵. Ent tema, viibinud lühikest aega nagu Juudas vendade seas või nagu hunt tallede hulgas, oskamata oma petlikku ja võltsi südame tunnustust varjata, ootas sobivat päeva, mil ta oma südame tige-duse saaks täide viia.

MEISTRI TAPMISEST JA MEISTER WOLQUINI⁶ ASEMELE MÄÄRAMISEST. Ja sündis ühel pühal, kui teised vennad lähevad koos muude inimestega toomkirikusse, et ta laskis vahepeal sõjateenistuse meistri ja nende preestri Johannese enda juurde kutsuda, ettekäändeks tuues, et tahtvat neile oma saladused avaldada, äkki lõi ta üleval majas oma kaheteraga kirvega, mida ta tavatses alati endaga kaasas kanda, meistri pähe ja lõi maha ja tappis selsamal kohal preestri koos meistriga. Ja see sai teistele vendadele teatavaks ja nad ajavad teda taga põgenemisel majast kabelisse⁷ ja võtnud ta kinni, hukkasid ta ilmaliku kohtu läbi, nagu ta ära oli teeninud, julmal viisil. Ja kui nad olid suure halisemisega oma ustava ning vaga meistri Wenno koos preestriga matnud, määrasid nad tema kohale mitte vähem vaga ja lahke ning kõigi voorustega täidetud Volquini. Tema juhtis ja valitses seejärel niihästi piiskopi kohal — kui

mini ducendo atque regendo *preliabatur prelia Domini cum leticia*¹⁰ et egrediebatur et regrediebatur ad gentes in circuitu. Et adiuuebant eum omnes fratres eius¹¹, et auxilium et victoria Domini semper erat cum eis.

3. DE MORTE PREPOSITI PRIMI ENGELBERTI ET SUBSTITUTIONE IOHANNIS PREPOSITI. Mortuo eciam in eodem anno Eggeberto, ecclesie beate Marie preposito, assumpsit episcopus de conventu Schetensi virum mansuetum, discretum et prudentem in omnibus viis suis¹², Iohannem, et in locum fratris sui, eiusdem venerabilis prepositi, substituit et ei ecclesiam beate Marie regendam commisit. Et cum esset de regula et ordine beati Augustini idem Iohannes et de albo habitu, qui vere mundiciam significat, episcopus ad confirmationem^a eiusdem habitus vestes et cappas nigras canonicorum eiusdem ecclesie in albas commutavit. Et cum adhuc essent timores paganorum intus et foris, idem conventus infra ambitum prime civitatis in ecclesia primo edificata habitavit; et post incendium eiusdem ecclesie et civitatis extra muros apud Dunam ecclesiam beate Marie edificare et ibidem habitare ceperunt. Peregrini vero eiusdem anni in muri exaltatione et in aliis, quibus Deo servire poterant, obedire parati erant.

4. Et cum iam dies autumpnales appropinquarent, episcopus semper ecclesiam Lyvonensem promovere ac defendere sollicitus habito consilio cum discretioribus suis, qualiter ecclesiam novellam a Lethonum et Ruthenorum insidiis liberaret, diligenter pertractavit. Et recordatus omnium malorum¹³, que rex de Gercike cum Letonibus Rigensi civitati et Lyvonibus et Leththis [intulerat], contra inimicos christiani nominis ire ad bellum deliberant. Erat namque rex Vissewalde de Gercike christiani nominis et maxime Latinorum semper inimicus, qui filiam potentioris de Lethonia duxerat uxorem et quasi unus ex eis¹⁴, utpote gener ipsorum et eis omni familiaritate coniunctus, dux exercitus eorum frequenter existebat et transitum Dune eis et victualia ministrabat, tam euntibus in Ruciam quam Lyvoniam et Estoniam. Erant eciam tunc Lethones in tantum omnibus gentibus in terris istis existentibus dominantes, tam christianis quam paganis, ut vix aliqui in villulis suis habitare auderent, et maxime Leththi. Qui relinquentes domos suas desertas tenebrosa silvarum semper querebant latibula nec sic quidem eos evadere potuerunt; nam insidiando eis omni tempore per silvas eos comprehenderunt et aliis occisis, alios captivos in terram suam deduxerunt et omnia sua eis abstulerunt. Et fugerunt Rutheni per silvas et villas a facie Letonum licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem¹⁵ venatorum, et erant Lyvones et Leththi cibus et esca Lethonum et quasi oves in fauce luporum, cum sint sine pastore¹⁶.

DE EXPEDITIONE CONTRA REGEM DE GERCEKE. Misso igitur pastore liberavit Deus oves suas Lyvones et Leththos iam baptizatos a faucibus luporum¹⁷, episcopo videlicet Alberto, qui convocato exercitu de omnibus finibus Lyvonie et Leththie et cum Rigensibus et peregrinis et omni populo suo ascendit Dunam versus Kukennos. Et cum esset Gercike semper in laqueum et quasi in dyabolum magnum¹⁸ omnibus in ipsa parte Dune habitantibus, baptizatis et non baptizatis, et esset rex de Gercike semper inimicicias et bella contra Rigenses exercens et pacis federa cum eis inire contempnens,

10 Liber Machabaeorum primus III, 2.

11 Sealsamas.

12 Liber primus Samuelis XVIII, 14.

a Kahes käsikirjas «conformationem».

13 Liber Machabaeorum primus X, 5.

14 Liber primus Samuelis XVII, 36.

15 Liber primus Samuelis XXXI, 1.

16 Prophetia Ezechielis XXXIV, 5, 8.

17 Sealsamas XXXIV, 10, 23.

18 Liber Machabaeorum primus I, 37; Epistola Pauli ad Timotheum prima III, 7, 6, 9; Epistola Pauli ad Timotheum secunda II, 26.

8 Scheda — maakoht Saksa Föderatiivse Vabariigi Põhja-Rein-Vestfaali liidumaal Soesti kreisis.

9 «Kinnitamiseks» (ladina keeli «ad confirmationem») asemel on kahes käsikirjas (Skodeisky omas ning Tallinna gümnaasiumi raamatukogu omas) «ühtlustamiseks» (ad conformationem). J. Mägiste tõlgib vastavalt: «et seda rüüd ühevääriliseks tunnistada».

10 Tulekahi oli 1215. a. (vt. XVIII, 6). Õnds Maarja kirik on praegune Riia toomkirik, mida hakati ehitama 1211. a. (vt. pt. VI, komm. 10).

11 Liivimaa kroonika terminit «villula» käsitati varem tavalliselt üksiktaluna, kuid viimasel ajal tõlgitakse enamasti «külake, väike küla», mida see sõna-sõnalt õigupoolest tähendabki. Täpsustus on seotud uuemate uurijate seisukohaga, kes tõrjuvad otsustavalt tagasi omaaegse teooria läti üksiktalulise asustuse põlisesest. Oeldu kehtib ka Kagu-Eesti (Valgatabalve) asustuse kohta, kus samuti esinesid asulad nimetusega «villula» (XXIV, 6).

ka äraolles igal sõjakäigul issanda sõjaväe, võitles rõõmuga issanda võitlusi ja käis ümbruskonna paganarahvaste juures sisse ja välja. Ja kõik ta vennad toetasid teda ja issanda abi ning võit oli alati nendega.

(3) ESIMESE PRAOSTI ENGELBERTI SURMAST JA PRAOST JOHANNENE ASEMELE MÄÄRAMISEST. Kui selsamal aastal suri ka Eggelbert, õnds Maarja kiriku praost, võttis piiskop enese juurde Johannese Scheda⁸ kloostri, tasase, ettevaatliku ja kõigis oma arusaamades mõistliku mehe, määras ta oma venna, sellesinase auväärse praosti kohale ja usaldas õnds Maarja kiriku tema juhtida. Ja et see Johannes kuulus õnds Augustinuse reeglite ja ordu alla ning oli valge rüüga, mis tõeliselt tähendab puhtust, asendas piiskop selle rüü kinnitamiseks⁹ selle kiriku toomhärade mustad rõivad ja karbused valgetega. Ja et ikka veel püsis hirm paganate ees sees- ja väljaspoolt, asus see klooster seepool algse linna ringpiiret esimesena ehitatud kirikus, ja pärast selle kiriku ja linna tulekahju hakkasid nad väljaspool müüre Väina ääres ehitama õnds Maarja kirikut¹⁰ ja sealsamas elama. Selle aasta ristisõdijad aga olid valmis sõna kuulma müüri kõrgendamisel ja muis asjus, millega nad võisid jumalat teenida.

(4) Ja kui juba lähenesid sügisesed päevad, pidas piiskop, alati mures olles Liivimaa kiriku edendamise ja kaitsmise pärast, nõu oma usaldusalustega ja arutas nendega hoolikalt läbi, kuidas noort kirikut päästa leedulaste ja venelaste salasepitsustest. Ja meelde tuletades kõike kahju, mida Jersika kuningas koos leedulastega oli teinud Riia linnale, liivlastele ja lätlastele, otsustasid nad kristlase nime vaenlaste vastu sõtta minna. Nimelt oli Jersika kuningas Vissewalde alatine kristlase nime ja eriti ladinlaste vaenlane, kes oli naiseks võtnud Leedumaa võimumehe tütre, ja nagu üks nende hulgast, nimelt nende väimees, ja nendega kõigi sugulussuhetega seotud, oli tihti nende sõjaväe juhiks, muretses nende Väinast ülepääsu ja toidumoota eest niihästi nende minekul Venemaale kui ka Liivi- ja Eestimaale. Ka olid siis leedulased niivõrd valitsevad kõigi nendes maades asuvate rahvaste, nii kristlaste kui paganate üle, et vaevalt mõningad julgesid oma väikestes küldes¹¹ elada, ja kõige enam lätlased. Jättes oma kodud tühjaks, otsisid nad alati metsade varjulisi pelgupaiku, kuid ei suutnud ka niiviisi nende eest pääseda; sest kogu aja neid mööda metsi varitsedes, püüdsid nad neid, tapsid ühtesid ja viisid teisi vangidena oma maale ja võtsid neilt kõik, mis neil oli. Ja venelased põgenesid mööda metsi ja külasid isegi väheste leedulaste palge eest, nii nagu põgenevad jänesed jahimeeste palge eest, ja liivlased ja lätlased olid leedulaste toiduks ja roaks ja nagu lambad huntide lõugade vahel, kui nad on ilma karjaseta.

SÕJAKÄIGUST JERSIKA KUNINGA VASTU. Niisiis saatis jumal karjase ja päästis oma lambad, juba ristitud liivlased ja lätlased, huntide lõugade vahelt, nimelt piiskop Alberti, kes kutsus kokku sõjaväe kõigist Liivi- ja Lätimaa rajadest ja läks riialaste, ristisõdijate ja kogu oma rahvaga mööda Väinat üles Koknese poole. Ja et Jersika oli alati püüsinuks ja nagu suureks kuradiks kõigile Väina sel kaldal asuvaile, ristituile ja mitteristituile, ja et Jersika kuningas alati pidas vaenu ja sõda riialaste vastu ja põlgas ära astumast nendega rahulepingutesse, pöörab piiskop oma sõjaväe linna poole. Vene-

episcopus exercitum suum convertit ad civitatem. Rutheni vero videntes exercitum a longe venientem, ad portam civitatis occurrunt et, cum Theuthonici eos armatis manibus impeterent et quosdam ex eis occiderent, ipsi se defendere non valentes fugierunt. Et Theuthonici eos insequentes portam cum ipsis intraverunt et pre reverencia christiani nominis paucos occidentes, plures captivantes et per fugam evadere magis eos permittentes, *mulieribus et parvulis*¹⁹, postquam civitatem ceperunt, parcentes multos ex eis captiverunt; et rege trans Dunam navigio fugiente cum pluribus aliis regina capta est et episcopo presentata cum puellis et mulieribus et omni substantia sua. Sedit itaque die illo omnis exercitus in civitate, et collectis spoliis multis de omnibus angulis civitatis tulerunt vestes et argentum et purpura et pecora multa et de ecclesiis campanas et yconias et cetera ornamenta et pecuniam et bona multa tollentes secum asportaverunt, Deum benedicentes, eo quod tam repente eis contulit victoriam de inimicis et aperuit civitatem absque lesione suorum.

DE INCENSIONE GERCEKE. Sequenti die distractis omnibus ad reditum se preparaverunt et civitatem incenderunt. Et viso incendio rex ex altera parte Dune suspiria magna trahendo et gemitibus magnis ululando exclamavit dicens: ‚O Gercike civitas dilecta! o hereditas patrum meorum!²⁰ o inopinatum excidium gentis mee! Ve michi! Ut quid natus sum videre incendium civitatis mee, videre contritionem populi mei!²¹

Post hec episcopus et omnis exercitus divisus inter se spoliis universis cum regina et captivis omnibus reversi sunt in terram suam²². Et remandatum est regi, ut Rigam veniat, si saltem adhuc pacem habere et captivos recipere cupiat. At ille veniam veniens pro excessibus postulat, episcopum patrem appellat, omnes Latinos quasi fratres conchristianos suppliciter exorat, ut preteritorum malorum obliviscantur, ut pacem sibi tribuant et uxorem et captivos restituant, virgas acutissimas allegans ignem et gladium, quibus a Latinis castigatus fuerat. Tunc episcopus cum omnibus suis regis supplicantis misertus pacis formam ei proposuit dicens: ‚Si paganorum consortia deinceps vitare volueris, ita ut per eos ecclesiam nostram non destruas, simul et terram Ruthenorum tuorum conchristianorum per Letones non vastaveris, si regnum tuum ecclesie beate Marie perpetua donatione conferre volueris, ut a nostra tamen manu iterum recipias, et nobiscum iugi pacis conformitate congaudeas, tunc tandem tibi reginam cum omnibus captivis restituemus et fidele auxilium tibi semper prestabimus.‘ Hanc formam pacis rex accipiens promittit se deinceps ecclesie beate Marie semper esse fidelem et paganorum consilia vitare et christianis adherere confirmat et regnum suum eidem ecclesie conferens a manu episcopi trium vexillorum sollempni porrectione recipit et eum in patrem eligens omnia Ruthenorum ac Lethonum consilia mala ei deinceps revelare affirmat. Redditaque est ei regina cum captivis aliis et reversus est letus in terram suam²³ et convocatis hominibus suis, qui evaserant, castrum suum reedificare cepit. Et non minus postmodum Lethonum se consiliis intermiscens, promisse fidelitatis oblitus paganos adversus Theuthonicos, qui erant in Kukenoys, sepius concitavit.

19 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

20 Liber Machabaeorum primus XV, 33.

21 Liber Machabaeorum primus II, 7.

22 Liber Regum quartus III, 27.

23 Sealsamas.

12 See toimus 1209. aasta sügisel. Lääniüriku tekst on säilinud. Vissewalde oli sunnitud loovutama oma valdused piiskopile ning sai need tagasi nn. lipuläänina (nii nagu Saksa-Rooma riigis läänistati vürstkondi). Vissewalde oli sunnitud loobuma pooldest oma linnusest ja valdustest (lääneosast). Valmullik isa-poja vahekord, mis kehtestati vasalli ja läänisanda vahel, on bütsantsipärane institutsioon. 1224 loovutas Vissewalde poole Jersikast koos vastastikuse pärimisõigusega Konradile Ukskülalt (keda on oletamisi peetud tema väimeheks). Kui Vissewalde 1230-ndatel aastatel suri, läks kogu Jersika territoorium Riia piiskopile, kes loovutas 1239 osa valdusi ordule.

lased aga, nähes sõjaväge kaugelt tulevat, jooksid linna värava juurde vastu, ja kui sakslased, relvad käes, neid ründasid ja mõned nendest tapsid, siis pagesid nad, suutmata ennast kaitsta. Neid jälitades tungisid sakslased koos nendega väravast sisse, tapavad austusest kristlase nime vastu väheseid, võtavad rohkem vange ja lasevad pigem neil põgenemise läbi pääseda, pärast seda kui nad olid linna vallutanud, võtsid neist palju vangi, säästes naisi ja lapsi ja kui kuningas koos paljude teistega põgeneb laevaga üle Väina, võeti kuninganna vangi ja toodi koos tütarlaste ja naiste ja kogu oma varaga piiskopi ette. Niisiis viibis kogu sõjavägi selle päeva linnas ja kogus palju saaki, nad tõid kõigist linna nurkadest rõivaid ja hõbedat ja purpurit ja rohkesti kariloomi ja kirikuist kelli ning pühapilte ja muid kirikuriistu ja võttes raha ja palju vara, vedasid endiga kaasa, kiites jumalat, et ta nii kiiresti andis neile võidu vaenlaste üle ja avas linna, ilma et omad oleksid viga saanud.

JERSIKA PÕLEMISEST. Järgmisel päeval, kui kõik oli laiali kantud, seadsid nad end valmis tagasiminekuks ja süütasid linna põlema. Näinud tulekahju, ohkas kuningas Väina teiselt kaldalt sügavasti ning valjusti oiates ja nuttes hüüdis, öeldes: «Oh Jersika, armastatud linn! oh mu isade pärusosa! oh mu rahva ootamatu häving! häda mulle! milleks olen ma sündinud nägema oma linna põlemist, nägema oma rahva hävitamist!»

Seejärel jagasid piiskop ja terve sõjavägi kogu saagi omavahel ja pöördusid kuninganna ja vangidega tagasi oma maale. Ja kuningal kästi uuesti, et ta tuleks Riiga, kui ta himustab vähemalt nüüd veel rahu teha ja vange tagasi saada. Ent tema tuleb ja palub andestust süütegude eest, nimetab piiskoppi isaks ja anub härdalt kõiki ladinlasi kui vendi kaaskristlasi, et nad unustaksid möödunud kurja, annetaksid talle rahu ja annaksid tagasi naise ja vangid, ja toob ette tule ja mõõga kui väga teravad vitsad, millega ladinlased teda olid nuhelnud. Siis heitis piiskop koos kõigi omadega armu härdasti paluvale kuningale ja pani talle ette rahulepingu kava, öeldes: «Kui sa edaspidi tahad hoiduda ühendusest paganatega, nõnda et sa nende kaudu meie kirikut ei löhu ja ühtlasi oma kaaskristlaste venelaste maad leedulastega ei rüüsta, kui sa tahad oma riigi põlise annetusena üle anda õndsas Maarja kirikule, ometi nii, et sa selle meie käest jälle vastu võtad ja koos meiega rõõmu tunned püsiva rahu üksmeelest; siis alles anname sulle tagasi kuninganna koos kõigi vangidega ja anname sulle alati ustavat abi.» Võttes selle rahuleppe kava vastu, töötab kuningas edaspidi õndsas Maarja kirikule alati ustav olla ja kinnitab, et ta hoiab paganate nõuannete eest ja hoiab kristlaste poole, ja annab oma riigi üle sellele kirikule ja võtab selle piiskopi käest vastu kolme lipu piduliku annetamise teel ja valib ta oma isaks¹² ja kinnitab, et ta nüüdsest peale teeb talle avalikuks kõik venelaste ja leedulaste kurjad kavatsused. Talle anti tagasi kuninganna koos teiste vangidega ja ta pöördus rõõmsasti oma maale tagasi, kutsus oma inimesed kokku, kes olid pääsenud, ja hakkas taas oma linnust üles ehitama. Ja sellepärast ässitas ta pärastpoole sageli paganaid sakslaste vastu, kes asusid Kokneses, segades end leedulaste salanõudesse, unustanud ustavustootuse.

5. DE EXPEDITIONE SECUNDA IN UGAUNIAM. Post hec finita pace, que facta erat cum Ungaunensibus, Bertoldus magister milicie in Wenden vocato ad se Russino cum Lethtis suis nec non et aliis Lethtis de Autine et cum Wendis suis ivit in Ungauniam. Et invenerunt homines in villis suis, qui nondum ad castrum confugerant, et quamplures occiderunt in omnibus villis, ad quas venire potuerunt, et multis interfectis alios captivos duxerunt et spolia multa acceperunt et mulieres et puellas secum ducentes villas tamquam desertas reliquerunt et facta cede magna et incendio *ad propria redierunt*²⁴. Audientes hoc Lyvones Thoredenses, qui infidelitatis sue consilia cum Estonibus adhuc semper habuerant occulta, indignati sunt, eo quod Bertoldus de Wenden cum Lettis bellum adversus Estonos renovaret, et suggerebant episcopo, ut nuncios in Ungauniam pro pace destinaret.

DE PACE FACTA. Et misit episcopus Alebrandum sacerdotem in Odempe tam pro pace renovanda, quam pro mercatorum bonis requirendis. Et audientes Estonos de tota Ugaunia nuncios episcopi advenisse convenerunt ad placitum *et aperiens Alebrandus os suum docebat eos*²⁵ de fide Christi. Quo audito Estonos cum lanceis et gladiis ad eum interficiendum concurrunt. Sed quidam ex senioribus eum defendentes: „Si“, inquiunt, „hunc nuncium episcopi interfecerimus, quis nobis deinceps credet aut nuncium mittet?“ Et nolentes audire *verba salutis*²⁶ remiserunt Alebrandum episcopo et miserunt viros cum eis pro pace facienda. Et facta est pax cum Lyvonibus et Lethtis episcopi ex una parte Coiwe. Bertoldus vero de Wenden et Russinus cum suis Lethtis pacem non recipientes ad pugnam se preparaverunt.

24 Breviaar.

25 Evangelium secundum Matthaum V, 2.

26 Actus Apostolorum XIII, 26.

1 Liber Machabaeorum primus VII, 50.

XIV

1. DE ANNO DUODECIMO.

Annus pontificis X^{us} fuit atque secundus
Et *siluit paucis* Lyvonum terra diebus.

Annus erat pontificis duodecimus et *siluit ecclesia diebus paucis*¹. Nam in remeatione eiusdem pontificis cum peregrinis suis in Theuthoniam relictis in Lyvoniam viris suis cum quibusdam peregrinis subito Curones, nominis Christi inimici, apud Sunde in littore maris cum octo pyratice apparuerunt. Quod videntes peregrini de cognominibus exeunt, minores naves intrant, ad paganos accelerant et minus provide festinantes unaqueque navis aliam antecedit, ut hostes prima attingat. Curones vero exoneratis primis partibus pyratice suarum eas in occursum venientibus extollunt duabusque simul ordinatis spaciis inter singulas duas alias derelinquunt. Unde venientes peregrini cum duabus primis cymbis vel navibus minoribus infra spaciis idem pyratice involvuntur et, cum essent in minoribus navibus, hostes super se stantes ex alto attingere non valebant.

DE QUIBUSDAM A CURONIBUS IN SUNDE INTERFECTIS. Unde quibusdam ex eis lanceis inimicorum interfectis, quibusdam

1 Piiskopi tähistamiseks on ladinakeelses tekstis kasutatud sõna «pontifex».

2 Ojamaa väin (ladinakeelses tekstis «Sunde») — väin Ojamaa saare põhjatipu ja Färö saare vahel.

3 Kogedel olevatele paatidele.

(5) TEISEST SÕJAKÄIGUST UGANDISSE. Seejärel, kui lõpule jõudis rahu, mis oli ugalastega sõlmitud, kutsus Bertold, sõjateenistuse meister Vönnus, enda juurde Russini selle lätlastega kui ka teised lätlased Autinest ja läks oma võndlastega Ugandisse. Ja nad leidsid inimesed, kes veel polnud linnusesse põgenenud, oma külates ja tapsid õige paljusid kõigis külates, kuhu nad suutsid tulla, ja kui nad olid paljud maha löönud ja teised vangi võtnud ja suure saagi saanud, jätsid nad, naised ja tütarlapsi endaga kaasa viies, külad tühjadena maha, ja läksid, kui suur tapmine ja põletamine oli valmis, koju tagasi. Seda kuuldes pahanesid Turaida liivlased, kes olid seni alati eestlastega pidanud salajasi äraandmisplaane, et Bertold Vönnust koos lätlastega alustas uuesti sõda eestlaste vastu, ja käisid piiskopile peale, et ta määraks saadikud Ugandisse rahu jaoks.

TEHTUD RAHUST. Ja piiskop saatis preester Alebrandi Otepäele nii rahu uuendama kui kaupmeeste vara tagasi nõudma. Eestlased kogu Ugandist, kuulda saades, et on saabunud piiskopi saadikud, tulid kokku nõupidamisele ja Alebrand, tehes oma suu lahti, õpetas neile Kristuse usku. Seda kuulnud, jooksevad eestlased odade ja mõõkadega kokku teda tapma. Kuid mõned vanemaist ütlevad teda kaitstes: «Kui me selle piiskopi saadiku oleme tapnud, kes siis edaspidi meid usaldaks või saadikut läkitaks?» Ja tahtmata kuulata lunastuse sõnu, saatsid nad Alebrandi piiskopile tagasi ja läkitasid koos nendega mehed rahu tegema. Ja tehti rahu piiskopi liivlaste ja lätlastega ühelt poolt Koivat. Aga Bertold Vönnust ja Russin oma lätlastega ei võtnud rahu vastu ja valmistusid võitluseks.

XIV

(1) KAHETEISTKÜMNENDAST AASTAST.

Käes oli piiskopi¹ ametiaastaist kaksteistkümnnes liivlaste maa sai puhata väheseid päevi.

Oli piiskopi kaheteistkümnnes aasta ja kirik puhkas väheseid päevi. Pärast seda nimelt, kui sama piiskop koos oma ristisõdijatega oli jälle läinud Saksamaale ja jätnud Liivimaale oma mehed koos mõningate ristisõdijatega, ilmusid äkki kuralased, Kristuse nime vaenlased, kaheksa röövilaevaga Ojamaa väina² juures mereranna lähedal. Seda nähes väljuvad ristisõdijad kogedest, asuvad väiksemaile laevadele³, tõttavad paganate kallale ning ettevaatamatult kiirustades püüab iga laev teisest ette jõuda, et esimesena vaenlaste ligi pääseda. Kuralased aga kergendavad oma röövilaevade vööriosa koormast, tõstavad need pealetungijatele kõrgele vastu ja asetades kaks laeva kokku, jätavad iga kahe laeva vahele vahe. Kui siis ristisõdijad tulevad kahe esimese lootsikuga ehk väiksema laevaga, takerduvad nad sellesse kahe röövilaeva vahelisse ruumi, ja et nad olid väiksemail laeval, ei suutnud nad enda kohal seisvaid vaenlasi kõrgelt kätte saada.

MÖNEDEST, KEDA KURALASED OJAMAA VÄINAS TAPSID. Seetõttu tapeti mõned neist vaenlaste odade läbi, mõned aga uppusid

vero submersis et quibusdam vulneratis alii ad coggonas redeunt evaserunt. Tunc Curones colligentes corpora interfectorum nudaverunt et vestimenta ac cetera spolia inter se diviserunt. Quos tamen cives de Gothlandia postea devote colligentes sepelierunt. Erant autem fere triginta milites et alii, qui ibidem interfecti sunt. Pontifex itaque luctum habebat super suos diebus aliquot, sciens quia sit utilis persecutio patienti, cum *beati sint, qui persecutionem paciuntur propter iusticiam*², eo quod vasa figuli probat fornax et viros iustos temptatio tribulationis³.

2. DE EXPEDITIONE PRIMA RUTHENORUM IN ODENPE. Eodem tempore rex magnus Nogardie, simul et rex de Plicecowe cum omnibus Ruthenis suis *venerunt cum exercitu magno*⁴ in Ugauniam et obsidentes castrum Odenpe pugnauerunt cum eis diebus octo. Et cum esset in castro defectus aquarum et penuria ciborum, pecierunt pacem a Ruthenis. Et dederunt pacem eis et baptismo suo quosdam ex eis baptizaverunt et acceperunt ab eis quadringentas marcas nogatarum et recesserunt ab eis et *reversi sunt in terram suam*⁵, dicentes se sacerdotes suos eis missuros ad sacre regenerationis lavacrum⁶ consummandum; quod tamen postmodum neglexerunt. Nam Ugaunenses postea sacerdotes Rigensium susceperunt et baptizati sunt ab eis et *connumerati sunt cum*⁷ Rigensibus.

3. Post annos aliquot venerunt Frisones cum peregrinis in supra dictam Gothlandie insulam et invenerunt Curones ibidem cum magna rapina et circumvenientes eos subito pugnauerunt cum eis et occiderunt fere omnes, tollentes quatuor pyratas cum omni preda et ducentes secum Rigam et oves infinitas, quas de terris christianorum spoliaverant, abstulerunt eis et Rigam adduxerunt. *Et facta est leticia magna de vindicta facta*⁸ in Curonibus.

4. Pontifex autem de laboribus continuis et de morte suorum licet plurimum esset contristatus, tamen iterum ad Dominum confugiens, iter et negocium suum ipsi committens in Theuthoniam revertitur, bonis ac Deum timentibus dampna suorum conqueritur, *per vicos et plateas, per civitates et castra querens*⁹, quis se murum pro domo Domini opponat¹⁰, quis crucis signum sibi affigat, ut mare transeat, ut in Lyvoniam vadat ad consolationem paucorum, qui ibi remanserant. Et inventus est Yso Verdensis episcopus cum Philippo Raceburgensi episcopo nec non et Padelborensis episcopus, qui se ad iter idem in sequentem annum cum militibus suis et cum multis aliis preparaverunt.

5. DE CONSPIRATIONE LYVONUM PERFIDORUM ATQUE CURONUM CONTRA CIVITATEM RIGAM. Post recessum pontificis et post conflictum Curonum cum peregrinis audientes gentes omnes in circuitu aliquantos de peregrinis a Curonibus interfectos miserunt in invicem nuncios, Lyvones primo ad Curones, Curones ad Estonos nec non ad Lethones, Semigallos et Ruthenos, *querentes omne consilium, qualiter Rigam delerent et Theuthonicos omnes dolo tenerent et occiderent*¹¹. Existimantes autem Letones paucos in Kukenoyse remansisse *venerunt ad castrum cum exercitu magno*¹² et invenientes Rodolfum de Iericho cum ceteris viris episcopi in castro fortissime eos propugnauerunt. Contra quos exeuntes servi episcopi et Lethi de castro plures ex eis lanceis suis et balistarii de

2 Evangelium secundum Matthaum V, 10.

3 Ecclesiasticus XXVII, 6.

4 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

5 Liber Regum quartus III, 27.

6 Epistola Pauli ad Titum III, 5.

7 Actus Apostolorum I, 23.

8 Liber Machabaeorum primus IV, 58; Liber Psalmorum XXXV, 20.

9 Canticum canticorum III, 2.

10 Prophetia Ezechielis XIII, 5.

11 Evangelium secundum Marcum XIV, 1; Evangelium secundum Matthaum XXVI, 4.

12 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

4 Eelmine sõjakäik Otepäälle toimus leetopisside teatel 1191.—1192. a. Teine (Henriku käsitus) sõjakäik oli 1216. a. (XX, 3). 6720. a. (märts 1211 — veebruar 1212) teatavad leetopissid kahest sõjakäigust Eestisse, üks neist toimunud Torma, teine järgmisel talvel Otepäälle. (Esimese paigana pole muidugi mõeldud Tormat Jõgeva rajoonis; võib-olla oli tegemist suure Torma küllaga Rakvere lähedal). Mõned uurijad samastavad 1212. aasta sõjakäiku Otepäälle Henriku poolt 1210. aastasse palgutatuga, teised kahtlevad selles.

5 Mstislav Mstislavits, hüdünimaga Udaloj (surnud 1228) — Toropetsi vürst aastast 1206, Novgorodi vürst 1210—1215 ja 1216—1218, vahepeal oli Novgorodist ära aetud; aastast 1219 Galiitsia vürst.

6 Vladimir Mstislavits — Pihkva vürst, eelmise vendi, piiskopi Alberti venna Theoderici äi.

7 Nogaata oli Vana-Venes hõbemündi nimetus. Nogaata võrdus Henriku ajal 1/20 grivnaga (Novgorodi grivna kaalus umbes 200 g). Niisiis, kui on arvestatud nogaatades, võis tegemist olla umbes 4 kg hõbedaga, kui aga märkades, siis oli seda umbes 80 kg. Viimane kogus on tõepärasem (vrd. XVIII, 5, kus Talibaldi pojad riisusid Ridala küladest umbes 25 kg hõbedat).

8 Yso von Wölpe — Verdeni piiskop 1205—1231. Verden (an der Aller) on linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksliidumaal.

9 Philipp — Ratzeburgi piiskop 1204—1215. Ratzeburg on linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Schleswig-Holsteini liidumaal.

10 Bernhard III von Oesede — Paderborni piiskop 1203—1223. Paderborn on linn Saksa Föderatiivses Vabariigis Põhja-Rein-Vestfaali liidumaal.

ja mõned said haavata; teised tulid kogede juurde tagasi ja pääsesid. Siis kuralased, korjates tapetute kehad kokku, võtsid nad alasti ja jagasid omavahel rõivad ja muu saagi. Hiljem ometi Ojamaa kodanikud matsid nad, kogudes nad hardalt kokku. Neid aga, kes seal tapeti, oli umbes kolmkümmend rüütlit ja teisi. Seejärel pidas piiskop omade pärast mõni päev leina; teades, et tagakiusamine on tulus kannatajale, sest õndsad on need, kes kannatavad tagakiusamist õigluse pärast, seepärast et pottsepa savinõusid katsub läbi ahi ja õiglasi mehi kannatuse katsumus.

(2) VENELASTE ESIMESEST SÕJAKÄIGUST⁴ OTEPÄÄLE. Seltsamal ajal tulid Novgorodi suurvürst⁵ ja ühes temaga Pihkva kuningas⁶ koos kõigi oma venelastega suure sõjaväega Ugandisse ja piirates Otepää linnust võitlesid nendega kaheksa päeva. Ja et linnuses oli puudus veest ja nappus toidust, palusid nad venelastelt rahu. Ja nad andsid neile rahu ja ristisid mõningad neist oma ristimisega ja said neilt nelisada marka nogaatasid⁷ ja lahkusid nende juurest ja pöördusid tagasi oma maale, üteldes, et nad saadavad neile oma preestreid püha taassünni kümluse lõpuleviimiseks, mis nad hiljem jätsid siiski tegemata. Sest ugalased võtsid pärast riialaste preestrid vastu ja ristiti nende poolt ja arvati riialaste hulka.

(3) Mõne aasta pärast tulid friisid koos ristisõdijatega ülnimeetatud Ojamaa saarele, leidsid seal kuralased suure rööviga eest, piirates nad äkki ümber, võitlesid nendega ja tapsid peaaegu kõik, võttes neli röövilaeva ühes kogu saagiga ja viies endaga koos Riiga, võtsid nad neilt ära ka lõpmata hulga lambaid, mis nad kristlikest maadest olid röövinud, ja tõid Riiga. Ja oli suur rööm kuralastele tehtud kättemaksust.

(4) Ent ehkki piiskop oli väga kurb alatiste raskuste ja omade surma pärast, otsib ta siiski jälle issanda juurest abi, usaldab oma teekonna ja ürituse tema hoolde ja läheb tagasi Saksamaale, kaebab headele ja jumalakartlikele omade kaotuse üle, otsides mööda külasid ja väljakuid, linnu ja linnuseid, kes seaks end müürina issanda koja ette, kes kinnitaks endale ristimärgi üle mere minekuks, et rännata Liivimaale väheste lohutuseks, kes sinna olid jäänud. Ja leidis Yso, Verdeni piiskop⁸ koos Ratzeburgi piiskopi Philippiga⁹ ja Paderborni piiskop¹⁰, kes valmistusid selleks teekonaks järgmisel aastal koos oma rüütlitega ja paljude teistega.

(5) ÄRAANDLIKE LIIVLASTE JA KURALASTE VANDENÕUST RIIA LINNA VASTU. Pärast piiskopi lahkumist ja kuralaste kokkupõrget ristisõdijatega, kui kõik paganad ümberkaudu kuulsid, et kuralased on tapnud mõningaid ristisõdijaid, läkitasid nad vastastikku saadikuid, esiteks liivlased kuralaste juurde, kuralased eestlaste kui ka leedulaste, semgalite ja venelaste juurde, otsides igati nõu, kuidas Riia hävitada ja kõiki sakslasi kavalusega kinni võtta ja maha tappa. Leedulased aga, arvates, et Koknesesse on jäänud väheseid, tulid suure sõjaväega linnuse alla ja leides linnuses eest Rodolfi Jerichow'st koos teiste piiskopi meestega, astusid nendega väga ägedasse võitlusse. Paljusid neist tapsid piiskopi sulased ja lätlased oma odadega, minnes linnusest välja nende vastu, ning mõningaid ammukütid, haavates kindlustuselt. Suutmata nende

munitione nonnullos vulnerantes interfecerunt. Quorum infestationem ferre non valentes Letones ab eis diverterunt. Tunc Lyvones quidam de Adia iamdudum baptizati, perfidie sue felle repleti abierunt in Curoniam et commoventes universam terram contra Rigensem ecclesiam collegerunt *exercitum fortem et magnum*¹³, allegantes, in civitate, prout rei veritas dictabat, paucissimos remansisse. Quod audientes cives exploratores in mare miserunt.

DE OBSIDIONE CIVITATIS A CURONIBUS. Curones vero congregati cum omni exercitu suo residentes in vicino quatuordecim diebus auxilium deorum suorum et tempus oportuno sortibus suis requirebant. Exploratores interim nichil videntes reversi sunt. Tunc comes de Sladem, Marquardus miles cum aliis peregrinis, qui in pascha remanserant, in Theuthoniam redire desiderantes cum duobus coggonibus suis in Dunemunde descendunt et paucis in navibus relictis in clauastro nocte dormiunt. Et apparente sequentis diei diluculo apparet totum mare quasi *nube tenebrosa*¹⁴ perfusum. Unde illi, qui in navibus erant, videntes multitudinem paganorum et exercitum magnum super se venientem, quidam ad defendendum se preparant, quidam ad claustrum confugiunt. Pagani vero sperantes civitatem absque ullius fame precursione repente capere, naves ipsas peregrinorum non impugnantes ad civitatem velocissime remigant. Sed piscatores ex omni parte Dune eos videntes Rigam fugiunt, exercitum sequentem indicant. Cives autem et fratres milicie et balistarii, essent licet pauci, cum clericis et mulieribus omnes ad arma confugiunt, sonitu campane, que tantummodo tempore belli pulsabatur, populum convocant et exeuntes obviam inimicis in littore Dune plures ex eis balistis vulnerant. Et Curones relinquentes naves suas in Duna ordinarunt exercitum suum in campo, et portabat unusquisque tabulam ligneam ante se ex duobus asseribus compositam et clavam ad modum baculi pastoralis ad sustentaculum ipsius tabule. *Et ut refulsit sol in tabulas albas, resplenduerunt aque et campi ab eis*¹⁵. *Erat enim exercitus magnus et fortis*¹⁶ et appropinquabat ad civitatem. Et Lyvones ac balistarii occurrentes eis ad primam munitiorem, que erat in campo ante portam civitatis, cum eis pugnaverunt usque ad horam diei terciam. Cives autem villam, que erat extra muros, incenderunt. Quidam eciam ex nostris habentes aput se claviculos ferreos tridentes et proiecerunt eos in via, qua exercitus veniebat. Et cum de civibus quidam ad pugnam viriliter accederent et plures ex hostibus sub tabulis suis stantes occiderent, in reditu super claviculos ipsos ceciderunt, et quidam ex ipsis occisi sunt et alii ad nos evaserunt. Post hec ibat exercitus ad naves suas et facto prandio iterum ad bellum se preparabat. Et cum audirent sonitum campane magne, dicebant se ab illo deo christianorum commedi atque consumi. Et accedentes iterum ad civitatem per totam diem pugnant. Et cum exirent de tabulis suis ad comportationem lignorum ad incendium, plurimi ex eis a sagittariis ledebantur. Et quicumque eorum a lapidibus machinarum aut a balistariis vulneratus cecidit, statim frater suus aut alius consocius suus absciso capite eum totaliter interfecit. Et cum undique circumdedissent civitatem et ignem copiosum incendissent, venientes Holmenses in equis suis ad Montem Antiquum et gladiis suis hostibus comminantes ad civitatem ex alia parte declinant. Quos

13 Liber Machabaeorum primus VI, 41.

14 Liber Exodus XIV, 20.

15 Liber Machabaeorum primus VI, 39.

16 Sealsamas VI, 42.

- 11 Äge (läti keeli) — Koiva suudmest põhja pool Liivi lahte suubuv väike jõgi, kroonikas «Adya, Adia».
- 12 Krahv Heinrich II Schladenist, esineb allikais 1201—1246. Schladen on kogukond Saksa Föderatiivses Vabariigis Alam-Saksi liidumaal Goslaris kreisis.
- 13 18. aprillil 1210, siis kui piiskop ära sõitis.
- 14 See oli arvatavasti nn. Raevärav Skõpu tänava otsas. Võitlus kestis umbes kella üheksani hommikul Moskva aja järgi, kuna päevane tund oli sel aastaajal (10. juuli paiku) umbes 90 minuti pikkune (vt. pt. XXVI, komm. 21).
- 15 Ilmselt Väina kaldal asunud küla (vt. pt. II, komm. 4).
- 16 Masin (ladina keeli «machina») — mingi kiviheitemasin (vt. pt. X, komm. 14).

rünnakut välja kannatada, taandusid leedulased nende eest. Siis läksid mõned juba ammu ristitud liivlased Äge¹¹ äärest, tulvil oma reetlikkuse sappi, Kuramaale ja, kihutades kogu maa üles Riia kiriku vastu, kogusid tugeva ja suure sõjaväe, osutades, et linna on jäänud väga vähesed, nagu tõeline olukord näitas. Seda kuuldes saatsid linnakodanikud luurajad merele.

LINNA PIIRAMISEST KURALASTE POOLT. Kuralased aga, kogunenud terve oma sõjaväega, olid naabruses neliteist päeva paigal ja pärisid oma arbudega oma jumalatele abi ja soodsat aega. Vahepeal tulid luurajad tagasi, midagi nägemata. Siis sõidavad Schladeni krahv¹² ning rüütel Marquard koos teiste ristisõdijatega, kes olid lihavõtte ajal¹³ maha jäänud, Saksamaale tagasi minna tahtes, oma kahe kogega alla Daugavgrīvasse ja magavad öö kloostri, jättes vähesed laevadele. Ja kui järgmine päev koitis, paistis kogu meri just nagu tumeda pilvega kaetud. Seepärast need, kes laevadel olid, nähes paganate hulka ning suurt sõjaväge endi peale tulevat, mõned seavad end kaitseks valmis, mõned põgenevad kloostri poole. Paganad aga, lootes linna äkki vallutada, enne kui mingi kuuldis ette jõuab, ei ründa ristisõdijate laevu endid, vaid sõuavad suure kiiruga linna alla. Kuid kalurid põgenevad neid nähes kummaltki poolt Väinat Riiga ja teatavad, et sõjavägi on kannul. Kodanikud aga ja sõjateenistuse vennad ja ammukütid, ehkki neid oli vähe, koos vaimulike ja naistega jooksevad kõik relvade juurde, kutsuvad helistades kella, mida löödi ainult sõja ajal, rahva kokku, lähevad vaenlastele Väina kaldale vastu ja haavavad neist paljusid ambudest. Ja kuralased, jättes oma laevad Väinale, seadsid oma sõjaväe väljale ja igaüks kandis enda ees kahest tükist kokkupandud puust lauda ja karjasesaua taolist keppi selle laua toeks. Ja kui päike säras valgetele laudadele, helkisid nendest veed ja väljad. Aga sõjavägi oli suur ning tugev ja lähenes linnale. Ja liivlased ning ammukütid, joostes neile vastu esimese kindlustuse juurde, mis oli väljal linna värava ees¹⁴, võitlesid nendega kuni kolmanda päevatunnini. Kodanikud aga pistisid küla, mis oli väljaspool müüre¹⁵, põlema. Ka oli mõnedel meie omadest kaasas kolmeharulisi raudnaelakesi ja nad pildusid neid teele, mida mööda tuli sõjavägi. Ja kui mõned kodanikest astusid mehiselt lahingusse ja tapsid palju oma laudade all seisvaid vaenlasi, sattusid nad tagasiteel nendele naelakestele ja mõned neist tapeti ja teised pääsesid meie juurde. Pärast seda läks sõjavägi oma laevadele ja, kui ta oli einet võtnud, valmistus uuesti lahinguks. Ja nad ütlesid, kui kuulsid suure kella helinat, et too kristlaste jumal õgib ja hävitab nad ära. Ja jälle linna juurde minnes, nad võitlesid kogu päeva. Ja kui nad väljusid oma laudade tagant, et puid kokku kanda tule süütamiseks, said õige paljud neist vibumeestest vigastada. Ja kes neist aga masinate¹⁶ kividest või ammuküttide poolt haavatuna langes, selle tappis ta vend või muu võitluskaaslane kohe päriselt, lõigates tal pea otsast. Ja kui nad olid linna igalt poolt sisse piiranud ja vägeva tule süüdanud, tulevad holmlased oma hobustel Vana Mäe juurde ja ähvardades vaenlasi oma mõõkadega, pöörduvad teisest küljest linna poole. Seda nähes kuralased taanduvad linna alt, korjand oma tapetud kokku, pöörduvad laevade juurde tagasi ja, läinud üle Väina, puhates kolm päeva ja põletades oma surnuid, korral-

videntes Curones a civitate recedunt et collectis interfectis suis ad naves revertuntur et transita Duna triduo quiescentes et mortuos suos cremantes fecerunt planctum super eos. Lyvones Thoredenses audientes Rigam obsessam a Curonibus et civitatis eversionem desiderantes *collegerunt exercitum copiosum*¹⁷, ut venirent Curonibus in auxilium. Erant enim Lyvones quidam perfidi et Semigalli et alie gentes exspectantes eventum Curonum, ut omnes simul ad destructionem civitatis convenirent. Sed Holmensenses eadem die occisis Curonibus quibusdam in insulis et navibus ablatis venerunt ad civitatem. Marquardus miles rediens a Dunemunde inter medios hostes civitatem intravit et postea societati fratrum milicie se coniunxit. Caupo cum omnibus cognatis et amicis¹⁸ suis et Lyvonibus fidelibus sequenti nocte in civitatem venit. Conradus de Ykescola cum Lyvonibus superioribus mane facto venit in campum iuxta civitatem, et facto ludo magno in equis et armis suis convenerunt ad eum omnes de civitate et *gaudium magnum factum est*¹⁹ inter eos. Et processerunt ad Curones et vocaverunt eos ad pugnam, *parati aut mori fortiter aut vivere*²⁰. At illi de funeribus suorum magis solliciti, *pacifice loquentes*²¹ post triduum recesserunt. Lyvones autem, qui huius traditionis rei extiterant, sine aliqua lesione suorum sponte Deo et familie episcopi satisfecerunt et postmodum fideles esse promiserunt. Civitas vero misericorditer hac vice per Dei gratiam a paganis liberata Deo gratias referebat et diem beate Margarete, in qua ab obsessione liberata est, deinceps celebrandam instituit infra civitatem. Bertoldus quoque de Wenden eodem tempore cum Lettis venerat de Ugaunia, pluribus villis incensis et multis paganis occisis incommoda plurima eis intulerat; et ipse quoque cum magna turba venit in auxilium Rigensibus. Sed recedentibus Curonibus *unusquisque reversus est in terram suam*²².

6. DE EXPEDITIONE TERCIA IN UGAUNIAM. Post hec idem Bertoldus collegit exercitum, et ibant servi episcopi cum eo, Siffridus et Alexander et alii plures et Lyvones et Letti, et venientes in Ugauniam ad castrum Odempe paucos in castro reperiunt. Unde castrenses propter paucitatem suorum exterriti Bertoldum *verbis pacificis*²³ in castrum recipiunt. Servi episcopi cum Lyvonibus quibusdam Bertoldum in castro receptum ignorantes ex altera parte castrum ascendunt.

DE ODE[MPE] CAPTO ET [IN]CENSO. Sequitur eos totus exercitus, montis summitatem capiunt, arcem munitionis comprehendunt, fiunt potentes in castro, viros occidunt, mulieres capiunt, spolia multa rapiunt, et quidam per fugam evaserunt. Tunc diebus aliquot quiescentes ibidem et divisa inter se rapina et castro incenso in Lyvoniam revertuntur.

7. DE EXPEDITIONE ESTONUM CONTRA WENDOS ET OBSIDIONE WENDORUM. Lyvonensis itaque ecclesia tunc in multis tribulationibus constituta, utpote in medio plurimarum nationum ac Ruthenorum adiacentium, qui omnes *consilium fecerunt in unum*, ut eam destruerent²⁴. Unde Rigenses decreverunt ad regem de Plosceke nuncios destinare, si forte cum eo aliquam formam pacis possent invenire. Et missus est Rodolfus de Iericho cum quibusdam aliis, ut irent in Ruciam.

17 Liber Machabaeorum primus X, 2.

18 Martüroloogium (4. II).

19 Actus Apostolorum VIII, 8.

20 Liber Machabaeorum primus IV, 35.

21 Liber Psalmorum XXXV, 20.

22 Jeremias LI, 9.

23 Liber Machabaeorum primus XI, 2.

24 Liber Psalmorum LXXI, 10; Actus Apostolorum IX, 23.

- 17 S. o. liivlastega Väina äärest, Riiaist ülesvoolu.
- 18 Margareetepäev (karusepäev) on 13. juulil.
- 19 S. t. kõrgeima kaitsetorni.

dasid neile itkud. Turaida liivlased, kuuldes, et kuralased on Riia sisse piiranud, ihates linna hävitamist, kogusid arvuka sõjaväe, et tulla kuralastele appi. Olid nimelt mõningad truudusetud liivlased ja semgalid ja muud rahvad, kes ootasid kuralaste edu, et siis kõik tuleksid korruga kokku linna hävitama. Kuid holmlased tulid samal päeval linna alla, olles tapnud mõned kuralased saartel ja võtnud ära laevad. Rüütel Marquard, pöördudes Daugavgrivast tagasi, tuli vaenlaste keskelt läbi linna sisse ja ühines hiljemini sõjateenistuse vendade seltsiga. Järgmisel ööl tuli Caupo linna koos kõigi oma sugulaste ja sõpradega ja ustavate liivlastega. Hommiku saabumisel tuli Conrad Ükskülast koos ülevalt poolt liivlastega¹⁷ väljale linna ääres, ja kui suur vaatemäng ratsa ja oma sõjariistadega oli tehtud, tulid linnast kõik tema juurde kokku ja puhkes suur rõõm nende hulgas. Ja nad astusid välja kuralaste vastu ja kutsusid neid võitlema, olles valmis kas vapralt surema või elama. Ent need, olles rohkem mures omade peiede pärast, rääkides rahumeeli, taandusid kolme päeva pärast. Liivlased aga, kes selles äraandmises süüdi olid, andsid vabatahtlikult hüvitust jumalale ja piiskopi perele, ilma et nende omad midagi viga oleks saanud, ja töötasid edaspidi olla ustavad. Linn aga, pääsenud sedapuhku halastusega jumala armust paganaist, tänas jumalat ja otsustas, et öndsä Margareete päeva, mil ta piiramisest vabanes, tuleb nüüdsest peale linnas pühitseda¹⁸. Ka Bertold Vönnust oli samal ajal lätlastega Ugandist tulnud, kus ta oli põletanud hulga külasid, tapnud palju paganaid ja teinud neile rohkesti kahju, ja tuli ise ka suure väesalgaga riialastele appi. Kuid kuralaste eemaldudes pöördus igaüks oma maale tagasi.

(6) KOLMANDAST SÕJAKÄIGUST UGANDISSE. Seejärel kogub sama Bertold sõjaväe, ja temaga läksid piiskopi sulased Siffrid ja Alexander ja paljud teised ja liivlased ja lätlased, ja jõudes Ugandisse Otepää linnuse juurde, leiavad nad linnusest väheseid. Seepärast võtavad linnuses viibijad, omade vähesusest heidutatud, Bertoldi rahusõnadega linnusesse vastu. Piiskopi sulased koos mõningate liivlastega, kes ei teadnud Bertoldi vastuvõttust linnusesse, ronivad teiselt poolt üles linnusesse.

OTEPÄÄ VALLUTAMISEST JA PÖLEMAPANEMISEST. Neile järgneb kogu sõjavägi, nad võtavad ära mäe tipu, haaravad kindlustuse kantsi¹⁹, saavad linnuses võimu, tapavad mehed, võtavad naised vangi, röövivad suure saagi, aga mõned pääsesid põgenemise läbi. Siis. puhkavad nad mõned päevad sealsamas ning, jaganud röövsaagi omavahel ja süüdanud linnuse põlema, pöörduvad Liivimaale tagasi.

(7) EESTLASTE SÕJAKÄIGUST VÖNDLASTE VASTU JA VÖNDLASTE PIIRAMISEST. Niisiis oli Liivimaa kirik sel ajal paljudesse hädadesse seatud, sest ta oli paljude naabruses asuvate pagana-rahvaste ja venelaste vahel, kes kõik olid üheks nõuks võtnud teda hävitada. Seepärast otsustasid riialased määrata Polotski kuninga juurde saadikuid, kas ehk ei saaks saavutada mingisugust rahu temaga. Ja saadeti Rodolf Jerichow'st koos mõnede teistega Vene-
maale minema.

8. Et cum appropinquarent Wenden, ecce Estonos cum exercitu magno venientes²⁵ Wenden obsederunt. Et Rodolfus cum suis ad castrum illud evaserunt. Et pugnaverunt Estonos cum Bertoldo et fratribus suis et Wendis diebus tribus ad antiquum castrum, in quo adhuc habitabant fratres cum Wendis. Et ceciderunt multi de Estonibus a balistariis vulnerati, similiter et ex Wendis lanceis inimicorum quidam sunt interfecti. Fecerunt namque Estonos comportationes magnas lignorum, apponentes ignem ad incendendum castrum, et arbores magnas cum radicibus trahentes de silvis ad modum propugnaculi composuerunt, aliis lignis firmantes et munientes et desubtus preliantes et desuper per ignem et fenum eos, qui in castro erant, multum infestabant. Et nisi breviati fuissent dies²⁶ belli, maiora utique mala intulissent, quia per negligenciam quorundam nec primo nec secundo die, sed tercio die obsidionis venerunt rumores Rigensibus. Unde et ipsi surgentes quarto die venerunt in Sygwalde.

DE MALWEA LYVONUM. Eodem die Estonos audientes cum Caupone et amicis suis Lyvonum et Lettorum magnam congregationem convenisse recesserunt a castro Wenden et transeuntes Coiwam apud stagnum, quod est in via Beverin, nocte dormientes quieverunt. Fratres autem de Wenden et Caupo cum Lyvonibus et Lettis mane sequentes apud idem stagnum ad prandium se deposuerunt et exploratores et custodes exercitus premiserunt, quorum quidam reversi nunciaverunt Estonos trans Ymeram fortissime fugientes. Et statim Lyvones et Letti, verbis illorum nimium creduli²⁷, ad persequendum illos festinanter acceleraverunt, dicentes se Rigensium nequaquam posse moram expectare. Sed Caupo cum Theutonicis: 'Exspectemus', inquit, 'fratres nostros, et tunc poterimus pugnare et assumptis alis nostris in altum volare'²⁸.

DE BELLO PRIMO AD YMERAM. At illi spernentes et Theutonicorum magis interitum cupientes persequuti sunt Estonos, ordinantes tamen in prima acie Theuthonicos, ut ipsi post tergum sequentes et belli exitum considerantes sive ad persequendum, sive ad fugiendum sint paratiores. Et processerunt ad Ymeram, nescientes exercitum Estonum in silvis apud Ymeram latitantem. Et subito viderunt omnem exercitum obvium sibi venientem. Tunc Arnoldus frater milicie sumpto vexillo: 'Conveniamus', inquit, 'fratres Theuthonici, et videamus, si pugnare queamus, et non fugiamus ab eis et non inferamus crimen genti nostre.'²⁹ Et accesserunt ad eos et occiderunt ex eis et pugnaverunt cum eis, et cecidit Bertoldus, filius Cauponis, nec non et gener ipsius Wane, vir fortis et virtuosus, et quidam ex fratribus milicie et servi episcopi Wichmannus et Alderus graviter vulnerati sunt.

DE FUGA LYVONUM. Lyvones autem post tergum sequentes, ut viderunt multitudinem exercitus undique de silvis venientem, statim se ad fugam converterunt, et Theuthonici soli remanserunt. Quod videntes Theuthonici et paucitatem suorum considerantes, cum non essent tantummodo nisi circiter viginti, ipsi se in unum conglobantes³⁰ directa via pugnando cum inimicis ad Coiwam redierunt. Rodolfus de Iericho lancea vulneratus in terram cecidit, quem Wigboldus Friso equo restituit, qui et ipse Friso velocitate equi

25 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

26 Evangelium secundum Mattheum XXIV, 22.

27 Liber Genesis XXXIX, 19.

28 Liber Machabaeorum primus IX, 8; Liber Job XXXIX, 18.

29 Liber Machabaeorum primus IX, 8, 10.

30 Liber secundus Samuelis II, 25.

20 Vöndlaste vana linnus Rlekstu kalns'li, hilisemas Vönnu lossipargis.

21 Sõna «propugnaculum» tähendab kaitset, kindlustust üldiselt ega luba otsustada selle kaitserajatise kuju üle. XXVIII, 5 selgub, et see oli kõrge puutorn, piiramistorn. Vanemas riimkroonikas nimetatakse seda saksa keeli «ebenhoe».

22 Koiva vasakul kaldal, umbes 2 km edelas liivlaste Sattesele linnusest, oli ordu ehitatud Sigulda linnuse. See ala oli ordu kätte läinud 1207, vane ma riimkroonika teatel oli linnus ehitatud ordumeister Venno ajal.

23 Ladinakeelses tekstis «malwea», s. o. eesti- või liivikeelne sõna.

24 Arvatakse, et see Beverini tee ääres olev järv võis olla kas Brieži või Rievine järv hilisema Vönnu–Volmari tee ääres.

25 Eestlaste malev varitses, nagu arvatakse, jõe paremal kaldal ülekäigukoha juures, tõenäoliselt hilisema Vönnu–Volmari maantee silla kohal.

26 «Gener», mis esineb ladinakeelses tekstis, võib tähendada ka õemeest.

(8) Ja kui nad lähenesid Vönnule²⁰, ennäe, eestlased, tulles suure sõjaväega, piirasid Vönnu sisse. Ja Rodolf koos omadega pääses sellesse linnusesse. Ja eestlased võitlesid Bertoldi, tema vendade ja vöndlastega kolm päeva vana linnuse juures, kus veel elasid vennad koos vöndlastega. Ja langes palju eestlasi ammuküttide poolt haavatuina, samuti tapeti ka vöndlastest mõned vaenlaste odadega. Eestlased tegid nimelt suured puude kuhjatised, pannes neile tule otsa linnuse mahapõletamiseks, lohistades metsadest suuri puid koos juurtega, panid neist kokku midagi kaitsetorni²¹ taolist, toetades ning kindlustades seda teiste palkidega ning võideldes alt ja ülevalt, nad kiusasid tule ja suitsuga väga neid, kes linnuses olid. Ja kui sõja päevi poleks lühendatud, oleksid nad igatahes suuremat kurja teinud, sest mõnede lohakuse tõttu jõudsid kuuldused riialasteni mitte esimesel ega teisel, vaid piiramise kolmandal päeval. Ja need, sealt teele asunud, tulid neljandal päeval Siguldasse²².

LIIVLASTE MALEVAST²³. Kuuldes, et koos Caupo ja ta sõpradega on saabunud suur kogu liivlasi ja lätlasi, lahkusid eestlased samal päeval Vönnu linnuse alt ja, minnes üle Koiva, puhkasid, magades öösel järve ääres²⁴, mis on Beverini teel. Vennad aga Vönnust ja Caupo koos liivlaste ja lätlastega, hommikul järele minnes, võtsid hommikueineks aset sellesama järve ääres ja saatsid luurajad ning sõjaväe valvesalga ette, kellest mõned teatasid tagasi tulles, et eestlased on väga suure kiiruga põgenemas üle Ümera. Nende sõnu liialt uskudes, hakkasid liivlased ja lätlased otsekohe nende jälitamisega kiirustades tõttama, öeldes, et nad ei saa kuidagi riialaste viivitamist ära oodata. Kuid Caupo koos sakslastega ütleb: «Oodakem oma vennad ära, ja siis me suudame võidelda ning oma tiivad võttes kõrgele lennata.»

ESIMESEST LAHINGUST ÜMERA ÄÄRES. Kuid need, halvaks pidades ja pigemini sakslaste hukkamist soovides, ajasid eestlasi taga, seades aga sakslased eelväkke, et ise nende taga minnes ja lahingu tulemust silmas pidades olla paremini valmis kas jälitamiseks või põgenemiseks. Ja nad liikusid edasi Ümera juurde, teadmata, et eestlaste vägi oli peidus metsades Ümera ääres²⁵. Ja äkki nägid nad kogu väge endale vastu tulema. Siis tõstis sõjateenistuse vend Arnold lipu: «Koondugem ühtekokku,» ütleb, «vennad sakslased, ja vaadake, kas me suudame võidelda, ja ärgem põgenegem nende eest ega tõmmakem süüd oma rahvale.» Ja nad läksid nendele kallale ja tapsid mõned neist ja võitlesid nendega, ja langes Bertold, Caupo poeg, samuti ka tema väimees²⁶ Wane, julge ja vapper mees, ja mõned sõjateenistuse vendadest ja piiskopi sulased Wichmann ja Alder said raskesti haavata.

LIIVLASTE PÕGENEMISEST. Nende seljataga järgnevad liivlased aga pistsid otsekohe põgenema, kui nägid kõikjalt metsadest sõjaväge hulganisti tulevat, ja sakslased jäid üksinda. Seda nähes ja omade vähesust silmas pidades, sest neid ei olnud kui ainult kahekümne ümber, koondusid sakslased kokku ja läksid vaenlastega võideldes otseteed Koiva juurde tagasi. Rodolf Jerichow'st langes odast haavatuina maha, friis Wigbold pani ta uuesti hobusele ja seesinane friis, usaldades hobuse väledust, päästis paljud, kord põgenes, kord vaenlaste juurde tagasi pöördudes ja kitsastes kohtades neid kinni pidades.

confisus, modo fugiendo, modo ad inimicos redeundo et in strictis locis eos detinendo, multos liberavit.

DE MARTYRIO LETTORUM AD YMERAM. Estones vero tam Theuthonicos quam Lyvones et Lettorum pedites a dextris et a sinistris fugientes persequabantur. Et comprehensis ex eis fere centum alios occiderunt, alios apud Ymeram reducentes crudeli martirio cruciaverunt. Erant enim ex eis quatuordecim, quorum alios vivos assaverunt, alios nudantes vestimentis suis et gladiis suis in dorsis eorum crucibus factis iugulaverunt et in martyrum consortium ut speramus in celum transmiserunt.

Tunc Estones reversi in terram suam³¹ et impropertantes christianis miserunt per omnes provincias Estonie, coniurantes et confederantes, ut essent *cor unum et anima una*³² contra nomen christianorum. Caupo itaque et Lyvones et Letti reversi de prelio planxerunt interfectos suos, tristes eo quod nuper baptizati a paganis sint trucidati. Et condolebat eis tota ecclesia, que tunc erat tamquam arcus durus, qui semper tenditur³³ et numquam frangitur, tamquam archa Noe, que magnis quidem fluctibus *elevatur*³³, sed non alliditur, *navicula Petri*, que undis quatitur, sed non submergitur³⁴, *mulier*, quam draco persequitur³⁵, sed non opprimit. Post hanc enim tribulationem secuta est consolatio³⁶, post tristitiam dedit Deus letitiam.

9. DE PACE FACTA INTER REGEM DE PLOSCEKE ET RIGENSES PERPETUO. Nam missus est Arnoldus frater milicie cum sociis suis ad regem de Ploceke, si forte pacem recipiat et mercatoribus Rigensibus viam in terram suam aperiat. Qui benigno recipiens eos affectu et pacis tranquillitate congaudens, licet in dolo, misit cum eis Ludolfum, *virum prudentem*³⁷ ac divitem de Smalenceke, ut Rigam veniens, que iusta sunt et pacifica, retractet. Qui postquam in Rigam venerunt et regis voluntatem aperuerunt, placuit Rigensibus, et facta est pax perpetua tunc primo inter regem et Rigenses, ita tamen, ut Lyvones debitum tributum regi persolvant annuatim vel episcopus pro eis. Et gavisi sunt omnes, ut eo securius cum Estonibus et aliis gentibus bellare valeant. Quod et factum est.

10. DE PRIMA EXPEDITIONE IN SONTAGANA. Adveniente namque nativitatis Dominice solemnitate et hyemis asperitate invalescente mittunt seniores Rigensium per totam Lyvoniam et Lettiam et per omnia castra Dune et Coiwe, ut veniant omnes et sint parati ad faciendam vindictam in Estonum nationibus³⁸. Et pervenit verbum in Plescekowe, qui tunc erant nobiscum pacem habentes, et venit maxima turba Ruthenorum nostris in auxilium. Et venerunt seniores terre, Russinus et Caupo, Ninnus simul et Dabrelus cum ceteris et precedebant Rigenses et peregrinos, et sequebatur omnis exercitus in Metsepole. Et acceptis obsidibus a Lyvonibus, qui perfidi putabantur, processerunt ad mare; et directa via secus mare die ac nocte euntes venerunt ad primam provinciam, que Sontagana vocatur. Custodes quoque viarum videntes exercitum fugierunt, ut nunciarent³⁹ suis. Sed qui erant velociores in exercitu simul cum exploratoribus villas intrantes invenerunt fere omnes in villis et in domibus suis. Et divisit se exercitus per omnes vias ac villas, et interfecerunt populum multum in omnibus locis et persequabantur eos in provinciis adiacentibus et ceperunt ex eis mulieres et pueros et convenerunt ad castrum. Sequenti die ac tercio circueuntes omnia

31 Liber Regum quartus III, 27.

32 Actus Apostolorum IV, 32.

a «Arcus durus» (kõva vibu) on konjektuur, s. o. oletusel põhinev tekstiparandus. Käsikirjades on «arcturus, qui semper tunditur» (Arcturus, mida alati lüüakse) või «arcturus qui semper extenditur» (Arcturus, mida alati pingutatakse). Viimane variant esineb Toili kogus leidunud käsikirjas.

33 Liber Genesis VII, 17.

34 Evangelium secundum Matthaeum XIV, 22–33.

35 Apocalypsis XII, 13.

36 Breviaar.

37 Liber secundus Samuelis XIII, 3.

38 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

39 Liber Job I, 17.

- 27 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 28 Soontagana oli kihelkond hiisema Läänemaa lõunaosas (umbes Pärnu rajooni Koonga külanõukogu kohal) samanimelise linnusega.
- 29 S. o. jõulud, 25. detsembril 1210.
- 30 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 31 Tõenäoliselt Soontagana linnus.

LÄTLASTE MARTÜÜRIUMIST ÜMERA ÄÄRES. Eestlased aga jälitasid niihästi sakslasi kui liivlasi ja lätlaste jalamehi, kes põgenesid paremale ja vasakule. Ja võtnud neist ligi sada kinni, tapsid ühed, teised piinasid julmalt surnuks, viies nad Ümera äärde tagasi. Nende hulgast oli nimelt neliteist, kellest nad ühed praadisid elusalt, teistel, kiskudes nad riistest paljaks ja teinud oma mõõkadega nende selgadele ristid, lõikasid kõrid maha ja saatsid nad, nagu me loodame, taevasse märtrite osasaamisse. Siis eestlased, pöördunud tagasi oma maale ja mõnitades kristlasi, saatsid kõigisse Eesti maakondadesse²⁷, vannutasid ja heitsid liitu, et oleksid üks süda ja üks hing kristlaste nime vastu. Caupo niisiis ja liivlased ja lätlased, pöördunud lahingust tagasi, nutsid taga oma tapetuid, kurvastades, et paganad nemad, hiljuti ristitud, olid mõrvanud. Ja nendega koos leinas kogu kirik, mis oli siis nagu kõva vibu, mida alati pingutatakse ja mis kunagi ei murdu, nagu Noa laev, mida küll suured vood tõstavad, kuid ei hukku, Peetruse laevuke, mida lained peksavad, kuid põhja ei lähe, naine, keda lohemadu jälitab, aga maha ei rõhu. Sest pärast seda häda järgnes lohutus, pärast kurbust andis jumal rõõmu.

(9) PÜSIVA RAHU TEGEMISEST POLOTSKI KUNINGA JA RIIALASTE VAHEL. Nimelt saadeti sõjateenistuse vend Arnold koos ta kaaslastega Polotski kuninga juurde, kas tema vahest ehk rahu vastu võtaks ja avaks Riia kaupmeestele tee oma maale. See, võttes nad sõbraliku tundega vastu, rõõmustades, ehkki silmakirjaks, nendega koos rahu vaikuse üle, saatis nendega kaasa Ludolfi, aruka ning rikka mehe Smolenskist, et ta Riiga tulles arutaks, mis õiglane ja rahu toov. Pärast kui nad Riiga tulid ja tegid teatavaks kuninga tahtmise, oli see riialastele meelepärast ja sõlmiti siis esmakordselt püsiv rahu kuninga ja riialaste vahel, ometi nõnda, et liivlased tasuksid kuningale iga aasta kohustuslikku maksu või piiskop nende eest. Ja kõik rõõmustasid, et nad seda julgemini võivad sõda pidada eestlastega ja teiste paganahõimudega. Nii see ka sündis.

(10) ESIMESEST SÕJAKÄIGUST SOONTAGANASSE²⁸. Nimelt issanda sündimise püha²⁹ kätte jõudes ja talve karmuse kõvenedes saadavad riialaste vanemad mööda kogu Liivimaad ja Lätimaad ja mööda kõiki Väina ja Koiva linnuseid, et kõik tuleksid ja oleksid valmis tegema kättemaksu eestlaste hõimudele. Ja sõna jõudis Pihkvasse, kellel siis oli meiega rahu, ja väga suur jõuk venelasi tuli meie omadele appi. Ja tulid maavanemad Russin ja Caupo, ka Ninnus ja Dabrel koos teistega, ja asusid riialaste ja ristisõdijate ees teele ja kogu sõjavägi järgnes Metsepolesse. Ja võtnud pantvange liivlastelt, keda peeti äraandlikeks, liikusid nad edasi mere äärde; ja minnes otseteed piki mere äärt päeval ja öösel, tulid nad esimesse kihelkonda³⁰, mida kutsutakse Soontaganaks. Ja teede valvurid põgenesid sõjaväge nähes, et omadele teatada. Aga kes olid sõjaväe hulgas kiiremad, leidsid luurajatega ühel ajal küladesse sisse tulles peaaegu kõik oma külades ja kodudes eest. Ja sõjavägi jagunes mööda kõiki teid ja külasid ja nad tapsid palju rahvast kõigis paikades ja jälitasid neid naaberkihelkondades ja võtsid nende hulgast kinni naised ja lapsed ning tulid kokku linnuse³¹ juurde. Järgmisel päeval ja kolmandal ringi käies rüüstasid ja põletasid kõike, mida

vastaverunt et incenderunt que invenerunt et equos et pecora innumerabilia acceperunt. Erant enim boum et vaccarum quatuor milia, exceptis equis et aliis pecoribus et captivis, *quorum non erat numerus*⁴⁰. Multi etiam paganorum, qui in silvis et in glacie maris per fugam evaserunt, frigore congelati perierunt. Quarto die captis castris tribus et incensis exire ceperunt de terra cum universa rapina et morose redeuntibus equaliter inter se diviserunt et cum gaudio in Lyvoniam redierunt et benedixerunt omnes Dominum, qui dedit eis vindictam de inimicis; et de improprio conticuerunt Estones, quod Lyvonibus et Lettis prius de martyrio suorum inproperaverunt.

ITEM DE EXPEDITIONE ALIA. Sequenti lunatione convenerunt iterum Lyvones ac Letti cum Rigensibus apud Astigerve stagnum, et habentes obvium sibi exercitum Saccalanensium et Ugaunensium processerunt ad eos, ut pugnarent cum eis. Sed illi *dorsa vertentes fugerunt*⁴¹, et remansit unus ex eis, qui accedens ad nostros nunciavit exercitum alium magnum de Maritimis provinciis eadem nocte via alia, que est iuxta mare, Lyvoniam intraturum. Quo audito seniores Lyvonum festinantes ad uxores et pueros suos, ut eos salvarent ab inimicis, *reversi sunt unusquisque ad munitiones suas*⁴². Et confestim die crastino venerunt Estones, qui prius evaserant, de Sontagana et aliis provinciis circumiacentibus *cum exercitu magno*⁴³ in Metsepole et omni populo in castris existente ipsi villas vacuas et ecclesias incenderunt et nequicias multas circa ecclesias et sepulchra mortuorum christianorum immolaticiis suis exercuerunt. Et convenerunt Rigenses in Thoreida ad persequendum eos, Bertoldus quoque de Wenden et Russinus cum omnibus Lettis ad Raupam. Quo audito cicius exierunt de terra et conflictum christianorum non expectaverunt.

ITEM DE EXPEDITIONE IN SACKALAM. Tercia lunatione preparaverunt se Rigenses ad obsidionem castri Viliende in Saccale et convocaverunt Lyvones et Lettos de omnibus finibus et castris et penam non venientibus comminantes et terrorem incutientes collegerunt exercitum fortem. Et ibat cum eis Eggelbertus, gener episcopi, qui eodem anno procurabat advocaciam in Thoreida, cum fratribus milicie et peregrinis. Et ibant in Sackala, ducentes secum machinam minorem sive paterellum et balistas et cetera instrumenta necessaria ad castrum impugnationem.

11. DE PRIMA OBSIDIONE CASTRI VILIENDE. Anno incarnationis Dominice M^oCC^oX^o, presulis Alberti XIII°, facta est obsidio prima castri Viliende in Sackala a Theuthonicis et Lyvonibus et Lettis. Et miserunt Theuthonici Lyvones et Lettos ad omnem provinciam circumiacentem despoliandam et pro victualibus et annona. Qui euntes per omnes villas multos paganorum occiderunt et alios captivos ad castrum adduxerunt. Tunc Bertoldus de Wenden et Russinus cum aliis Lettis et senioribus, acceptis captivis omnibus, accedentes vicinius ad castrum: 'Si', inquit, 'renunciaveritis culture deorum vestrorum falsorum et nobiscum in Deum verum credere volueritis, vobis captivos istos vivos restituemus et vos in fraternitatis caritate nobiscum vinculo pacis colligabimus.' At illi Deum ac nomen christianorum omnino audire dedignantibus bellum magis comminantur, armis Theuthonicorum, que in primo conflictu in porta castri rapuerant, induuntur et in summitate castri gloriantur,

40 Liber Job IX, 10; Liber Judith II, 8; Liber Psalmorum XL, 12.

41 Isaias XLV, 1; Liber Machabaeorum primus XI, 55.

42 Liber primus Esdrae II, 1.

43 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

32 S. t «kuukuul» (ladina keeli «lunatio»), sünoodilisel kuul, ajavahemikul ühest kuu loomisest järgmiseni. Käesoleval juulil 19. jaanuarist 17. veebruarini 1211.

33 «Mereäärased kihelkonnad» on tõlge piiblist võetud ladina-keelsest väljendist «Maritima provinciae». (Jeremias XLVII, 7; Liber Josue IX, 1). On avaldatud arvamist, et «Maritima» tähendab, esiteks, kogu Läänemaad, teiseks, Läänemaa lõunaosa ning, kolmandaks, Soontaganana kihelkonda, olles selle paralleelnimetuseks. Käesoleval juulil on raske otsustada, kas on mõeldud kogu Läänemaad või selle lõunaosa.

34 Sünoodilisel kuul, 17. veebruarist 9. märtsini 1211.

35 Eggebert (ehk Engelbert) de Thysenhusen — piiskopi Alberti õemees, 1224 sai lään Ugandis (XXVIII, 8) ning kujunes Tiesenhausenite vasallisuguvõsa rajajaks Liivimaal. Nimi on saadud päritolukoha järgi (Thysenhusen Nienburgi an der Weser lähedal Saksa FV Alam-Saksl liidumaal).

36 Vt. peatükk VII, komm. 12.

37 1211. aastal, enne 25. märtsi (kroonik kasutas maarja-aastat, algusega 25. märtsil).

38 Ladinakeelses tekstis «provincia». Seega oleks ka mõeldav, et silmas on peetud kihelkonda.

39 Ladinakeelses tekstis «arma», mis tähendab üldiselt kaitserelvastust (erinevalt ründerelvastusest — «tela»). Arheoloogilisest materjalist selgub samuti, et eestlaste kaitserelvastus oli nõrk. Eesti mandri kalmetest on leitud mõned, ilmselt Novgorodi päritoluga, rünnakussärgide katkendid. Klivrid pole leitud. Kirjanduses on osutatud Liivimaa vanema riimkroonika teatele, (vårss 1084–1086), kus on juttu eestlaste maleva lähenemisest orduväele Umera juures mingis 1219. aastasse paigutatavas lahingus, mis Henriku kroonikas ei esine:

«Sie vurten schilt vnd sper
Vil brunten vnn manchen helm
Den sach man luchten durch
den melm.»

(Neil olid kilbid ja odad, palju soomussärke ja mõnda klivrit nähti säramas läbi tolmu). Sealjuures pole aga silmas peetud, et raudrüüde ja klivrite säramise kirjeldamine on kroonikas korduvalt kasutatud stiilivõtte, millel ilmselt pole konkreetsemat sisu.

40 Linnuse tipp (summitas) tähendab võib-olla kõrgeimat kindlusetorni (sama mis «arx»).

leidsid, ja võtsid hobuseid ja lugematul arvul kariloomi. Sest härgi ja lehma oli neli tuhat, kaasa arvamata hobuseid ja muid kariloomi ja vange, kellel ei olnud arvu. Ka hukkusid paljud paganad, kes põgenedes pääsesid metsadesse või mere jääle, külmudes pakases surnuks. Neljandal päeval, vallutanud ja maha põletanud kolm linnust, hakkasid nad maalt kogu röövsaagiga lahkuma ja aeglaselt tagasi liikudes jagasid võrdselt endi vahel ja pöördusid rõõmuga tagasi Liivimaale ja kiitsid kõik issandat, kes laskis neil kätte maksta vaenlastele; ja eestlased jäid vait mõnitamast, kuna nad varemini mõnitasid liivlasi ja lätlasi nende omade märtrisurma pärast.

SAMUTI TEISEST SÕJAKÄIGUST. Järgmisel kuuajal³² tulid liivlased ja lätlased koos riialastega jälle kokku Astijärve äärde ja kui sakalaste ja ugalaste vägi tuleb seal neile vastu, tungisid neile peale, et nendega võidelda. Kuid need põgenesid, pöörates selja, ja üks neist jäi maha, kes tulles meie omade juurde, teatas, et teine suur sõjavägi Mereäärsetest kihelkondadest³³ tungib samal ööl teist teed mööda, mis on mere ääres, Liivimaale sisse. Seda kuulnud, pöördusid Liivimaa vanemad tagasi igauks oma kindlustuste juurde, tõtates oma naiste ja laste juurde, et neid päästa vaenlaste eest. Ja sedamaid tulid järgmisel päeval eestlased, kes varem olid pääsenud, Soontaganast ja teistest ümberkaudseist kihelkondadest suure sõjaväega Metsepolesse; ja et kogu rahvas oli linnustes, pistsid nad tühjad külad ja kirikud põlema ja tegid oma tapaohvritega palju kõlvatusi kirikute ja surnud kristlaste haudade juures. Ja riialased kogunesid Turaidasse neid taga ajama ja Bertold Vönnust ja Russin kõigi lätlastega Brasla äärde. Sellest kuulnud, lahkusid nad kiiremini maalt ega oodanud ära kokkupõrget kristlastega.

SAMUTI SÕJAKÄIGUST SAKALASSE. Kolmandal kuuajal³⁴ valmistusid riialased piirama Viljandi linnust Sakalas ja kutsusid kokku liivlasi ja lätlasi kõigist rajadest ja linnustest ja, ähvardades mitetulijaid karistusega ja ajades hirmu peale, kogusid tugeva sõjaväe. Ja koos nendega läks Eggebert³⁵, piiskopi õemees, kes sel aastal pidas foogti ametit Turaidas, koos sõjateenistuse vendade ja ristosidijatega. Ja nad läksid Sakalasse, viies endaga kaasa väiksema masina ehk paterelli ja ambe³⁶ ja teisi linnuse ründamiseks vajalikke riistu.

(11) VILJANDI LINNUSE ESIMESEST PIIRAMISEST. Issanda lihakssaamise 1210.³⁷ ja kirikupea Alberti 13. aastal toimus esimene Viljandi linnuse piiramine Sakalas sakslaste, liivlaste ja lätlaste poolt. Ja sakslased saatsid liivlasi ja lätlasi kogu ümberkaudset maakonda³⁸ rüüstama ning toiduainete ja vilja pärast. Käies läbi kõik külad, tapsid nad palju paganaid ja töid teised vangidena linnuse juurde. Siis Bertold Vönnust ja Russin koos teiste lätlaste ja vanematega, võtnud kõik vangid, astuvad linnusele lähemale: «Kui,» ütleb ta, «te ütlete lahti oma valejumalate kummardamisest ja tahate koos meiega tõelisse jumalasse uskuda, siis anname me nood vangid teile elusana tagasi ja ühendame teid endiga vennalikus armastuses rahu sidemega.» Ent nemad, põlates üldse kuuldagi jumalat ja kristlaste nime, ähvardavad pigemini sõjaga, panevad endile ümber sakslaste sõjariistad³⁹, mis nad olid riisunud esimeses kokkupõrkes linnuse väervas, hooplevad linnuse tipul⁴⁰, valmistuvad lahinguks ja pilkavad

ad pugnam se preparant et clamore suo exercitum subsannando irrident. Russinus autem et Letti comprehensis captivis omnibus et trucidatis in fossatum prociunt et eis, qui in castro erant, id ipsum comminantur. Interim sagittarii multos interficiunt et omnes ad defensionem repellunt, alii propugnaculum edificant, Lyvones et Letti lignorum comportatione fossatum ab imo usque ad summum implent et propugnaculum superimpellunt; Letti cum balistariis desuper ascendunt, sagittis ac lanceis in munitione multos interficiunt, multos vulnerant, fit pugna maxima diebus quinque. Estones primam struem lignorum incendere nituntur, igne copioso de castro in vehiculis misso. Lyvones et Letti missa glacie et nive extinguunt. Arnoldus, frater milicie, ibidem nocte et die laborans, tandem lapide proiectus in martyrum consorcium transmigravit. Qui erat vir valde religiosus et semper orans, et quod oravit, hoc, sicut speramus, invenit. Theuthonici machinam instruunt nocte ac die lapidum iactatione loca munita confringunt, homines et iumenta infinita in castro interficiunt, quia Estones talia numquam viderant et domos suas contra tales impetus non firmaverant. Lyvones cum Lettis struem lignorum siccis lignis superadaugent usque ad plancas. Eylardus de Dolen desuper ascendit. Sequuntur Theuthonici in armis, plancas solvunt, aliam munitionem de intus inveniunt, quam solvere non possunt. Castrenses desuper congregantur, lapidum atque lignorum iactibus Theuthonicos repellunt. Qui descendentes ignem apponunt, castrum incendunt. Estones plancas ardentes et ligna munitionis incensa solvunt, distrahunt. Finito incendio in crastino omnia reponunt et ad defensionem residui se iterum confortant. Erant autem in castro multa cadavera interfectorum et defectus aquarum et fere omnes vulnerati, ut iam deficerent. Die sexto Theuthonici: „Numquid“, inquiunt, „resistitis adhuc et creatorem nostrum non agnoscitis?“ Ad hoc illi: „Cognoscimus Deum vestrum maiorem diis nostris, qui nos superando animum nostrum ad ipsius culturam inclinavit. Unde rogamus, ut parcendo nobis iugum christianitatis, sicut et Lyvonibus et Lettis, ita et nobis misericorditer imponatis.“ Unde Theuthonici, evocatis senioribus de castro, omnia iura christianitatis eis proponunt et pacem et fraternam caritatem promittunt.

DE FIDE CHRISTI ET PACE RECEPTA A SACKALANENSIBUS. Qui de pace nimium gaudentes eodem tempore cum Lyvonibus et Lettis eodemque iure sacramenta baptismi recipere pollicentur. Unde positis obsidibus et pace firmata sacerdotes in castrum recipiunt. Qui omnes domos et castrum et viros et mulieres cum omni populo aspergentes aqua benedicta et quodammodo iniciantes, ante baptismum cathezizantur, pre nimia sanguinis effusione adhuc baptismi sacramentum differentes. Hiis itaque peractis reversus est exercitus in Lyvoniam, et de conversione gentium omnes glorificabant Dominum.

12. DE MERCATORIBUS IN RIGA TEMPORE BELLI REMANENTIBUS. Post hec in paschali solempnitate mercatores, audientes omnia consilia Estonum et aliorum paganorum in circuitu, qualiter ante adventum episcopi et peregrinorum Lyvoniam et civitatem Rigensem destruere cogitabant, iter suum in Gothlandiam differebant, mercationes suas et negocia negligentes, et usque ad

41 Tekstis «lumenta», mis tähendab õieti «veoloomi». Veised («vediksed») ongi arvatud algsest seda tähendanud.

42 3. aprillil 1211.

oma kisaga irvitades sõjaväge. Russin aga ja lätlased, haaranud kõik vangid ja tapnud maha, heidavad kraavi ja ähvardavad neid, kes linnuses olid, sellesamaga. Vahepeal tapavad vibukütid paljusid ja tõrjuvad kõik kaitsele; teised ehitavad kaitsetorni, liivlased ja lätlased täidavad kokkukantud puudega kraavi põhjast ääreni ja lükkaavad kaitsetorni selle peale. Lätlased koos ammuküttidega ronivad üles, tapavad noolte ja odadega paljusid kindlustuses, haavavad paljusid; äge võitlus käib viis päeva. Eestlased püüavad süüdata esimest puuvirna, heites linnusest sõiduriistadel rohkesti tuld. Liivlased ja lätlased kustutavad ära, pildudes jääd ja lund. Arnold, sõjateenistuse vend, nähes seal vaeva öösel ja päeval, siirdus lõpuks kivist mahavisatuna märtrite osasaamisse. Ta oli väga vaga ja alati palvetav mees, ja mida ta palus, selle ta, nagu me loodame, saavutas. Sakslased, seades masina üles, purustavad öösel ja päeval kivide heitmisega kindlustatud kohti, tapavad linnuses lõpmata inimesi ja veiseid⁴¹, sest eestlased polnud kunagi näinud midagi sellist ega olnud oma maju niisuguste pealetungide vastu kindlustanud. Liivlased koos lätlastega kõrgendavad puuvirna kuivade puudega kuni plankudeni. Eylard Dolenist tõuseb selle peale. Sakslased järgnevad talle relvastatult, kisuvad plangud laiali ja leiavad seestpoolt teise kindlustuse, mida nad ei suuda lammutada. Linnuses olejad kogunevad üles, löövad kivide ja puude pildumisega sakslased tagasi. Need panevad alla laskudes tule otsa, süütavad linnuse põlema. Eestlased lõhuvad põlevad plangud ja kindlustuse süüdatud puud lahti ja kisuvad laiali. Kui tulekahjule oli lõpp tehtud, panevad nad järgmisel päeval kõik tagasi ja allesjäänud kinnitavad end uuesti kaitsmiseks. Aga linnuses oli palju tapetute surnukehasid ja puudus veest, ja peaaegu kõik olid haavatud, nii et nad olid juba nõrkemas. Kuuendal päeval sakslased: «Kas te ikka veel,» ütlevad, «panete vastu ega tunnista meie loojat?» Selle peale nemad: «Tunnistame teie jumala suuremaks meie jumalatest, ta on meist ülesaamisega painutanud meie meele teda austama. Seepärast palume me, et te meid säästaksite ja nagu liivlastele ja lätlastele, nõnda ka meile paneksite halastusega peale ristiusu ikke.» Seejärel sakslased, kutsunud vanemad linnusest välja, esitavad neile kõik ristiusu õigused ja töötavad rahu ja vennalikku armastust.

KRISTUSE USU JA RAHU VASTUVÕTMISEST SAKALASTE POOLT. Rahu üle väga rõõmsad olles töötavad nad sama aja kestel nagu liivlased ja lätlased ja sama õiguse alusel ristimise sakramendi vastu võtta. Selleks, andnud pantvange ning kinnitanud rahu, võtavad nad preestrid linnusesse vastu. Need piserdavad pühitsetud veega kõik majad ja linnuse ja mehed ja naised koos kogu rahvaga, neid mingil kombel sisse õnnistades, ja õpetavad neile usutõdesid enne ristimist, lükates väga suure verevalamise tõttu ristimise sakramendi veel edasi. Ja kui see nii oli korraldatud, pöördus sõjavägi Liivimaale tagasi ja kõik ülistasid issandat paganate pööramise pärast.

(12) SÕJA AJAL RIIGA JÄÄNUD KAUPMEESTEST. Seejärel lihavõtte pühade ajal⁴² kaupmehed, kuuldes kõigist eestlaste ja teiste ümberkaudsete paganate kavatsustest, kuidas nad enne piiskopi ja ristosõdijate saabumist mõtlesid Liivimaad ja Riia linna hävitada, lükkasid oma teekonna Ojamaale edasi, hoolimata oma kaubaasjast ja asjaajamistest, ja jäid kõigi oma laevadega kohale kuni risti-

adventum peregrinorum cum omnibus navibus suis remanserunt. Interim missi sunt nuncii in Estoniam, videre quid a paganis agatur. Qui reversi bella nunciant, pacem secum referunt, consilia infidelium aperiunt.

DE EXPEDITIONE IN SACCALAM. Et confestim surrexit Caupo et Bertoldus de Wenden cum suis ac servi episcopi et ibant in Sackalanensem provinciam viciniorem et incenderunt villas omnes, ad quas pertingere potuerunt, et occiderunt omnes viros et mulieres captivas reduxerunt et reversi sunt in Lyvoniam.

DE DIVERSIS EXPEDITIONIBUS SACCALANENSIVM AD LETTOS. Et secuti sunt eos Saccalanenses et incenderunt omnes villas circa Astigerwe eciam et ipsi et pervenerunt usque ad Ymeram et occisis quibusdam Lettis *mulieres et parvulos*⁴⁴ captivos duxerunt et spolia secum detulerunt. Post quos Lambito et Meme, seniores de Sackale, surgentes cum alio exercitu transierunt Ymeram et pervenerunt ad ecclesiam et incenderunt eam et omnia, que erant sacerdotis, devastantes et per totam parrochiam pecora et spolia multa colligentes et homines, quos rapuerunt, occidentes, *mulieres et parvulos*⁴⁴ et puellas captivas deduxerunt, et facta est tribulatio magna in omni confinio Lyvonie.

DE BELLIS ROTALIENSIVM. Nam Saccalanenses et Ugaunenses Lettos impugnabant, Rotalienses et Maritime provincie Lyvones episcopi in Metsepole et in Lethegore tribus exercitibus impetebant, ita ut unus exercitus alium sequeretur, et alii redeuntes et alii venientes requiem non darent Lyvonibus die ac nocte, sed persequentes eos tam in latibulis silvarum quam in stangnis et in agris occiderent eos et mulieres captivarent et equos et pecora minantes spolia multa asportarent et pauci ex eis superstites remanerent; et humiliavit Deus perfidiam ipsorum in magna parte eodem tempore, ut deinceps fideliores efficerentur. Osilienses pyratice suis Coiwam intrantes et in Thoreydam ascendentes parrochiam in Cubbesele totaliter devastaverunt et omnem provinciam in circuitu despoliantes alios occiderunt et alios captivos deduxerunt et alii ex eis fugientes Rigam evaserunt et contra impetum paganorum auxilium postulabant. Rigenses autem civitatem diligenti custodia servantes et traditionem quorundam perfidorum timentes, adventum episcopi et peregrinorum exspectabant.

13. DE CONCORDIA FACTA CUM FRATRIBUS MILICIE. Episcopus autem eodem anno cum Wolquino magistro fratrum milicie Romam veniens, a summo pontifice benignissime receptus est et super divisione Lyvonie ac Lettie privilegia recipiens et super predicatione in remissionem peccatorum auctoritatem renovatam accipiens cum gaudio reversus est. Et missis rescriptis privilegiorum [per] Prusciam in Lyvoniam omnem populum non modicum letificavit, ut cum lacrimis nunciantibus occurrerent, eo quod post bellorum multa incommoda consolationem eciam summi pontificis acciperent.

43 S. t. eestlased ütlesid rahu üles.

44 On avaldatud arvamist, et see võis olla Tarvastu-Heime ala.

45 Lambite, Lambito, Lembitu, Lembitu, Lembit[us] — Sakala vanemaid, langes 21. IX 1217. Tema nimi, mis kroonikas viit viisi kirja pandud, tähendab «armastatu». Tõlkes on tema puhul alati säilitatud originaalis esinev nimekuju, kuigi nimekuju «Lembitu» või «Lembit» toetab uuem nime-traditsioon. Teised allikad Lembitut ei tunne, käesolev kroonika pühendab aga temale rohkem tähelepanu kui ühelegi muule eesti vanemale, nimetades teda «perfidlissimus», s. o. «kõige truudusetumaks» (või: «salakavalamaks», «ohtlikumaks», «väga truudusetuks» jms.).

46 Meme (hääldub: Meeme) oli Sakala vanemaid, kes esineb kroonikas ainult sel ühel korral. Üldtunnustatud nimeselest ei ole.

47 Selline tõlge annab täpselt edasi ladinakeelse väljendi «seniores de Sackale» mõtte, rõhutades, et tegemist polnud Sakalat juhtivate, mingite maakonna eesotsas olevate vanematega. Kõnealusel olid tõenäoliselt Sakala kihelkonna-vanemaid.

48 See oli Rubene kirik, kus Henrik oli preestriks.

49 Kirikukihelkonna (parohhia).

50 Samuti nagu «Mereäärseid kihelkondi», on Ridalatki arvatavasti kasutatud kolmes tähenduses: esiteks, kogu Läänemaa, teiseks, Läänemaa põhjaosa, kolmandaks, Ridala kihelkond. Siin esineb ta ilmselt kas teises või kolmandas tähenduses. Paralleelselt nimekujuga «Ridali» on kohalik murrakus hülsemal ajal kasutatud «Rödali» (vrd. «Rotalia» või saksa «Röthel»).

51 Lädurga (läti keeli; kroonikas «Lethogore») oli üks Koivaliivlaste neljast piirkonnast samanimelise keskse asulaga, asus Metsepole ja Turaida vahel Age jõe ülemjooksul. Linnust selles piirkonnas ei ole. Lädurgas rajati omaette kirikukihelkond.

52 Ladinakeelses tekstis «provincia». Krimuldas (Cubbeseles) on silmas peetud kirikukihelkonda (parochia).

53 1210. või 1211. a.

sõdijate päralejõudmiseni. Vahepeal saadeti saadikud Eestimaale vaatama, mis paganad teevad. Tagasi tulnud, teatavad need sõjast, toovad rahu tagasi⁴³ ja avaldavad truudusemurdjate kavatsused.

SÕJAKÄIGUST SAKALASSE. Ja kohe tõusis Caupo ja Bertold Vönnust omadega ja piiskopi sulased ja läksid lähemasse Sakala kihelkonda⁴⁴ ja süütasid põlema kõik külad, kuhu saadik nad suutsid jõuda, ja tapsid kõik mehed ja viisid naised ära vangi ja pöördusid tagasi Liivimaale.

SAKALASTE MITMESUGUSTEST SÕJAKÄIKUDEST LÄT-LASTE JUURDE. Ja sakalased järgnesid neile ja süütasid nemadki samuti kõik külad Astijärve ümbruses ja jõudsid kuni Ümerani välja ja, tapnud mõned lätlased, viisid naisi ja lapsi vangi ja viisid saaki ära. Nende järel tõusid Lambito⁴⁵ ja Meme⁴⁶, vanemad Sakalast⁴⁷, teise sõjaväega, ületasid Ümera ja jõudsid kiriku⁴⁸ juurde ja süütasid selle, rüüstates kõik, mis oli preestri oma, ning kogudes üle kogu kihelkonna⁴⁹ karja ja rohkesti muud saaki, ja tappes inimesi, keda kinni võtsid, viisid naisi ja poisikesi ja tütarlapsi vangi, ja tõusis suur häda kõigil Liivimaa rajadel.

RIDALASTE⁵⁰ SÕDADEST. Sest sakalased ja ugalased tungisid lätlastele peale, ridalased ja Mereäärseid kihelkonnad kippusid kolme sõjaväega kallale piiskopi liivlastele Metsepoles ja Lädurgas⁵¹, nii et üks vägi järgnes teisele, ühed läksid ja teised tulid ega andnud rahu liivlastele päeval ega öösel, vaid jälitades neid niihästi metsade pelgupaikades kui järvedel ja põldudel, tapsid neid ja võtsid naisi vangi ja, ajades ära nende hobuseid ja veiseid, viisid hulga saaki kaasa ja vähesed jäid neist järele, ning jumal alandas sel ajal tublisti nende äraandlikku meelt, nii et nad edaspidi muutusid ustavamaks. Saarlased, tungides oma röövilaevadega Koivasse ja sõites üles kuni Turaidani, rüüstasid täielikult kihelkonna Krimuldas ja laastates kogu maakonna⁵² ümberringi, tapsid ühed ja viisid teised vangi ning mõned neist pääsesid põgenedes Riiga ja palusid abi paganate kallaletungi vastu. Riialased aga, hoides linna hoolsa valvamisega ja kartes mõningate ebaustavate äraandmist, ootasid piiskopi ja risti-sõdijate saabumist.

(13) SÕJATEENISTUSE VENDADEGA SAAVUTATUD ÜKS-MEELEST. Piiskop aga jõuab selsamal aastal⁵³ koos sõjateenistuse vendade meistri Wolquiniga Rooma, kus kõrgeim ülempreester ta väga lahkesti vastu võttis, ning saades privileegid Liivimaa ja Lätimaa jaotamise kohta ning võttes vastu uuendatud volituse jutlustada pattude andeksandmiseks, pöördus rõõmuga tagasi. Ja saatnud privileegide ärakirjad Preisimaa kaudu, rõõmustas ta suuresti kogu rahvast Liivimaal, nii et nad pisarsilmi läksid vastu sõnumitoojaile, sest nad said pärast sõdade rohkeid raskusi ka kõrgeima ülempreestri lohutust.

1. DE ANNO XIII⁰. Annus erat presulis tercius decimus et non quievit ecclesia a bellis¹. Redeunte itaque episcopo de Theuthonia venerunt cum eo tres episcopi, Philippus Raceburgensis, Yso Verdensis et Pathelborniensis episcopus, Helmoldus de Plesse, Bernardus de Lippia et alii nobiles et peregrini quam plures, quorum adventus omnibus erat desiderabilis, ut liberaret sedentes in periculis.

2. DE EXPEDITIONE ESTONUM AD YMERAM. Letti ergo gavisii de adventu peregrinorum conveniunt ad Ymeram, et procedentes cum paucis obvium habent exercitum magnum paganorum et videntes multitudinem eorum conversi sunt in fugam. Quos persequentes Estones et aliquos ex eis occidentes, sequuntur ad Ymeram et tota nocte euntes mane veniunt ad Raupam et ecclesiam incendentes et ecclesie dotem et omnem provinciam circueuntes villas et domos flammis tradunt, viros occidunt, mulieres et parvulos² de latibulis silvarum extrahentes captivos ducunt.

DE EXPEDITIONE CAUPONIS IN SACKALAM. Audientes hec Rigenses cum peregrinis exeunt, in Thoreydam veniunt. Sed pagani adventum eorum verentes post triduum cum omni rapina sua velociter in terram suam revertuntur, et Caupo cum quibusdam Theuthonicis et aliis sequens in Saccalam, villas multas et castra Owele et Purke incendit et tollens spolia multa viros multos occidit et mulieres cum parvulis² captivos abducit.

3. DE EXPEDITIONE MAGNA ROTALIENSIIUM ET REVELENSIIUM ET OSILIENSIIUM IN THOREYDAM. Interim Osilienses et Revelenses et Rotalienses convocant exercitum magnum et fortem de omnibus provinciis Maritimis adiacentibus, et erant cum eis omnes seniores de Osilia et Rotalia et de universa Estonia, habentes multa milia equitum et plura milia navigio venientium, in Lyvoniamque procedunt. Et equites cum peditibus suis in Metsepole venientes Thoreidam festinant. Alii trans mare venientes pyratice suis Coiwam ascendunt et uno die simul cum equitibus suis iuxta castrum magnum Cauponis, quod Lyvones tunc propter metum paganorum inhabitabant, omnes conveniunt et obsidentes eos undique in circuitu equites in anteriori parte castris, alii in posteriori iuxta pyratice suas ad flumen resident. Et occurrunt eis balistarii in campum, qui a Riga missi castrum cum Lyvonibus custodiebant, et multos ex eis vulnerant, multos interficiunt, utpote inermes, qui non habent consuetudinem armorum³ in tantum, quantum alie gentes. Post hec Estones per provinciam mittunt ex suis forcioribus ad despoliandam terram. Qui incendentes villas et ecclesias et ex Lyvonibus comprehensos occidunt, alios captivos ducunt et spolia multa tollentes, et boves et pecora in conventum suorum compellunt et mactantes boves et alia pecora diisque suis immolantes, favorem ipsorum requirunt. Sed caro percussa cadens in partem sinistram deorum offensam et omen indicat sinistrum. Ipsi tamen ab incepto non desistentes castrenses impugnant, lignorum strues faciunt, montem castris fodiunt, ibidem se magetac, id est manere in perpetuum, promittunt, donec aut castrum destruant aut Lyvones ad suum consensum emolliant, ut eodem itinere secum ad destruendam

1 Liber Judicum III, 30; Liber Josue XI, 23.

2 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

3 Liber primus Samuelis XVII, 39.

1 Aadlimehest ristsõdija Hel-mold Plessest (Helmoldus de Plesse) esineb ajalooallikates 1191–1215. Plesse linnus asus Göttingenist põhja pool (Saksa Föderatiivse Vabariigi Alam-Saksi liidumaal).

2 Bernardi kohta Lippest vt. kroonikas XV, 4 ja XXII, 1. Krahv (nagu XV, 4 nimetatud) ta ei olnud, vaid vabahärra. Kuulus Saksi ja Baleri hertsogi Heinrich Lövi võitluskaaslaste hulka, jättis siis oma valdused pojale ning astus ajavahemikus 1197–1207 munkaks (tsistertslaste orduusse), võttis juba 12. sajandil osa ristiretkest Liivimaale, saabunud jälle Liivimaale, sai 1211 umbes 70-aastasena Daugavgriva kloostris abiks, 1218 Zemgale (või teisiti nimetatuna Seeli (Seloniensis)) piiskopiks, mis oli esialgu paljas tihel, täitis korduvalt piiskop Alberti kohuseid selle äraolekul. Bernard suri 1224. Lippe ala kuulus Saksa Föderatiivse Vabariigi Põhja-Rein-Vestfaali liidumaale.

3 Ladinakeelses tekstis «provincia».

4 Kummagi linnuse asukohta ei osata määrata, kusjuures arvamisi on palju. Võib-olla tasuks siinkohal silksi meenutada oletust, et teine neist (Purke) asus Naukšeni linnamäel Ruhja jõe lõunakaldal, praegusest Eesti NSV piirist lõuna pool, omaaegses Lõuna-Sakalas.

5 Oigem on seda Põhja-Eesti maakonda, mis on ilmselt nime saanud Rebala küla järgi Jõelähtmes, nimetada Revalaks, mitte Rāvalaks või koguni Rāvälāks. Kuigi sellest maakonnanimest pole säilinud otsest tänapäevani ulatuvat nimetraditsiooni, on ajalookirjandusel baseeruv traditsioon nii tugev, et tõlkes on sõندانud kroonika ladinapärase nimekuju asendada eestipärase-ma vormiga (samuti) nagu Ugandi ja Sakala puhul).

6 Vt. pt. X. komm. 20 ja pt. XIV, komm. 39.

7 Ladinakeelses tekstis «provincia».

8 Ladinakeelses tekstis eestikeelne sõna, tähendab ilmselt «magedad».

(1) KOLMETEISTKÜMNENDAST AASTAST. Oli kirikupea kolmeteistkümnnes aasta, aga kirikul polnud rahu sõdadest. Kui nüüd piiskop Saksamaalt tagasi pöördub, tulid koos temaga kolm piiskoppi, Philipp Ratzeburgist, Yso Verdenist ja Paderborni piiskop, Helmold Plessest¹ ja Bernard Lippest² ja õige palju teisi aadlimehi ja ristsõdijaid, kelle tulek oli kõigile meelepärast, et vabastaks hädaohtudes viibijad.

(2) EESTLASTE SÕJAKÄIGUST ÜMERALE. Lätlased niisiis, rõõmustades ristsõdijate saabumise üle, tulevad kokku Ümera äärde ja liikudes vähestega edasi kohtavad suurt paganate väge, ja nähes nende suurt hulka, pistsid nad põgenema. Eestlased, jälitades neid, ja mõningaid neist tappes, järgnevad neile Ümera äärde ja minnes kogu öö, jõuavad hommikul Braslani ning kirikut ja kiriku vara põlema pannes ja liikudes ringi kogu maakonnas³, teevad külad ja majad tuleroaks, tapavad mehi, tirides naised ja lapsed metsade pelgupaikadest välja, veavad nad vangi.

CAUPO SÕJAKÄIGUST SAKALASSE. Seda kuuldes lähevad riialased koos ristsõdijatega välja ja tulevad Turaidasse. Kuid paganad, nende tulekut kartes, pöörduvad kolme päeva pärast koos kogu oma röövsaagiga kiiresti oma maale tagasi, ja Caupo, mõningate sakslaste ja teistega Sakalasse järele minnes, süütab põlema paljud külad ja Owele ja Purke linnused⁴ ja võttes rohke saagi, tapab hulga mehi ja viib naised koos lastega vangi.

(3) RIDALASTE, REVALASTE⁵ JA SAARLASTE SUUREST SÕJAKÄIGUST TURIDASSE. Vahepeal kutsuvad saarlased ja revalased ja ridalased kokku suure ning tugeva sõjaväe kõigist ümberkaudseist Mereäärsetest kihelkondadest ja nendega kaasas olid kõik vanemad Saaremaalt ja Ridalast ja kogu Eestimaalt, kel oli palju tuhandeid ratsamehi ja veel enam tuhandeid neid, kes tulid laevadega, ja nad liikusid edasi Liivimaale. Ja ratsamehed koos oma jalameestega, tulles Metsepolesse, tõttavad Turaidasse. Teised, tulles üle mere, sõidavad oma röövilaevadel Koivat mööda üles ja kogunevad ühel päeval samal ajal koos oma ratsameestega Caupo suure linnuse juurde, kus tollal asusid liivlased kartusest paganate ees, ja piiravad nad igalt poolt ümberringi sisse; ratsamehed asuvad paigale linnuse eespool küljes, teised tagapool oma röövilaevade juures jõe ääres. Ja neile lähevad väljale vastu ammukütid, kes Riist saadetuina valvasid koos liivlastega linnust, ja haavavad paljusid neist, tapavad paljusid, nagu relvituid⁶, kes polnud sõjariistadega vilunud sel määral kui teised rahvad. Seejärel saadavad eestlased vapramaid enda hulgast mööda maakonda⁷ maad laastama. Need süütavad külasid ja kirikuid, tapavad kinnivõetud liivlasi, viivad teisi vangi, võttes hulga saaki, ajavad härgi ja kariloomi kokku oma kogunemiskohale ning tappes härgi ja muid kariloomi ja ohverdades oma jumalaile, paluvad nende armu. Kuid mahalöödud keha, langedes vasakule küljele, näitab jumalate pahameelt ja halba ennet. Nemad siiski, taganemata alustatust, ründavad linnuses olijaid, teevad puuvirnu, kaevavad linnusemäe ja töötavad seal magedac⁸, see on jääda igavesti, kuni nad kas linnuse hävitavad või liivlased oma nõusse pehmitavad, nii

Rigam vadant. Et ait Lyvo de castro: „Maga magamas⁴, id est: Iacebis hic in eternum. Fratres ergo milicie in Sygewalde videntes omnia, que pagani faciebant, Rigensibus significant auxiliumque peregrinorum postulant. Supervenientes nuncii Lyvonum in castro obsessorum omnes miserias, quas a paganis passi sunt Lyvones et Letti, lacrimabiliter insinuant, episcopis supplicant, ut missis viris suis ecclesiam suam liberent. Confestim episcopi milites suos hortantes peregrinis et omni populo in remissionem peccatorum iniungunt, ut fratribus suis Lyvonibus subveniant et *vindictam faciant* Deo donante in Estonum nationibus⁴. Et surrexerunt fratres milicie cum peregrinis et Helmoldus de Plesse et milites, induentes arma sua et equos suos phalerantes, cum peditibus suis et Lyvonibus et omni comitatu suo proficiscuntur ad Coiwam et transeuntes Coiwam et procedentes tota nocte paganis iam appropinquant et ordinantes exercitum eumque ad bella docentes pedites via magna, que est ad Wendeculla, premittunt; equites vero via, que est ad dexteram, subcquuntur. Et *ibant pedites caute et ordinate*⁵ et mane facto descendentes de monte vident castrum et exercitum paganorum, et *vallis erat inter eos*⁶. Et statim percusso *tympano leticie*⁷ cum instrumentis musicis et cantu suo virorum animos exhilarantes Deique clemenciam super se invocantes festinanter ad paganos accelerant et transito rivulo ad colligendum se in unum modicum subsistunt. Quo viso pagani, rebus certis territi, currunt, clippeos apprehendunt, alii ad equos properant, alii sepem transsiliunt, simul in unum conveniunt, clamoribus suis aerem turbant, in multitudine magna christianis occurrunt, lanceas super eos tamquam ymbres mittunt, christiani lanceas clippeis suis excipiunt; quibus exhaustis gladios arripiunt, propius accedunt, bellum committunt, cadunt vulnerati, pugnant viriliter pagani. Quorum fortitudinem videntes milites per medios hostes confestim irruunt, equis suis phaleratis *timorem* eis *incuciant*⁸, ad terram multos prosternunt, alios in fugam convertunt, fugientes persequuntur, per viam et per agros comprehensos interficiunt. Lyvones de castro cum balistariis fugientibus paganis occurrunt, ventilantes eos per viam et includentes in medio et occidentes usque ad Theuthonicos in tantum persequuti sunt, ut pauci ex eis evaderent et ut Theuthonici eciam quosdam ex Lyvonibus similes Estonibus interficerent. Quidam vero ex eis alia via, que est circa castrum versus Coiwam, fugientes ad aliam partem exercitus sui venientes evadunt. Sed plures ex eis in montis descensione a militibus persequentibus occiduntur. Ubi Everhardus frater milicie interficitur et quidam ex militibus nostris vulnerantur. Interim alia pars exercitus videns interitum suorum, in monte, qui est inter castrum et Coiwam, congregatur et ad defensionem se preparant. Lyvones vero et pedites christianorum ad spolia currunt, equos diripiunt, quorum erant ibi multa milia, bellum ad paganos residuos negligunt. Sed milites et balistarii inpugnantes eos in monte sedentes, multos ex eis interficiunt. Unde ipsi petentes pacem baptismi sacramenta se recepturos promittunt. Quorum verbis milites credentes verbum episcopis significant, ut ad ipsos recipiendos veniant. Ipsi vero nocte in pyratikas suas confugiunt et ad mare descendere cupiunt, sed balistarii ex omni parte Coiwe descensum eorum impediunt. Alii peregrini cum Bernardo de Lippia de Riga

4 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

5 Liber Machabaeorum primus VI, 40.

6 Liber primus Samuelis XVII, 3.

7 Sealsamas XVIII, 6.

8 Liber Machabaeorum secundus XII, 22.

9 Ladinakeelses tekstis eesti- või liivikeelne väljend.

10 Caupo linnus paiknes teisel pool Koivat, linnulennul umbes 2 km kaugusel Siguldast, nii et sinna oli kõik näha.

11 Seda käsitatakse ja tõlgitaksegi harilikult hobuste raudrüütamisena, kuigi sõna-sõnalt peaks olema «naastutades», sest «phalerae» olid roomlastel metallinaastud hobuste või elevantide rinnal ja laubal, mis olid mõeldud esmajoones kaunistuseks.

12 Wendeculla oli küla Turaidast põhja pool, oletatavasti Turaida ja Inciems (Ymmeculle) vahel. Et liivikeelse Venedeculle («Vendiküla» või «Veneküla») saksakeelne paralleelnimetus 1388. a. oli Wattendorp («Vadjaküla»), sellele tuginebki põhiliselt H. Laakmanni hüpotees vöndlaste (vendide) vadja päritolust.

et nad nendega koos sama teed läheksid Riia hävitama. Ja lausub liivlane linnusest: «Maga magamas»⁹, see on: siia jääd sa igaveseks lebama. Niisiis sõjateenistuse vennad Siguldast, nähes kõike, mida paganad tegid¹⁰, annavad riialastele teada ja paluvad ristsõdijate abi. Ootamatult tulevad linnuses ümberpiiratud liivlaste saadikud, kannavad pisarsilmi ette kõik viletsused, mida liivlastel ja lätlastel oli paganate pärast tulnud kannatada, ja anuvad piiskoppe, et nad oma mehi saates päästaksid oma kiriku. Sedamaid manitsevad piiskopid oma rüütleid ja teevad ristsõdijatele ja kogu rahvale pattude andeksaamiseks kohuseks, et nad läheksid oma vendadele liivlastele appi ja maksaksid jumala abiga eestlaste paganahõimudele kätte. Ja tõusid sõjateenistuse vennad koos ristsõdijatega ja Helmold Plessest ja rüütliid, pannes oma sõjariistad ümber ja ehtides oma hobused¹¹, liiguvad oma jalameeste ja liivlastega ja kogu oma kaaskonnaga Koiva äärde ja minnes üle Koiva ja liikudes kogu öö, jõuavad juba paganatele lähedale, korraldades sõjaväe ja andes talle õpetust lahinguks, saadavad nad jalamehed ette mööda suurt teed, mis viib Wendecullasse¹², ratsamehed aga järgnevad teed mööda, mis on paremal pool. Ja jalamehed läksid ettevaatlikult ning heas korras ja, laskudes hommiku kätte jõudes mäest alla, näevad linnust ja paganate sõjaväge, ja org oli nende vahel. Ja sedamaid löid nad rõõmuga trummi, lõbustades meeste meeli muusikariistadega ja oma lauluga ning jumala armu endale appi hüüdes, tõttavad kiiresti paganate vastu ja, ületanud oja, peatuvad viivuks, et ühte koguneda. Seda näinud ja kohkunud otsustatud olukorrast, paganad jooksevad, haaravad kilbid, ühed tõttavad hobuste juurde, teised hüppavad üle tara, kogunevad ühtlasi kokku, panevad oma kisaga õhu värisema, jooksevad kristlastele suure hulgaga vastu ja heidavad oma odasid nende peale nagu vihma, kristlased püüavad oma kilpidega odasid kinni, kui need otsa lõppenud, haaravad nad mõõgad, astuvad lähemale, alustavad võitlust, haavatud langevad, paganad võitlevad mehiselt. Nende vaprust nähes sööstavad rüütliid otsekohe vaenlaste keskele, ajavad neile oma ehitud hobustega hirmu peale, rabavad paljud maha, löövad teised põgenema, jälitavad põgenejaid, tapavad, keda nad teel ja mööda põlde kätte saavad. Liivlased linnusest koos ammu-
küttidega jooksevad põgenevaile paganaile vastu, paisates nad mööda teed laiali ja piirates enda vahele sisse ja tappes, jälitasid neid sakslaste saadik välja niivõrd, et vähesed neist pääsesid ja et sakslased tapsid ka mõned liivlaste hulgast, kes eestlastega sarnased. Mõned neist küll pääsevad, põgenedes teist teed ümber linnuse Koiva suunas ja jõudes oma sõjaväe teise osa juurde. Kuid mäest laskumisel tapavad jälitavad rüütliid neist õige paljusid. Seal löödi maha sõjateenistuse vend Everhard ja mõningad meie rüütleist saavad haavata. Vahepeal koguneb sõjaväe teine osa, nähes omade hukku, mäele, mis on linnuse ja Koiva vahel, ja nad valmistuvad kaitseks. Liivlased aga ja kristlaste jalamehed jooksevad saagi kallale, röövivad hobuseid, keda seal oli mitmeid tuhandeid, ja jäta-
vad hooletusse võitluse ülejäänud paganatega. Kuid rüütliid ja ammu-
kütid ründavad neid, kes on mäel paigal, tapavad neist paljusid. See-
pärast paluvad nad rahu ja töötavad ristimise sakramendid vastu võtta. Nende sõnu uskudes viivad rüütliid piiskoppidele sõna, et tuleksid neid vastu võtma. Need aga põgenevad öösel oma röövi-

venientes ad Coiwm pontem in flumine faciunt, structuras lignorum desuper edificant, venientes pyratikas sagittis et lanceis excipiunt, via fugiendi paganis undique precluditur. Unde tacito noctis sequentis silencio relictis omnibus suis clam de pyratikis suis^a exeuntes effugerunt, et quidam in silvis, quidam secus viam fame perierunt et pauci ex eis in terram suam, *ut verbum domi nunciarent, evaserunt*⁹. Erant autem equorum ibidem acquisitorum fere duo milia, simul et virorum interfectorum alia duo milia. Peregrini et omnes, qui bello interfuerunt, Rigam redeuntes et pyratikas paganorum secum^a ducentes fere trescentas preter minores naves equos et spolia omnia equaliter inter se diviserunt, ecclesiis partes donantes et cum episcopis et omni populo Deum collaudantes, qui in adventu primo plurimorum episcoporum tam gloriosum de paganis triumphum concessit. Tunc enim ecclesia Lyvonensis *Deum vere pugnare pro se*¹⁰ intellexit, eo quod in eodem bello caput Estonie cecidit, id est seniores Osilie et seniores Rotalie et aliarum provinciarum, qui ibidem omnes interfecti sunt. Et ita *quiescere fecit Dominus superbiam eorum et arroganciam forcium humiliavit*¹¹.

4. DE CONSECRATIONE THIDERICI ABBATIS IN EPISCOPUM.

Episcopus igitur Lyvonensis, accepta a summo pontifice auctoritate in transmarinis terris, quas Deus per Lyvonensem ecclesiam fidei subiceret christiane, vice archiepiscopi episcopos creandi et consecrandi, Theodericum abbatem Cysterciensis ordinis in Dunemunde sibi cooperatorem continui laboris assumpsit et, in Estonia promittens episcopatum, eum in episcopum consecravat.

DE ORDINATIONE COMITIS BERNARDI IN ABBATEM.

Bernardum vero de Lippia in abbatem consecravat. Idem Bernardus comes, dum quondam in terra sua prelia multa et incendia et rapinas committeret, a Deo castigatus plagam debilitatis in pedibus incurrit, ut claudus utroque pede in sporta multis diebus portaretur^b. Unde compunctus religionem Cysterciensis ordinis assumpsit et aliquot annis religionem discens et litteras auctoritatem a domno papa verbum Dei predicandi et in Lyvoniam proficiscendi accepit et, ut ipse sepius retulit, accepta cruce ad terram beate Virginis statim *consolidate sunt plante eius*¹² et recepit sanitatem pedum et in^b primo adventu eius in Lyvoniam in Dunemunde consecratus est in abbatem et postmodum Semigallorum episcopus effectus est.

5. DE MENSURA STATUTA PRO DECIMA. Lyvones quoque post bellorum multa incommoda¹³ tam de adventu episcoporum quam de victoria inimicorum suorum letificati conveniunt de Duna et de Thoreyda et omnibus finibus Lyvonie, supplicantes episcopis et petentes iura christianorum et maxime decimam sibi alleviari, promittentes tam in bellis contra paganos quam in omnibus causis christianitatis perpetuam fidelitatem. Quorum verbis annuentes episcopi suggerunt episcopo Rigensi, quatinus voluntati eorum satisfaciatur, ut eos sibi fideles semper acquirat. At ille paterna pietate suos fovere desiderans et eciam forcia *bella gencium in circuitu imminencia*¹⁴ considerans pro decima mensuram quandam modii, qui esset decem et octo digitorum, de quolibet equo annuatim solvendam ad petitionem ipsorum instituit et quatuor episcoporum privilegiis sigillando confirmavit; ita tamen, ut, si quando fidelitatis sue obliti

a Lōik «suls» kuni «secum» puudub Codex Zamosclanus'es.

9 Liber Job I, 15; Liber Genesis XIV, 13.

10 Liber Exodus XIV, 25.

11 Isaias XIII, 11.

b Lōik «portaretur» kuni «primo» puudub Codex Zamosclanus'es.

12 Actus Apostolorum III, 7.

13 Breviaar.

14 Liber Regum tertius V, 3.

- 13 See kaitsetornidega puusild oli tõhus insenerikunsti saavutus, sest sügavas orus kiiresti voolav Koiva on kohati üle 100 m lai.
- 14 Maakondade või kihelkondade (ladinakeelses tekstis «provinciarum»).
- 15 S. o. Maarjamaale ehk Liivimaale.
- 16 Mõeldud on kindlamääralist viljamaksu. On arvatud, et «möödt» on kasutatud vaka tähenduses.
- 17 Tõenäoliselt oli tegemist silindrilise nõuga, mille kõrgus ja põhja diameeter on võrdsed — 18 tolli. Sõrm nimelt tähendab siinkohal sõrmelaiust pikkusemõõtu, s. o. tolli. Sellise silindri maht on 4578 kuup-tollit. Kui arvestada tolli pikkuseks $2\frac{1}{4}$ cm (hilisema riia tolli järgi), saab vaka mahuks umbes 52 l, mis on lähedane hilisemale saare-lääne vakale (umbes 53 l). Teistsuguse tolli-pikkusega (2,48 cm) opereerides on saadud 69,83 l, mis võrdub enam-vähem hilisema riia vakaga.

laevadele ja tahavad sõita alla merele, kuid ammukütid tõkestavad Koiva kummaltki poolt nende allasõitu. Teised ristisõidjad koos Bernardiga Lippest, tulles Riiasst Koiva äärde, teevad silla¹³ jõe-le, ehitavad sinna peale puudest ehitised ja võtavad lähenevaid röövi-laevu noolte ja odadega vastu, põgenemistee suletakse paganatele kõikjalt. Seepärast, tulles järgneva öö sügavas vaikuses, kogu oma vara maha jättes, salaja oma röövilaevadest välja, nad põgenesid, ja mõned said hukka metsades, mõned tee ääres näljast ja vähesed neist pääsesid oma maale, et koju sõna viia. Sealst saadud hobuseid oli aga ligi kaks tuhat, samuti oli tapetud mehi teist kaks tuhat. Ristisõidjad ja kõik, kes sõjast olid osa võtnud, pöördudes Riiga tagasi ja tuues kaasa paganate röövilaevad, umbes kolmsada peale väiksemate laevade, jaotasid võrdselt omavahel hobused ja kogu saagi, annetades kirikuile osad ja kiites koos piiskoppidega ja kogu rahvaga jumalat, kes kohe paljude piiskoppide saabumisel oli andnud nii kuulsusrikka võidu paganate üle. Siis nimelt mõistis Liivimaa kirik, et jumal tõesti võitleb tema eest, sest selles sõjas langes Eestimaa pea, see on Saaremaa vanemad ja Ridala ja teiste maakondade¹⁴ vanemad, kes kõik seal tapeti. Ja nõnda pani issand vaikima nende kõrkuse ja alandas vägevate upsakust.

(4) **ABT THIDERICI PIISKOPIKS PÜHITSEMISEST.** Liivimaa piiskop niisiis, saanud kõrgeimalt ülempreestriolt volituse ülemere-maades, mis jumal Liivimaa kiriku kaudu heidab ristiusu alla, pea-piiskopi asemel piiskoppe nimetada ja ametisse pühitseda, võttis Thoderici, tsistertslaste ordu abti Daugavgrīvas, endale lakkamatu töö abiliseks ja, lubades piiskopkonna Eestimaal, pühitses ta piisko-

KRAHV BERNARDI ABTIKS PÜHITSEMISEST. Bernardi Lippest pühitses ta aga abtiks. Seda krahv Bernardit, kui ta varemini oma maal oli toime pannud palju taplusi, põletamisi ja rööve, oli jumala karistusel tabanud jalgade nõrkuse häda, nii et teda mõlemast jalast lombakana kanti hulga päevi korvis. Seetõttu südametunnistusest vaevatuna võttis ta vastu tsistertslaste ordureeglid, õppides mõnda aastat orduregleid ja teadust, sai isand paavstilt volituse jumalasõna kuulutada ja Liivimaale minna, ja, nagu ta ise sageli on jutustanud, kui ta oli võtnud ristimärgi õndsas neitsi maale¹⁵ minekuks, muutusid põiad kohe kindlaks ja jalad said jälle terveks ja kohe oma saabumisel Liivimaale pühitseti ta abtiks Daugavgrīvas ja sai hiljem semgalite piiskopiks.

(5) **KÜMNISE ASEMEL MÕÖDU¹⁶ SISSESEADMISEST.** Ka liiv-lased, pärast paljusid sõdade raskusi röömutseades niihästi piiskoppide saabumise kui ka võidu pärast oma vaenlaste üle, tulevad kokku Väina äärest ja Turaidast ja kõigilt Liivimaa rajadelt, anudes piiskoppe ning paludes endil kergendada kristlaste kohustusi ja eriti kümnist, töötades igavest ustavust niihästi sõdades paganate vastu kui ka kõigis ristirahva asjades. Piiskopid, nõustudes nende sõna-dega, käivad peale Riia piiskopile, et ta nende tahtmise rahuldaks, et saaks nad endale alati ustavaks. Ja see, ihaldades isaliku armuga soosida omasid ning ka silmas pidades ähvardavaid raskeid sõdu ümb-ruskonna paganahõimudega, määras nende palvel kümnise asemele mingi vakamõõdu, mis oleks olnud kaheksateist sõrme¹⁷, tasuda igalt hobuselt aastas ning kinnitas nelja piiskopi ürikute pitserdamisega, siiski nõnda, et kui nad kunagi, unustanud oma ustavuse, segaksid

infidelium se consiliis inmiscuant et ritibus paganorum baptismi sui sacramentum inficiant, ad decimas solvendas et cetera iura christianitatis deinceps integraliter teneantur.

6. Hiis itaque dispositis presul Albertus relictis tribus episcopis in Lyvoniam et quarto tunc consecrato vice sua commissa rediit in Theuthoniam pro peregrinis et que necessaria erant in futurum annum colligendis, ne quando cessantibus peregrinis magis periclitetur ecclesia Lyvonensis.

7. DE SECUNDA OBSIDIONE CASTRI BEVERIN. Saccalanenses interim et Ugaunenses, adhuc sani et incolumes, exercitum magnum convocant et Lettorum provincias intrantes et per silvarum latibula ipsos exagitantibus plures ex *cognatis et amicis*¹⁵ Russini comprehedentes interficiunt et in Tricatua Thalibaldum et provincias circumiacentes despoliantes iuxta castrum Beverin congregantur. Et obsidentes castrum et pugnantes per totam diem cum Lettis et ignem copiosum comportantes, tandem: „Numquid“, inquiunt, „obliti estis interfectorum vestrorum ad Ymeram, ut adhuc pro pace facienda nobis non supplicetis?“ At illi: „Numquid non estis et vos iam memores seniorum vestrorum et innumerabilium aput Thoreydam interfectorum, ut nobiscum unum Deum credatis et baptismum cum pace perpetua recipiatis?“ Quo audito indignati sunt et divertentes de castro cum rapina celeriter in terram suam redierunt.

DE EXPEDITIONE IUXTA MARE, QUE DICITUR PROFUNDA, IN SACCALAM. Lettorum vero de Beverin seniores Dote et Paike euntes Rigam contra Saccalanenses suppliciter auxilium postulabant. Et surgentes peregrini cum fratribus milicie et Theodericus, frater episcopi, et Caupo cum Lyvonibus universis et Bertoldus de Wenden cum Lettis, et congregantes exercitum magnum¹⁶ in Metsepole processerunt ad mare et ibant itinere trium dierum iuxta mare et post hec convertentes se versus provinciam Saccalanensium profecti sunt tribus diebus per silvas et paludes via pessima, et defecerunt equi eorum in via et ceciderunt fere centum ex eis et mortui sunt; et tandem septimo die pervenerunt ad villas et diviserunt se per omnem terram et viros, quos invenerunt, interfecerunt et universos parvulos et iuenculas capientes et equos et pecora ad villam Lambite, ubi fuerat maia, id est collectio eorum, compulerunt, et sequenti die miserunt Lyvones et Lettos per tenebrosa nemorum latibula, ubi se abscondentes latebant Estones, et invenerunt quam plures viros et mulieres et extrahentes eos de silvis cum omni substantia et viros interficientes, cetera ad maias assportaverunt. Et ibant duo Letti, Dote et Paike, in villam, et repente irruerunt super eos novem Estones et pugnabant cum eis per totam diem, et Letti plures ex eis vulnerantes et interficientes tandem et ipsi ceciderunt. Die tercio forciores de exercitu transeuntes Palam flumen despoliaverunt totam provinciam illam, que dicitur Nurmegunde, et incendentes villas omnes et viros occidentes mulieres et equos et pecora tulerunt et usque in Gerwiam pervenerunt. Nocte revertentes et ludum cum clamore magno et clypeorum percussione facientes, sequenti die castrum incenderunt et alia via redeuntes et omnem rapinam equaliter inter se dividentes cum gaudio reversi sunt¹⁷ in Lyvoniam.

15 Martüroloogium (4. II).

16 Liber Machabaeorum primus V, 45; X, 48; X, 69.

17 Evangelium secundum Lucam X, 17.

- 18 «Infidellum» tähendab kas «uskumatute, paganlike» või «äraandlike, truudusetute».
- 19 S. o. Zemgale piiskopi Bernardi Lippest.
- 20 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 21 XIV, 8.
- 22 XV, 3.
- 23 On arvatud, et Pärnu jõe suudmest piki jõe sisemaale.
- 24 Vt. pt. XI, komm. 13. See asus Navesti jõe ääres (XXI, 5), arvatakse, et hilisema Lõhavere tehnilise terminina oli see sõna Liivimaal saksa keeles 13.–16. sajandil käibel.
- 25 Ladinakeelses tekstis on eestikeelse sõna «mala», mis tähendas maleva laagriplatsi, kogunemiskohta. Sõjandusala tehnilise terminina oli see sõna Liivimaal saksa keeles 13.–16. sajandil käibel.
- 26 Kroonika tekstis esineb Navesti jõe muistne nimi «Pala», mis kandus hiljem Põltsamaa jõe. Kroonika Pala samastas Navesti jõe lõplikult R. Kenkmaa 1931. a.
- 27 Et Nurmegunde oli ühekiheline väikemaakond, on mõeldav kroonika teksti «provincia» tõlkida ka kihelkonnaks.
- 28 Tõenäoliselt Lõhavere linnuse, mida kroonikas on nimetatud «linnus Pala ääres» (castrum ad Palam — XXVI, 5, 13; XXVII, 2), «Lembitu linnus, mida kutsutakse Leole» (castrum Lembitu, quod Leole vocatur — XVIII, 7). Lõhavere samastamist kroonikas nimetatud linnustega kinnitab tema asend Navesti lähisel, samuti arheoloogiline leiumaterjal, mis näitab, et Lõhavere linnamäel on võideldud kroonikas kirjeldatud aegadel. Nii kindel nagu Otepää, Tartu, Viljandi või Lindanise paikapanemine, Lõhavere ja Leole samastamine siiski ei ole.

end uskmatute¹⁸ sepitsustesse ja rüvetaksid paganate usukommetega oma ristimissakramenti, peavad nad sellest peale täielikult tasuma kümnist ja teisi ristiusu kohustusi.

(6) Kui see nii oli korraldatud, läks kirikupea Albert, jätnud kolm piiskoppi Liivimaale ja usaldanud oma asemele neljanda, siis pühitsetud piiskopi¹⁹, uuesti Saksamaale koguma ristisõdijaid ja mida oli vaja tulevaks aastaks, et Liivimaa kirik ei satuks suuremasse hädaohtu, kui kord ristisõdijad lakkavad tulemast.

(7) BEVERINI LINNUSE TEISEST PIIRAMISEST. Vahepeal kutsuvad sakalased ja ugalased, seni veel terved ja puutumatud, kokku suure sõjaväe ning tungides sisse lätlaste maakondadesse²⁰ ja ajades neid välja metsade pelgupaikadest, võttes kinni paljusid Russini sugulastest ja sõpradest, löövad nad maha, ja rüüstates Trikatas Thalibaldi ja ümberkaudseid kogukondi²⁰, kogunevad nad Beverini linnuse juurde. Ja piirates linnust ja võideldes kogu päeva lätlastega ja kandes vägeva tule kokku, lõpuks: «Kas te,» ütlevad, «olete unustanud teie tapetud Ümera ääres²¹, et te veel ei anu meilt rahu tegemist?» Kuid need: «Kas teiegi ei mäleta enam oma vana- maid ja lugematuid Turaida juures tapetuid²², et te usuksite koos meiega ühteainsasse jumalasse ja võtaksite vastu ristimise koos igavese rahuga?» Seda kuulnud, nad vihastusid ja pöördudes linnuse alt minema, läksid kiiresti koos röövsaagiga oma maale tagasi.

SÕJAKÄIGUST, MIDA NIMETATAKSE PÕHJATUKS, PIKI MERERANDA SAKALASSE. Ent Beverini lätlaste vanemad Dote ja Paike, minnes Riiga, palusid härdasti abi sakalaste vastu. Ja ristisõdijad, tõustes, koos sõjateenistuse vendadega, ja Theoderic, piiskopi vend, ja Caupo koos kõigi liivlastega ja Bertold Vönnust koos lätlastega, kogudes Metsepoles suure sõjaväe, liikusid edasi mere äärde ja käisid kolme päeva tee piki randa ja pöörates seejärel sakalaste maakonna suunas²³, läksid kolm päeva edasi kõige viletsamat teed pidi mööda metsi ja soid, ja nende hobused nõrkusid teel ja peaaegu sada neist kukkus maha ja lõppes, ja lõpuks seitsmendal päeval jõudsid nad külade juurde ja jagunesid mööda kogu maad laiali ja tapsid mehed, keda nad leidsid, ja võttes kõik poisikesed ja tütarlapsed kinni, ajasid hobused ja kariloomad kokku Lambite küla²⁴ juurde, kus oli olnud maja²⁵, see on nende kogunemiskoht, ja järgmisel päeval saatsid nad liivlasi ja lätlasi metsade pimedaisse pelgupaikadesse, kus eestlased ennast varjates peidus olid, ja nad leidsid õige palju mehi ja naisi ning vedades nad metsadest välja koos kogu varaga ja lüües mehed maha, viisid muu maja²⁵ juurde. Ja läksid kaks lätlast, Dote ja Paike, külasse ja äkki tormasid üheksa eestlast nende kallale ja võitlesid nendega kogu päeva, lätlased haavasid ja tapsid paljud neist ja langesid lõpuks ka ise. Kolmandal päeval läksid vapramad sõjaväe hulgast üle Navesti jõe²⁶, laastasid kogu selle maakonna, mida nimetatakse Nurmegundeks²⁷, ja pistes kõik külad põlema ning tappes mehed, viisid naised ja hobused ja kariloomad kaasa ja jõudsid kuni Järvamaani välja. Tulles öösel tagasi ja korraldades mängu suure kisaga ja kilpide tagumisega, süütasid nad järgmisel päeval linnuse²⁸ ja minnes teist teed tagasi ja jagades kogu röövsaagi võrdselt endi vahel, pöördusid rõömuga Liivimaale tagasi.

DE PESTILENCIA. Et facta est pestilencia magna per universam Lyvoniam, et ceperunt homines egrotare et mori, et mortua est maxima pars populi, incipiens a Thoreyda, ubi cadavera paganorum iacebant inhumata, usque in Methsepole, et sic in Ydumeam usque ad Lettos et Wenden; et mortui sunt seniores, qui et dicebantur Dabrelus et Ninnus, et alii multi. Similiter in Saccala et in Ugaunia facta est plaga mortis magne et in aliis terminis Estonie; et multi, qui gladium percussionem fugientes evaserunt, amare mortis pestem evadere non potuerunt.

DE DIVERSIS EXPEDITIONIBUS LETTORUM IN UGAUNIAM.

Letti autem iterum Bevernenses euntes in Ugauniam cum paucis Estones pro victualibus ad villas redeuntes comprehenderunt, quicquid masculini sexus erat occiderunt, mulieribus pepercerunt et secum deduxerunt, spolia multa tulerunt. Et domi redeuntibus per viam alii Letti occurrerunt iterum in Ugauniam euntes; quod illi reliquerunt, isti tollunt, quod illi neglexerunt, isti restaurant, qui ab illis evaserunt, ab istis occiduntur, ad provincias et villas, ad quas illi non pervenerunt, isti subsequuntur et rapientes spolia multa et captivos revertuntur. Et revertentibus illis per viam iterum alii Letti occurrunt et euntes in Ugauniam, quidquid a prioribus minus plene actum est, ab hiis integraliter suppletur. Nam viros omnes, quos comprehendunt, interficiunt, divitibus et senioribus non parcunt, sed omnes in ore gladii condemnant. Russinus autem, sicut et alii, in ultionem amicorum suorum omnes, quos comprehendit, alios vivos assavit, alios alia *crudeli morte*¹⁸ interfecit.

[D]E EXPEDI[T]IONE IN ALIS[T]E. Redeuntibus quoque illis in castra sua iterum alii Letti de Beverin, surgentes cum paucis et transeuntes per nemora in Saccalanensem provinciam, que Aliste vocatur, et invenientes omnes in domibus suis, *percusserunt eos a magno usque ad minorem*¹⁹ et interficientes multos ex eis mulieres et equos et pecora tulerunt et inter se cum omni rapina diviserunt. Unde territi Alistegunde simul et alii Saccalanenses miserunt nuncios suos in Rigam et positis pueris suis obsidibus pacem receperunt, simul et baptismi sacramentum accepturos se promittunt.

DE EXPEDITIONE TRANS FLUMEN. Theodericus quoque, frater episcopi, cum servis suis et Bertoldus de Wenden colligentes exercitum hyeme iam redeunte vadunt in Ugauniam et invenientes totam terram a Lettis vastatam et castrum Tharbatense desertum, a Lettis eciam quondam incensum, transeunt flumen, quod dicitur Mater Aquarum, et intrantes villas et paucos invenientes procedunt ad silvas, ubi in nemore densissimo pagani indaginem quandam fecerant et arbores magnas circumquaque succiderant, ut veniente exercitu se et bona sua ibi salvarent.

DE INDAGINE PAGANORUM CAPTA. Appropinquante igitur exercitu christianorum audacter occurrunt et diutissime se defendentes propter difficultatem vie, tandem multitudini resistere non valentes dorsa vertunt et silvas petunt. Sed alii fugientes persequuntur et comprehensos interficiunt, *mulieres et parvulos*²⁰ captivos duxerunt, equos et pecora multa depellunt, bona multa diripiunt. Nam de tota illa provincia ibi confugerant et bona sua omnia secum habebant. Et divisis spoliis omnibus inter se cum captivis in Lyvoniam redierunt.

18 Martüroloogium (21. IV).

19 Liber primus Samuelis V, 9.

20 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

29 Vt. pt. IX, komm. 3.

30 Kroonika tekstis Allste, Alls-
tegunde.

31 Kroonik nimetab Emajõe jär-
jekindlalt «Mater Aquarum»,
mis tõlkes tähendab «Vete-
-ema». Seda on peetud kaud-
seks kinnituseks (samuti nagu
venekeelset Омовжа't või
Омовыжь'i), et Emajõe on
vanemas eesti keeles nimetatud
ka «Emavesi». J. J. Mikkola
kinnitab, et «-vesi» esineb al-
nult läänemeresoome järve-,
mitte aga jõenimedes, ning
väidab, et häälikuliselt on
mõeldav venekeelse vaste ku-
junemine nimest «Emajõgi».
«Vete-ema» nime kannavad
kroonikas ka Pärnu jõgi ja
Väike-Emajõgi.

32 Himselt Iogentagania'st.

KATKUST. Ja puhkes suur katk üle kogu Liivimaa ja inimesed hakkasid haigestuma ja surema ja suri väga suur osa rahvast, alates Turaidast, kus paganate laibad lebasid matmata, kuni Methsepoleni ja nii Ydumeasse kuni lätlasteni ja Võnnuni; ja surid vanemad, keda kutsuti Dabrel ja Ninnus, ja paljud teised. Samuti oli suure suremise nuhtlus Sakalas ja Ugandis ja teistel Eestimaa aladel; ja paljud, kes olid põgenedes pääsenud mõõgahoobist, ei suutnud pääseda kibe-
dast katkusurmast.

LÄTLASTE MITMEST SÕJAKÄIGUST UGANDISSE. Beverini lätlased aga, minnes jälle vähestega Ugandisse, tabasid seal küla-
desse toiduainete järele tagasi tulevaid eestlasi, tapsid, kes iganes oli meessugu, jätsid alles naised ja viisid endaga kaasa, töid palju saaki. Ja kui nad olid koju tagasi minemas, tulid neile teel vastu teised lätlased, kes jälle läksid Ugandisse; mida need olid järele jätnud, võtavad nood; mis need olid tegemata jätnud, teevad nood tasa; kes oli nende käest pääsenud, tapetakse nende poolt; kihelkondadesse ja küladesse, kuhu need ei jõudnud, tulevad nood järele, ja pöörduvad tagasi, võttes palju saaki ja vange. Ja tagasipöördumisel tulevad neile teel jälle teised lätlased vastu, kes lähevad Ugandisse; need viivad täielikult lõpule, mida eelmised olid teinud vähem täielikult. Sest nad tapavad kõik mehed, keda nad kätte saavad, ei säästa rikkaid²⁹ ega vanemaid, vaid mõistavad kõigile mõõga-
teraga kohut. Russin aga, nii nagu teisedki, kättemaksuks oma sõp-
rade eest, kõik, keda kätte sai, ühed praadis elusalt, teised saatis teisiti hirmsasse surma.

SÕJAKÄIGUST HALLISTESSE³⁰. Kui ka need pöörduvad tagasi oma linnustesse, teised Beverini lätlased jälle, asudes vähestega teele ja minnes läbi metsade Sakala kihelkonda, mida kutsutakse Hallisteks, ja leides kõik oma majadest, löid nemad maha suurest väiksemani ja tappes paljud neist, viisid kaasa naised ja hobused ja karja ning jagasid endi vahel kogu röövsaagiga. Sellest kohkunud Halliste ja ühtlasi ka teised sakalased läkitasid oma saadikud Riiga ja said rahu, andnud oma poisse pantvangideks, ning lubavad ühtlasi vastu võtta ristimise sakramendi.

SÕJAKÄIGUST ÜLE JÕE. Ka Theoderic, piiskopi vend, oma sulastega ja Bertold Võnnust koguvad sõjaväe ja lähevad, kui talv on juba tagasi tulemas, Ugandisse ja leides kogu maa lätlaste poolt laastatud ja Tartu linnuse, mille lätlased olid samuti varem maha põletanud, mahajäetuna, lähevad üle jõe, mida nimetatakse Emajõeks³¹, ja tungides küladesse ning väheseid leides, liiguvad edasi metsadesse, kus paganad olid kõige tihedamas rägastikus teinud mingi raidtõkke ja kõikjal ümberringi rainunud suured puud maha, et sõjaväe tulles päästa seal ennast ja oma vara.

PAGANATE RAIDTÕKKE VALLUTAMISEST. Nad astuvad nii-
siis lähenevale kristlaste sõjaväele julgesti vastu ja kaitsevad ennast õige kaua, sest tee oli raske, lõpuks ei suuda hulgale vastu panna, pööravad selja ja pagevad metsadesse. Kuid teised jälitavad põge-
nejaid ja löövad maha, keda kätte said, viisid naised ja lapsed vangi, ajavad hobused ja hulga karja ära, riisuvad palju vara. Sest sinna oli kokku põgenenud inimesi kogu sellest maakonnast³² ja neil oli kogu oma vara kaasas. Ja jaganud kogu saagi omavahel, pöördusid nad koos vangidega Liivimaale tagasi.

DE EXPEDITIONE MAGNA PRIMA IN GERWAM. Celebrata vero Dominice nativitatis solempnitate, cum frigoris instat asperitas et viarum congelantur profunditates, mittentes episcopi per omnia castra Lyvonie et per omnes provincias Lettorum, ut veniant cum Theuthonicis in expeditionem, et mittentes milites suos cum peregrinis et fratribus milicie collectionem exercitus apud castrum Beverin statuerunt. Et ibat episcopus Theodericus Estiensis cum eis et celebrata epyphania Domini processerunt in Ugauniam, et erant circiter quatuor milia Theuthonicorum, peditum simul et equitum, et Lyvonum et Lettorum alia totidem. Et ibant in provinciam Tharbitensem et transeuntes Matrem Aquarum venerunt ad indaginem, quam ante christiani destruxerant, et quiescentibus ibi peregrinis Lyvones et Letti et qui erant velociore de exercitu processerunt in Waigam et despoliantes totam provinciam apud castellum Somelinde se congregaverunt. Sequenti die venerunt ad suos in Waiga et quiescentes tribus diebus totam terram in circuitu despoliaverunt et domos et villas flammis tradiderunt et multos capientes, multos interficientes spolia multa tulerunt. Et quarto die procedentes in Gerwam diviserunt exercitum per omnes provincias ac villas et multos de paganis comprehendentes occiderunt et *mulieres et parvulos*²⁰ captivos duxerunt et pecora multa et equos et spolia rapientes et in villa, que Carethen vocatur, congregationem suam habentes omnia, que in circuitu erant, incendio vastaverunt. Erat autem tunc villa Carethen pulcherrima et magna et populosa, sicut omnes ville in Gerwen et in tota Estonia fuerunt, que postmodum omnes sepius a nostris vastate et incense sunt. Post triduum revertentes cum omni rapina villas ac provincias adiacentes incenderunt, Mocham videlicet ac Normegundam, et sic tandem ad stagnum, quod Worcegerrewe vocatur, devenerunt et in glacie euntes in Lyvoniam cum gaudio redierunt.

8. DE EXPEDITIONE RUTHENORUM. Audiens itaque rex magnus Nogardie, Mysteslawe, exercitum Theuthonicorum in Estonia, surrexit et ipse cum quindecim milibus virorum et abiit in Waygam et de Wayga processit in Gerwam et non inventis Theuthonicis progressus est in Harien et obsedit castrum Warbole et pugnavit cum eis per dies aliquot; et promiserunt ei castrenses, ut recederet, septingentas marcas nagatarum, et reversus est in terram suam²¹.

9. DE MISSIONE SACERDOTIS SALOMONIS IN SACKALAM. Post reditum vero Theuthonicorum ab expeditione in Rigam misit episcopus Estiensis sacerdotem suum Salomonem in Saccalam, ut eis predicationis verbum ministraret et baptismi sacramentum, quod iam dudum se voverant recepturos, celebraret. Et venit in castrum Viliende et receptus est a quibusdam salutatusque est salutatione oris et non cordis, qualiter Iudas Dominum salutavit²². Et predicans eis *verbum salutis*²³, quosdam ex eis baptizavit. Sed Saccalanenses et Ugaunenses audientes exercitum Ruthenorum in Estonia congregaverunt exercitum de omnibus provinciis suis. Salomon ergo sacerdos, ut audivit congregationem ipsorum, divertit a castro cum suis et cogitavit redire in Lyvoniam.

DE SACERDOTIS INTERFECTIONE SOCIORUMQUE EIUS. Lembito vero de Saccala assumpta turba Estonum persequutus est sacerdotem et inventum nocte interfecit et Theodericum et

21 Liber Regum quartus III, 27.

22 Evangelium secundum Mattheum XXVI, 49.

23 Actus Apostolorum XIII, 26.

33 Jõulud, 25. detsember 1211.

34 Ladinakeelses tekstis «provincia». Tundub, nagu eristaks kroonik siinkohal liivlaste linnusepiirkondi ja latgalite kogukondlikku asustust, kuigi üldiselt jääb mulje, et linnused olid nii liivlastel kui ka latgalitel kogu halduslik-territoriaalse jaotuse aluseks.

35 Kolmekuningapäeval, 6. jaanuaril 1212.

36 Samuti nagu Revala, Sakala, Ugandi (rahvaomasem olnuks õigupoolest Oandi) puhul, kus pole vastavald elavald toponüüme tänapäeva keeles, on

sõandatud tugineda ajalookirjanduse nimetraditsioonile, kasutades sealsid vasteld kroonika eestikeelseid tõlkes. «Wai-ga» puhul peaks ajalookirjanduse traditsiooni küll õigupoolest tegema korrektlivi, tuginedes toponüümik V. Palli arvamiselle: keelelised õigem oleds Vaia, Valamaa. Kuna Vaiga (nagu Nurmegundegi) oli ühekihelkonnaline maa-kond, oleds siin mõeldav «provincia» vastena anda ka «kihel-kond» (rüüstanud kogu kihel-konna).

37 Somelinde linnust ei osata samastada ühegi teadaoleva linnamäega. Seda on üritatud paigutada Soomevere külla Palamusel, Kuremaa järvest lääne pool või jällegi Vala-tusse, mille saksakeelne nimi on Somelindt meenutavalt Somel. Seal pole aga sobivat linnamäge. On avaldatud arva-mist, et Somelinde kul oletami si Valamaa keskne linnus võinuks olla pigem Tarakve-res, Linnutajamäel. «Some-linde» võiks tähendada Soome-linna, Soomelinnust. Krooni- kas on Somelinde linnust ni-metatud «castellum» (mitte «castrum», nagu tavaliselt). Tõenäoliselt pole autor taht-nud sellega mingit sisulist vahet teha.

38 Kareda (Suur-Kareda) on küla Paide rajoonis, kannab praegu Esna küla nime. Kroonikast jääb mulje, et Kareda oli Jär-vamaa keskseid külasid.

39 Et maakonnanimi «Mocha» puhul pole tänapäevani ulatu-vat nimetraditsiooni ning ei ole teada, kuidas see nimi võis eesti keeles kõlada (Taani hin-damlsraamat annab Møge), pole tõlkes üritatud sellele eestikeelsest vastet anda. Nime-tus Möhu on tuletatud Möhk-küla (Mochkull) ja samanimelise jõe (Mökhjoggi, Mecho fluvius, Mächo-küllajäcki) ni-mest. See on Põltsamaa jõgi. Ka Möhu oli ühekihelkonnali-ne maakond.

40 Vürst Mstislav Mstislavits Udalo.

41 See oli Varbola Jaanilinn, väga võimas linnus õue pindalaga umbes 2 ha ning valliga, mille välissein ulatub praegugi 7–10 meetrini. Ka vene leetopissid toovad teate Mstislavi sõjakäl-gust Varbola (Vorobjini) lin-nuse alla, kul 1214. a., uue Pihkva vürsti Vsevolod Boris-sovitši ja Toropetsi vürsti Da-võdi osavõtul. Pihkva vürst Vladimir Mstislavits oli aga ära aetud alles 1212. aasta ke-vadel (aprillil palku), seetõttu on peetud võimalikuks, et 1212. aasta aprillil ja 1214. aasta veebruaril vahel tegid vene väed veel uue, teise sõjakäigu Varbola alla. See oluivat ala-nud 1. veebruaril 1214 (6722). Üldiselt ollakse küll seda meelt, et tegemist on olnud ainult ühe üritusega, mille da-teerimise ning osavõtjate loe-teluga on leetopissis eksitud. S. A. Anninski seab aga kaht-luse alla vürst Vladimiri ära-ajamise dateeringu Henriku kroonikas.

42 Seda salka (turba) on peetud Lembitu kaaskonnaks.

ESIMESEST SUUREST SÕJAKÄIGUST JÄRVAMAAL. Pärast issanda sündimise püha³³ pühitsemist aga, kui saabub karm pakane ja põhjatud teed kinni külmuvad, saadavad piiskopid mööda kõiki Liivimaa linnuseid ja kõiki lätlaste maakondi³⁴, et nad tuleksid koos sakslastega sõjakäigule, ja saates välja oma rüütlid koos ristisõdi-jatega ja sõjateenistuse vendadega, määrasid nad sõjaväe kogune-mise Beverini linnuse juurde. Ja nendega läks Eestimaa piiskop Theoderic ja pühitsenud issanda ilmumise püha³⁵, liikusid nad edasi Ugandisse ja oli nelja tuhande ümber sakslasi, jala- ja ratsamehi, ja liivlasi ja lätlaste teist niipalju. Ja nad läksid Tartu kihelkonda ja minnes üle Emajõe tulid raidtõkke juurde, mille kristlased olid enne ära lõhkunud, ja kui ristisõdijad seal puhkasid, liikusid liivlased ja lätlased ja kes olid sõjaväe hulgast kiiremad edasi Vaigasse³⁶ ja, rüüstates kogu maakonna, tulid kokku Somelinde³⁷ linnuse juurde. Järgmisel päeval tulid nad omade juurde Vaigasse ja, puhates kolm päeva, rüüstasid kogu maa ümberkaudu ning tegid majad ja külad tuleroaks ning võttes paljusid kinni ja tappes paljusid, said palju saaki. Ja liikudes neljandal päeval edasi Järvamaale, jaotasid sõja-väe laiali mööda kõiki kihelkondi ja külasid, võtsid kinni ja tapsid palju paganaid ning viisid naisi ja lapsi vangi, röövides hulga karja ja hobuseid ja saaki, ja külas, mida hüütakse Kareda³⁸, oli nende kogunemine, kõik, mis ümberkaudu oli, laastasid nad tulega. Aga Kareda küla oli siis väga ilus ja suur ja rahvarohke, nagu olid kõik külad Järvamaal ja kogu Eestimaal, mida kõiki hiljem meie omad sageli laastasid ja põletasid. Kolme päeva pärast kogu röövsaagiga tagasi pöördudes, põletasid nad läheduses olevaid külasid ja maa-kondi, nimelt Möhut³⁹ ja Normegundet, ja jõudsid nii lõpuks välja järve äärde, mida kutsutakse Võrtsjärveks, ja pöördusid mööda jääd minnes rõõmuga Liivimaale tagasi.

(8) VENELASTE SÕJAKÄIGUST. Nüüd Novgorodi suurkuningas Mysteslawe⁴⁰, kuuldes sakslaste sõjaväge olevat Eestimaal, tõusis ise ka viieteistkümnemehega ja läks Vaigasse ja liikus Vaigast edasi Järvamaale, ja leidmata sakslasi, läks edasi Harju-maale ja piiras Varbola linnust⁴¹ ja võitles nendega mõne päeva; ja linnuses olejad lubasid talle, et ta lahkuks, seitsesada marka nogaatasid ja ta pöördus oma maale tagasi.

(9) PREESTER SALOMONI LÄKITAMISEST SAKALASSE. Pärast sakslaste Riiga tagasitulekut sõjakäigult läkitas aga Eestimaa piiskop oma preestri Salomoni Sakalasse, et ta varustaks neid usu-kuulutuse sõnaga ja pühitseks ristimise sakramenti, mida nad juba ammu olid tootanud vastu võtta. Ja ta tuli Viljandi linnusesse ja mõned võtsid ta seal vastu ja tervitasid teda, nagu Juudas issandat tervitas, suu, mitte aga südame tervitusega. Ja jutlustades neile lunastuse sõna, ristis ta neist mõningad. Kuid sakalased ja ugalased, saades kuulda, et venelaste sõjavägi on Eestimaal, kogusid sõjaväe kõigist oma kihelkondadest. Niisiis preester Salomon, kui ta kuulis nende kogunemisest, lahkus koos omadega linnusest ja mõtles tagasi minna Liivimaale.

PREESTRI JA TEMA KAASLASTE TAPMISEST. Kuid Lembitu Sakalast, võtnud salga⁴² eestlasi, ajas preestrit taga, ja tappis ta öösel, kui oli leidnud, ja tema tõlgid Theoderici ja Philippi koos

Philippum interpretes suos cum quibusdam aliis, qui omnes pro fide Christi occubuerunt et in martyrum, ut speramus, consortium transmigraverunt. Erat autem Philippus idem de gente Lettonum et in curia episcopi enutritus et adeo fidelis effectus, ut interpres ad ceteras gentes docendas mitteretur, et sicut martyrii particeps factus est, sic et *beatitudinis eterne* compos fieri meruit²⁴.

10. Lembito vero post interfectionem istorum reversus est ad exercitum suum, et Ruthenis existentibus in Estonia ipsi interim in Rusciam abierunt et intrantes civitatem Plicekowe ceperunt occidere de populo, et facto strepitu quodam cum clamore a Ruthenis ipsi repente cum spoliis et cum captivis quibusdam fugientes redierunt in Ungauiniam, et Rutheni reversi invenerunt civitatem suam despoliatam.

11. DE PACE ITERUM FACTA CUM ESTONIBUS. Tunc Lyvones et Letti et Estones propter pestilenciam et famem, que indurabant super eos, *bellorum incommode*²⁵ fastidientes miserunt nuncios in invicem et exclusis Rigensibus fecerunt pacem. Et cessantibus bellis confestim fames hominumque cessavit mortalitas.

12. DE REVERSIONE EPISCOPORUM IN THEUTHONIAM. Post hec resoluta glacie maris et Dune reversi sunt in Theuthoniam episcopus Verdensis et Padelbornensis cum peregrinis suis, et remansit in Riga Philippus Raceburgensis episcopus. Qui inter summos fuerat in curia imperatoris Ottonis et, cum sententia excommunicationis contra eum lata fuisset, ipse ob vitandam presenciam ipsius usque in quartum annum in Lyvoniam peregrinatus est.

13. Post quorum discessum Rutheni de Plecekowe indignati contra Woldemarum regulum suum, eo quod filiam suam fratri episcopi de Riga tradiderit in uxorem, expulerunt eum de civitate cum familia sua. Qui confugiens ad regem de Plosceke parvam ab eo consolationem accepit, unde Rigam descendens cum viris suis a genero suo et familia episcopi honorifice susceptus est.

XVI

1. DE ANNO XIII°. Annus erat dominice incarnationis millesimus ducentessimus duodecimus et antistitis quartus decimus, de cuius adventu cum peregrinis gaudebat ecclesia Lyvonensis. Et occurrerunt ei omnes una cum rege Woldemaro excipientes eum cum Dei laudibus; et dedit episcopus regi benedictionem et munera in caritate de omnibus, que adduxerat de Theuthonia, et *pietatis studio*¹ sufficienter in omnibus ipsi fecit ministrari.

DE EXPEDITIONE ESTONUM IN COYWEMUNDE ET DE PACE RENOVATA USQUE IN TERCIVM ANNUM. Estones vero de omnibus Maritimis provinciis convenerant cum exercitu magno et residebant in Coiwemunde, habentes secum Isfridum, nuncium Rigensium, quem audito episcopi et peregrinorum adventu *diversis penis cruciatum*² in Rigam remiserunt. Et ipsi fugientes in terram suam redierunt. Unde Lyvones et Letti missis nunciis in Estoniam de pace, quam inter se fecerant, renovanda suaserunt. Et gavisi sunt Estones et remiserunt cum eis viros suos in Thoreydam, et vocatus

24 Breviaar.

25. Breviaar.

1 Missaal.

2 Martüroloogium (16. VI).

- 43 Novgorodi esimene leetopiss nimetab Pihkva põletajate ja rüüstajate 6721. (1212.) aastal jumalakartmata leedulasi. See toimunud peetripaastu ajal (ajavahemikus 20. V — 29. VI 1212): «Peetripaastu ajal võtsid jumalakartmata leedulased ära Pihkva ja panid põlema; sest pihkvalased olid sel ajal ära ajanud enda juurest vürst Volodimiri, aga pihkvalased olid järele, ning tegid palju kurja ja läksid ära.» Ja Pihkva leetopiss: «Ja leedulased tulid peetripaastu ajal ja panid Pihkva põlema ning läksid vangidega ära.» On vähem tõenäoline, et eestlased ja leedulased oleksid saatnud korda ühise sõjakäigu. Ajalooolikad ei kõnele nimelt midagi eestlaste ja leedulaste koostöösuhetest — hoopis vastupidi (IX, 1–4; XIII, 4). 1212. a., varsti pärast Lembitu retke tungisid leedulased just Sakalasse riisuma (XVI, 8). Tõenäolisemalt ajas leetopissikirjutaja lihtsalt paganarahvad segamini.
- 44 Otto IV (1182 — 19. V 1218) — Saksa kuningas aastast 1198, Saksa-Rooma riigi keiser aastast 1209, sai troonile pärast oma konkurendi Svaabi hertsogi Philippi tapmist 1208. Sattunud vastuollu paavst Innocentius III-ga, heideti 18. novembril 1210 kirikust välja.
- 45 Ta lahkus Liivimaalt juunis 1215.
- 46 Originaaltekstis «Woldemar».
- 47 Theoderic'ile.
- 48 Ladinakeelses tekstis esineva sõna «familla» üpris täpne eestikeelne vaste on «pere», kuigi see siinkohal (ja mujal) on mõnevõrra tinglik, tähendades mitte perekonda, vaid peret laiemas mõttes, kodakondselt, teenijaskonda.
- 49 Aprilliks või mais 1212.

mõningate teistega, kes kõik langesid Kristuse usu eest ja siirdusid, nagu loodame, märtrite osasaamisse. See Philipp aga oli leedulaste hõimust, piiskopi õukonnas üles kasvatatud ja nii ustavaks tehtud, et teda läkitati tõlgina teisi paganahõime õpetama, ja nii nagu ta sai märtrisurma osaliseks, nõnda on ta ka ära teeninud igavese õndsuse osaliseks saada.

(10) Lembito aga pöördus pärast nende tapmist tagasi oma sõjaväe juurde, ja venelaste viibides Eestimaal läksid nad vahepeal ise Venemaale ja tungides Pihkva linna sisse, hakkasid rahvast tapma, kui aga venelased kära ja kisa tegid, tulid nad saagiga ja mõningate vangidega kiiresti põgenedes tagasi Ugandisse, ja tagasipöördunud venelased leidsid oma linna rüüstatuna eest⁴³.

(11) RAHU TAASSÖLMIMISEST EESTLASTEGA. Siis olid liivlased, lätlased ja eestlased katku ja nälja tõttu, mis püsisid visalt nende kallal, sõja raskustest tülinud ja nad saatsid vastastikku saadikuid ja tegid rahu, jättes riialased sellest välja. Ja kui sõjad lakkasid, lakkas sedamaid nalg ja inimeste suremine.

(12) PIISKOPPIDE TAGASIPÖÖRDUMISEST SAKSAMAALE. Pärast seda, kui mere ja Väina jää oli lagunenu, pöördusid Verdeni ja Paderborni piiskop oma ristsõdijatega Saksamaale tagasi, ja Riiga jäi Philipp, Ratzeburgi piiskop. Ta oli keiser Otto⁴⁴ õukonnas olnud üks kõrgemaid, ja kui selle vastu kuulutati kirikuvande otsus, tuli ise, et tema juures olemist vältida, neljaks aastaks ristsõdijana Liivimaale⁴⁵.

(13) Pärast nende ärasõitu pahandasid Pihkva venelased oma kuningakese Woldemari⁴⁶ peale, sest ta oli oma tütre andnud naiseks Riia piiskopi vennale⁴⁷, ja nad ajasid ta linnast koos ta perega⁴⁸ minema⁴⁹. Polotski kuninga juurde põgenedes sai ta sellelt vähe lohutust, mistõttu sõidab oma meestega alla Riiga, kus ta väimees ja piiskopi pere ta auga vastu võtsid.

XVI

(1) NELJATEISTKÜMNENDAST AASTAST. Oli issanda lihaks-
saamise tuhande kahesaja kaheteistkümnend ja ülemkarjase nelja-
teistkümnend aasta ja Liivimaa kirik rõõmutses ta päralejõudmise üle
koos ristsõdijatega. Ja kõik tõttasid talle vastu koos kuningas
Woldemariga, võttes teda vastu jumala kiitusega; ja piiskop andis
kuningale õnnistuse ja kingitusi armastuses kõigest, mida ta oli
kaasa toonud Saksamaalt, ja laskis heasoovlikkuse püüdes tema eest
kõige pooldest küllaldaselt hoolitseda.

EESTLASTE SÕJAKÄIGUST KOIVA SUUDMESSE JA RAHU
UUENDAMISEST KOLMEKS AASTAKS. Eestlased aga olid kokku
tulnud suure sõjaväega kõigist Mereäärseist kihelkondadest ja seisid
Koiva suudmes, pidades endi juures riialaste saadikut Isfridi; kuul-
nud piiskopi ja ristsõdijate saabumisest, saatsid nad ta Riiga tagasi,
olles piinanud mitmel viisil. Ja ise läksid nad põgenedes oma maale
tagasi. Seejärel läkitasid liivlased ja lätlased saadikud Eestimaale
ja soovitasid uuendada rahu, mille nad omavahel olid teinud. Ja
eestlased rõõmustasid ja saatsid koos nendega oma mehi Turaidasse

est episcopus cum fratribus milicie et senioribus de Riga, et convenerunt cum nunciis Estonum *quirentes, que iusta sunt*³ et que tantorum sit causa bellorum. Et post multas verborum contentiones tandem facta est pax ad tres annos per omnia, relictis tamen Saccalanensibus usque ad fluvium Palam in episcopi et Theuthonicorum potestate, ut, qui datis obsidibus fidem se christianam accipere promiserunt, integraliter iure baptismatis suscepto gaudeant et christianitatis. Unde facta pace cum Estonibus cessavit tam in Riga quam in Lyvoniam et Estonia hominum mortalitas, non tamen *quievit a bellis*⁴. Nam Lyvones quidam perfidi, qui erant adhuc filii sanguinarii, lacerantes ubera matris ecclesie *querebant omne consilium, qualiter fratres milicie, qui erant in Sygewalde, dolo tenerent*⁵ et defraudarent, ut ipsis eiectis de terra facilius familiam episcopi cum aliis Theuthonicis expellerent.

2. DE CONVENTIONE REGIS DE PLOSCEKE CUM EPISCOPO RIGENSI ET PACIS RENOVATIONE. Rex interim de Plosceke mittens vocavit episcopum, diem prefigens et locum, ut ad presenciam ipsius apud Gercike de Lyvonibus quondam sibi tributariis responsurus veniat, ut et sibi colloquentes viam mercatoribus in Duna prepararent securam et pacem renovantes facilius Letonibus resistere queant. Episcopus vero assumptis secum viris suis et rege Woldemaro cum fratribus milicie et senioribus Lyvonum et Lettorum ascendit in obviam regi. Et ibant cum eo mercatores in navibus suis, et induerunt se omnes armis suis, precavescentes insidias Letonum ex omni parte Dune. Et venientes ad regem ceperunt ea, que iusticia dictabat, cum eo retractare. Rex vero *modo blandiciis, modo minarum asperitatibus*⁶ episcopum conveniens, ut a Lyvonum baptismo cessaret, rogavit, affirmans in sua esse potestate, servos suos Lyvones vel baptizare vel non baptizatos relinquere. Est enim consuetudo regum Ruthenorum, ut quamcunque gentem expugnaverint, non fidei christiane subicere, sed ad solvendum sibi tributum et pecuniam subiugare. Sed episcopus *magis Deo obediendum iudicavit quam hominibus*⁷, magis regi celesti quam terreno, secundum quod ipse in ewangelio suo precipit, dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁸. Et ideo se neque ab incepto desistere neque predicationis officium a summo pontifice sibi iniunctum negligere constanter affirmavit. Sed neque regi tributa sua dari prohibebat, secundum quod Dominus in ewangelio suo iterum ait: *Reddite, que sunt cesaris, cesari et, que sunt Dei, Deo*⁹, quia et ipse episcopus versa vice quandoque eundem censum eciam regi pro Lyvonibus persolverat. Lyvones autem *nolentes duobus dominis servire*¹⁰, tam Ruthenis videlicet quam Theuthonicis, suggerebant episcopo in omni tempore, quatinus eos a iugo Ruthenorum omnino liberaret. Sed rex verborum iustis rationibus non acquiescens, tandem indignatus est et omnia castra Lyvonie simul et ipsam Rigam se flammis tradere comminatus exercitum suum de castro iussit exire et cum Theuthonicis bellum inire simulans ordinavit omnem populum suum in campo cum sagittariis suis et appropinquare cepit ad eos. Unde viri omnes episcopi cum rege Woldemaro et fratribus milicie et mercatores indutis armis suis audacter regi in obviam processerunt. Et cum congredierentur, Iohannes, ecclesie beate Marie prepositus, et rex

3 Liber Machabaeorum primus VII, 12; XI, 33.

4 Liber Iudicum III, 30; Liber Josue XI, 23.

5 Evangelium secundum Marcum XIV, 1; Evangelium secundum Mattheum XXVI, 4.

6 Breviar; martirológium (7. VII, 24. X).

7 Actus Apostolorum V, 29.

8 Evangelium secundum Mattheum XXVIII, 19.

9 Sealsamas XXII, 21.

10 Sealsamas VI, 24.

¹ Ristimine pani ju vastristitud feodaalsesse sõltuvusse ristivast senjöörist.

ja kutsuti piiskop koos sõjateenistuse vendadega ja vanematega Riias ja nad tulid eestlaste saadikutega kokku, uurides, mis on õiglane ja mis on nii paljude sõdade põhjuseks. Ja pärast paljusid vaidlusi tehti lõpuks rahu kolmeks aastaks kõige poolest, jättes siiski sakalased kuni Navesti jõeni piiskopi ja sakslaste võimu alla, et nemad, kes andnud pantvange, lubasid ristiusu vastu võtta, rõõmustaksid, olles täielikult vastu võtnud ristimise ja ristiusu õiguse. Pärast rahu sõlmimist eestlastega jäi niihästi Riias kui ka Liivi- ja Eestimaal inimeste suremine järele, ent polnud siiski rahu sõdadest. Sest mõned truuduseta liivlased, kes olid ikka veel verejanulised pojad, kiskudes lõhki ema, kiriku rindu, otsisid igasugust nõu, kuidas sõjateenistuse vendi, kes olid Siguldas, kurja kavalusega tabada ja ära petta, et kui nemad maalt välja heidetud, hõlpsamini piiskopi peret koos muude sakslastega välja lüüa.

(2) **POLOTSKI KUNINGA KOKKUSAAMISEST RIIA PIISKOPIGA JA RAHU UUENDAMISEST.** Vahepeal saatis Polotski kuningas ja kutsus piiskoppi, määrates ette päeva ja koha, et tuleks tema ette Jersika juures vastust andma kunagiste tema maksualuste liivlaste kohta ja et läbi rääkides valmistaksid kaupmeestele ette ohutu tee väinal ja et rahu uuendades suudaksid hõlpsamini leedulastele vastu panna. Piiskop aga, võtnud endaga kaasa oma mehi ja kuningas Woldemari koos sõjateenistuse vendadega ning liivlaste ja lätlaste vanematega, läks ülesjõe kuningale vastu. Ja temaga koos läksid kaupmehed oma laevadega ja kõik panid endale sõjariistad ümber, püsid valvel leedulaste varitsemise eest Väina mõlemalt kaldalt. Ja tulles kuninga juurde, hakkasid nad temaga arutama seda, mida õiglus nõudis. Kuningas aga, sobitades piiskopiga kord meelitustega, kord karmide ähvardustega, palus, et ta jätaks järele liivlaste ristimise, kinnitades olevat tema võimuses oma orje liivlasi kas ristida või ristimata jätta¹. Sest venelaste kuningail on kombeks, kui mõne rahva on alla heitnud, mitte ristiusule alistada, vaid sundida tasuma endale andamit ja raha. Kuid piiskop arvas, et tuleb pigem kuulata jumala kui inimeste sõna, enam taevase kui maa-pealse kuninga sõna, selle järgi, mis ta ise oma evangeeliumis käsib, öeldes: «Minge, õpetage kõiki rahvaid, ristides neid isa ja poja ja püha vaimu nimel.» Seetõttu kinnitas ta visalt, et ta ei tagane alus-
tatust ega jäta unarusse kõrgeima ülempreestri poolt tema peale pandud usu kuulutamise ametit. Kuid ta ei takistanud ka andmast kuningale tema andameid selle järgi, mis issand jälle ütleb oma evangeeliumis: «Andke keisrile, mis keisri kohus, ja jumalale, mis jumala kohus», sest ka piiskop ise oli omalt poolt mõnikord seda maksu liivlaste eest kuningale tasunud. Liivlased aga, tahtmata kahte isandat teenida, see on nii venelasi kui sakslasi, käisid piiskopile alatasa peale, et ta nad päriselt vabastaks venelaste ikkest. Kuid kuningas ei jäänud sõnade õigete põhjendustega rahule, vihas-
tas lõpuks, ähvardas anda tuleroaks kõik Liivimaa linnused ja üht-
lasi ka Riia enda, käskis oma sõjaväel linnusest välja tulla ja lastes paista, nagu astuks ta võitlusse sakslastega, seadis väljal kogu oma rahva üles koos oma vibuküttidega ja hakkas nendele lähenema. Siis astusid kõik piiskopi mehed koos kuningas Woldemariga ja sõja-
teenistuse vendadega ja kaupmehed, olles sõjariistad ümber pannud, kuningale julgesti vastu. Ja kui nad tulid vastamisi, Johannes, õndsas

Woldemarus cum aliis quibusdam inter media agmina transeuntes regem commonitum habebant, ne bellis suis novellam turbaret ecclesiam, ne et ipse cum populo suo turbaretur a Theuthonicis, qui erant omnes fortes in armis suis et habebant desiderium magnum cum Ruthenis pugnandi. Quorum audaciam veritus rex exercitum suum redire iussit et transiens ad episcopum et tamquam patrem spirituales salutans veneratus est; similiter et ipse tamquam filius ab eo receptus est. Et commanentes ad tempus verborum interloquutionibus omnia, *que pacis erant, diligenter inquirebant*¹¹.

DE PACE FACTA CUM REGE ET LYVONIA LIBERA RELICTA. Unde tandem rex Dei fortassis edoctus instinctu Lyvoniam totam domno episcopo liberam reliquit, ut pax inter eos perpetua firmaretur tam contra Letones quam contra alios paganos et via mercatoribus in Duna semper libera prestaretur. Et his peractis rex cum mercatoribus et cum omni populo suo Dunam ascendens et *reversus est in Ploceke civitatem suam cum gaudio*¹². Sed et episcopus cum omnibus suis maiori gaudio descendens, rediit in Lyvoniam.

3. DE CONTENTIONE LETTORUM CUM FRATRIBUS MILICIE ET DE CONIURATIONE LYVONUM CUM LETTIS. Post horum reversionem orta est contentio magna inter fratres milicie de Wenden et Lettos de Autine, qui tunc erant in sorte episcopi, de agris et arboribus apum. Et lesis quibusdam Lettis a fratribus, pervenit ad episcopum querimonia, et surrexit domnus episcopus cum venerabili domno Philippo Raceburgensi episcopo et convocavit fratres milicie cum Lyvonibus et Lettis ad placitum, ut sedando litem ad pristinam eos concordiam revocaret. Et litigantes verborum altercationibus duobus diebus nullam inter eos pacis reconciliationem adinvenire potuerunt. Unde Lyvones et Letti recedentes a Theuthonicis inter se coniuraverunt et gladiatorum calcatione coniurationem suam pagano more confirmaverunt. Quorum primus erat Caupo, cuius verba erant in hunc modum, ut numquam a fide Christi recederet, sed ut pro Lyvonibus et Lettis ad episcopum intercederet, ut eis iura christianitatis alleviarentur. Sed ceteri omnes intentionem suam non curantes, contra fratres milicie coniurantes Theuthonicos omnes et nomen christianum de terra Lyvonum expellere cogitabant. Quo viso *reversi sunt episcopi et fratres milicie cum omnibus amicis suis, qui venerant cum eis, unusquisque in munitionem suam*¹³.

DE CONSPIRATIONE ET CONFEDERATIONE LYVONUM THOREDENSIVM CONTRA NOMEN CHRISTIANUM ET CONTRA RIGENSES. Tunc congregati sunt Lyvones de Sattesele in castrum suum et mittentes ad Lenewordenses et Holmenses et Thoredenses et ad omnes Lyvones et Lettos, ut haberent consilium. Et consenserunt eis omnes et ceperunt firmare omnia castra sua, ut collectis frugibus subito in castra recipiantur. Et innotuit sermo Danieli de Leneworde, qui procurator erat ibidem advocacie, et misit et cepit omnes seniores Lyvones illius provincie, qui conscii erant consiliorum malorum, et proiecit eos in vincula et castrum eorum incendit.

DE INCENDIO CASTRORUM PERFIDORUM. Similiter Rigenses intelligentes cogitationes pessimas Holmensium, miserunt et destruxerunt summitatem castri ipsorum lapidei, quod primus eorum

¹¹ Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

¹² Sealsamas X, 17.

¹³ Liber primus Esdrae II, 1.

2 Autine oli 1209—1213 piiskopi, hiljem ordu valduses.

3 Provincia.

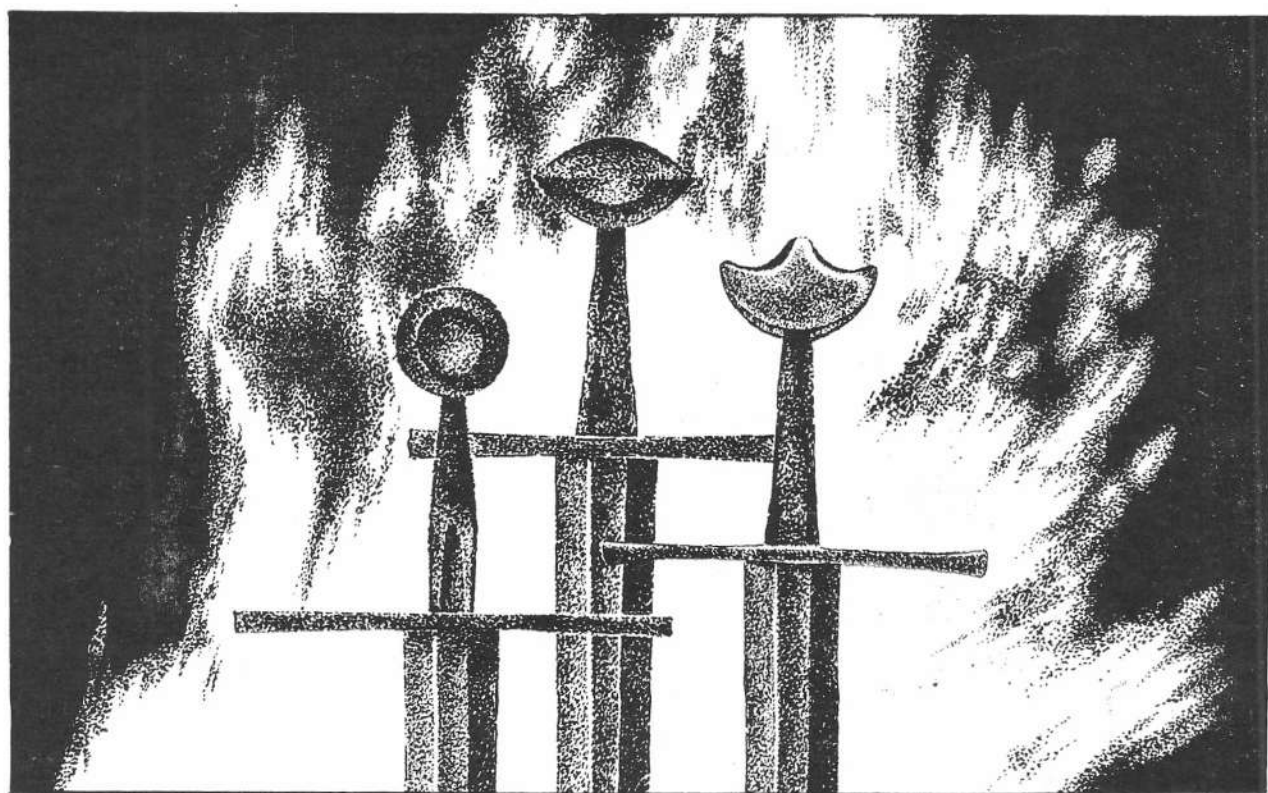
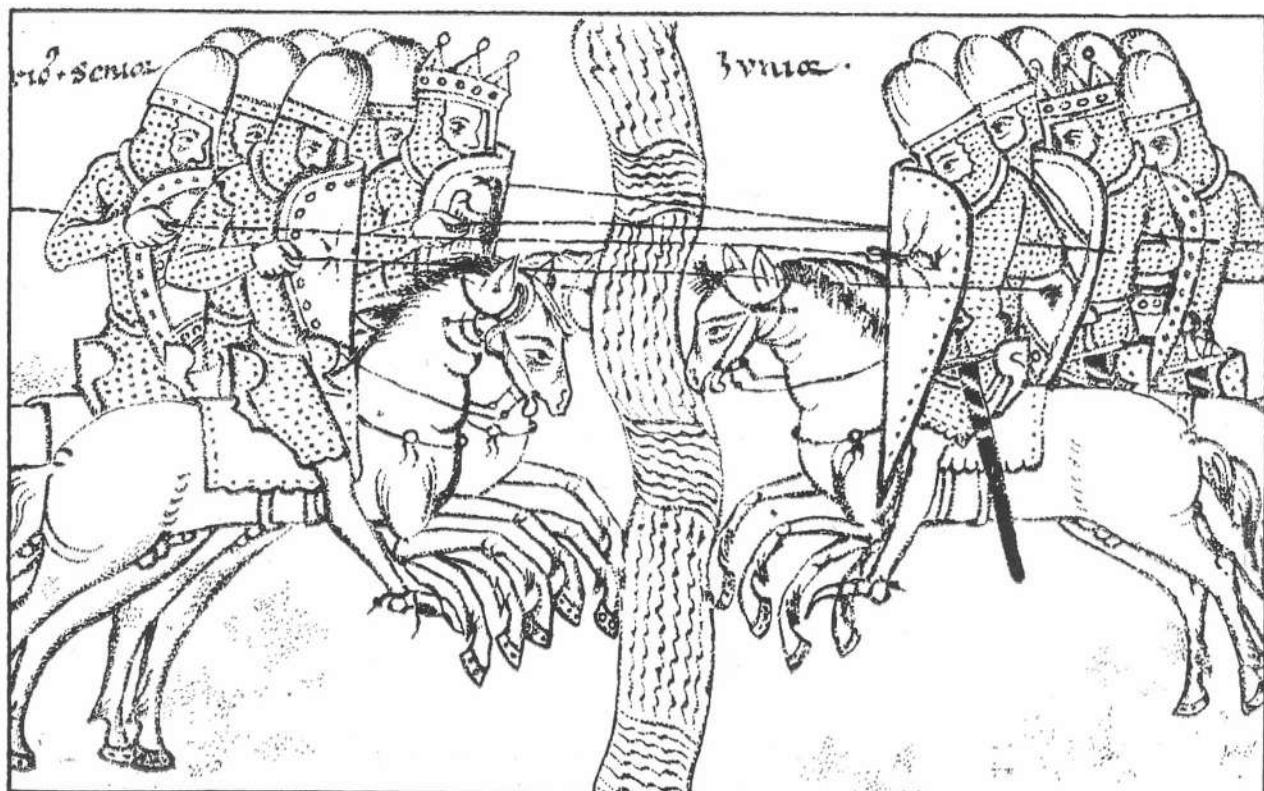
Maarja kiriku praost, ja kuningas Woldemar koos mõningate teistega, minnes keskele vägede vahele, manitsesid kuningat, et ta ei häiriks oma sõdadega noort kirikut, et ka teda koos ta rahvaga ei häiriks sakslased, kes olid kõik tugevad oma sõjariistades ja kel oli suur iha võidelda venelastega. Nende südidusest kohkunud, käskis kuningas oma sõjaväel tagasi minna ja siirdudes piiskopi juurde, avaldas talle austust, tervitades teda kui vaimulikku isa, samuti võttis see tema enda kui poja vastu. Ja jäädes kõnelemise ajaks kokku, arutasid nad läbirääkimisel hoolikalt kõike, mis rahuks puutus.

RAHU SÖLMIMISEST KUNINGAGA JA LIIVIMAA VABAKS-JÄTMISEST. Siis lõpuks jättis kuningas, võib-olla jumala õhutusest õppust võttes, kogu Liivimaa vabana isand piiskopile, et nende vahel kinnitataks igavene rahu niihästi leedulaste kui teiste paganate vastu ja kaupmeestele oleks alati kindlustatud vaba tee Väinal. Ja kui see oli sooritatud, pöördus kuningas, sõites koos kaupmeestega ja kogu oma rahvaga Väinat pidi üles, rõõmuga oma linna Polotskisse tagasi. Aga ka piiskop koos kõigi omadega, sõites veel suurema rõõmuga alla, läks Liivimaale tagasi.

(3) **LÄTLASTE TULIST SÕJATEENISTUSE VENDADEGA JA LIIVLASTE NING LÄTLASTE VANDENÕUST.** Pärast nende tagasitulekut puhkes suur tüli põldude ja mesipuude pärast Võnnu sõjateenistuse vendade ja Autine lätlaste vahel, kes siis olid piiskopi osas². Ja et vennad olid mõnele lätlasele ülekohut teinud, jõudis kaebus piiskopi ette ja tõusis isand piiskop koos auväärse isanda Philippiga, Ratzeburgi piiskopiga ja kutsus sõjateenistuse vennad koos liivlaste ja lätlastega nõupidamisele, et tüli vaigistamisega kutsuda neid tagasi endisele üksmeelele. Ja nad vaidlesid teineteisega sõneldes kaks päeva ega suutnud omavahel jõuda mingile rahu-kokkuleppele. Seepärast liivlased ja lätlased sakslaste juurest lahkudes tegid omavahel vandenõu ja kinnitasid oma vandenõu paganate kombel mõõkadele astumisega. Nende hulgas esimene oli Caupo, kelle sõnad olid sedamoodi, et ta kunagi ei tagane Kristuse usust, kuid astub liivlaste ja lätlaste eest välja piiskopi ees, et neil kergendataks kristluse kohustusi. Kuid kõik teised, ilma tema kavatsusest hoolimata, tegid vandenõu sõjateenistuse vendade vastu ja mõtlesid kõik sakslased ja Kristuse nime liivlaste maalt välja lüüa. Seda nähes pöördusid piiskopid ja sõjateenistuse vennad koos kõigi oma sõpradega, kes olid tulnud ühes nendega, igaüks oma kindlusse tagasi.

TURAJA LIIVLASTE VANDENÕUST JA LIIDUST KRISTUSE NIME JA RIIALASTE VASTU. Siis kogunesid Sattesele liivlased oma linnusesse ja saatsid lielvärdelastele, holmlastele ja turaidalastele ja kõigile liivlastele ja lätlastele, et nad nõu peaksid. Ja kõik olid nendega nõus ja hakkasid kindlustama kõiki oma linnuseid, et kui vili koristatud, äkki linnustesse tagasi tõmbuda. Ja see otsus sai teatavaks Danielile Lielvärdest, kes oli seal foogti ameti pidaja, ja ta saatis ning võttis kinni kõik selle maakonna³ liivi vanemad, kes olid kaasteadjad õelates kavatsustes, ja heitis nad ahelaisse ja süüitas nende linnuse põlema.

ÄRAANDJATE LINNUSTE PÕLETAMISEST. Samuti saatsid riialased, mõistnud holmlaste väga pahu mõtteid, ja hävitasid ülemise osa nende kivilinnusel, mille oli ehitanud nende esimene

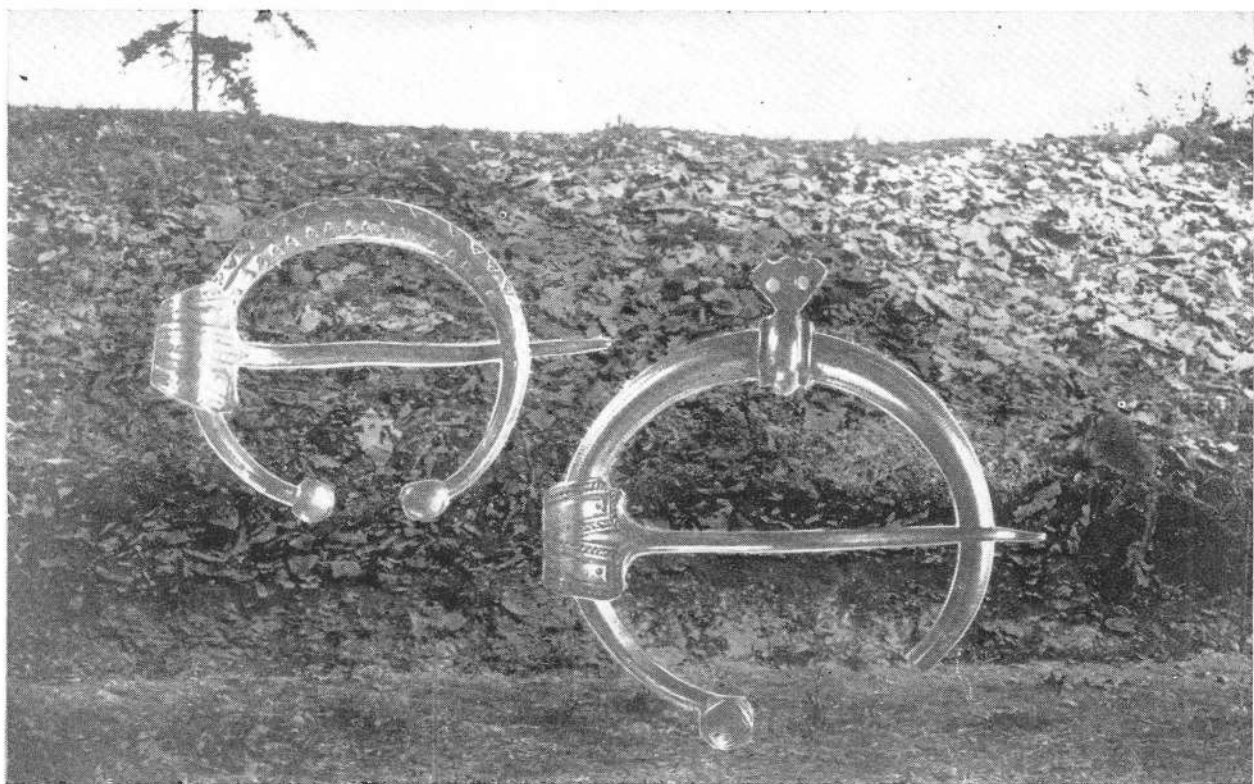
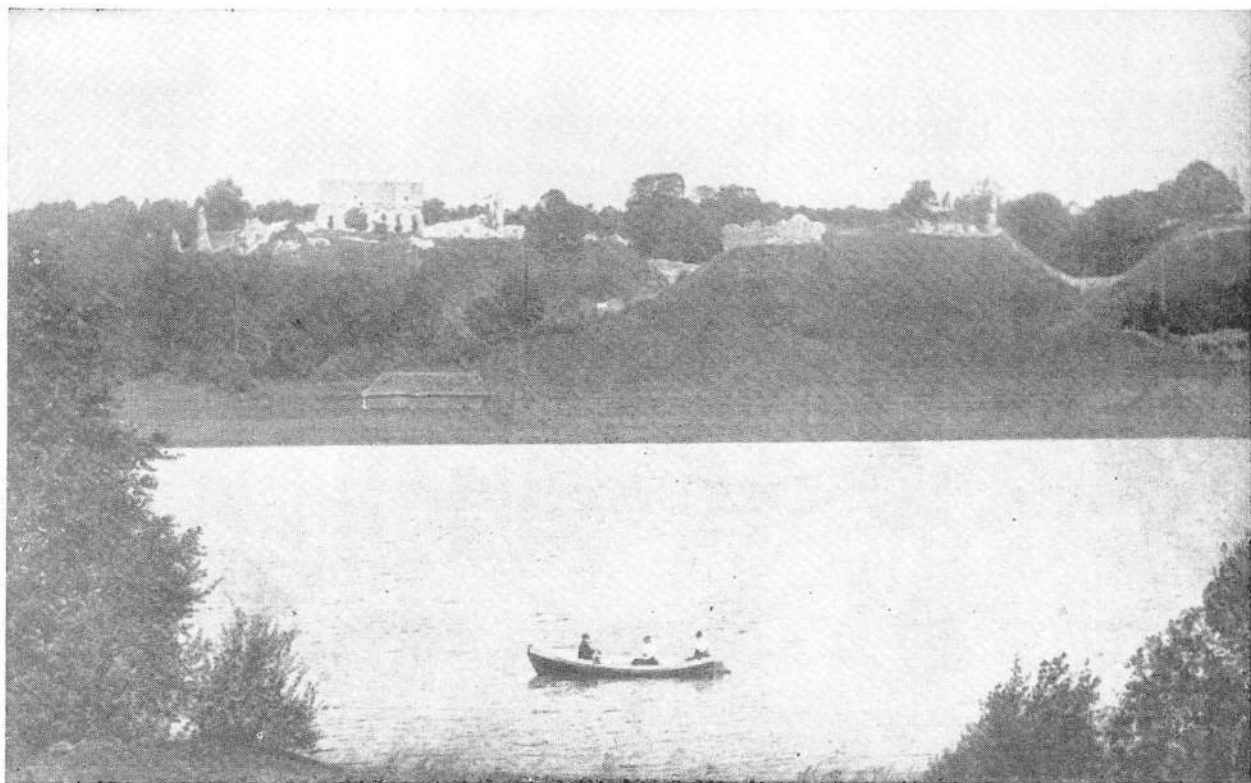
Ratsariütlid 13. sajandil. Ei meestel ega hobustel ole veel täisturvist.

Saksa päritoluga mõõgad iseloomuliku ristikujulise käepidemega.

Otepää linramägi lõunast.

Eesti alalt leitud noorema rauaaja odaotsi.

Viljandi lossimägi.

Hoburaudsõled Varbola maalinna valli taustal.

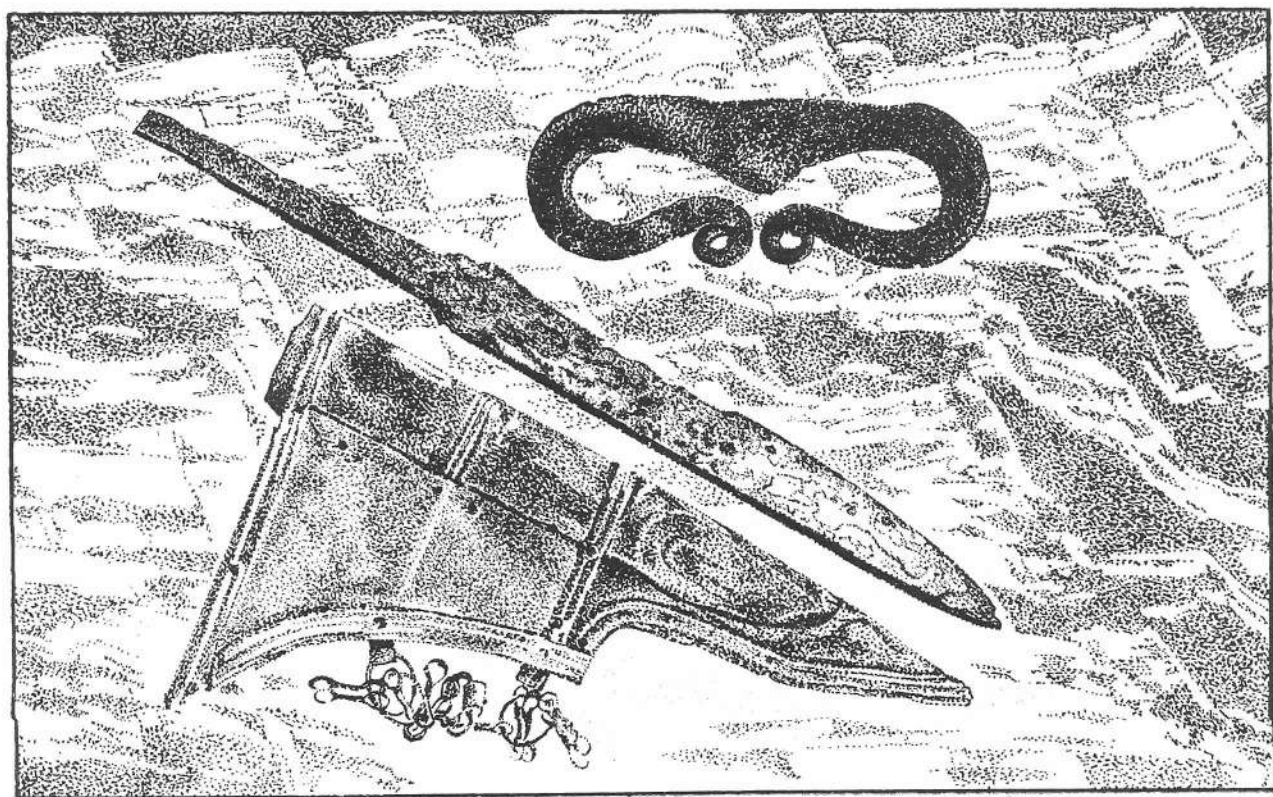
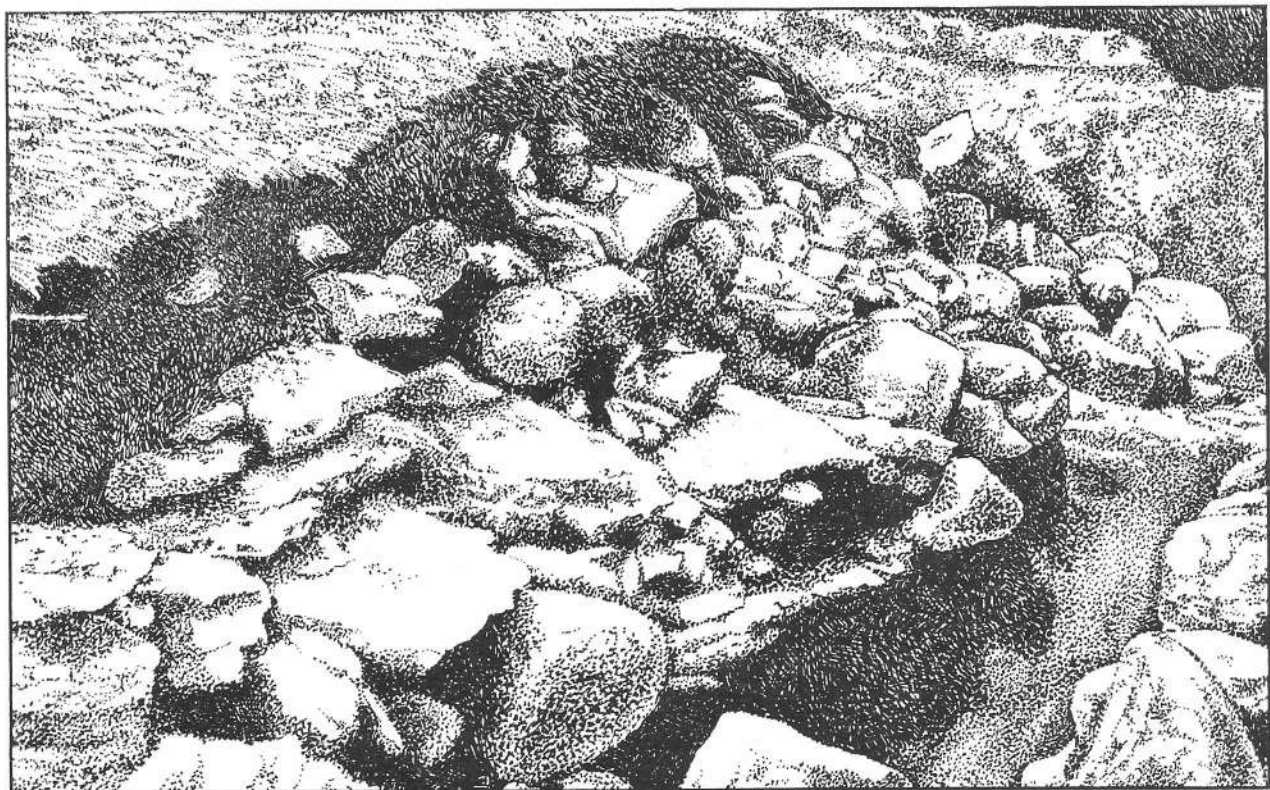
Lõhavere linnamägi.

Kohtla-Käva mündileid 11. sajandi teisest poolest.

Lohu Jaanilinna linnamägi.

Lõhavere linnamäe jalamil asunud kaev.

Lohu linnuse paevalli detail.

Tuleraud, puss ja noatupp.

episcopus Meynardus edificaverat. Et mittentes in Thoreydam castrum Thoredensium fecerunt noctis silencio incendi, ne post collectionem ipsorum in castro bella contra Rigenses forciora pararent. Unde post incensionem castrorum *dissipatum est consilium perfidorum*¹⁴. Lyvones vero Satteselenses, iam dudum in castrum suum recepti, bellum contra fratres milicie in Sygewalde inchoantes ceperunt familiam ipsorum persequi et occidere quosdam ex eis. At illi exeuntes de castello Sygewaldensi, quod noviter edificaverant, et effugabant eos occurrentes eis et persequentes eos occiderunt ex eis. Lyvones quoque plures et forciores prioribus iterum obviantes illis et persequentes eos et interficientes ex eis repulerunt eos in castellum suum. Et in hunc modum diebus aliquot contendebant. Et audivit episcopus litem ipsorum et missis nunciis causam belli ipsorum requirebat. Et venerunt nuncii Lyvonum Rigam et querimonias multas de Rodolfo magistro fratrum milicie proponentes agros et prata et pecunias sibi ablatas referebant. Et misit episcopus Alebrandum sacerdotem, qui eos baptizaverat, cum aliis quibusdam, et euntes frustra laborabant nec litem ipsam determinare valebant. Ipse etiam episcopus cum Philippo Raceburgensi Thoreidam veniebat et vocatis Lyvonibus cum fratribus milicie causas ipsorum audiebat. Et Lyvones cum armis suis trans flumen sedebant et Theuthonicis loquebantur et in multis fratres milicie accusabant. Et promisit episcopus restitutionem omnium iniuste ablatorum. De hiis vero, que pro excessibus eorum acceperant, sicut ea iuste demeruerunt, ita nec restitui promittebantur. Et prudentum virorum consilio pueros ipsorum episcopus obsides requirebat, ne a fide christiana recederent. Sed ipsi nec obsides dare nec episcopo nec fratribus milicie obedire, sed fidem christianam cum Theuthonicis omnibus extirpare de terra cogitabant. Quod intelligentes episcopi Rigam redierunt. Sed sequens cum lacrimis supplicabat, ut iterum mitteretur episcopus Raceburgensis cum preposito, si forte quiescerent et salutaris adhuc doctrine monita reciperent. Et missus est Philippus Raceburgensis cum preposito Iohanne et Theoderico fratre episcopi et Caupone et aliis quam pluribus ad ipsos Lyvones. Et consederunt omnes cum Lyvonibus ante castrum ipsorum, retractantes *que pacis erant et iusticie*¹⁵. Sed quidam ex ipsis venientes post tergum et mendaciter nunciabant fratres milicie cum exercitu provinciam spoliare. Unde cum clamore magno ac strepitu rapientes prepositum et Theodericum fratrem episcopi et Gerhardum advocatum et milites et clericos cum servis omnibus traxerunt in castrum et verberantes eos in custodiam posuerunt. Et volebant episcopum rapere; sed prohibebat eos et comminabatur eis sacerdos ipsius et interpret Henricus de Lettis. Cessante vero clamore et insania eorum rogavit episcopus prepositum suum cum omnibus aliis sibi restitui et minas pro huiusmodi illusionem superaddidit. Et reducti sunt omnes, et monebat eos episcopus iterum atque iterum, ne baptismatis sacramenta contempnerent, ne christianitatis sue Deique culturam violarent, ne ad paganismum redirent, puerosque ipsorum duos vel tres obsides exigebat. At illi blande quidem respondentes obsides dare non curaverunt. Et ait episcopus: *O increduli corde et dura facie*¹⁶ et lingua blandiloqua, cognoscite creatorem vestrum. Et ait, quid si forte quiescant et Deum verum cognoscant et ritus paganorum derelinquant. Nichil

14 Liber Joh V, 13; Nehemia IV, 15.

15 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

16 Prophetia Ezechielis II, 4; Jeremias V, 23.

4 See oli foogt Idumeas (vt. XVI, 7).

5 Provincia.

6 Piiskopi foogt Turaidas.

piiskop Meynard. Ja saates Turaidasse, lasksid nad öö vaikuses turaidalaste linnuse põlema süüdata, et need pärast kogunemist linnusesse ei sepitseks tõsisemaid võitlusi riialaste vastu. Nii tehti pärast linnuste põletamist truudusetute nõu tühjaks. Sattesele liivlased aga, kes juba ammu olid oma linnusesse taandunud, alustades sõda sõjateenistuse vendade vastu Siguldas, hakkasid nende peret jälitama ja mõningaid neist tapma. Ent need, väljudes Sigulda kastellist, mille nad olid hiljuti ehitanud, ajasid neile vastu astunud põgenema ja jälitades neid, tapsid mõned neist. Ka löid liivlased, arvukamad ja tugevamad eelmistest, nad nende kastelli tagasi, astudes neile uuesti vastu ning neid taga ajades ja mõned nendest tappes. Sel kombel võitlesid nad mõnda päeva. Ja piiskop kuulis nende tülist ja läkitanud saadikud, päris järele nende sõja põhjust. Ja tulid Riiga liivlaste saadikud ja, esitades palju kaebusi sõjateenistuse vendade meistri Rodolphi peale, jutustasid, et nendelt on ära võetud põlde ja niite ja vara. Ja piiskop saatis preester Alebrandi, kes oli nad ristinud, koos mõningate teistega; tulnud kohale, nägid nad asjata vaeva ega suutnud tüli ennast lõpetada. Ka piiskop ise koos Ratzeburgi Philippiga tuli Turaidasse ja, kutsunud liivlased koos sõjateenistuse vendadega, kuulas nende tüliasia. Ja liivlased oma sõjariistadega peatusid teisel pool jõge ja kõnelesid sakslastega ja süüdistasid sõjateenistuse vendi paljus. Ja piiskop lubas, et kõik ülekohtuselt äravõetu tagastatakse. Mis puutub aga sellesse, mis nad olid võtnud nende üleastumiste pärast, siis seda ei lubanud nad tagastada, sest selle olid nad õigusega omandanud. Ja tarkade meeste nõuandel nõudis piiskop nende poisse pantvangideks, et nad ristiusust ei taganeks. Kuid nad ei mõtelnud ei pantvange anda ega piiskopi või sõjateenistuse vendade sõna kuulata, vaid ristiusu koos kõigi sakslastega maalt välja juurida. Sellest aru saades läksid piiskopid Riiga tagasi. Kuid neile järgneja palus pisarsilmi, et saadetakse uuesti Ratzeburgi piiskop koos praostiga, et kas nad ehk oleksid rahunenud ja õndsakstegeva õpetuse manitsused ikkagi vastu võtnud. Ja saadeti nende liivlaste juurde Ratzeburgi Philipp koos praost Johannesega, Theodericiga, piiskopi vennaga⁴, ja Caupoga ja õige paljude muudega. Ja kõik võtsid istet koos liivlastega nende linnuse ees, arutades rahu ja õigluse asju. Kuid mõned neist tulid seljatagant ja teatasid valelikult, et sõjateenistuse vennad sõjaväega rüüstavad maakonda⁵. Siis, haarates suure kisa ja käraga praosti ja Theoderici, piiskopi venna, ja foogt Gerhardi⁶ ja rüütlid ja vaimulikud koos kõigi sulastega, tirisid nad linnusesse ja neid pekstes panid nad vahi alla. Ja nad tahtsid piiskopi kinni võtta, kuid neid takistas ja ähvardas ta preester ja tõlk Läti Henric. Aga nende kisa ja määramise vaibudes, palus piiskop talle ta praost koos kõigi teistega tagasi anda ja lisan ähvardusi sellise mõnituse eest. Ja kõik toodi tagasi ja piiskop manitses neid ikka ja jälle, et nad ei põlgaks ristimise sakramente, ei teotaks oma ristiusku ja jumala kummardamist, ei pöörduks paganauskus tagasi ja nõudis kaht või kolme nende poisikest pantvangiks. Ent nemad, vastates küll lahkesti, ei hoolinud pantvange anda. Ja lausub piiskop: «Oo uskmatu siidamega ja karmi näoga ja libitseva keelega, tundke ära oma looja.» Ja ta ütleb, et kas nad ehk ei jääks rahule ja tunneks ära tõelise jumala ja jätaks maha paganate kombetalitused. Aga midagi saavutamata,

vero proficientes, sed quasi aerem frustra verberantes¹⁷ reversi sunt in Rigam. Et Lyvones non minus contra fratres milicie bellare ceperunt.

4. DE OBSIDIONE CASTRI SATTESELE ET EXPUGNATIONE EIUSDEM. Episcopus igitur Albertus zizaniam a tritico¹⁸ separare et mala in terra orta volens extirpare antequam multiplicentur, convocat peregrinos cum magistro milicie et fratribus suis et Rigenses et Lyvones, qui adhuc in sua steterunt fidelitate. Et conveniunt omnes et collecto exercitu magno et assumptis secum omnibus, que necessaria erant, procedunt in Thoreidam, obsidentes castrum idem Dabrelis, in quo fuerunt Lyvones apostatantes, et non solum Lyvones fratrum milicie, sed et Lyvones episcopi de alia parte Coiwe, quorum princeps ac senior fuit Vesike. Et exeuntes Lyvones a castro a posteriori parte et quibusdam de exercitu lesis tollebant equos et spolia eorum et reversi sunt in castrum, dicentes: *Confortamini, Lyvones, et pugnate, ne serviatis*¹⁹ *Theuthonicis.* Et pugnaverunt, defendentes se diebus multis. Theuthonici vero patherellis munitionem castri destruunt, lapides multos et magnos in castrum proiciunt, *homines et iumenta multa interficiunt*²⁰. Alii sagittis Lyvones a defensione repellunt, ledentes ex eis quam plures, alii propugnaculum erigunt, quod nocte sequenti ventus in terram proicit, et clamor magnus fit et exultatio in castro, diisque suis secundum antiquas consuetudines honorem impendentes animalia mactant, canes et hircos immolantes ad illusionem christianorum in faciem episcopi et totius exercitus de castro proiciunt. Sed frustratur omnis labor eorum. Nam propugnaculum forcius erigitur, turris lignea repente firmatur, ad fossatum desuper impellitur, castrum desubtus foditur. Russinus interea de castri summitate Bertoldum magistrum de Wenden, draugum suum, id est consocium, alloquitur, tollens galeam de capite et inclinans de munitione, pacis ac familiaritatis pristina verba proponens. Et subito a balistario sagittam in caput suum recipiens cecidit et postea mortuus est. Fodientes itaque in vallo Theuthonici die ac nocte non requiescunt, donec ad summitatem castri appropinquant, donec vallum scinditur, donec munitio tota iam venire ad terram expectatur. Et videntes Lyvones altitudinem castri sui firmissimi iam ad yma declinare, *consternati animo et mente confusi*²¹ seniores suos, Assen cum ceteris, ad episcopum mittunt, veniam petunt, ut non occidantur supplicant. Episcopus vero, ut ad fidei sacramenta revertantur persuadet, vexillum suum in castrum mittit, quod ab aliis elevatur et ab aliis proicitur. Unde Asse ad tormenta ligatur, bellum innovatur, *fit novissima pugna peior priore*²². Unde tandem tradentes se vexillum beate Marie sursum erigunt, episcopo colla sua subiciunt²³, ut parcatur eis suppliciter exorant, ut fidem Christi neglectam cicius recipiant, ut sacramentalia cuncta deinceps firmiter observent, ut ritus paganorum numquam amplius ad memoriam revocent. Misertus autem eorum episcopus exercitum prohibet, ne castrum subintrent, ne supplicantes interficiant, ne multorum animas gehenne tradant. Et obediens fideliter exercitus et reverenciam exhibens episcopo cessavit a bellis et pepercit infidelibus, ut fideles efficerentur. Et reversus est episcopus cum suis in civitatem suam, ducens secum Lyvonum eorundem seniores, ceteris iniungens, ut subsequantur ad

17 Epistola Pauli ad Corinthios prima IX, 26.

18 Evangelium secundum Mattheum XIII, 25.

19 Liber primus Samuelis IV, 9.

20 Prophetia Ezechielis XIV, 13; XXIX, 8.

21 Liber Machabaeorum primus III, 31; Prophetia Daniellis II, 3.

22 Evangelium secundum Lucam XI, 26.

23 Ecclesiasticus LI, 34; Jeremias XXVII, 12.

7 «Spolia» ei tähenda mitte ainult saaki üldse, vaid ka vaenlaselt võetud sõjavarustust, eriti kaitserelvastust.

8 Vt. pt. XIV, komm. 21.

9 Ladinakeelses tekstis läti keelne sõna («draugum», akusa-tiivis).

10 Ilmselt samane Asso'ga (vt. pt. IV, komm. 6).

vaid just nagu asjata õhku pekstes, pöördusid nad Riiga tagasi. Ja liivlased hakkasid sellest mitte vähem sõdima sõjateenistuse vendade vastu.

(4) SATTESELE LINNUSE PIIRAMISEST JA SELLE VALLUTAMISEST. Piiskop Albert niisiis, tahtes lusted nisust eraldada ja maal tekkinud kurja välja juurida, enne kui see rohkeneb, kutsub kokku ristosõdijad koos sõjateenistuse meistri ja tema vendadega ja riialased ja liivlased, kes veel olid jäänud ustavaks. Ja nad tulevad kõik kokku ja, kogunud suure sõjaväe ja võtnud kaasa kõik, mis oli tarvilik, liiguvad edasi Turaidasse, piirates sisse selle Dabreli linnuse, milles asusid usutaganejad liivlased ja mitte ainult sõjateenistuse vendade liivlased, vaid ka piiskopi liivlased Koiva teiselt kaldalt, kelle pealik ja vanem oli Vesike. Ja liivlased väljusid linnusest tagantpoolt, haavasid mõningaid sõjaväe hulgast, võtsid nende hobused ja sõjavarustuse⁷ ja pöördusid tagasi linnusesse, öeldes: «Olge kindlad, liivlased, ja võideldge, et te ei peaks sakslasi orjama.» Ja nad võitlesid, kaitstes ennast hulga päevi. Sakslased aga purustavad paterellidega linnuse kindlustuse, pilluvad palju suuri kive linnusesse, tapavad inimesi ja hulga veiseid. Teised ajavad liivlasi kaitselt nooltega minema, vigastades neist õige paljusid; kolmandad püstitavad kaitseehitise⁸, mille järgmisel ööl tuul maha viskab, ja puhkeb suur kisa ja rõõmuhõiskamine linnuses ning osutades oma jumalaile austust muistsete kommete järgi, tapavad nad loomi, ohverdades koeri ja sikke ja viskavad kristlaste pilkamiseks linnusest alla piiskopi ja kogu sõjaväe palge ees. Kuid kogu nende vaev läheb tühja. Sest püstitatakse tugevam kaitseehitis, tugevdatakse kiiresti puutorni, tõugatakse ülaltpoolt kraavi kohale, kaevatakse alt linnust. Vahepeal kõnetab Russin linnuse tipult Bertoldi, Vönnu meistrit, kui oma draugsi⁹, see on seltsimeest, võttes kiivri peast ja kummardades kindlustuselt alla, esitades rahu ja endise sõpruse sõnu. Ja äkki, saades ammukütilt noole pähe, kukkus maha ja suri hiljemini. Niisiis sakslased, kaevates valli kallal, ei puhka päeval ega öösel, kuni nad lähenevad linnuse ülaosani, kuni vall praguneb, kuni on oodata juba kogu kindlustuse mahavarisemist. Ja liivlased, nähes oma kõige kindlama linnuse kõrgust juba alla kaldumas, saadavad, heitunud hingega ja hämmeldunud vaimuga, oma vanemad, Asse¹⁰ koos teistega, piiskopi juurde, paluvad andestust, anuvad, et neid ei tapetaks. Piiskop aga veenab, et nad pöörduksid tagasi usu sakramentide juurde, saadab linnusesse oma lipu, mille ühed tõstavad üles ja teised viskavad maha. Sellepärast seotakse Asse piinamiseks kinni, sõda algab uuesti, puhkeb viimne võitlus, kurjem eelmisest. Siis lõpuks alistudes nad tõstavad üleval õndsas Maarja lipu üles, painutavad oma kaelu piiskopi ees ja paluvad härdalt, et ta heidaks neile armu, et nad võtavad ärapõlatud ristiusu viibimata jälle vastu, et nad peavad edaspidi kindlalt kinni kõigist pühadest asjadest, et nad kunagi enam ei tuleta meelde paganate kombetalitusi. Piiskop aga, halastanud nende peale, keelab sõjaväel, et nad linnusesse sisse ei läheks, ei tapaks armu paluvaid, ei saadaks paljude hingi põrgusse. Ja sõjavägi, ustavalt sõna kuuldes ja piiskopile austust osutades, katkestas võitlused ja heitis armu ebaustavaile, et nad saaksid ustavaiks. Ja piiskop pöördus koos omadega tagasi oma linna, viies endaga kaasa nende liivlaste vanemad, teistele tehes kohuseks,

baptismi sacramenta renovanda pacisque pristina tranquillitatem reformandam.

DE PACIS REFORMATIONE CUM LYVONIBUS. Et venerunt nuncii Lyvonum sequentes episcopum in Rigam, veniam petentes coram omni multitudine. Et ait episcopus: „Si renunciaveritis“, inquit, „falsorum deorum cultibus et ex toto corde vestro²⁴ ad unius Dei culturam reversi fueritis et satisfactionem dignam pro delictis vestris tam enormibus Deo et nobis impenderitis, tunc tandem pacem a vobis interruptam restaurabimus et vos in fraterne caritatis dilectionem recipiemus.“ At illi: „Quid“, inquiunt, „a nobis, pater, satisfactionis requiris?“ Episcopus vero requisito consilio alterius episcopi, Raceburgensis, et decani Halverstadensis, qui tunc aderat, et abbatis et prepositi sui nec non et magistri fratrum milicie et aliorum prudentum suorum respondit eis, dicens: „Pro eo, quod fidei sacramenta reiecistis et fratres milicie, dominos vestros, bello inquietastis et totam Lyvoniam ad ydolatriam retrahere voluistis et maxime in contemptum Dei altissimi et ad nostram et omnium christianorum illusionem hircos et cetera animalia diis paganorum immolantes in faciem nostram et tocus exercitus proiecistis, ideo modicam summam argenti, centum videlicet oseringos vel quinquaginta marcas argenti, ab omni provincia vestra requirimus; insuper fratribus milicie equos et armaturas suas et cetera eis ablata restituere tenemini.“ Quod audientes perfidi et adhuc satisfactionem nullam dare volentes reversi sunt ad suos, differentes et deliberantes apud se et dolos querentes, qualiter in bello rapta obtineant, qualiter episcopo nichil predicti iuris inpendant. Et mittunt alios meliores prioribus, et episcopo verba quidem plana referunt, sed fraudes in corde meditantur. Quorum perfidiam considerans Alabrandus, primus eorum sacerdos, assumit eos seorsum, docens eos et dicens: „Genimina vipperarum, qualiter effugere poteritis iram²⁵ Dei, qui semper perfidie felle repleti estis^a et pro malefactis vestris nichil satisfacere vultis? Facite ergo fructus aliquos penitentiae²⁶ et, si vere ad Deum converti volueritis, Deus erit utique vobiscum, ut qui hactenus duplici corde et inconstantes²⁷ fuistis, nunc sitis constantes in viis vestris, ut videatis auxilium Domini super vos²⁸. Nondum enim fidei plenam habuistis constantiam, nondum decimarum vestrarum oblatione Deum honorare voluistis. Nunc vero supplicate domno episcopo, ut omnium vestrorum excessuum obliviscatur et in plenariam vobis remissionem peccatorum iniungat, quatenus sincere credentes in Deum omnia christianitatis iura recipiatis integraliter et decimas frugum vestrarum Deo et Dei servitoribus tribuatis, sicut et alie gentes omnes, que sancti baptismatis fonte sunt renate²⁹. Et augebit vobis Dominus novem partes reliquas, ut magis abundetis in rebus quam ante et in pecuniis. Et liberabit vos Deus ab aliarum gentium impugnatione nec non et ab omnibus angustiis³⁰ vestris.“ Talibus monitis salutaribus auditis gavisii sunt Lyvones et reversi in Thoreidam nunciaverunt omnibus verbum Alebrandi sacerdotis. Et placuit omnibus, eo quod nullam pecunie mulctam ad presens solvere cogerentur, sperantes in futuro anno cum Estonibus Theuthonicos iterum debellare. Et venerunt omnes seniores, qui remanserant sani, de castro Dabrelis nec non et Lyvones episcopi de alia parte Coiwe, Vesike cum suis, et alii de

24 Liber primus Samuelis XII, 24.

25 Evangelium secundum Mattheum III, 7; XXIII, 33; Evangelium secundum Lucam III, 7.

a Sónaga «estis» katkeb Codex Zamosclanus'e tekst, alates uuesti sónaga «timult» XVII, 2.

26 Evangelium secundum Mattheum III, 8.

27 Epistola catholica Jacobi I, 8.

28 Liber secundus Paralipomenon XX, 17.

29 Missaal; brevilaar.

30 Liber primus Samuelis XXVI, 24.

- 11 Burchard von Schlade (Sladem). Halberstadt on linn Saksa Demokraatliku Vabariigi Magdeburgi ringkonnas. Dekaan — katoliku kirikus kõrgem vaimulik, piiskopi ja vaimulike vahelinstants, eriti toomkapiitli ees seisja või maa-dekanaadi (maakapiitli kui väiksema kirikuringkonna) juht. (Vt. ka XIV, komm. 12.)
- 12 Provincia.
- 13 Osering oli arvatavasti kindla kaaluga ($\frac{1}{2}$ marka) võrukujuline hõbedakang. See hõbedakogus oli umbes 10 kg.
- 14 S. t. Ilmselt «suursugusemaid».

et nad tuleksid järele ristimise sakramenti uuendama ja endise rahu vaikust uuesti jalule seadma.

UUESTI RAHU TEGEMISEST LIIVLASTEGA. Ja liivlaste saadikud tulid piiskopi kannul Riiga ja palusid andestust kogu rahvahulga ees. Ja piiskop ütleb: «Kui te ebajumalate kummardamisest lahti ütlete ja kogu oma südamest tagasi pöördute ühe jumala kummardamisele ja annate jumalale ja meile väärilise hüvituse oma nii määratute süütegude eest, siis alles taastame me teie poolt katkestatud rahu ja võtame teid tagasi vennaliku armastuse rüppe.» Ent nemad: «Millist,» ütlevad, «hüvitust nõuad sa meilt, isa?» Piiskop aga, küsinud nõu teiselt, Ratzeburgi piiskopilt ja Halberstadt dekaanilt¹¹, kes oli siis kohal, ja abtilt ja oma praostilt kui ka sõjateenistuse vendade meistrit ja oma teistelt arukatelt, vastas neile, öeldes: «Selle eest, et te usu sakramendid ära põlgasite ja sõjateenistuse vendi, oma isandaid, sõjaga tülitasite ja tahtsite kogu Liivimaa ebajumalakummardamisele tagasi viia ja eriti, et te kõrgeima jumala põlastamiseks ja meie ning kõigi kristlaste pilkamiseks heitsite sikke ja muid loomi, ohverdades paganate jumalaile, näkku meile ja kogu sõjaväele, me nõuame sellepärast kogu teie maakonnalt¹² mõõduka summa hõbedat, nimelt sada oseringi¹³ ehk viiskümmend marka hõbedat; peale selle olete kohustatud tagastama sõjateenistuse vendadele hobused ja nende sõjavarustuse ja muu neilt äravõetu.» Äraandjad, seda kuuldes ja ikka veel tahtmata anda mingit hüvitust, läksid tagasi omade juurde, asjaga venitades ja omavahel aru pidades ja riukaid otsides, kuidas endale jätta sõjas röövitut, kuidas piiskopile mitte midagi õiguse poolest ettemääratud tasuda. Ja nad saadavad teised, eelmistest paremad¹⁴, ja nad kõnelevad piiskopile küll selgeid sõnu, kuid hauvad südames pettust. Nende truudusetust märgates viib Alabrand, nende esimene preester, nad kõrvale, õpetab neid ja ütleb: «Rästikute sugu, kuidas te suudate ära põgeneda jumala viha eest, kes te alati olete tulvil truudusetuse sappi ega taha anda mingit hüvitust oma pahategude eest? Kandke niisiis mingit meelearanduse vilja, ja kui te tõesti tahate pöörduda jumala poole, on jumal igatahes teiega, nii et teie, kes te senini olite kaksipidise südamega ja ebakindlad, saate nüüd kindlaks oma teedel ja näete issanda abi endi üle. Sest teil pole veel olnud täit usukindlust, te pole veel tahtnud jumalat austada oma kümnnise tasumisega. Nüüd aga anuge isand piiskoppi, et ta unustaks kõik teie üleastumised ja teie pattude täielikuks andekssaamiseks teile peale paneks seda, et te siiralt jumalasse uskudes võtate endale täielikult kõik kristluse kohustused ja tasute jumalale ja jumala teenreile kümnnist teie viljadest, nii nagu kõik teised rahvad, kes on taas-sündinud püha ristimise allikast. Ja issand suurendab teile üheksat ülejäänud osa, et saate rikkamaks kui varem vara ja raha poolest. Ja jumal päästab teid teiste rahvaste pealetungist kui ka kõigist teie ahistustest.» Kuulnud selliseid lunastavaid manitsusi, said liivlased rõõmsaks ja, pöördunud tagasi Turaidasse, andsid kõigile teada preester Alebrandi sõna. Ja see meeldib kõigile, sest neid ei sunnitud praegu tasuma mingit rahatrahvi, ja nad loodavad jälle tuleval aastal eestlastega koos sõja sakslaste vastu lõpule viia. Ja tulid kõik vanemad, kes olid terveks jäänud, Dabreli linnusest kui ka piiskopi liivlased Koiva teiselt poolelt, Vesike omadega ja teised Metsepolest

Metsepole in Rigam, rogantes episcopum, ut, sicut Alebrandus edocuit, in fide Christi plenariter eos confirmet et pro malefactorum suorum satisfactione decimas annuatim eis iniungat persolvendas. *Et displicuit sermo iste tam in oculis*³¹ *episcoporum quam aliorum discretorum virorum, timentium ipsorum promissionem plenam esse omni fallacia et dolorum machinatione*³². Sed tamen supplicatione eorum importuna victus episcopus et maxime peregrinorum et tocus populi precibus assensum prebens, annuit petitioni eorum recepitque eos in filios et pace data promissionem eorum confirmavit, ut deinceps fiant fideles et decimas annuatim solvant.

5. Unde Lyvones de castro Dabrelis, sicut promiserunt, decimas solvunt annuatim, et custodivit eos Dominus hactenus ab omni impetu paganorum vel Ruthenorum. Lyvones vero episcopi ex misericordia ipsius et magna pietate mensuram hactenus pro decima solverunt. Ydumei quoque et Letti, qui ad bellum non venerunt nec fidei sacramenta violaverunt, mensuram primam a quatuor episcopis constitutam pro decima persolvunt annuatim usque in hodiernum diem. Sed qui ex eis ad idem bellum venerunt vel nuncios miserunt vel euntes in via redierunt vel saltem equos suos ad eundum sellaverunt, pecunia data suis advocatis satisfecerunt.

6. Venerunt eciam Letti de Autine Rigam, deponentes querimoniam ad episcopos contra fratres milicie de Wenden de lesione sua, insuper de arboribus suis ablatis. Et elegerunt arbitros, et data est sententia, ut Letti suas arbores apum iuramento dato reciperent in suam possessionem, fratres vero milicie agros iuramento optinerent et pro lesione data pecunia sufficienti Lettis satisfacerent.

7. Et transivit rex Woldemarus cum eisdem Lettis in Autine et fuit cum eis procurans advocaciam eorum, donec commutatione facta fratres milicie castrum Kukenois relinquerent integraliter episcopo et ipsi rursus Autine pro tertia parte Kukenois reciperent in suam possessionem. Et designata est Woldemaro advocacia Theoderici generi sui in Ydumea, Theoderico eunte in Theuthoniam.

8. Hoc tempore venerunt Letones in Kukenois, petentes pacem et viam ad Estonos. Et data est pax et via concessa ad Estonos nondum conversos. Et statim venientes cum exercitu transierunt per terram Lettorum pacifice et intrantes Saccalam comprehenderunt viros multos et occidentes eos tulerunt omnem substantiam eorum *et mulieres et parvulos*³³ *et pecora eorum rapientes secum abduxerunt. Et spolia multa asportantes reversi sunt via alia in terram suam*³⁴. Et indignati sunt eis Theuthonici, eo quod Saccalam episcopo iam subditam spoliaverunt. Et respondentes quod verum erat, dixerunt Estonos adhuc collo incedere erecto³⁵ et nec Theuthonicis nec aliis gentibus obedire.

XVII

1. Anno consecrationis sue decimo quinto reversus est antistes ecclesie Lyvonensis in Theuthoniam, commissa vice sua venerabili prememorato Raceburgensis ecclesie episcopo Philippo, qui devotissimus erat in religione et omni conversatione sua et oculis ac manibus in celum semper intentus invictum ab oratione spiritum vix

31 Liber primus Samuelis VIII, 6; XVIII, 8.

32 Ecclesiasticus I, 40.

33 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

34 Liber Regum quartus III, 27.

35 Liber Job XV, 26.

Riiga, paludes piiskoppi, nagu Alebrand oli õpetanud, et ta neid täielikult ristiusus kinnitaks ja hüvituseks nende pahategude eest kohustaks neid igal aastal tasuma kümnist. Ja see jutt oli vastumeelt nii piiskoppide kui ka teiste arusaajate meeste silmis, kes kartsid, et nende lubadus on täis igasugust pettust ja salakavalaid sepitsusi. Ent siiski, järele andes nende tungivale anumisele ja eriti kuulda võttes ristisõdijate ja kogu rahva palveid, nõustus piiskop nende palvega ja võttis nad uuesti poegadeks ja andis rahu ja kinnitas nende lubaduse, et nad edaspidi on ustavad ja tasuvad igal aastal kümnist.

(5) Sest ajast peale tasuvad liivlased Dabreli linnusest igal aastal kümnist, nagu nad töotasid, ja issand on neid tänini kaitsenud iga paganate või venelaste kallaletungi eest. Piiskopi liivlased aga on tema halastuse ja suure helduse tõttu tasunud tänini mõõtu kümnise asemel. Ka idumealased ja lätlased, kes sõtta ei tulnud ega rüvetanud usu sakramente, tasuvad nelja piiskopi poolt kindlaksmääratud esimest mõõtu kümnise asemel igal aastal kuni tänase päevani. Kuid kes neist sellesse sõtta tulid või saadikuid läkitasid või tulles teelt tagasi pöördusid või vähemalt saduldasid oma hobused minekuks, hüvitasid raha andmisega oma foogtidele.

(6) Ka tulid Riiga lätlased Autinest, esitades piiskoppidele kaebuse Võnnu sõjateenistuse vendade peale nende tehtud kahju, peale selle neilt äravõetud puude¹⁵ pärast. Ja nad valisid vahekohtunikud ja tehti otsus, et lätlased, andnud vande, saavad oma mesipuud tagasi oma valdusse, sõjateenistuse vennad aga saavad vande põhjal põllud ja hüvitavad lätlasi kahjude eest küllaldase rahasummaga.

(7) Ja kuningas Woldemar läks nendesamade lätlastega Autinesse ja oli nende juures, pidades nende foogti ametit, kuni vahetus oli toimunud, kusjuures sõjateenistuse vennad jätsid Koknese linnuse täielikult piiskopile ja ise said jällegi Koknese kolmanda osa asemel Autine oma valdusse. Ja Woldemarile määrati ta väimehe Theoderici foogtikoht Ydumeas, Theoderici minnes Saksamaale.

(8) Sel ajal tulid leedulased Koknesesse, paludes rahu ja läbipääsu eestlaste juurde. Ja anti rahu ja lubati läbipääs seni veel pööramata eestlaste juurde. Ja tulles kohe sõjaväega, läksid nad rahulikult läbi lätlaste maa ja tungides Sakalasse, võttes kinni ja tappes palju mehi, võtsid kogu nende vara ära, röövides nende naisi, lapsi ja karja, viisid endaga kaasa. Ja viies ära suure röövsaagi, pöördusid nad teist teed mööda tagasi oma maale. Ja sakslased said pahaseks nende peale, et nad rüüstasid juba piiskopile alistatud Sakalat. Ja nemad, vastates, mis oligi õige, ütlesid, et eestlased ikka veel kõnnivad sirge kaelaga ega kuula ei sakslaste ega muude rahvaste sõna.

XVII

(1) Oma ametissepühitsemise viieteistkümnendal aastal pöördus Liivimaa kiriku ülemkarjane Saksamaale, jättes oma asemele ülalnimetatud auväärse Ratzeburgi kiriku piiskopi Philippi, kes oli väga andunud jumala teenimises ja kogu oma eluviisis ja, silmad ning käed alati taeva poole suunatud, vaevalt kunagi laskis oma võitmatut

unquam relaxabat¹. Milites amando, clericos docendo, Lyvones et Theuthonicos magne pietatis caritate fovendo novam in gentibus ecclesiam summopere verbis et exemplis illuminavit². Et respiravit ecclesia diebus ipsius aliquantum a bellorum incommodis, licet essent timores intus et foris cottidie de Lyvonum et Estonum dolosis malarum cogitationum machinationibus, qui semper querebant mala contra Theuthonicos et Rigensem civitatem.

2. Letones autem pacem factam cum Theuthonicis non curantes venerunt ad Dunam et vocatis quibusdam de castro Kukenois lanceam in Dunam miserunt, paci ac familiaritati Theuthonicorum contradicentes. Et congregaverunt exercitum magnum³ et transeuntes Dunam venerunt in terram Lettorum et despoliantes villulas occiderunt multos et pervenientes usque in Tricatuam Thalibaldum, seniore illius provincie, ceperunt et Waribule filium ipsius et transeuntes Coiwam apud Ymeram homines in villis suis invenerunt et capientes et interficientes ex eis, subito reversi sunt cum omni preda sua. Et videns Rameko, quod captivus duceretur pater ipsius et frater, surrexit cum Lettis omnibus simulque cum eis Bertoldus de Wenden cum fratribus milicie, et sequebantur post eos. Et cum appropinquaret ad eos timuit^a Rameko patris sui interfectionem, si post tergum bellum eis inferret, [et] circumduxit eos via alia. Sed intelligentes hoc Lettones festinanter fugerunt et evaserunt ab eis. Postquam autem transita Duna terre sue confinia adirent, effugit ab eis Thalibaldus et decem diebus panem non comedens letus reversus est in patriam suam.

3. Eo tempore Dageruthe, pater uxoris regis Vissewalde, cum muneribus multis ibat ad regem magnum Nogardie, pacis cum eo federa componens. Qui in reversione sua captus est a fratribus milicie et ductus est in Wenden et proiectus in vincula. Et tenebatur ibidem diebus multis, donec venirent quidam de Letonia de amicis eius ad eum. Post hec gladio se ipsum perforavit.

4. Interim Woldemarus, advocatus Ydumeorum et Lettorum, multa metebat, que non seminaverat⁴, iudicans iudicia et causas eorum, et cum non placerent episcopo Raceburgensi et etiam omnibus aliis sua iudicia, ipse tandem desiderium implendo multorum abiit in Rusciam.

5. Milites etiam de Kukenois et Letti sepius eodem tempore Selones et Lettones despoliantes, villas et confinia eorum vastaverunt, et alios interficientes, alios captivos ducentes et in via frequenter insidiantes, multa eis mala intulerunt. Unde Lettones colligentes exercitum venerunt trans Dunam in provinciam Lenewordensem et comprehenderunt Lyvones in villis et occiderunt ex eis et mulieres et parvulos⁵ et pecora secum minantes et spolia multa tulerunt et seniore ipsius provincie Uldewene captivum deduxerunt. Supervenit autem Volquinus milicie Christi magister, cuius fratres cum mercatoribus Dunam ascenderant.

DE FUGA LETONUM. Persequebatur itaque magister Letones cum paucis et invasit eos post tergum et pugnavit cum eis; et cecidit princeps ac senior Lettonum et occisus est et multi cum eo, et ceteri fugerunt et evaserunt, qui in prima fuerunt acie, et Uldewene secum deduxerunt. Pro cuius redemptione postea datum est capud eiusdem

1 Breviaar (laenatud: Sulpicii Severi ep. III ad Bassulam).

2 Missaal.

3 Liber Machabaeorum primus V, 45; X, 48, 69.

a Sõnaga «timult» algab Codex Zamoscianus' es taas XVI, 4. katkenud tekst.

4 Evangelium secundum Mattheum XXV, 24, 26; Evangelium secundum Lucam XIX, 21.

5 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

vaimu lõdvaks palvetamisest. Rüütleid armastades, vaimulikke õpetades, hoolitsedes liivlaste ja sakslaste eest suure vagaduse ja armastusega, valgustas ta uut kirikut paganahõimude keskel üpris väga sõna ja eeskujuga. Ja kirik tõmbas veidi hinge tema päevil sõdade raskustest, ehkki nad kartsid iga päev seest- ja väljastpoolt liivlaste ja eestlaste salakavalate õelate mõtete sepitsuste pärast, kes otsisid alati halba sakslaste ja Riia linna vastu.

(2) Leedulased aga, hoolimata sakslastega tehtud rahust, tulid Väina äärde ja, kutsunud mõned välja Koknese linnusest, heitsid oda Väinasse, öeldes üles rahu ja sõpruse sakslastega. Ja nad kogusid suure sõjaväe ja minnes üle Väina, tulid lätlaste maale ja riisudes külakesed paljaks, tapsid paljusid ja jõudes Trikätasse, võtsid nad kinni Thalibaldi, selle maakonna¹ vanema, ja ta poja Waribule ja minnes üle Koiva, leidsid Ümera juures inimesed nende külates eest ja võttes kinni ja tappes mõned neist, pöördusid äkki koos kogu oma saagiga tagasi. Ja Rameko, nähes, et ta isa ja vend viiakse vangi, tõusis koos kõigi lätlastega ja nendega ühtlasi Bertold Vönnust sõjateenistuse vendadega ja nad läksid nendele järele. Ja kui ta nende lähedale jõudis, kartis Rameko oma isa tapmist, kui ta neile seljatangant kallale tungib, ja juhtis nad teist teed mööda ringi. Kuid seda märgates leedulased põgenesid kiiresti ja pääsesid nende käest ära. Kui nad aga pärast Väina ületamist jõudsid oma maa piirialadele, põgenes Thalibald nende juurest ja pöördus rõõmsasti tagasi oma kodumaale, kümme päeva leiba söömata.

(3) Sel ajal läks Daugeruthe, kuningas Vissewalde naise isa, paljude kingitustega Novgorodi suurvürstliku juurde ja sõlmis temaga rahuliidu. Tagasiteel võtsid sõjateenistuse vennad ta kinni, viisid Vöndu ja heitsid ahelaisse. Ja teda peeti seal palju päevi, kuni ta juurde tulid Leedumaalt mõned ta sõpradest. Pärast seda pistis ta enda mõõgaga läbi.

(4) Vahepeal lõikas Woldemar, idumealaste ja lätlaste foogt, palju, mida ta polnud külvanud, otsustades nende kohtu- ja tüliasju, ja et ta otsused polnud meelt mööda Ratzeburgi piiskopile ega ka kõigile teistele, läks ta lõpuks, täites paljude soovi, ära Venemaale.

(5) Ka rüütlid Koknesest ja lätlased rüüstasid sel ajal tihtipeale seele ja leedulasi, laastasid nende külasid ja piirimaid, ühtesid tappes, teisi vangi viies ja teel sageli varitsedes tegid neile palju kurja. Seepärast tulid leedulased, kogudes sõjaväe, üle Väina Lielvärde maakonda² ja võtsid liivlasi külates kinni ja tapsid neid, ajasid naisi ja lapsi ja kariloomi endiga kaasa ja võtsid palju saaki ja viisid vangi selle maakonna² vanema Uldewene. Neile sattus aga peale Volquin, Kristuse sõjateenistuse meister, kelle vennad olid koos kaupmeestega sõitnud Väinat mööda üles.

LEEDULASTE PÕGENEMISEST. Meister niisiis jälitas vähestega leedulasi ja tungis neile seljatangant kallale ja võitles nendega; ja langes leedulaste pealik ja vanem ning tapeti ja paljud koos temaga, teised aga, kes olid eelväes, põgenesid ja pääsesid ja viisid Uldewene endiga kaasa. Tema väljaostmiseks anti hiljemini sellesama tapetud

Lettonis occisi, ut saltem capite recepto debitas post eum celebrarent cum potationibus more paganorum exequias.

6. Hyeme sequenti Woldemarus cum uxore et filiis et omni familia sua reversus est in Lyvoniam, et receperunt eum Letti cum Ydumeis, licet non multum gaudentes, et miserunt ei sacerdotes Alabrandus et Henricus annonam et munera. Et sedit in castro Metimne, iudicans iudicia et colligens de provincia, que sibi fuerunt necessaria.

DE INTERFECTIONE STECSE, REGULI LETONUM, SOCIO-
RUMQUE EIUS. Et venerunt iterum Letones trans Dunam cum comitatu suo, et erat cum eis dux et princeps eorum Stecse, de cuius adventu gaudebant Theuthonici. Et convenerunt omnes simul, Bertoldus de Wenden cum fratribus suis, vocantes secum Woldemarum regem cum aliis Theuthonicis et Lettis. Et occurrerunt eis, ponentes insidias in via, et irruerunt super eos, occidentes ducem eorum Stecse predictum et alios quam plures, et ceteri *fugerunt, ut verbum domi nunciarent*⁶. Et siluit ecclesia diebus paucis⁷.

6 Liber Job I, 17; Liber primus Samuelis XXV, 12.

7 Liber Machabaeorum primus VII, 50.

1 Brevlaar.

2 Evangelium secundum Joannem VII, 24.

3 Liber Isaias X, 2.

4 Actus Apostolorum IV, 32.

XVIII

1. DE ANNO XVI⁰. Annus erat pontificis sextus decimus, et rediit in Lyvoniam cum peregrinis multis, inveniens ecclesiam pacis quodammodo quiete gaudentem et episcopum venerabilem predictum Raceburgensem eandem vice sua regentem. Et dispositis omnibus, que disponenda erant, iterum festinavit in Theuthoniam, ut facilius ad concilium Romanum venire posset in sequenti anno, quod erat iam duobus annis indictum, relinquens prefatum episcopum in domo et in expensa sua in Riga. Et uxor Woldemari erat et omnis familia eius ibidem, cui ministrabant omnes in caritate.

2. Ipse autem Woldemarus in Ydumea et in Letthia colligebat res et pecunias, iudicia iudicans civilia. Et occurrens ei Alebrandus, sacerdos Ydumeorum, dixit ei: *‘Oportebat te’, inquit, ‘rex, qui iudex hominum esse meruisti’*¹, iudicia iusta iudicare² et vera, non opprimendo pauperes³ nec res eorum auferendo, ne neophitos nostros conturbando magis a fide Christi faceres deviare. Et indignatus est rex et comminatus Alabrando ait: *‘Oportebit me, Alebrande, divicias et habundancias domus tue minuere.’* Nam et exercitum magnum regum Ruthenorum postea duxit in domum suam et omnia vastavit, sicut infra dicetur. Et post modicum tempus cum omni familia recessit in Rusciam.

3. DE EDIFICATIONE CASTRI VREDELANT. Post hoc episcopus Philippus Raceburgensis cum peregrinis et Gerhardo advocato transivit in Thoreidam et edificavit castellum episcopo, quod et Vredelande appellavit, quasi terram pacificans, sperans per idem castrum terram pacificari et sacerdotum et omnium virorum suorum ibi esse refugium. Et venerunt ibidem ad eum filii Thalibaldi de Tolowa, Rameke cum fratribus suis, tradentes se in potestatem episcopi, promittentes se fidem christianam a Ruthenis susceptam in Latinorum consuetudinem commutare et de duobus equis mensuram annone per singulos annos persolvere, eo quod tam pacis quam belli tempore semper tuerentur ab episcopo et essent cum Theuthonicis *cor unum et anima una*⁴ et contra Estonos et Letones

3 Metimne linnuse asukoht pole teada. Seda tuleks otsida Lielstraupe või Rubene kandist.

4 Provincia.

1 IV Lateraani kirikukogu toimus 1215. a., kokkukutsumine kuulutati välja 19. aprillil 1213.

2 Vt. XXII, 4.

3 See oli Turaida linnus Koiva paremal kaldal, mille varemend on säilinud. Saksakeelne «Vredelande» tähendab tõlkes «Rahumaa».

leedulase pea, et nad, saanud vähemalt pea tagasi, võiksid pidada temale väärilised matused jootudega paganate kombe kohaselt.

(6) Järgmisel talvel tuli Woldemar koos naise ja poegade ja kogu oma perega tagasi Liivimaale ja lätlased koos idumealastega võtsid ta vastu, ehkki suurt rõõmustamata, ja preestrid Alabrand ja Henric saatsid talle teravilja ja kingitusi. Ja ta asus Metimne³ linnusesse, mõistes kohut ja kogudes maakonnast⁴, mis tal tarvis oli.

LEEDULASTE KUNINGAKESE STECSE JA TEMA KAASLASTE TAPMISEST. Ja tulid jälle leedulased üle Väina koos oma kaaskonnaga ja nendega oli nende juht ja pealik Stecse, kelle tuleku üle sakslased rõõmutsesid. Ja tulid kõik korraga kokku, Bertold Vönnust oma vendadega, kutsudes endaga kaasa kuningas Woldemari koos teiste sakslaste ja lätlastega. Ja nad läksid neile vastu, pannes varitused teele, ja söötsid nende kallale, tappes nende juhi, ülalnimeetatud Stecse ja õige palju muid ja teised põgenesid, et koju sõna viia. Ja kirik elas väheseid päevi vaikuses.

XVIII

(1) **KUUETEISTKÜMNENDAST AASTAST.** Oli kirikupea kuue-teistkümnnes aasta ja ta tuli Liivimaale tagasi koos paljude ristisõdijatega, leides kiriku mõnevõrra tundmas rõõmu rahust ning vaikuselt ja ülalnimeetatud Ratzeburgi auväärse piiskopi seda juhtimas tema asemel. Ja korraldanud kõik, mis korraldada oli, tõttas ta jälle Saksamaale, et võiks järgmisel aastal hõlpsamini jõuda Rooma kirikukogule¹, millest oli teatatud juba kahe aasta eest, jättes ülalnimeetatud piiskopi Riiga oma majja ja oma ülalpidamisele. Ja seal samas oli Woldemari naine ja kogu ta pere, keda kõik armastusega teenisid.

(2) Woldemar ise aga kogus Ydumeas ja Lätimaal vara ja raha, mõistes kohut ilmalikes kohtuasjades. Ja ta vastu välja astudes Alebrand, idumealaste preester ütles talle: «Sinul, kuningas, kes sa oled ära teeninud olla kohtunikuks inimeste üle, tuli mõista õiglast ja õiget kohut, mitte vaeseid rõhuda ega nende vara ära võtta, et sa ei kallutaks meie vastristituid segadusse ajades Kristuse usust rohkem kõrvale eksiteele.» Ja kuningas sai vihaseks ja lausub ähvardavalt Alebrandile: «Mul tuleb, Alebrand, sinu maja rikkusi ja küllust vähendada.» Ja tõepoolest, ta tõi hiljem venelaste kuningate suure sõjaväe tema majja ja laastas kõik, nagu allpool jutustatakse². Vähe aja pärast läks ta koos kogu perega Venemaale tagasi.

(3) **VREDELANTI LINNUSE EHITAMISEST.** Pärast seda siirdus Ratzeburgi piiskop Philipp koos ristisõdijatega ja foogt Gerhardiga Turaidasse ning ehitas piiskopile kastelli, millele andis ka nimeks Vredelande³, just nagu maale rahu tuues, lootes, et selle linnuse kaudu tuuakse maale rahu ja seal tuleb preestrite ja kõigi tema meeste pelgupaik. Ja sinna tulid tema juurde Thalibaldi pojad Tälavast, Rameke koos oma vendadega, andes end piiskopi võimu alla ja lubades venelastelt vastuvõetud ristiusu muuta ladinlaste kombeks ja tasuda kahelt hobuselt iga aasta mõõt teravilja, selleks et nad nii rahu kui sõja ajal oleksid piiskopi kaitse all ning oleksid sakslastega üks süda ja üks hing ja tunneksid alati rõõmu nende kaitsest eest-

eorum semper gauderent defensione. Et recepit eos episcopus cum gaudio, remittens cum eis sacerdotem suum, qui erat prope Ymeram, qui eis fidei sacramenta ministrando discipline christiane daret inicia.

4. DE SECUNDA EXPEDITIONE IN GERCEKE. Milites interea de Kukenoys, Meynardus, Iohannes, Iordanus cum aliis, incusantes Wyssewaldum regem de Gercike, eo quod non veniret ad episcopi patris sui presenciam iam pluribus annis, postquam regnum suum ab eo recepit, sed Letonibus consilium et auxilium omni tempore preberet, et citantes eum ad satisfactionem sepius invitabant. Quod contempnens ille non venit neque responsalem misit. At illi requisito prius episcopi consensu simul cum servis suis et Lettis convenerunt et ascenderunt prope Dunam cum servis omnibus. Et appropinquantes castro Gercike quendam ex Ruthenis comprehenderunt, quem ligantes traxerunt secum nocte ad castrum. Qui conscendens primus fossatum, sicut iussus fuerat, cum vigile loquebatur, sequentibus aliis singillatim. Et putabat vigil suos cives, qui absentes fuerant, advenire. Et ascenderunt singuli, donec tandem omnes arcem munitionis tenerent. Et congregantes se simul omnes castrum in circuitu munitionis custodiebant et neminem Ruthenorum de castro exire permittebant, donec lucem diei viderent. Et facta luce descenderunt in castrum et rapuerunt omnia, que erant ibidem, et ceperunt multos et alios per fugam evadere permiserunt. Et tollentes spolia multa castroque derelicto *reversi sunt ad propria*⁵, dividentes inter se omnia, que attulerunt.

5. DE PACE FINITA. Tercius annus erat, et pax cum Estonibus facta finem accepit. Et convocatis episcopus sacerdotibus omnibus et habito capitulo et consilio cum eis, simul et militibus et senioribus Lyvonum convocatis, deliberavit de expeditione facienda in Estoniam, eo quod non venirent nec pacis innovationem curarent, quin potius semper destructionem Lyvonensis ecclesie desiderarent. Et misit episcopus per omnia castra Lettorum atque Lyvonum et de omni confinio Dune et Coiwe et congregavit exercitum magnum et fortem⁶. Et erant in Riga peregrini et mercatores multi, qui omnes exiverunt cum leticia cum magistro milicie et fratribus suis, ponentes collectionem exercitus in Coiwemunde. Et venit episcopus cum eis ibidem et volebant quidam de Lyvonibus exercitum in Curoniam convertere. Sed adhuc non venit tempus, quo Deus illius gentis vellet misereri⁷. Et facta benedictione episcopus reversus est in Rigam. Exercitus vero processit ad Saletsam, et venerunt in provinciam, que Sontagana vocatur. Et memores facti sunt Theuthonici verborum suorum et pacis, quam antea dederant provincialibus eisdem, et pacifice transeuntes eandem provinciam nichil mali eis intulerunt, nec homines de domibus suis fugantes nec fugientes persequentes, sed cum omni mansuetudine euntes, donec ad alias provincias pervenirent, qui numquam pacem cum Rigensibus facere curaverunt, putantes Rigenses ad suas partes tam remotas cum exercitu non posse pervenire. Et [erant] ex nostris circiter tria milia Theuthonicorum et Lyvonum et Lettorum alia totidem. Et ibant in glacie maris, pretereuntes Saletsam, donec venirent quo desiderabant, scilicet in Rotaliam.

5 Brevlaar.

6 Liber Machabaeorum primus V, 45; VI, 41; X, 48.

7 Missaal (laenatud: Liber Psalmorum CII, 13) sageli kesk-aegses kirjanduses.

⁴ Sellest kirjeldusest ilmneb eriti hästi, et «kindlustuse kants» (arx munitiois) oli linnuse kõrgeim kaitsetorn.

⁵ See oli sõlmitud 1212. aasta alguskuudel.

⁶ Salatsi (läti keeli «Salaca») — jõgi Läti NSV loodeosas, voolab Asti (Burtnieku) järvest merre.

laste ja leedulaste vastu. Ja piiskop võttis nad rõõmuga vastu, andes neile kaasa oma preestri, kes oli Ümera lähedal, et see neile ussakramente jagades annaks kristliku kasvatusel algõpetust.

(4) TEISEST SÕJAKÄIGUST JERSIKASSE. Vahepeal rüütlid Koknesest, Meynard, Johannes, Jordan koos teistega, süüdistades Jersika kuningat Wyssewaldi selles, et ta juba palju aastaid ei ilmu piiskopi, oma isa palge ette, pärast seda kui ta oli temalt oma kuningriigi vastu võtnud, vaid kogu aja annab leedulastele nõu ja abi, kutsusid teda ühtelugu välja, nõudes hüvitamist. Tema, põlades seda, ei tulnud ega läkitanud saadikut. Ent nemad, hankinud enne piiskopi nõusoleku, tulid koos oma sulaste ja lätlastega ühtekokku ja läksid koos kõigi sulastega üles Väina äärde. Ja lähenedes Jersika linnusele, tabasid nad kellegi venelastest, kelle nad kinni seotult vedasid öösi endaga kaasa linnuse juurde. See, ronides esimesena üle kraavi üles, nagu tal oli kästnud, rääkis valvuriga, teised järgnesid ükshaaval. Ja valvur arvas tulevat oma linlasi, kes olid ära olnud. Ja nad ronisid ükshaaval üles, kuni nad lõpuks kõik hõivasid kindlustuse kantsi. Ja kogunenud kõik ühtekokku, valvasid nad linnust ringi ümber kindlustuse ega lasknud ühtegi venelastest linnusest väljuda, enne kui nad näevad päevavalgust. Ja kui valgeks läks, laskusid nad alla linnusesse⁴ ja röövisid kõik, mis seal oli, ja võtsid paljud vangi ja lasksid teistel põgeneda. Ja võtnud palju saaki ja jätnud linnuse sinnapaika, pöördusid nad koju tagasi, jagades omavahel kõik, mis nad olid kaasa toonud.

(5) RAHU LÕPPEMISEST. Oli kolmas aasta ja eestlastega tehtud rahu jõudis lõpule⁵. Ja piiskop, kutsunud kokku kõik preestrid, pidanud kapiitli koosoleku ja nõu nendega, ühtlasi ka rüütlitega ja kokkukutsutud liivlaste vanematega, otsustas teha sõjakäigu Eesti- maale, sellepärast et nad ei tulnud ega kandnud hoolt rahu uuendamise eest, vaid pigem ihaldasid alati Liivimaa kiriku purustamist. Ja piiskop saatis mööda kõiki lätlaste ja liivlaste ning kogu Väina ja Koiva ümbruskonna linnuseid ja kogus suure ning tugeva sõjaväe. Ja Riias oli palju ristisõdijaid ja kaupmehi, kes kõik läksid rõõmuga välja koos sõjateenistuse meistri ja tema vendadega, pannes sõjaväe kogunemise Koiva suudmesse. Ja piiskop tuli koos nendega sinna ja mõned liivlastest tahtsid suunata sõjaväe Kuramaale. Kuid veel polnud saabunud aeg, mil jumal tahab selle hõimu peale halastada. Ja andnud õnnistuse, pöördus piiskop Riiga tagasi. Sõjavägi aga liikus edasi Salatsi⁶ poole ja nad jõudsid kihelkonda, mida kutsutakse Soontagana. Ja sakslased pidasid meeles oma sõnu ja rahu, mis nad olid varemini andnud neile kihelkonna asukaile, ja läbides rahulikult selle kihelkonna, ei teinud neile midagi kurja, ei ajanud inimesi nende majadest minema ega ajanud põgenejaid taga, vaid läksid täiesti heatahtlikul kombel, kuni nad jõudsid teistesse kihelkondadesse, kes kunagi polnud hoolt kandnud rahu tegemise eest riialastega, arvates, et riialased ei suuda tulla sõjaväega nende nii kaugetesse maakohtadesse. Ja meie omi [oli] umbes kolm tuhat sakslast ja liivlasi ja lätlast teist nii palju. Ja nad läksid mere jääl, minnes Salatsist mööda, kuni nad jõudsid, kuhu soovisid, nimelt Ridalasse.

DE EXPEDITIONE IN ROTALIAM. Ubi cum venirent, diviserunt exercitum suum per omnes vias et villas et invenerunt omnes viros et mulieres et parvulos⁸ et omnes homines a magnis ad minores in villis suis nullis rumoribus de adventu exercitus premunitos, et percusserunt eos in ira sua⁹ et occiderunt viros omnes. Sed et Lyvones et Letti, qui sunt crudeliores aliis gentibus, nescientes tamquam servus ewangelicus conservi sui misereri¹⁰, populum innumerabilem interfecerunt et nonnullos ex mulieribus et parvulis¹¹ trucidantes per campos et villas nemini parcere voluerunt. Et omnes vias et omnia loca sanguine paganorum colorantes persequuti sunt eos ad omnes provincias circa latus maris sitas, que Rotelewic et Rotalia vocantur. Letti quoque cum aliis persequentes quosdam ex eis in glacie maris fugientes et comprehensos statim interfecerunt et res omnes et substantiam tulerunt. Et rapuerunt filii Thalibaldi tria Lyvonica talenta argenti, exceptis vestibus et equis et spoliis multis, que omnia retulerunt in Beverin. Similiter et omnis exercitus primo die et secundo et tercio fugientes Estonos in omnibus locis insequuti sunt et interfecerunt hac et illac, donec fessi deficerent tam ipsi quam equi eorum. Tunc tandem quarto die convenerunt simul omnes in unum locum cum omni rapina sua et compellentes equos et pecora multa et mulieres et parvulos¹² et puellas ducentes secum et spolia multa cum gaudio magno reversi sunt¹³ in Lyvoniam, benedicentes Dominum pro vindicta facta in nationibus¹⁴. Et confuse sunt gentes et fecerunt ploratum et ululatum magnum. Estonia quoque plorans filios suos consolari non potuit¹⁵, quia et hic perditum sunt et in futura vita, et maxime pre multitudine interfectorum, quorum non erat numerus.

- 8 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.
- 9 Liber Machabaeorum primus II, 44.
- 10 Evangelium secundum Matthaeum XVIII, 33.
- 11 Vt. vilde 8.
- 12 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.
- 13 Evangelium secundum Lucam X, 17.
- 14 Liber Psalmorum CXLIX, 7.
- 15 Evangelium secundum Matthaeum II, 18 (vöetud ilmselt breviaari kaudu).
- 16 Liber Regum tertius III, 20.

6. DE INCENDIO [IN] CIVITATE RIGENSI. Post hec in quadragesima factum est incendium magnum in civitate Riga intempeste noctis silencio¹⁶. Et ardebat prima pars civitatis, primo videlicet edificata et primo muro cincta, ab ecclesia beate Marie, que combusta est cum campanis maioribus, usque ad domum episcopi cum domibus adiacentibus usque ad ecclesiam fratrum milicie. Et contristatus est populus maxime de campana belli dulcisona et de dampno facto in civitate. Et fusa est alia campana maior priore.

7. DE EXPUGNATIONE CASTRI SACCALANENSIS. Postquam igitur fessi de expeditione quieverunt et vires pristinas tam ipsi quam equi eorum receperunt, aliam indicunt in quadragesima expeditionem. Et euntes Rigenses cum fratribus milicie convocant secum Lyvones et Lettos et procedunt in Sackalam, relinquentes post tergum castrum Viliende et despoliantes totam terram in circuitu, tandem apud castrum Lembitu, quod Leole vocatur, ex improvise congregantur. Estonos vero, qui in castro erant, primis venientibus audacter occurrunt, timorem incutiunt. Sed illi colligentes se in unum suorum adventum expectant et sequenti die ac tercio castrum impugnantes lignorum struem super vallum comportant et ignem imponunt et vallum, quod erat ex lignis et terra compositum, incendunt, et ignis gradatim ascendendo munitioni desuper appropinquat. Videntes itaque, qui erant in castro, vallum igne consumi et timentes castrum per hoc capi, pecuniam promittunt, ut a castro recedant. Theuthonici vero nichil aliud ab eis se requirere, nisi ut baptizentur affirmant et vero pacifico reconciliati fiant eorum

7 Ladinakeelses tekstis «mida nimetatakse Rotelewic ja Rotallia» (que Rotelewic et Rotallia vocantur). Need on Ridala kihelkonna paralleelnimetused, esimene neist skandinaavia- («wic» tähendab lahte, merekäärü), teine ladinapä-rane.

8 Leisikas võrdus umbes 8 kg (40 marka). Leisika nimetus «liivi pund» (Livonicum talentum) osutab selle massiühiku kohalikule päritolule.

9 Paast oli 1215. aastal 4. märtsist 18. aprillini.

10 Arheoloogilised kaevamised selgitasid, et Lõhavere linnuse kaitsesüsteemi toeks oli siseküljel rõhtpalkidest (läbimõõt 16–18 cm) vähemalt 15 palgi-korra kõrgune sein, mida hoid-sid püsti maasse kaevatud postid (läbimõõt 30–35 cm). Tõenäoliselt oli ka valli välis- küljel palksein, nende vahe oli täidetud liivaga.

SÕJAKÄIGUST RIDALASSE. Kui nad sinna olid jõudnud, jagasid nad oma sõjaväe mööda kõiki teid ja külasid ja leidsid kõik mehed ja naised ja lapsed ja kõik inimesed, suurtest väikesteni, nende külates eest, sest mingid kuuldused sõjaväe tulekust polnud neid hoiatanud, ja nad löid neid oma vihas ja tapsid kõik mehed maha. Aga niihästi liivlased kui ka lätlased, kes on julmemad teistest rah-vastest, ja kes ei mõista armu heita, nõnda kui evangeeliumi sulane oma kaassulase peale, tapsid lugemata rahvast ja lüües maha mõned naised ja lapsed, ei tahtnud säästa kedagi väljadel ega küla-des. Ja värvides kõiki teid ja kõiki kohti paganate verrega, jälitasid nad neid kõigi mere ääres asuvate kihelkondadeni, mida kutsutakse Ridala⁷. Lätlased koos teistega jälitasid neist ka mõningaid, kes põgenesid merejääle, tapsid sedamaid, keda nad kätte said, ja viisid kõik asjad ja vara ära. Ja Thalibaldi pojad röövisid kolm leisikat⁸ hõbedat, kaasa arvamata riideid ja hobuseid ja rohket saaki, mis nad kõik viisid Beverini. Samuti ka kogu sõjavägi ajas esimesel ja teisel ja kolmandal päeval põgenevaid eestlasi kõigis paikades taga ja nad tapsid, kus aga juhtus, kuni väsimusest nõrkusid niihästi nad ise kui ka nende hobused. Siis lõpuks tulid nad neljandal päeval kõik ühte kohta kokku kogu oma röövsaagiga ja, ajades kaasa hobuseid ja hulganisti kariloomi ja viies endaga kaasa naisi ja poisikesi ja tütar-lapsi ja suurt saaki, pöördusid nad suure rõõmuga Liivimaale tagasi, kiites issandat paganatele tehtud kättemaksu eest. Ja paganad sattusid segadusse ja oli nutt ja suur halamine. Ka Eestimaa, nuttes taga oma poegi, ei suutnud end lohutada, sest nad olid hukkunud niihästi siin kui tulevases elus, kõige enam aga tapetute hulga pärast, kellel ei olnud arvu.

(6) **TULEKAHJUST RIIA LINNAS.** Pärast seda, paastu ajal⁹ puhkes südaööeelses vaikusel Riia linnas suur tulekahju. Ja põles linna esimene osa, nimelt esimesena ehitatud ja esimesena müüri-ga piiratud osa, alates õndsast Maarja kirikust, mis põles maha koos suuremate kelladega, kuni piiskopi majani koos naabermajadega kuni sõjateenistuse vendade kirikuni välja. Ja rahvas kurvastas kõige enam mahedakõlalise sõjakella ja linnale tekkinud kahju pärast. Ja valati teine kell, eelmisest suurem.

(7) **SAKALA LINNUSE VALLUTAMISEST.** Pärast seda kui nad siis olid puhanud sõjaretke väsimusest ja nad ise kui ka nende hobu-sed olid endise jõu saavutanud, määravad nad paastu ajal teise sõja-käigu. Ja riialased, minnes koos sõjateenistuse vendadega, kutsuvad endaga kaasa liivlasi ja lätlasi ja liiguvad edasi Sakalasse, jättes selja taha Viljandi linnuse ja rüüstates kogu maa ümberringi, kogu-nevad nad lõpuks ootamatult Lembitu linnuse juurde, mida kutsu-takse Leole. Eestlased aga, kes olid linnuses, astuvad esimestele tulijatele julgesti vastu ja ajavad neile hirmu peale. Kuid need, kogunenud ühte, ootavad omade tuleku ära ning järgmisel ja kol-mandal päeval linnust rünnates kannavad nad valli kohale kokku puuriida ja panevad tule otsa ja süütavad valli, mis oli palkidest ja mullast kokku pandud¹⁰, ja tuli, tõustes järk-järgult, läheneb kind-lustusele üleval. Siis linnuses olivad, nähes, et tuli hävitaib valli, ja kartes, et seeläbi linnus vallutatakse, lubavad raha, et nad linnuse alt lahkuksid. Sakslased aga kinnitavad, et nad ei nõua neilt midagi muud, kui et nad ristitaks ja tõelise rahuloojaga lepitatuina saaksid

fratres tam in hoc seculo, quam in futuro. Quod abhorrentes illi tradere se in manus ipsorum formidant. Sed Lyvones et Letti cum omni exercitu ignem adaugentes et combustionem et occisionem comminantur.

DE PACE DATA ET BAPTISMO EORUM. Illi vero vallo iam consumpto timentes occidi veniam suppliciter postulant, de castro exeunt, baptizari se promittunt. Assunt sacerdotes Iohannes Stric, Otto fratrum milicie sacerdos. Baptizatur Lembitu perfidissimus cum aliis omnibus *tam mulieribus quam parvulis et viris*¹⁷, qui in castro erant, promittentes se christianitatis iura perpetua fidelitate custodire. Quam promissionem tamen postea perfidie sue dolis violaverunt. Exercitus interim castrum subintrans et bona cuncta diripiens, equos et boves cum omnibus pecoribus educens et spolia multa tollens et inter se dividens *cum gaudio reversus est*¹⁸ in Lyvoniam, adducens secum seniores eiusdem castri, Lembitum cum aliis, qui positis pueris suis obsidibus remissi sunt in terram propriam. Et benedixerunt omnes Dominum, qui mirabiliter tradidit castrum in manus eorum absque balistarum sive machinarum impugnationibus. Et pervenit nomen Christi eciam usque ad alias provincias.

8. DE MARTYRIO SACERDOTIS SOCIORUMQUE EIUS. Erat in castello Vredelant sacerdos quidam Cystericiensis ordinis, Fredericus de Cella, quem episcopus auctoritate domni pape ad opus assumpserat ewangelii. Qui in dominica Palmarum Dominice passionis mysteria multis lacrimis celebrans et exhortationis verbum de cruce Domini dulcibus monitis astantibus ministrans, et celebrata Dominice resurrectionis solempnitate, cum scolare suo et quibusdam aliis navigio Rigam descendere volebat. Et occurrentes ei in ore fluminis Osilienses irruerunt super eum et captum cum puero suo et Lyvonibus quibusdam eum deduxerunt in pyratibus suis et in Adya flumine litus ascendentes diversis eum ibi tormentis cruciaverunt. Cum enim in celum intentus orationum suarum ad Dominum cum scolare suo funderet laudes et gratiarum ageret actiones, ipsi caput et dorsum utriusque clavis suis percucientes, irridebant dicentes: „Laula! Laula! Pappi“, secundum quod scriptum est: *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores. Sed Dominus iustus concidet cervices eorum*¹⁹, sicut infra dicetur. Post hec acuentes ligna dura et sicca et incutientes inter ungues digitorum ipsorum et carnem et membratim et punctatim laniantes ignem apposuerunt et crudeliter cruciaverunt. Et tandem securibus suis inter medium scapularum eos secantes interfecerunt et in martyrum consorcium animas eorum absque omni dubio in celum transmiserunt, proicientes corpora eorum, sicut scriptum est: *Carnes sanctorum tuorum bestiis terre, effuderunt sanguinem eorum tamquam aquam in circuitu Ierusalem, et non erat, qui sepeliret*²⁰. Lyvones quoque quosdam secum captivos deduxerunt in Osiliam, qui post reditum suum nobis omnia predicta retulerunt.

9. DE INTERFECTIONE MEYNARDI SOCIORUMQUE EIUS. Meynardus quoque de Kukenoys cum commilitonibus suis collegit iterum exercitum contra regem Wissewaldum de Gercike. Et audivit Wissewaldus et misit nuncios Letonibus, qui venerunt et exspectaverunt eos trans Dunam. Et nescientes eos illi, qui erant cum Meynardo, venerunt et ceperunt Gercike et tulerunt predam

17 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

18 Evangelium secundum Lucam X, 17.

19 Liber Psalmorum CXXIX, 3, 4.

20 Liber Psalmorum LXXIX, 2, 3; Liber Machabaeorum primus VII, 17.

11 See kroonikakoht räägib vastu käsitusele, nagu oleks Eestis tegemist olnud mingite *quasi*-feodaallinnustega, ühele ülikule (*quasi*-feodaalile) kuuluvate või allutatud linnustega. Nime võis linnus saada lihtsalt kihelkonnavanema või kihelkonna mõjukaima vanema järgi. Teiselt poolt on muidugi mõeldav, et Lembituga koos äravildud vanemad olid lihtsalt vanematekihti kuuluvad ülikud, vanemad laiemas mõttes.

12 Sõna-sõnalt ladinakeelset teksti järgides peaks tõlkima «ballistide ja masinate».

13 Maakondadesse või kihelkondadesse (ladina keeli «provincia»).

14 Saksa DV Magdeburgi ringkonnas.

15 12. aprillil 1215.

16 19. aprillil 1215.

17 Sõna «clavis» võib tõlkida «nuiadega» (clava) või «tüüridena», s. o. tüüriaerudega (clavus).

18 Need sõnad on kroonikas ees-tikeelsetena kirja pandud.

nende vendadeks nii selles ajalikus ilmas kui ka tulevases. Seda jälestades nad kardavad ennast neile kätte anda. Kuid liivlased ja lätlased koos kogu sõjaväega suurendavad tuld ja ähvardavad maha-põletamise ja tapmisega.

RAHU ANDMISEST JA NENDE RISTIMISEST. Kui aga vall oli juba hävitatud, löövad nad kartma, et nad tapetakse, hakkavad händasti armu paluma, tulevad linnusest välja, töötavad endid ristida lasta. Kohal on preestrid Johannes Stric ja sõjateenistuse vendade preester Otto. Ristitakse kõige truudusetum Lembitu koos kõigi teistega, niihästi naiste kui ka laste ja meestega, kes olid linnuses, nad lubavad igavese ustavusega ristiusu õigustest kinni pidada. Selle lubaduse murdsid nad siiski hiljemini oma äraandlikkuse riugastega. Vahepeal sõjavägi, tungides linnusesse ja röövides kogu vara, viies välja hobused ja härjad koos kõigi kariloomadega ja võttes palju saaki ja jagades omavahel, pöördus rõõmuga tagasi Liivimaale, viies endaga kaasa selle linnuse vanemad, Lembitu koos teistega¹¹, kes lasti omale maale tagasi, kui nad olid oma pojad pantvangideks andnud. Ja kõik kiitsid issandat, kes imelisel viisil oli linnuse nende kätte andnud ilma ambude või kiviheitemasinate¹² rünnakuteta. Ja Kristuse nimi jõudis ka teiste maakondadeni¹³.

(8) PREESTRI JA TA KAASLASTE MÄRTRISURMAST. Vre-delanti kastellis oli keegi tsistertslaste ordu preester Frederic Alt-Zellest¹⁴, kelle oli piiskop isand paavsti volitusel võtnud evangeliumi tööle. Ta pühitseb palmipuude pühal¹⁵ rohkete pisaratega issanda kannatuse müsteeriumi ja peab juuresolijatele mahedate manitsustega virgutuskõne issanda ristist, ja pühitsenud issanda ülestõusmise püha¹⁶, tahtis ta oma õpilasega ja mõningate teistega laevaga alla Riiga sõita. Jõesusus tulid talle vastu saarlased, tungisid talle kallale, ja võtnud tema koos ta poisikesega ja mõningate liivlas-tega kinni, viisid oma röövilaevadega minema ja, läinud Äge jõel kaldale, piinasid teda seal mitmesuguste piinadega. Kui ta nimelt taeva poole pöördunudult koos oma õpilasega oma palvetes issandale kiitust kuulutas ja tänu avaldas, mõnitasid nemad, pekstes mõlemat oma nuiadega¹⁷ pähe ja selga, lausudes: «Laula! Laula! Pappi»¹⁸, seda-mööda, nagu on kirjutatud: «Minu seljal on patused töötanud. Kuid õiglane issand raiub nende kaelad läbi», nagu sellest allpool kõne tuleb. Seejärel teritasid nad kõvad ning kuivad puud, torkasid need nende sõrmeküünte ja liha vahele, lõhestades liigehaaval ja torge-haaval, panid tule külge ja piinasid julmalt. Ja lõpuks tapsid, lüües neile oma tapritega abaluude vahele, ja saatsid nende hinged ilma mingi kahtluseta taevasse märtrite osasaamisse, heites nende kehad ära, nagu on kirjutatud: «Sinu pühakute ihu maa metselajatele; nad on valanud nende verd nagu vett Jeruusalemma ümber ja polnud kedagi, kes oleks matnud.» Nad viisid ühtlasi mõningad liivlased endiga kaasa vangi Saaremaale ja need jutustasid pärast oma tagasi-tulekut meile kõik ülalöeldu.

(9) MEYNARDI JA TA KAASLASTE TAPMISEST. Ka Meynard Koknesest koos oma võitluskaaslastega kogus uuesti sõjaväe Jersika kuninga Wissewaldi vastu. Ja Wissewald sai kuulda ja läkitas käskjalad leedulaste juurde, kes tulid ja ootasid neid teisel pool Väinat. Ja need, kes olid Meynardiga, ei teadnud nendest, tulid ja vallutasid Jersika ja said suure saagi ja hobuseid ja karja. Ja ilmus

magnam et equos et pecora. Et apparuerunt Letones ex altero littore Dune rogantes, ut naves eis adducant, ut veniant ad eos pro pace renovanda. Quorum *verbis fraudulentis nimium creduli*²¹ simplices naves eis transmittunt. Et statim transeuntes Letones, et alii alios transducentes, plures et plures subsequuntur. Tandem omnis exercitus in Dunam se proiciens transnatare cepit ad eos. Quorum multitudinem videntes milites et eorum conflictum exspectare verentes, navigio quidam ex eis Dunam descendunt et sani in Kukenoys revertuntur, alii cum Lettis per viam redeuntes a Letonibus post tergum impugnantur; et videntes Letti suorum paucitatem in fugam convertuntur. Et pugnantes milites Meynardus, Iohannes et Iordanus et non valentes tanto exercitui resistere, ceciderunt tandem interfecti ab eis. Et audivit episcopus et Rigenses et lugebant eos dicentes: *Quomodo ceciderunt fortes in bello et interierunt arma bellica!*²²

21 Liber Genesis XXXIX, 19.

22 Liber secundus Samuelis I, 25, 27.

1 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

2 Epistola Pauli ad Hebraeos XI, 13.

XIX

1. DE ANNO XVI[I]⁰. DE EXPEDITIONE OSILIENSIUM AD DUNAM. Annus erat presulis Alberti septimus decimus, et innovatum est bellum in omnibus Lyvonie confiniis. Nam post Rotaliensem expeditionem et Lembiti de Sackale subiugationem tota Estonia sevirere cepit contra Lyvoniam, et consiliati sunt, ut una cum tribus exercitibus venientes destruant Lyvoniam, ut Osilienses Rigam obsideant et portum in Duna obstruant et Rotalienses Thoredenses Lyvones impugnent et Sackalanenses et Ugaunenses interim Lettorum terram devastent, ut Lyvones et Letti propriis bellis impediti Rigensibus in auxilium venire non queant.

2. *Et venerunt Osilienses cum exercitu magno*¹ navali in Duncunde, ducentes secum pyratikas et liburnas, et impleverunt eas lapidibus et dimiserunt in profundum maris in introitu fluminis et edificantes structuras lignorum et similiter implentes lapidibus in ore Dune proiecerunt, ut viam et portum advenientibus clauderent. Et quidam ex eis in liburnis suis ascenderunt ad civitatem et remigantes hac et illac tandem litus et campum apprehendunt. Et fratres milicie cum aliis de civitate stabant ad portam. Et quidam ex servis cum Lyvonibus hostes in campo videntes irruerunt subito super eos et occidentes ex eis persequuti sunt eos usque ad naves; et fugientibus eis una pyratikarum suarum concussa et submersa est cum omnibus, qui erant in ea, et ceteri evaserunt et redierunt ad suos in Duncunde. Et surrexerunt Rigenses cum omnibus suis, quos habere potuerunt, et descenderunt post eos, alii navigio et alii per terram. Quos ut viderunt Osilienses, declinaverunt ab eis ad aliam partem Dune, non exspectantes bellum cum eis. Et subito Rigenses *aspicientes a longe*² viderunt in mari duos coggonas venientes, in quibus erant Borchardus comes de Aldenborch et fratres episcopi Rothmarus et Theodericus. Qui et appropinquaverunt ad Dunam et viderunt hostes coram se in littore maris et in alio littore Rigenses et non cognoverunt, qui christiani erant; sed signum dabant eis Rigenses vexillorum demonstratione. Et ut cognoverunt eos, simul et hostium intellexerunt multitudinem, converterunt naves suas ad hostes et acceleraverunt ad eos. Et erant quidam de Rigensibus in

1 Õieti «Lembitu Sakalast» (Lembitus de Sackale).

2 Ladinakeelses tekstis «liburna», mis tähendas roomlastel kerget sõjalaeva. Keskajal tarvitati seda sõna koge tähenduses paralleelselt sõnaga «cog». Henrik kasutab viimast järjekindlalt.

3 Oldenburgi krahv Borchard, Oldenburg-Wildeshausen'i krahvi Heinrich II poeg, esineb ajalooallikates 1199–1233. Ajavahe-
mikus 1224–1226 läänistas piiskop Albert talle Koknese. Oldenburg on linn Saksa Föderatiivse Vabariigi Alam-Saksi liidumaal.

leedulasi Väina teiselt kaldalt, paludes, et neile viiaks laevu, et nad tuleksid nende juurde rahu uuendama. Liiga kergeusklikena nende petlikele sõnadele saadavad nad, lihtsameelsed, neile laevad üle. Ja leedulased asuvad kohe üle tulema ja ühed veavad teisi üle ja järgneb neid aina rohkem ja rohkem. Lõpuks hakkas kogu sõjavägi Väinasse sööstes nende juurde üle ujuma. Rüütlid, nähes nende hulka ja kartes ära oodata kokkupõrget nendega, sõidavad mõned laevaga Väinat mööda alla ja pöörduvad tervetena Koknesesse tagasi, teistele, kui nad koos lätlastega on teed mööda tagasi minemas, tungivad leedulased seljatagant kallale; ja nähes omade vähesust, pistavad lätlased põgenema. Ja rüütlid Meynard, Johannes ja Jordan võideldes ja suutmata nii suurele sõjaväele vastu panna, langesid lõpuks nende poolt tapetuna. Ja kuulis piiskop ja riialased ja leinasid neid, öeldes: «Kuis on langenud vaprad sõjas ja sõjariistad hukka saanud!»

XIX

(1) SEITSMETEISTKÜMNENDAST AASTAST. SAARLASTE SÕJAKÄIGUST VÄINALE. Oli kirikupea Alberti seitsmeteistkümnnes aasta ja puhkes uuesti sõda kõigil Liivimaa rajadel. Sest pärast Ridala sõjakäiku ja Sakala Lembitu¹ allaheitmist hakkas kogu Eestimaa raevutsema Liivimaa vastu ja nad võtsid nõuks, et kolme sõjaväega korraga tulles purustavad Liivimaa, nii et saarlased piiraksid Riia sisse ja suleksid sadama Väinal, ridalased ründaksid Turaida liivlasi ja sakalased ja ugalased vahepeal laastaksid lätlaste maa, et liivlased ja lätlased omaendi sõdadega kinni olles ei saaks riialastele appi tulla.

(2) Ja tulidki saarlased suure laevaväega Daugavgrīvasse, tuues endaga kaasa röövilaevu ja venesid² ja täitsid need kividega ja lasksid jõe suudmes mere põhja ning ehitades puuehitisi ja täites samuti kividega, heitsid Väina suhu, et sulgeda tee ja sadam tulijaile. Ja mõned neist tõusid oma venedel üles linna juurde ja, sõudes siia ja sinna, hõivavad viimaks kalda ja välja. Ja sõjateenistuse vendi koos teistega linnast seisis värava juures. Ja mõned sulastest koos liivlastega, nähes vaenlasi väljal, tungisid äkki neile kallale ja, tappes mõned neist, ajasid neid laevadeni taga; ja kui nad põgenesid, purunes üks nende röövilaevadest ja läks põhja kõigiga, kes sellel olid, ja teised pääsesid ja pöördusid tagasi omade juurde Daugavgrīvasse. Ja tõusid riialased koos kõigi omadega, keda nad suutsid kokku saada, ja läksid nende järel allapoole, ühed laevadega ja teised maad mööda. Kui saarlased neid nägid, pöördusid nad neist ära Väina teisele kaldale, lahingut nendega ära ootamata. Ja äkki nägid riialased eemalt silmitsedes merel kahte koget tulevat, millel olid Borchard, Oldenburgi krahv³, ja piiskopi vennad Rothmar ja Theoderic. Need lähenesidki Väinale ja nägid vaenlasi enda ees mere kaldal ja teisel kaldal riialasi ega tundnud ära, kes olid kristlased; kuid riialased andsid neile märku lippude näitamisega. Ja kui nad nemad ära tundsid ja ühtlasi aru said vaenlaste hulgast, pöörasid nad oma laevad vaenlaste poole ja tõttasid nende suunas. Ja mõned riialastest olid oma laevadel, kes ka Väinal neile seljatagant järgnesid;

navibus suis, qui et sequebantur eos post tergum in Duna; et alii in littore rerum eventum expectabant. Videntes itaque hostes ab exercitibus christianorum undique se circumdari, fugerunt festinanter ad naves suas et dispersi sunt in mari per medium eorum et *evanuerunt ab oculis eorum*³; et sequuti sunt Rigenses et aliquas naves abstulerunt ab eis; et ceteri evaserunt. Et susceperunt Rigenses peregrinos cum leticia et benedixerunt Dominum, qui et in hac presenti tribulatione consolatus est populum suum. Aqua vero fluminis meatum suum fortem liberum habere volens, simul et mare procellarum collisionibus opera eorum in profundum missa postmodum comminuit, nec non et Theuthonici quidquid remansit extrahentes destruxerunt et viam liberam omnibus Dunam intrare volentibus reddiderunt.

3. DE EXPEDITIONE ROTALIENSIVM IN LYVONIAM. Osiliensibus autem in Duna existentibus Rotalienses congregantes exercitum de suis Maritimis provinciis intraverunt Lyvoniā, in Methsepole despoliantes villas et incendentes, et neminem invenire potuerunt ex Lyvonibus, qui omnes *cum mulieribus et parvulis*⁴ suis ad castra confugerant. Et congregaverunt Lyvones congregationem suorum, ut inimicis occurrerent. Et audierunt Rotalienses eorum voluntatem simul et fugam Osiliensium suorum de Duna, *fugerunt et ipsi*⁵ *et reversi sunt in terram suam*⁶.

DE EXPEDITIONE ESTONVM AD LETTOS. Venerunt quoque interim Saccalanenses et Ugaunenses in terram Lettorum *cum exercitu magno*⁷ et obsederunt castrum Autine; et exiverunt fratres milicie de Wenden, volentes bellare cum eis, et *intellexerunt ipsi verbum*⁸ hoc et *fugerunt etiam et ipsi*⁹. Et circa vesperam venientes in Tricatuam invenerunt Thalibaldum de silvarum latibulis ad balnea rediisse et comprehenderunt eum et vivum crudeliter ad ignem cremaverunt, comminantes ei interitum, nisi pecuniam suam eis totam ostendat. Et ostendit eis oseringos quinquaginta. Sed illi non minus eum cremaverunt. At ille: 'Si demonstravero vobis', inquit, 'omnem pecuniam meam et filiorum meorum, non minus me cremabitis', et noluit eis amplius indicare. Unde iterum ponentes eum ad ignem tamquam piscem assaverunt, donec animam reddidit et mortuus est. Et quia christianus fuit et de fidelium Lettorum numero, speramus animam ipsius lete pro tanto martyrio *in eterna leticia in sanctorum martyrum societate gaudere*¹⁰. Et *reversi sunt Estoni in terram suam*¹¹, et *ad nichilum redegit*¹² Dominus consilium eorum.

DE EXPEDITIONE LETTORVM AD ESTONES. Tunc filii Thalibaldi, Rameko et Drivinalde, videntes, quia mortuus est pater eorum, irati sunt contra Estoni valde. Et colligentes exercitum Lettorum *cum amicis et cognatis*¹³ suis, et ibant cum eis fratres milicie de Wenden cum aliis Theuthonicis, et intraverunt Ugauniam, despoliantes villas omnes et flammis tradentes, et viros omnes, quos comprehendere potuerunt, vivos in ultionem Thalibaldi cremaverunt et castra omnia eorum incenderunt, ut nullum in eis refugium haberent. Et querebant eos in tenebrosis nemorum latibulis, et nusquam ab eis abscondere se potuerunt, et extractos de silvis interfecerunt et *mulieres et parvulos*¹⁴ eorum captivos secum deduxerunt et equos et pecora minantes spolia multa tulerunt et *reversi sunt in terram suam*¹⁵.

3 Evangelium secundum Lucam XXIV, 31.

4 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

5 Liber secundus Samuelis X, 14.

6 Liber Regum quartus III, 27.

7 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

8 Evangelium secundum Lucam II, 50.

9 Vt. viide 5.

10 Breviaar.

11 Vt. viide 6.

12 Liber Psalmorum LXXVIII, 59.

13 Martirológium (4. II).

14 Vt. viide 4.

15 Vt. viide 6.

4 Võiks arvata, et sellega pole mõeldud Thalibaldi kumblushooneid, kuhu ta metsast vihtlema tulnuks, vaid on osutatud «saunale» kui suitsutarele, eluhoonele.

ja teised ootasid kaldal asjade käiku. Nüüd siis vaenlased, nähes, et kristlaste sõjaväed ümbritsevad neid igalt poolt, põgenesid kiiresti oma laevade juurde ja valgusid nende vahelt merele laiali ja kadusid nende silmist; ja riialased ajasid taga ja võtsid neilt mõned laevad ära; ja teised pääsesid. Ja riialased võtsid ristsõdijad rõõmuga vastu ja kiitsid issandat, kes ka selles nüüdses kimbatuses oma rahvast oli lohutanud. Jõe vesi aga, tahes vabaks saada oma tugevat voolu, kui ka meri marutuulte tõugetega lammutas pärastpoole nende sügavusse lastud ehitised ning ka sakslased purustasid, tõmmates välja, mis oli jäänud, ning taastasid vaba tee kõigile Väinasse sisse sõita soovijaile.

(3) RIDALASTE SÕJAKÄIGUST LIIVIMAALE. Aga saarlaste Väinal olles ridalased, kogudes oma Mereäärsetest kihelkondadest sõjaväe kokku, tungisid Liivimaale, rüüstates külasid ja põletades Methsepoles, ega suutnud leida kedagi liivlastest, kes kõik olid oma naiste ja lastega põgenenud linnustesse. Ja liivlased kogusid omade kogu kokku, et vaenlastele vastu astuda. Ja ridalased kuulsid nende tahtmisest ja ühtlasi ka omade saarlaste põgenemisest Väinalt, põgenesid ka ise ja pöördusid omale maale tagasi.

EESTLASTE SÕJAKÄIGUST LÄTLASTE JUURDE. Vahepeal tulid ka sakalased ja ugalased suure sõjaväega lätlaste maale ja piirasid Autine linnuse sisse; ja läksid välja sõjateenistuse vennad Võnnust, tahtes nendega võidelda, ja need said sellest sõna ja nad põgenesid samuti. Ja tulles vastu õhtut Trikätasse, leidsid nad Thalibaldi metsade pelgupaikadest saunade⁴ juurde tagasi tulnud olevat, ja võtsid ta kinni ja põletasid teda elusalt julmasti tulel, ähvardades teda lõpuga, kui ta neile kogu oma raha kätte ei näita. Ja ta näitas neile kätte viiskümmend oseringi. Kuid nad ei põletanud teda vähem. Ent tema: «Kui ma teile ära näitan,» ütleb, «kogu oma ja oma poegade raha, ei hakka te mind vähem põletama,» ega tahtnud neile enam avaldada. Siis, pannes ta uuesti tulele, praadisid nad teda nagu kala, kuni ta hinge heitis ja suri. Ja et ta oli kristlane ja ustavate lätlaste hulgast, loodame me, et ta hing nii suure martüüriumi eest ilutseb rõõmsalt igaveses rõõmus pühade vere-tunnistajate seltsis. Ja eestlased pöördusid oma maale tagasi ja issand ajas nende nõu tühja.

LÄTLASTE SÕJAKÄIGUST EESTLASTE JUURDE. Siis said Thalibaldi pojad Rameko ja Drivinalde, nähes, et nende isa on surnud, hirmus vihaseks eestlaste peale. Ja nad koguvad lätlaste sõjaväe koos oma sõprade ja sugulastega ja nendega koos läksid sõjateenistuse vennad Võnnust koos teiste sakslastega ja nad tungisid Ugandisse, rüüstates ja andes tuleroaks kõik külad, ja põletasid kättemaksuks Thalibaldi eest elusalt kõik mehed, keda nad kätte said, ja pistsid põlema kõik nende linnused, et neil ei oleks seal mingit varjupaika. Ja nad otsisid neid üles metsade pimedast pelgupaikadest ja nad ei suutnud end kuskil nende eest peita ja nad tapsid metsadest välja toodud maha ja nende naised ja lapsed viisid nad vangi endaga kaasa ning, ajades hobuseid ja karja ära, võtsid hulga saaki ja pöördusid oma maale tagasi.

DE DIVERSIS EXPEDITIONIBUS LETTORUM IN UGAUNIAM.

Et redeuntibus in via Letti iterum alii occurrerunt et processerunt in Ugauniam, et quod alii neglexerant, isti suppleverunt. Nam ad villas et provincias, ad quas alii non venerant, isti pervenerunt, et quicumque prius ab aliis effugerant, ab istis evadere non potuerunt. Et comprehenderunt multos et interfecerunt *viros omnes et mulieres et parvulos*¹⁶ captivos traxerunt et pecora et spolia multa secum deduxerunt. Et revertentes in via Lettos iterum alios obviam habent, paratos ad expeditionem in Ugauniam, qui et ipsi predam rapere cupiunt, in ultionem parentum et cognatorum suorum ab Estonibus quondam occisorum viros interficere querunt. Et procedunt in Ugauniam, non minus spoliantes quam prius, non minus captivantes quam priores. Nam venientes de silvis ad agros aut ad villas pro cibariis comprehendunt et alios igne cremantes, alios gladiis iugulantes *diversis tormentis*¹⁷ afficiunt, donec omnes pecunias suas eis aperiant, donec ad omnia nemorum suorum latibula eos deducunt et *mulieres et parvulos*¹⁸ in manus eorum tradunt. Sed nec sic quidem mitigatur animus Lettorum, sed ablata pecunia et omni substantia, *mulieribus et parvulis*¹⁹, ad ultimum caput, quod solum remansit, auferunt. Et pertranseunt omnes provincias usque ad Matrem Aquarum in Darbeten nemini parcant, sed quidquid masculini sexus est, interficiunt, *mulieres et parvulos*²⁰ captivos trahunt et facta *vindicta de inimicis suis*²¹ leti cum omni preda sua domi revertuntur.

ITEM IN UGAUNIAM AD IDEM. Iterumque Bertoldus de Wenden cum suis et Theodericus frater episcopi cum militibus ac servis suis et filii Thalibaldi cum Lettis suis *convenerunt in unum*²², et euntes cum exercitu in Ugauniam comprehenderunt multos de Estonibus, qui prius evaserant a Lettis, et interfecerunt eos et villas, que remanserant, incenderunt, et quidquid a primis minus actum est, ab istis diligenter adimpletum est. Et circuierunt omnes provincias et transeunt Matrem Aquarum et usque ad Waigam pervenerunt et non minus terram illam, que erat trans flumen, depredantes et villas incendentes et *viros interficientes, mulieres et parvulos*²³ ceperunt, et peractis omnibus malis, que potuerunt, reversi sunt in Lyvoniam. Et ordinauerunt iterum alios, qui redirent statim in Ugauniam et similia mala inferrent eis. Et redeuntibus illis iterum alii missi sunt, et non cessaverunt Letti neque requiem dabant Estonibus in Ugaunia. Sed nec ipsi requiem habebant, donec eadem estate novem exercitibus terram ipsam devastantes desolatam ac desertam ponerent²⁴, ut iam nec homines nec cibaria invenirentur. Cogitabant enim eos tam diu debellare, donec aut pro pace et baptismo venirent, qui residui erant, aut omnino eos exstirpare de terra. Et factum est, ut iam filii Thalibaldi numerum centenarium excederent, quos in ultionem patris sui aut vivos cremaverant aut aliis *tormentis diversis*²⁵ interfecerant, exceptis aliis innumerabilibus, quos unusquisque Lettorum simul cum Theuthonicis et Lyvonibus interfecerant.

4. DE PACE DATA UGAUNENSIBUS ET FIDE RECEPTA.

Videntes itaque, qui superstites adhuc remanserant in Ugaunia, quod a furore Theuthonicorum et Lettorum nusquam evadere possent, miserunt nuncios in Rigam, rogantes ea que pacis sunt²⁶. Et dictum est eis, ut bona quondam mercatoribus ablata restituerent.

16 Vt. viide 14.

17 Martüroloogium (1. I, 11. X); brevlaar.

18 Vt. viide 14.

19 Vt. viide 14.

20 Vt. viide 14.

21 Jeremias XLVI, 10.

22 Actus Apostolorum IV, 26.

23 Vt. viide 14.

24 Prophetia Ezechielis XXXIII, 29.

25 Vt. viide 17.

26 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

5 Vanemad on siin isa-ema tähenduses (parentes).

6 S. o. Iogentagania (vt. XXIV, 5).

LÄTLASTE MITMESUGUSTEST SÕJAKÄIKUDEST UGANDISSE. Ja tagasiminejatele tulid teel vastu jällegi teised lätlased ja liikusid edasi Ugandisse ja mida ühed olid tegemata jätnud, viisid nood täide. Sest nood jõudsid küladesse ja kihelkondadesse, kuhu teised polnud tulnud, ja kes enne teiste eest olid ära põgenenud, ei suutnud nonde eest pääseda. Ja nad võtsid paljusid kinni ja tapsid kõik mehed ja vedasid naised ja lapsed vangi ja viisid karja ja hulga saaki endaga kaasa. Ja tagasi pöördudes kohtavad nad teel jälle teisi lätlasi, valmis sõjakäiguks Ugandisse, kes ise ka himustavad saaki röövida ja kättemaksuks oma kunagi eestlaste poolt surmatud vanemate⁵ ja sugulaste eest ihkavad mehi tappa. Ja nad liiguvad edasi Ugandisse, rüüstates mitte vähem kui enne, võttes mitte vähem vange kui eelmised. Sest nad võtavad kinni neid, kes tulid metsadest põldudele või küladesse toidu järele ning ühtesid tulel põletades, teistel mõõkadega kõri maha lõigates, teevad neile mitmesugust piina, kuni nad näitavad neile kätte kogu oma raha, kuni juhatavad neid kõigisse oma metsade pelgupaikadesse ja annavad naised ja lapsed nende kätte. Kuid isegi mitte siis ei muutunud lätlaste meel leebemaks, vaid võtnud ära raha ja kogu vara, naised ja lapsed, võtsid nad lõpuks maha pea, mis ainsana oli järele jäänud. Ja käies läbi kõik kihelkonnad kuni Emajõeni Tartus, ei säästa nad kedagi, vaid tapavad mis iganes on meessugu, veavad naised ja lapsed vangi ja, kätte maksnud oma vaenlastele, pöörduvad rõõmsasti kogu oma saagiga koju tagasi.

JÄLLE UGANDISSE SELLEKSSAMAKS. Ja tulid jälle ühtekokku Bertold Vönnust omadega ja piiskopi vend Theoderic oma rüütlite ja sulastega ja Thalibaldi pojad oma lätlastega ja minnes sõjaväega Ugandisse, võtsid nad kinni palju eestlasi, kes varemini olid pääsenud lätlaste eest, ja tapsid nad ja põletasid külad, mis olid alles jäänud, ja mis iganes oli eesmistest vähem tehtud, saatsid nood hoolikalt täide. Ja nad käisid läbi kõik kihelkonnad ja minnes üle Emajõe ja jõudsid välja Vaigani ja rüüstates mitte vähem seda maad, mis oli jõe taga⁶, ja külad põlema pannes ja mehed ära tappes, võtsid naised ja lapsed kinni, ja korda saatnud kõik kurja, mis nad suutsid, pöördusid tagasi Liivimaale. Ja nad määrasid jälle teised, kes läheksid kohe Ugandisse, ja teeksid neile samasugust kurja. Ja kui need tagasi tulid, saadeti jälle teised, ja lätlased ei jätnud järele ega andnud rahu eestlastele Ugandis. Kuid neil polnud rahu ka endil, kuni nad samal suvel üheksa sõjaväega seda maad paljaks rüüstates tegid ta mahajäetuks ja tühjaks, nii et seal ei leidunud enam inimesi ega toitu. Nad mõtlesid nimelt nii kaua nendega sõdida, kuni kas tulevad need, kes olid üle jäänud, rahu ja ristimist paluma, või üldse nad maa pealt juurtega ära hävitada. Ja sündis nii, et juba Thalibaldi pojad ületasid saja arvu, keda nad kättemaksuks oma isa eest kas elusalt olid põletanud või mitmesuguste teiste piinadega surmanud, kõnelemata loendamatuist muudest, keda lätlastest igauks koos sakslaste ja liivlastega oli tapnud.

(4) **RAHU ANDMISEST UGALASTE JA USU VASTUVÕTMISEST.** Niisiis need, kes veel olid Ugandis alles jäänud, nähes, et neil pole kuhugi põgeneda sakslaste ja lätlaste raevu eest, läkitasid saadikud Riiga, paludes seda, mis rahusse puutub. Ja neile öeldi, et nad kunagi kaupmeestelt äravõetud varad tagasi annaksid. Ent

At illi raptores ipsorum bonorum a Lettis interfectos dicentes et nequaquam se restituere posse affirmantes causis omnibus sopitis baptizare se petunt, ut veram pacem et perpetuam Theuthonicorum atque Lettorum fraternam dilectionem consequantur. Et gavisī sunt Theuthonici et confirmantes cum eis pacem sacerdotes ad baptizandam Ugauniam mittere pollicentur. Et audientes Saccalanenses omnia mala Ugaunensibus illata, timentes, ne sibi similia contingerent, miserunt et ipsi postulantes, ut sacerdotes ad eos mitterentur, ut consummato in provincia ipsorum baptismo christianorum etiam efficerentur amici. Et missi sunt sacerdotes Petrus Kakuwalde de Vinlandia et Otto fratrum milicie sacerdos. Et perrexerunt in Saccale et consummaverunt baptismum usque ad Palam et in Ugaunia usque ad Matrem Aquarum. Quo facto reversi sunt in Lyvoniam, nondum valentes cohabitare cum eis propter aliorum Estonum ferocitatem.

5. DE REDITU EPISCOPORUM IN THEUTONIAM ET DE MULTIS TRIBULATIONIBUS EORUM IN MARI. Episcopus autem Raceburgensis cum episcopo Estiensi Theoderico festinans ad concilium Romanum, cum peregrinis euntibus in Theuthoniam mari se committens Gothlandiam properat cum novem coggonibus. Et nocte sequenti factus est ventus contrarius eis cum tonitru; et per totam diem passi tempestatem magnam, depulsi sunt tandem in portum novum in Osilia. Quos ut cognoverunt Osiliani de Riga venisse, comminabantur eis bellum. Et mittentes per totam Osiliam congregaverunt exercitum magnum²⁷ navalem. Et alii in equis venientes in littore maris structuras lignorum edificabant, implentes eas lapidibus, portum, cuius aditus strictus erat, obstruere nitentes, ut concluso portu caperent omnes et interficerent. Theuthonici vero in cymbis suis, id est minoribus navibus, exeuntes ad litus segetes per agros gladiis suis metebant, nescientes exercitum in vicino littore; et in alio littore per singulos dies idem faciebant. Tandem Osilienses positīs insidiis octo ex eis comprehenderunt et aliis occisis alios captivos deduxerunt et cimbam unam abstulerunt. Unde nimium confortati miserunt ad omnes provincias Estonie, dicentes se episcopum Rigensem cum omni exercitu suo comprehendisse. Et venerunt omnes cum exercitu magno²⁸. Et facto diluculo in primo mane totum mare contra nos tenebrosū apparuit, pyraticis ipsorum repletum. Et pugnaverunt contra nos per totam diem. Et quidam ex eis structuras lignorum et liburnas veteres adducentes miserunt in profundum et lapidibus impleverunt et aditum portus nobis obstruxerunt. Unde timore magno perterriti putabamus manus eorum non evadere.

QUALITER AB IGNIBUS LIBERATI SUMUS PER DEI MISERICORDIAM. Alii quoque ex eis ducebant ignes maximos tres ex siccis lignis et pinguedine animalium incensos et super structuras arborum magnarum compositos. Et primus ignis, qui erat super alios magis ardens, pellebatur supra mare et appropinquabat ad nos, et ventus australis fortis vehementi impulsione pellebat eum super nos. Et Estones in pyraticis suis circueuntes ignem custodiebant eum et in directo ducebant eum super medios coggones. Erantque coggones omnes in unum colligati, ut facilius nos ab inimicis defenderemus, tantoque magis ignem evadere non posse timebamus.

27 Liber Machabaeorum primus V, 45; X, 18, 69.

28 Sealsamas VII, 10.

7 Ärasõit oli arvatavasti juuni keskpaiku 1215. a.

8 Arvatakse, et «uus sadam» asus Sõrve sääre lõunatipu kohal, saarlaste vägi kogunes Sõrve idakaldal ning koged pääsesid üle madaliku Suurrahust (mis asub Vesitüki laiu põhjatipu ja Sõrve sääre ranna vahel) põhja poolt. Sadamat on paigutatud ka Lõo (Lõu) lahte, Salmele jm.

9 Oletl «kambrikesest» (de camelis).

nemad, öeldes, et lätlased olevat nende varade riisujad maha tapnud, ja kinnitades, et nad kuidagi ei saa tagastada, paluvad kõiki tüliasju rahule jättes neid ristida, et nad saavutaksid tõelise rahu ja sakslaste ning lätlaste igavese vennaliku armastuse. Ja sakslased rõõmustasid ning kinnitades nendega rahu, lubavad saata preestreid Ugandit ristima. Ja sakalased, kuuldes kõigest ugalastele tehtud kurjast, kartes, et neile sama ei juhtuks, saatsid ise ka, paludes, et nende juurde preestreid läkitataks, et pärast ristimise lõpule viimist nende maakonnas nemadki saaksid kristlaste sõpradeks. Ja saadeti preestrid Petrus Kakuwalde Soomest ja sõjateenistuse vendade preester Otto. Ja nad läksid edasi Sakalasse ja sooritasid ristimise kuni Navestini ja Ugandis kuni Emajõeni. Kui see oli tehtud, pöördusid nad Liivimaale tagasi, sest nad ei võinud veel elada koos nendega teiste eestlaste metsikuse tõttu.

(5) PIISKOPPIDE TAGASIPÖÖRDUMISEST SAKSAMAALE JA NENDE ROHKETEST KIMBATUSTEST MEREL. Ratzeburgi piiskop aga, tõtates ühes Eestimaa piiskopi Theodericiga Rooma kirikukogule, usaldab end koos Saksamaale minevate ristisõdijatega mere hoolde ja kiirustab üheksa kogeaga Ojamaa poole⁷. Ja järgmisel ööl tõusis neile vastutuul ühes äikesega ja, kannatanud kogu päeva suurt tormi, aeti nad viimaks uude sadamasse Saaremaal⁸. Niipea kui saarlased teada said, et nad on tulnud Riias, ähvardasid nad neid sõjaga. Ja saates mööda kogu Saaremaad, kogusid nad suure laevaväe. Ning teised, tulles hobustega, ehitasid mere kaldal puuehitisi, täites neid kividega, püüdes tõkestada sadamat, mille juurdepääs oli kitsas, et pärast sadama sulgemist kõik kinni võtta ja ära tappa. Sakslased aga läksid oma paatidega, see on väiksemate laevadega, kaldale ja löikasid oma mõõkadega viljasid põldudel, teadmata, et sõjavägi oli lähedal rannal; ka teisel rannal tegid nad päevast päeva sedasama. Lõpuks saarlased, pannud varitsuse välja, võtsid kaheksa neist kinni, tapsid ühed, viisid teised vangi ja võtsid ära ühe paadi. Sellest kõvasti julgust saanud, saatsid nad kõigisse Eestimaa maakondadesse, väites, nad olevat Riia piiskopi koos kogu ta sõjaväega vangi võtnud. Ja tulid kõik suure sõjaväega. Ja kui koitis varahommikul, paistis kogu meri meie vastas mustana, kihades nende röövilaevadest. Ja nad võitlesid meie vastu kogu päeva. Ja mõned neist, tuues kohale puuehitisi ja vanu venesid, lasksid need põhja ja täitsid kividega ja sulgesid meile sissepääsu sadamasse. Sellest väga kohkunud, arvasime, et me nende käest ei pääse.

KUIDAS ME JUMALA HALASTUSE LÄBI PÄÄSESIME TULEDE EEST. Mõned neist tõid kohale ka kolm määratu suurt kuivadest puudest ja loomarasvaga süüdatud ja suurtest puudest ehitistele pandud tuld. Ja esimene tuli, mis lõi mas kõrgemalt kui teised, aeti mere poole ja lähenes meile ja tugev lõunatuul lükkas teda vägevasti tõugates meie peale. Ja eestlased, tiireldes oma röövilaevadega tule ümber, valvasid seda ja juhtisid seda otse kogede keskele. Ja koged olid kõik ühte seotud, et meil oleks kergem olnud end vaenlaste eest kaitsta, ja seda enam kartsimine, et me ei suuda tule eest pääseda. Ja kui juba see tuli, kõrgem kõigist kogedest, sirutas oma leegid meieni, kutsusime me piiskopi ta kajutist⁹, kus ta

Et cum iam ignis idem, alcior coggonibus omnibus, flammam suam ad nos extenderet, evocavimus episcopum de camerula sua, in qua erat orans die ac nocte. Et venit et vidit, quod non erat consilium et auxilium nobis, nisi divinum. Et elevans oculos suos et manus utrasque ad celum orabat ab igne presenti liberari²⁹. Et vidimus omnes, et ecce subito ventus australis conversus est in orientalem, et ventus ab oriente convertit ventilogium, quod erat in velo, in contrarium et removit ignem a nobis, et cum omni mansuetudine depellebat eum circum coggonem retro nos in mare. Et benediximus omnes Dominum, eo quod visibiliter liberavit nos ab incendio presenti. Et pellebant secundum ignem et tertium, contra quos diu pugnantes et aquam fundentes multum laboravimus, quos etiam tandem ventus removit a nobis. Interim alii Estoni erant remigantes circa nos et lanceis et sagittis suis vulnerantes plures ex nostris, et alii, redeuntes iterum eadem via circum nos, lapidibus et pedibus suis iactantes super nos. Et erant timores nobis tam de portu clauso, quam de bellorum incommodis.

QUALITER CONCLUSIONEM PORTUS EVASIMUS. Et ait Albertus Sluc, nauta noster: ‚Si‘, inquit, ‚pacienter obtemperare volueritis, liberabit nos Dominus a periculis presentibus. Cum‘, inquit, ‚naves nostre non sint onuste sed vacue et modica sufficit eis profunditas, alia via poterimus exire, si cymbas intraveritis fortes viri et armati et anchoras deducentes proieceritis in profundum, per medium hostium revertentes iterum ad nos, ceterique funibus anchoris alligatis coggonem trahendo subsequantur, donec in profunditatem maris perveniamus.‘ Et obedivimus omnes et traximus, donec transitis difficultatibus in mare magnum et spatiosum³⁰ pervenimus. Qui vero in cymbis anchoras deduxerunt milites et servi, sevisimam impugnationem passi lanceis et sagittis ipsorum nec non et lapidum iactibus graviter sunt vulnerati. Qui tandem tollentes secum ferrum recurvum vel unum ferreum, quod in aliquam pyraticarum proicerent et taliter apprehenderent, et iactantes in unam, iam eam attrahere putabant. Sed Estoni vehementi remigatione fugientes ab eis alias pyraticas obvias habuerunt. Et cum esset eadem hora hec oratio episcopi ad beatam Virginem: *Monstra te esse matrem, monstra te esse matrem*³¹, revera monstravit se esse matrem. Nam illa pyratica fugiens, que magna erat et multis viris repleta, forti pulsu vecta super aliam scissa est cum sonitu magno per medium et repleta est aquis, et viri ceciderunt in mare et submersi sunt. Et confusi sunt alii omnes. Et videntes nos profunditatem maris iam comprehendisse, congregaverunt se in littore maris. Et erant ex eis multa milia, qui tam eques quam pedes convenerant de tota Estonia et in pyraticis fere ducentis. Et irati sunt valde³² in invicem clamore magno simul et verberibus, eo quod duarum ebdomadarum laboribus nichil profecerunt et multos ex suis in mari submersos et plures a balistariis nostris interfectos perdiderunt. Et sustollentes vela sua dispersi sunt in mari et abierunt unusquisque in viam suam³³. Et sequuti sunt nostri post eos in cymbis suis et abstulerunt eis pyraticam unam maiorem, quam in Godlandiam secum deduxerunt. Et liberavit nos in illa die³⁴ beata Virgo, sicut et omnes Lyvonenses hactenus liberavit ab omnibus angustiis³⁵ suis usque in hodiernum diem.

29 Missaal.

30 Liber Psalmorum CIV, 25.

31 Brevlaar (hümn «Ave maris stella»).

32 Liber Machabaeorum primus V, 1; Evangelium secundum Matthaeum II, 16.

33 Liber Regum tertius I, 49.

34 Liber Exodus XIV, 30.

35 Liber primus Samuelis XXVI, 24.

oli palvetades päeval ja öösel. Ja ta tuli ja nägi, et polnud meil muud nõu ega abi kui jumala oma. Ja tõstes oma silmad ja mõlemad käed taeva poole, palus ta käegakatsutavast tulest päästa. Ja meie kõik nägime ja, ennäe, äkki pööras lõunatuul idatuuleks ja tuul idast pööras tuulelipu, mis oli purje küljes, vastassuunda ja eemaldas meist tule ja ajas selle täiesti rahulikult kogedest mööda meie taha merele. Ja me kõik kiitsime issandat, et ta meid silmanähtavalt päästis ilmse tulekahju eest. Ja nad lükkasid teise ja kolmanda tule, mille vastu kaua võideldes ja vett valades me rohkesti vaeva nägime; needki ajas lõpuks tuul meist eemale. Vahepeal olid ühed eestlased sõudmas ringi meie ümber, haavates paljusid meist oma odade ja nooltega, teised, tulles uuesti sama teed meie ümber, pildusid meie pihta kive ja oma nuiasid¹⁰. Ja meil oli hirm niihästi sadama sulgemise kui ka võitluste raskuste pärast.

KUIDAS ME VÄLJA PÄÄSESIME SADAMASULUST. Ja lausub meie laevnik Albert Sluc: «Kui te,» ütleb «tahate kannatlikult sõna kuulda, päästab issand meid praeguseist hädasohtudest. Et,» ütleb, «meie laevad pole lastitud, vaid tühjad ja neile jätkub vähesest sügavusest, võime me teist teed välja pääseda, kui teie, vaprad ja relvastatud mehed, lähete paatidesse ja tõmmates ankrud välja, heidate sügavale, pöördudes otse läbi vaenlaste jälle meie juurde; teised järgnevad, vedades kogesid ankrute külge kinnitatud köitega, kuni me jõuame välja süvamerre.» Ja me kõik kuulasime sõna ja vedasime, kuni me pärast raskuste ületamist jõudsime välja suurele avamerele. Need rüütlid ja sulased aga, kes paatides ankrud välja võtsid, kannatanud välja kõige raevukama kallaletungi, said nende odadest ja nooltest ning ka kivivisetest raskesti haavata. Lõpuks võtsid nad kaasa kõveraks painutatud raua ehk raudkonksu, et heita see mõnele röövilaevadest ja sel viisil vallutada, ja heites ühele, mõtlesid nad seda juba ligi tõmmata. Kuid eestlastel, kui nad hoogsalt sõudes põgenesid nende eest, oli vastas teisi röövilaevu. Ja kui selsamal tunnil oli piiskopil see palve õndsas neitsi poole: «Näita, et sa oled ema, näita, et sa oled ema», näitas ta tõesti, et ta on ema. Sest see põgenev röövilaev, mis oli suur ja palju mehi täis, sõitnud tugeva tõukega teisele peale, lõhenes suure raginaga keskelt pooleks ja läks vett täis ja mehed kukkusid merre ja uppusid. Ja sattusid segadusse kõik teised. Ja nähes, et meie olime juba jõudnud süvamerre, kogunesid nad mere kaldale. Ja oli neid palju tuhandeid, kes niihästi ratsa kui jala olid kokku tulnud kogu Eestimaaalt ja umbes kahesaja röövilaevaga. Ja nad olid hirmus vihased üksteise peale suure kisaga ja samuti peksmisega, sest nad polnud kahe nädala vaevast midagi kasu saanud ja olid kaotanud endi hulgast paljusid merre uppununa ja veel rohkem meie ammuküttidest tapetuna. Ja heisanud oma purjed, valgusid nad merel laiali ja läksid igaüks oma teed. Meie omad jälitasid neid oma paatidega ja võtsid neilt ühe suurema röövilaeva ära, mille nad viisid endaga kaasa Ojamaale. Ja päästis meid tol päeval õnnis neitsi, nii nagu ta seni on päästnud kõiki liivimaalasi kõigist nende kitsikustest kuni tänase päevani.

6. DE MORTE EPISCOPI PHILIPPI. Postquam liberavit nos Dominus ab Osiliensibus, sedimus in eodem portu, donec trium ebdomadarum tempus complevimus, tempestates maris cottidianas et procellarum turbines³⁶ et ventos contrarios habentes. Et erat fames magna et penuria ciborum, et distribuit episcopus omnia, que habuit, in caritate. Et eramus cottidie vota voventes³⁷ et orantes, ut nos ab illo loco liberaret Dominus. Et factum est in vigilia Marie Magdalene, cantantibus iam nobis quasi semivivis responsorium: *Flavit auster*³⁸, cessaverunt omnes venti contrarii et dedit nobis Dominus ventum prosperum. Et levantes vela nostra sequenti mane pervenimus in Gothlandiam. Et stans in lapide altaris gratias agebat Domino, dicens: *Transivimus, Domine, per ignem et aquam et eduxisti nos in refrigerium. Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra*³⁹. Liberasti nos, Domine, de omnibus periculis nostris⁴⁰ et reduxisti nos super hanc firmam petram⁴¹. Habebat enim magnum desiderium ad petram, qui Christus est⁴², veniendi et multis gemitibus a missarum solempniis in mari abstinebat, licet tamen alternis diebus infra dominicum officium communicaret.

[DE^a MO] RTE.... TA [EPISCOPI RACEBU] RGEN [SIS] ... [IN] VY...^a. Et implevit tandem Dominus desiderium ipsius⁴² et misit eum eodem itinere in Veroniam, ubi modica infirmitate correptus Domino spiritum suum commendabat⁴³. Et sepultum est corpus eius in marmoreo sepulchro cuiusdam quondam cardinalis, in cenobio, quod est supra flumen, ordinis Augustiniensis. Et vidit Veronensis quidam in visione columpnam tamquam fulgur splendentem de trans Alpibus venientem et ibidem se ad quiescendum deponentem. Et alii visiones similes angelicas ad sepulchrum eius se videre testati sunt. Nec mirum! Qui erat vir stabilis et constans, ut nec in prosperis nec in adversis a Christi desiderio moveri posset, ut nec eciam ordinem silentii sui ante matutinalem cursum et ante horam diei primam finitam unquam interrumpere vellet, sive in incendio Rigensi, quando incensis omnibus fugatus est a domo sua, sive inter ipsos hostes in mari, sive tertia vice, quando a vigile graviter vulneratus est, cum esset in muro nocte in orationibus suis. Dedit ergo Deus ei locum, quem optavit, firmum et stabilem in petra⁴⁴. Cuius anima cum Christo et memoria ipsius maneat in benedictione⁴⁵.

7. DE CONCILIO ROMANO. Anno Dominice incarnationis M^oCC^oXV^o celebratum est concilium in ecclesia Romana, presidente papa Innocencio, presentibus patriarchis et cardinalibus et episcopis quadringentis, abbatibus octingentis. Inter quos erat episcopus Lyvonensis Albertus cum Estiensi episcopo. Qui referebant tribulationes et bella et negocia Lyvonensis ecclesie summo pontifici, simul et omnibus episcopis. Et congaudebant omnes de conversione gencium, simul et de bellis et triumphis multiplicibus christianorum. Et ait episcopus: *Sicut*⁴, inquit, *pater sancte, terram sanctam Ierosolimitanam, que est terra filii, sanctitatis tue studio fovere non desinis, sic Lyvoniam, que est terra matris, consolationum tuarum sollicitudinibus hactenus in gentibus dilatata*⁴⁶ eciam hac vice desolatam derelinquere non debes. Diligit enim filius matrem suam,

36 Pontificale Romanum (kella pühitsemlse vormel).

37 Liber Judicum XI, 30.

38 Breviaar.

39 Liber Psalmorum LXVI, 10–12.

40 Breviaar.

41 Epistola Pauli ad Corinthios prima X, 4.

a Käsikirja äär on ära lõigatud. Viimast sõna tuleks oletatavasti lugeda «Vyronia» (s. o. Veronia).

42 Epistola Pauli ad Philippenses IV, 19.

43 Liber Psalmorum XXXI, 5; Evangelium secundum Lucam XXIII, 46.

44 Evangelium secundum Matthaeum VII, 24–25.

45 Ecclesiasticus XLV, 1.

46 Breviaar.

11 Maarja-magdaleenapäev ehk madlipäev on 22. juulil.

12 Ladina keeli «responsorium», liturgiline laul, värsid, millega koor laulab vastu altariteenistust pidava preestri laulule.

13 Pidulik missa (missa sollemnis) toimub klerikute, diakoni ja alamdiakoni osavõtul. Merel peetakse nn. kuiva missat (missa sicca ehk ieiuna ehk navallis ehk nautica), kus ei toimu pühitsemist ega armulauasakramenti. «Missarum sollemnium» (käesolevas tekstilõigus esineb ablatiivis) tähendab aga «missatalitust».

14 Pealkiri on käsikirjas peaaegu täielikult ära lõigatud. Säilinud sõnakatkeid «...rte ...ta ...rgen ...vy ...» tõlgitakse poololetamisi «[De mo]rte ...ta [episcopi Racebu]rgen [sis] ...[in] vy...» — Ratzeburgi piiskopi surmast Veronas. «...ta» võiks tähistada sõna «subita» — «äkilisest».

15 Põhja-Itaalias Alpide jalamil.

16 Arvatavasti 14. või 15. novembril 1215.

17 Veronas ei teata olnuvat augustiinlaste kloostrit.

18 Kuigi tekstis on «columpna» (sammast), arvatakse mõtte järgi, et algselt on olnud «columba» (tuvi).

19 Piiskop Philipp elas Riias piiskop Alberti majas (XVIII, 1, 6). Kõik kõrgema pühituse saanud vaimulikud katoliku kirikus on kohustatud igapäevaseks palveteenistuseks (officium) (vt. ka viide 13). Päevane palveteenistus on jagatud 8 osaks ehk tunniks (horde), esimene ja varaseim neist on «matutinum» (varajane palvus, hommikupalvus), sellele järgneb «prima hora» (esimene päevatund).

20 11.—30. novembril 1215.

(6) PIISKOP PHILIPPI SURMAST. Pärast seda kui issand meid päästis saarlaste käest, istusime me selles sadamas, kuni aega sai kolm nädalat täis, sest merel olid iga päev marud ja pööristormid ja vastutuuled. Ja oli suur nälg ja toidupuudus ja piiskop jagas kõike, mis tal oli, armastusega. Ja me andsime iga päev töotusi ja palvetasime, et issand meid sellest kohast päästaks. Ja see sündis maarja-magdaleenapäeva¹¹ eelpäeval, kui meie juba nagu pool-surnuina laulsime vastastikulaulu¹² «Puhus lõunatuul», et vaibusid kõik vastutuuled ja issand andis meile soodsa tuule. Ja tõstes oma purjed, jõudsime me järgmisel hommikul Ojamaale. Ja seistes altari-kivi ääres, tänas issandat, öeldes: «Me oleme käinud, issand, läbi tule ja vee ja sa juhtisid meid välja kosutavasse paika. Sest sa katsusid meid, jumal, proovisid meid tulega, nagu proovitakse hõbedat. Sa viisid meid püünisesse, sa panid kannatusi meile selga, sa panid inimesi meie peade peale. Sa päästsid meid, issand, kõigist meie ohtudest ja tõid meid jälle sellele kindlale kaljule.» Tal oli nimelt suur igatsus jõuda kaljule, milleks on Kristus, ja rohke õhkamisega loobus ta merel missatalitusest¹³, kuigi ta siiski üle päeva palveteenistuse ajal jagas armulauasakramenti.

RATZEBURGI PIISKOPPI SURMAST¹⁴. Ja issand täitis lõpuks ta soovi ja läkitas ta selsamal teekonnal Veronasse¹⁵, kus ta, kergest haigusest tabatuna, andis oma hinge issanda hooleks¹⁶. Ja ta keha on maetud kellegi kunagise kardinali marmorsesse hauda augustiinlaste ordu kloostris¹⁷, mis asetseb jõe kohal. Ja keegi veroonalane nägi nägemuses sammast¹⁸, säravat nagu välku, Alpide tagant tulema ja seal puhkusele laskuma. Ka teised on tunnistanud, et nad nägid samasuguseid ingellikke nägemusi ta haua juures. Pole ime! See oli kindel ja vankumatu mees, nii et ei edus ega ebaedus ei saanud teda igatsusest Kristuse järele eemaldada ega tahtnud ta ka kunagi katkestada oma vaikimise korda enne varajase palvuse käiku ja enne esimese päevatunni lõppu, olgu see Riia tulekahju ajal, kui ta oma majast põgenema aeti¹⁹, kui kõik põles, või isegi keset vaenlasi merel või kolmandal korral, mil ta sai valvuri käest raskesti haavata, kui ta öösel viibis müüril oma palvetes. Jumal andis talle niisiis koha, mida ta oli soovinud, kindla ja kaljul püsiva. Tema hing jäägu Kristusega ja tema mälestus õnnistusse.

(7) ROOMA KIRIKUKOGUST. Issanda lihakssaamise 1215. aastal peeti Rooma kirikus kirikukogu²⁰ paavst Innocentiuse eesistumisel neljasaja patriarhi, kardinali ja piiskopi ja kaheksasaja abti kohal olles. Nende hulgas oli Liivimaa piiskop Albert koos Eestimaa piiskopiga. Nad teadustasid kõrgeimale ülempreestrile ja ühtlasi ka kõigile piiskoppidele Liivimaa kiriku hädadest ja sõdadest ja tegevusest. Ja kõik rõõmutsesid kaasa paganate pööramise kui ka kristlaste sõdade ja arvukate võitude üle. Ja piiskop lausub: «Nii nagu,» ütleb, «sina, püha isa, ei tüdi oma pühaduse agarusega toetamast Jeruusalemma püha maad, mis on poja maa, nõnda ei pea sa selgi korral jätma üksildusse Liivimaad, mis on ema maa ja mida on senini sinu lohutuste hoolitsusel laiendatud paganate hulgas. Sest poeg peab oma ema kalliks ja nii nagu ta ei taha, et ta oma maa hukkuks, nõnda ei taha ta muidugi, et ta ema maa ohtu satuks.»

qui, sicut non vult terram suam perdi, sic nec vult terram matris utique periclitari.' Cui respondit summus pontifex et ait: 'Sicut terram filii, sic et terram matris paterne sollicitudinis nostre studiis semper promovere curabimus.' Et finito concilio remisit eos cum gaudio, renovata auctoritate predicandi et peregrinos in remissionem peccatorum signandi, qui Lyvoniam secum proficiscentes novellam ecclesiam a paganorum tuerentur insultibus.

DE BAPTISMO UGAUNENSIIUM ET SACKALANENSIIUM.
Roma dictat iura, Riga vero rigat gentes. Nam Petrus Kakewalde et Otto sacerdos a Riga missi Saccalam et Ugauniam interim sacro fonte rigantes ad vitam invitant eternam.

8. DE EXPEDITIONE IN SONTAGANAM. Rotalienses vero adhuc rebelles christianorum leges adhuc recipere contradicunt. Contra quos expeditio destinatur. Festo itaque nativitatis Dominice peracto Lyvonibus et Lettis indicitur, ut sint parati, ut congregentur ituri contra christiani nominis inimicos. Quibus et occurrunt Theuthonici cum fratribus milicie. Adest etiam Borgardus comes cum peregrinis, qui simul omnes in glacie maris euntes Estonie provinciam primam attingunt. Et dividentes exercitum per omnes vias et villas Estonas fugientes persequuntur, comprehensos interficiunt, *mulieres et parvulos*⁴⁷ et pecora rapiunt, ad castrum Sontagana congregantur, obsidentes Estonas in eo et pugnantes cum eis diebus novem.

DE EXPUGNATIONE CASTRI SONTAGANA ET FIDE RECEPTE. Erigebant itaque propugnaculum ligneum et ad castrum vicinius appellitur. Super quod ascenderunt Lyvones et Letti simul cum balistariis et in arce munitionis multos ex Estonibus lanceis et sagittis interficiunt, multos vulnerantes et a defensione repellunt. Estonas namque nimium audacter ad dimicandum prosilientes et quasi magis locum dantes balistariis plures vulneratos et plures interfectos recipiunt. Unde tandem post multorum interfectionem et propter aque cibariorumque defectum tradentes se pacem petunt. Theuthonici vero: 'Si perfidie vestre', inquit, 'volueritis arma deponere et veram pacem, que Christus est, in vestrum castrum recipere, libenter vobis parcendo vos in fraternitatis nostre recipiemus amorem'.⁴⁸ Quod ut audiunt, statim baptismi sacramentum cum omni iure christianitatis se recipere cum gaudio pollicentur. Unde die iam undecimo missus est ad eos Godfridus sacerdos in castrum. Qui benedicens eis, 'Si', inquit, 'abrenunciare volueritis ydolatrie et in unum Deum christianorum credere?' Et respondentibus cunctis: 'Volumus', ipse aquam fundens ait: 'Baptizamini ergo omnes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti'.⁴⁹ Quibus completis data est pax et acceptis obsidibus seniorum filiis reversus est exercitus cum omni preda et spoliis et captivis in Lyvoniam, Deum pro gentium conversione benedicens, qui est benedictus in secula⁵⁰.

9. DE EXPEDITIONE IN OSILIAM. Post dierum paucorum pausationem recuperatis viribus congregantur iterum Rigenses cum Lyvonibus et Lettis et euntes in glacie maris, quod erat continua frigoris asperitate congelatum firmissime, versus Osiliam exercitum suum converterunt. Et invenientes viam maris optimam exercitum suum dividunt et per omnes vias ac villas circueuntes multos

47 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

48 Epistola prima Petri I, 22.

49 Ristimise vormel (vrd. Evangelium secundum Matthaum XXVIII, 19).

50 Epistola Pauli ad Romanos I, 25; Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 31.

21 Jõulud, 25. detsember 1215.

22 S. o. Riia poolt tulles, Soontaganasse.

23 Vt. pt. XI, komm. 16.

24 See oli Lédurga preester (vt. XXI, 7).

Temale vastab kõrgeim ülempreester ja lausub: «Nagu poja maad, nõnda ka ema maad püüame me alati oma isaliku hoolitsemise innuga edendada.» Ja pärast kirikukogu lõppu saatis ta nad rõõmuga minema, andnud neile uuesti voli usku kuulutada ja ristisõdijaid pattude andestuseks ristimärgiga varustada, et nad temaga koos Liivimaale siirdudes noort kirikut paganate kallaletungide eest kaitseksid.

UGALASTE JA SAKALASTE RISTIMISEST. Rooma mõistab õigust, Riia aga kastab paganaid. Sest Riist saadetud Petrus Kakewalde ja preester Otto, kastes vahepeal Sakalat ja Ugandit püha lättega, kutsuvad igavesele elule.

(8) **SÕJAKÄIGUST SOONTAGANASSE.** Aga seni mässulised ridalased keelduvad seni kristlaste seadusi vastu võtmast. Nende vastu määratakse sõjakäik. Kui siis issanda sündimise püha²¹ oli peetud, kästakse liivlastel ja lätlastel, et nad oleksid valmis, et koguneksid minema kristliku nime vaenlaste vastu. Nendele tulevad ka sakslased koos sõjateenistuse vendadega vastu. Kohal on ka krahv Borgard ristisõdijatega, kes kõik üheskoos mere jääd mööda minnes jõuavad Eestimaa esimesse kihelkonda²². Ning jaotades sõjaväe mööda kõiki teid ja külasid, jälitavad põgenevaid eestlasi, tapavad kinnisaadud maha, röövivad naisi ja lapsi ja karja, kogunevad Soontagana linnuse juurde, piirates selles eestlased sisse ja võideldes nendega üheksa päeva.

SOONTAGANA LINNUSE VALLUTAMISEST JA USU VASTUVÕTMISEST. Siis püstitasid nad puust kaitseehitise ja see nihutati linnusele lähemale. Sellele astusid liivlased ja lätlased koos ammuküttidega ja tapavad odade ja nooltega paljusid eestlaste hulgast kindlustuse kantsis²³, haavates paljusid, ja löövad neid kaitset tagasi. Sest et eestlastel, sööstes liiga julgesti heitlusse ja just nagu rohkem võimalust andes ammuküttidele, sai palju haavata ja palju surma. Seepärast paluvad nad lõpuks rahu, andes alla pärast paljude tapmist ning vee ja toidu puuduse tõttu. Sakslased aga: «Kui te oma truudusetuse sõjariistad,» ütlevad, «tahate maha panna ja võtta oma linnusesse vastu tõelise rahu, mis on Kristus, siis säästame me teid meeleldi ja võtame teid vastu oma vennalikkude armastusse.» Niipea kui nad seda kuulevad, töötavad nad kohe rõõmuga vastu võtta ristimissakramendi koos kogu ristiusu õigusega. Seepärast saadeti juba üheteistkümnendal päeval preester Godfrid²⁴ nende juurde linnusesse. Õnnistades neid ta ütleb: «Kas tahate ebajumalakummardamisest lahti ütelda ja ühteainsasse kristlaste jumalasse uskuda?» Ja kui kõik vastavad: «Tahame,» ütleb ta, ise vett piserdades: «Niisiis ristitakse teid kõiki isa ja poja ja püha vaimu nimel.» Kui see oli sooritatud, anti rahu ja, võtnud vanemate pojad pantvangideks, pöördus sõjavägi kogu röövitud vara ja saagi ning vangidega Liivimaale tagasi, kiites paganate ümberpööramise eest jumalat, kes on kiidetud igavesti.

(9) **SÕJAKÄIGUST SAAREMAALE.** Pärast väheseid päevi puhkamist, kosutanud jõudu, tulevad riialased koos liivlaste ja lätlastega jälle kokku ja pöörsid oma sõjaväe Saaremaa poole, minnes mere jääd mööda, mis püsiva karmi pakasega oli väga kõvaks külmunud. Ja leides, et meretee on väga hea, jaotavad nad oma sõjaväe ära ja, käies ringi mööda kõiki teid ja külasid, võtavad paljusid kinni

comprehendunt et viros omnes interficiunt, mulieres et parvulos⁵¹ et pecora secum abducunt. Aput unum castrorum conveniunt et cum eis, qui in castro erant, dimicantes, nonnullos ex eis vulnerantes interficiunt et, pre nimia frigoris intensione castrum ipsum expugnare non attemptantes, cum omni rapina et captivis reversi sunt per viam suam in glacie. Et clamantibus quibusdam, quod malewa sequeretur, et aliis festinanter euntibus ad ignem, quidam ex eis deficientes et frigore congelati ceciderunt et mortui sunt et alii sani redierunt.

10. DE MORTE REGIS SUBITANEA WOLDEMARI. Transacta vero Dominice resurrectionis solempnitate miserunt Estoni ad regem Woldemarum de Ploceke, ut cum exercitu veniens Rigam obsideret. Ipsi quoque Lyvones et Lettos interim bellis deprimere, simul et portum in Dunemunde se claudere pollicentur. Et placuit regi consilium⁵² perfidorum, qui semper Lyvonensem ecclesiam querebant disturbare, mittensque in Rusciam et Letoniam convocavit exercitum magnum Ruthenorum atque Letonum. Et postquam convenerunt omnes et parati erant et rex intraturus erat navem iturus cum eis, subito cecidit et exspiravit et mortuus est morte subitanea et improvisa⁵³, et omnis exercitus ipsius dispersus est et reversus est in terram suam⁵⁴.

11. Et audientes, qui erant in Riga de familia episcopi et fratres milicie, consilia Estonum, emerunt coggonem, munientes eum in circuitu tamquam castrum et locantes in eo viros quinquaginta cum balistis et armis, statuantes eum in ore fluminis Dune ad custodiendum portus introitum, ne venientes Osilienses obstruerent sicut ante. Mortuo itaque rege pervenit verbum in Osiliam, simul et audientes balistarios et viros armatos Dune portum custodire, Saletsam intraverunt et ascendentes circa stagnum Astegerwe villas Lettorum despoliaverunt et mulieres capientes viros interfecerunt. Et congregati sunt quidam ex Lettis, insequentes eos et comprehensos quosdam interfecerunt et alios ad naves fugaverunt. Et siluit ecclesia diebus paucis⁵⁵, que erat exspectans adventum sui pontificis.

XX

1. DE ANNO OCTAVODECIMO. Annus erat antistitis octavus decimus. Qui rediit a curia Romana et in Hagenowe consolatus a rege Frederico reversus est in Lyvoniam cum episcopo Theoderico Estiensi et cum aliis fidelibus, militibus et peregrinis. Et invenit in Dunemunde viros suos portum custodientes, et retulerunt ei de expeditionibus suis in Estonia nec non et de morte regis, et qualiter consolati sunt in omnibus tribulationibus suis. Et factum est gaudium in ecclesia tam de adventu pontificis, quam de liberatione sua a Ruthenis ac aliis gentibus.

2. DE EXPEDITIONE PRIMA IN HARIEN. Et post hec conveniunt episcopi cum fratribus milicie, facientes divisionem quandam super Estonia, que sicut postea fuit instabilis, sic eam describere inutile reputavi. Quin potius dicam, quod convenerunt iterum Rigenses cum Lyvonibus et Lettis et magister Volquinus cum

51 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

52 Liber Esther I, 21.

53 Breviaar.

54 Liber Regum quartus III, 27.

55 Liber Machabaeorum VII, 50.

- 25 Ladinakeelses tekstis on eesti-
keelne sõna «malewa».
- 26 Lihavõtted, 10. aprill 1216.
- 27 Vt. peatükk XIV, komm. 39.
- 28 Vt. peatükk XIV, komm. 1.

1 Vt. peatükk IV, komm. 15.

2 Linn Ida-Prantsusmaal Bas-
Rhin'i provintsis.

3 Friedrich II (1194–1250) —
aastast 1208 Sitsiilia kuningas,
aastast 1212 Saksa kuningas,
aastast 1220 Saksa-Rooma kei-
ser. Haguenau's oli Friedrich
II jaanuaris ja 20. märtsil 1216.

4 27. aprillil 1216 oli Theoderic
veel Kölnis.

5 Vt. peatükk XIV, komm. 1.

ning tapavad kõik mehed ära, naised ja lapsed ja karja viivad endaga kaasa. Ühe juurde linnustest tulevad nad kokku ja heideldes nendega, kes linnuses olid, tapavad mõningaid nendest haavates, ja liiga ägeda pakase pärast, püüdmata linnust ennast vallutada, pöördusid nad kogu röövsaagi ja vangidega oma teed mööda jääl tagasi. Ja kui mõned karjuvad, et maleva²⁵ ajab taga, ja teised lähevad kiiresti tule juurde, langesid mõned nende hulgast nõrkedes ja külmast kangestunudult maha ja surid ja teised tulid tervelt tagasi.

(10) KUNINGAS WOLDEMARI ÄKILISEST SURMAST. Kui aga issanda ülestõusmise püha²⁶ oli mööda saadetud, saatsid eestlased Polotski kuninga Woldemari juurde, et ta sõjaväega tulles piiraks Riia sisse. Nad ise lubavad vahepeal samuti liivlased ja lätlased sõjaga maha rõhuda ja ühtlasi sulgeda sadama Daugavgrīvas. Ja kuningale meeldis truudusetute nõu, kes püüdsid alati Liivimaa kirikut hävitada, ja saates Venemaale ja Leedumaale, kutsus kokku suure sõjaväe venelastest ja leedulastest. Ja pärast seda kui nad kõik on kokku tulnud ja olid valmis ja kuningas hakkas laevale astuma, et nendega koos minna, kukkus ta äkki maha ja heitis hinge ja suri äkilist ja ootamatut surma ja kogu ta sõjavägi läks laiali ja pöördus oma maale tagasi.

(11) Ja need, kes piiskopi perest Riias olid, ja orduvennad, kuuldes eestlaste nõust, ostsid koge, kindlustasid selle ümberringi nagu linnuse, panid sellele viiskümmend meest ambude ja sõjariistadega²⁷ ja seadsid ta Väina jõe suhu valvama sissepääsu sadamasse, et saarlased tulles ei sulgeks seda, nagu varemini. Kui siis kuningas suri, tuli sõna Saaremaale ja kuuldes ühtlasi, et ammukütid ja sõjariistus mehed valvavad Väina sadamat, tungisid nad Salatsile ja sõites ülespoole, rüüstasid Asti järve ümber lätlaste külad paljaks ja tapsid mehi, võttes naise vangi. Ja mõned lätlaste hulgast tulid kokku, ajasid neid taga ja tapsid mõned, keda nad tabasid, ja ajasid teised põgenema laevadele. Ja väheseid päevi elas vaikuses kirik, mis oli ootamas oma piiskopi²⁸ tulekut.

XX

(1) KAHEKSATEISTKÜMNENDAST AASTAST. Oli ülemkarjase¹ kaheksateistkümnnes aasta. Ta tuli Rooma õukonnast tagasi, sai Haguenau's² toetust kuningas Friedrichilt³ ja pöördus Liivimaale tagasi koos Eestimaa piiskopi Theodericiga⁴ ja teiste ustavatega, rüütlite ja ristosõdijatega. Ja ta leidis Daugavgrīvas oma mehed sadamat valvamas ja nad teadustasid talle oma sõjakäikudest Eestimaa ning ka kuninga surmast ja sellest, kuidas nad leidsid lohutust kõigis oma hädades. Ja oli rõõm kirikus niihästi piiskopi⁵ tuleku kui ka venelastest ja teistest paganahõimudest vabanemise pärast.

(2) ESIMESEST SÕJAKÄIGUST HARJUMAALE. Ja seejärel tulid kokku piiskopid koos sõjateenistuse vendadega, tehes mingit jagamist Eestimaa suhtes; et see hiljemini püsima ei jäänud, siis pidasin ma kasutuks seda kirjeldada. Ma kõnelen pigemini sellest, et tulid uuesti kokku riialased liivlaste ja lätlastega ja meister Volquin oma vendade ja ristosõdijatega kui ka Theoderic piiskopi

fratribus suis et peregrinis, simul et Theodericus cum viris episcopi, et iverunt cum exercitu, pacifice tamen, in Saccalam iam baptizatam, convocantes ad se seniores eiusdem provincie, quorum consilio procedebant ad alios Estonos, et ipsi erant eis duces. In die vero assumptionis beate Virginis intraverunt provinciam Harionensem, que est in media Estonia, ubi et omnes gentes circumiacentes quolibet anno ad placitandum in Raigele convenire solebant. Quo cum pervenimus, exercitum nostrum per omnes vias ac villas nec non et provincias illius terre divisimus, incendentes omnia et vastantes, quidquid masculini sexus interficientes, *mulieres et parvulos*¹ capientes, pecora multa nec non et equos eorum minantes. Tandem ad villam magnam Lone, que est super rivum in media terra, convenimus et ibidem triduo quiescentes totam terram in circuitu devastavimus et usque ad Revelenses villas pervenimus.

Quarto die ponentes insidias prope villam capti sunt novem ex eis et quidam interfecti. Et reversus est exercitus cum preda magna bovesque et oves innumerabiles reduxerunt. Et sequuti sunt Estonos in malewa magna, volentes post tergum eos impugnare. Sed cecidit sors deorum ipsorum in partem contrariam. Et *reversi sunt Rigenses cum gaudio*² in Lyvoniam, dividentes omnia, que retulerunt, in caritate.

3. DE EXPEDITIONE RUTHENORUM IN ODENPE. Post hec indignati Rutheni de Plecekowe contra Ugaunenses, eo quod baptismum Latinorum acceperunt et suum contempserunt, bellumque eis comminantes censum ac tributum ab eis exegerunt. Ugaunenses vero Lyvonensem episcopum simul et fratres milicie super hoc consulentes, auxilium super hoc postulabant. Quod ipsi non negantes simulque cum eis vivere ac mori promittentes, liberos eos a Ruthenis esse, sicut semper ante baptismum fuerunt, sic et nunc esse confirmabant. Mortuo itaque rege magno Woldemaro de Ploceke resuscitatus est novus adversarius Lyvonensis ecclesie, Woldemarus de Plecekowe, *qui surrexit cum exercitu magno Ruthenorum de Plescekowe et venit*³ in Ugauniam et sedit in monte Odenpe et misit exercitum suum per omnes villas ac provincias in circuitu, qui incendentes et depredantes totam terram multosque *viros interfecerunt mulieresque et parvulos*⁴ captivos deduxerunt. Et erat ibidem Theuthonicorum quidam Isfridus mercator, qui perditis omnibus suis Rigam fugit et nunciavit ibi.

4. Tunc convenerunt seniores Rigensium cum episcopis ac fratribus milicie considerantesque bellum Ruthenorum sibi forte imminere, divisionem quandam faciebant super omnibus provinciis Estonie per Lyvonensem ecclesiam subiugatis ac baptizatis, describentes ecclesie Lyvonensi et episcopo Rigensi terciam partem proventuum omnium ac tributorum de Estonia proveniencium, ut, sicut laborum ac bellorum, sic etiam consolationum particeps existeret; secundariam partem Estiensi episcopo, terciam vero fratribus milicie pro laboribus et expensis suis adiudicabant.

5. Veneruntque iterum Ugaunenses ad episcopos, auxilium contra Ruthenos postulantes. Et miserunt episcopi viros suos cum fratribus milicie in Ugauniam. Qui congregaverunt Estonos omnes de provinciis illis et edificaverunt montem Odenpe simul cum eis et habitaverunt ibi, munientes castrum firmissime, tam contra

1 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

2 Evangelium secundum Lucam X, 17.

3 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

4 Vt. viide 1.

6 Rukkimaarjapäeval, 15. augustil 1216.

7 Raikküla asub Rapla rajooni Raikküla külanõukogus (Lõuna-Harjumaal endises Rapla kihelkonnas). Pole teada, kui suurt ala see nõupidamine võis hõlmata, kas oli tegemist kihelkonnaga või kogu Harjumaa-ga. (Vt. ka pt. X, komm. 6.).

8 Lohu küla Keila jõe lähisel, praeguse Rapla rajooni Kohila külanõukogus.

9 Vt. peatükk XIX, komm. 25.

10 Arvatakse, et tagapool (XX, 2) vihatud jaotamisel oli tegemist suuremalt osalt alles vallutamata Eestimaa maade esialgse jaotamisega, siin aga vallutatud alade tulude jaotamisega.

meestega ja läksid sõjaväega, kuid siiski rahulikult, juba ristitud Sakalasse, kutsudes enda juurde selle maakonna vanemad, kelle nõuandel nad liikusid edasi teiste eestlaste juurde, ja need olid neile juhtideks. Õndsa neitsi taevaminemise päeval⁶ aga tungisid nad Harju maakonda, mis on keset Eestimaad, kus ka kõik ümbruses asuvad hõimud tavatsesid iga aasta Raikkülas nõupidamiseks kokku tulla⁷. Kui me sinna jõudsim, jaotasime me oma sõjaväe mööda kõiki teid ja külasid kui ka selle maa kihelkondi laiali, kõike põletades ja laastates, tappes, mis iganes meessugu, võttes naised ja lapsed kinni, ajades hulga karja kui ka nende hobuseid ära. Lõpuks tulime me kokku suure Lohu⁸ küla juurde, mis on oja ääres keset maad, ja seal kolm päeva puhates rüüstasime kogu maa ümberkaudu ja käisime Revala küladeni välja.

Neljandal päeval, kui me olime pannud varitsuse küla juurde, võeti üheksa neist kinni ja mõned tapeti. Ja sõjavägi pöördus tagasi suure röövsaagiga ja nad viisid ära lugemata härgi ja lambaid. Ja eestlased ajasid taga suure malevaga⁹, tahtes neile seljatagant kallale tungida. Kuid nende jumalate liisk langes vastupidisele poolele. Ja riialased pöördusid rõõmuga tagasi Liivimaale, jaotades armastuses kõik, mis nad olid kaasa toonud.

(3) VENELASTE SÕJAKÄIGUST OTEPÄÄLE. Pärast seda said Pihkva venelased ugalaste peale pahaseks, et need olid vastu võtnud ladinlaste ristimise ja nende oma ära põlanud ja, ähvardades neid sõjaga, nõudsid neilt maksu ja andamit. Ugalased aga küsisid selle kohta nõu Liivimaa piiskopilt kui ka sõjateenistuse vendadelt ja nõudsid peale selle abi. Need, keeldumata sellest ning töötades ühtlasi koos nendega elada ja surra, kinnitasid, et ugalased on vabad venelastest, nagu nad alati enne ristimist on olnud, nii on ka nüüd. Pärast Polotski suurkuninga Woldemari surma ärkas uus Liivimaa kiriku vastane Woldemar Pihkvast, kes tõusis suure Pihkva venelaste väega ja tuli Ugandisse ja võttis aset Otepää mäel ja saatis oma sõjaväe mööda kõiki ümbruskonna külasid ja kihelkondi, kes kogu maad põletades ja röövides tapsid palju mehi ja viisid naised ja lapsed vangi. Ja oli seal keegi sakslasest kaupmees Isfrid, kes kaotanud kogu oma vara, põgenes Riiga ja tõi sinna teate.

(4) Siis tulid kokku riialaste vanemad koos piiskoppide ja sõjateenistuse vendadega ja pidades silmas, et neid ehk ähvardab sõda venelastega, tegid nad mingi jagamise kõigi Eestimaa maakondade suhtes, mis olid alla heidetud ja ristitud Liivimaa kiriku poolt, määrates Liivimaa kirikule ning Riia piiskopile kolmanda osa kõigist Eestimaalt tulevaist tuludest ja andameist, et nagu vaevas ja sõdades, nõnda oleks ta osaline ka soodustustes; teise osa mõistsid nad Eestimaa piiskopile, kolmanda aga sõjateenistuse vendadele nende vaevade ja kulude eest¹⁰.

(5) Ja ugalased tulid jälle piiskoppide juurde abi nõudma venelaste vastu. Ja piiskopid saatsid oma mehed koos sõjateenistuse vendadega Ugandisse. Nad kogusid kõik eestlased nendest kihelkondadest kokku ja ehtasid üheskoos nendega Otepää mäe ja elasid seal, kindlustades linnuse väga tugevasti niihästi venelaste kui teiste hõimude vastu, kes senini veel polnud ristitud. Tulid ka vene-

Ruthenos, quam contra gentes alias adhuc nondum baptizatas. Venerunt eciam Rutheni solito more in terram Lettorum de Tholowa pro censu suo colligendo; quo collecto castrum Beverin incenderunt. Et vidit Bertoldus, magister milicie de Wenden, quod ad bellum se prepararent, eo quod castra Lettorum incenderent, misit et comprehendit eos et proiecit eos in carcerem. Quos tamen venientibus nunciis regis Nogardie solvit et honorifice remisit in Rusciam. Ugaunenses vero, volentes se de Ruthenis vindicare, surrexerunt cum viris episcopi simul et cum fratribus milicie et abierunt⁵ in Rusciam versus Nogardiam, et invenientes terram nullis rumoribus premunitam, in festo epyphanie, cum conviviiis et potationibus suis magis solent occupari, diviserunt exercitum suum per omnes villas et vias et interfecerunt populum multum et mulieres quam plurimas captivas duxerunt et equos et pecora multa depellentes spolia multa tulerunt et igne et gladio suas iniurias vindicantes cum omni preda reversi sunt in Odempe gaudentes.

6. DE EXPEDITIONE IAM SECUNDA IN GERWAM. Post festum epyphanie miserunt Rigenses ad omnes Lyvones et Lettos et congregaverunt exercitum magnum et iverunt⁶ in Sackalam et acceperunt seniores eiusdem provincie sibi duces veneruntque ad eos Ugaunenses cum Theuthonicis suis et processerunt in Gerwen, dividentes exercitum suum per omnes villas ac provincias regionis illius, et percusserunt terram ipsam plaga magna⁷, sedentes in villa Carethen sex diebus, incendentes et vastantes omnia circumquaque. Et processerunt in Vironiam, qui erant in equis fortiores, et similiter terram illam depredantes et viros interficientes et mulieres et parvulos⁸ captivantes cum spoliis multis reversi sunt in Carethen. Et venerunt ad eos ibidem seniores illius provincie Gerwanensis pacem petentes et ut de finibus suis exirent. Quibus dixerunt ipsi: ‚Si volueritis, inquit, veram pacem, oportebit vos veri pacifici, qui est Christus, filios fieri, ut ipsius baptismo suscepto nostram possitis fraternitatem perpetuam adipisci.‘ Quo audito gavisii sunt Gerwanenses et, ut pacem Rigensium consequi valerent, tam baptismum eorum promiserunt se servaturos, quam censum eis perpetuum datuos. Unde et quosdam baptizavimus ibidem et acceptis obsidibus pueris eorum reversi sumus in Lyvoniam cum omni preda nostra, Deum pro gentis eciam illius conversione collaudantes.

7. DE OBSIDIONE CASTRI ODENPE A RUTHENIS. Postquam reversus est exercitus Lyvonensis a Gerwen, statim Nogardenses in quadragesima congregaverunt exercitum magnum Ruthenorum, ibatque⁹ cum eis rex Woldemarus de Plescekowe cum civibus suis, et miserunt nuncios per universam Estoniam, ut venirent ad obsidionem Theuthonicorum et Ugaunensium in Odempe. Et venerunt non tam Osilienses et Harionenses quam eciam Saccalanenses iam dudum baptizati, sperantes iugum Theuthonicorum simul et baptismum eorum taliter a se remove. Et occurrerunt Ruthenis et obsederunt simul cum eis castrum Odempe et pugnaverunt cum Theuthonicis, et qui cum eis erant, decem et septem diebus, et non poterant eis nocere, cum castrum fuerit firmissimum. Sed viri sagittarii episcopi, qui erant in castro, et fratres milicie multos vulnerabant ex Ruthenis et interficiebant balistis suis. Similiter Rutheni sagittis arcuum suorum quosdam de castro vulnerabant. Et

5 Liber Machabaeorum primus IX, 4.

6 Liber Machabaeorum primus V, 45; X, 48.

7 Liber Regum tertius XX, 21.

8 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

9 Vt. viide 6.

- 11 Kolmekuningapäeval, 6. jaanuaril 1217.
- 12 Või «selle Järva maakonna» (Illiis province Gerwanensis).
- 13 Paast oli 8. veebruarist 26. märtsini 1217. Novgorodi väe eesotsas oli sakslastevastase võitluse algataja possaadnik (1209–1220 vaheaegadega) Tverdislav Mihhalkovitš.

lased harjunud kombel Tälava lätlaste maale oma maksu koguma; kogunud selle, panid Beverini linnuse põlema. Ja Bertold, Vönnu sõjateenistuse meister, nägi, et nad valmistuvad sõjaks, sest et nad põletavad lätlaste linnuseid, saatis ja võttis nad kinni ja heitis nad vanglasse. Novgorodi kuninga saadikute tulles laskis nad siiski lahti ja saatis auga Venemaale tagasi. Ugalased aga, tahtes venelastele kätte maksta, tõusid koos piiskopi meestega ja ühtlasi sõjateenistuse vendadega ja läksid Venemaale Novgorodi poole, ja et nad leidsid maa eest kuuldustest hoiatamatuna, ilmumise pühal¹¹, kui neil on kombeks rohkem oma söömingute ja joomingutega tegemist teha, jaotasid nad oma sõjaväe mööda kõiki külasid ja teid ja tapsid palju rahvast ja viisid õige palju naisi vangi, ajasid hobuseid ja palju karja ära, võtsid palju saaki, ning tule ja mõõgaga oma ülekohtu eest kätte makstes, pöördusid nad rõõmustades kogu rõõvsaagiga Otepäele tagasi.

(6) JUBA TEISEST SÕJAKÄIGUST JÄRVAMAALE. Pärast ilmumise püha¹¹ saatsid riialased kõigi liivlaste ja lätlaste juurde ja kogusid suure sõjaväe ja läksid Sakalasse ja võtsid selle maakonna vanemad endale juhtideks ja ugalased tulid nende juurde koos oma sakslastega ja nad liikusid edasi Järvamaale, jaotades oma sõjaväe mööda kõiki selle piirkonna külasid ja kihelkondi ja rabasid seda maad suure nuhtlusega, olles Kareda külas kuus päeva paigal, põletades ja rüüstates kõike ümberkaudu. Ja kes olid hobuste poolest tublimad, liikusid edasi Virumaale ja seda maad samuti rüüstates ja mehi tappes ja naisi ja lapsi vangi võttes, pöördusid suure saagiga Karedale tagasi. Ja tulid sinna nende juurde selle Järvamaa kihelkonna¹² vanemad, paludes rahu ja et nad lahkuksid nende rajadest. Need rääkisid neile: «Kui te tahate,» ütlevad, «tõelist rahu, siis peate te saama tõelise rahutooja, kes on Kristus, lasteks, et te temast ristimise vastuvõtmisega võiksite saavutada meie alatise vendluse.» Seda kuulnud, said järvalased rõõmsaks ja, et suudaksid saavutada rahu riialastega, lubasid nad niihästi kinni pidada nende ristimisest kui ka anda neile alatist maksu. Seejärel me ristisime seal mõningaid ja, saanud nende poegi pantvangideks, pöördusime kogu oma rõõvsaagiga Liivimaale tagasi, kiites jumalat ka selle hõimu pööramise eest.

(7) OTEPÄÄ LINNUSE PIIRAMISEST VENELASTE POOLT. Pärast seda kui Liivimaa sõjavägi oli Järvamaalt tagasi pöördunud, kogusid novgorodlased otsekohe paastu ajal¹³ suure venelaste väe ja nendega koos läks Pihkva kuningas Woldemar oma linlastega ja nad saatsid käskjalgu läbi kogu Eestimaa, et tuleksid piirama sakslasi ja ugalasi Otepääl. Ja tulid mitte ainult saarlased ja harjulased, vaid ka juba ammu ristitud sakalased, lootes sel viisil heita endilt sakslaste ikke ja ühtlasi ka nende ristimise. Ja nad läksid venelastele vastu ja piirasid nendega üheskoos Otepää linnuse ümber ja võitlesid sakslastega ja nendega, kes olid nendega koos, seitseteist päeva; ja ei suutnud neile kahju teha, sest linnus oli väga tugev. Kuid piiskopi vibumehed, kes olid linnuses, ja sõjateenistuse vennad haavasid paljusid venelastest ja tapsid oma ambudega. Samuti haavasid venelased oma vibude nooltega mõningaid linnuses. Ja

circuiverunt Rutheni per provincias et comprehenderunt multos et interficientes eos proiecerunt corpora eorum in aquam, que erat in pede montis, ut non haurirent ex ea, qui erant in castro. Et fecerunt omnia mala, que potuerunt, vastantes et incendentes omnem terram in circuitu. Et quandoque more suo montis munitionem cum omni multitudine sua conscendere conantes, a Theuthonicis et Estonibus fortiter repulsi sunt, unde multorum virorum suorum interfectionem ibidem experti sunt. Et audientes episcopi cum fratribus milicie suorum obsidionem, miserunt in auxilium eis circiter tria milia virorum. Et ibat Volquinus magister milicie cum eis et Bertoldus de Wenden et Theodericus, frater episcopi, cum eis, cum Lyvonibus et Lettis ac peregrinis quibusdam. Et pervenerunt ad stagnum Rastegerwe et obvium habuerunt puerum venientem de castro. Quem acceperunt vie ducem et pervenerunt ad castrum mane facto et, relinquentes Osilienses ad dextram, perrexerunt ad Ruthenos et pugnaverunt cum eis. Et videntes *exercitum magnum et fortem*¹⁰ diverterunt ad castrum. Erant enim Ruthenorum et Osiliensium fere viginti milia, quorum verentes multitudinem ascenderunt in castrum. Et ceciderunt quidam ex fratribus milicie, viri fortes Constantinus, Bertoldus et Helyas, et ex familia episcopi quidam; et alii omnes sani pervenerunt in castrum. Et pre multitudine virorum et equorum facta est fames et penuria ciborum et feni in castro, et comedebant equi caudas suas in invicem; similiter et in exercitu Ruthenorum, cum esset defectus omnium. Tandem tertia die post conflictum colloquuti sunt cum Theuthonicis.

8. DE PACE FACTA CUM RUTHENIS. Fecerunt quoque pacem cum eis, ita tamen, ut Theuthonici omnes relicto castro in Lyvoniam redirent. Et vocavit rex Woldemarus generum suum Theodericum, ut pro pace confirmanda secum abiret in Plecekowe. Et credidit ei descenditque ad eum. Quem statim Nogardenses rapuerunt de manibus suis et captivum secum deduxerunt. Theuthonici vero facta pace cum Lyvonibus et Lettis per medium Ruthenorum et Osiliensium descenderunt de castro et redierunt in Lyvoniam. Sackalanenses eciam interim terram Lettorum intrantes et villas eorum devastantes et homines captivos ducentes ab Ymera reversi sunt in Saccalam, immemores sacramentorum omnium ante susceptorum, pacemque cum Theuthonicis quondam factam non curantes interruperunt.

XXI

1. Presulis Alberti nonusdecimus fuit annus
Et non a bellis siluit gens Lyvoniensis.

DE BELLO IN SACKALAM. Misit enim venerabilis prefatus antistes nuncios suos tam in Nogardiam quam in Saccalam pro pace in Odempe facta confirmanda, supplicans eciam eis pro fratre suo Theoderico. Qui cum sint homines elationis tumore repleti, simul et in superbia sua nimium arrogantes nec preces episcopi nec pacem Theuthonicorum curantes, sed conspirabant cum Estonibus et cogitabant consilia, qualiter Theuthonicos opprimerent et Lyvonensem ecclesiam destruerent. Quo cognito predictus antistes cum

14 Provincias.

15 Kroonikas Rastegerwe. Hilise-
ma saksakeelse nimetuse Röst-
jerw järgi arvatakse, et see
võis olla Kaagjärv Karula juu-
res.

16 See oli ilmselt Vönnu meister
Bertold, kes hiljem enam
kroonikas ei esine. Tema ase-
mel on hiljem Rodolf.

venelased käisid ringi mööda kihelkondi¹⁴ ja võtsid paljud kinni ja liües nad maha, heitsid nende kehad vette, mis oli mäe jalal, et need, kes linnuses olid, sellest ei ammutaks. Ja nad tegid kõike kurja, mis suutsid, laastates ja põletades kogu maa ümberringi. Ja igakord, kui nad oma kombe kohaselt kogu oma hulgaga püüdsid mäe kindlustusse üles ronida, löid sakslased ja eestlased nad vapralt tagasi; seetõttu said nad seal tunda paljude oma meeste tapmist. Ja piiskopid koos sõjateenistuse vendadega, kuuldes omade piiramisest, saatsid neile appi umbes kolm tuhat meest. Ja nendega koos läks sõjateenistuse meister Volquin ja Bertold Vönnust ja Theoderic, piiskopi vend, koos nendega, liivlaste, lätlaste ja mõningate ristisõdijatega. Ja nad jõudsid Kaagjärve¹⁵ juurde ja kohtasid linnusest tulevat poisikest. Nad võtsid ta teejuhiks ja tulid linnuse juurde hommiku saabumisel ja, jättes saarlased paremale, läksid edasi venelaste juurde ja võitlesid nendega. Nähes aga, et sõjavägi on suur ja tugev, pöördusid nad ära linnuse poole. Sest venelasi ja saarlasi oli peaaegu kakskümmend tuhat, kelle suurt hulka kartes nad läksid üles linnusesse. Ja langesid mõned sõjateenistuse vendadest, vaprad mehed Constantin, Bertold¹⁶ ja Helyas ja mõned piiskopi perest; ja kõik teised jõudsid tervetena linnusesse. Ja meeste ning hobuste suure hulga tõttu tekkis nälg ja toidumoon ja heina puudus linnuses ja hobused sõid üksteisel sabad ära; samuti ka venelaste sõjaväes, kui oli puudus kõigest. Lõpuks kolmandal päeval pärast kokkupõrget pidasid nad läbirääkimisi sakslastega.

(8) RAHU TEGEMISEST VENELASTEGA. Nad tegidki nendega rahu, kuid nõnda, et kõik sakslased pöördusid tagasi Liivimaale, jättes linnuse maha. Ja kuningas Woldemar kutsus oma väimeest Theoderici, et tuleks rahu kinnitamiseks temaga koos Pihkvasse. Ja see uskus teda ja läks alla tema juurde. Novgorodlased kiskusid ta kohe tema kätest ja viisid endaga kaasa vangi. Sakslased aga, kui oli tehtud rahu, tulid koos liivlaste ja lätlastega venelaste ja saarlaste vahelt läbi linnusest alla ja läksid Liivimaale tagasi. Ka sakalased, tungides vahepeal lätlaste maale ja rüüstates nende külad paljaks ning viies inimesi Ümeralt vangi, pöördusid tagasi Sakalasse, unustanud kõik varemini vastuvõetud sakramendid ja mürdsid hoolimata kunagi sakslastega tehtud rahu.

XXI

(1) Piiskopil Albertil saabunud üheksateistkümmnes aasta,
Ei saanud sõdadest rahu Liivimaa rahvas.

SÕJAST SAKALA VASTU. Ülalnimetatud auväärne ülemkarjane saatis nimelt oma saadikud niihästi Novgorodi kui Sakalasse Otepääl tehtud rahu kinnitamiseks, paludes neid ka oma venna Theoderici pärast. Et need on inimesed täis kõrkuse ülespuhutust ja ühtlasi ülearu ülbed oma uhkuses, ei hooli nad ei piiskopi palveist ega rahust sakslastega, vaid tegid salasepitsusi eestlastega ja haudusid nõu, kuidas sakslased maha rõhuda ja Liivimaa kirik hävitada. Sellest

peregrinis redeuntibus abiit in Theuthoniam, domino Iesu Christo matricque sue Lyvoniam committens eciam hac vice custodiendam. Et incommoda bellorum dampnumque suorum cunctis significans, ut *se murum pro domo*¹ Domini ponerent viri fortes et nobiles et sumpta cruce peregrinarentur in Lyvoniam in remissionem peccatorum ammonuit. Et audivit comes Albertus de Lowenborch omnia mala, que Rutheni simul et Estonos inferebant ecclesie Lyvonensi, sumpta cruce in remissionem peccatorum cum militibus suis ac viris strennuis ac nobilibus profectus est in Lyvoniam, venitque cum eo abbas Bernardus de Dunemunde et peregrini, licet pauci. Et susceptus est cum leticia magna. Quem Dominus hactenus *posuerat in pharetra sua tamquam sagittam electam*², ut tempore oportuno mitteret eum in Lyvoniam ad liberandam ecclesiam suam ab inimicis.

2. Qui postquam venit in Rigam, miserunt Estonos ad Ruthenos munera plurima, rogantes ut cum exercitu venirent ecclesiam Lyvonensem destructuri. Sed rex magnus Nogardie Mislawe eodem tempore abierat contra regem Ungarie pugnaturus pro regno Galacie, relicto rege novo in sede sua in Nogardia. Qui missis nunciis suis in Estoniam promisit se *cum exercitu magno venturum*³, simul cum rege Woldemaro et regibus aliis quam plurimis. Et gavisi sunt Estonos et miserunt per universam Estoniam *et congregaverunt exercitum magnum nimis et fortem*⁴. Et resederunt aput Palam in Sackala. Quorum princeps ac senior Lembitus convocavit omnes de omnibus provinciis. Veneruntque ad eos tam Rotalienses quam Harionenses, tam Vironenses quam Revelenses, Gerwanenses et Sackalanenses. Et erant ex eis milia sex, qui omnes exspectabant adventum regum Ruthenorum diebus quindecim in Sackala. Quorum collectionem audientes Rigenses surrexerunt et propere festina-verunt ad eos, Ruthenos prevenire cupientes. Et ibat comes Albertus cum eis, cum militibus ac servis suis, Volquinus magister milicie cum fratribus suis, Bernardus abbas de Dunemunde, prepositus Iohannes, Lyvones et Letti, Caupo eciam fidelissimus, qui prelia Domini simul et expeditiones numquam neglexit. Hii omnes *venerunt prope Sackalam, ubi locus est orationis*⁵ et colloquiorum exercitus. Et erant ex eis fere tria milia virorum electorum. Et ordinaverunt Theuthonicos via media, Lyvones vero posuerunt ad dexteram, Lettis vero viam ad sinistram dederunt. Et miserunt alios ad villas, qui comprehensis hominibus quibusdam intellexerunt ab eis multitudinem exercitus, simul et ipsum iam obviam venientem et paratum ad preliandum. Quo audito *processerunt caute et ordinate*⁶, et vespere facto pervenerunt aput castrum Viliende, ubi quiescentes nocte; missarumque solempniis ibidem celebratis in die Mathei apostoli processerunt obviam inimicis. Et invenerunt eos ad locum alium divertisse, quos statim insequentes eosque ad preliandum paratos subito de silvis ex adverso procedere videntes accesserunt ad eos, et pugnaverunt Theuthonici via media, ubi maior ac forcior eorum turba fuit. Quorum alii in equis et alii pedes in ordine suo paulatim procedentes per medium eorum ibant et infringentes aciem ipsorum in fugam eos converterunt.

3. DE BELLO SACKALANENSIIUM, QUOD COMMISERUNT CUM EIS. Letti quoque, in sinistro cornu dimicantes, audacter una

- 1 Prophetia Ezechielis XIII, 5.
- 2 Isaias XLIX, 2.
- 3 Liber Machabaeorum primus VII, 10.
- 4 Sealsamas I, 4; VI, 41.
- 5 Sealsamas III, 46.
- 6 Sealsamas VI, 40.

1 Lauenburgi krahv Albert (u. 1182—u. 1245) — Orlamünde krahv Siegfriedi poeg, Taani kuninga Valdemar II õepoeg, sai 1202 Taani rüütliks ja vasalliks ning oli surmani truu Taani poolehoidja. Tulnud 1217 Liivimaale, viibis seal 1218. aasta kevadeni, 1222. aasta kevadel tuli koos Taani kuningaga Saaremaale. Lauenburg on piirkond Schleswig-Holsteinis Elbe põhjakaldal, oli algul Saksi osastishertsogkond, aastast 1203 Taani valduses, 1260—1876 hertsogkond. Orlamünde on praegu linn Saksa DV Gera ringkonnas Jena kreisis.

2 Vt. pt. XIV, komm. 5.

3 András II (1175—1236), Ungari kuningas 1205—1236.

4 Vürst Mstislav Mstislavits (Udaloi) sõdis Ungari kuningaga Galiitsia vürstiriigi pärast, mis oli läinud Ungari võimu alla. Novgorodi esimene leetopiss dateerib nende võitluse aastasse 6726/27 (s. o. 1218/19), aga Henriku kronoloogias järgi toimus see 1217.—1218. a.

5 Smolenski vürsti Svjatoslav Mstislavitsi (Borisovitsi) Kiievi suurvürsti Mstislav Romanovitsi poja, kes oli Novgorodi vürst 1218—1219, tulles Novgorodi 1. augustil 1218. Henriku dateeringu järgi oli see toimunud 1217. a. Vürst Mstislavil, nagu tol ajal vene vürstidel tihti kombeks, oli paralleelselt kaks nime. Teine neist (Boris) oli ristimisel saadud.

6 Vt. pt. XIV, komm. 6.

7 Arvatakse, et Navesti küla lähedal, kus jões oli looduslik ülekäigukoht (kunagise Tepu talu juures).

8 Arvatakse, et see koht oli Eveles (Volmarist paarkümme kilomeetrit kirdes), tuginedes selle saksakeelsele nimetusele «Wohlfahrt», mis tähendab «head teed!».

9 Madlsepäeval, 21. septembril 1217.

10 Lahingupaiga kohta (vanemas riimkroonikas 1¹/₂ milii Viljandist) on tehtud palju oletusi. Praegu peetakse kõige tõenäolisemaks, et lahing toimus Vanamõisa küla kunagiste Rattama ja Madi talude vahelisel narmel.

teada saanud, läks ülalnimetatud ülemkarjane koos tagasipöörduvate ristisõdijatega Saksamaale, usaldades selgi korral Liivimaa issanda Jeesuse Kristuse ja tema ema valve alla. Ja seletades kõigile sõdade viletsust ja omade kaotust, manitses ta vapraid ja suursuguseid mehi, et nad seaksid end müürina issanda koja ette ja, võtnud risti, rändaksid ristisõdijatena Liivimaale pattude andekssaamiseks. Ja krahv Albert Lauenburgist¹ kuulis kõigest kurjast, mida venelased koos eestlastega tegid Liivimaa kirikule, ja võtnud risti pattude andekssaamiseks, läks oma rüütlitega ning toimekate ja suursuguste meestega Liivimaale ja koos temaga tuli abt Bernard Daugavgrīvast ja ristisõdijad, ehkki vähesed. Ja ta võeti suure rõõmuga vastu. Issand oli teda senini pidanud oma nooletupes kui äravalitud noolt, et sobival ajal saata teda Liivimaale oma kirikut vaenlastest vabastama.

(2) Pärast seda kui tema on Riiga tulnud, saatsid eestlased venelastele väga palju kinke, paludes, et nad tuleksid sõjaväega Liivimaa kirikut hävitama. Kuid Novgorodi suurvürst Mislav² oli sel ajal ära läinud, et võidelda Ungari kuninga³ vastu Galiitsia kuningriigi pärast⁴, olles jätnud uue kuninga⁵ oma aujärjele Novgorodis. See läkitas oma saadikud Eestimaa ja lubas tulla suure sõjaväega ühes kuningas Woldemar⁶ ja õige paljude teiste kuningatega. Ja eestlased said rõõmsaks ja saatsid üle kogu Eestimaa ja kogusid väga suure ning tugeva sõjaväe. Ja nad asusid Navesti äärde Sakalas⁷. Nende pealik ning vanem Lembit kutsus kokku kõik kõigist maakondadest. Ja tulid nende juurde nii ridalased kui harjulased, nii virulased kui revalased, järvalased ja sakalased. Ja neid oli kuus tuhat, kes kõik ootasid venelaste kuningate saabumist viisteist päeva Sakalas. Kuuldes nende kogunemisest, tõusid riialased ja tõttasid kiiresti nende vastu, ihaldades venelastest ette jõuda. Ja nendega läks krahv Albert oma rüütlite ja sulastega, sõjateenistuse meister Volquin oma vendadega, abt Bernard Daugavgrīvast, praost Johannes, liivlased ja lätlased, samuti ka üliustav Caupo, kes kunagi ei jäänud eemale issanda võitlustest ega sõjakäikudest. Nad kõik tulid Sakala lähedusse, kus on sõjaväe palvetamise ja läbirääkimiste koht⁸. Ja neid oli ligi kolm tuhat valitud meest. Ja nad seadsid sakslased keskmisele teele, liivlased aga panid paremale, lätlastele aga andsid vasempoolse tee. Ja teisi saatsid nad küladesse, kes, võtnud mõned inimesed kinni, said neilt teada sõjaväe suuruse, ühtlasi ka, et see on juba vastu tulemas ja võitlemiseks valmis. Seda kuulnud, liikusid nad ettevaatlikult ja heas korras edasi ja jõudsid õhtu saabumisel Viljandi linnuse juurde, kus öösel puhkasid; ja pidanud sealsamas missatalituse, läksid nad apostel Matteuse päeval⁹ vaenlastele vastu. Ja nad leidsid, et need on kõrvale pööranud teise kohta, neile otsekohe järgnedes ja nähes neid võitlemiseks valmis äkki vastaspoolelt metsadest esile tulevat¹⁰, läksid nende poole, ja sakslased võitlesid keskmisel teel, kus oli nende suurem ning tugevam salk. Ühed nendest ratsa, teised jala oma lahingukorras pikkamööda edasi minnes, läksid nende keskkohalt läbi ja murdes nende lahingurivi, ajasid nad põgenema.

(3) SAKALASTE LAHINGUST, MILLE NAD NENDEGA PIDASID. Ka lätlased, võideldes vasakul tiival, ründasid julgesti koos

cum Theuthonicis suos adversarios invadebant, contra quos ordinati erant Sackalanenses simul cum Lembito et ceteris senioribus suis. Qui multos de Lettis vulnerantes et quosdam interficientes fortiterque pugnantes diuque restiterunt. Sed videntes turbam mediam a Theuthonicis in fugam conversam terga verterunt et ipsi. Et persequuti sunt eos Letti et multos occiderunt ex eis, et ceteri fugerunt. Et cognovit Veko, frater Roboam, Lembitum et persequutus est eum et occidit eum, tollens vestimenta eius, et ceteri caput eius amputantes detulerunt secum in Lyvoniam. Et ceciderunt ibidem etiam alii seniores de Sackala, Wottele, Maniwalde cum aliis quam plurimis. Lyvones vero, qui ad dexteram erant ordinati, videntes lanceas Estonum crudeliter super se volantes declinaverunt ad Theuthonicos et cum eis persequabantur fugientes. Sed Estonos, qui venerant contra eos, irruerunt super quosdam ex nostris post tergum sequentibus; sed illi viriliter repellentes eos, converterunt etiam eos in fugam. Et postquam omnes Estonos conversi sunt in fugam, Lyvones et Letti et Saxones persequabantur eos et occiderunt ex eis per silvas, ut fere implerent numerum millenarium, immo innumerabiles, qui per silvas ac paludes computari non poterant, et equorum fere duo milia eis abstulerunt et arma et spolia omnia eorum tulerunt et sequenti die rapta omnia inter se equaliter dividerunt.

4. DE MORTE CAUPONIS. Caupo vero lancea perforatus per latus utrumque, fideliter passionem Domini commemorans sumptisque Dominici corporis sacramentis in sincera confessione christiane religionis emisit spiritum, divisus primo bonis suis omnibus ecclesiis per Lyvoniam constitutis. Et luctum habuerunt super eum tam comes Albertus quam abbas et omnes, qui erant cum eis. Et combustum est corpus eius, et ossa delata in Lyvoniam et sepulta in Cubbesele.

5. DE REVERSIONE SACKALANENSIUM AD FIDEM ET PACEM. Post bellum autem processit exercitus ad Palam in villam Lembiti; sedensque tribus diebus ibidem, miserunt Lyvones et Lettos ad depredandas omnes provincias in circuitu et incendendas. Et venit ad eos frater Lembiti Unnepewe cum aliis, qui remanserant, supplicantes pro pace pristina renovanda. Et dixerunt eis Theuthonici: 'Quia sacri baptismi sacramenta suscepta contempsistis et paganorum ac Ruthenorum consiliis fidem Christi contaminastis, ideo percussit vos Dominus. Nunc ergo revertimini fideliter ad Christum, et adhuc recipiemus vos in fraterne dilectionis nostre consorcium.' Et placuit eis. Et acceptis obsidibus iam secundo data est eis pax, ut omnia christianitatis iura fideliter observent. Quo facto reversus est exercitus cum omnibus spoliis suis in Lyvoniam et pro tam gloriosa victoria sibi a Deo collata benedixerunt Dominum, *qui est benedictus in secula*⁷.

DE EXPEDITIONE IN HANIALE. Postquam rediit comes Albertus a cede Sackalanensium, desiderabat ipse in Osiliam aliam promovere expeditionem machinamque maiorem fieri iussit et omnes ad iter ipsum confortavit. Sed indicta sepius eadem hyeme collectione exercitus pluviarum fluebant ymbres et resoluta glacie maris in Osiliam, cum sit insula maris, pervenire non poterant. Unde tandem in quadragesima Rigenses exeuntes cum Lyvonibus et Lettis ad

- 11 Vt. XII, 6.
- 12 Oigemini «vanemad Sakalast» (seniores de Sackala).
- 13 Seda nime on varem tõlgitsetud Vootele, uuemal ajal Vötte (Vöitellja). Kõik need on küsitavad.
- 14 Seda nime peetakse germaanipäraseks (Manowald, Manwaldus). J. Mägiste oletab ortograafiaeksimust: tegemist olevat nimega Vanevald.
- 15 Vt. pt. II, komm. 6.
- 16 Vanema riimkroonika andmeil tapeti 1400 eestlast.
- 17 Vt. pt. XVI, komm. 7.
- 18 «Fideliter» tähendab «usukindlalt», «usklikult», «ustavalt».
- 19 Caupo surma dateeritakse tavaliselt lahingupäeva, 21. septembriga. Meditsiiniliselt on siiski täiesti võimalik, et Caupo, kui oda polnud tähtsaid siseelundeid puudutanud, elas kesköö üle. Et tal jätkus pärast lahingut aega sakramente võtta ja testamenti teha, viitabki taolisele võimalusele. Niisiis, on teada päev, mil Caupo sai surmavalt haavata, ent mitte tema surmapäev.
- 20 Vt. pt. XI, komm. 13.
- 21 Nimetõlgendused «Önnepäev», «Unepäev» jms. on puhtoletuslikud ega ole piisavalt põhjendatud.
- 22 Vt. XVIII, 7.
- 23 Hanila oli üks Läänemaa seitsmest kihelkonnast.
- 24 28. II — 15. IV 1218.

sakslastega oma vastaseid, nende vastu olid seatud sakalased ühes Lembitu ja oma muude vanematega. Haavates paljusid lätlaste hulgast ja mõningaid tappes ja vapralt võideldes, panid nad kaua vastu. Kuid nähes, et sakslased olid keskmise väesalga põgenema pööranud, pöörasid nad ka ise selja. Ja lätlased ajasid neid taga ja tapsid neist paljud ning muud põgenesid. Ja Veko, Roboami¹¹ vend, tundis Lembitu ära ja ajas teda taga ja tappis ta, võttes ta riided, teised aga, võttes tema pea maha, viisid endaga kaasa Liivimaale. Ja langesid seal ka teised Sakala vanemad¹², Wottele¹³, Maniwalde¹⁴ koos õige paljude teistega. Liivlased aga, kes olid seatud paremale, nähes eestlaste odasid julmalt enda peale lendamas, põikasid kõrvale sakslaste juurde ja ajasid koos nendega põgenejaid taga. Kuid eestlased, kes olid tulnud nende vastu, tungisid kallale mõningaile meie omadest, kes olid taga järele tulemas; ent need löid nad mehiselt tagasi ja ajasid nemadki põgenema. Ja pärast seda, kui kõik eestlased on pööratud põgenema, jälitasid neid liivlased ja lätlased ja saksid¹⁵ ja tapsid nende hulgast mööda metsi, nii et peaaegu said arvu tuhat täis¹⁶, igatahes arvutult, keda nad mööda metsi ja soid ei suutnud kokku lugeda, ja võtsid neilt ligi kaks tuhat hobust ära ja võtsid kõik nende sõjariistad ja saagi¹⁷ ning jagasid järgmisel päeval kõik röövitu võrdselt omavahel.

(4) CAUPO SURMAST. Caupo aga, odaga mõlemast küljest läbi pistetud, usukindlalt¹⁸ issanda kannatust meenutades ja võtnud issanda ihu sakramente, heitis siiralt ristiusku tunnistades hinge, olles enne seda jaotanud oma vara kõigile Liivimaal rajatud kirikuile¹⁹. Ja leinasid teda niihästi krahv Albert kui abt ja kõik, kes olid nendega. Ja ta keha põletati, luud aga viidi Liivimaale ja maeti Krimuldasse.

(5) SAKALASTE TAGASIPÖÖRDUMISEST USKU JA RAHULE. Pärast lahingut aga läks sõjavägi edasi Navesti äärde Lembitu küllasse²⁰; ja olles seal paigal kolm päeva, saatsid nad liivlasi ja lätlasi kõiki kihelkondi ümbruskonnas riisuma ja põletama. Ja nende juurde tuli Lembitu vend Unnepewe²¹ koos teistega, kes olid alles jäänud, paludes endise rahu uuendamist. Ja sakslased ütlesid neile: «Et te vastuvõetud püha ristimise sakramendid ära põlgasite ja Kristuse usku paganate ja venelaste nõuandel rüvetasite, selle eest on issand teid löönud. Nüüd siis pöörduge ustavalt Kristuse juurde tagasi, ja me võtame teid edaspidi oma vennaliku armastuse osasaamisse.» Ja neile meeldis. Ja pärast pantvangide vastuvõtmist anti neile juba teistkordselt rahu²², et nad kõigist ristiusu kohustustest ustavalt kinni peaksid. See toimunud, pöördus sõjavägi kogu oma saagiga Liivimaale tagasi ja kiitsid neile jumalast antud nii kuulsusrikka võidu eest issandat, kes on kiidetud igavesti.

SÖJAKÄIGUST HANILASSE²³. Pärast seda kui krahv Albert on tagasi jõudnud sakalaste tapatalgutelt, ihaldas ta ise käima panna teise sõjakäigu Saaremaale ja käskis teha suurema masina ja õhutas kõiki selleks teekonnaks. Selsamal talvel kuulutati mitu korda välja sõjaväe kokkutulek, kuid et voolasid vihmavalangud ja merejää lagunes, ei võinud nad pääseda Saaremaale, sest see on mere saar. Seepärast lõpuks paastu ajal²⁴ riialased, minnes koos liivlaste ja lätlastega välja, seadsid minema teiste eestlaste vastu ja tulles

Estones alios ire disposuerant, et venientes ad Saletsam suosque exploratores premitentes Osilienses obvios habuerunt. Et statim postquam Osilienses cognoverunt exercitum Rigensium, conversi sunt in fugam. Et sequebantur eos Rigenses cum omni exercitu suo per totum diem illum, et sequenti die provincias intrantes Maritimas circa Osiliam sitas et diviso exercitu suo per omnes vias terramque despoliantes viros omnes comprehensos interfecerunt, mulieres et parvulos⁸ captivos duxerunt, iumenta multa secum comminantes spolia multa tulerunt, flammis villas ac domos tradiderunt. Et convenientes cum exercitu suo sederunt quiescentes diebus aliquot in media terra. Et venerunt ad eos seniores de Haniale et Cozzo et omnibus provinciis a Rotalia usque Revele et Hariam constitutis, rogantes ea que pacis sunt⁹ et ut de finibus suis recederent.

DE PACE FACTA CUM ROTALIENSIBUS ET FIDE RECEPTA AB EIS. Et dixerunt Rigenses: „Si voluerites“ inquiunt, „sacro fonte rigari et nobiscum veri pacifici, qui est Christus, filii fieri, tunc veram pacem vobiscum firmabimus et vos in nostram fraternitatem accipiemus.“ Quod audientes Estones gavisi sunt et positis obsidibus ecclesie Lyvonensi se subdiderunt, ut et baptismi sacramenta reciperent et censum annuatim persolverent. Et data est pax, et reversi sunt Rigenses cum preda multa, pro gentis illius eciam subiugatione Deum collaudantes.

6. DE PACE FACTA SECUNDO CUM GERWANENSIBUS. Post secundam reversionem Sackalanensium ad fidem christianam venerunt quoque Gerwanenses eciam iam secundo et tradiderunt se Rigensi ecclesie coram comite Alberto et universis senioribus Rigensium, ponentes obsides pueros suos, ut et ipsi baptismi mysterium acciperent et ecclesie Lyvonensi censum ministrarent perpetuum vel annone mensuram pro decima institutam. Et reversi sunt ipsi in terram suam¹⁰, de pacis tranquillitate gaudentes.

7. DE BELLO CUM OSILIENSIBUS AD SALETSAM. Hoc ipso tempore surrexerunt Osilienses et venerunt in Metsepole cum exercitu¹¹, et erant ex eis fere mille de melioribus suis, et despoliaverunt totam provinciam illam in Metsepole. Et post hec intraverunt parrochiam aliam in Ledegore et spoliante terram in circuitu viros quosdam interfecerunt, mulieres et parvulos¹² secum deduxerunt. Et ut appropinquaverunt ad domum sacerdotis, vidit eos Godfridus sacerdos venientes. Et subito conscendens equum suum fugit ab eis et circuivit parrochiam suam, convocans viros omnes ad pugnandum cum paganis, et misit ad vicinas parrochias per totam noctem, ut sequenti die venirent ad bellum. Et venit Vesike cum suis Lyvonibus nec non et quidam ex servis episcopi de castro Vredelant; et convenerunt in unum¹³ et persequuti sunt Osilienses. Et erant septem tantum ex servis episcopi Theuthonici, et octavus erat sacerdos Godefridus. Qui succinxit se armis bellicis suis et induit se lorica sua tamquam gygas¹⁴, oves suas luporum faucibus eripere cupiens. Et irruerunt post tergum super eos, occidentes ex eis fortissime. Sed et illi conversi ad istos diutissimeque resistentes quam plures ex istis vulneraverunt. Tandem post pugnam longam conversi sunt Osilienses in fugam et ceciderunt ex eis fere centum et ceteri fugerunt. Et persequuti sunt servi episcopi cum Lyvonibus eos trans

8 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

9 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

10 Liber Regum quartus III, 27.

11 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

12 Vt, viide 8.

13 Actus Apostolorum IV, 26.

14 Liber Machabaeorum primus III, 3.

- 25 Vt. pt. XIV, komm. 41.
- 26 Ladina keeli «flammi» (lekkidele).
- 27 Praegu on üldiselt tunnustatud seisukoht, et Cozzo kihelkond kattus hilisema Karuse alaga (ning võib-olla osaga Varbla kihelkonnast). Nimi, mida hääldati vist «Kotso», võis tähendada algselt «kõrgendik, tõus, nõlvak».
- 28 Piiskoppide Alberti ja Theoderici äraolekul (XXI, 1; XXII, 1) oli krahv Albert Riias juhiks (XXIII, 10).
- 29 Provincia.
- 30 Parrochia.

Salatsi äärde ja saates oma luurajad ette, kohtasid nad saarlasi. Ja kohe, niipea kui saarlased riialaste sõjaväe ära tundsid, pistsid nad põgenema. Ja riialased jälitasid neid kogu oma sõjaväega terve selle päeva ning järgmisel päeval, tungides Saaremaa ümber asuvatesse Mereäärsetesse kihelkondadesse, ja jaotanud oma sõjaväe mööda kõiki teid, maad rüüstates, tapsid kõik kinnisaadud mehed, viisid naisi ja lapsi vangi, palju karja²⁵ endaga kaasa ajades, võtsid suure saagi, andsid külad ja majad tuleroaks²⁶. Ning tulles oma sõjaväega kokku, olid nad puhates mõne päeva keset maad paigal. Ja tulid nende juurde vanemad Hanilast ja Karuselt²⁷ ja kõigist kihelkondadest, mis asuvad Ridalast kuni Revalani ja Harjumaani, paludes, mis puutub rahusse ja et nad nende piiridest tagasi läheksid.

RAHU TEGEMISEST RIDALASTEGA JA USU VASTUVÕTMISEST NENDE POOLT. Ja riialased laususid: «Kui te tahate,» ütlevad, «ennast püha lättega kasta lasta ja saada koos meiega tõelise rahutooja, kes on Kristus, lasteks, siis kinnitame me teiega tõelise rahu ja võtame teid vastu oma vendlusse.» Seda kuuldes said eestlased rõõmsaks ja, andnud pantvange, alistusid Liivimaa kirikule, et võtta vastu ristimise sakramendid ja tasuda iga aasta maksu. Ja anti rahu ja riialased pöördusid suure rõõvsaagiga tagasi, kiites jumalat ka selle rahva allaheitmise eest.

(6) TEIST KORDA RAHU TEGEMISEST JÄRVALASTEGA. Pärast sakalaste teistkordset ristiusku pööramist tulid ka järvalased, samuti juba teist korda, ja andsid end Riia kirikule krahv Alberti ja kõigi riialaste vanemate juuresolekul²⁸, andes oma poegi pantvangideks, et nemadki võtaksid vastu ristimise sakramendi ja tasuksid Liivimaa kirikule alatist maksu või kümnise asemel sisseseatud viljamöödu. Ja nad pöördusid oma maale tagasi, rõõmustades rahu vaikuse üle.

(7) LAHINGUST SAARLASTEGA SALATSI ÄÄRES. Selsamal ajal tõusid saarlased ja tulid sõjaväega Metsepolesse ja oli neid ligi tuhat nende paremate hulgast ja nad rüüstasid paljaks kogu selle maakonna²⁹ Metsepoles. Pärast seda tungisid nad teise kihelkonda³⁰ Lēdurgasse ja rüüstasid maa ümberkaudu, tapsid mõned mehed, viisid naisi ja lapsi endiga ära. Ja kui nad preestri majale lähenesid, nägi neid preester Godfrid tulema. Ja hüpates jalamaid oma hobuse selga, põgenes ta nende eest ja käis oma kihelkonda mööda ringi, kutsudes kõiki mehi kokku võitlema paganatega, ja saatis kogu öö kestel naaberkihelkondadesse, et nad järgmisel päeval tuleksid sõtta. Ja tuli Vesike oma liivlastega kui ka mõned piiskopi sulastest Vredelanti linnusest; ja nad tulid kokku ja ajasid saarlasi taga. Ja neid oli ainult seitse sakslast piiskopi sulaste hulgast ja kaheksas oli preester Godefrid. Ja ta võõtas oma sõjariistad enda ümber ja pani oma raudrüü enesele selga otsekui hiiglane, kes tahab oma lambaid huntide lõugade vahelt välja kiskuda. Ja nad sööstisid seljagant nende kallale, tappes neid väga vapralt. Kuid ka need, pöördunud noile vastu ja pannes väga kaua vastu, haavasid õige paljusid nende hulgast. Lõpuks, pärast pikka lahingut, pistid saarlased põgenema ja neist langes ligi sada ja teised põgenesid. Ja

Saletsam via plana iuxta mare abstuleruntque eis equos fere quadringentos ex melioribus, quos inter se postea cum rapina diviserunt, benedicentes Dominum, qui per paucos operatus est victoriam de inimicis.

- 1 Liber Machabaeorum primus VII, 50.
- 2 Prophetia Ezechielis XIII, 5.
- 3 Liber Machabaeorum primus III, 46.
- 4 Liber Judith VI, 10.

XXII

1. ANNUS VICESIMUS.

Annus bisdenus antistitis adveniebat
Et non a bellis Lyvonum terra silebat¹.

Eodem anno prefatus episcopus Rigensis simul et Estiensis et Bernardus abbas, qui eodem anno consecratus est in episcopum in Semigalliam, cum comite Alberto redeunte de Lyvoniam venerunt ad regem Dacie, suppliciter rogantes, quatenus exercitum suum navalem anno sequenti converteret in Estoniam, ut magis humiliati Estoni Lyvonensem ecclesiam cum Ruthenis impugnare cessarent. Et ut intellexit rex grandem guerram Ruthenorum atque Estonum contra Lyvonenses, promisit se anno sequenti cum exercitu suo in Estoniam venturum, tam ad beate Virginis honorem quam in peccatorum suorum remissionem. Et gavisi sunt episcopi. Et abiit iterum venerabilis Lyvonensis ecclesie [episcopus] Albertus, colligens peregrinos et predicans eis remissionem peccatorum et mittens eos in Lyvoniam, ut starent pro domo Domini in die prelii² et defenderent ecclesiam novellam ab impetu paganorum. Ipse vero distulit iter suum in Lyvoniam hoc anno, ut in futurum annum forcior et cum pluribus veniret. Et statuit in vice sua decanum Halverstadensem, qui cum Henrico Borewino, nobili viro de Wentlande, et quibusdam aliis peregrinis abiit in Lyvoniam, annum peregrinationis sue completurus ibidem.

2. DE BELLO CUM RUTHENIS IN PUIDYSE. Post festum autem assumptionis beate Virginis, calore iam estivo pretereunte, indicta est expeditio contra Revelenses et Harionenses, qui semper adhuc fuerant rebelles et aliis crudeliores. Et convenerunt Rigenses cum Lyvonibus et Lettis, et ibat cum eis Henricus Borewinus et magister Volquinus cum fratribus suis et venerunt prope Sackalam, ubi locus orationis³ et colloquiorum exercitus esse solet, ubi etiam comes Albertus pontem fieri iussit, et Revelensem provinciam se despoliaturus ibidem decreverunt. Et sequenti die pertranseuntes Sackalam venerunt prope castrum Viliende. Et redierunt ad eos ibidem exploratores sui, quos ad convocandum seniores eiusdem provincie miserant, ut essent eis more solito vie duces, et reduxerunt secum Ruthenorum nuncios et Osiliensium, quos in villis comprehenderant, qui venerant missi a Ruthenis, ut colligerent exercitum per universam Estoniam et collectum eum ducerent ad exercitum Ruthenorum, ut simul venirent in Lyvoniam. Et statuerunt eos in medio populi⁴, perquirentes ab eis verbum legationis sue. At illi exercitum magnum regum Ruthenorum in crastino de Ugaunia venientem et in Lyvoniam euntem retulerunt et se ad hoc missos, ut exercitum Estonum simul ad Ruthenos adducerent. Quo audito statim reversus est exercitus Lyvonensis eadem via qua venerat, et

1 Ladinakeelses tekstis suhteliselt väheesinevad sõnad «grandis» ja «guerra».

2 Läbirääkimised toimusid Schleswigi riigipäeval 1218. aasta juunis. Piiskopid pakkusid seal sõjalise abi eest kompensatsioonil (vt. XXIII, 10; XXIV, 2); leping jäi esialgu salajaseks. On osutatud, et Albert võis juba 1199 (III, 2) anda Taani kuningale mingeld siduvald lubadusi.

3 Sõna «episcopus» (piiskop) puudub käsikirjades.

4 Burchard von Schladenl (vt. pt. XVI, komm. 11).

5 Taani vasallivürst Pribislavi poeg Vendimaalt Mecklenburgist, esineb ajalooallikais 1179–1227, surnud 1227. Borewinus (kes u. 1164 ligikaudu 14-aastasena ristiti Heinrichiks, oli algul Saksi hertsogi, aastast 1183 Taani kuninga vasall (nimetas end 1192 ühes ürikus vürstiks). Vendimaaks nimetati polaabi slaavlaste asuala Elbe ja Saale jõgedest ida pool.

6 Puide (kroonikas «Puidyse, Puydise») — küla Helmes, s. o. Valga rajoonis Hummuli külanõukogus.

7 Rukklimaarjapäev, 15. august 1218.

8 Vt. pt. XXI, komm. 8.

piiskopi sulased koos liivlastega ajasid neid taga üle Salatsi mereäärset tasast teed mööda ja võtsid neilt ära ligi nelisada hobust paremate hulgast, mis nad pärast jagasid omavahel koos suure röövsaa-giga, kiites issandat, kes väheste läbi pani toime võidu vaenlaste üle.

XXII

(1) KAHEKÜMNES AASTA.

Kakskümnnes ametiaasta ju piiskopil saabus, Ei antud sõdadest rahu liivlaste maale.

Sel aastal tulid ülalnimetatud Riia piiskop ja ühtlasi ka Eestimaa oma ja abt Bernard, kes samal aastal pühitseti piiskopiks Zemgalesse, koos Liivimaalt tagasipöörduva krahv Albertiga Taani kuninga juurde, paludes teda anuvalt, et ta pööraks järgmisel aastal oma laevaväe Eestimaale, et eestlased saaksid enam alandatud ja jätaksid järele koos venelastega kallale tungimast Liivimaa kirikule. Ja kui kuningas sai teada venelaste ja eestlaste suurest¹ sõjast liivimaalaste vastu, lubas ta järgmisel aastal tulla oma sõjaväega Eestimaale niihästi õndsas neitsi auks kui oma pattude andekssaa-miseks. Ja rõõmustasid piiskopid². Ja lahkus jälle auväärne Liivimaa kiriku Albert³, kogudes ristisõdijaid ja jutlustades neile pattude andestusest ja saates neid Liivimaale, et nad seisaksid issanda koja eest lahingu päeval ja kaitseksid noort kirikut paganate rünnaku eest. Ta ise aga lükkas sel aastal oma teekonna Liivimaale edasi, et tuleval aastal tulla tugevamana ja rohkematega. Ja ta määras oma asemele Halberstadt dekaani⁴, kes koos Henric Borewiniga, Vendimaa aadlimehega⁵, ja mõningate teiste ristisõdijatega läks Liivimaale, et seal oma palverännu aasta lõpule saata.

(2) LAHINGUST VENELASTEGA PUIDES⁶. Aga pärast õndsas neitsi taevaminemise püha⁷, kui suvine kuumus oli juba mööda mine-mas, kuulutati sõjakäik revalaste ja harjulaste vastu, kes senini olid ikka olnud vastuhakkajad ja teistest julmemad. Ja tulid kokku riia-lased koos liivlaste ja lätlastega ja läks nendega ühes Heinric Bore-win ja meister Volquin oma vendadega ja nad jõudsid Sakala lähedusse, kus harilikult on sõjaväe palvetamise ja läbirääkimiste koht⁸, kus ka krahv Albert käskis teha silla; ja nad otsustasid seal Revala maakonna paljaks rüüstata. Ja minnes järgmisel päeval läbi Sakala, tulid nad Viljandi linnuse lähedusse. Ja tulid nende juurde sinnasamasse tagasi nende luurajad, keda nad olid välja saat-nud selle maakonna vanemaid kokku kutsuma, et oleksid neile harjunud kombe järgi teejuhtideks, ja nad tõid endaga kaasa vene-laste ja saarlaste saadikuid, keda nad olid tabanud külates; keda olid venelased saatnud, et nad koguksid sõjaväge mööda kogu Eestimaad ja, olles selle kogunud, juhiksid selle venelaste sõjaväe juurde, et nad üheskoos tuleksid Liivimaale. Ja nad panid nemad rahva keskele, pärides neilt nende lähetuse sõnumit. Ent nemad teatasid, et suur venelaste kuningate sõjavägi tulevat homme Ugandist ja minevat Liivimaale ja et nemad on saadetud selleks, et nad eestlaste sõjaväe ühtaegu venelaste juurde juhiksid. Seda kuulnud, pöördus liivimaa-lastel sõjavägi jalamaid sama teed tagasi, mida mööda ta oli tulnud,

sequenti die via in Puidise versus Ugauniam in occursum Ruthenis abierunt. Et transeuntes Rutheni per totum diem flumen, quod dicitur Mater Aquarum, venerunt et ipsi in obviam Lyvonensibus, et subito redierunt ad nos exploratores nostri, dicentes exercitum Ruthenorum iam appropinquare. Et surreximus festinanter et ordinavimus exercitum nostrum, ita ut Lyvones et Letti pedes, Theuthonici vero in equis suis pugnarent. Et ordinato exercitu perreximus ad eos. Et cum pervenissemus ad eos, confestim qui primi erant ex nostris acceleraverunt ad eos, et pugnantes cum eis vertērunt eos in fugam et persequentes eos fortissime ceperunt vexillum regis magni Nogardie nec non et alia duo vexilla regum aliorum et viros portantes interficiebant. *Et cadebant ex eis per viam hac et illac*⁵, et sequebatur post eos totus exercitus noster, donec tandem Lyvones et Letti, qui pedes currebant, deficerent. Et ascendit unusquisque equum suum et insequuti sunt Ruthenos.

3. Rutheni vero fugientes fere duo miliaria pervenerunt ad fluvium parvulum, quem transeuntes steterunt. Et congregaverunt in unum universum exercitum suum et percusserunt tympanum et fistulas suas, et rex Woldemarus de Plescekowe cum rege Nogardie circueuntes exercitum confortabant eos ad pugnam. Theuthonici vero, postquam percusserunt eos usque ad flumen, steterunt eciam et ipsi, non valentes eciam et ipsi pre multitudine Ruthenorum fluvium ad eos transire. Et congregaverunt se in colliculo fluvii eciam et ipsi, suorum, qui sequebantur, exspectantes adventum. Et ordinaverunt exercitum secundo, et alii pedes et alii in equis ex adverso Ruthenorum starent. Et quicumque Lyvonum ac Lettorum in colliculum fluvii, ubi acies erant ordinate, pervenit, visa multitudine exercitus Ruthenorum statim, quasi clava percussus in facie, retrorsum abiit et dorsa vertens reversus est in fugam. Et fugit unusquisque eorum post alium, videntes sagittas Ruthenorum super se venientes; tandem fugam simul omnes inierunt. Et steterunt Theutonicus soli, quorum erant tantum ducenti. Sed et ipsi quidam subtraxerunt se, ut vix centum remanerent, et *totum pondus prelii versum est in eos*⁶. Rutheni vero rivum transire ceperunt, et permiserunt eos Theuthonici, donec aliquanti transirent, et statim percusserunt eos iterum usque ad fluvium et aliquot ex eis interfecerunt. Et iterum alii rivum transeuntes ad Theuthonicos, iterum repulsi sunt ab eis. Quidam autem prepotens de Nogardia transito rivo ad explorandum Lyvones de longinquo circuibat, et occurrens ei Theodericus de Kukenoys dexteram, qua gladium tenebat, amputavit et fugientem insequutus percussit, et ceteri ceteros interfecerunt. Quicumque fluvium ad eos transiverunt, ita percusserunt, et taliter ab hora diei nona usque fere ad occasum solis cum eis circa fluvium pugnaverunt. Et videns Nogardie rex suorum circiter quinquaginta interfectionem prohibuit exercitum suum, ne deinceps ad eos transirent. Et abscessit exercitus Ruthenorum ad ignes suos.

DE REDITU THEUTHONICORUM A BELLO. Theuthonici vero omnes sani et incolumes per viam cantantes redierunt, preter unum militem Heinrici Borewin, qui sagitta vulneratus cecidit; et alter Lettus quidam Veko, qui cum novem Ruthenis solus, ad arborem versus, diutissime pugnavit et tandem post tergum vulneratus

5 Liber Machabaeorum primus VI, 45.

6 Liber primus Samuelis XXXI, 3.

- 9 Välke-Emajõgi (vrd. pt. XV, komm. 30).
- 10 Vsevolod Mstislavič (Boris-sovitš), vürst Svjatoslavi (vt. pt. XXI, komm. 5) vend ja järglane, Novgorodi vürst aastail 1219–1221 (Henriku kroonoloogial järgi aasta varem – vrd. pt. XXI, komm. 4).
- 11 «Fere» ladinakeelses tekstis, mis tähendab «umbes» või «peaaegu».
- 12 On arvatud, et see võis olla Ohne jõgi või selle parempoolne harujõgi (Rulli jõgi). Kui nii, siis ei saanud lahingupaik olla Puides (mida tekstis ongi nimetatud ainult teesuunana), vaid Ohne jõest umbes kaks miili (10–20 km) lääne pool.

ja järgmisel päeval läksid nad Puide teed mööda Ugandi poole venelastele vastu. Ja venelased, minnes kogu päeva üle jõe, mida öeldakse Emajõe⁹, tulid ka ise liivimaalastele vastu ja äkki pöördusid meie luurajad meie juurde tagasi, öeldes, et venelaste sõjavägi on juba lähenemas. Ja me tõusime kiiresti ja seadsime oma sõjaväe nõnda, et liivlased ja lätlased võitleksid jala, sakslased aga ratsa oma hobustel. Ja seadnud sõjaväe üles, liikusime me nende poole. Ja kui me olime jõudnud nende juurde, tõttasid need, kes olid esimesed meie hulgast, sedamaid nende juurde ja võideldes nendega, ajasid nad põgenema ja ajades neid väga vapralt taga, võtsid ära Novgorodi suurvürst¹⁰ lipu kui ka veel teiste kuningate kaks muud lippu ja tapsid kandjad mehed. Ja neist langes mööda teed siin ja seal ja nende taga läks kogu meie sõjavägi, kuni lõpuks liivlased ja lätlased, kes jooksid jalgsi, väsisid ära. Ja igauks istus oma hobuse selga ja nad jälitasid venelasi.

(3) Venelased aga, põgenedes umbes¹¹ kaks miili, jõudsid väikese jõe¹² äärde, sellest üle minnes jäid seisma. Ja nad koondasid kogu oma sõjaväe ühtekokku ja löid trummi ning [puhusid] oma vilespille ja Pihkva kuningas Woldemar koos Novgorodi kuningaga, liikudes ringi sõjaväe hulgas, ergutasid neid võitluseks. Sakslased aga, pärast seda kui olid neid löönud kuni jõeni, jäid ise samuti seisma, suutmata ka ise venelaste rohkuse tõttu üle jõe nende juurde minna. Ja nad kogunesid ka ise jõe künkakesele, oodates omade päralejõudmist, kes tulid järele. Ja nad seadsid sõjaväe üles teistkordselt, nii et ühed seisid jala ja teised ratsa venelaste vastas. Ja kes iganes liivlastest ja lätlastest jõe künkakesele tuli, kuhu rivid olid seatud, ja venelaste sõjaväe hulka nägi, see läks jalamaid, just nagu nuiaga näkku löödud, tagasi, ja pöörates selja, pani põgenema. Ja kõik nad põgenesid üksteise järel, nähes venelaste nooli enda peale tulevat; lõpuks hakkasid kõik korraga põgenema. Ja jäid seisma sakslased üksinda, keda oli ainult kakssada. Kuid ka mõned need hiilisid minema, nii et jäi järele napilt sada, ja kogu lahingu raskus pöördus nende peale. Venelased aga hakkasid üle jõe tulema ja sakslased lubasid neid, kuni kaunis palju oli üle tulnud, ja löid nad otsekohe jälle jõeni tagasi ja tapsid mõningad neist. Ja jälle teised tulevad üle jõe sakslaste vastu, need löid nad jälle tagasi. Aga keegi üli-võimas Novgorodist, tulnud üle jõe luurama, läks liivlastest kaugelt ringi ja Theoderic Koknesest, tulles talle vastu, raius tal ära parema käe, mis hoidis mõõka, jälitas põgenemisel ja lõi maha ja teised tapsid muid. Niisiis löid nad maha, kes aga üle jõe nende vastu tuli, ja sel viisil võitlesid nad nendega jõe ümbruses üheksandast päevatunnist peaaegu päikese loojakuni. Ja Novgorodi kuningas, nähes, et tema omadest oli ligi viiskümmend tapetud, keelas oma sõjaväel, et nad edaspidi ei läheks üle nende vastu. Ja venelaste sõjavägi eemaldus oma tulede juurde.

SAKSLASTE TAGASITULEKUST LAHINGUST. Kõik sakslased aga pöördusid lauldes teed mööda tagasi tervena ja puutumata, peale ühe rüütli Heinric Borewini, kes langes noolest haavatuna; ja teine, keegi lätlane Veko, kes väga kaua üksinda, puule toetudes, võitles üheksa venelasega ja lõpuks, saanud seljatagant haavata, langes

cecidit ipse et mortuus est. Alii vero omnes Lyvones et Letti sine lesione aliqua redierunt, quorum multi de silvis, ad quas fugerant, iterum ad Theuthonicos per viam redeuntes venerunt, congaudentes eis, eo quod tam pauci de tanta multitudine Ruthenorum evaserunt. Et laudaverunt omnes Salvatoris clemenciam, qui reduxit eos et liberavit de manibus inimicorum⁷, immo qui in tanta paucitate suorum fere quinquaginta de Ruthenis interfecerunt et arma et spolia et equos eorum tulerunt. Erant autem Ruthenorum sedecim milia armatorum, quos rex magnus Nogardie convocaverat per universam Rusciam iam per biennium, cum armis melioribus que fuerant in Ruscia.

4. Qui post triduum sequebantur in Lyvoniam. Et primo quidem Lettorum villas apud Ymeram despoliantes et incendentes et ecclesiam eorum et posthec apud castrum Urele se congregantes et ibi diebus residentes duobus, tercio die venerunt in curiam Alebrandi sacerdotis super Raupam, sicut Woldemarus aliquando ei predixerat. Ibique diebus tribus quiescentes ecclesias omnes in circuitu, tam Lyvonum quam Ydumeorum, incenderunt et provincias et villas omnes depredantes *mulieres et parvulos*⁸ captivos duxerunt et viros omnes comprehensos interfecerunt et frumenta per agros undique congregata cremaverunt.

DE ALIO EXERCITU RUTHENORUM. Et venit Gerceslawe, filius Woldemari, cum alio exercitu et obsedit fratres milicie in Wenden et pugnavit cum eis per diem illum. Et sequenti die transita Coywa processit ad regem Nogardie nec non et ad patrem suum in Ydumea et terram Lettorum et Ydumeorum et Lyvonum simul cum aliis depredando vastavit, inferendo mala, que potuit. Et audientes Rigenses omnia mala, que Rutheni faciebant in Ydumea, *surrexerunt* cum Volquino magistro milicie iterum et Heinricho Borewino et cum peregrinis et cum Lyvonibus suis *et venerunt*⁹ in Thoreydam et convocaverunt ad se viros de circumiacentibus provinciis, volentes iterum pugnare cum Ruthenis. Et miserunt exploratores ad eos, qui statim turbam invenerunt Ruthenorum in Ymmeculle, et persequabantur eos usque ad Raupam. Illi vero ad suos reversi Theuthonicorum exercitum venientem indicabant. Quo audito statim Rutheni recedentes de loco illo et transeuntes Coywam Wendorum castrum obsederunt et per totum diem cum Wendis pugnabant.

5. DE OBSIDIONE CASTRI WENDORUM. Descendebant quoque sagittarii fratrum milicie de castro suo, intrabant ad Wendos et balistis suis multos Ruthenorum interficiebant et quam plurimos vulnerabant, unde multi nobiles graviter vulnerati inter duos equos in lectulis suis semivivi deferebantur. Magister autem milicie de Wenden cum fratribus suis pridie ad congregationem Theuthonicorum abierat. Interim Ruthenorum totus exercitus castrum ipsorum obsedit. Unde ipsi nocte per medios hostes caute transeuntes in castrum suum redierunt. Mane quoque facto rex Nogardie videns multorum nobilium suorum lesionem et aliorum interfectionem castrumque ipsum Wendorum se capere non posse considerans, cum sit tamen minus castellum, quod habet Lyvoniam, pacifice loquutus est fratribus milicie. Qui pacem talem non curantes balistis eos a se repulerunt.

7 Liber primus Esdrae VIII, 31.

8 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

9 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

- 13 Ladinakeelses lauses on kasutatud perfekt (on toonud jne.) pluskvamperfekti asemel. Seda laadi hääldet loetakse Henriku keelevigadeks.
- 14 Ladinakeelses lauses on kasutatud komparatiivi, kuigi mõte nõuaks superlatiivi («parimate»).
- 15 Urele — latgalite linnus, tõenäoliselt Rustega järve ääres 12 km Võnnust loodes, praegu nimetatakse seda linnamäge Baznickalns.
- 16 Vt. pt. XI, komm. 11.
- 17 «Provincia» ladinakeelses tekstis.
- 18 Jaroslav Vladimiri poeg — tekstis «Gerceslawe, fillus Woldemari», Pihkva vürsti Vladimiri poeg.
- 19 «Provincia» ladinakeelses tekstis.
- 20 Inciems (läti keeli) — kroonikas «Ymmeculle», liivlaste küla Turaidast põhja pool.
- 21 1217. aastast Rodolf. Novgorodi esimene leetopiss teatab 6727. (1218/19.) aasta all Pertujevi (s. o. Bertholdi) linnuse, s. t. Võnnu piiramisest.
- 22 Peaks olema «minimum castellum» (väikseim linnus) «minus castellum» (väiksem linnus) asemel.

ise ja suri. Kõik teised aga, liivlased ja lätlased, pöördusid tagasi ilma mingi vigastuseta; paljud nendest tulid metsadest, kuhu nad olid põgenenud, tee peal jälle tagasiminevate sakslaste juurde, rõõmustades koos nendega, sest et nii vähesed olid pääsenud nii suure hulga venelaste käest. Ja kõik kiitsid lunastaja heldust, kes on nad tagasi toonud ja päästnud vaenlaste käest, pealegi et nad, nii vähese arvuga, on tapnud ligi viiskümmend venelaste hulgast ja võtnud nende sõjariistad ja saagi ja hobused¹³. Aga venelasi oli kuusteist tuhat relvastatut, keda Novgorodi suurvürk kuningas oli juba kahe aasta jooksul kokku kutsunud üle kogu Venemaa, paremate¹⁴ sõjariistadega, mis Venemaal olid olemas.

(4) Kolm päeva hiljem tulid nad järele Liivimaale. Ja esiteks nimelt rüüstates ja põlema pannes lätlaste külad Ümera ääres ja nende kiriku. ning seejärel kokku tulles Urele¹⁵ linnuse juurde ja olles seal kaks päeva paigal, tulid nad kolmandal päeval Brasla ääres preester Alebrandi kirikumõisa¹⁶, nagu Woldemar talle kunagi oli ennustanud. Puhates seal kolm päeva, süütasid kõik kirikud ümberkaudu, niihästi liivlaste kui idumealaste omad, ning rüüstates kõik maakonnad¹⁷ ja külad paljaks, viisid naised ja lapsed vangi, tapsid kõik kinnisaadud mehed, ja põletasid kõikjalt põldudel kokkukorjatud vilja ära.

VENELASTE TEISEST SÕJAVÄEST. Ja tuli Gerceslawe, Woldemari poeg¹⁸, teise sõjaväega ja piiras sõjateenistuse vennad Võnnus ümber ja võitles nendega selle päeva. Ja järgmisel päeval, ületanud Koiva, liikus ta edasi Novgorodi kuninga kui ka oma isa poole Ydumeas ja koos teistega laastas rüüstates paljaks lätlaste, idumealaste ja liivlaste maa, tehes kurja, mis suutis. Ja riialased, kuuldes kõigest kurjast, mida venelased tegid Idumeas, tõusid jälle koos sõjateenistuse meistri Volquiniga ja Heinric Borewiniga ja ristasõdijatega ja oma liivlastega ja tulid Turaidasse ja kutsusid enda juurde kokku mehed ümberkaudseist maakondadest¹⁹, tahtes jälle venelastega võidelda. Ja nad saatsid nende juurde luurajaid, kes kohe leidsid Inciemsis²⁰ venelaste jõugu ja ajasid neid kuni Braslani taga. Need aga, omade juurde tagasi pöördunud, teatasid, et sakslaste sõjavägi on tulemas. Seda kuulnud, tõmbusid venelased kohe sellelt kohalt tagasi ja minnes üle Koiva, piirasid võndlaste linnuse ümber ja võitlesid kogu päeva võndlastega.

(5) **VÕNDLASTE LINNUSE PIIRAMISEST.** Ka sõjateenistuse vendade vibukütid tulid oma linnusest alla, läksid sisse võndlaste juurde ja tapsid oma ambudega paljusid venelasi ja haavasid õige paljusid, nii et paljud raskesti haavatud suursugused kanti kahe hobuse vahel oma kanderamidel poolsurnult minema. Võnnu sõjateenistuse meister²¹ aga koos oma vendadega oli eelmisel päeval lahkunud sakslaste kogunemisele. Vahepeal piiras kogu venelaste sõjavägi nende linnuse sisse. Seetõttu tulid nad öösel ettevaatlikult vaenlaste keskelt läbi minnes oma linnusesse tagasi. Hommiku saabumisel Novgorodi kuningas, nähes, et paljusid ta suursuguseid on vigastatud ja teised tapetud, ning taibates, et ta võndlaste linnust ennast ei suuda vallutada, ehkki see on väikseim linnus²², mis Liivimaal on, rääkis ta rahuvaimilt sõjateenistuse vendadega. Need ei hoolinud sellisest rahust ja tõrjusid nad ambudega enda juurest tagasi.

6. DE RECESSU RUTHENORUM. Unde Rutheni sequencium Theuthonicorum impetum verentes diverterunt a castro et per totum diem euntes usque in Tricatuam pervenerunt, festinanter de terra exeundo. Et venientes in Ugauniam, exercitum Letonum in Ruscia audierunt et redeuntes in Plescekowe partem aliquam civitatis ipsius a Letonibus despoliatam invenerunt.

7. Tunc Lettorum quidam surgentes cum paucis intraverunt Rusciam et despoliantes villas et homines interficientes et alios capientes et spolia tollentes in vindictam suorum fecerunt omnia mala que potuerunt. Et illis redeuntibus iterum alii abierunt, nichil omnium malorum, que facere potuerunt, omittentes.

8. DE EXPEDITIONE OSILIENSIIUM IN DUNAM ET MARTYRIO HEREMITE. Fuerat eciam consilium Osiliensium, ut simul cum Ruthenis in Lyvoniam venissent cum aliis Estonibus ad destruendam ecclesiam. Sed propter conflictum Theuthonicorum cum Ruthenis *dissipatum est consilium eorum*¹⁰, ut non venirent Sackalanenses, sed nec Osilienses, sed tantum Harionenses, qui cum quibusdam aliis sequebantur Ruthenos et pervenerunt ad eos apud Wenden et simul iterum cum eis abierunt. Osilienses vero navigio Dunam intraverunt et in insulis captis quibusdam pecora multa rapuerunt et heremitam quendam interfecerunt, qui de Dunemunde fuerat egressus et in insula vicina vitam heremiticam elegerat et ibidem *martyrii sui agonem expectabat*. Quo consummato¹¹ feliciter et indubitanter in sanctorum communionem transmigravit.

9. DE EXPEDITIONE IN REVELE, QUE FRIGIDA VOCATUR A LYVONIBUS. Et miserunt Rutheni de Plescekowe nuncios in Lyvoniam, dicentes se pacem cum Theuthonicis facturos. Sed erant consilia eorum semper mala cum Estonibus et *omni dolo plena*¹². Quod intelligentes Rigenses miserunt ad Lyvones et Lettos et congregaverunt exercitum, ut irent contra Estones. Et circa quadragesime initium convenerunt ad Saletsam, et erat ibi Volquinus magister milicie cum Heinricho Borewino et peregrinis et Lyvones et Letti, et ibant in glacie maris, donec Sontaganam pervenirent. Et accipientes ibidem de castro vie duces processerunt per totam noctem ad Revelensem provinciam. Et occurrit eis ventus ab aquilone frigidissimus. Erat enim frigoris tanta asperitas, ut extremitates membrorum ipsorum in frigiditate multis perirent et aliis nasus, aliis manus aliisque pedes congelarentur et omnibus nobis domi postea redeuntibus nova cutis in facie supercresceret vetere proiecta. Quidam eciam postea mortui sunt. Diviserunt autem exercitum suum in tres acies, et accepit Vesike cum Lyvonibus suis unam aciem et viam ad sinistram, Letti vero ad dexteram, Theuthonicis vero viam mediam more solito dimiserunt. Et relinquens Vesike viam suam Theuthonicos via media precessit cum Lyvonibus suis, qui primo mane ante lucem villam, quam invenerunt primam, incendentes, ut se calefacerent. Et videntes ignem illum Estones de tota provincia statim exercitum Lyvonensem intellexerunt *et fugerunt unusquisque ad latibula sua*¹³. Theuthonici vero sequentes et villam ante lucem incensam invenientes et vie ducem aberasse putantes, interfecerunt eum ibidem. Mane autem facto circuierunt per omnes villas, incendentes eas et homines interficientes et alios capientes et pecora multa et spolia rapientes ad vesperam pervenerunt ad villam, que

10 Liber Job V, 13; Nehemia IV, 15.

11 Breviaar.

12 Actus Apostolorum XIII, 10.

13 Liber Regum quartus XIV, 12; Nehemia XIII, 10.

(6) **VENELASTE LAHKUMISEST.** Seejärel venelased, kartes tagatulevate sakslaste kallaletungi, pöörasid linnusest ära ja, minnes terve päeva, jõudsid Trikätasse ja lahkusid kiiresti maalt. Ja tulles Ugandisse, said nad kuulda leedulaste sõjaväest Venemaal ja tulles tagasi Pihkvasse, leidsid ühe osa linnast endast leedulaste poolt paljaksrüüstatuna eest.

(7) Siis mõned lätlaste hulgast, tõustes vähestega liikvele, tungisid Venemaale ja rüüstates külasid ja inimesi tappes ja teisi kinni võttes ja saaki riisudes, tegid kättemaksuks omade eest kõike kurja, mis suutsid. Ja kui need tagasi tulid, läksid jälle teised ega jätnud tegemata midagi kõigest kurjast, mida nad teha suutsid.

(8) **SAARLASTE SÕJAKÄIGUST VÄINALE JA ÜSIKLASE MÄRTRISURMAST.** Ka saarlastel oli olnud nõu tulla üheaegselt venelastega Liivimaale koos muude eestlastega kirikut hävitama. Kuid sakslaste kokkupõrke tagajärjel venelastega läks nende nõu tühja, nii et sakalased ei tulnud, aga ka saarlased mitte, vaid ainult harjulased, kes mõningate teistega järgnesid venelastele ja jõudsid nende juurde Vönnu juures ja läksid jälle üheskoos nendega minema. Saarlased aga tungisid laevadega Väinasse ja, võtnud saartel mõned vangid, röövisid hulga karja ja tapsid kellegi üksiklase, kes oli Daugavgrīvast ära tulnud ja valinud üksiklase elu naabersaarel ja ootas seal oma märtrisurma võitlust. Selle lõpule viinud, siirdus ta õnnelikult ja kaheldamatult pühade osasaamisse.

(9) **SÕJAKÄIGUST REVALASSE, MIDA LIIVLASED KUTSU-
VAD KÜLMAKS.** Ja venelased Pihkvast läkitasid saadikud Liivimaale, öeldes, et nad tahavad sakslastega rahu teha. Kuid nende kavatsused koos eestlastega olid alati kurjad ja täis igasugust salakavalust. Seda mõistes, saatsid riialased liivlaste ja lätlaste juurde ja kogusid sõjaväe, et minna eestlaste vastu. Ja paastu alguse²³ paiku tulid nad kokku Salatsi juurde ja oli seal Volquin, sõjateenistuse meister, koos Heinric Borewiniga ja ristisõdijatega ja liivlased ja lätlased ja nad läksid mere jääl, kuni jõudsid Soontaganasse. Ja võtnud seal linnusest teejuhid, läksid nad läbi kogu öö edasi Revala maakonna poole. Ja põhjast käis neile väga külm tuul vastu. Oli nimelt nii käre pakane, et paljudel võttis külm nende jäsemete otsad ja ühtedel külmusid ninad, teistel käed ja teistel jalad ja kõigil meil, kui me hiljem koju tagasi pöördusime, kasvas näol uus nahk peale, kuna vana ära tuli. Mõned suridki hiljem. Nad jagasid aga oma sõjaväe kolme salka ja Vesike oma liivlastega võttis ühe salga ja tee vasakult, lätlased aga paremalt, sakslastele aga jätsid nad harjunud kombel keskmise tee. Aga Vesike, jättes oma tee maha, läks keskmist teed sakslastest ette koos oma liivlastega, kes varahommikul enne valget süütasid, et endid soojendada, esimese küla, mille nad leidsid. Ja nähes seda tuld, said kogu maakonnas²⁴ eestlased otsekohe aru, et Liivimaa sõjavägi, ja pagesid igaüks oma pelgupaikadesse. Sakslased aga järele tulles ja leides küla enne valget põlema pandud ja arvates, et teejuht on eksinud, tapsid ta sealsamas. Kui aga hommik oli kätte jõudnud, käisid nad ringi mööda kõiki külasid, süüdates neid põlema ja tappes inimesi ja võttes teisi kinni ja röövides palju karja ja saaki, jõudsid õhtuks külasse, mida

Ladise vocatur, et ibi nocte quiescentes ad aliam villam vicinam, que Culdale vocatur, sequenti die perrexerunt et rapinam multam acceperunt. Post triduum super glaciem maris, quod vicinum erat, abierunt, pellentes secum predam universam et captivos, ubi nunc Dani castrum suum in vicino edificaverunt. Et revertentes paulatim in glacie decem diebus propter captivos et predam moram fecimus, expectantes etiam Osilienses aut alios Estones, si forte ad bellandum contra nos sequerentur. Cumque ad Saletsam veniremus, divisim spoliis cunctis inter nos cum gaudio reversi sumus¹⁴ in Lyvoniam, sicut exultant victores, quando dividunt spolia¹⁵.

XXIII

1. DE ANNO VICESIMO PRIMO.

Bisdenus primus antistitis institit annus
Et non a bellis Lyvonum terra quievit¹.

Nam eodem anno facte sunt expeditiones multe bellumque innovatum est. Redeunte itaque presule prefato de Theuthonia venerunt cum eo peregrini multi et nobiles. Quorum primus erat dux Saxonie de Anehalt Albertus, Rodolfus de Stotle, burgravius, iuvenis comes quidam et alii quam plures, qui parati erant ecclesiam defendere et stare pro domo Domini in die prelii².

2. DE EXPEDITIONE REGIS DACIE IN REVELE. Surrexit etiam rex Dacie cum exercitu magno eodem tempore, et venit³ cum eo Lundensis ecclesie venerabilis archiepiscopus Andreas et Nicolaus episcopus et tercius episcopus, cancellarius regis, eratque cum eis Estiensis episcopus Theodericus, in Riga quondam consecratus, qui relicta Lyvonensi ecclesia regi adhesit, et Wizzlaus Slavorum princeps cum suis. Qui omnes applicuerunt exercitum suum ad Revelensem provinciam et resederunt in Lyndanise, quod fuerat castrum quondam Revelensium; et destruentes castrum antiquum aliud novum edificare ceperunt. Et congregaverunt Revelenses et Harionenses exercitum magnum contra eos et miserunt seniores suos ad regem verbis pacificis in dolo⁴. Et credidit eis rex, ignorans dolum ipsorum, et dedit eis munera, et baptizaverunt eos episcopi, remittentes eos cum gaudio. Qui reversi ad suos cum omni exercitu suo post triduum venerunt ad vesperam facta cena et irruerunt super Danos in quinque locis et pugnaverunt ex improviso cum eis.

DE MORTE VENERABILIS THEODERICI ESTIENSIS EPISCOPI. Et quidam ex eis putantes regem esse in tentorio, quod erat venerabilis Estiensis episcopi Theoderici, intraverunt ad eum et occiderunt eum, et alii alios insequentes interfecerunt plures ex eis. Dominus vero Wenezlaus stabat in valle, que est in descensu montis ad mare, cum Slavis suis. Et videns eos appropinquare confestim occurrit eis.

DE PUGNA CUM ESTONIBUS. Et pugnans cum eis convertit eos in fugam et persequabatur eos, percuciens et interficiens eos per viam. Videntes autem Estones alii, qui Danos insequabantur, fugam illorum, qui cum Slavis pugnaverunt, steterunt etiam et ipsi, cessan-

14 Evangelium secundum Lucam X, 17.

15 Isaias IX, 13.

1 Liber Iudicum III, 30; Liber Josue XI, 23.

2 Prophetia Ezechielis XIII, 5.

3 Liber Machabaeorum primus VII, 10; Liber Regum quartus X, 12.

4 Liber Machabaeorum primus V, 45; VII, 10, 27; X, 48, 69.

25 Laltse (kroonikas «Ladise») — küla Harju rajoonis Vasalemma külanõukogus.

26 Kulna (kroonikas «Culdale») — küla Harju rajoonis Vasalemma külanõukogus.

27 Tallinna.

28 «Moram facere» võib tõlkida kas «peatust tegema» või «vilvitama».

1 Väljendiga «kirikupea» on tõlgitud pliskoppl tähistav ladinakeelne sõna «presul».

2 S. t. kõige silmapaistvam, tähtsam.

3 Saksl krahv, esineb ajalooallikates 1212–1260. Anhalti krahv ja Saksl hertsogi (aastast 1180) Bernhard von Anhalti (1140–1212) poeg, Albrecht Karu pojapoeg, Taani kuninga Valdemar II õepoeg. Tal oli mingisuguseld (lähemalt teadmata) üllmusõigusi Liivimaa suhtes.

4 Esineb ajalooallikates 1197–1228, pärit Stoteli aadlisuguvõsast. Stotel on kogukond Saksa Föderatiivse Vabariigi Alam-Saksl liidumaa Wesermarschi kreisis, Breemenist põhja pool, Weseri paremal kaldal.

5 See oli Querfurti krahv Burchar, Magdeburgi linnusekrahv. Asjaolu, et kroonik selle linnusekrahvi jätab nimemärgi nimetamata ilmselt üldtuntud isikuna, peetaksegi kinnituseks, et ta ise oli pärit Magdeburgi alalt.

6 Petrus Jacobi, Roskilde piiskop (1217–1224).

7 Vitslav (Wizlaw) I, kroonikas «Wizzlaus, Wenezlaus» – Rügeni ja Pomorze vendide (lääneslaavlaste) vürst 1221–1250, Taani kuninga vasall.

8 See oli linnus Tallinna Toompeal. Arheoloogide arvates on ta rajatud 11. sajandi paiku, kui lähedane Iru linnus maha jäeti. Lindanise on üks selle linnuse paljudest nimedest (Kolövan, Ledenets, Kesonie-m). Kõnesoleva nime tähenduse germaanipäraste tõlgituste (Kesaneem vms.) kõrval väärib tähelepanu E. Roosi nimeseletus, mille järgi eestipärane Lindanise tähendab linnaase. Kroonika tekstist nähtub, nagu oleks Lindanise linnus tollal olnud maha jäetud. Sellele pole rahuldavat, üldiselt tunnustatud seletust osatud anda.

9 See oli taanlaste rajatud linnus praeguse Toompea lossi kohal, tõenäoliselt nõrk ja vähemalt osalt puidust. 1227.–1229. a. püstitas ordu selle asemele tugeva kivilinnuse, nn. Väikese linnuse.

10 Taani ajalookirjutaja Olaus Petri kroonika (16. sajandist) esitab lahingupäevana 15. juuni (Veiti ja Modesti päeva). Et see daatum on juba ühes Kuramaal 15. sajandi algul esinenud kirjatöös (Libellus gestorum) märgitud kuralaste üle (1161. või 1162. a.) saavutatud võidu päevana, äratub ta mõnevõrra kahtlust. Taanlaste sõjaretk pidi toimuma igatahes varasuvel, sest 25. septembril oli kuningas Taanis tagasi. Ribe kloostri annaalis on märgitud, et kuningas teinud selle retke 1500 sõjalaevaga. Nimetatud arv peab olema väga tugevasti suurendatud.

11 P. Johansen on oletanud, et lahingupaik oli Vanaturul, kus lõikuvad viis teed. Ta väidab, et Toompea all pole teist sellist kohta. P. Johanseni järgi põgenesid taanlased hilisema Vene tänava suunas, sadama poole; org Toompea ja mere vahel oli Lala tänava kandis. Tema rekonstruktsiooni nõrgaks kohaks on see, et 13. sajandil oli meretase märksa kõrgem, Viru väljaku ja Narva maantee ala pidi olema vee all. Seega on mõeldavad küll ühendused lõuna poole (Harju tänava suunal) ja sadama poole (Vene tänava suunal) ning mõlemad karjateed, kuid viilen-dat, lita viivat teed (Viru tänava suunal) ei saanud olla. Kaevandis Vanaturu kaelas 1977. a. polnud märgata tolleaegse kultuurikihi jälgi.

12 Et Theoderic oli Riia kiriku maha jätnud, ei ülista Henrik teda siinkohal märtrina (tehes seda siiski XXIII, 11).

kutsutakse Laitse²⁵, ja puhates seal öösel, läksid nad järgmisel päeval teise, naaberkülla, mida kutsutakse Kulna²⁶, ja said suure röövsaagi. Kolme päeva pärast läksid nad ära üle mere jää, mis oli lähedal, ajades endiga kaasa kogu saaki ja vange, kus nüüd taanlased on lähedal ehitanud oma linnuse²⁷. Ja liikudes vähehaaval kümme päeva mööda jääd tagasi, tegime peatuse²⁸ vangide ja saagi pärast, oodates ka saarlasi või muid eestlasi, kui nad juhtumisi peaksid taga tulema meiega võitlema. Ja kui me jõudsim Salatsile, jagasime kogu saagi omavahel ja pöördusime rõõmuga tagasi Liivimaale, nii nagu hõiskavad võitjad, kui nad saaki jagavad.

XXIII

(1) KAHEKÜMNE ESIMESEST AASTAST.

Kakskümmend üks jõudis piiskopil kätte ju aasta, Ei antud sõdadest puhkust liivlaste maale.

Sest sel aastal tehti palju sõjakäike ja sõda algas uuesti. Kui nüüd üldnimetatud kirikupea¹ Saksamaalt tagasi pöördus, tuli koos temaga palju ja suursuguseid ristsõdijaid. Nendest esimene² oli Saksi hertsog Albert Anhaltist³, Rodolf Stotelist⁴, linnusekrahv⁵, keegi noor krahv ja õige palju teisi, kes olid valmis kirikut kaitsema ja võitluse päeval seisma issanda koja eest.

(2) TAANI KUNINGA SÕJAKÄIGUST REVALASSE. Selsamal ajal tõusis ka Taani kuningas suure sõjaväega ja temaga koos tuli Lundi kiriku auväärne peapiiskop Andreas ja piiskop Nicolaus ja kolmas piiskop, kuninga kantsler⁶, ja nendega kaasas oli Eestimaa piiskop Theoderic, kes, kunagi Riias pühitsetud, oli Liivimaa kiriku maha jätnud ja hoidis kuninga poole, ja slaavlaste vürst Wizzlaus⁷ omadega. Kõik nad maabusid oma sõjaväega Revala maakonnas ja asusid Lyndanisesse, mis oli varem olnud revalaste linnus⁸, ja lammutades vana linnuse, hakkasid teist, uut ehitama⁹. Ja revalased ja harjulased kogusid nende vastu suure sõjaväe ja saatsid oma vanemad kuninga juurde salakavalate rahusõnadega. Ja kuningas uskus neid, tundmata nende salakavalust, ja andis neile kingitusi ja piiskopid ristsid nad, saates nad rõõmuga minema. Omade juurde tagasi pöördunud, tulid nad kolme päeva pärast¹⁰ kogu oma sõjaväega õhtu eel, kui söögiaeg möödas oli, ja tungisid viiest kohast¹¹ taanlastele kallale ja võitlesid nendega ootamatult.

EESTIMAA PIISKOPPI AUVÄÄRSE THEODERICI SURMAST. Ja mõned neist, arvates, et kuningas on telgis, mis oli auväärse Eestimaa piiskopi Theoderici oma, tungisid tema juurde sisse ja tapsid ta¹², ning teised, jälitades muid, tapsid paljusid nende hulgast. Isand Wenezlaus aga seisis oma slaavlastega orus, mis on mäe merepoolisel nõlval. Ja nähes neid lähenevat, astus neile kohe vastu.

LAHINGUST EESTLASTEGA. Ja võideldes nendega, ajas ta nad põgenema ja jälitas neid, maha lüües ja tappes neid teel. Teised eestlased aga, kes taanlasi jälitasid, nähes nende põgenemist, kes slaavlastega olid võidelnud, jäid ka ise seisma, jättes taanlaste

tes a persecutione Danorum. Et convenerunt omnes Dani simul cum rege et Theuthonici quidam, qui erant cum eis, et occurrerunt Estonibus, dimicantes fortiter cum eis. Et fugerunt Estones coram eis. Et postquam omnis multitudo eorum conversa est in fugam, sequebantur post eos Dani cum Theuthonicis et Slavis et interfecerunt ex eis per paucos plus quam mille viros, et ceteri fugerunt. Et referebat rex et episcopi gratias Deo pro victoria sibi de paganis a Deo collata. Et in locum episcopi predicti Theoderici capellanum suum Wescelinum substituerunt, perfectoque castro locatisque in eo [viris suis] rediit rex in Daciam. Et remanserunt ibidem episcopi cum viris regis, qui per totum annum illum pugnaverunt cum Revelensibus, donec tandem baptismi sacramentum acceperunt.

3. DE SEMIGALLORUM CONVERSIONE. Post reditum antistitis in Lyvoniam cum peregrinis suis venerunt ad eum Semigalli de Mesyote, petentes auxilium contra Letones. Et ait episcopus: 'Si baptizari volueritis et leges accipere christianas, tunc vobis auxilium prebebimus et in fraternitatis nostre consorcium recipiemus.' Et dixerunt illi: 'Baptizari quidem propter aliorum Semigallorum et Letonum ferocitatem non audemus, nisi missis viris tuis ad nos in castrum nostrum ab illorum impugnatione nos tuearis, qui nobiscum commanentes et baptismi poterunt nobis ministrare sacramentum et leges docere christianorum.' Et placuit episcopo simulque Rigensibus consilium eorum et remisit cum eis nuncios suos, requirere consensum eciam eorum, qui domi fuerunt. Et venerunt iterum atque sepius postulantes id ipsum.

DE BAPTISMO EORUM. Tunc tandem surrexit episcopus cum duce Saxonie et cum quibusdam aliis peregrinis et cum preposito beate Marie et cum viris suis et abiit in Semigalliam, et residens pacifice iuxta castrum Mesiothe convocavit ad se Semigallos eiusdem provincie. Qui, sicut promiserant, fideliter obedientes convenerunt omnes et recipientes doctrinam ewangelicam baptizati sunt *virorum* fere trescenti, exceptis *mulieribus et parvulis*⁵ eorum, et factum est gaudium de conversione eorum. Post hec ad petitionem ipsorum locavit episcopus viros suos cum ipsis in castro Mesiothe cum peregrinis quibusdam et alios de Riga misit adducere, que necessaria erant, navigio. Ipse vero cum duce et aliis reversus est Rigam.

4. Porro Vesthardus, senior aliorum Semigallorum de vicina provincia, que Thervetene vocatur, audiens conversionem illorum de Mesiothe collegit exercitum de omnibus finibus suis pace interrupta et venit ad castrum et pugnavit cum Theuthonicis per totum diem, et lignorum struem comportantes et ignem apponentes nec tamen castrum comprehendere valentes dimicabant fortissime. Et interfecit est sagitta filius sororis Vesthardi. Quo viso contristatus est ipse divertitque statim de castro cum exercitu suo. Et audivit alios de Theuthonicis navigio venientes in flumine Missa, quibus festinanter occurrit, et in loco stricto conveniens eos, ubi modica fuit in flumine profunditas, comprehendit ex eis XXXa viros vel paulo plures et interfecit eos, et alii fugientes in Rigam redierunt. Inter quos erat Segehardus, sacerdos Cystericiensis ordinis, missus ad castrum ipsum a Dunemunde in obsequium episcopi Bernardi, ad cuius episcopatum preoccupatus erat locus idem. Qui sedens in littore, videns paganos venientes ponebat manicam cuculle super caput suum, feritatem

- 13 Paavst kinnitas tema Revala piiskopiks 19. III 1220. Väljendit «Revaliensis» võib tolle aja tähenduses tõlkida nimeilt nii Revala kui ka Tallinnana. Esimene variant on tõenäolisem (1232. a. on loetletud piiskopkonnad «Revallae, Wironiae» jt.). Wescelinus oli ametis 1227. aasta suveni.
- 14 25. IX 1219 oli ta tagasi Alborgis, Põhja-Taanis.
- 15 Vrd. XXIII, 9.
- 16 Ladinakeelses tekstis «antis-tes».
- 17 Mežotne linnus asus Lielupe vasakul kaldal, praeguse Läti NSV Bauska rajooni alal, 10 km Bauskast. Mežotne oli Ida-Zemgale suurim linnus, oli kasutusel 9.—13. sajandil.
- 18 «Ait» on niihästi täismineviku kui ka oleviku vorm.
- 19 S. o. vasallidega (viri).
- 20 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 21 «Fere» tähendab «umbes» või «peaaegu».
- 22 Provincia.
- 23 Tervete linnus asus Tervete jõe paremal kaldal, praeguse Läti NSV Dobeles rajooni alal. See oli Lääne-Zemgale keskus, asustatud juba I aastatuhandel e.m.a., tugevasti kindlustatud 1000. aasta paiku, 13. sajandil resideerisid seal Vesthard ja Nameisis. Semgalid jätsid u. 1285 linnuse maha ja põletasid ära.
- 24 Võiks tõlkida ka «kõigilt oma rajadelt».
- 25 Kroonikas «Missa». See nimetus on säilinud Lielupe leedukeelses nimes Muša, mida kasutatakse esmaajoonese jõe ülemjooksu kohta, üleval pool Meemele suubumist Bauska juures.
- 26 S. o. Mežotne.

tagaajamise katki. Ja kogunesid kõik taanlased ühes kuningaga ja mõned sakslased, kes olid koos nendega, ja astusid eestlastele vastu, võideldes vapralt nendega. Ja eestlased põgenesid nende eest. Ja pärast seda kui kogu nende hulk on põgenema aetud, ajasid neid taanlased koos sakslaste ja slaavlastega taga ja vähestega tapsid neist enam kui tuhat meest ning ülejäänud põgenesid. Ja kuningas tänas ja piiskopid jumalat võidu eest, mille jumal neile paganate üle oli andnud. Ja ülalnimetatud piiskop Theoderici kohale panid nad oma kaplani Wescelini¹³ ja kui linnus oli valmis ehitatud ja [oma mehed] sinna paigutatud, läks kuningas tagasi Taanisse¹⁴. Ja sinna jäid maha piiskopid koos kuninga meestega, kes terve selle aasta läbi võitlesid revalastega, kuni need viimaks ristimise sakramendi vastu võtsid¹⁵.

(3) SEMGALITE PÖÖRAMISEST. Pärast ülemkarjase¹⁶ tagasitulekut Liivimaale koos ta ristisõdijatega ilmusid tema juurde semgalid Mežotnest¹⁷, paludes abi leedulaste vastu. Ja piiskop lausus¹⁸: «Kui te tahate end ristida lasta ja ristiusu seadused vastu võtta, siis anname teile abi ja võtame teid vastu meie vendluse ühendusse.» Ja need ütlesid: «Ristida lasta me teiste semgalite ja leedulaste metsikuse tõttu küll ei julge, kui sa ei kaitse meid nende pealetungi eest, saates oma mehed meie juurde meie linnusesse, kes meie juurde jäädes võivad nii jagada meile ristimise sakramenti kui õpetada kristlaste seadusi.» Ja nende nõu meeldis piiskopile ja ühtlasi riialastele ja ta läkitas koos nendega oma saadikud ka nende nõusolekut küsima, kes kodus olid. Ja nad tulid jälle ja mitu korda, paludes sedasama.

NENDE RISTIMISEST. Siis lõpuks tõusis piiskop koos Saksi hertsogiga ja mõningate teiste ristisõdijatega ja õndsas Maarja praostiga ja oma meestega¹⁹ ja läks Zemgalesse ja, jäädes rahulikult paigale Mežotne linnuse juures, kutsus enda juurde kokku selle maakonna²⁰ semgalid. Need tulid, nagu nad olid lubanud, ustavalt sõna kuuldes kõik kokku ja, võttes evangeeliumi õpetuse vastu, ristiti mehi umbes²¹ kolmsada, nende naised ja lapsed kaasa arvamata, ja oli rõõm nende pööramise pärast. Pärast seda paigutas piiskop nende palvel oma mehi koos nendega Mežotne linnusesse ühes mõningate ristisõdijatega ja saatis teised laevaga Riias kohale tooma, mis tarvis oli. Ise aga pöördus ta koos hertsogi ja teistega Riiga tagasi.

(4) Nüüd aga Vesthard, teiste semgalite vanem naabermaakonnast²², mida kutsutakse Tervete²³, kuuldes Mežotne omade pööramisest, kogub sõjaväe kogu oma maalt²⁴ ja, murdnud rahu, tuli linnuse alla ja võitles sakslastega kogu päeva ja, kandes kokku virna puid ja pannes tule otsa, võitlesid väga vapralt, suutmata siiski linnust vallutada. Ja noolega tapeti Vesthardi õepoeg. Seda nähes sai ta kurvaks ja pöördus kohe oma sõjaväega linnuse alt ära. Ja ta kuulis, et teised sakslaste hulgast tulevad laevaga Lielupe jõe²⁵ mööda, läks neile kärmesti vastu ja kohates neid kitsal kohal, kus jõe sügavus oli vähene, võttis ta nendest kinni kolmkümmend meest või veidi enam ja tappis need ja teised pöördusid põgenedes Riiga tagasi. Nende hulgas oli Segehard, tsistertslaste ordu preester, saadetud Daugavgrīvast sellesse linnusesse piiskop Bernardi teenistusse, kelle piiskopkonna jaoks see koht²⁶ oli ette määratud. Istudes kaldal ja nähes paganaid tulevat, pani ta mungariüü käise üle oma pea, oodates paganate metsikust. Ja usaldades vaimu issanda kätte, löödi ta

paganorum expectans. *Et in manus Domini spiritum commendans*⁶ percussus est ipse cum aliis, quorum anime in martyrum societate sine dubio cum Christo gaudebunt, quorum negotium sanctum erat, eo quod vocati venerunt ad baptizandum paganos *vineamque Domini plantandam*⁷, quam sanguine suo plantaverunt; ideoque sunt eorum anime sanctorum in celis coequales⁸. Audientes itaque Theuthonici, qui in castro fuerunt, suorum interfectionem et non habentes, que necessaria fuerunt in annum simulque considerantes Semigallorum et Letonum nec non et Curonum ferocitatem contra nomen christianum, surrexerunt cum omnibus suis, et relicto castro abierunt in Rigam. Semigalli vero iam baptizati recidivantes sacramentorum susceptorum immemores aliis Semigallis se coniunxerunt, et cum eis et Letonibus conspirantes et se confederantes contra Rigenses et Lyvones et omnes christianos. Et congregaverunt se simul omnes, tam adhuc pagani quam baptizati, in ipsum castrum, fodientes illud et edificantes munitionem ipsius firmissime; et euntes in expeditionem contra Lyvones Holmenses ceperunt occidere et spoliare eos. Lyvones quoque, intrantes terminos eorum, similia mala eis inferebant. Et audivit episcopus et dux Saxonie Albertus suorum interfectionem et omnia mala, que faciebant Semigalli, misit ad omnes Lyvones et Lettos, mandans eis, ut essent parati, si quando Dominus prosperum concederet iter⁹, ad faciendam vindictam in nationibus¹⁰.

5. DE EXPEDITIONE LETTORUM. Interea Letti de Kukenoys et alii quidam Letti fratrum milicie, Meluke et Warigribbe, *non immemores omnium malorum*¹¹, que Rutheni de Plescekowe et Nogardenses anno preterito in Lyvoniam perpetraverant, abierunt in Rusciam et depredantes villas et viros interficientes et mulieres captivantes omnem terram circa Plescekowe desertam posuerunt, et redeuntibus illis alii abierunt et similia mala fecerunt et predam multam omni tempore retulerunt. Et relinquentes aratra sua terram Ruthenorum incolebant, insidiantes eis in campis et in silvis et in villis ceperunt et interfecerunt eos et nullam requiem dantes eis equos et pecora et mulieres eorum tulerunt.

DE EXPEDITIONE RUTHENORUM AD LETTOS. Rutheni vero de Plescekowe circa autumpnum collegerunt exercitum et venerunt ad terram Lettorum et despoliaverunt villas eorum et sederunt in finibus Meluke et Warigribbe, devastantes omnia, que habebant, et frumenta cremantes nichil eorum malorum, que facere poterant, obmiserunt. Et misit magister milicie in Wenden ad Lettos omnes, ut venirent ad expellendum Ruthenos de terra. Sed abeuntibus Ruthenis visum est Lettis, de persecutione Ruthenorum modicum se lucrum reportare.

6. DE EXPEDITIONE IN GERWAM. Et converterunt exercitum suum in Sackalam et accipientes secum Sackalanenses transiverunt Palam et intrantes Gerwam percusserunt terram illam *plaga magna*¹², viros interficientes, mulieres capientes, equos et pecora et spolia multa tollentes, dicentes eos contra Danos in auxilium venisse Revelensibus. Et venerunt ibidem ad Rodolfum magistrum milicie seniores eiusdem provincie Gerwanensis, dicentes se pacem Rigensium iam dudum recepissee coram comite Alberto simulque baptismum eorum suscepturos, rogantes eum, ut cum exercitu suo de

6 Evangelium secundum Lucam XXIII, 46; Liber Psalmorum XXXI, 5.

7 Isaias LXV, 21; Liber Psalmorum CVII, 37.

8 Breviaar.

9 Liber Psalmorum LXVIII, 19 (Brevlaari kaudu kroonikasse vöetud).

10 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

11 Ecclesiasticus XI, 27.

12 Liber Regum tertius XX, 21.

27 Võiks tõlkida ka «asusid».

28 S. o. järvalased.

29 Või «nende maalt».

maha koos teistega, kelle hinged märtrite seltsis kahtlemata rõõmutsevad koos Kristusega, nende tegevus oli püha, sest kutsutuina tulid nad paganaid ristima ja issanda viinamäge istutama, mida nad on istutanud oma verega; seepärast on nende hinged taevas üheväärilised pühakute omadega. Niisiis sakslased, kes linnuses olid, kuuldes omade tapmisest, ega polnud neil, mida oli tarvis aasta jaoks, ja ühtlasi arvesse võttes semgalite ja leedulaste kui ka kuralaste metsikust ristiusu nime vastu, asusid kõigi omadega teele ning linnust maha jättes läksid ära Riiga. Juba ristitud semgalid aga langedes tagasi, pidamata meeles vastuvõetud sakramente, ühinesid teiste semgalitega, heites nendega ja leedulastega vandenõusse ning sõlmides liidu riialaste ja liivlaste ja kõigi kristlaste vastu. Ja ühtlasi kogunesid nad kõik, niihästi sinnasaadik paganad kui ka ristitud, sellesse linnusesse kokku, kaevates seda ja ehitades tema kindlustise väga tugevaks, ja minnes sõjakäigule Holmi liivlaste vastu, hakkasid neid tapma ja rüüstama. Liivlased ka, tungides nende piiridesse, tegid neile samasugust kurja. Ja kuulis piiskop ja Saksi hertsog Albert omade tapmisest ja kõigest kurjast, mida semgalid tegid, saatis kõigi liivlaste ja lätlaste juurde, käskides neil, et oleksid valmis, kui issand neile kunagi soodsa teekonna kingib, et paganaile kättemaksu korraldada.

(5) LÄTLASTE SÕJAKÄIGUST. Vahepeal läksid Koknese lätlased ja mõned teised sõjateenistuse vendade lätlased, Meluke ja Warigribbe, unustamata kõike kurja, mis Pihkva venelased ja novgorodlased möödunud aastal Liivimaal olid korda saatnud, Venemaale ning rüüstates külasid ja tappes mehi ja võttes naisi vangi, tegid kogu maa Pihkva ümbruses paljaks ja kui need tagasi tulid, läksid teised ja tegid samasugust kurja ja töid igal ajal palju saaki koju. Ja jättes oma adrad maha, tegutsesid²⁷ venelaste maal, varitsedes neid väljadel ja metsades ja külades, võtsid kinni ja tapsid neid ja, andmata neile üldse hingerahu, võtsid ära nende hobuseid ja karja ja naisi.

VENELASTE SÕJAKÄIGUST LÄTLASTE JUURDE. Pihkva venelased aga kogusid sügise paiku sõjaväe ja tulid lätlaste maale ja rüüstasid nende külasid ja jäid peatuma Meluke ja Warigribbe maal, rüüstates kõik, mis neil oli, ja põletades vilja ega jätnud midagi tegemata kurjast, mida nad teha suutsid. Ja Võnnu sõjateenistuse meister saatis kõigi lätlaste juurde, et tuleksid venelasi maalt välja lööma. Kuid venelaste lahkudes näis lätlastele, et venelaste jälitamine toob neile vähe kasu.

(6) SÕJAKÄIGUST JÄRVAMAALE. Ja nad pöörasid oma sõjaväe Sakalasse ja, võttes sakalasi endaga kaasa, läksid üle Navesti ja tungides Järvamaale, löid seda maad suure nuhtlusega, tappes mehi, võttes kinni naisi, võttes hobuseid ja karja ja palju saaki, öeldes, et nad²⁸ olevat läinud revalastele appi taanlaste vastu. Ja tulid sinna sõjateenistuse meistri Rodolfi juurde selle Järva maakonna vanemad, öeldes, et nad on riialaste rahu juba ammu krahv Alberti juuresolekul vastu võtnud ja on ühtlasi valmis vastu võtma nende ristimist, paludes teda, et ta oma sõjaväega nende piiridest²⁹ välja

finibus ipsorum exiret. Et accepit Rodolfus pueros eorum obsides, renovando cum eis pacem. Unde iura cuncta quondam ab eis accepta et fidem et leges promiserunt se deinceps servare christianas. Et suggerebant fratribus milicie, ut cicius redirent ad eundum cum eis in Vironiam cum exercitu, ut iugum illud christianitatis eciam ad illas deferrent provincias. Et promiserunt eis et reversi sunt cum omni preda sua in Lyvoniam.

7. DE EXPEDITIONE IN VYRONIAM. Post expeditionem Gerwanensem fratres milicie de Wenden ad se convocaverunt viros episcopi, Gerhardum advocatum cum omnibus Lyvonibus ac Lettis et comitem iuvenem de familia episcopi cum ceteris Rigensibus et profecti sunt in Saccalam, accipientes secum Sackalanenses et eciam Ugaunenses et progressi sunt in Gerwam, et eligentes sibi de Gerwanensibus vie duces per totam noctem intraverunt Vironiam, que est terra fertilis et pulcherrima et camporum planicie spaciosa. Et sequebantur eos Gerwanenses tam equites quam pedites. Et non audierant Vironenses exercitum Lyvonensem venientem et erant omnes in villis et in domibus suis; et mane facto diviserunt exercitus ad omnes provincias et dederunt alias Gerwanensibus, alias Ugaunensibus, et alias dederunt Lyvonibus et Lettis despoliandas. Et invenerunt omnem populum per universam Vironiam in villis et percusserunt eos a magno usque ad minorem¹³ et non pepercerunt eis, quotquot masculini sexus invenerunt, et mulieres et parvulos¹⁴ capientes et equos et pecora multa compellentes spolia multa tulerunt. Et posuerunt Theuthonici suam congregationem in villa magna, que Turme vocatur; Lyvones et Letti suam mayam elegerunt in Avispe, Sackalanenses in Revelensi provincia resederunt, Gerwanenses in suis provinciis quieverunt, Ugaunenses provinciam sibi conterminam, que Pudiviru vocatur, depredantes ibidem consederunt. Et postquam graviter nimis diebus quinque totam terram illam percusserunt et milia multa populorum interfecerunt, venerunt tandem ad nos seniores provinciarum, qui per fugam evaserant, suppliciter pro pace petentes. Et ait Rodolfus, fratrum milicie magister: „Numquid nam pacem adhuc desideratis, qui pacem nostram bellis vestris sepe turbastis? Sed pax non dabitur vobis, nisi pax illius veri pacifici, qui fecit utraque unum, coniungens et pacificans terrena celestibus¹⁵. Qui de celo desideratus gentibus rex descendit, exspectatio et salvator earum¹⁶. Qui precepit discipulis suis, dicens: „Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos.“¹⁷ Si ergo volueritis baptizari et eundem Deum unum christianorum nobiscum colere, pacem illam, quam nobis dedit¹⁸, quam abscedens cultoribus suis reliquit, vobis dabimus et in perpetue fraternitatis nostre consortium recipiemus.“ Et placuit eis verbum et statim promiserunt omnia christianitatis iura cum baptismo Rigensium se fideliter accepturos. Erat autem inter eos Thabelinus, quondam a nostris in Gothlandia baptizatus, et Kyriawanus alter, qui petebat a nobis bonum deum sibi dari, dicens se malum deum hactenus habuisse; fuerat enim homo idem infelicissimus usque ad illud tempus in omni negotio suo. Sed postquam baptizatus est a nobis, factus est homo felicissimus, prout postmodum confessus est nobis, et omnia prospera venerunt ei pariter cum baptismo¹⁹. Ad petitionem itaque ipsius importunam ibidem Deum promisimus sibi propiciam et temporalia

- 13 Liber primus Samuelis V, 9.
- 14 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.
- 15 Breviaar.
- 16 Breviaar.
- 17 Evangelium secundum Mattheum XXVIII, 19.
- 18 Evangelium secundum Joannem XIV, 27.
- 19 Liber Sapientiae VII, 11.

30 Ladinakeelses tekstis «provincia».

31 Tõrma küla hilisema Rakvere lähistel, kus Taani hindamisraamatu andmeil oli 70 adramaad, teadaolevalt tollei ajal Eesti suurim küla. On arvatud, et talusid oli seal siiski ainult 35 (mitte 70).

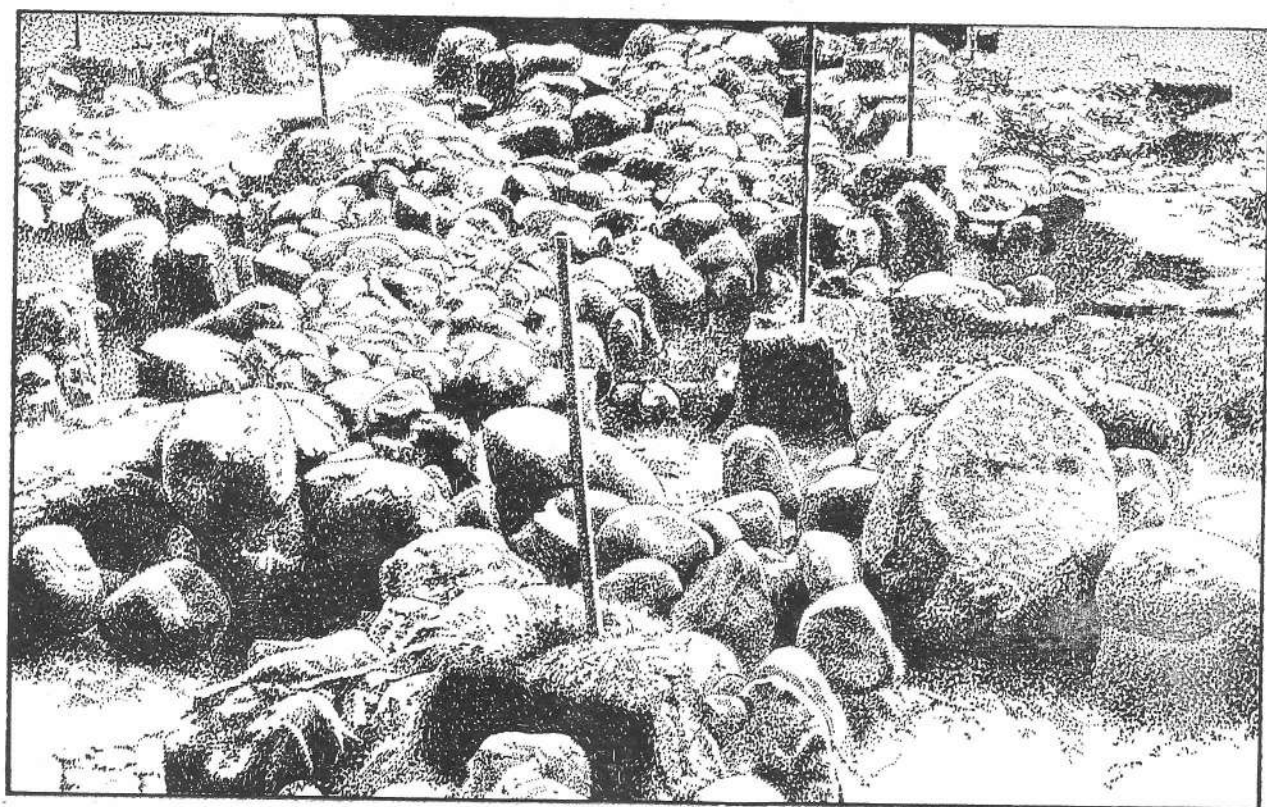
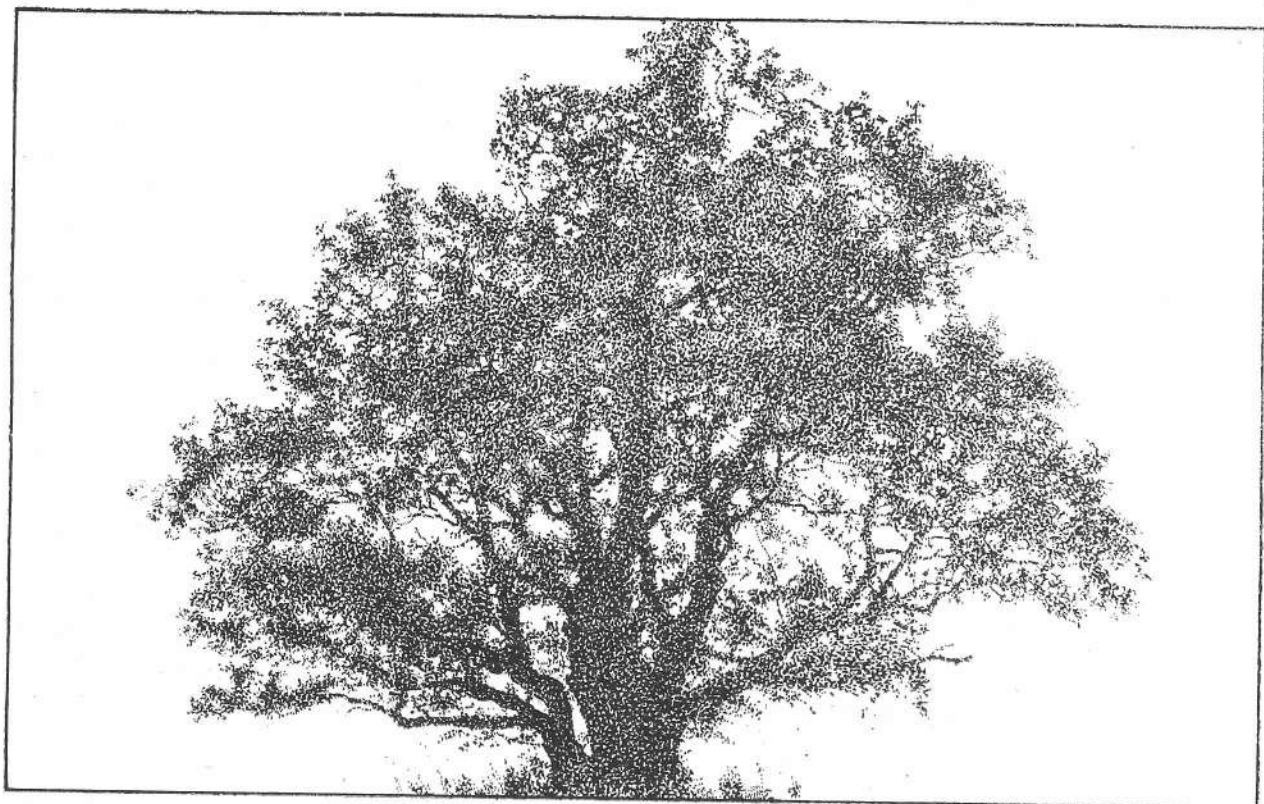
32 Ladinakeelses tekstis «maya», vrd. pt. XV, komm. 24.

33 See oli Virumaa loodepoolseim kihelkond, hõlmas hilisema Haljala, Kadrina, osalt Rakvere kihelkonna ala. Tema nimi (kroonikas «Revelensis provincia», Taani hindamisraamatus «Repei») on tõenäoliselt (A. Vassara järgi) tulnud sellest, et see on varem ajal koos Revala maakonna idapoolseima, samanimelise kihelkonnaga arvatavasti moodustanud ühise kihelkonna (või maakonna). Nimi võis eesti keeli arvatavasti kõlada «Rebala» (tulenedes algsest Rebala küla nimest Jõelähtmes), nagu seda viimasel ajal ongi ajalookirjanduses kasutatud.

34 Pudi viru (s.t. Väike-Viru) oli Virumaa Lemmu kihelkonna lõunaosa, seal oli 14 küla (XXIV, 1), tema vanem oli Tabelin (XXIX, 7).

läheks. Ja Rodolf võttis nende poisikesi pantvangideks, uuendades nendega rahu. Siis töötasid nad nüüdsest peale täita kõiki varemini nende poolt vastuvõetud kohustusi ja pidada kinni usust ja kristlikest seadustest. Ja nad käisid sõjateenistuse vendadele peale, et nad rutem tagasi tuleksid, et minna koos nendega sõjaväega Virumaale, et nad kannaksid selle ristiusu ikke üle ka nendesse kihelkondadesse³⁰. Ja nad lubasid neile ja pöördusid kogu oma röövsaagiga tagasi Liivimaale.

(7) SÕJAKÄIGUST VIRUMAALE. Pärast Järvamaa sõjaretke kutsusid sõjateenistuse vennad Võnnust enda juurde kokku piiskopi mehed, foogt Gerhardi kõigi liivlaste ja lätlastega ja noore krahvi piiskopi perest koos muude riialastega ja suundusid Sakalasse, võttes endaga kaasa sakalasi ja ka ugalasi ja liikusid edasi Järvamaale ja, valides endale teejuhid järvalaste hulgast, tungisid kogu öö jooksul sisse Virumaale, mis on viljakas ja väga kaunis ning oma väljade tasasuse poolest avar maa. Ja neile järgnesid järvalased niihästi ratsa kui jala. Ja virulased polnud kuulnud Liivimaa sõjaväge tulema ja olid kõik oma külates ja majades; ja hommiku tulles jaotasid nad sõjaväe kõigisse kihelkondadesse ja andsid ühed järvalastele, teised ugalastele ja teised andsid liivlastele ja lätlastele paljaks rüüstata. Ja nad leidsid kogu rahva üle terve Virumaa küladest eest ja löid neid maha suurest vähemani ega säästnud neid, niipalju kui nad iganes meessoost leidsid, ning naise ja lapsi kinni võttes ja hobuseid ja palju karja kokku ajades said palju saaki. Ja sakslased panid oma kogunemiskoha suurde küllasse, mida kutsutakse Tõrma³¹; liivlased ja lätlased valisid oma majaks³² Avispea, sakalased võtsid aset Revele³³ kihelkonnas, järvalased pidasid puhkust oma kihelkondades, ugalased, rüüstates oma naaberkihelkonda, mida kutsutakse Pudi viru³⁴, olid seal paigal. Ja kui nad viis päeva olid kogu seda maad väga rängalt lõõnud ja palju tuhandeid rahvast tapnud, tulid viimaks meie juurde kihelkondade vanemad, kes põgenemise teel olid pääsenud, paludes anuvalt rahu. Ja Rodolf, sõjateenistuse vendade meister ütles: «Kas siis teie igatsete ikka veel rahu, kes te sageli meie rahu olete oma sõdadega rikkunud? Kuid teile ei anta rahu peale selle tõelise rahutooja rahu, kes on mõlemast teinud ühe, kuna ta maise ühendas ja lepitab taevasega. Kes on taevast alla tulnud kui rahvaste ihaldatud kuningas, kui nende ootus ja lunastaja. Kes käskis oma jüngreid, öeldes: «Minge õpetage kõiki rahvaid, neid ristides.» Kui te niisiis tahate lasta end ristida ja koos meiega austada sedasama ühtainsat kristlaste jumalat, siis me anname teile seda rahu, mis ta meile andis, mille ta lahkudes jättis oma austajatele, ja võtame teid vastu meie igavese vendluse ühendusse.» Ja neile oli kuulutus meelepärast ja nad töötasid kohe ustavalt vastu võtta kõik ristiusu kohustused koos riialaste ristimisega. Nende hulgas oli aga Thabelin, kelle kunagi olid meie omad Ojamaal ristinud, ja teine, Kyriawan, kes palus meid, et talle antaks hea jumal, öeldes, tal olevat seni olnud paha jumal; sama mees oli nimelt kuni selle ajani olnud väga õnnetu kogu oma tegevuses. Kuid pärast seda kui meie ta ristisime, sai ta väga õnnelikuks inimeseks, nagu ta hiljem meile tunnistas, ja kogu hea käekäik sai talle osaks koos ristimisega. Niisiis me lubasime tema pealekäival palvel sealsamas talle armuliku jumala, kes annab talle siinses elus küllaldaselt ajalikku vara ja

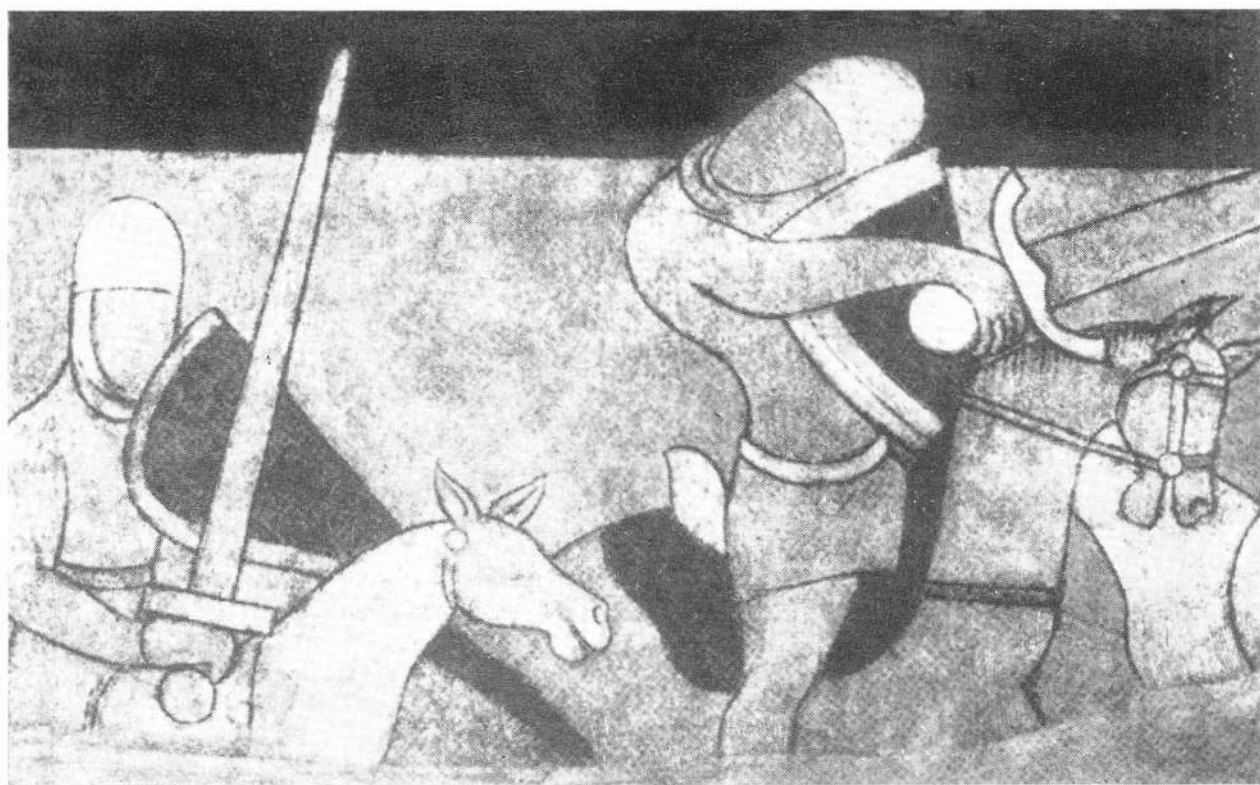
Tamm oli eestlastel püha puu.

Madi kalme, mida on põhjendamatult peetud Madisepäeva lahingu matusepaigaks.

Kaseküla kivistkalme (I aastatuhande lõpust e.m.a) lahtikaevatuna.

Ohvrikivi.

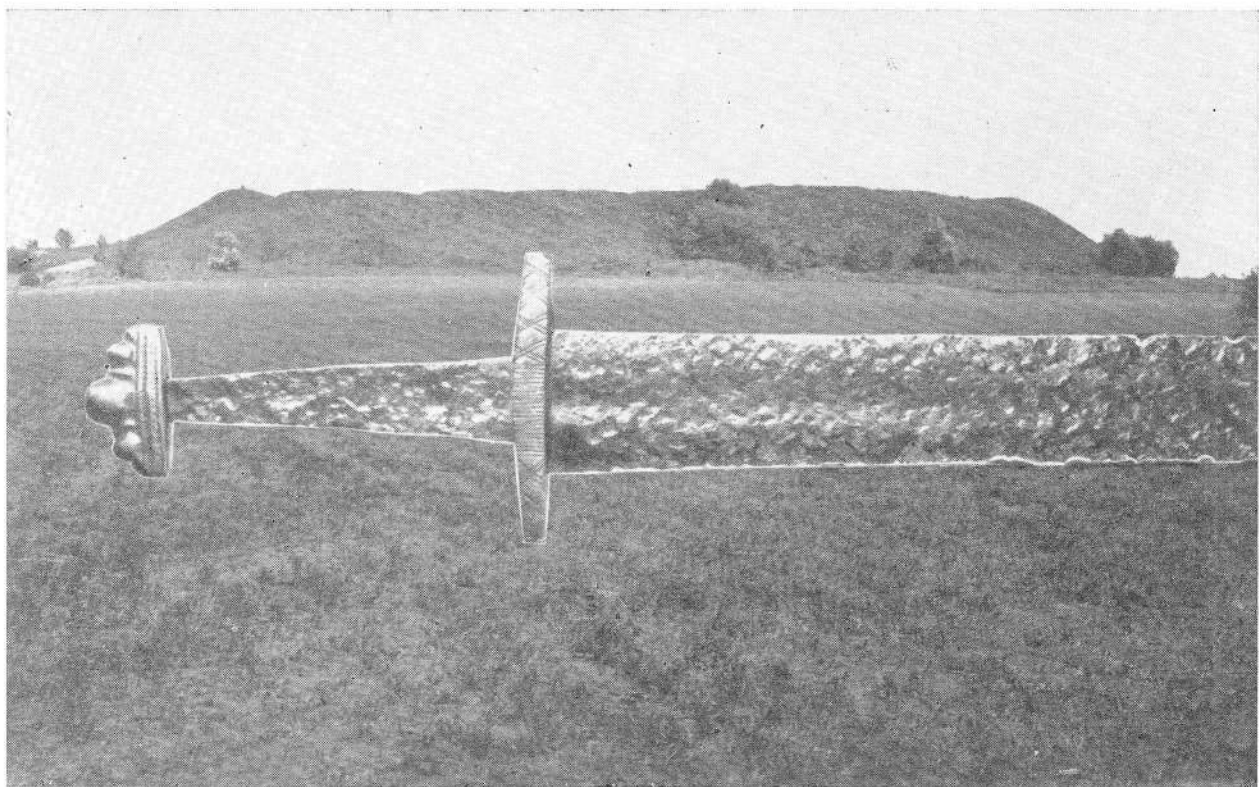
Fragment Sönder-Naerå kiriku (Taanis Fyni saarel) seinamaalist 13. sajandi esimesest poolest. A. Tuulse tõlgitsuse järgi on sellel kujutatud Lundi peapiiskop Andreas Sunonis munkadega juulustamas kahele habemega mehele, arvatavasti eestlaste vanematele.

Fragment Sönder-Naerå kiriku seinamaalist.

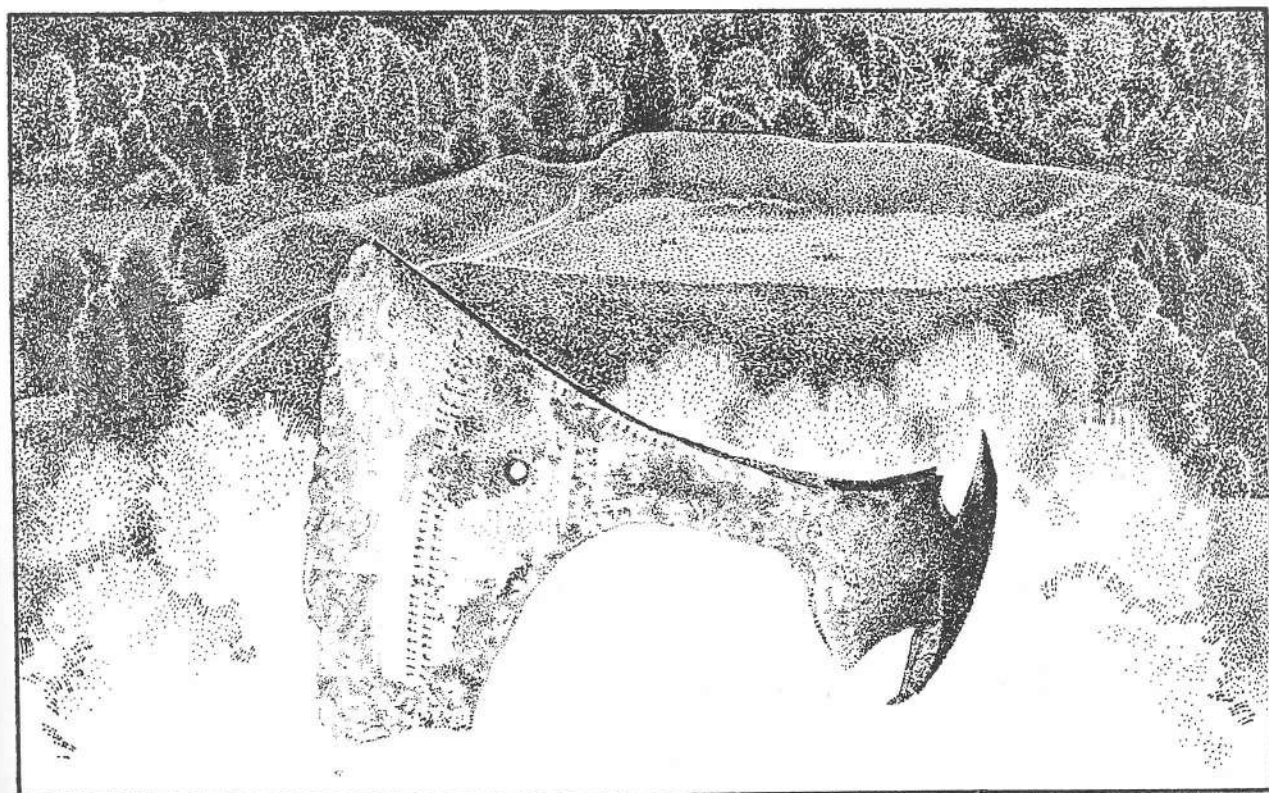
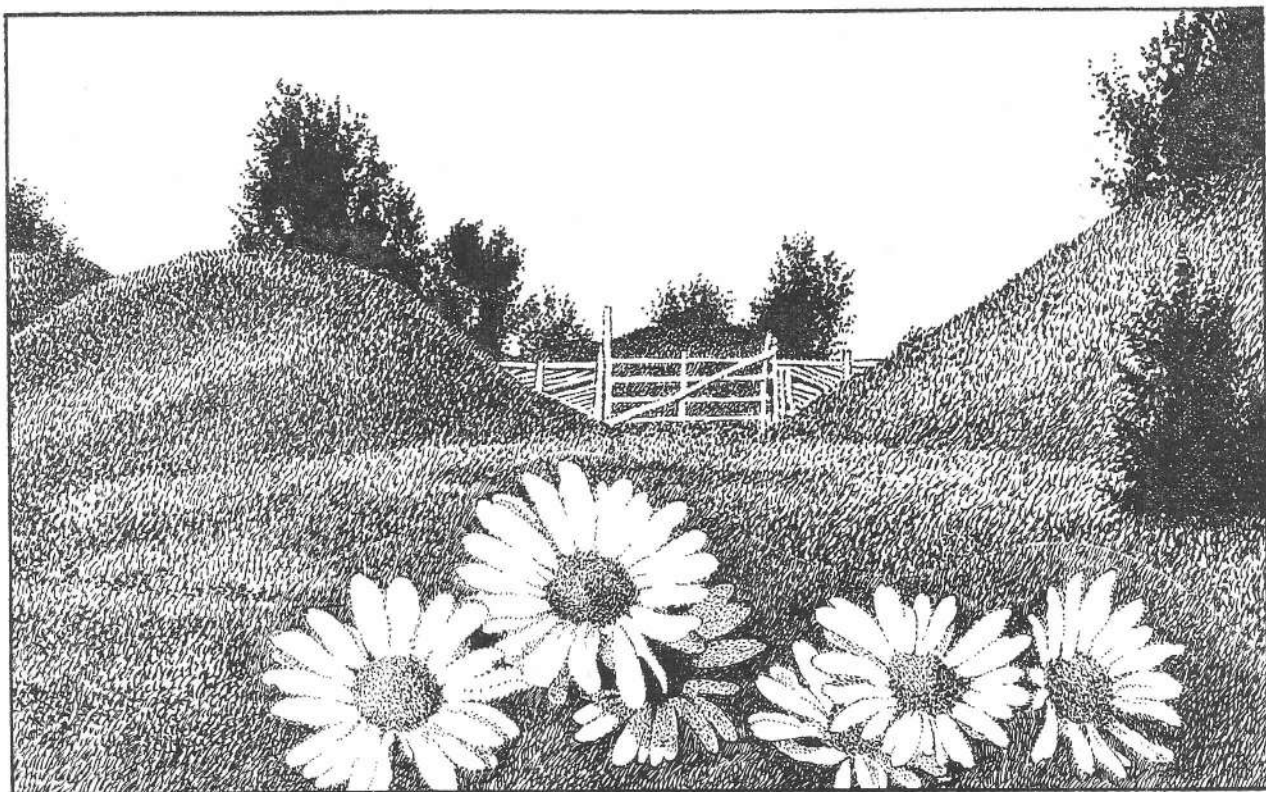
Bütsantsi münt Paunküla leiust. Tagaplaanil Rannamõisa pank

Hobuse suited.

Valjala linnamägi.

Noorema rauaaja mõõk, tagaplaanil Põide linnamägi.

Muhu maalinna valli jäänused.

Sõjakirves, tagaplaanil Kaarma linnamägi.

sibi sufficienter eum in hac vita daturum et in futuro vitam eternam²⁰. Et credidit nobis, et statim cathezizavimus eum, et astabat ei Rodolfus magister milicie patrinus. Dumque iam eum in sacro linire deberemus oleo, factus est clamor magnus et concursus exercitus nostri per omnes plateas, et currebant omnes ad arma, clamantes magnam paganorum malewam contra nos venientem. Unde nos confestim proiecto sacrosancto crismate ceterisque sacramentis ad clypeorum gladiatorumque ministeria cucurrimus et festinavimus in campum, ordinantes acies nostras contra adversarios nostros, et stabant nobiscum seniores Vironensium. Et appropinqua-verunt ad nos in magna multitudine, quos putabamus hostes. Et erant Sackalanenses, confratres nostri, qui redierunt ad nos cum omni preda sua.

DE PACE FACTA CUM VYRONENSIBUS ET OBSIDIBUS DATIS ET FIDE RECEPTA. Unde redeuntes consummavimus baptismum, differentes ceteros tempore suo baptizandos. Et data est pax, et acceptis obsidibus de quinque provinciis Vyronie reversi sumus in Lyvoniam cum captivis et spoliis universis, de gencium conversione laudes Domino referentes. Et sequuti sunt quinque seniores de quinque provinciis Vyronie in Rigam cum muneribus suis, et accipientes sacri baptismatis mysterium tradiderunt se totamque Vyroniam beate Marie et Lyvonensi ecclesie pacemque firmantes redierunt gaudentes²¹ in Vyroniam.

8. DE EXPEDITIONE MAGNA CONTRA SEMIGALLOS IN MESIOTE. Post festum nativitatis Dominice conveniunt seniores Lyvonensis ecclesie, expeditionem indicentes contra gentem apostatricem in Mesiote congregatam, sed a ventis australibus et pluviosis impediuntur. Unde celebrata purificationis beate Virginis solempnitate secundo congregantur, convocantes exercitum magnum de Lyvoniam et Lettia, cum quibus adest primus venerabilis antistes Lyvonensis cum duce Saxonie et peregrinis omnibus, magister milicie cum fratribus suis. Et habentes quatuor milia Theuthonicorum et alia^a quatuor Lyvonum et Lettorum procedunt in Holme, ducentes secum machinam magnam et alias minores ceteraque instrumenta ad castrum impugnationem. Et per totam noctem euntes et apud Missam exercitum ordinantes progrediuntur ad castrum villamque, que erat in circuitu, capientes spoliaque tollentes castrumque obsidentes bellum inferunt eis multis diebus. Quorum alii propugnaculum edificant, alii paterellos erigunt, alii balistas exercent, alii edificant ericios, de subtus fodere vallum incipiunt, alii lignorum comportationibus fossatum implent, et propugnaculum desuper impellitur, sub quo ab aliis foditur. Multi Semigallorum in castro lapidum iactibus leduntur, multi sagittis vulnerantur et multi lanceis Lyvonum ac Lettorum de propugnaculo interficiuntur. Ad hec rebellis turba repugnare non cessat. Erigitur tandem machina maior, iactantur in castrum lapides magni, quorum magnitudinem intuentes in castro terrorem magnum concipiunt. Fit ipse dux rector machine, proiecit lapidem primum et erkerum ipsorum et viros in eo comminuit; proiecit secundum et plancas cum lignis munitionis in terram deiecit; proiecit tertium et arbores tres magnas munitionis perforando constringit hominesque ledendo concutit. Quo viso castrenses de munitione fugiunt, loca tutiora adire querunt, sed

20 Evangelium secundum Marcum X, 30.

21 Evangelium secundum Lucam X, 17.

a Slin katkeb Codex Zamoscianus. Järgnevalt on teksti aluseks Riia Linnaraamatukogu käsikiri (Codex Skodeiskianus).

- 35 S. t., et Tõrma oli sumbküla mitme külatänavaga.
- 36 Ladinakeelses tekstis «malewa».
- 37 Ka Taani hindamisraamatu andmeil oli Virumaal 5 kihelkonda.
- 38 Jõulud, 25. XII 1219.
- 39 Künnapäev, 2. II 1220.
- 40 Ladinakeelses tekstis «antistes».
- 41 Ilmselt kivihihtemasina.
- 42 Ladinakeelses tekstis «propugnaculum» (vt. pt. XIV, komm. 21).
- 43 Ladinakeelses tekstis «paterellus» (vt. pt. X, komm. 14).
- 44 SHI (ladina keeli «ericius») oli raudkonksudega varustatud palk, millega kisti maha kaitsemüüre (vrd. kirjeldust kaitseseinä mahakiskumisest XXX, 4). Samanimelist ja samakujuulist instrumenti kasutati ka tee tõkestamiseks vaenlasele, eriti ratsaväele.
- 45 Sõnaga «ärkel» on tõlgitud kroonika teksti pistetud saksa-keelne sõna «erker(um)». Sellega on ilmselt tähistatud mingit linnuse kaitsetorni.

tulevikus igavese elu. Ja ta uskus meid ja me õpetasime talle kohe usutõdesid ja sõjateenistuse meister Rodolf seisis tema juures vade-riks. Ja kui me pidime teda juba püha õliga võidma, tekkis suur kisa ja meie sõjavägi jooksis kokku mööda kõiki tänavaid³⁵ ja kõik jooksid sõjariistade juurde, karjades, et meie vastu tuleb suur paganate maleva³⁶. Seetõttu heitsime me kiiresti ülipüha võidmisõli ja muud sakramendid kõrvale ja jooksimine kilpide ja mõõkade teenistusse ja tõttasime väljale, seades oma read meie vastaste vastu, ja meiega koos seisis virulaste vanemad. Ja lähenesid meile suure hulga, keda me pidasime vaenlasteks. Ja olid sakalased, meie kaasvennad, kes tulid tagasi meie juurde kogu oma röövsaagiga.

VIRULASTE GA TEHTUD RAHUST JA PANTVANGIDE ANDMISEST JA USU VASTUVÕTMISEST. Seetõttu viisime tagasi pöördudes ristimise lõpule, lükates teiste ristimise oma ajani edasi. Ja anti rahu, ja võtnud vastu pantvangid Virumaa viiest kihelkonnast³⁷, läksime me kõigi vangide ja saagiga tagasi Liivimaale, kiites issandat paganate pööramise pärast. Ja viis vanemat Virumaa viiest kihelkonnast järgnesid Riiga oma kingitustega ja, võttes vastu püha ristimise müsteeriumi, andsid enda ja kogu Virumaa üle õndsale Maarjale ja Liivimaa kirikule ning rahu kinnitades pöördusid nad röömustades Virumaale tagasi.

(8) SUUREST SÕJAKÄIGUST SEMGALITE VASTU MEŽOTNES. Pärast issanda sündimise püha³⁸ tulevad Liivimaa kiriku vanemad kokku, kuulutades sõjakäigu Mežotnesse kogunenud usutaganeja rahva vastu, kuid neid takistavad vihmarohked lõunatuuled. Seepärast kogunevad nad pärast õndsa neitsi puhastamise püha³⁹ pühitsemist teistkordselt, kutsudes kokku suure sõjaväe Liivimaalt ja Lätimaalt, kellega koos nendega on esimesena kohal auväärne Liivimaa ülemkarjane⁴⁰ koos Saksi hertsogiga ja kõigi ristisõdijatega, sõjateenistuse meister oma vendadega. Ja olles neli tuhat sakslast ja teist neli liivlast ja lätlast, lähevad nad edasi Holmi, viies endaga kaasa suure masina⁴¹ ning teisi väiksemaid ja muid riistu linnuse ründamiseks. Ja minnes kogu öö läbi ja seades sõjaväe korda Lielupe ääres, liiguvad nad edasi linnuse juurde, ja võttes küla, mis oli ümbruskonnas, ja riisudes saaki ning piirates linnuse sisse, sõdivad nendega hulga päevi. Ühed neist ehitavad kaitseehitist⁴², teised seavad viskemasinaid⁴³ üles, teised käsitsevad ambusid, teised ehitavad siile⁴⁴, hakkavad altpoolt valli kaevama, teised täidavad kraavi puid kokku kandes ja kaitseehitis lükatakse peale, selle all teised kaevavad. Paljud semgalitest linnuses saavad visatud kividest viga, paljud nooltest haavata ja paljud tapetakse liivlaste ja lätlaste odadega kaitseehitiselt. Mässuline jõuk ei jäta ometi vastupanu järele. Viimaks seatakse suurem masin üles, heidetakse linnusesse suuri kive, mille suurust nähes nad tunnevad linnuses suurt hirmu. Hertsog ise hakkab masina juhtijaks, heitis esimese kivi, purustas nende ärkli⁴⁵ ja mehed selle sees; ta heitis teise ja paiskas kindlustuse plangud koos palkidega maha; ta heitis kolmanda ja läbilöömisega surub kokku kindlustuse kolm suurt puud ning pörutab inimesi vigaseks. Seda nähes põgenevad linnuses olijad kindlustusest ja püüavad pääseda kindlamatesse kohtadesse; kuid et neil polnud pelgu-

refugium non habentes veniam petunt, ut ad episcopum descendant, supplicant. Datur pax, conceditur via, descendunt Made et Gayle cum ceteris. Quibus ut castrum tradant, dicitur, et omnia, que in eo sunt, ut ipsi vitam habeant. Displicet hec forma, revertuntur in castrum, fit pugna maior priore. Cuncta bellorum innovantur machinamenta, milites armis se tegunt, una cum duce vallum conscendunt, castrum summitatem capere cupiunt, sed repelluntur adhuc a semivivis illis, qui in castro fuerunt. Post hec lignorum multorum strues fiunt, ignes apponuntur et affliguntur perfidi modis omnibus, donec tandem deficientes sequenti mane se tradunt et a munitione singillatim exercitui nostro descendentes se tradunt *et colla subiciunt*²². Circa meridiem, postquam iam numerum implent fere ducentorum descendendo, ecce subito Vesthardus cum suis Semigallis et Letonibus turba magna prospiciens de silvis venit, bellum nobis inferre cupientes. Et statim ordinavimus acies nostras contra ipsos et pedites circa castrum locavimus. Et veniunt *stulti* quidam ex nobis, *quorum infinitus est numerus*²³, et rapientes seniores eosdem, qui de castro descenderant, occidunt ex eis centum et plures ignorantibus dominis, qui ad pugnandum contra paganos in campum abierunt. Viewaldus autem, senior de Ascrade, vicinius ad hostes accedit, ut cum Theuthonicis pugnaturi veniant in campum eos vocat. At illi: ‚Mercedem‘, inquit, ‚a Semigallis accepimus, ut ad videndum exercitum vestrum veniremus. Nunc ergo viso exercitu vestro redimus in terram nostram, pacem vobiscum factam infringere nolentes.‘ Et abeuntibus Letonibus Theuthonici redeunt ad castrum, seniores occisos invenerunt. Qui in castro remanserant, videntes suos occisos deinceps exire non audent. Fit nova pugna, sagitte volant, lancee Lyvonum ac Lettorum de propugnaculo multos illorum interficiunt, ignes accenduntur, vallum suffossum cum munitione iam ad terram dilabitur. Quod videntes illi nulliusque defensionis amplius solatium habentes per totam noctem suppliciter exorant, quatenus eis pacis securitas firmetur, ut de castro descendentes vitam optineant. Quorum misertus episcopus cum duce et omni multitudine, misit eis signum crucis sancte in castrum, et crediderunt eis et promiserunt deinceps se sacri baptismi sacramentum numquam violare. Et descenderunt de castro *cum mulieribus et parvulis*²⁴ suis et abierunt in villas suas. Exercitus quoque castrum ascendens diripuit pecunias et substantiam omnem et equos et pecora, et Lyvones et Letti nichilibi relinquentes omnia tulerunt. Et incenso castro cum omni rapina reversi sunt in Lyvoniam, Deo gratias referentes de vindicta facta in gente illa prevaricatrice, que verborum suorum oblita fidem Christi respuit, baptismi gratiam irrisit, paganorum ritibus iterum contaminari non timuit.

9. Reversi Rigenses de Semigallia reduxerunt ad memoriam omnia mala, que Harionenses et Osilienses Lyvonensi sepius intulerant ecclesie, et quiescentes duabus ebdomadis, tam ipsi quam equi eorum, iterum *congregaverunt exercitum magnum*²⁵ Lyvonum ac Lettorum et Theuthonicorum, et erat cum eis dux Saxonie Albertus, senior eorum, et magister Volquinus cum fratribus suis, et Theodericus frater episcopi cum ceteris viris ecclesie. Et convenerunt prope Saccalam, ubi locus colloquiorum exercitus et orationum fuerat, celebratisque ibi missarum solempniis processerunt ad

22 Ecclesiasticus LI, 34.

23 Ecclesiastes I, 15.

24 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

25 Liber Machabaeorum primus V, 45; X, 48, 69.

paika, paluvad nad armu ja anuvad alla piiskopi juurde tulla. Antakse rahu, lubatakse läbipääs, tulevad alla Made ja Gayle koos teistega. Neile öeldakse, et nad linnuse üle annaksid ja kõik, mis selles on, et neile endale elu alles jääks. See viis pole meelepärast, nad pöörduvad linnusesse tagasi, võitlus läheb senisest suuremaks. Kõik sõjasekeldused hakkavad uuesti peale, rüütlid katavad end sõjariistadega, ronivad koos hertsogiga vallile, ihaldavad vallutada linnuse tippu, kuid lüüakse ikka veel nende poolsurnute poolt tagasi, kes olid linnuses. Pärast seda tehakse hulgast puudest virnu, pannakse tuli otsa ja kiusatakse truudusetuid igal viisil, kuni nad lõpuks nõrkedes järgmisel hommikul alla annavad ja kindlustusest ükshaaval alla tulles meie sõjaväele alistuvad ja kaelad alla painutavad. Lõuna paiku, kui allatulnute arv on tõusnud juba peaaegu kaheksajani, ennäe, äkki tuleb Vesthard ettevaatlikult oma semgalite ja leedulaste suure jõuguga metsadest, himustades meile kallale tungida. Ja me seadsime kohe oma lahingurivid nende vastu ja paigutasime jalamehed linnuse ümber. Ja tulevad meie hulgast mõned rumalad, kelle arv on lõpmatu, ja haarates needsamad vanemad, kes olid linnusest alla tulnud, tapavad neist sada ja rohkem isandate teadmata, kes on läinud ära väljale võitlema paganate vastu. Viewald aga, Aizkraukle vanem, läheb vaenlastele lähemale, kutsub neid, et nad tuleksid väljale sakslastega võitlema. Ent need: «Me saime,» lausuvad, «semgalitelt tasu, et tuleksime teie sõjaväge vaatama. Nüüd niisiis, olles teie sõjaväge näinud, läheme me oma maale tagasi, tahtmata teiega tehtud rahu murda.» Ja leedulaste lahkudes tulevad sakslased tagasi linnuse juurde, leidsid vanemad tapetuina. Kes olid linnusesse jäänud, ei julge enam välja tulla, nähes endi omi tapetuna. Puhkeb uus lahing, nooled lendavad, liivlaste ja lätlaste odad kaitseehitiselt tapavad paljusid nende hulgast, süüdatakse tuled, alt õõnestatud vall koos kindlustisega variseb juba maha. Seda nähes ja et neil pole enam mingisuguse kaitse lohutust, paluvad nad anudes kogu öö, et neile kinnitataks rahu julgeolek, et nad linnusest alla tulles ellu jääksid. Neile halastas piiskop koos hertsogiga ja kogu väehulgaga, saatis neile püha risti märgi linnusesse ja nad uskusid neid ja lubasid nüüdsest peale mitte kunagi teotada püha ristimise sakramenti. Ja nad tulid linnusest alla oma naiste ja lastega ja läksid ära oma külladesse. Sõjavägi aga, minnes üles linnusesse, röövib raha ja kogu vara ja hobused ning karja, ja liivlased ning lätlased, jätmata sinna midagi järele, tõid kõik ära. Ja olles linnuse põlema süüdanud, pöördusid nad kogu röövsaagiga tagasi Liivimaale, tänades jumalat kättemaksu eest sellele äraandlikule rahvale, kes unustanud oma sõnad, sülitas Kristuse usule, irvitas ristimise armu üle ega kartnud ennast uuesti rüvetada paganate usukommetega.

(9) Zemgalest tagasi jõudnud, tuletasid riialased meelde kõike kurja, mida harjulased ja saarlased õige sageli olid teinud Liivimaa kirikule, ja puhates kaks nädalat, niihästi ise kui nende hobused, kogusid nad jälle suure liivlaste ja lätlaste ning sakslaste sõjaväe ja nendega koos oli Saksi hertsog Albert, nende vanem, ja meister Volquin oma vendadega ja piiskopi vend Theoderic koos teiste kiriku meestega⁴⁶. Ja nad tulid kokku Sakala lähedal, kus oli olnud sõjaväe läbirääkimiste ja palvetuste koht⁴⁷, ja pidanud seal missatalituse,

Palam, convocantes ibidem ad se Saccalanenses et Ugaunenses nec non et Gerwanenses, et elegerunt sibi vie duces ex eis et diviserunt omnem exercitum suum in tres turmas et missis sortibus optinuerunt Lyvones viam ad sinistram, Estonos vero viam ad dextram sorte perceperunt; Theuthonici vero cum Lettis solito more sibi viam mediam usurparunt. *Surgentes itaque mane ante lucem processimus in Nurmegunde via media, et orto iam sole*²⁶ *oriuntur ante faciem nostram ignes et fumi multiplices in terra Gerwanensi. Fuerunt autem Gerwanenses ab ecclesia Lyvonensi iam sepius expugnati, et erant filii eorum obsides in Lyvoniam et tam censum suum annuatim solvere, quam baptismum recipere fuerant parati. Unde Osilienses congregato exercitu magno*²⁷ *sorte deorum suorum requirebant voluntatem, an cum Danis in Revele pugnaturi, an Gerwanensem essent provinciam intraturi. Et cecidit sors super Gerwanenses. Et misit eos Deus eodem die, quo nos venimus. Qui diviserunt exercitum suum eodem mane per omnes villas, despoliantes et incendentes eas, quorum ignes et fumos videntes quidam ex nostris, dux videlicet Albertus cum militibus suis et magister Volquinus cum fratribus suis, et induebant arma sua et processerunt in Gerwam obviam inimicis. Et inveniunt omnes villas incensas ac despoliatas, magis festinaverunt post eos et habuerunt quosdam obvios de Gerwanensibus, qui per fugam ab hostibus evaserant. Et retulit eis unusquisque eorum verbum, dicens: „Percusserunt Osilienses terram nostram plaga magna nimis*²⁸ *, et effugi ego solus, ut nunciarem vobis*²⁹. Auditis itaque nominis Christi inimicis acceleravimus ad eos et post horam nonam quatuor ex eis villam incendentes comprehendimus, quibus occisis equisque ablatis post alios properavimus et cum Lettis, qui leviores erant ad persequendum eos, processimus ad villam, que Carethen vocatur, ubi maia eorum et congregatio fuit. Ad quam cum veniremus, vidimus omnem eorum multitudinem adversum nos repente venientem ad preliandum in campum. Et clamantes voce magna³⁰ *clypeosque tangentes accesserunt ad nos et, qui remanserant in villa, subsequebantur ad suos videntesque paucitatem nostrorum currebant, mittentes lanceas suas super nos. Exclamaverunt etiam et Letti et hi*³¹ *, qui nobiscum erant, qui primo venerant et adhuc erant paucissimi, et similiter currebant ad eos, mittentes lanceas suas. Erat autem arcta via nostra pre congelatione nivis, et unusquisque post alium sequebatur. Et ideo Theuthonici de longe post tergum sequentes adhuc nondum venerant, et erat nobis primis eorum mora gravis. Confidentes itaque in Domino*³² *Letto ad sinistram ordinavimus, Theuthonici vero singuli per viam venientes ad dextram se statuerunt. Et ut vidimus fratrum milicie vexillum appropinquare, simul et ducem cum magno suo subsequi vexillo quam plurimum letificati sumus. Et videns dux nostrorum paucitatem eorumque multitudinem ait: „Numquid nam ipsi sunt hostes Christi?“ Et ait quispiam: „Ipsi sunt.“ Et ait: „Nunc ergo accedamus ad eos.“ Et statim cum fratribus milicie simulque cum aliis Theuthonicis et Lettis properaverunt ad eos et irruentes per medium eorum interfecerunt a dextris et sinistris, et cadebant ex eis ex omni parte*³³ *tamquam fenum, quod coram metente se cadit in terram*³⁴. Et percusserunt eos usque ad villam, et fugientes eos persequuti sunt per plateas et domos, et extrahentes eos interfece-

26 Liber Regum quartus III, 22.

27 Vt. viide 25.

28 Liber Numeri XI, 33; Liber Judicum XI, 33; Liber Regum tertius XX, 21.

29 Liber Job I, 16, 19.

30 Evangelium secundum Marcum, I, 26; Evangelium secundum Lucam VIII, 28.

31 Liber Machabaeorum primus IX, 19.

32 Liber Psalmorum XI, 1.

33 Liber Machabaeorum primus VI, 45.

34 Jeremias IX, 22.

48 See oll niisliis õhtupoollkul, paar tundi enne päikeseloojaku (vt. pt. XXVI, komm. 21). Arvatakse, et sündmus toimus kevadtalvel (märtsi alguse paiku), niisliis kella 16–17 paiku Moskva aja järgi.

49 Tekstis «mala». Vt. pt. XV, komm. 24.

50 Kas majad olid lamedakatuselised?

liikusid nad edasi Navesti äärde, kutsudes sinna enda juurde kokku sakalasi ja ugalasi kui ka järvalasi ja valisid endale nende seast teejuhid ja jaotasid kogu oma sõjaväe kolme salka ja, kui oli liisku heidetud, said liivlased tee vasakult, eestlased aga võtsid liisuga tee paremalt, sakslased aga koos lätlastega võtsid harjunud kombel enda alla keskmise tee. Tõustes niisliis hommikul enne valget, liikusime keskmist teed mööda edasi Nurmegundesse ja, kui juba päike oli tõusnud, tõusid meie palge ees arvukad tuled ja suitsud Järvamaal. Järvalased aga oli Liivimaa kirik juba korduvalt ära võitnud ja nende pojad olid pantvangideks Liivimaal ja nad olid valmis olnud niihästi iga aasta oma maksu maksma kui ka ristimist vastu võtma. Seetõttu saarlased, kogunud suure sõjaväe kokku, küsisid liisuga oma jumalate tahet, kas nad peaksid võitlema taanlastega Revalas või sisse tungima Järva maakonda. Ja liisk langes järvalastele. Ja jumal läkitas nad selsamal päeval, mil meie tulime. Nad jagasid oma sõjaväe samal hommikul mööda kõiki külasid, neid rüüstates ja põletades, nende tulesid ja suitse nähes mõned meie omadest, nimelt hertsog Albert oma rüütlitega ja meister Volquin oma vendadega, ja nad panid oma sõjariistad ümber ja liikusid edasi Järvasse vaenlastele vastu. Ja leides kõik külad põlemapanduina ja paljaksriisutuna eest, ruttasid nad nendele veel enam järele ja kohtasid mõningaid järvalastest, kes põgenemisega olid pääsenud vaenlaste eest. Ja igauks nendest tõi neile sõna, öeldes: «Saarlased on rabanud meie maad väga suure nuhtlusega ja mina üksinda olen põgenema pääsenud, et teile teatada.» Kuulnud niisliis Kristuse nime vaenlastest, tõttasime me nende poole ja võtsime pärast üheksandat tundi⁴⁸ neli neist kinni küla süütamisel, löönud need maha ja võtnud nende hobused ära, tõttasime teistele järele ja koos lätlastega, kes olid kergemad nende jälitamiseks, liikusime edasi küla juurde, mida kutsutakse Kareda, kus oli nende maja⁴⁹ ja kogunemiskoht. Kui me selle juurde tulime, nägime me kogu nende hulka äkki meie vastu võitlemiseks väljale tulevat. Ning karjudes suure häälega ja kilpe tagudes lähenesid nad meile ja need, kes olid jäänud külasse maha, järgnesid omade kannul ja nähes meie omade vähesust, jooksid, heites oma odasid meie peale. Karjusid ka lätlased ja need, kes olid meiega, kes esiteks olid tulnud ja keda veel väga vähe oli, ja jooksid samuti nendele peale, heites oma odasid. Meie tee oli aga kitsas lume külmumise tõttu ja igamees tuli teise järel. Ja seetõttu kauge seljataga järgnevad sakslased polnud seni veel tulnud ja meile esimestele oli nende viivitamine raske. Lootes niisliis issandale, seadsime me lätlased vasakule, ükshaaval teed mööda tulevad sakslased aga asusid paremale. Ja kui me nägime sõjateenistuse vendade lippu lähenevat ja ühtlasi hertsogit ta suure lipuga järgnevat, saime me väga rõõmsaks. Ja nähes meie vähesust ja nende hulka hertsog ütleb: «Kas need on siis tõesti Kristuse vaenlased?» Ja keegi ütleb: «Need nad on.» Ja ta ütleb: «Mingem siis nüüd nende kallale.» Ja sedamaid tõttasid nad koos sõjateenistuse vendadega ja ühtlasi teiste sakslaste ja lätlastega nendele peale ja, tungides nende keskelt läbi, tapsid paremalt ja vasakult ja langes neid igalt poolt nagu heina, mis niitja palge ees maha langeb. Ja nad lõid neid küalani ja ajasid neid, põgenejaid taga mööda tänavaid ja majasid ja välja vedades tapsid neid ja nad haarasid majade otsa ronijad⁵⁰ ja ennast puuvirnade

runt, et *supra domos ascendentes*³⁵ et super congeries lignorum se defendentes rapuerunt eos et in ore gladii cunctos perimentes nemini eorum parcere voluerunt. Et exilientes mulieres Gerwanensium, que captive ducte fuerant ab Osiliensibus, percusserunt eciam ipse cum fustibus Osilienses iam ante percussos, dicentes: *Te percutiat Deus*³⁶ christianorum!⁴ Et *persequuti sunt eos Theuthonici de villa in campum, occidentes eos per campos usque ad lucum ipsorum*³⁷, et ipsam sanctam silvam ipsorum multorum interfectorum suorum sanguine maculaverunt.

Letti vero circa villam sequentes quibusdam fugientibus obviauerunt et ventilantes eos hac et illac, interfecerunt eos et auferentes equos tulerunt spolia eorum reversique sunt ad locum certaminis et acceperunt equos et vestes et predam multam, captivos autem *cum mulieribus et parvulis*³⁸ Gerwanensibus restituerunt. Sed equos et aliam rapinam cunctam Theuthonici cum Lettis equaliter inter se diviserunt, benedicentes Dominum, qui tam gloriosam victoriam de paganis in manu paucorum operatus est. Erant autem interfectorum in loco certaminis circiter quingenti, et alii plures per campos et per vias et alibi ceciderunt. Ex nostris vero ceciderunt duo et ex Lettis duo, frater Russini et frater Drunwaldi de Astigerwe, comes iuvenis de familia episcopi milesque ducis unus, *quorum memoria sit in benedictione*³⁹ et anime eorum requiescant in Christo. Lyvones vero, qui ad sinistram via alia abierant, et Estonos, qui ad dextram declinaverant, sicut nec ad bellum venerunt, sic nec partes in divisione spoliolum acceperunt, sed via sua directa per noctem in Hariam irruerunt et mane facto dividentes exercitum suum per omnes villas percusserunt viros et mulieres captivas duxerunt et predam multam collegerunt. Quos insequentes Theuthonici cum Lettis sequenti die similia mala faciebant et posuerunt congregationem suam in villa Lone, que est in media terra. Lyvones vero alibi suam maiam statuerunt et Saccalanenses prope Revele resederunt, qui mandatum seniorum transgredientes eciam Revelensem provinciam spoliaverunt, que Danorum verbum iam receperat. Miserunt autem ad nos Warbolenses, *rogantes ea, que pacis essent*⁴⁰, et ut de finibus eorum exiremus. Et ait magister Volquinus: *Si volueritis*⁴, inquit, *nobiscum unum Deum colere fonteque sacri baptismatis*⁴¹ irrigari et filios vestros obsides dare, pacem vobiscum perpetuam faciemus.⁴ Et placuit verbum hoc Warbolensibus et dederunt obsides.

10. Miserunt quoque nostri nuncios suos ad archiepiscopum, venerabilem domnum Andream, et ad alios episcopos Danorum et viros regis, qui erant in castro Revelensi. Qui statim miserunt viros regis ad nos, referentes gratias Deo et nobis de paganorum impugnatione, tam Osiliensium quam Harionensium, addentes insuper totam Estoniam regis esse Dacie, traditam sibi ab episcopis Lyvonensibus. Et rogabant obsides Warbolensium sibi presentari. Magister vero Volquinus donationem Estonie regi Dacie se firmiter allegans ignorare, coram duce Saxonie et coram cunctis, qui ibidem cum eis convenerant, Estoniam totam vexillo beate Virginis a Rigensibus ad fidem christianam subiugatam referebat, preter solam Revelensem provinciam et insulam Osiliensium. Et ait: *Obsides quidem presentis provincie Harionensis patribus eorum restituimus, volentes in hoc*

35 Liber Machabaeorum secundus V, 12.

36 Actus Apostolorum XXIII, 3.

37 Liber primus Samuelis VII, 11.

38 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

39 Ecclesiasticus XLV, 1.

40 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

41 Martirológium (I. X).

51 See tekstikoht, sakslaste ja lätlaste vastandamine, on peamine argument krooniku saksa-päritolu kasuks.

52 Vt. viide 49.

53 S. o. Tallinnas.

otsas kaitsjad ning, hukates kõik mõõgateraga, ei tahtnud kellelegi nendest armu heita. Ja järvalaste naised, kes olid saarlaste poolt vangi viidud, sööstes esile, löid ise ka malkadega juba enne lõõdud saarlasi, öeldes: «Löögu sind kristlaste jumal!» Ja sakslased jälitasid neid külast väljale, tappes neid mööda välja kuni nende hiieni ja rüvetasid seda nende püha metsa nende paljude tape-tute verega.

Lätlased aga, ajades taga ümber küla, kohtasid mõningaid põgene-jaid ja, tuulutades neid sinna ja tänna, tapsid nad ja, võttes ära hobu-sed, riisusid nende saagi ja pöördusid tagasi tapluse kohale ja võtsid hobused ja riided ja suure röövsaagi, vangid aga koos naiste ja lastega andsid nad järvalastele tagasi. Kuid hobused ja kogu muu röövsaagi jagasid sakslased lätlastega võrdselt omavahel, kiites issandat, kes oli väheste käe läbi korda saatnud nii kuulsusriikka võidu paganate üle. Tapetuid oli aga tapluskohal umbes viissada ja palju teisi langes mööda välja ja teid ja mujal. Meie omadest aga langes kaks ja lätlastest kaks⁵¹, Russini vend ja Drunwaldi vend Asti järvelt, noor krahv piiskopi perest ja üks hertsogi rüütel, kelle mälestus olgu õnnistatud ja nende hinged puhaku Kristuses. Liivlased aga, kes olid läinud ära vasakule teist teed, ja eestlased, kes olid pööranud pare-male, nagu nad ei tulnud lahingusse, nõnda ei saanud ka osa saagi jagamisel, kuid nad tungisid oma teed otse läbi öö Harjusse ja jagasid hommiku saabumisel oma sõjaväe mööda kõiki külasid, löid mehed maha ja viisid naised vangi ja kogusid palju röövsaaki. Sakslased koos lätlastega neile järgnedes tegid järgmisel päeval samasugust kurja ja panid oma kogunemise Lohu külla, mis on kesk maad. Liivlased aga määrasid oma maja⁵² mujale ja sakalased jäid paigale Revala lähedal, astudes vanemate käsust üle nad rüüstasid ka Revala maa-konda, mis oli taanlaste sõna juba vastu võtnud. Varbolased aga saatsid meie juurde, paludes, mis rahu on, ning et me nende piiridest välja läheksime. Ja meister Volquin lausus: «Kui te tahate,» ütles, «koos meiega ühtainsat jumalat austada ja ennast püha ristimise lättest kasta lasta ja oma poegi pantvangideks anda, teeme me teiega igavese rahu.» Ja see sõna oli varbolastele meelepärast ja nad andsid pantvange.

(10) Meie omad saatsid samuti oma saadikud peapiiskopi, auväärse isand Andrease ja teiste taanlaste piiskoppide ning kuninga meeste juurde, kes olid Revala linnuses⁵³. Need läkitasid kohe kuninga mehi meie juurde, tänades jumalat ja meid paganate, niihästi saarlaste kui harjulaste ründamise eest, lisades peale selle juurde, kogu Eesti-maa olevat Taani kuninga oma, üle antud temale Liivimaa piiskoppide poolt. Ja nad palusid, et varbolaste pantvangid neile üle antaks. Meister Volquin aga tuues kindlalt ette, et ta ei tea midagi Eestimaa annetamisest Taani kuningale, teatas Saksi hertsogi ja kõigi juuresolekul, kes sinna nendega olid kokku tulnud, et kogu Eestimaa olevat riialased õndsa neitsi lipu all ristiusu ikke alla heitnud, välja arvatud ainult Revala maakond ja Saaremaa. Ja ta lausus: «Selle käesoleva Harju maakonna pantvangid anname me küll nende isa-dele tagasi, tahtes sellega meeeldi Taani kuningale austust osutada,

regem Dacie libenter honorare, sub hac tamen conditione, quatenus Rigensium iuris nichil per hoc diminuatur.⁴ Unde relictis ibidem obsidibus eiusdem provincie cum preda nostra reversi sumus in Lyvoniam. Erat autem preda Lyvonum magna nimis, qui speluncas Harionensium subterraneas, ad quas semper confugere solebant, obsidentes et fumos et ignes in ore speluncarum incendentes, nocte ac die suffumigantes, eos suffocabant omnes, tam viros quam mulieres. Et alios iam expirantes, alios semivivos, alios mortuos extrahentes de speluncis, interfecerunt eos et captivos alios duxerunt et omnem substantiam eorum et pecuniam et vestes et spolia multa tulerunt. Erant autem suffocatorum promiscui sexus ex omnibus speluncis anime hominum fere mille. Et post hoc reversi sunt Lyvones cum Theuthonicis, Deum benedicentes, eo quod eciam superba Harionensium corda ad fidem christianam humiliavit.

11. Eodem anno mortuo Theoderico, venerabili Estiensi episcopo, qui *gladiis impiorum*⁴² in Revele iugulatus in martyrum, ut speramus, consorcium transivit, antistes Lyvonensis Albertus in locum ipsius fratrem suum Hermannum, non minus venerabilem apud Bremam sancti Pauli abbatem, substituit et mittens nuncios per Curoniam et Samlandiam in Theuthoniam factum hoc ei significavit. Unde ipse ad archiepiscopum Magdeburgensem accedens ab eo consecratus est episcopus in Estoniam. Quo audito rex Dacie iter ipsius in Lyvoniam ad aliquot annos impedit. Qua de causa idem episcopus ad regem veniens episcopatum ab eo promisit recipiendum et ei fideliter adherendum.

XXIV

1. Annus bisdecimus antistitis atque secundus Iam fuit, et modicum Lyvonum terra *quievit*¹.

Idem antistes predicatorum in Estoniam mittere sollicitus, cuius instantia sollicitudo semper omnium ecclesiarum², misit Alabrandum sacerdotem et Ludovicum in Saccalam. Qui quam plures de Gerwa et aliis provinciis baptizantes iterum reversi sunt in Lyvoniam. Et missis nunciis in Rusciam episcopus *verbis pacificis* cum Nogardensibus locutus est³ interimque sacerdotes alios in Estoniam mittere non distulit. Quorum erat primus Petrus Kaikewalde de Vinlandia et Henricus, Lettorum minister de Ymera. Qui simul abeuntes in Estoniam pertransiverunt Ugauniam iam ante baptizatam, donec ad flumen, quod Mater Aquarum dicitur, apud Tarbeten pervenirent. Et incipientes a flumine doctrine christiane semina spargere, villas circumiacentes *sacro regenerationis fonte*⁴ rigabant. Et in Lovecte simul et in aliis villis sacri baptismatis mysteriis celebratis processerunt in Sadegerwe convocatisque populis ibidem circiter trecentos baptizaverunt.

Et post hec ad alias villas circumeuntes similiter faciebant. Et venerunt in Waigam et homines illius terre *sacris mysteriis imbuentes*⁵, baptizaverunt omnes et tandem in Riote, quod erat extremum castellum eorum, convocatis hominibus doctrinam eis ewangelicam tradiderunt. Et baptizatis ibidem promiscui sexus quingentis in Vironiam processerunt.

42 Missaal.

1 Liber Judicum III, 30; Liber Josue XI, 23.

2 Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 28.

3 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

4 Martirológium (I. X).

5 Missaal.

- 54 Arvatakse, et Kuimetsa ehk lida urgete nimelised Eesti suurimad karstiõõned Kuimetsa lähedal Rapla rajoonis.
- 55 Antistes
- 56 Hermann I (surnud ajavahemikus 1248–1254) — Eestimaa (Lihula) piiskop aastast 1219 (paavsti poolt kinnitatud 1220), piiskop Alberti vend; 1224 sai endale piiskopkonnaks Lõuna-Eesti, kus rajas keskuse Tartusse, 1235–1247 valitseski Tartu piiskopi nime all. (Vrd. pt. III, komm. 1.)
- 57 Sambia oli Ida-Preisli maakond Pregolja jõest põhja pool, praeguse Kaliningradi linna lähisel. Võib olla, et Sambia on siin kasutatud Preisimaa tähenduses. Maateed harilikult ei kasutatud. Kas oli talv või oli mereteet taanlaste poolt suletud.
- 58 Albert I (von Kevernburg), Magdeburgi peapiiskop (1206–1233. Hermann kasutas pühitust Magdeburgis vastukaaluks Breemeni peapiiskopi kasvavale mõjule.
- 59 Vt. XXVIII, 1.
- 1 Antistes.
- 2 S. o. preester (ladina keeli «minister»).
- 3 Vt. pt. XV, komm. 30.
- 4 Lohkva (kroonikas «Lovecotte») — küla Tartu rajooni Luunja külanõukogus, Tartu–Räpina maantee ääres.
- 5 Arvatakse, et Riode linnus asus Ripuka Punamäel (Jõgeva rajooni Pedja külanõukogus).
- 6 Castellum.

ometi sel tingimusel, et riialaste õigusest seeläbi midagi ei kahaneks.» Seejärel, jätnud sinna maha selle maakonna pantvangid, pöördusime me oma röövsaagiga tagasi Liivimaale. Väga suur oli aga liivlaste röövsaak, kes harjulaste maa-alused koopad⁵⁴, kuhu need olid harjunud alati pelgu minema, sisse piirates ning tehes suitsu ja tuld koobaste suus, suitsutades öösel ja päeval, lämmatasid kõik, nii mehed kui naised. Ja ühtesid juba hinge vaakuvatena, teisi pool-surnutena, teisi surnutena koobastest välja tirides, tapsid nad need ja viisid teised vangi ja võtsid kogu nende vara ja raha ja riided ja palju saaki. Aga lämbunuid mõlemast soost oli kõigist koobastest ligi tuhat inimhinge. Ja seejärel pöördusid liivlased koos sakslastega tagasi, kiites jumalat, et ta ka kõrgid harjulaste südamed oli ristiusule alandanud.

(11) Selsamal aastal, kui oli surnud Theoderic, auväärne Eestimaa piiskop, kes jumalakartmatute mõõkadest Revalas tapetuna siirdus, nagu loodame, märtrite osasaamisse, määras Liivimaa ülemkarjane⁵⁵ Albert tema asemele oma venna Hermann⁵⁶, Püha Pauluse mitte vähem auväärse abti Breemeni lähedalt, ning, läkitades saadikud läbi Kuramaa ja Sambia⁵⁷ Saksamaale, teatas talle sellest teost. Seejärel Magdeburgi peapiiskopi⁵⁸ juurde ilmudes pühitseti ta selle poolt Eestimaaale piiskopiks. Sellest kuulda saanud, tõkestas Taani kuningas talle mõneks aastaks tee Liivimaale. Sel põhjusel see piiskop, tulles kuninga juurde, töötas piiskopkonna temalt vastu võtta ja ustavalt tema poole hoida⁵⁹.

XXIV

(1) Piiskopil saabus ju kakskolmatteinegi aasta Kätte, liivlaste maa on saanud veidike puhkust.

Seesama ülemkarjane¹ muretses jutlustajate saatmise eest Eestimaaale, tema mureks oli alati hool kõigi kirikute eest, ta läkitas preester Alabranti ja Ludovici Sakalasse. Need, ristides õige paljusid Järvast ja teistest maakondadest, pöördusid jälle tagasi Liivimaale. Ja läkitanud saadikud Venemaale, kõneles piiskop novgorodlastega rahusõnadega ega viivitanud vahepeal saatmast teisi preestrid Eestimaaale. Nendest oli esimene Petrus Kaikewalde Soomest ja Henric, lätlaste jumalasulane² Ümeralt. Nemad, minnes üheskoos ära Eestimaaale, läksid läbi juba varem ristitud Ugandist, kuni nad tulid Tartu juures jõeni, mida nimetatakse Emajõe³. Ja hakates jõest peale kristliku õpetuse seemet laiali külvama, kastsid nad ümberkaudseid külasid taassünni pühast lättest. Ja kui nad Lohkvas⁴ ning ühtlasi ka teistes külades olid pühitsenud püha ristimise müsteeriumi, liikusid nad edasi Saadjärvele ja kutsunud rahva kokku, ristisid seal umbes kolmsada.

Ja pärast seda, käies ringi teistes külades, tegid nad samuti. Ja nad tulid Vaigasse ja, õpetades selle maa inimestele pühi müsteeriume, ristisid nad kõik ja kutsunud lõpuks Riolesse⁵, mis oli nende kõige kaugem linnus⁶, inimesed kokku, jagasid neile evangeliumi õpetust. Ja ristitud seal viissada mõlemast soost, liikusid nad edasi Virumaale.

Et receperunt eos Virones de prima provincia, que Pudyviru vocatur, et baptizati sunt omnes ab eis de quatuordecim villis una cum Tabelino, seniore ipsorum, qui postmodum a Danis suspensus est, eo quod baptismum Rigensium acceperat et filium suum fratribus milicie obsidem posuerat. Ceteri vero Vironenses de provinciis aliis propter comminationem Danorum Rigensium sacerdotes recipere non audentes Danos utpote sibi vicinos ad se vocaverunt et baptizati sunt ab eis. Credebant itaque Vironenses *unum Deum* esse christianorum, tam Danorum quam Theuthonicorum, et *unam fidem unumque baptismum*⁶, et nullam inde provenire discordiam putantes Danorum sibi vicinorum baptismum indifferenter accipiebant. Rigenses autem Vironiam suam esse, tamquam a suis ad fidem christianam subiugatam allegantes sacerdotes predictos ad ipsam baptizandam transmiserunt.

2. Sed Dani ipsam terram sibi vicinam preoccupare cupientes sacerdotes suos quasi in alienam messem miserunt. Qui baptizantes villas quasdam et ad alias suos mittentes, ad quas ipsi venire tam subito non potuerunt, et cruces magnas ligneas in omnibus villis fieri precipientes et aquam benedictam per manus rusticorum mittentes et *mulieres ac parvulos*⁷ aspergere iubentes, sacerdotes Rigenses taliter prevenire conabantur et hoc modo totam terram ad manus regis Danorum preoccupare studebant. Quod intelligentes Petrus et Henricus in Gerwam abierunt, et baptizatis ibidem in primis villis quam plurimis hominibus audierunt Woltherum sacerdotem Danorum illuc venisse; occurrerunt ei, dicentes terram ipsam in Rigensium esse potestate, et *vineam* ipsam per vexillum beate Virginis studio peregrinorum et Rigensium labore *plantatam*⁸ affirmarunt.

Et post hoc abeuntes in castrum Danorum cum ipso sacerdote coram venerabili archiepiscopo Andrea Lundensi idem referebant. Sed archiepiscopus idem totam Estoniam, sive a Rigensibus expugnatam, sive nondum adhuc subiugatam regis Dacie esse dicebat, a Rigensibus episcopis sibi collatam, missisque nunciis Rigam, *ne racemos dependentes colligerent*⁹ mandavit nec sacerdotes suos in angulos Estonie ad predicandum mitterent. Cui rescripsit Rigensis episcopus, venerabilis Albertus, *vineam* ipsam Estiensis ecclesie pluribus annis ante tempora Danorum a suis iam dudum *plantatam*¹⁰, sanguine multorum et bellorum incommodis multis excultam sacerdotesque suos non in angulis Estonie, sed in media Gerwa, verum etiam in Vironia et usque in faciem ipsius archiepiscopi comparuisse.

Quo cognito rex Dacie contra episcopum Rigensem quodammodo commotus, ad presenciam tamen suam ipsum cum fratribus milicie vocavit. Quo non veniente, sed ad summum pontificem pro eadem causa properante fratres milicie, Rodolfus de Wenden cum ceteris, venerunt ad regem. Et dedit eis rex Saccalam et Ugauniam, iam dudum a Rigensibus subiugatam et baptizatam, cum adiacentibus provinciis pro sua tertia parte Estonie, excluso Lyvonensi episcopo cum fratre suo Hermanno, noviter consecrato. Et pervenit in Rigam verbum hoc, et dure accepit Bernardus episcopus cum ceteris Rigensibus, et convenerunt cum fratribus milicie, statuantes amice trifariam Estonie divisionem et episcopis, sicut hactenus sic et deinceps, suas partes attribuentes fratribus suam terciam reliquerunt. Dani quoque, postquam Revelensem provinciam totam baptizaverunt,

6 Epistola Pauli ad Ephesios IV, 5.

7 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

8 Liber Psalmorum CVII, 37; Isaias LXV, 21.

9 Liber Leviticus XIX, 10; Liber Deuteronomii XXIV, 21.

10 Vt. vilde 8.

7 Olles 1220. a. uuesti Eestimaal.

8 S. o. paavsti, ladinakeelses tekstis «summus pontifex». Paavst oli Honorius III (1216–1227).

9 Väikesed Kesk-Eesti maakonnad Sobollitz, Waiga, Mocha, Normegunde, Alenpoys.

Ja neid võtsid vastu virulased esimesest kihelkonnast, mida kutsutakse Pudyviru, ja ristiti nad kõik neljateistkümnest külast koos Tabeliniga, nende vanemaga, kelle taanlased poosid hiljem üles, sellepärast et ta oli vastu võtnud riialaste ristimise ja andnud oma poja sõjateenistuse vendadele pantvangiks. Muud virulased aga teistest kihelkondadest, sõandamata taanlaste ähvardamise tõttu riialaste preestreid vastu võtta, kutsusid taanlased kui oma naabrid endi juurde ja need ristisid nad. Virulased niisiis uskusid, et on üks jumal kristlastel, niihästi taanlastel kui sakslastel, ja üks usk ja üks ristimine, ja võtsid vahet tegemata oma naabritelt taanlastelt ristimise vastu, arvates, et sellest ei tule mingit lahkeli. Riialased aga väites, et Virumaa on nende oma, sest on nende omade poolt ristiusu alla heidetud, saatsid ülalnimetatud preestrid seda ristima.

(2) Kuid taanlased, himustades seda oma naabermaad ennakult hõivata, läkitasid oma preestrid nagu võõrale lõikusele. Need ristides mõned külad ja saates omasid teistesse, kuhu nad ise nii kiiresti ei jõudnud tulla, ja käskides kõigis külates teha suured puuristid ja saates pühitsetud vett talupoegade kätega ning käskides piserdada naisi ja lapsi, püüdsid niiviisi ette jõuda Riia preestreist ja taotlesid sel kombel kogu maa ennakult haarata taanlaste kuninga kätte. Seda mõistes läksid Petrus ja Henric ära Järvamaale ja kui nad seal olid esimestes külates ristinud õige palju inimesi, said nad kuulda, et taanlaste preester Wolther on sinna tulnud; nad läksid talle vastu, öeldes, et see maa on riialaste võimu all, ja kinnitasid, et see viinamägi on istutatud õndsa neitsi lipu all ristisõdijate innu ja riialaste vaevaga.

Ja seejärel, siirdudes koos selle preestriga taanlaste linnusesse, jutustasid sedasama Lundi auväärse peapiiskopi Andrease ees. Kuid see peapiiskop ütles, kogu Eestimaa, olgu riialaste vallutatud või senini veel alistamata, olevat Taani kuninga oma, Riia piiskoppide poolt temale üle antud, ning läkitanud saadikud Riiga, käskis, et nad ei nopiks allarippuvaid viinamarju ega saadaks oma preestreid jutlustama Eestimaa nurkadesse. Talle kirjutas Riia piiskop, auväärne Albert, vastu, selle Eestimaa kiriku viinamäe on tema omad hulga aastaid enne taanlaste aegu juba ammu istutanud, paljude verega ning paljude sõjahädade varal harinud ja ta preestrid on ilmunud mitte Eestimaa nurkadesse, vaid kesk Järvamaad, aga ka Virumaaale ja kuni peapiiskopi enda palge ette.

Taani kuningas, seda teada saanud, sai Riia piiskopi vastu mõnevõrra ärritatud, ometi kutsus tema koos sõjateenistuse vendadega enda ette⁷. Tema ei tule, vaid tõttab sellesama asja pärast kõrgeima kirikupea⁸ juurde, kuninga juurde tulid sõjateenistuse vennad, Rodolf Vönnust koos teistega. Ja kuningas andis neile juba ammu riialaste poolt alla heidetud ja ristitud Sakala ja Ugandi koos juurdekuuluvate maakondadega⁹ nende kolmanda osa eest Eestimaast, jättes välja Liivimaa piiskopi koos ta vennaga, hiljuti ametisse pühitsetud Hermanniga. Ja see sõnum jõudis Riiga ja piiskop Bernard koos teiste riialastega võttis selle karmilt vastu, ja nad tulid orduvendadega kokku, määrates sõbralikult kindlaks Eestimaa kolmeks-jaotamise ja eraldades piiskoppidele, nagu seni, nõnda ka edaspidi, oma osad, jätsid vendadele oma kolmandiku. Taanlased ka, pärast

miserunt sacerdotes suos ad Harionenses et baptizatis illis incitaverunt eos, ut irent ad Gerwanenses cum exercitu, quatenus timore illo correpti a dominio Rigensium recederent et ipsorum dominium et baptismum reciperent. Et ibant Harionenses in ipsam terram Gerwanensium estate eadem novem vicibus cum exercitibus suis, despoliantes eos et occidentes quamplures ex eis et captivantes, ut etiam ipsum sacerdotem Danorum inter alios vulnerando ferirent, donec tandem plurimi eorum dominium ac baptismum Danorum elegerunt. Similiter et Vironenses a Rigensibus primitus expugnati, comminatione Danorum exterriti verbum eorum atque dominium acceperunt. Unde archiepiscopus episcopum novum in Vironiam et Gerwam consecravit, Revelensi episcopo provincias Harionenses attribuens.

3. Interim rex Suecie Iohannes cum duce suo et episcopis suis collecto exercitu magno venit in Rotaliam, cupiens aliquas partes in Estonia ac dominatum adipisci. Et resedit in castro Lealensi, ad quod erat episcopus Hermannus, frater Lyvonensis, a domno papa confirmatus, eo quod eadem provincia fuerit quondam a Rigensibus expugnata et fidei rudimentis initiata. Et circummiverunt Sueci per provinciam, *docentes*¹¹ et baptizantes ex eis et ecclesias edificantes. Et pervenerunt ad Danos in Revele, colloquentes cum eis. Miserunt quoque Rigenses nuncios ad ipsos, dicentes ipsas provincias a suis ad fidem christianam subiugatas, monentes etiam ipsos, ne dolosis verbis Estonum perfidorum nimium confidentes minorem circa se curam adhiberent. Rex autem idem locatis in castro viris suis, videlicet Lealensi, cum duce Carolo et episcopo, reversus est in Sueciam. Et cum esset eis ex altera parte Lyvoniam et ex altera parte Dani, ipsi quoque in medio constituti minorem de paganis timorem habere ceperunt. Et factum est in uno dierum apparente primo diei diluculo, *venerunt* Osilienses de mari *cum exercitu magno*¹² et obsidentes eosdem Suetones, pugnaverunt cum eis et ignem apposuerunt ad castrum eorum. Et exiverunt Sueci ad eos, dimicantes cum eis et non valuerunt tante resistere multitudini. Et ceciderunt Sueci interfecti ab eis et captum est castrum et dux cecidit et episcopus per ignem et gladium occisus est et in martyr, ut credimus, consorcium transmigravit. Et venerunt postmodum Dani, colligentes corpora eorum, et cum luctu sepulture tradiderunt. Similiter et Rigenses, audientes interfectionem eorum, luctum super eos cum gemitu diebus multis habuerunt. Erant autem interfectorum fere quingenti, quorum pauci per fugam evaserunt et in Danorum castrum pervenerunt. Ceteri omnes in ore gladii corruerunt, *quorum memoria in benedictione*¹³ et anime eorum requiescant cum Christo.

4. Episcopus vero Lyvonensis mare transiens venit in Lubek et cognitis insidiis regis Dacie fidelium suorum amicorum auxilio clam exivit de civitate et cum festinatione pervenit in curiam Romanam ad summum pontificem, qui misericorditer et paterne suas exaudivit petitiones. Misitque rex Dacie nuncios suos contra eum, qui non modicum negotium ecclesie Lyvonensis in curia Romana disturbabant et sibi minus modico proficiebant. Et abiit episcopus Lyvonensis ad imperatorem Fridericum, tunc noviter ad imperium sublimatum, querens ab eo consilium et auxilium tam contra regis Dacie quam Ruthenorum sive paganorum aliorum importunam infestationem, eo

11 Evangelium secundum Matthaeum IV, 23; IX, 35.

12 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

13 Ecclesiasticus XLV, 1.

- 10 Ostrad, piiskop 1220–1227.
- 11 Johan (I) Sverkersson, Rootsi kuningas 1216–1222, kuningaks kroonitud 1219, surnud 1222.
- 12 Hertsog Karl.
- 13 Kinnitus oli 18. IV 1220. Ka Theoderic oli kandnud Lihula (Lealensis) piiskopi tiitlit, kuigi paavstikoda nimetas teda alati Eestimaa (Estiensis) piiskopiks.
- 14 Või kihelkonna? — provincia.
- 15 Või maakonnad? — provincias.
- 16 Linköpingi piiskop Karl.
- 17 Uhe Rootsi kroonika andmeil toimus see 8. augustil: «1220 tapeti Linköpingi piiskop Karl ja hertsog Karl 6. päeval enne augusti lide Ridalaa juures» («MCCXX occisi sunt Carolus Lincopensis episcopus et Carolus dux VI idus Augusti apud Rotalum»).
- 18 Vt. peatükk XXIV, komm. 8.
- 19 22. XI 1220. Vt. pt. XX, komm. 3.

seda kui nad kogu Revala maakonna on ristitud, saatsid oma preestrid harjulaste juurde ja, olles need ristitud, õhutasid neid, et nad läheksid sõjaväega järvalaste peale, et need sellest hirmust haaratuna riialaste võimu alt lahkuksid ja võtaksid vastu nende võimu ning ristimise. Ja harjulased käisid tollel järvalaste maal seltsamal suvel oma sõjavägedega üheksal korral, rüüstates neid ja tappes ning vangi võttes õige paljusid neist, nii et nad teiste hulgas ka taanlaste preestrile endale löid haavu, kuni lõpuks enamik neist valis taanlaste võimu ja ristimise. Samal kombel võtsid ka esiti riialaste poolt alistatud virulased taanlaste ähvardamisest hirmutatuna nende sõna ja võimu vastu. Seejärel pühitses peapiiskop uue piiskopi Virumaale ja Järvamaale¹⁰ ametisse, määrates Revala piiskopile Harjumaal kihelkonnad.

(3) Vahepeal tuli Rootsi kuningas Johannes¹¹ koos oma hertsogiga¹² ja oma piiskoppidega, kogunud suure sõjaväe, Ridalasse, ihaldades võita mõned osad Eestimaal ja valitsusvõimu. Ja ta asus Lihula linnusesse, kuhu isand paavst oli kinnitanud piiskop Hermann¹³, Liivimaa oma venna, sest selle maakonna¹⁴ olid varem riialased vallutanud ja usu algmeisse pühendanud. Ja rootslased käisid ringi mööda maakonda, õpetades ja ristides neid ja kirikuid ehitades. Ja nad jõudsid taanlaste juurde Revalasse, vesteldes nendega. Ka riialased läkitasid saadikud nende juurde, öeldes, et need kihelkonnad¹⁵ on nende poolt ristiusule alistatud, manitsedes neid ühtlasi, et nad äraandlike eestlaste salakavalaid sõnu liialt usaldades enda ümber vähem hoolt ei kannaks. Kui aga sama kuningas oli paigutanud oma mehed linnusesse, nimelt Lihula omasse, koos hertsog Karliga ja piiskopiga¹⁶, pöördus ta Rootsimaale tagasi. Ja et neil ühelt poolt oli Liivimaa ja teiselt poolt taanlased, kuna nad ise asetsesid keskel, siis hakkasid nad paganate vastu vähem hirmu tundma. Ja juhtus ühel päeval, kui esimene aovalge paistma hakkas, et tulid saarlased merelt suure sõjaväega ja piirates need rootslased ümber, võitlesid nendega ja panid nende linnusele tule otsa. Ja rootslased tulid välja nende vastu, võideldes nendega ega suutnud nii suurele hulgale vastu panna. Ja rootslased langesid nendest tapetuna ja linnus vallutati ja hertsog langes ja piiskop tapeti tule ja mõõga läbi ja siirdus, nagu me usume, märtrite osasaamisse¹⁷. Ja varsti pärast seda tulid taanlased ja, korjates nende surnukehad kokku, matsid nad leinates maha. Samuti ka riialased, kuuldes nende tapmisest, pidasid nende pärast palju päevi õhkamisega leina. Tapetuid oli aga peaaegu viis-sada, kellest vähesed pääsesid põgenemise teel ja jõudsid taanlaste linnusesse. Kõik teised varisesid mõõgatera läbi, nende mälestus on õnnistatud ja nende hinged puhaku Kristusega.

(4) Liivimaa piiskop aga tuli üle mere minnes Lüübekisse ja olles teada saanud Taani kuninga salasepitsustest, lahkus oma ustavate sõprade abiga salaja linnast ja jõudis kiirustades Rooma kuuriasse kõrgeima kirikupea¹⁸ juurde, kes ta palved halastavalt ja isalikult ära kuulas. Ja Taani kuningas läkitas tema vastu oma saadikud, kes Liivimaa kiriku sugugi mitte tähtsusetut asja Rooma kuurias segasid ning endale mitte eriti mõistlikule asjale kasu töid. Ja Liivimaa piiskop läks ära keiser Friedrichi juurde, kes oli siis äsja tõstetud keisrivõimule¹⁹, otsides temalt nõu ja abi niihästi Taani kuninga kui ka venelaste või teiste paganate tülika kallalekippumise vastu, sest

quod Lyvoniam cum provinciis omnibus subiugatis ad imperium semper haberet respectum. Imperator vero diversis et altis imperii negotiis occupatus modicam episcopo consolationem impendit, qui se terram sanctam Ierosolymitanam visitare promisit et inde sollicitus auxilium episcopo subtraxit, monens eum tamen et docens, verbum pacis et amicitie tam cum Danis quam cum Ruthenis habere, *donec novelle plantacioni firmum postmodum superedificaretur edificium*¹⁴. Cumque nullum episcopus perciperet solatium tam a summo pontifice quam ab imperatore, rediit in Theuthoniam. Et visum est ei bonorum virorum consilio, regem Dacie potius adire, quam Lyvonensem ecclesiam periclitari. Prohibebat enim rex Dacie Lubeconsibus naves peregrinis in Lyvoniam prestare, donec episcopum ad suum emolliret consensum. Unde tandem idem venerabilis antistes cum fratre suo Hermanno episcopo regem Dacie prefatum adivit et tam Lyvoniam quam Estoniam in potestatem ipsius commisit, ita tamen, si prelati conventuum suorum nec non et viri sui et Rigenses omnes cum Lyvonibus et Lettis in hanc formam consensum suum preberent. Et mortua est eodem tempore regina, uxor videlicet regis Dacie, in partu. Et ait quispiam novellam ecclesiam, tunc in potestatem regis ipsius traditam, que paritura erat cottidie prolem spiritualem, temporibus sui principatus indubitanter periclitandam. Et vera retulit ille, sicut infra patebit.

5. Medio tempore litigantibus aliis pro terrarum dominatibus abiit iterum Lettorum de Ymera sacerdos in Estoniam, assumpto secum alio sacerdote Theoderico, tunc noviter ordinato. Et pertranseuntes Saccalam venerunt ad Palam et incipientes ab eodem flumine provinciam vicinam, que Normegunde vocatur, *sacri baptismatis fonte*¹⁵ rigabant, per singulas villas maiores moram facientes, populum convocantes, doctrinam ewangelicam eis tradiderunt. Et per septem dies circumeuntes, singulis diebus trecentos aut quadringentos promiscui sexus baptizaverunt. Post hoc in Gerwam abierunt et provinciam extremam versus Vironiam, que Loppegunde vocatur, nondum baptizatam adeuntes in singulis villis maioribus sacri baptismatis mysterium celebrabant, donec ad villam, que Kettis vocatur, venirent et idem faciebant ibidem; ubi postea Dani ecclesiam edificaverunt, sicut et in aliis pluribus villis a nobis baptizatis fecerunt. Tandem villam, que Reineveri vocatur, attingentes ad convocandum populum de villis aliis miserunt. Et ait rusticus, qui fuit senior eorum: 'Iam omnes', inquit, 'baptizati sumus.' Et requirentibus illis, cuius baptismo baptizati essent, respondit ille: 'Cum essemus in villa Iolgesim, quando sacerdos Danorum ibi baptismi sui tractavit sacramenta, baptizavit viros quosdam ex nostris et dedit nobis aquam sanctam, et *reversi sumus ad proprias*¹⁶ villas et cum eadem aqua aspersimus et baptizavimus unusquisque nostram familiam, uxores et parvulos, et vobis *ultra quid faciemus*¹⁷? Cum enim semel baptizati sumus, vos ultra non recipiemus.' Quo audito sacerdotes modicum subridentes et *excusso pulvere pedum in eos*¹⁸ ad alias villas festinantes in confinio Vironie tres villas baptizaverunt, ubi erat mons et silva pulcherrima, in qua dicebant indigene magnum deum Osiliensium natum, qui Tharapita vocatur, et de illo loco in Osiliam volasse. Et ibat alter sacerdos succidens *imagines et similitudines*¹⁹ deorum suorum ibi factas, et mirabantur illi, quod sanguis non

14 Liber Psalmorum CXLIV, 12; Epistola Pauli ad Corinthios prima III, 10.

15 Martüroloogium (I. X).

16 Breviaar.

17 Liber Genesis XXVII, 37.

18 Actus Apostolorum XIII, 51; Evangelium secundum Matthaeum X, 14.

19 Liber Genesis I, 26.

- 20 S. o. vasallid.
- 21 Kuninganna Berengaria (Portugali printsess) 27. III 1221.
- 22 S. o. 1220. a. (pärast põiget kroonika tekstis 1221. aastasse).
- 23 Need andmed on olnud aluseks 13. sajandi alguse rahvaarvu määramisel. Nurmegundes oli kroonika järgi 2100–2800 inimest ning Taani hindamisraamatu andmeil 600 adramaad. Ühe adrama kohta tuli siis 4–5 inimest.
- 24 P. Johansen tõlgitses Loppegundit «Löppkonnana», s. o. viimase või äärmise kihelkonnana (Virumaa pool) ning arvas lähema põhjendusega, et see hõlmas hilisemate Järva-Jaani ja Koeru kirikukihelkondade ala. Kuivõrd kihelkonnad on harilikult oma nime saanud mingi küla järgi ning Amblas oli 15. sajandil «Leppes» (praegu Läpi) küla ja «Leppede» (hiljem Lehtse) mõis, siis tahaks arvata, et Loppegunde nimi on seotud nendega ning see kihelkond hõlmas hilisemate Järva-Jaani ja Ambla kihelkondade ala (olles ikka äärmine, Virumaa-poolsem kihelkond).
- 25 Hilisem Järva-Jaani. Küla muistne nimi säilis selle kihelkonna saksakeelses nimes «Keitingen».
- 26 Reinevere — praeguse Koigi küla (Paide rajooni Ambla külanõukogus) vanem nimetus.
- 27 Jalgsema (kroonikas «Iolgesim») — küla Paide rajooni Järva-Jaani külanõukogus.
- 28 Arvatavasti Ebavere mägi.
- 29 Saarlaste suur jumal Tharapita (Tharapitha, Tharaphita, Tharapitha) esineb ainult käesolevas kroonikas, sealhulgas sõjas altava jumalana (XXX, 4; vt. ka XXX, 5, 6). Teda samastatakse kirjanduses harilikult Taaraga, tõlgendades nime «Tharapita» mõnikord palvehüüuna («Taara, avita!», Nimekujus «Tharaphita» peaks «ph» tähistama häälikut «f». Ometi on nimi «Taara» õigupoolest oletusel põhinev ning tal pole eesti rahvaluules kindlaid pidepunkte. Taara seostamine rahvapärimestest tuntud Tooruga pole selge, samuti ka mitte seos (Tooru kaudu) muinasskandinaavia piksejumala Thoriga. U. Masing on jumalanimetust Taara, mille paralleele olevat hantidel (tāram, tōram) ja mansidel (tāram, tōram) pidanud soomeugrilisteks. M. Haavio seletab seda nime «sarapuhhiis», tema esimese poole seega liivi sõnaga «tarab». Toetuspunktiks sellele väga originaalsele seletusele on kroonikakoht XXX, 4, kus Tarapita üle rõõmustavad saarlased hüüdvat appli hiit (nemus), kuid teda väärab asjaolu, et sarapuu kui põõsaspuu pühakspidamise või hilepuuna esinemise (erinevalt näiteks pihlakast) kohta pole eesti rahvaluules vähimatki jälge. «Nemus» võib tähendada ka puud (puitu), kulgi selline tähendus esineb harva. Nii ongi enamasti vastavad kroonikakohta tõlgitud «puu, puutükk» ning tõlgendatud «puust jumalakuju».

Liivimaa koos kõigi allaheidetud provintsidega oli hoidnud alati keisririigi poole. Keiser aga, hõivatuna mitmesugustest ja kõrgetest riigiasjadest, pakkus piiskopile vähe lohutust, sest ta oli töötanud Jeruusalemma püha maad külastada, ja selle eest hoolt kandes jättis ta piiskopi abist ilma, manitsedes teda siiski ja õpetades kõnelema niihästi taanlastega kui ka venelastega rahu ja sõpruse sõnu, kuni noorele istandusele peatselt ehitatakse kindel hoone peale. Ja et piiskop ei saanud mingit lohutust ei kõrgeimalt kirikupealt ega keisrilt, pöördus ta tagasi Saksamaale. Ja heade meeste nõuandel nägi ta pigem pöörduda Taani kuninga poole kui Liivimaa kirikut hädaohtu saata. Taani kuningas takistas nimelt lüübeklasi andmast ristisõdijale Liivimaale sõitmiseks laevu, kuni ta teeb piiskopi pehmeks endaga nõustuma. Seetõttu läks lõpuks see auväärne ülemkarjane koos oma venna piiskop Hermanniga ülnimetatud Taani kuninga juurde ja andis niihästi Liivimaa kui Eestimaa tema võimu alla, siiski nõnda, kui tema kloostrite prelaadid kui ka tema mehed²⁰ ja kõik riialased koos liivlaste ja lätlastega annavad sellele leppele oma nõusoleku. Ja selsamal ajal suri sünnitamisel kuninganna, nimelt Taani kuninga abikaasa²¹. Ja keegi ütles, et nüüd siis selle kuninga võimu alla antud noor kirik, mis oli igapäev valmis sünnitama vaimulikku järelkasvu, peab tema valitsemise ajal kahtlemata sattuma hädaohtu. Ja see rääkis tõtt, nagu allpool tuleb välja.

(5) Vahepeal²², mil teised tulitsesid maade valitsemise pärast, läks Ümera lätlaste preester jälle Eestimaa, võttes endaga kaasa teise, siis äsja ametisse pühitsetud preestri Theoderici. Ja minnes läbi Sakala, tulid nad Navesti äärde ja, alustades sellest jöest, kastsid nad püha ristimise lätest naabermaakonda, mida kutsutakse Normegunde, tehes peatuse igas suuremas külas, rahva kokku kutsudes, jagasid neile evangeeliumi õpetust. Ja käies seitse päeva ringi, ristisid nad iga päev kolmsada või nelisada mõlemast soost²³. Pärast seda läksid nad ära Järvamaale, ja tulles kõige äärmisesse kihelkonda vastu Virumaad, mida kutsutakse Loppegunde²⁴, mis polnud veel ristitud, pühitsesid nad igas suuremas külas püha ristimise müsteeriumi, kuni nad tulid külasse, mida kutsutakse Kettis²⁵, ja tegid seal sedasama; sinna ehtasid taanlased hiljem kiriku, nii nagu nad tegid ka paljudes teistes külates, mis olid meie poolt ristitud. Jõudes lõpuks külasse, mida Reinevere²⁶ kutsutakse, saatsid nad teistest küladest rahvast kokku kutsuma. Ja talupoeg, kes oli nende vanem, lausus: «Meie oleme,» ütles, «juba kõik ristitud.» Ja kui nad küsisid, kelle ristimise läbi nad on ristitud, vastas see: «Kui me olime Jalgsema²⁷ külas, kui taanlaste preester seal oma ristimise sakramenti toimetas, ristis ta mõned mehed meie omadest ja andis meile püha vett ja me pöördusime tagasi oma küladesse ja piserdasime selle veega ja ristisime igaüks oma pere, naised ja lapsed ja mida me teile peale selle teeme? Sest kui me oleme kord ristitud, ei võta me teid enam vastu.» Seda kuulnud, preestrid veidi muiates ja puistates jalgade tolmu nende peale, tõtates teistesse küladesse, ristisid Virumaal rajamail kolm küla, kus oli mägi²⁸ ja väga ilus mets, kus kohalikud rääkisid olevat sündinud saarlaste suur jumal, keda kutsutakse Tharapita²⁹, ja sellelt kohalt lennanud Saaremaale. Ja teine preester läks, raiudes maha nende jumalate kujud ja näod, mis olid seal tehtud, ja need panid imeks, et verd välja ei voolanud, ja usku-

efflueret, et magis sacerdotum sermonibus credebant. Consummato ergo per septem dies baptisate in illa provincia reversi sunt sacerdotes ad aliam provinciam, que Mocha vocatur, et similiter ebdomadam ibidem implentes circumvenerunt ad villas et quolibet die circiter trecentos aut quingentos promiscui sexus baptizaverunt, donec etiam in illis finibus consummato baptisate paganorum ritus abolerent. Et de provincia illa procedentes in Waigam invenerunt in via villas plures, que nondum fuerunt ab aliquibus sacerdotibus visitate, baptizatisque *viris omnibus ibidem et mulieribus et parvulis*²⁰ circa stagnum Wordegerwe euntes venerunt in Waigam et, cum Waiga iam ante fuerit baptizata, redierunt ad provinciam, que Iogentagania vocatur, et singulas villas visitantes, que remanserunt ante nondum baptizate, videlicet Igeteveri, Wetpole et Wasala cum pluribus aliis, baptizaverunt omnes *viros ac mulieres ac parvulos*²¹ eorum. Et expleta ibidem ebdomada consummatisque in finibus illis sacri baptismatis mysteriis *gaudentes reversi sunt*²² ad Matrem Aquarum et in utraque parte fluvii similiter opus pietatis et doctrine studium circa non baptizatos adimplentes, tandem redierunt in Odenpe vineamque plantatam²³ et sacro fonte rigatam Deo, qui incrementum daturus erat²⁴, committentes reversi sunt in Lyvoniam.

6. Post modicum vero temporis rediit iterum idem Theodericus sacerdos in Gerwam et Vironiam ad baptizatos suos et habitavit ibidem cum eis. Et audientes Dani comprehenderunt eum cum servo suo et auferentes eis equos et omnia, que habebant, despoliatos remiserunt in Lyvoniam. Miserunt etiam fratres episcopi Rigensis Salomonem sacerdotem in Rotaliam post interitum Suecorum, qui benigne receptus est ab eis, promittentibus se Rigensi semper ecclesie libenter deservire, Danorum vero dominium sive baptismum se numquam accepturos. Et colligebant censum de cunctis finibus suis, sicut antea semper solebant, mittentes per manus ipsius sacerdotis Rigensibus; et venientes Dani abstulerunt omnia et remiserunt eum despoliatum in Lyvoniam.

Abiit etiam Hartwicus, fratrum milicie iuvenis sacerdos, in Ugau-niam et habitavit ibi cum fratribus suis et baptizavit, quosunque non baptizatos invenit. Similiter et Lettorum adhuc sacerdos abiit in Ugauniam et venit in Walgatabalwe versus Plescekowe et, in extremis villulis illis omnibus celebrando baptismi sacramentum, fidem eis aperuit christianam et consummato baptisate reversus est in Lyvoniam. Eodem tempore consummatus est baptismus per universam Estoniam, et baptizati sunt in omnibus finibus et provinciis Estonie populi multi, et ita, ut alii sacerdotum [mille] et plures, alii quinque milia, quidam ex eis decem milia baptizaverunt in milibus suis et plures. Et gaudebat ecclesia pacis tranquillitate et collaudabat omnis populus Dominum, qui post bella plurima tandem convertit ab ydolatria corda paganorum ad sui Dei culturam, *qui est benedictus in secula*²⁵.

7. Eodem etiam tempore christiani de terra Ierosolimitana ceperunt Damiatam, civitatem Egypti, et habitabant in ea, et habebat ecclesia Dei victoriam et triumphos de paganis per orbem ubique terrarum, licet nobis non longo tempore. Nam statim sequenti anno post pascha venerunt Osilienses cum exercitu magno²⁶ et obsederunt Danos in Revele, pugnantes cum eis diebus quatuordecim et ignes

20 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

21 Vt. viide 20.

22 Evangelium secundum Lucam X, 17.

23 Liber Psalmorum CVII, 37; Isaias LXV, 21.

24 Martirológium (I, X); Epistola Pauli ad Corinthios prima III, 6.

25 Epistola Pauli ad Romanos I, 25; Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 31.

26 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

30 Mõhus oli niisiis 2100–3500 inimest ning 400 adramaad — 8–9 inimest ühe adramaa kohta.

31 On avaldatud kahtlust, kas järv (kroonikas «Wordegewee»), mis oli ees Mõhust Vaigasse minnes, sai olla Võrtsjärv. Viimane jäävat selleks liialt kaugelt. Otseteed kasutades (näiteks Pikknurme kaudu) oleks see tõesti nii. Kui aga ristlaid otsisid senileidmata külasid Mõhu maakonna lõunasoppide, võisid nad silski jõuda Võrtsjärveni, käia ümber selle põhjakalda (mitte kogu järve) ja minna edasi Vaigasse.

32 Igavere — küla Jõgeva rajooni Palamuse külanõukogus Tartu–Narva maantee ääres. Kroonika tekstis esinev nimekuju «Igeteweri» on korrigeeritud käsikirjade nimekujust «Igiteneri» ja «Ygeteneri».

33 Wetpole — küla kusagil Emajõe st põhja pool. Tema samastamiseks Vedu mõisaga pole ilmselt alust, sest nimi «Vedu» peaks tulenema Fähten'ite mõisnikusoo nimest.

34 Vasula (kroonikas «Wasala») — küla Tartu külanõukogus, Tartust põhja pool Amme jõe lõunakaldal.

35 Vt. pt. XV, komm. 30.

36 Lähtudes 17. sajandini säilinud kohanimest Walgepallo ehk Wallekoballo, on kroonika Walgatabalwet püütud viia kokku Kivi külaga Vastseliinas, kus vastava nimega vesikoht asus. Teiselt poolt on Walgatabalwet, mõõndes ühtlasi võimalikku seost kohanimede vahel, peetud Ugandi kagupoolseimaks kihelkonnaks (isegi omaette maakonnaks), sest kroonika järgi näib ta hõlmanud mitmeid külakesi. Selle kohanime seostamine Põlvaga on ilmselt ekslik.

37 Vt. pt. XIII, komm. 11.

38 In omnibus finibus et provinciis Estonie. Võiks tõlkida ka: «kõigil Eestimaa rajadel ja maakondades» vms.

39 Dumjät (araabia keeli), Damietta — linn Egiptuses, Niluse idapoolse peaharu ääres. Damietta oli ristisõdijate valduses 5. novembrist 1219 septembrini 1221.

40 11. IV 1221.

sid rohkem preestrite jutlusi. Viinud niisiis seitsme päevaga lõpule ristimise selles maakonnas, pöördusid preestrid tagasi teise maakonda, mida hüütakse Mocha, ja saades seal samuti terve nädala täis, käisid ringi mööda külasid ja ristasid iga päev umbes kolmsada või viissada mõlemast soost, kuni nad ka sel alal, viinud ristimise lõpule, hävitasid paganate usukombed³⁰. Ja liikudes sellest maakonnast edasi Vaigasse, leidsid nad teel palju külasid, kus veel polnud käinud kedagi preestrit, ning ristinud seal kõik mehed ja naised ja lapsed, tulevad, minnes ümber Võrtsjärve³¹, Vaigasse, ja et Vaiga oli juba varem ristitud, tulid nad tagasi maakonda, mida kutsutakse Jogentagania, ja külastades üksikuid külasid, mis enne olid jäänud veel ristimata, nimelt Igavere³², Wetpole³³ ja Vasula³⁴ koos paljude teistega, ristasid kõik nende mehed ja naised ja lapsed. Ja saanud seal terve nädala täis ning viinud sellel alal püha ristimise müsterialumid lõpule, pöördusid nad rõõmustades tagasi Emajõe³⁵ juurde, ja viies mõlemal pool jõge samuti vagaduse tööd ning õpetustegevust ristimatute hulgas täide, tulid nad lõpuks Otepäele tagasi ja, usaldanud istutatud ja pühast lättest kastetud viinamäe jumala hooleks, kes tahtis anda kasvamist, pöördusid tagasi Liivimaale.

(6) Vähe aega hiljem aga tuli seesama preester Theoderic jälle Järva- ja Virumaale tagasi oma ristitute juurde ja elas seal koos nendega. Ja kuulda saades võtsid taanlased ta koos tema sulasega kinni ja võttes neilt ära hobused ja kõik, mis neil oli, saatsid nad paljaksriisutuna tagasi Liivimaale. Ka saatsid vennad pärast rootslaste hukkamist Ridalasse Riia piiskopi preestri Salomoni, kelle nad võtsid lahkesti vastu, töötades alati meeeldi Riia kirikut teenida, taanlaste võimu ja ristimist aga mitte kunagi vastu võtta. Ja nad kogusid kogu oma alalt maksu, nagu neil varem alati kombeks oli, saates sellesama preestri kaudu riialastele; ja tulid taanlased, võtsid kõik ära ja saatsid ta paljaksriisutuna tagasi Liivimaale.

Ka läks Hartwic, sõjateenistuse vendade noor preester, Ugandisse ja elas seal koos oma vendadega ja ristas kõik, keda ta ristimata eest leidis. Samuti läks ka senine lätlaste preester Ugandisse ja tuli Walgatabalwesse³⁶ Pihkva pool ning ristimise sakramendi pühitsemisega kõigis nende kõige äärmistes külakestes³⁷ avas neile ristiusu ja, viinud ristimise lõpule, pöördus Liivimaale tagasi. Samal ajal viidi ristimine lõpule üle kogu Eestimaa ja ristiti palju rahvast kõigis Eestimaa maades ja kihelkondades³⁸ ja nõnda, et ühed preestrid ristasid [tuhat] ja enam, teised viis tuhat, mõned nendest kümme tuhat nende tuhandete seast ja enam. Ja kirik rõõmustas rahu vaikuse üle ja kogu rahvas kiitis issandat, kes pärast väga paljusid sõdasid pööras lõpuks paganate südamed ebajumalateenimiselt nende jumala teenimisele, kes on kiidetud igavesti.

(7) Ka selsamal ajal vallutasid kristlased Jeruusalemma maal Dumjati³⁹, Egiptuse linna, ja elasid selles ja jumala kirikul oli võit ja triumfid paganate üle kõikjal kogu maailmas, ehkki meil mitte pikka aega. Nimelt tulid kohe järgmisel aastal pärast lihavõtteid⁴⁰ saarlased suure sõjaväega ja piirasid taanlased Tallinnas sisse, võideldes nendega neliteist päeva ja süüdates palju tulesid, lootsid nad

multos accendentes, eos in hunc modum capere sperabant. Et exiverunt Dani de castro quandoque preliantes cum eis iterumque repulsi sunt ab eis post tergum in castrum. Et videntes Osilienses coggonos quatuor venientes in mari, timebant regem Dacie cum exercitu venire. Et relinquentes castrum Danorum abierunt ad naves suas et reversi sunt in Osiliam. Et miserunt Dani statim et ceperunt seniores Revelensis provincie et Harionensis nec non et Vironensis et suspenderunt omnes, quotquot fuerant cum Osiliensibus in obsidione castri sui sive in consiliis eorum malignis. Et duplicem censum vel triplicem, quam ante dare solebant, imposuerunt reliquis satisfactionesque multas ac graves acceperunt ab eis. Unde maius odium Estonos contra Danos habere ceperunt et dolosas malorum consiliorum machinationes semper querebant contra eos, si qualiter eos de finibus suis expellere valerent.

- 1 Liber Macabaeorum primus VII, 50.
- 2 Liber primus Samuelis XXV, 28.
- 3 Evangelium secundum Lucam X, 17.

XXV

1. Annus erat consecrationis antistitis Alberti XXIII,
*Et siluit paucis Lyvonum terra diebus*¹.

Abeunte itaque comite Adolpho de Dasle in Theuthoniam rediit iterum prefatus venerabilis antistes Rigensis cum aliis peregrinis, licet paucis, inter quos erat Bodo de Homborch, homo nobilis, cum aliis militibus et clericis. Et in reversione eiusdem episcopi cognoverunt Rigenses, quod tradita esset non tantum Estonia, verum etiam Lyvoniam in potestatem regis Dacie. Et conturbati sunt omnes valde simulque omnes uno ore contradixerunt, tam prelati conventum quam viri ecclesie et cives et mercatores et Lyvones et Letti, dicentes se ad honorem domini nostri Iesu Christi sueque dilecte genetricis hactenus *prelia Domini preliari*² contra paganos et non in honorem regis Dacie magisque terram ipsam se velle derelinquere, quam regi predicto deservire. Et pervenit verbum hoc ad aures archiepiscopi venerabilis Lundensis ecclesie, qui fuerat in obsidione castri Revelensis paganorum persecutionibus non modicum examinatus, et cognovit se Rigensium adiutorio quam plurimum indigere misitque nuncios episcopo Rigensi, promittens se Lyvoniam in pristinam reducere libertatem. Et abiit episcopus idem cum magistro milicie et cum viris suis ad archiepiscopum eundem in Revele et acceperunt consolationem ab eo et munera, promisitque eis omni studio suo Lyvoniam iterum in suam se velle revocare libertatem, tantum ut una pace belloque unico contra paganos ac Ruthenos Theuthonici cum Danis gauderent. In Saccula vero et Ugaunia regalia cuncta simul et secularia iura fratribus milicie dederunt et episcopo spiritualia commiserunt, et *reversi sunt gaudentes*³ in Lyvoniam.

2. Post quorum reversionem venit miles quidam Godescalcus, regis Dacie nuncius, missus a rege preoccupare civitatis ipsius advocaciam ad manum regis. Et contradixerunt omnes ei, qui erant per universam Lyvoniam, tam Lyvones et Letti, quam Theuthonici in tantum, ut etiam mercatores sibi gubernatorem navis sue tam de Gotlandia in Lyvoniam veniendo, quam de Lyvoniam in Gotlandiam redeundo denegarent. Et recessit ipse confusus a Lyvoniam venitque in mare mag-

1 Esineb ajalooallikais 1180–1224, tähtsast Dasselite saksi krahvisoost. Oli Kölni peapiiskopi, keiser Friedrich Barbarossa kantsleri Rainald von Dasseli nõbu. Dassel on praegu linn Saksa Föderatiivse Vabariigi Alam-Saksi liidumaal.

2 Ühe mõjuka Ostfaleeni aadlisoo liige. Homburg (Bad Homburg vor der Höhe) on linn Saksa Föderatiivse Vabariigi Hessen liidumaal.

3 S. o. vasallid.

4 Tekstis «Revele».

neid sel viisil ära võtta. Ja taanlased väljusid mõnikord linnusest, võideldes nendega, ja löödi nende poolt jälle linnusesse tagasi. Ja saarlased, nähes nelja koget merel tulevat, kartsid Taani kuningat sõjaväega tulema. Ja jättes taanlaste linnuse sinnapaika, läksid nad ära oma laevadele ja pöördusid tagasi Saaremaale. Ja taanlased saatsid otsekohe ja võtsid kinni Revala ja Harju kui ka Viru maakonna vanemad ja poosid kõik üles, kes aga iganes olid saarlastega kaasas olnud nende linnuse piiramisel või nende õelates sepitsustes. Ja ülejäänutel panid nad maksu peale kahe- või kolmekordse, kui ennem oli tavaks anda, ja võtsid neilt rohkeid ja raskeid hüvitusi. Seetõttu hakkasid eestlased taanlaste peale suuremat viha kandma ja haudusid nende vastu alati õelate salanõude kavalaid sepitsusi, et kuidas suudaks neid oma piiridest välja lüüa.

XXV

(1) Piiskopil Albertil pühitsusaasta on kakskümmend kolmas,

Ja vähe päevi sai rahu liivlaste maale.

Kui siis Dasseli krahv Adolf¹ oli lahkunud Saksamaale, tuli ülalnimetatud auväärne Riia ülemkarjane jälle tagasi ühes teiste ristisõdijatega, kuigi vähestega, kelle seas oli suursugune mees Bodo Homburgist² koos teiste rüütlite ja vaimulikega. Ja sellesinase piiskopi tagasijõudmisel said riialased teada, et mitte ainult Eestimaa, vaid ka Liivimaa on üle antud Taani kuninga võimu alla. Ja nad kõik hämmeldusid kõvasti ja kõik koos ühest suust kõnelesid vastu, nii kloostrite prelaadid kui kiriku mehed³ ja kodanikud ja kaupmehed ja liivlased ja lätlased, öeldes, et nad on seniajani meie issanda Jeesuse Kristuse ja ta armastatud ema auks paganate vastu issanda võitlusi võidelnud ja mitte Taani kuninga auks, ja et nad pigemini tahavad sellelt maalt lahkuda kui ülalnimetatud kuningat teenida. Ja see sõna jõudis Lundi kiriku auväärse peapiiskopi kõrvu, kes Tallinna linnuse piiramisel paganate kallaletungide läbi polnud mitte vähe katsumise osaliseks saanud, ja ta tundis, et ta väga vajab riialaste abi, ja ta läkitas saadikud Riia piiskopi juurde, lubades taastada Liivimaale endise vabaduse. Ja seesama piiskop koos sõjateenistuse meistriga ja oma meestega läks sellesama peapiiskopi juurde Tallinna⁴ ja nad said temalt lohutust ja kingitusi ja ta lubas neile tahta kogu oma agarusega Liivimaale jälle taastada ta vabadus, ainult et sakslased tunneksid taanlastega koos rõõmu ühest rahust ja ühisest sõjast paganate ja venelaste vastu. Sakalas ja Ugandis aga andsid nad kõik kuninglikud kui ka ilmalikud õigused sõjateenistuse vendadele ja usaldasid piiskopile vaimulikud õigused, ja nad pöördusid rõõmustades tagasi Liivimaale.

(2) Pärast nende tagasitulekut tuli keegi rüütel Godescalc, Taani kuninga saadik, kes oli saadetud kuninga poolt võtma kuninga kätte selle linna foogti ametit. Ja temale hakkasid vastu kõik, kes olid üle kogu Liivimaa, nii liivlased ja lätlased kui sakslased, sedavõrd, et isegi kaupmehed keelasid talle tüürimeest ta laeva jaoks niihästi Ojamaalt Liivimaale tulemiseks kui ka Liivimaalt Ojamaale tagasiminemiseks. Ja ta lahkus hämmelduses Liivimaalt ja tuli

num et spatiosum⁴ et ibat sine rectore navis et proiectus est a vento contrario. Et quia fortassis contra voluntatem ipsius, qui [ventis imperat]⁵, venerat in Lyvoniam, ideo non immerito venti contra eum insurrexerunt et sol iusticie non illuxit⁶ ei, eo quod Mariam matrem eius offenderat, que maris dicitur stella⁷, quapropter et ipsa certam ipsi viam⁸ non ostendit. Taliter idem miles expulsus a Lyvoniam rediit in Daciam, abrenunciens deinceps in terra beate Virginis regalem advocaciam. Sic, sic maris stella⁹ suam semper custodit Lyvoniam; sic, sic mundi domina¹⁰ terrarumque omnium imperatrix specialem suam terram semper defendit; sic, sic regina celi¹¹ terrenis regibus imperat. Nonne imperat, quando reges multos contra Lyvoniam pugnantes exacerbat¹²? Nonne exacerbat, quando regem magnum Woldemarum de Plosceke venientem in Lyvoniam cum exercitu subitanea morte percussit? Numquid non regem magnum Nogardie, qui Lyvoniam prima vice despoliavit, regno suo statim privavit, ut a civibus suis turpiter expelleretur? Et alium regem Nogardie, qui secunda vice Lyvoniam depredavit, per Tataros occidit? Numquid non regem Wissewaldum de Gercike, qui Rigenses spoliavit, igne et gladio satis humiliavit? Numquid non rex Viesceka, qui viros episcopi in Kukenois quondam mortificaverat, crudeli morte¹³ postmodum, sicut infra dicitur, in Tharbete interiit? Suecos eciam, numquid audebo dicere, qui Rotalienses provincias beate Virginis vexillo subiugatas intraverunt, numquid non ipsi ab Osiliensibus interfecti sunt? Numquid non eciam regem Danorum, si dicere fas est, qui Lyvoniam dominio suo turbare voluit, longa et mirabili per manum paucorum captivitate turbavit? Numquid non Suellegaten nec non et alios quam plures Letonum principes ac seniores per servos suos Lyvonenses interfecit? Nonne Ako, Lyvonum in Holme quondam perfidorum princeps, cum aliis quam plurimis a Rigensibus interfectus cecidit? Nonne Russinus, Lettorum senior, in castro Dabrelis occubuit? Nonne omnes seniores Thoredenses, qui perfidi dicebantur, tempore pestilencie ceciderunt et mortui sunt? Numquid non omnes seniores Osilie nec non et Rotalensium provinciarum apud Thoreidam a Rigensibus interfecti ceciderunt? Numquid non Lembitus, Vytamas cum aliis senioribus suis perfidis in Saccala a Rigensibus interfecti ceciderunt? Et quicumque tunc superfuerunt et postmodum in perfidia sua duraverunt, numquid non omnes interierunt? Ecce Dei mater, quam mitis¹⁴ circa suos, qui fideliter ei deserviunt in Lyvoniam, qualiter ipsa semper defendit eos a cunctis inimicis suis, quamque crudelis circa illos, qui terram ipsius invadere sive qui fidem et honorem filii sui in terra ipsa conantur impedire! Ecce quot et quantos reges ipsa exacerbat¹⁵! Ecce quot perfidorum et paganorum principes ac seniores de terra delevit, quoties victoriam suis de inimicis concessit! Semper enim hactenus vexillum suum in Lyvoniam et preeundo et subsequendo defendit ac de inimicis triumphare fecit¹⁶. Et quis unquam regum aut paganorum sive Danorum sive quarumcunque gentium contra Lyvoniam pugnavit et non interiit? Animadvertite et videte¹⁷, principes Ruthenorum sive paganorum sive Danorum sive quarumcunque gentium seniores, ipsam tam mitem matrem misericordie¹⁸ timete, ipsam Dei matrem adorate¹⁹, ipsam tam crudelem vindicatricem de inimicis suis placatam vobis reddite, terram ipsius deinceps impugnare nolite, ut

4 Liber Psalmorum CIV, 25.

5 Evangelium secundum Mattheum VIII, 26; Evangelium secundum Lucam VIII, 25.

6 Prophetia Malachiae IV, 2 (võetud kroonikasse breviaari või missaali kaudu).

7 Breviaar (hümn «Ave maris stella»).

8 Hümn «Congregavit Deus aquas».

9 Vt. vilde 7.

10 Missaal, breviaar.

11 Missaal, breviaar.

12 Liber Machabaeorum primus III, 7.

13 Martüroloogium (21. IV).

14 Vt. vilde 7.

15 Vt. vilde 12.

16 Breviaar.

17 Liber Regum tertius XX, 7.

18 Breviaar.

19 Breviaar.

5 Aprillil 1216 (XIX, 10).

6 See oli Vsevolod Mstislavits (Borissovitš), kelle äraajamisest (6729. või 6730., s. o. 1221. või 1222. a.) teatavad ka leetopissid. Laastamise all on mõeldud 1218. aasta sõjakäiku (vt. XXII, 2–6).

7 Teise rüüstamise all on mõeldud 1221. aasta sõjakäiku (XXV, 3), mida juhtis Vladimir – Suzdali suurvürst Georgi Vsevolodovitš, kes polnud tegelikult Novgorodi vürst, kelleks Vsevolod Mstislavits (1219–1221) järel oli hoopis Georgi Vsevolodovitši alaealine poeg Vsevolod (leetopissi järgi vürst 6730. a., s. o. 1222. a.). Svjatoslav langes Kalka lahingus (vt. ka XXV, 3). Isegi 1218. ja 1221. aasta sõjakäike juhtinud vürstide isiku suhtes on eriarvamisi (E. Bonnelli meelest oli 1218. a. juhiks Svjatoslav ja hoopis 1221. a. Vsevolod). Vt. ka pt. XXVI, komm. 2.

8 XIII, 4; XVIII, 4, 9.

9 XI, 9; XXVIII, 6.

10 XXIV, 3.

11 Vt. XXVIII, 1. Kuningas Valdemar oli Schwerini krahvi Heinrichi vangis 7. V 1223 – 24. XII 1225 Dannenbergi linnuses Elbe ääres.

12 IX, 4.

13 X, 8.

14 XVI, 4.

15 XV, 7.

16 XV, 3.

17 XXI, 3. J. Luiga lähtus tõsiasjast, et Vytamas't nimetatakse ainult selles kohas, mitte aga lahingu kirjelduses endas, ja avaldas arvamist, et tegemist on lihtsalt Lembitu lisanimega, mida ta tõlgitses «Võidumees», analoogiliselt Taani kuninga Valdemar II lisanimega «Sejr» (Võitja). J. Luiga osutas sellele, et koma «Lembitus» ja «Vytamas» vahel peaks olema hilisem lisanime, ning ainsuse kolmanda isiku asesõnale «suus» (tema oma). See tõestatav, et tegemist on ainult ühe, mitte kahe isikuga, nimelt vanem Lembituga. Ometi on Henriku enda tekstis muulgi «suus» kasutatud tähenduses «nende oma» (näiteks XXI, 7: «... et erant ex eis fere mille de melioribus suis...»). Tõenäoliselt kujutab Vytamas endast siiski üht Sakala vanemaist, keda on kroonikas ainult siinkohal nimetatud.

suurele ning avarale merele ja läks ilma laevajuhita ja vastutuul paiskas teda. Ja et ta küll vastu selle tahtmist, kes tuuli käsutab, oli Liivimaale tulnud, siis ei tõusnud tuuled mitte ärateenimata tema vastu ja õigluse päike ei paistnud talle, sest ta oli solvanud tema ema Maarjat, keda nimetatakse mere täheks, seepärast ta ka ei näidanud talle kindlat teed. Sel kombel Liivimaalt välja aetuna läks see rüütel tagasi Taanisse, loobudes edaspidiseks kuningliku foogti ametist õndsas neitsi maal. Nõnda, nõnda valvab mere täht alati oma Liivimaad; nõnda, nõnda kaitseb maailma valitsejanna ja kõigi maade käskijanna alati omaenese maad; nõnda, nõnda käsutab taeva kuninganna maapealseid kuninga. Kas ta ei käsuta, kui ta on nuhelnud paljusid Liivimaa vastu võitlevaid kuninga? Kas ta ei nuhelnud, kui ta lõi äkilise surmaga Polotski suurvürst Woldemari, kes oli sõjaväega tulemas Liivimaale? Ja kas ta ei võtnud Novgorodi suurvürstilt, kes Liivimaa esimest korda ära laastas, sedamaid ära tema kuningriigi, nii et ta oma kodanikud ta häbitaval viisil välja ajasid? Ja kas ta ei tapnud tatarlaste käe läbi teise Novgorodi kuninga, kes teist korda Liivimaad rüüstas? Kas ta küllalt ei alandanud tule ja mõõgaga kuninga Wissevaldi Jersikast, kes laastas riialasi? Kas ei hukkunud julma surma läbi hiljem, nagu allpool kõneldakse, Tartu kuninga Viesceka, kes kunagi oli Koknesses piiskopi mehed surmanud? Rootslased ka, kas ma sõندان öelda, kes tungisid õndsas neitsi lipu alla heidetud Ridala kihelkondadesse, kas ei tapnud neid saarlased? Kas ei seganud ta ka Taani kuningat, kui on lubatud ütelda, kes tahtis Liivimaad segada oma võimuga, pika ja kummalise vangipõlvega väheste käe läbi? Kas ta ei tapnud Suellegatet kui ka teisi õige paljusid leedulaste pealikuid ja vanemaid oma sulaste liivimaalaste läbi? Kas mitte Ako, kunagi äraandlike Holmi liivlaste pealik, ei langenud koos õige paljude teistega riialaste tapetuna? Kas mitte Russin, lätlaste vanem, ei saanud otsa Dabreli linnuses? Kas ei varisenud ega surnud katku ajal kõik Turaida vanemad, keda öeldi truudusetuiks? Kas ei langenud kõik Saaremaa kui ka Ridala kihelkondade vanemad Turaida all riialaste tapetuna? Kas ei langenud riialaste tapetuina Lembit, Vytamas koos teiste oma truuduseta vanematega Sakalas? Ja kes iganes siis veel alles jäid ja pärastpoole oma truudusetuses kanged püsisid, kas ei hukkunud nad kõik? Ennäe jumala ema, kui leebe omade vastu, kes teda ustavalt teenivad Liivimaal, kuidas ta neid alati kaitseb kõigi nende vaenlaste eest, ja kui halastamatu nende vastu, kes püüavad tungida tema maale või takistusi teha tema poja usule ja aule sellel maal! Ennäe, kui palju ja kui suuri kuninga on ta karistanud! Ennäe, kui palju truudusetute ja paganate pealikuid ja vanemaid on ta maa pealt hävitanud, kui mitu korda andnud võidu omadele vaenlaste üle! Sest alati on ta senini oma lippu Liivimaal kaitsnud, nii ees käies kui järel tulles, ja lasknud võidutseda vaenlaste üle. Ja kes paganate või taanlaste või mistahes rahvaste kuningaist on iganes võidelnud Liivimaa vastu ega pole hukkunud? Pange tähele ja vaadake, te venelaste või paganate või taanlaste vürstid või mistahes rahvaste vanemad, kartke seda nii leebet halastuse ema, kummardage seda jumala ema, taotlege endale uuesti selle oma vaenlastele nii julma kättemaksja heasoovlikkust, ärge edaspidi tahtke kallale tungida tema maale, et oleks teile emaks see, kes on seni alati olnud oma

ipsa sit vobis mater, que fuit hactenus semper inimica suis inimicis et affligentes suos in Lyvoniam magis ipsa semper afflixit²⁰. Attendite etiam et videte²¹, qui tenetis dominium et advocacias in terra ipsius, ne pauperes nimium opprimatis²², pauperes dico Lyvones et Lettos sive quoscunque neophytos, beate Virginis servos, qui nomen Christi filii sui deportaverunt hactenus ad alias gentes²³ et adhuc portabunt nobiscum. Crudelem quorundam mortem²⁴, qui subditis suis graves fuerunt, ante mentis oculos revocate, alta consideratione pertimescite²⁵. Non enim beata Virgo censu magno, quem dare solent neophyti, delectatur, non pecunia diversis exactionibus ipsis ablata placatur, neque iugum grave, sed quod sit portabile magis atque suave, vult eis imponi²⁶, cuius filius dicit: Iugum meum suave est et onus meum leve²⁷; qui simpliciter hoc exigit ab eis, ut credant in nomine eius et cognoscant eum cum patre Deum verum esse et unum²⁸ et credentes vitam habeant in nomine eius²⁹, qui est benedictus in secula seculorum. Amen³⁰.

3. Convenerunt etiam eodem tempore cives Rigenses cum mercatoribus et cum Lyvonibus et Lettis apud Thoreidam, coniurantes et conspirantes tam contra regem Dacie, quam contra cunctos sibi adversantes. Et miserunt fratres milicie servos suos et ceperunt quosdam ex senioribus Lyvonum et in Sygewalde proiecerunt eos in vincula, unde dissipatum est consilium³¹ aliorum. Et remiserunt Rutheni rescriptum pacis de Plescekowe, que facta fuit apud Odempe, et sequebantur cum exercitu magno, et preerat exercitui rex Nogardie, qui statim anno sequenti a Tataris occisus est. Et erant in exercitu illo plus quam duodecim milia Ruthenorum, qui venerant tam de Nogardia, quam de aliis civitatibus Ruscie contra christianos, qui erant in Lyvoniam. Et venerunt in terram Lettorum et sederunt expectantes Letones ebdomadis duabus, vastantes ea, que in vicino erant. Post hoc appropinquaverunt ad Wendam. Quibus occurrerunt fratres milicie cum Wendis suis ad portam, et non valentes resistere multitudini domos et villam incenderunt et declinaverunt ad castrum suum. Rutheni vero relinquentes castrum transierunt Coiwam et venerunt in Thoreidam et depredaverunt totam terram, incendentes villas omnes et ecclesias et annonam, que iam collecta erat in campis, et homines capientes et interficientes fecerunt mala multa in terra. Letones vero venientes eadem via prope Wendam sequebantur Ruthenos et transeuntes Coiwam venerunt ad eos et, que minus mala fecerunt Rutheni, Litovini suppleverunt. Et exivit de Riga magister fratrum milicie cum suis et Bodo miles cum quibusdam peregrinis, et alii pauci sequebantur propter discordiam, que fuerat in terra. Et abiit magister cum suis et cum aliis se sequentibus ad Coiwam et prohibebat litus Ruthenis, ne transirent in partes suas. Et transeuntes flumen quidam ex Lyvonibus turbam unam Letonum cum captivis et spoliis de Coiwemunde venientem persequiebantur et occiderunt ex eis fere viginti, et alii evaserunt per fugam ad Ruthenos. Et aliam turbam Ruthenorum invenerunt in villa Cogelse, similiter ex eis septem interfecerunt, et alii fugientes ad suos redierunt, et alii in silvis latitantes evaserunt. Et dixerunt Rutheni: „Non est bonum nos hic esse³², quia Lyvones et Theuthonici circa nos undique congregantur.“ Et surgentes media nocte³³ ceperunt exire de terra et sequenti nocte in Ykewalda manentes, provinciam in circuitu

20 Liber Exodus XXIII, 22 (võetud kroonikasse brevilaari kaudu).

21 Threni I, 12 (võetud kroonikasse brevilaari kaudu).

22 Isaias X, 2.

23 Actus Apostolorum IX, 15.

24 Martirológium (21. IV).

25 Brevilaar,

26 Evangelium secundum Matthaeum XXIII, 4.

27 Sealsamas XI, 30.

28 Evangelium secundum Joannem XVII, 3; Epistola prima Joannis V, 20.

29 Evangelium secundum Joannem XX, 31; Epistola prima Joannis V, 13.

30 Epistola Pauli ad Romanos I, 25; Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 31.

31 Liber Job V, 13; Nehemia IV, 15; Liber Psalmorum XXXIII, 10.

32 Evangelium secundum Matthaeum XVII, 4.

33 Liber Psalmorum CXIX, 62.

- 18 On osutatud, et see riialaste ja kaupmeeste vandenõu oli suunatud niihästi ordu kui ka piiskopi vastu.
- 19 Vt. XX, 8; XXI, 1; pt. XXV, komm. 7.
- 20 Ladinakeelses tekstis «Lito-wini», erinevalt tavalisest nimetusest «Letones». Esimene nimekuju on ilmselt venepärane.
- 21 Koiva jõgi oli orduala piir.
- 22 Kroonika tekstis «Cogelse» küla, liivlaste küla Koiva ääres, Krimuldast allavoolu, hilisemal ajal arvatavasti läti keeli Koltcenu muiža, saksa keeli Koltzen.
- 23 Kroonika tekstis «Ykewalde» küla (veel 1350. a. «Ickewalde»), liivi küla Ikulda järve ääres Lielstraupes, hilisemal ajal läti keeli Šnoresmuiža, saksa keeli Schnorrenhof.
- 24 Provincia.

vaenlaste vaenlane ja on neid, kes kiusavad taga tema omi Liivimaal, ise alati veel enam taga kiusanud. Pidage silmas ja vaadake ka teie, kelle käes on võim ja foogtiametid tema maal, et te vaeseid liiga ei rõhuks, ma nimetan vaeseid liivlasi ja lätlasi või keda tahes vastristituid, õndsas neitsi sulaseid, kes senini on ta poja Kristuse nime kandnud teiste paganahõimude juurde ja kannavad edaspidigi koos meiega. Kutsuge oma vaimusilma ette nende mõningate julm surm, kes olid oma alamatele karmid, kohkuge sügavalt järele mõeldes. Sest õnnis neitsi ei tunne head meelt suurest maksust, mida vastristituid tavatsevad tasuda, ei lepita teda raha, mis on neilt mitmesuguste andamite näol ära võetud, ega taha ta, et neile pandaks raske ike, vaid mis oleks pigemini talutav ja meelepärane, ta poeg ütleb: «Minu ike on hea ja minu koorem kebja»; kes nõuab neilt lihtsalt seda, et nad usuksid tema nime sisse ja ära tunneksid, et tema koos isaga on tõeline jumal ja ainus ja et neil uskudes oleks elu tema nimel, kes on kiidetud igavesest ajast igavesti. Aamen.

(3) Samal ajal kogunesid ka Riia kodanikud koos kaupmeestega ning koos liivlaste ja lätlastega Turaida juurde, sidudes end vandega ja pidades salanõu niihästi Taani kuninga kui ka kõigi oma vastaste vastu¹⁸. Ja sõjateenistuse vennad saatsid oma sulased ja võtsid mõned liivlaste vanemad kinni ja heitsid nad Siguldas ahelaisse; sellest varises teiste nõu. Ja venelased saatsid Pihkvast tagasi rahukirja, mis oli Otepää all tehtud, ja tulid seejärel suure sõjaväega ja sõjaväe eesotsas oli Novgorodi kuningas, kelle kohe järgmisel aastal tatarlased tapsid¹⁹. Ja selles sõjaväes oli enam kui kaksteist tuhat venelast, kes olid tulnud niihästi Novgorodist kui ka teistest Venemaa linnadest kristlaste vastu, kes olid Liivimaal. Ja nad tulid lätlaste maale ja olid seal leedulasi oodates kaks nädalat paigal, laastates seda, mis naabruses oli. Seejärel lähenesid nad Võnnule. Nendele astusid sõjateenistuse vennad oma võndlastega värava juures vastu ja suutmata hulgale vastu panna, süütasid nad majad ja küla põlema ja taandusid oma linnusesse. Venelased aga, jättes linnuse sinnapaika, läksid üle Koiva ja tulid Turaidasse ja rüüstasid kogu maa, põletades kõik külad ja kirikud ja vilja, mis juba kokku panduna oli põldudel, ja võttes inimesi kinni ja tappes, tegid maal palju kurja. Leedulased aga, tulles sama teed Võnnu lähedal, järgnesid venelastele ja, minnes üle Koiva, tulid nende juurde ja, kus venelased tegid vähem kurja, tegid leedulased²⁰ selle tasa. Ja Riias tuli välja sõjateenistuse vendade meister omadega ja rüütel Bodo mõningate ristisõdijatega ja teisi tuli järel väheseid lahkeli tõttu, mis oli maal. Ja meister koos omadega ja teistega, kes tulid tema järel, läks Koiva äärde ja tõkestas venelastele kalda, et nad ei tuleks üle tema alale²¹. Ja mõned liivlased, minnes üle jõe, ajasid taga ühte Koiva suudmest vangide ja saagiga tulevat leedulaste salka ja tapsid nendest ligi kakskümmend, teised aga pääsesid põgenema venelaste juurde. Ja teise, venelaste salga tabasid nad Koltcenu²² külas, tapsid samuti nendest seitse, ja ühed pöördusid põgenedes omade juurde tagasi ja teised pääsesid, peites end metsadesse. Ja venelased ütlesid: «Siin ei ole meil hea olla, sest liivlased ja sakslased kogunevad kõikjalt meie ümber.» Ja tõustes keskööl, hakkasid nad maalt ära minema ja jäädes järgmisel ööl Šnoresmuižasse²³, panid nad paljaks rüüstates ümberkaudse maakonna²⁴ põlema. Ka kolmandal ööl tegid

despoliantes incenderunt. Tertia quoque nocte apud Ymeram similia mala faciebant et festinantes in Ugauniam quatuor diebus terram illam similiter vastaverunt et redierunt in Rusciam. Letones vero non audentes separari a Ruthenis propter timorem Theuthonicorum, abierunt cum eis in Plescekowe et manserunt cum eis per totum mensem, ut postea securi redirent in terram suam³⁴.

4. Fratres vero milicie cum aliis, qui secuti fuerant ad Ymeram, cogitantes occurrere Letonibus apud Dunam redierunt et ponentes eis insidias, cum familia episcopi de Kukenois expectaverunt eos tribus ebdomadis; sed fratres milicie tedio affecti redierunt in Rigam. Theodericus vero, miles de Kukenois, cum aliis militibus et servis episcopi cum paucis Lettis abierunt versus Plescekowe itinere, diebus septem querentes eosdem, et invenerunt tandem vestigia eorum et statim festinant ad eos. Et cum essent quindecim tantum ex Theuthonicis, Lettorum vero plures, ut essent per omnia uno minus quam nonaginta, paganorum vero sexcenti, multitudinem eorum formidantes quidem, sed *spem totam ponebant in Domino*³⁵ et audacter ad eos accedunt. Letones quoque videntes eos ad se venientes ordinant exercitum suum ex adverso et ducentos ex melioribus equitibus suis seorsim statuantes, ut ipsi persequantur Theuthonicos fugientes, ceteri omnes in magna turba veniunt obviam Theuthonicis. Et non poterant Theuthonici propter paucitatem suorum pugnare cum eis, sed pugnavit ille, qui quondam fecit, ut unus persequeretur mille et duo fugarent decem milia³⁶. In quo confidentes³⁷ elevato vexillo appropinquant ad eos et committentes prelium ceciderunt primo tam ex illis quam ex istis et, cum esset via stricta propter silvam adiacentem, Theuthonici primo venerunt ad prelium, et Letti omnes subsequebantur clamantes, sicut edocti fuerant, lingua Theuthonicorum, ut caperent, raperent, interficerent. Quo clamore nimis territi Letones et putantes multos sequi Theuthonicos conversi sunt in fugam, et cecidit fortissimus eorum et ex aliis fere centum, et ceteri proiectis armis fugerunt³⁸ per silvas. Et collegerunt Theuthonici omnia spolia eorum, et que secum ferre non poterant, igne combusserunt, et ex equis illorum comprehendentes circiter quadringentos secum deduxerunt, illum collaudantes, qui pro eis pugnavit³⁹. Ex Theuthonicis autem tres ibidem sunt interfecti, quorum anime cum Christo requiescant in pace. Amen. Letones, qui evaserant per silvas, cum esset iam tempore hyemali, pre difficultate transitus Dune aut submersi sunt in Duna aut se ipsos in silvis suspenderunt, ne redirent in terram suam⁴⁰, eo quod terram beate Virginis despoliaverant, cuius filius vindictam retribuit⁴¹; cui sit laus per secula⁴².

5. Mercatores quoque Rigenses ibant cum mercationibus suis in Rotalam, et venerunt Dani et ceperunt eos, dicentes terram regis esse, et ligaverunt eos et deduxerunt eos secum in Revelis. Et misit episcopus Rigensis et magister milicie rogantes, ut remitterent eos; et noluerunt. Post hoc nunciatum est Danis, quod venirent Rigenses cum exercitu; et statim remiserunt eos. Et non iverunt Rigenses in Estoniam, sed cum Lyvonibus et Lettis iverunt in Ugauniam et convocantes ad se Saccalanenses et Ugaunenses abierunt in Rusciam ad inimicos suos, qui Lyvoniam spoliaverant. Et relinquentes post tergum Plescekowe regnum Nogardiense intraverunt et totam terram in circuitu despoliaverunt, incendentes domos et villas, et populum

34 Liber Regum quartus III, 27.

35 Liber Psalmorum LXXIII, 28; LXXVIII, 7.

36 Liber Deuteronomii XXXII, 30.

37 Liber Psalmorum XI, 1.

38 Liber primus Samuelis XVII, 51.

39 Liber Exodus XIV, 25; Liber Judith V, 16.

40 Vt. vide 34.

41 Liber Deuteronomii XXXII, 43.

42 Breviaar.

nad Ümera ääres samasugust kurja ja tõtates Ugandisse, rüüstasid neli päeva samal viisil seda maad ja läksid tagasi Venemaale. Leedulased aga, julgemata venelastest lahku lüüa hirmu tõttu sakslaste ees, läksid koos nendega ära Pihkvasse ja jäid nende juurde terveks kuuks, et siis ohutult tagasi minna oma maale.

(4) Sõjateenistuse vennad aga koos teistega, kes olid järgnenud Ümera äärde, mõeldes leedulastele vastu minna, läksid Väina äärde tagasi ja, pannes neile varitsuse, ootasid neid koos piiskopi perega Koknesest kolm nädalat; kuid sõjateenistuse vennad tüdisid ja läksid Riiga tagasi. Theoderic aga, rüütel Koknesest, koos teiste rüütlitega ja piiskopi sulastega läks koos väheste lätlastega teed Pihkva poole, otsides neid seitse päeva, ja nad leidsid lõpuks nende jäljed ja tõttavad kohe nende juurde. Ja et sakslasi oli ainult viisteist, lätlasti aga rohkem, nii et kõik kokku oli neid üks vähem kui üheksakümmend, paganaid aga kuussada, kartes küll nende hulka, kuid panid kogu lootuse issandale ja lähevad julgesti nende vastu. Leedulased ka, nähes neid endale peale tulema, seavad oma sõjaväe vastupanuks ja pannes kakssada oma paremaid ratsanikke eraldi, et need ajaksid taga põgenevaid sakslasi, tulevad kõik muud suure jõuguna sakslastele vastu. Ja oma vähesuse tõttu ei suutnud sakslased nendega võidelda, vaid võitles see, kes kunagi tegi, et üks ajab tuhat taga ja kaks kihutavad taga kümme tuhat. Temale lootes lähenevad nad neile kõrgeletõstetud lipuga ja alustades lahingut, langes esiti nii nende kui ka nende hulgast, ja et tee oli kitsas ääresoleva metsa tõttu, tulid sakslased esmalt lahingusse ja kõik lätlaste tulid nende järel, karjudes, nagu nad olid välja õpetatud, sakslaste keeles, et nad võtaksid kinni, kisuksid maha, lööksid maha. Sellest kisast kokkusid leedulased väga ja arvates palju sakslasi järgnevat, pöördusid põgenema ja langes nende kõige vapram ja teistest ligi²⁵ sada ja ülejäänud, visanud sõjariistad ära, põgenesid mööda metsi. Ja sakslased korjasid kogu nende saagi kokku, ja mida nad endaga kaasa ei suutnud viia, põletasid tulega ära ja nende hobustest, püüdes kinni, umbes nelisada viisid ära endaga kaasa, kiites seda, kes nende eest võitles. Sakslastest aga tapeti seal kolm, kelle hinged koos Kristusega puhaku rahus. Aamen. Leedulased, kes olid pääsenud metsadesse, kuna oli juba talvine aeg, kas uppusid Väinast ülemineku raskuse tõttu Väinasse või poosid end metsades üles, et nad tagasi ei läheks oma maale, sest nad olid rüüstanud õndsas neitsi maad, kelle poeg maksis kätte; olgu tal kiitus läbi aastasadade.

(5) Ka Riia kaupmehed läksid oma kaupadega Ridalasse, ja tulid taanlased ja võtsid nad kinni, öeldes maa olevat kuninga oma, ja sidusid nad ja viisid nad endaga kaasa Tallinna. Ja saatis Riia piiskop ja sõjateenistuse meister paludes, et nad laseksid nad vabaks; ja nad ei tahtnud. Pärast seda teatati taanlastele, et riialased tulevad sõjaväega; ja nad lasksid nad sedamaid vabaks. Ja riialased ei läinud Eestimaa, vaid läksid koos liivlaste ja lätlastega Ugandisse ja, kutsunud enda juurde kokku sakalasi ja ugalasi, läksid Venemaale oma vaenlaste juurde, kes olid Liivimaad rüüstanud. Ja jätnud seljataha Pihkva, tungisid nad Novgorodi kuningriiki ja rüüstasid kogu maa ümbruskonnas, süüdates majad ja külad ja viisid palju

multum captivum duxerunt et alios interfecerunt. Et pervenerunt Letti ad ecclesiam, que fuerat non longe a civitate Nogardia, tollentes icones, campanas, thuribula et similia, et cum spoliis multis redierunt ad exercitum. Et facta *vindicta de inimicis*⁴³ *reversus est universus exercitus gaudens sine lesione alicuius, unusquisque in domum suam*⁴⁴, et *cessavit opprobrium*⁴⁵ Ruthenorum adversus Lyvonensem ecclesiam. Letti quoque et Saccalanenses et Ugaunenses continue Rusciam intrantes, multos ibidem interfecerunt et multos promiscui sexus captivos duxerunt et spolia multa tulerunt. Similiter et Letti de Kukenois ac Theuthonici Rusciam intrantes omni tempore predam multam et captivos multos reduxerunt.

Erant eodem tempore fratres milicie cum servis suis in omnibus castris tam Ugaunie quam Saccale, procurantes advocacias et congregantes tributa et episcopo suam partem conservantes. Et edificaverunt castra omnia et firmissime muniverunt et cisternas infra fodientes armis et balistis repleverunt et propter timorem Ruthenorum Estonas in castra compellentes simul cum eis commanserunt.

6. Ugaunenses autem circa mediam hyemem cum exercitu ibant in profunditate magna nivis et pretereuntes Vironiam et transeuntes Narvam terram vicinam spoliaverunt et captivos et spolia retulerunt. Quibus revertentibus Saccalanenses abierunt eadem via et transeuntes Narvam processerunt via remotissima in terram, que Ingaria vocatur, que est de regno Nogardie. Et invenerunt terram illam repletam hominibus et nullis rumoribus premunitam et *percusserunt Ingaros illos plaga magna nimis*⁴⁶, interficientes viros et populum multum et plures promiscui sexus capientes et oves et boves et pecora multa mactaverunt, que secum abducere non potuerunt, et reversi sunt cum preda magna, et repleta est Estonia et Lyvoniam de captivis Ruthenorum, et pro malis omnibus, que Rutheni Lyvonibus intulerunt, iam duplicia vel triplicia eodem anno receperunt.

XXVI

1. Bisdecimus quartus iam presulis affuit annus,
Et nondum terra tranquilla pace *quievit*¹.

Eodem anno fuerunt Tataři in terra Valvorum paganorum, qui Parthi a quibusdam dicuntur, qui panem non comedunt, sed carnibus crudis pecorum suorum vescuntur. Et pugnaverunt Tataři cum eis et debellaverunt eos et *percusserunt omnes in ore gladii*², et alii fugerunt ad Ruthenos, petentes auxilium ab eis. Et pervenit verbum per universam Rusciam, ut pugnarent cum Tatařis, et exiverunt reges de tota Ruscia contra Tatařos et non valuerunt pugnare cum eis et fugerunt coram eis. Et cecidit rex magnus Misteslawe de Kywa cum quadraginta milibus virorum, qui astabant ei. Sed et alter, rex Galacie, Misteslawe, per fugam evasit. Et de regibus aliis ceciderunt in eodem bello circiter quinquaginta. Et persecuti sunt eos sex diebus et interfecerunt ex eis plures quam centum milia virorum, quorum numerum Deus solus novit, et ceteri fugerunt. Et misit rex de Smalenceka et rex de Plosceke et quidam alii reges de Ruscia

43 Jeremias XLVI, 10.

44 Liber Regum tertius XXII, 17; Liber Judith XVI, 25; Evangelium secundum Joannem VII, 53.

45 Liber Machabaeorum primus IV, 58.

46 Liber Numeri XI, 33; Liber Judicum XI, 33; Liber Regum tertius XX, 21.

1 Liber Josue XI, 23.

2 Liber Judicum XVIII, 27.

¹ Ladinakeelses tekstis tähistab polovetse ehk kumaane saksa sõna «Valvi». Tänapäeva saksa keeles on vastav tüvi säilunud sõnas «falh» (kakkjas), hobuse karva nimetusena «vöik». «Vöik» tähendab mulde ka vene sõna «polovoi», millest on tuletatud etonüüm «polovets».

² Henrik dateerib siin mainitud Kalka lahingu 1222. aastasse (märts 1222 – veebruar 1223) erinevalt Vene leetopisside põhjal (kus dateering kõigub 6731–6734, s. o. 1223–1226) üldiselt aktsepteeritud dateeringust (1223). Lahingu palgutamine peatüki algusesse dateerib selle kevadesse (umbes aprillist juunini), mis sobib leetopissi kirjeldusega. On ajaloolasi, kes soovivad võtta Henriku ajamäärangu Kalka lahingu dateerimise aluseks, teised on sellele resoluutselt vastu, rõhutades Novgorodi esimese leetopissi suurt usaldusväärsust.

³ Kiievi suurvürst (1214–1223) Mstislav Romanovitš, Smolenski ja Kiievi vürsti Roman Rostislaviti poeg.

⁴ Vt. pt. XXI, komm. 4.

⁵ Mstislav Davõdovitš.

⁶ Leedulane Boris Givvilovitš. Vene leetopissides ta ei esine, kuid suhteliselt ehamäärasmäid teateid on Leedu kroonikates. Arvatakse, et ta valitses juba 1217. a. Polotskis ning on enne 1226. (või 1229.) aastat surnud.

rahvast vangi ja tapsid teised maha. Ja lätlased jõudsid kiriku juurde, mis ei olnud kaugel Novgorodi linnast, võttes pühapildid, kellad, viirukipannid ja muud seesugust, ja tulid suure saagiga sõjaväe juurde tagasi. Ja tasunud vaenlastele kätte, pöördus kogu sõjavägi rõomustades tagasi, ilma et keegi oleks viga saanud, igauks oma koju, ja lakkas venelaste haukumine Liivimaa kiriku vastu. Ka lätlased ja sakalased ja ugalased, tungides alatasa Venemaale, tapsid seal paljud ja viisid paljud mõlemast soost vangi ja võtsid rohkesti saaki. Samuti ka Koknese lätlased ja sakslased tõid Venemaale tungides kogu aeg palju saaki ja palju vange ära.

Selsamal ajal olid sõjateenistuse vennad oma sulastega nii Ugandi kui Sakala kõigis linnustes, kandes hoolt foogtiametite eest ja kogudes makse ja hoides piiskopile tema osa²⁶. Ja nad ehitasid kõik linnused üles ja kindlustasid neid väga tugevasti ja, kaevates alla hoiukohad, täitsid need sõjariistade ja ambudega ja, ajades eestlasi linnustesse kokku hirmu pärast venelaste ees, jäid sinna nendega koos.

(6) Ugalased aga läksid sõjaväega kesktalve paiku suures, sügavas lumes ja, minnes mööda Virumaast ja üle Narva jõest, rüüstasid naabermaad²⁷ ja tõid vange ning saaki ära. Nende tagasi jõudes, läksid sakalased sama teed ja, minnes üle Narva jõe, liikusid väga kaugelt teed mööda edasi maale, mida kutsutakse Ingeri, mis on Novgorodi kuningriigi oma. Ja nad leidsid selle maa inimesi täis ja hoiatamata mingitest kuuldudest ja nad löid neid ingerlasi väga suure nuhtlusega, tappes mehi ja palju rahvast ja võttes paljud mõlemast soost kinni ja tapsid maha lambaid ja härgi ja hulga karja, mida nad ei saanud endaga koos ära viia, ja pöördusid tagasi suure saagiga ja Eestimaa ja Liivimaa olid täis vene vange ja kõige kurja eest, mida venelased olid liivlastele teinud, said nad juba samal aastal tagasi kahe- või kolmekordselt.

XXVI

(1) Kakskümmend neljas saabus piiskopil ametiaasta, Ja veel ei maal olnud rahu ei puhkust.

Selsamal aastal olid tatarlased paganlike polovetside¹ maal, keda mõned nimetavad partlasteks, kes ei söö leiba, vaid toituvad oma kariloomade toorest lihast. Ja tatarlased võitlesid nendega ja võitsid nad ja löid kõik maha mööga teraga, ning teised põgenesid venelaste juurde, paludes neilt abi. Ja läks sõna üle kogu Venemaa, et nad võitleksid tatarlastega, ja tatarlaste vastu tulid välja kuningad kogu Venemaalt ja nad ei suutnud võidelda nendega ja põgenesid nende eest². Ja langes Kiievi suurvürst Misteslawe³ koos neljakümne tuhande mehega, kes seisis temaga. Kuid veel üks teine, Galiitsia kuningas Misteslawe⁴, pääses põgenemise läbi. Ja muid kuningaid langes selles lahingus umbes viiskümmend. Ja nad ajasid neid kuus päeva taga ja löid nendest enam kui sada tuhat meest maha, kelle arvu jumal üksi teadis, ja ülejäänud põgenesid. Ja Smolenski kuninga⁵ ja Polotski kuninga⁶ ja mõned teised Venemaa kuningad läki-

nuncios suos in Rigam, *petentes ea que pacis sunt*³. Et renovata est pax per omnia, que iam dudum ante facta fuerat.

2. Rex quoque Dacie collecto exercitu magno cum comite Alberto venit in Osiliam et cepit edificare castrum lapideum. Et exiverunt Dani ad pugnandum contra Osilianos et non valuerunt soli; sed venit eis in auxilium comes Albertus cum suis et convertit Osilianos in fugam, et interfecerunt plures ex eis et ceteri fugerunt. Venit quoque venerabilis Rigensis episcopus cum magistro milicie et fratribus suis et cum Lyvonibus quibusdam et cum aliis, qui missi fuerant a Lyvoniam, ad regem Dacie in Osiliam. Et gavisus est rex de adventu eorum. Et locutus est eis super donatione illa, qua donata fuit ei Lyvoniam; et non consenserunt ei, sed *contradixerunt omnes unanimiter*⁴, prout edocti fuerant a cunctis habitantibus in Lyvoniam, et supplicabant ei, ut a tali inquietatione Lyvonie cessaret et terram beate Virginis liberam relinqueret. Unde habito consilio prudentum suorum tandem episcopo Lyvoniam et omnia Lyvonie attinentia cum omni libertate restituit. In Saccala vero et Ugaunia regalia iura fratribus milicie, sed episcopo Rigensi spiritualia cuncta dimisit, adiciens, ut sibi perpetuam fidelitatem prestarent et suis tam contra Ruthenos quam contra paganos auxilium suum non denegarent. Et promiserunt tam sibi quam suis fidele semper auxilium; unde et Theodericum, fratrem episcopi, cum quibusdam fratribus milicie ad regis petitionem ibidem in castro novo reliquerunt et reversi sunt in Lyvoniam. Rex vero consummato cum festinatione muro castri et locatis viris in eo reversus est in Daciam.

3. Osiliani vero de omnibus villis ac provinciis convenientes castrum ipsum obsederunt et miserunt ad Estonos Maritimos, ut venirent eis in auxilium. Et quidam ex eis abierunt in Warbolam, considerantes artem patherelli sive machine, quam Dani Warbolensibus, tamquam subditis suis, donaverant. Et reversi in Osiliam ceperunt edificare patherellos et machinas et docebant alios. Et fecerunt unusquisque ex eis suas machinas. Et venerunt simul omnes cum decem et septem patherellis, iactantes lapides multos et magnos diebus quinque continue, et non dabant requiem illis, qui erant in castro, quia domos et edificia non habebant et non erat eis locus neque refugium in castro nondum edificato, et multi lesi sunt ex eis. Sed ex Osilianis multi a balistariis vulnerati ceciderunt, ipsi tamen ideo ab impugnatione castri non cessaverunt. Post multorum itaque dierum pugnam dixerunt Osiliani ad eos, qui erant in castro: *Cum sciatis vos in castro isto contra impugnationem nostram continuam omnino salvari non posse, suademus vobis et rogamus, quatenus facta pace nobiscum sani et incolumes omnes exeatis et nobis castrum et terram nostram relinquatis.*⁵ Illi autem sub divo pugnantes domibusque et omnibus indigentis carentes formam istam pacis receperunt et exeuntes de castro resque suas secum ad naves deducentes castrum et terram Osilianis reliquerunt. Osiliani quoque septem ex Danis et Theodericum, fratrem episcopi Rigensis, obsides ibidem pro pacis confirmatione retinuerunt; reliqui omnes ad Danos in Reveles redierunt.

4. Tunc Osiliani destruxerunt castrum in circuitu, *non relinquentes lapidem super lapidem*⁵, et miserunt verbum istud per universam Estoniam, quod castrum regis Danorum expugnaverunt et christianos

3 Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

4 Liber Judith I, 11.

5 Evangelium secundum Matthaeum XXIV, 2 (kroonkasse vöetud brevlaarist).

7 Vt. pt. XXI, komm. 1.

8 Arheoloogiliste proovikaevamistega (1974. a.) on vääratud levinud seisukoht, et see linnus, mis koosnes ainult kivist ringmüürist, asus mererannal Saaremaa põhjarannikul Soela väina ääres Vanalinna-nimelisel kruusakünnisel. On oletatud veel, et see linnus paiknes hilisema Kuressaare linnuse kohal.

tasid oma saadikud Riiga, paludes, mis rahuks puutub. Ja uuendati rahu kõiges, mis oli juba ammu varem tehtud.

(2) Ka Taani kuningas, kogunud suure sõjaväe, tuli koos krahv Albertiga⁷ Saaremaale ja hakkas ehitama kivilinnust⁸. Ja taanlased läksid välja võitlema saarlaste vastu ja ei tulnud üksinda toime; kuid neile tuli krahv Albert omadega appi ja lõi saarlased põgenema ja nad tapsid paljud nendest ja ülejäänud pagesid. Ka tuli auväärne Riia piiskop koos sõjateenistuse meistri ja tema vendadega ja mõningate liivlastega ja teistega, kes olid Liivimaalt saadetud, Taani kuninga juurde Saaremaale. Ja kuningas oli rõõmus nende tuleku üle. Ja ta kõneles nendega selle annetuse üle, millega Liivimaa oli temale annetatud; ja nad ei nõustunud temaga, vaid vaidlesid kõik üksmeelselt vastu, nii nagu viimseni kõik Liivimaal asujad olid neid välja õpetanud, ja anusid teda, et ta jätaks sellise Liivimaa tülitamise järele ja jätaks õndsas neitsi maa vabaks. Seepärast, pidanud nõu oma arukatega, tagastas ta lõpuks piiskopile Liivimaa ja kõik Liivimaa juurde kuuluva kogu vabadusega. Sakalas ja Ugandis aga loovutas ta kuninglikud õigused sõjateenistuse vendadele, aga Riia piiskopile kõik vaimulikud, lisades, et nad näitaksid temale üles alatist ustavust ega keelduks oma abist tema omadele niihästi venelaste kui paganate vastu. Ja nad töötasid niihästi temale kui tema omadele alati ustavat abi; seepärast jätsid nad ka Theoderici, piiskopi venna, koos mõningate sõjateenistuse vendadega kuninga palvel sinna uude linnusesse ja pöördusid tagasi Liivimaale. Kuningas aga, viinud kiiruga lõpule linnuse müüri ja paigutanud sinna mehed, pöördus tagasi Taanimaale.

(3) Saarlased aga, tulles kokku kõigist küladest ja kihelkondadest, piirasid selle linnuse ümber ja saatsid mereäärsete eestlaste juurde, et need tuleksid neile appi. Ja mõned neist läksid Varbolasse, vaadates paterelli ehk masina kunsti, mille taanlased olid kinkinud varbolastele kui oma alamaile. Ja Saaremaale tagasi tulnud, hakkasid nad ehitama paterelle ja masinaid ja õpetasid teisi. Ja igauks neist tegi oma masinad. Ja nad tulid kõik korraga seitsmeteistkümmene paterelliga, heites viis päeva järjest palju suuri kive ega andnud rahu neile, kes olid linnuses, sest neil polnud maju ega ehitisi ega polnud neil kohta ega varjupaika veel ehitamata linnuses; ja paljud neist said vigastada. Saarlastest aga langesid paljud ammuküttide poolt haavatuna, ometi ei jätnud nad sellepärast linnuse ründamist järele. Pärast hulga päevi võitlust ütlesid niisiis saarlased nendele, kes olid linnuses: «Kuna te teate, et teie tolles linnuses ei saa üldsegi pääseda meie lakkamatu ründamise eest, soovitame teile ja palume, et te, teinud meiega rahu, läheksite kõik tervelt ja puutumata välja, jättes meile linnuse ja meie maa.» Nema aga, võideldes lageda taeva all, tundes puudust majadest ja kõigest vajalikust, võtsid tolle rahunõu vastu ning minnes linnusest välja ja viies oma asjad endaga kaasa laevadele, jätsid linnuse ja maa saarlastele. Ka pidasid saarlased rahu kindlustamiseks seal pantvangidena kinni seitse taanlaste hulgast ja Theoderici, Riia piiskopi venna; kõik muud läksid tagasi taanlaste juurde Tallinna.

(4) Siis lõhkusid saarlased linnuse ümberringi maha, jätmata kivi kivi peale, ja saatsid üle kogu Eestimaa tolle sõna, et nad on vallutanud taanlaste kuninga linnuse ja kristlased oma maalt välja visa-

de finibus suis eiecerunt⁶. Et confortaverunt Estones in omnibus provinciis, ut iugum Danorum a se reicerent et *nomen christianum de terra delerent*⁷, dicentes facile castrum Danorum expugnari, et docebant eos machinas et patherellos erigere et cetera instrumenta bellica. Et orta sunt mala in terra.

5. Postquam igitur Osilienses cum Harionensibus conspirationum suarum *machinationes pessimas contra*⁸ Danos et contra *nomen christianum compleverunt*, congregaverunt se simul omnes cum Maritimis eciam Estonibus in castro Warbolensi et interfecerunt quosdam ex Danis et sacerdotibus suis, qui habitaverunt cum eis, et miserunt nuncios in Vironiam, ut ipsi similia facerent. Vironenses vero cum Gerwanensibus, cum ipsi sint homines simplices et humiliores aliis Estonibus, non presumentes talia committere conduxerunt sacerdotes suos et remiserunt eos sanos in castrum Danorum.

Saccalanenses vero, qui simul habitabant cum fratribus milicie in castro Viliende, dolosas cordium suorum cogitationes contra eosdem fratres iam amplius dissimulare non valentes currebant omnes cum gladiis et lanceis et clypeis suis, et comprehendentes quosdam ex fratribus et servos eorum et mercatores Theuthonicos, et interfecerunt eos. Et cum esset dominica, in qua legitur ewangelium: *Ascendente Iesu in naviculam, ecce motus magnus factus est in mari*⁹, Theoderico sacerdote missarum solempnia celebrante ceterisque fratribus in ecclesia coram astantibus, *revera motus magnus factus est*¹⁰ atque turbatio. Nam occisis fratribus et servis et Theuthonicis omnibus, qui foris erant in castro, congregantur ad ecclesiam, non orationem, sed sanguinem fundere querentes, non missarum sacramenta desiderantes, sed requiem Iesu Christi disturbare cupientes, scilicet *Cain iniquitatem*¹¹ secum deferentes. Ostium itaque ecclesie preoccupant et circumdant, fratres inermes armis suis circumveniunt et, ut facilius eos evocent, datis in dolo manibus pacem eis promittunt. Exiit ad eos primus Mauritius, qui fuerat advocatus eorum, *nimum credulus*¹² infidelibus, in quem statim irruentes interficiunt eum. Unde ceteri rebus certis territi ad defendendum se preparant, sed facta mora diutina tandemque pace iurata sigillatim ad eos exeunt. Quos perfidi comprehendentes statim in compedes et in vincula deponunt et omnem substantiam eorum et pecunias et equos diripientes inter se dividunt. Et corpora interfectorum canibus corrodenda per campos proiciunt, ponentes, sicut scriptum est, *morticinia servorum tuorum escas volatilibus celi, carnes sanctorum tuorum bestiis terre, fundentes sanguinem ipsorum tamquam aquam, et non erat, qui sepeliret*¹³. Quidam eciam ex eis abierunt ad aliud castrum, quod erat ad Palam, et ibi similia facere precipiebant et in via sacerdotem suum cum aliis interficiebant.

6. Post hoc iidem Saccalanenses abierunt in Gerwam et comprehendentes ibi Hebbum, qui erat advocatus eorum, et cum ceteris Danis reduxerunt eum in castrum suum et crudeli martyrio cruciaverunt eum et alios, dilacerantes viscera eorum et extrahentes cor Hebbei adhuc vivum de ventre suo et assantes ad ignem et dividentes inter se, comederunt illud, ut fortes contra christianos efficerentur, et corpora eorum *canibus et volatilibus celi rodenda dederunt*¹⁴.

6 Actus Apostolorum XIII, 50.

7 Liber Josue VII, 9.

8 Liber Esther VIII, 3.

9 Evangelium secundum Matthaum VIII, 23, 24.

10 Sealsamas VIII, 24.

11 Liber Genesis IV, 13.

12 Sealsamas XXXIX, 19.

13 Liber Psalmorum LXXIX, 2, 3.

14 Jeremias XV, 3.

- 9 Ladinakeelses tekstis «provincia».
- 10 Ladinakeelses tekstis «cum Maritimis Estonibus», vt. pt. XIV, komm. 33. Vrd. XXVI, 3.
- 11 Tallinna.
- 12 S. o. neljandal pühapäeval pärast kolmekuningapäeva, 29. I 1222.
- 13 Ladinakeelses piiblitekstis on sõna «lainetamine» asemel sõna «liikumine» (motus).
- 14 Mõnes väljaandes (näiteks 1955. aastal Hannoveris väljaantus) on koma asukoht teine: «Nam occisis fratribus et servis et Theutonicis omnibus, qui foris erant, in castro congregantur ad ecclesiam...», nii et peaks tõlkima: «Sest tapnud vennad ja sulased ja kõik sakslased, kes olid õues, kogunevad nad linnuses kiriku juurde...»
- 15 S. o. Lembitu linnus Lõhaveres.
- 16 Ladinakeelses tekstis nimetavas käandes «Hebbus».

nud. Ja nad õhutasid eestlasi kõigis maakondades⁹, et nad heidaksid endalt ära taanlaste ikke ja hävitaksid maalt kristlase nime, öeldes, et taanlaste linnust on hõlpus vallutada, ja õpetasid neid ehitama masinaid ja paterelle ja muid sõjapidamisriistu. Ja maal sündisid kurjad asjad.

(5) Pärast seda kui niisiis saarlased koos harjulastega on oma vandenõude kõige pahemad sepitsused taanlaste vastu ja kristlase nime vastu täide viinud, kogunesid nad kõik korraga, ka mereäärsete eestlastega¹⁰ koos, Varbola linnusesse kokku, tapsid mõningad taanlastest ja nende preestreist, kes nendega koos elasid, ja saatsid saadikud Virumaale, et need teeksid samuti. Virulased aga koos järvalastega, kuna nad on lihtsameelsed inimesed ja teistest eestlastest alandlikumad, söandamata niisugust asja korda saata, tõid oma preestrid kokku ja saatsid nad tervelt taanlaste linnusesse¹¹.

Sakalased aga, kes elasid sõjateenistuse vendadega üheskoos Viljandi linnuses, suutmata enam varjata oma südamete salakavalaid mõtteid nendesamade sõjateenistuse vendade vastu, jooksid kõik oma mõõkade ja odade ja kilpidega kokku ja, võttes kinni mõned vendadest ja nende sulased ja saksa kaupmehed, tapsid nad. Ja et oli pühapäev, mil loetakse evangeeliumi: «Kui Jeesus laeva läks, vaata, siis tõusis suur lainetamine mere peal»¹², siis kui preester Theoderic pidas missatalitust ning muud vennad seisid kirikus seal juures, tõusis tõesti suur liikumine¹³ ja segadus. Sest tapnud vennad ja sulased ja kõik sakslased, kes olid linnuse õuel, kogunevad nad kiriku juurde¹⁴, himustades mitte palvetamist, vaid verevalamist, soovides mitte missa sakramente, vaid ihaldades Jeesuse Kristuse rahu häirida, tuues nimelt endaga kaasa Kaini ülekohtu. Niisiis hõivavad nad kiriku ukse ja asuvad selle ümber, piiravad oma sõjariistadega relvastamata vendi, ja et neid hõlpsamini saaksid välja kutsuda, töötavad nad neile rahu, andnud salakavalalt kätt. Esimesena läks nende juurde välja, truudusetuid liialt usaldades, Mauritius, kes oli olnud nende foogt, nad tapavad ta, sööstes talle kohe kallale. See tõttu muud valmistavad end kaitsma, olles kohkunud kindlast asjast, aga kui oli pikalt viivitatud ja lõpuks vannutud rahu, väljuvad nad ükshaaval nende juurde. Äraandjad, võttes nad kätte kinni, panevad jalapakkudesse ja ahelatesse ja, röövides kogu nende vara ja raha ja hobused, jagavad omavahel. Ja tapetute kehad heidavad nad mööda välja koertele järada, pannes, nagu on kirjutatud, su sulaste korjused taevalindudele söögiks ja su vagade liha metselajaile, nad on valanud nende vere kui vee ja ep olnud mahamatjat. Mõned nendest läksid ka teise linnusesse, mis oli Navesti ääres¹⁵, ja käskisid seal sedasama teha ja tapsid teel oma preestri koos teistega.

(6) Pärast seda läksid needsamad sakalased Järvamaale ja võttes seal kinni Hebbi¹⁶, kes oli nende foogt, ja viisid ta koos muude taanlastega oma linnusesse ja piinasid teda ja teisi julma piinamisega, rebides nende sisikonnad lõhki ja kiskudes veel elusa Hebbi südame ihust välja ja küpsetades tulel ja jagades endi vahel, sõid selle ära, et saada tugevaks kristlaste vastu; ja nende kehad andsid nad koertele ja taeva lindudele järada.

7. Completo opere tam nefando seniores de Viliende miserunt eodem die in Odempe, suadentes eis, ut et ipsi similia facerent. Et Tharbatensibus gladios sanguinolentos, quibus Theuthonicos interfecerant, et equos et vestes eorum pro signo miserunt. Et illi gaudentes omnes verbum istud acceperunt et irruentes in fratres milicie vinculaverunt eos et Iohannem, qui fuerat advocatus eorum, interfecerunt et servos eorum omnes et ex mercatoribus quam plures percusserunt gladio, et ceteri latitantes evaserunt, quos postmodum in vincula proiecerunt. Et omnia bona fratrum milicie et aliorum Theuthonicorum et mercatorum rapientes inter se diviserunt et corpora occisorum per campos inhumata reliquerunt, quorum anime cum Christo requiescant in pace. Erat eodem tempore in Tharbata cum fratribus milicie confrater eorum, sacerdos Hartwicus, quem locaverunt super bovem pinguissimum, eo quod ipse eque pinguis fuerit. Et educentes de castro deorum suorum voluntatem sorte requirebant, quem eorum, videlicet sacerdotem an bovem, ad victimam eligerent. Et cecidit sors super bovem, et immolatus est in momento; sacerdotem vero secundum deorum voluntatem vite reservaverunt, recepto tamen vulnere magno, quod postea sanatum est.

8. Tunc *exivit verbum*¹⁵ per totam Estoniam et Osiliam, ut pugnarent contra Danos et Theuthonicos. Et *eiecerunt* nomen christianum de omnibus finibus suis¹⁶. Ruthenos vero tam de Nogardia quam de Plescekowe sibi vocaverunt in auxilium, firmantes pacem cum eis et locantes quosdam ex eis in Tharbata, quosdam in Viliende et alios in aliis castris, contra Theuthonicos et Latinos et omnes christianos pugnatueros, dividentes cum eis equos et pecunias et omnem substantiam fratrum milicie nec non et mercatorum et omnia que rapuerant. Et muniverunt castra sua firmissime et edificaverunt patherellos in omnibus castris, docentes ad invicem artem balistariam, dividentes balistas fratrum milicie quam plurimas inter se, quas rapuerant. Et receperunt uxores suas, tempore christianitatis dimissas, et corpora mortuorum suorum, in cemeteriis sepulta, de sepulchris effoderunt et more paganorum pristino cremaverunt et se et domos suas et castra lavantes aquis et scopis purgantes, taliter baptismi sacramenta de finibus suis omnino delere conabantur.

9. Et miserunt Saccalanenses nuncios in Rigam, dicentes pacis quidem se reformationem diligere, sed numquam se deinceps fidem christianam, donec puer unius anni vel cubiti remaneret in terra, recepturos. Et requirebant pueros suos obsides, promittentes se fratres milicie, quos habebant in vinculis adhuc vivos, pro singulis obsidibus singulos fratres et mercatores restituere, quod et factum est.

10. Fuerat eodem tempore mercator christianus in domo Estonis in Saccala, et cum omnes Theuthonici interficiuntur, qui erant in terra, irruit eciam idem Esto super eundem hospitem suum et interfecit eum. Quo facto peperit uxor occisoris filium, et habebat idem puer in corpore suo vulnera recentia in omnibus locis, in quibus pater vulneraverat innocentem, et similia per omnia vulneribus interfecti, que tamen postea sanata fuerunt, et apparent cicatrices ad hunc diem. Et multi *videntes* admirabantur, *testimonium perhibentes*¹⁷ et vindictam Dei probantes; nam et idem occisor ab exercitu christianorum statim interfectus est.

15 Liber Psalmorum XIX, 4.

16 Actus Apostolorum XIII, 50.

17 Evangelium secundum Ioan-
nem I, 32, 34; XIX, 35.

17 S. o. katolikuusuliste.

18 Vanema riimkroonika teatel on tapetud vaene nõelakaupmees, lugu juhtunud Rlidaajal (dorf podereial) Helmes. Vanem riimkroonika osutab kirjalikule teatele, mille legaati Modena Guilleimus olevat Rooma saatnud.

(7) Korda saatnud nii nurjatu teo, saatsid Viljandi vanemad samal päeval Otepäele, soovitades neile, et ka need teeksid samuti. Ja tartlastele saatsid nad märgiks verest korpas mõõku, millega nad olid sakslasi tapnud, ja nende hobuseid ja riideid. Ja need kõik võtsid rõõmustades selle sõna vastu ja sööstes sõjateenistuse vendadele kallale, sidusid nad kinni ja tapsid Johannese, kes oli olnud nende foogt, ja kõik nende sulased ja kaupmeestest löid nad õige paljud mõõgaga maha ja ülejäänud pääsesid, peites endid, need heitsid nad hiljem ahelaisse. Ja röövides kõik sõjateenistuse vendade ja teiste sakslaste ja kaupmeeste vara, jagasid omavahel ja jätsid tapetute kehad väljadele matmata, nende hinged puhaku Kristusega rahu. Sel ajal oli Tartus koos sõjateenistuse vendadega nende kaasvend, preester Hartwic, selle panid nad õige rammusa härja selga, sest et ta ise oli samavõrra rammus. Ja viies linnusest välja, küsisid nad liisuga oma jumalate tahet, kelle nad nendest, nimelt preestri või härja, ohvriloomaks valivad. Ja liisk langes härjale ja ta toodi seda- maid ohvriks; preestri aga jätsid nad jumalate tahet mööda ellu, ta sai siiski suure haava, mis on hiljem terveks ravitud.

(8) Siis läks sõna välja üle kogu Eestimaa ja Saaremaa, et nad võitleksid taanlaste ja sakslaste vastu. Ja nad heitsid kristlase nime välja kogu oma maa piiridest. Venelasi aga nii Novgorodist kui Pihkvast kutsusid nad endile appi, kinnitades nendega rahu ja paigutades mõned neist Tartusse, mõned Viljandisse ja teised teistesse linnustesse, et võidelda sakslaste ja ladinlaste¹⁷ ja kõigi kristlaste vastu, jagades nendega hobuseid ja raha ja kogu sõjateenistuse vendade kui ka kaupmeeste vara ja kõike, mis nad olid röövinud. Ja nad kindlustasid väga tugevasti oma linnuseid ja ehtasid paterelle kõigis linnustes, õpetades üksteisele ammukunsti, jagades omavahel suure hulga sõjateenistuse vendade ambe, mis nad olid röövinud. Ja nad võtsid tagasi oma ristiusu ajal lahutatud naised ja kaevasid oma surnute kehad, kalmistuile maetud, haudadest välja ja põletasid need endise paganate kombe kohaselt ja pestes endid ja oma maju ja linnuseid veega ja puhastades luudadega, püüdsid sel viisil ristimise sakramenti oma maalt täiesti hävitada.

(9) Ja sakalased läkitasid saadikud Rüga, öeldes, et nad peavad küll lugu rahu uuendamisest, kuid edaspidi enam kunagi ristiusku vastu ei võta, seni kui maale on jäänud üheaastane või -küünrane poisike. Ja nad nõudsid tagasi oma poisse pantvange, lubades sõjateenistuse vendi, kes neil olid ahelais veel elus, iga pantvangi eest anda tagasi ühe orduvenna või kaupmehe, mida tehtigi.

(10) Selsamal ajal oli eestlase majas Sakalas kristlik kaupmees, ja kui kõik sakslased ära tapeti, kes maal olid, sööstis ka see eestlane selle oma külalise kallale ja tappis ta. Kui see oli tehtud, sünnitas tapja naine poja ja sel poisikesel olid kehal värsked haavad kõigis kohtades, kust isa oli süütut haavanud, ja kõige poolest sarnased tapetu haavadega; hiljem nad siiski said terveks ja armid on näha tänapäevani. Ja paljud imestasid nähes, andes tunnistust ja pidades jumala kättemaksuks; sest ka selle tapja tappis kohe kristlaste sõjavägi¹⁸.

11. Tunc innovata sunt bella in omnibus finibus Estonie. Nam Osiliani et Maritimi et Warbolenses simul cum Gerwanensibus et Vironensibus obsidione longa Danos in Revele obsederunt, donec Dominus eos liberavit. Nam fatigati nimis in castro diuque Theuthonici cum Danis exiverunt ad eos, inferentes eis bellum, et convertit Deus Estones in fugam, et ceciderunt ex eis multi, interfecti a christianis, et ceteri fugerunt. Et tulerunt christiani boves et equos eorum et spolia multa, laudantes Dominum, qui de tantis malis et hac vice eos liberavit.

12. Videntes etiam Letti omnia mala, que cogitabant Estones adversus Lyvoniam, ceperunt [et] ipsi statim movere bella cum Estonibus. Et ibat Rameko cum suis et Warigerbe cum aliis Lettis in Ugauniam, et despoliantes villas et captivantes homines et interficientes spolia multa tulerunt. Et illis redeuntibus alii iterum abierunt et similia mala fecerunt. Similiter Estones Lettos persequentes in Lettiam venerunt et similia mala commiserunt.

13. Post hoc etiam fratres milicie abierunt in Ugauniam et villas quasdam depredantes et incendentes Estonibus similia mala intulerunt. Et redeuntes in Rigam rogaverunt viros episcopi simul et omnes Theuthonicos, ut eis auxilium contra ferocitatem Estonum preberent. At illi omnes uno ore simul: „Si volueritis“, inquirunt, „ecclesie beate Marie et episcopo Rigensi suam terciam partem in Estonia relinquere et episcopo Hermannio suam terciam liberam restituere et vos tercia parte vestra contenti esse, libenter vobis auxilium prestabimus.“ Et promiserunt deinceps episcopis suas integras partes dimittere. Unde statim surrexerunt omnes viri ecclesie et convocaverunt de Lyvonibus suis et Lettis exercitum cum Rigensibus et fratribus milicie et perrexerunt in Saccalam et mane facto apparuerunt iuxta castrum Viliende, et exiverunt Estones, et pugnaverunt cum eis usque ad horam terciam et diverterunt ab eis, dividentes exercitum ad omnes villas, et spoliaverunt terram, captivantes et interficientes quos invenerunt, et convenerunt cum omni exercitu ad castrum, quod est ad Palam, et triduo bellabant cum eis, et alii transierunt Palam, spoliantes et incendentes totam Nurmegunde, et interfecerunt ibi quam plurimos et venientes ad suos cum omni exercitu reversi sunt in Lyvoniam; et viros omnes, quos captivos duxerant, capite truncaverunt, ut fieret vindicta de prevaricatoribus et infidelibus illis *nationibus*¹⁸, et spolia dividentes collaudabant eum, qui semper est benedictus.

XXVII

1. Annus erat pontificis vicesimus quintus
Et nondum requievit ecclesia a bellis¹.

Nam redeunte episcopo Bernardo, qui primus erat Semigallorum episcopus, cum peregrinis multis de Theuthonia collegerunt Saccalanes et Ugaunenses cum adiacentibus provinciis exercitum magnum et venientes ad Ymeram terram Lettorum despoliaverunt et multos ex Lettis interfecerunt et mulieres captivas duxerunt et dividentes exercitum suum per omnem provinciam terram *plaga magna percusserunt*². Nam alii in Tricatuam et alii in Rosulam, alii in Metsepole,

18 Liber Psalmodum CXLIX, 7.

1 Liber Josue XI, 23.

2 Liber Numeri XI, 33; Liber Judicum XI, 33; Liber Regum tertius XX, 21.

19 Vt. pt. XIV, komm. 33.

20 S. o. vasallid.

21 13. sajandil kasutati veel rooma ööpäevajaotust. Päevane tund tähendas roomlastel 1/12 päevast aega, s. o. aega päikese tõusust loojanguni. Tunni pikkus varieerus seepärast eri aastaegadel suuresti, aga kuuenda tunni lõpp langes alati keskpäevale.

22 Vt. komm. 15.

23 Ladinakeelses tekstis «nationes» tähendab sama, mis «gentes», s. o. paganaid, paganarahvaid, kuid seda võib tõlkida ka «rahvad, hõimud».

1 Vt. pt. XXIV, komm. 9.

2 Piirkond latgalite alal, mille asukohta ei teata. On arvatud, et kusagil hilisemate Volmari ja Lemsalu (Limbaži) linna vahel.

(11) Siis puhkesid uuesti sõjad kõigis Eestimaa rajades. Sest saarlased ja mereäärsed¹⁹ ja varbolased üheskoos järvalaste ja virulastega piirasid taanlasi Tallinnas pika piiramisega, kuni issand nad päästis. Sest liialt ja kaua linnuses vaevatud sakslased läksid koos taanlastega välja nende juurde, rünnates neid, ja jumal pööras eestlased põgenema ja paljud neist langesid kristlaste tapetuina ja ülejäänud põgenesid. Ja kristlased võtsid nende härjad ja hobused ja palju saaki, kiites issandat, kes ka seekord oli nad päästnud nii suurest kurjast.

(12) Ka lätlased, nähes kõike kurja, mida eestlased mõtlesid Liivimaa vastu, hakkasid nemadki kohe sõjaga peale eestlaste vastu. Ja läks Rameko omadega ja Warigerbe teiste lätlastega Ugandisse ja rüüstates külad paljaks ja võttes vangi inimesi ja tappes, töid suure röövsaagi. Ja nende tagasi tulles, läksid jälle teised ja tegid samasugust kurja. Samuti tulid eestlased lätlasi taga ajades Lätimaale ja saatsid korda samasugust kurja.

(13) Pärast seda läksid ka sõjateenistuse vennad Ugandisse ja tegid eestlastele samasugust kurja, laastates ja põlema pannes mõned külad. Ja minnes Riiga tagasi, palusid nad piiskopi mehi ja ühtlasi kõiki sakslasi, et annaksid neile abi eestlaste metsikuse vastu. Ent need kõik koos ühest suust: «Kui te tahate,» ütlevad, «jätta õndsas Maarja kirikule ja Riia piiskopile tema kolmanda osa Eestimaast ja piiskop Hermannile tema kolmanda vabalt tagastada ja teie oma kolmanda osaga rahul olla, anname me teile meeeldi abi.» Ja nad lubasid edaspidi piiskoppidele nende osad tervelt kätte anda. Siis tõusid kohe kõik kiriku mehed²⁰ ja kutsusid oma liivlastest ja lätlastest kokku sõjaväe koos riialaste ja sõjateenistuse vendadega ja läksid Sakalasse ja ilmusid hommiku saabumisel Viljandi linnuse lähedale, ja eestlased tulid välja ja võitlesid nendega kuni kolmanda tunnini²¹, ja nad pöördusid nendest ära, jaotades sõjaväe kõigisse küladesse, ja riisusid maad, võttes vangi ja tappes, keda nad leidsid, ja nad tulid kogu sõjaväega kokku linnuse juurde, mis on Navesti ääres²², ja sõdisid nendega kolm päeva ja teised läksid üle Navesti, rüüstates ja põletades kogu Nurmegunde ja tapsid seal õige paljusid ja tulles omade juurde, pöördusid nad kogu sõjaväega tagasi Liivimaale; ja nad raiusid kõigil meestel, keda nad vangi olid viinud, pea maha, et oleks kätte makstud neile kahekeelsetele ja truudusetuil paganarahvastele²³, ja jagades saaki, kiitsid nad teda, kes alati on kiidetud.

XXVII

(1) Aasta on piiskopil saabunud kakskümmend viies Ja veel polnudki kirikul sõdadest puhkust.

Sest piiskop Bernardi, kes oli esimene semgalite piiskop, Saksa-maalt tagasi tulles, ühes paljude ristosõdijatega, kogusid sakalased ja ugalased koos juurdekuuluvate maakondadega¹ suure sõjaväe ja, tulles Ümera äärde, rüüstasid lätlaste maad ja tapsid palju lätlasi ja viisid naisi vangi ja, jaotades oma sõjaväe mööda kogu maakonda, löid maad suure nuhtlusega. Nimelt läksid ühed Trikatasse ja teised Rosulasse², teised Metsepolesse, teised Turaidasse ja nad leidsid õige

alii in Thoreidam abierunt, et invenerunt viros et mulieres quam plures in omnibus villis et interfecerunt multos ex eis et alios captivos duxerunt et spolia multa tollentes villas omnes et ecclesias ignibus tradiderunt et post hoc in Lettegore collectionem exercitus sui cum omni rapina sua deposuerunt. Sequebatur autem Rameko post tergum Estonum cum aliis Lettis paucis apud Urele et casu venit ad Waremarum, qui fuerat princeps Ruthenorum in Viliende, et occidit eum cum multis aliis Ruthenis et Estonibus. Et tollentes arma et spolia multa reversi sunt in Wenden.

Et innotuit sermo³ in Riga de omnibus malis, Lyvonibus et Lettis illatis, et fleverunt et doluerunt omnes de confratribus suis occisis. Et nullam moram facientes, sed statim panes et sacculos et pannas suas proicientes, tam equites quam pedites, fratres milicie cum peregrinis et cum mercatoribus et Lyvonibus abierunt in Thoreidam. Et mittentes exploratores invenerunt hostes a Ledegore iam divertisse et secuti sunt eos nocte ac die. Unde labore nimio fessi, pedites omnes et alii quam plures reversi sunt in Rigam. Sed qui erant constantes corde⁴ ad faciendam vindictam contra nationes⁵ et ad ponendum se murum pro domo Domini⁶, non abierunt retrorsum. Inter quos erat Iohannes, ecclesie beate Marie prepositus, Daniel sacerdos, Volquinus fratrum milicie magister, qui et ceteros confortabant, animando et monendo eos, ut se fideles et fortes ad preliandum prelia⁷ Domini contra apostatas illos et audaces exhiberent. Et venerunt ad eos fratres milicie de Sygwalde et de Wenden et Lyvonum et Lettorum magna multitudo, et sequebantur post hostes via, que est ad Coiwam. Hostes vero via alia, que ducit ad ecclesiam vicinam de Ymera, abierant, et in ecclesia nocte locantes equos suos et alias nequicias suas ibidem exercentes, fruges et domos et omnia, que erant sacerdotis, vastantes et incendentes mane facto processerunt ad Ymeram. Et factum est, cum iam aliqua pars exercitus pontem Ymere transisset, repente christiani via alia a collateralis parte venerunt et irruerunt per medium exercitum hostium, inferentes eis bellum, et occurrerunt eis Estonos fortissime. Sed exterrebat eos, qui quondam exterruit Philisteos, ut fugerent coram David⁸. Et commiserunt Theuthonici bellum cum eis, et terga verterunt Estonos, fugientes coram christianis; et persequiebantur eos, ventilantes et convertentes eos per viam, qua veniebant, et interfecerunt quam plures ex eis; alii alios ad pontem insequiebantur et per viam illam alios interficientes, pugnaverunt cum eis ad pontem, ubi Theodericus frater milicie, vir fortis et devotus, lancea vulneratus cecidit, et ceteri pontem transeuntes accesserunt ad eos. Sed ipsi dimissis spoliis omnibus et equis suis, et captivis quibusdam interfectis pedes fugerunt ad silvas, et interfecti sunt ex eis sexcenti et plures, et alii in silvis interierunt, et alii in Coiwa submersi sunt, et alii cum pudore reversi sunt in terram suam⁹, ut verbum domi nunciarent¹⁰. Christiani vero, tam Theuthonici quam Lyvones et Letti, tollentes spolia eorum et equos et boves equaliter inter se diviserunt et captivos confratres suos, tam viros quam mulieres, libertati pristinae restituerunt, benedicentes et collaudantes eum, qui non solum hac vice, verum omni tempore pro eis pugnavit¹¹ in Lyvoniam et gloriosam victoriam de gentibus apostatantibus semper concessit.

3 Liber Machabaeorum primus VII, 30; VIII, 9.

4 Sealsamas IX, 44.

5 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

6 Prophetia Ezechiellis XIII, 5.

7 Liber Machabaeorum primus III, 2.

8 Liber primus Samuelis XVII, 51.

9 Liber Regum quartus III, 27.

10 Sealsamas XVIII, 37; Liber primus Samuelis XXV, 12.

11 Liber Exodus XIV, 25; Liber Judith V, 16.

palju mehi ja naisi kõigist küladest ja löid paljud neist maha ja viisid teised vangid ja, võttes hulga saaki, andsid kõik külad ja kirikud tule-roaks ja pärast seda määrasid nad Lēdurgasse oma sõjaväe kogunemise koos kogu röövsaagiga. Rameko aga koos teiste väheste lätlastega läks eestlastele Urele juures tagant järele ja tuli juhuslikult Waremari peale, kes oli olnud venelaste pealik Viljandis, ja tappis ta koos paljude teiste venelaste ja eestlastega. Ja võttes sõjariistad ja palju saaki, pöördusid nad Võndu tagasi.

Ja Riias sai teatavaks sõnum kõigest liivlastele ja lätlastele tehtud kurjast ja kõik nutsid ning kurvastasid oma tapetud kaasvendade pärast. Ja põrmugi viivitamata, vaid sedamaid, heites kõrvale oma leivad, rahakotid ja hilbud, läksid nad, nii ratsa- kui jalamehed, sõjateenistuse vennad koos ristisõdijatega ja koos kaupmeeste ja liivlastega Turaidasse. Ja saates maakuulajad välja, leidsid nad, et vaenlased on juba Lēdurgast ära pöördunud, ja järgnesid neile öösel ja päeval. Seetõttu pöördusid liigsest vaevast väsinuna kõik jalamehed ja õige paljud teised Riiga tagasi. Kuid kes olid südames kindlad kätte maksma paganaile³ ja seadma end müürina issanda koja ette, ei läinud tagasi. Nende hulgas oli Johannes, õndsas Maarja kiriku praost, preester Daniel, sõjateenistuse vendade meister Volquin, kes kinnitasid ka muid, õhutades ja manitsedes neid, et nad näitaksid endid ustavaina ja tugevaina issanda võitluste võitlemises nende usutaganejate vastu ja julgeina. Nende juurde tulid ka sõjateenistuse vennad Siguldast ja Võnnust ning suur hulk liivlasi ja lätlasi ja nad läksid vaenlaste järel teed mööda, mis on Koiva ääres. Vaenlased aga läksid ära teist teed, mis viib kiriku juurde Ümera naabruses; ja paigutades öösel oma hobused kirikusse ja saates seal korda teisi nurjatusi, rüüstates ja põletades vilja ja majad ja kõik, mis oli preestri oma, liikusid nad, kui hommik käes, edasi Ümera äärde. Ja juhtus, et kui üks osa sõjaväge oli juba läinud üle Ümera silla, tulid äkki külje pealt teist teed mööda kristlased ja tungisid vaenlaste sõjaväe keskele, rünnates neid, ja eestlased astusid neile väga vapralt vastu. Kuid neid kohutas see, kes kord kohutas vilisteid, nii et nad põgenesid Taaveti eest. Ja sakslased astusid nendega võitlusse ja eestlased pöörasid selja, põgenedes kristlaste eest; ja nad ajasid neid taga, tuulutades ja pöörates neid mööda teed, kust nad tulid, ja tapsid neist õige paljusid, ühed ajasid teisi taga sillani ja, tappes teisi sellel teel, võitlesid nendega silla juures, kus langes odast haavatuna sõjateenistuse vend Theoderic, vapper ja vaga mees, ja muud, minnes üle silla, tungisid neile kallale. Kuid need, jätnud maha kogu oma saagi ja hobused ja tapnud mõned vangid, põgenesid jalgsi metsadesse ja tapeti neist kuussada ja enam, ja ühed hukkusid metsades ja teised uppusid Koivasse ja teised pöördusid häbiga tagasi oma maale, et koju sõna viia. Kristlased aga, nii sakslased kui liivlased ja lätlased, võttes nende saagi ning hobused ja härjad, jagasid endi vahel võrdselt ja oma vangistatud kaasvendadele, nii meeste kui naistele, andsid nad tagasi endise vabaduse, õnnistades ja ülistades seda, kes mitte ainult sel korral, vaid igal ajal on nende eest võidelnud Liivimaal ja alati andnud kuulsusrikka võidu usust taganevate hõimude üle.

12 Breviaar.

13 Evangelium secundum Lucam X, 17.

2. Postquam Estones, a fide Iesu Christi recidivantes, ad Ymeram sunt percussi, misit episcopus Bernardus per universam Lyvoniam et Lettiam, convocans omnes, tam viros ecclesie quam fratres milicie cum Lyvonibus et Lettis, ut veniant omnes pugnaturi cum Estonibus. At illi fideliter omnes obediunt, simul *in unum conveniunt*¹². Adsunt peregrini cum mercatoribus. Alii navigio in Coiwa, alii pedites, alii cum equis suis procedunt, ad locum orationis et colloquiorum cum octo milibus perveniunt. Celebratis orationum et colloquiorum solemniis in Estoniam festinant, castrum Viliende, quod ante decem annos a Theuthonicis fuerat expugnatum et fidei christiane subiugatum, iterum secundo iam impugnant, machinas minores et patherellos edificant, turrin ligneam fortissimam et altam erigunt, quam ad fossatum usque propellunt, ut castrum desubtus fodere valeant; sed impediuntur quam plurimum a balistariis eorum, qui erant in castro, nam balistas fratrum milicie quam plures habebant in castro contra balistas christianorum et patherellos et machinas edificaverunt contra machinas christianorum, pugnantes ad invicem diebus multis. Nam in Augusto ad vincula Petri facta est obsidio castri, et in assumptione beate Virginis deficientes se tradiderunt. Cum enim esset calor nimius et multitudo hominum et pecorum fuisset in castro et iam fame et siti deficerent, facta est pestilencia magna pre fetore nimio interfectorum in castro, et ceperunt homines egrotare et mori, et non valentes se defendere, ceteri, qui adhuc remanserant vivi, tradiderunt se et omnia sua in manus christianorum, presertim cum viderent castrum a christianis iam alia vice incensum et summo labore se et castrum defendisse. Et ideo facta pace cum christianis exiverunt de castro, recipientes iterum iugum discipline christiane, et promiserunt se numquam deinceps fidei sacramenta apostatando violare et de commissis satisfactionem rependere, et pepercerunt eis fratres milicie et Theuthonici omnes, licet tam vitam quam bona cuncta perdiderint.

Ruthenos vero, qui fuerant in castro, qui venerunt in auxilium apostatis, post expugnationem castri suspendit exercitus omnes ante castrum, ad terrorem aliorum Ruthenorum. Et reformata pace per omnia christiani ad castrum se receperunt et omnia, que in castro fuerant, tollentes et equos et pecora expellentes, equaliter inter se diviserunt et homines in villas suas abire permiserunt divisisque spoliis ad aliud castrum, quod est ad Palam, processerunt, bellum similiter eis inferentes. At illi timentes expugnationem castri sui et pestilencias et mortes, quales in priori castro fuerant, et similia mala, tradiderunt se quantocius in manus christianorum, de vita sola et libertate supplicantes et bona sua cuncta in manus exercitus dimittentes. Et concesserunt eis christiani vitam et libertatem et miserunt eos in villas suas, tollentes spolia multa et cuncta et equos et oves et boves et omnia, que in castro fuerant. Et de duorum castrorum requisitione et de perverse gentis illius iterum subiugatione Deum collaudantes, *cum gaudio magno reversi sunt*¹³ in Lyvoniam.

3. Missi quoque fuerant seniores Saccalanenses in Rusciam cum pecunia et muneribus multis, si forte reges Ruthenorum sibi in auxilium contra Theuthonicos et Latinos omnes possent evocare. Et misit rex de Susdalia fratrem suum et exercitum multum cum eo in auxilium Nogardensium, et sequebantur eum Nogardenses et rex de

4 S. o. vasallid.

5 Vt. pt. XXI, komm. 8.

6 Kaheteistkümne aasta eest, kevadel 1211 (XIV, 11).

7 1. augustil 1223.

8 Rukkimäärpäeval, 15. augustil 1223.

9 Vt. pt. XXVI, komm. 15.

10 Vladimiri-Suzdali suurvürst Georgi Vsevolodovitš (vrd. pt. XXV, komm. 7).

11 Novgorodi vürst (1215, 1222–1223 jt.) Jaroslav Vsevolodovitš (1191–1246), Aleksander Nevski isa, 1238–1246 oli Vladimiri suurvürst.

(2) Pärast seda kui Jeesuse Kristuse usust äralangevad eestlased on Ümera juures lüüa saanud, saatis piiskop Bernard üle kogu Liivimaa ja Lätimaa, kutsudes kokku kõik, nii kiriku mehed⁴ kui sõjateenistuse vennad koos liivlaste ja lätlastega, et kõik tuleksid võitlema eestlastega. Need aga kuulavad kõik ustavalt sõna ja tulevad ühtekokku. Kohal on ristosõdijad koos kaupmeestega. Ühed lähevad edasi laevaga Koivat mööda, teised jala, teised oma hobustega ja nad tulevad palvetamise ja läbirääkimiste kohale⁵ kaheksa tuhandega. Pidanud palvetuste ja läbirääkimiste piduliku talituse, tõttavad nad Eestimaa le ja ründavad jälle, juba teist korda, Viljandi linnust, mille kümne aasta eest⁶ sakslased olid vallutanud ja ristiusule alistanud; nad ehitavad väiksemaid masinaid ja paterelle, püstitavad väga tugeva ja kõrge puutorni, mille nad lükkavad edasi kuni kraavini, et nad saaksid linnuse alt läbi kaevata; kuid neid takistavad õige suurel määral nende ammukütid, kes olid linnuses, sest neil oli linnuses õige rohkesti sõjateenistuse vendade ambe kristlaste ambude ja paterellide vastu ja nad ehitasid paterelle ja masinaid kristlaste masinate vastu, võideldes vastastikku hulga päevi. Sest linnuse piiramine algas augustis Peetruse ahelate päeval⁷ ja õndsas neitsi taevaminemise päeval⁸ andsid nad nõrkedes alla. Kuna oli nimelt suur kuumus ja linnuses oli hulk inimesi ja karja ja nad juba nõrkesisid näljast ja janust, puhkes suur taud tapetute tohutu leha tõttu linnuses ja inimesed hakkasid haigestuma ja surema ja ülejäänud, kes olid veel ellu jäänud, suutmata end kaitsta, andsid ennast ja kogu oma vara kristlaste kätte, eriti kui nägid, et kristlased olid juba teist korda linnuse põlema süüdanud ning et nad olid äärmise vaevaga ennast ja linnust kaitsnud. Ja teinud seetõttu kristlastega rahu, väljusid nad linnusest, võttes jälle endale ristiusu kari ikke, ja töötasid nüüdsest peale mitte kunagi enam rikkuda usust taganemisega usu sakramente ja kordasaadetut eest hüvitust tasuda, ja sõjateenistuse vennad ning kõik sakslased heitsid neile armu, ehkki nad nii elu kui kogu vara oleksid pidanud kaotama.

Aga venelased, kes olid olnud linnuses, kes tulnud appi usutaganajaile, poos sõjavägi pärast linnuse vallutamist kõik linnuse ees üles teiste venelaste hirmuks. Ja kui rahu oli kõiges uuendatud, läksid kristlased tagasi linnusesse ja võttes kõik ära, mis linnuses oli, ning ajades hobused ja karja välja, jagasid võrdselt omavahel ning lubasid inimestel ära minna küladesse ning saagi jaganud, läksid nad edasi teise linnuse juurde, mis on Navesti ääres⁹, minnes neile samuti sõjaga kallale. Ent need, kartes oma linnuse vallutamist ja taude ja suremisi, nagu olid olnud eelmises linnuses, ja samasuguseid hädasid, andsid endid nii ruttu kui võimalik kristlaste kätte, anudes paljast elu ja vabadust ja jättes kogu oma vara sõjaväe kätte. Ja kristlased annetasid neile elu ja vabaduse ja saatsid nad nende küladesse, võtnud kogu suure saagi ja hobused ja lambad ja härjad ja kõik, mis linnuses oli. Ja ülistades jumalat kahe linnuse äravõtmise ja selle nurjatu hõimu taasalistamise pärast, pöördusid nad suure rõõmuga tagasi Liivimaale.

(3) Ka olid Sakala vanemad raha ja rohkete kingitustega läkitatud Venemaale, et ehk saaksid venelaste kuninga appi kutsuda sakslaste ja kõigi ladinlaste vastu. Ja Suzdali kuningas¹⁰ saatis oma venna¹¹ ja arvuka sõjaväe koos temaga abiks novgorodlastele ja talle

Plescekowe cum civibus suis, et erat exercitus circiter viginti milia. Et venerunt in Ugauniam prope Tarbatam, et miserunt eis Tarbatenses munera magna et fratres milicie et Theuthonicos, quos habebant apud se captivos, tradiderunt in manus regis et equos et balistas et alia multa, petentes auxilium contra Latinos. Et locavit rex viros suos in castro, ut haberet dominium in Ugaunia et per totam Estoniam. Et abiit rex in Odempe et similiter ibi faciebat. Et post hoc convertit exercitum suum versus Lyvoniam in Puydise, et sequebantur eum Ugaunenses, et maior erat exercitus. Et occurrerunt ei ibidem Osiliani, rogantes, quatenus exercitum suum convertat contra Danos in Reveles, ut victis Danis facilius Lyvonenses invadant, dicentes in Riga multos esse peregrinos, *qui sibi sint occurrere parati*¹⁴. Et audivit eos rex et reversus est alia via cum exercitu in Saccalam et invenit totam Saccalam iam a Theuthonicis subiugatam et duo castra expugnata et Ruthenos suos apud Viliende suspensos, *iratus est valde*¹⁵ et iram suam vindicans in Saccalanenses, *terram ipsam percussit plaga magna*¹⁶ et omnes, qui evaserant coram Theuthonicis et a pestilencia magna, que fuit in terra, ipse interfici decrevit, et alii per fugam in silvas evaserunt. Et procedens in Gerwam cum exercitu suo magno, convocavit ad se Gerwanenses et Vyronenses et Warbolenses cum Osilianis. Et cum omnibus illis obsedit castrum Danorum Lyndanise et pugnavit cum Danis ebdomadis quatuor et non potuit capere eos neque castrum eorum, eo quod balistarii multi fuerint in castro et multos Ruthenorum et Estonum interficerent. Unde tandem confusus rex Susdalie cum omni exercitu suo reversus est in Rusciam. *Fuerat autem exercitus ille magnus valde et fortis*¹⁷ et temptabant secundum artem Theuthonicorum castrum capere Danorum et non valebant. Sed destructa et despoliata provincia in circuitu tandem *redierunt in terram suam*¹⁸.

4. Interim fratres milicie et alii Theuthonici cum paucis obsederant castrum Tarbatense et pugnant cum eis diebus quinque. Et non valentes castrum tam forte cum paucis expugnare, terram in circuitu despoliabant et cum omni rapina sua reversi sunt in Lyvoniam.

Iterumque fratres milicie colligentes exercitum intraverunt Estoniam, *percusserunt Gerwanenses plaga magna*¹⁹, eo quod cum Danis semper bella moverent, et interfecerunt et ceperunt multos ex eis et spolia multa tollebant. Et venerunt ad eos Gerwanenses in Keytis, promittentes Theuthonicis fidelitatem perpetuam et omnibus christianis, unde statim exiverunt de finibus eorum et cum omni preda *redierunt in terram suam*²⁰.

5. Post hoc Nogardenses miserunt regem Viesceka, qui quondam viros episcopi Rigensis mortificaverat in Kukenoys, et dederunt ei pecuniam et viros ducentos secum, committentes ei dominium in Tarbeta et in aliis provinciis, quas sibi posset subiugare. Et venit idem rex cum viris suis in Tarbetam, et receperunt eum castrenses cum gaudio, ut forciores contra Theuthonicos efficerentur, et dederunt ei tributa de circumiacentibus provinciis, et quicumque tributa non prebebant, exercitum contra eos direxit et devastavit omnes terras sibi rebelles a Wayga usque ad Vyroniam, a Vyronia usque in Gerwam et in Saccalam, et fecit contra christianos omnia mala, que potuit.

14 Breviaar.

15 Liber Machabaeorum primus V, 1; Evangelium secundum Matthaum II, 16.

16 Liber Numeri XI, 33; Liber Judicum XI, 33; Liber Regum tertius XX, 21.

17 Liber Machabaeorum primus VI, 41; VII, 10.

18 Liber Regum quartus III, 27.

19 Liber Numeri XI, 33; Liber Judicum XI, 33; Liber Regum tertius XX, 21.

20 Vt. vlide 18.

12 Vt. pt. XIV, komm. 5.

13 Sealt kulges tee, ka 1218 oli sõjavägi liikunud Pulde kaudu (vt. pt. XXII, komm. 6).

14 Oigupoolest suurvürsti vend Jaroslav (komm. 11). Ka Novgorodi leetopiss teatab Tallinna piiramisest 6731. (1223.) a.

15 Ladinakeelses tekstis «provincia».

16 Vt. komm. 15.

järgnesid novgorodlased ja Pihkva kuningas¹² oma kodanikega ja sõjaväge oli umbes kakskümmend tuhat. Ja nad tulid Ugandisse Tartu lähedale ja tartlased saatsid neile suuri kingitusi ning andsid üle kuninga kätte sõjateenistuse vennad ja sakslased, kes neil enda juures vangis olid, ja hobuseid ja ambe ning palju muud, paludes abi ladinlaste vastu. Ja kuningas paigutas oma mehed linnusesse, et tal oleks valitsusvõim Ugandis ja üle kogu Eestimaa. Ja kuningas läks ära Otepääle ja tegi seal samuti. Ja seejärel ta pööras oma sõjaväe Liivimaa poole Puidesse¹³ ja talle järgnesid ugalased ja sõjavägi oli suurem. Ja talle tulid seal vastu saarlased, paludes, et ta pööraks oma sõjaväe taanlaste vastu Tallinnas, et pärast taanlaste võitmist oleks hõlpsam liivimaalastele kallale tungida, öeldes, et Riias on palju ristisõdijaid, kes on valmis temale vastu astuma. Ja kuningas võttis neid kuulda ja pöördus sõjaväega teist teed Sakalasse tagasi ja leidis, et sakslased on kogu Sakala juba alistanud ja kaks linnust vallutanud ja tema venelased Viljandi juures üles poonud; ta vihas- tas väga ja valades oma viha välja sakalastele, lõi seda maad suure nuhtlusega ja otsustas ise tappa kõik, kes olid pääsenud sakslaste eest ja suurest taudist, mis oli maal; ja teised pääsesid põgenedes metsadesse. Ja liikudes oma suure sõjaväega edasi Järvamaale, kut- sus ta enda juurde kokku järvalasi ja virulasi ja varbolasi koos saar- lastega. Ja kõigi nendega piiras ta taanlaste linnuse Lindanise sisse ja võitles taanlastega neli nädalat ega suutnud ära võtta neid ega nende linnust, sest linnuses oli palju ammukütte ja tapsid palju venelasi ja eestlasi. Seetõttu pöördus lõpuks Suzdali kuningas¹⁴ häm- melduses kogu oma sõjaväega Venemaale tagasi. See sõjavägi oli aga väga suur ja tugev ja nad piüdsid sakslaste kunsti järgi vallutada taanlaste linnust ega suutnud. Kuid purustanud ning paljaks rüüs- tanud maakonna ümberringi, pöördusid lõpuks tagasi oma maale.

(4) Vahepeal piirasid sõjateenistuse vennad ja teised sakslased vähestega Tartu linnust ja võitlesid nendega viis päeva. Ja suutmata nii tugevat linnust vähestega vallutada, rüüstasid nad maa ümber- ringi paljaks ja pöördusid kogu oma röövsaagiga tagasi Liivimaale.

Sõjateenistuse vennad jällegi, kogudes sõjaväe, tungisid Eestimaale, löid järvalasi suure nuhtlusega, sest et nad pidasid alati sõda taan- lastega, ja tapsid ja võtsid paljusid neist kinni ja said rohkesti saaki. Ja nende juurde Keitisesse tulid järvalased, töötades sakslastele ja kõigile kristlastele igavest truudust; seepärast läksid nad kohe nende piiridest ära ja läksid kogu saagiga oma maale tagasi.

(5) Pärast seda saatsid novgorodlased kuningas Viesceka, kes oli kunagi surmanud Riia piiskopi mehed Kokneses, ja andsid talle raha ja kakssada meest kaasa, usaldades talle valitsusvõimu Tartus ja teistes maakondades¹⁵, mis ta suudab endale alistada. Ja see kuningas tuli oma meestega Tartusse ja linnuse omad võtsid ta rõõmuga vastu, et saada tugevamaks sakslaste vastu, ja andsid talle makse ümber- kaudseist maakondadest¹⁶ ja kes iganes makse ei tasunud, nende vastu suunas ta sõjaväe ja rüüstas kõik temale vastuhakkajad maad Vaigast kuni Virumaani, Virumaalt kuni Järvamaani ja Sakalani, ja tegi kristlastele kõike kurja, mida suutis.

6. Celebrata Dominice nativitatis solempnitate cogitaverunt Rigenses obsidere castrum Tharbatense. Et convenerunt cum fratribus milicie et peregrinis et cum Lyvonibus et Lettis apud Astigerwe, et habebant exercitum magnum. Et recordati sunt Danorum in longa tribulatione existentium, contra quos pugnabant iam dudum omnes terre et gentes circumiacentes, et dimisso itinere in Tarbeten profecti sunt cum omni exercitu in Hariam et obsederunt castrum Lone pugnantes cum eis ebdomadis duabus, edificantes machinas et patherellos et turrim ligneam fortissimam, quam ad castrum vicinius appellebant, ut desubtus castrum fodere et de summitate eos magis impugnare valerent. Et audientes Dani gavisi sunt et veniebant ad eos gratias referentes, eo quod miserti eorum venerint eis in auxilium. Post hoc autem multi sunt a balistariis interfecti et a machinariis proiectedi, et ceteri ceperunt graviter egrotare et mori. Insuper et fossores iam ad summitatem munitionis appropinquabant, ut putarent castrenses se iam ad ima una cum fossato descendere. Unde tandem supplicabant exercitui, quatenus eis vitam et libertatem donarent. Et concesserunt eis vitam et castrum incenderunt, omnes vero equos et boves, et pecora et substantiam, et pecuniam et vestes et omnia, que fuerunt in castro, tollebant sibi Theuthonici, dividentes cum Lyvonibus et Lettis equaliter; Danis vero homines restituerunt et in villas suas liberos miserunt. Interim Theuthonici miserunt aliquos de exercitu suo ad alia tria castra minora circumadiacentia, comminantes eis bellum, nisi tradant se in manus eorum. Et tradiderunt se tria illa castra adiacentia in manus Rigensium, mittentes eis tributa et waypas quam plures in eadem expeditione. Et reversus est exercitus Rigensium in Gerwam, et abierunt quidam ad spoliandum provinciam. Et occurrerunt Gerwanenses et Vironenses, supplicantes de pace, promittentes deinceps se sacramenta fidei christiane non violare. Et reformaverunt cum eis pacem et receperunt eos ad gratiam, sumentes obsides ab eis, quos tamen Dani disturbabant postea, plurimum inferentes eis bellum, eo quod pacem a Rigensibus et christianitatis iugum receperant. Et *reversus est exercitus Rigensis cum gaudio*²¹ in Lyvoniam, collaudans Iesum Christum, qui semper eos sanos et incolumes *deducit et reducit*²² in omnibus expeditionibus suis. Nuncii interim regum Ruthenorum erant in Riga, rerum eventum expectantes et ammirantes quam plurimum, eo quod Rigenses sine victoria numquam reversi sunt inanes, eo quod *sagitta Ionathe numquam abiit retrorsum nec declinavit clypeus eius in bello et gladius Saul non est reversus inanis*²³, cum exercitus magni et fortes regum Ruthenorum numquam unum castrum valeant expugnationibus suis fidei christiane subiugare.

XXVIII

1. Annus erat consecrationis antistitis Alberti vicesimus sextus et nondum ecclesia *siluit* a bellis.¹ Nam rex Viesceke disturbabat cum Tarbatensibus omnem terram in circuitu, et ibant Letti et Lyvones sepius ad eos cum paucis et non valebant eis nocere. Sed et fratres milicie post pascha colligentes iterum exercitum obsederunt

21 Evangelium secundum Lucam X, 17.

22 Liber primus Samuelis II, 6; Liber Tobiae XIII, 2.

23 Liber secundus Samuelis I, 21, 22.

1 Liber Machabaeorum primus VII, 50.

17 Jõulud, 25. detsember 1223.

18 Lohu Jaanilinn, mis asub Keila jõe käärus. Henriku kroonikas esineva nimetuse (Lone) mõjul on seda linnust ka eesti ajalookirjelduses nimetatud Loone linnuseks.

19 Mõeldav on tõlkida ka «juurdekuuluvat». Harjus oli nell tähtsamat linnamäge: peale Lohu Jaanilinna Varbola Jaanilinn, Keava ja Voose. Viimane on linnusena üpris kahtlane. Varbola Jaanilinn oma umbes 20 000 m² suuruse õuega on pealegi Lohu omast (u. 4000 m²) märksa suurem. Keava Lohuga umbes võrdväärne. Nii ei suudeta arvata, mida on nende kolme väiksema linnuse all mõeldud. Seli ja Põrgu vahel, umbes 3–4 km Lohult, asub Kantsimägi, mis võiks E. Tõnissoni teatel väiksema linnamäena arvesse tulla.

20 Ladinakeelses tekstis sõna «waypa», mille päritolu (kas skandinaavia, alamsaksa või eesti sõna) ning täpne tähendus (J. Mägiste tõlgib «kuuekalv») on õigupoolest teadmata. Tallinnas nimetati 16. sajandil alamsaksa keeles «wepe» (ehk ka «wep») saani või voodivai-pu (-tekke). Henriku ajal võis ehk tegemist olla mingi katte-riidega (sõbaga) enda või hobuse katmiseks. Hilisemal ajal nimelt on mõnel pool kutsutud vaibaks kahest sõbast kokkuõmmeldud tekstiili.

1 14. aprillil 1224.

(6) Pühitsenud issanda sündimise püha¹⁷, mõtlesid riialased Tartu linnust piirata. Ja nad tulid koos sõjateenistuse vendadega ja ristisõdijatega ning koos liivlaste ja lätlastega Asti järve juurde kokku ja neil oli suur sõjavägi. Ja neile tulid meelde taanlased, kes viibisid kestva hädas, kelle vastu võitlesid juba ammu kõik ümberkaudsed maad ja paganahõimud; ja loobunud retkest Tartu, läksid nad kogu sõjaväega Harjumaale ja piirasid Lohu linnuse¹⁸ ümber, võideldes nendega kaks nädalat, ehitades masinaid ja paterelle ja väga tugeva puutorni, mille nad lükkasid linnusele lähemale, et nad võiksid alt linnust kaevata ja tipust neid paremini rünnata. Ja kuulda saades olid taanlased rõõmsad ja tulid nende juurde, avaldades tänu selle eest, et nad neile kaasa tundes neile appi tulid. Pärast seda aga tapeti paljud ammuküttide poolt ja visati maha masinameeste poolt ja ülejäänud hakkasid raskesti haigestuma ja surema. Pealegi lähenesid ka kaevajad juba kindlustise tipule, nii et linnuse omad arvasid, et nad vajuvad juba alla koos kaevandiga. Seepärast anusid nad lõpuks sõjaväge, et nad kingiksid neile elu ning vabaduse. Ja nad jätsid neile elu ja panid linnuse põlema, aga kõik hobused ja härjad ja karja ja vara ja raha ja riided ja kõik, mis linnuses oli, võtsid sakslased endale, jagades võrdselt liivlaste ja lätlastega; taanlastele aga andsid nad inimesed tagasi ja saatsid vabadena nende külladesse. Vahepeal saatsid sakslased mõningad oma sõjaväest kolme teise väiksema ümbruskonnas asuva linnuse juurde, ähvardades neid sõjaga, kui nad ei anna end nende kätte. Ja need kolm ümbruskonnas asuvat¹⁹ linnust andsid end riialaste kätte, saates neile selsamal sõjakäigul makse ja õige palju vaipu²⁰. Ja riialaste sõjavägi pöördus tagasi Järvamaale ja mõned läksid maakonda rüüstama. Ja järvalased ja virulased tulid vastu, anudes rahu, töötades edaspidi mitte rikkuda ristiusu sakramente. Ja nad uuendasid nendega rahu ja võtsid nad jälle armu osaliseks, võttes neilt pantvange, taanlased siiski tülitasid neid hiljem, neile kangesti sõjaga kallale minnes, sest et nad olid riialastelt rahu ja ristiusu ikke vastu võtnud. Ja riialaste sõjavägi pöördus rõõmuga tagasi Liivimaale, ülistades Jeesus Kristust, kes neid alati tervelt ja puutumata välja viib ja tagasi toob kõigil nende sõjakäikudel. Vahepeal olid venelaste kuningate saadikud Riias, oodates asjade käiku ja imestades väga, et riialased kunagi ei pöördu ilma võiduta tühjalt tagasi, sest Joonatani nool pole kunagi taganenud tagasi ega kaldunud ta kilp kõrvale lahingus ega pööranud Sauli mõök tühjalt tagasi, kui venelaste kuningate suured ning tugevad sõjaväed kunagi ei suuda ühtegi linnust oma vallutustega ristiusule alistada.

XXVIII

(1) Oli ülemkarjase Alberti pühitsemise kahekümne kuues aasta ja kirikul polnud veel rahu sõdadest. Sest kuningas Viesceke koos tartlastega tülitas kogu maad ümberringi ja lätlased ja liivlased käisid tihtipeale vähestega nende vastu ega suutnud neile kahju teha. Kuid ka sõjateenistuse vennad, kogudes pärast lihavõtteid¹

Tarbetam et pugnauerunt diebus quinque cum eis et non potuerunt pre paucitate suorum castrum comprehendere, et spoliante terram in circuitu cum spoliis suis reversi sunt in Lyvoniam.

Interim episcopus venerabilis Albertus rediit de Theuthonia cum peregrinis multis et universo comitatu suo. Et venit cum eo frater ipsius, non minus venerabilis Hermannus episcopus, iam dudum electus et consecratus episcopus in Estoniam, qui fuerat a rege Dacie ab episcopatu suo iam pluribus annis impeditus. Sed postquam rex Dacie in captivitatem deductus est in Saxoniam a Theuthonicis, abiit episcopus predictus Rigensis cum eodem fratre suo ad regem, requirere voluntatem et consensum ipsius. Et placuit regi, ut iret in Lyvoniam et de Lyvoniam ad Estoniam in episcopatum ipsius. Qui cum venissent in Rigam, cum gaudio magno recepti sunt a Rigensibus et ab universis, qui fuerunt in Lyvoniam, et congaudebant omnes et collaudabant Deum, eo quod post mala plurima et bella tristitia iterum expugnata est et requisita fere tota Estonia, preter unum castrum Tarbatense, de quo remanebat ultio divina.

2. Et convenerunt fratres milicie cum episcopis eisdem et viris ecclesie et cum Rigensibus cunctis super divisione provinciarum Estonie ad Rigam pertinentium. Et dederunt episcopo Hermannus Ugauniam cum provinciis suis, fratres vero milicie Saccalam in sorte pro sua parte receperunt; et ecclesie beate Marie in Riga et episcopo Rigensi Maritimam cum septem kilegundis attribuerunt. Et audientes Maritimi, quod ad ecclesiam Rigensem pertinerent, gavisus sunt valde et tributa duorum annorum, que propter Danorum impugnationem neglexerant, integraliter solvebant. Ugaunenses quoque similiter de dominio episcopi Hermannus gaudebant, qui erat in Odempe, sed impediabat eos rex Viesceka cum Tarbatensibus suis, qui erat in laqueum et in diabolium magnum² Saccalanensibus et aliis Estonibus adiacentibus.

3. Et miserunt episcopi nuncios ad regem in Tarbetam, rogantes, ut recederet a rebellibus illis, qui erant in castro, qui baptismi sui sacramenta violaverant, qui fidem Iesu Christi reiciendo ad paganismum redierant, qui fratres milicie, confratres et dominos suos, alios interficiendo, alios captivando, de terminis suis expulerant, qui vicinas omnes provincias ad fidem Iesu Christi venientes despoliando cottidie vastaverant. Et nolebat rex ab eis recedere, eo quod Nogardenses et reges Ruthenorum sibi castrum ipsum cum adiacentibus terris perpetua donatione donaverint et liberationem a Theuthonicorum impugnatione promiserint. Et collecti fuerant in eodem castro cum rege eodem omnes malefici de provinciis vicinis [et] de Saccala, qui fuerant traditores et interfectores fratrum suorum, fratrum milicie et mercatorum, et malorum consiliorum inventores³ contra Lyvonensem ecclesiam. Quorum princeps ac dominus idem rex erat, quia et ipse *radix antiqua malorum omnium*⁴ in Lyvoniam fuerat, qui pacem veri pacifici infringendo ac omnium christianorum fideles sibi viros, contra Letonum impugnationem a Rigensibus in auxilium missos, interfecit in dolo, diripiens omnia bona eorum. Hii ergo omnes *fiduciam habentes* in castro suo⁵ supradicto firmissimo contempnebant pacem christianorum et *querebant mala cottidie*⁶ christianis. Nam revera castrum ipsum firmissimum erat omnibus castris Estonie, quod fratres milicie multis

2 Liber Machabaeorum primus I, 37, 38.

3 Epistola Pauli ad Romanos I, 30; brevlaar.

4 Epistola Pauli ad Timotheum prima VI, 10.

5 Jeremias XLVIII, 7.

6 Liber Machabaeorum primus VI, 18.

- 2 1220. aastast saadik (XXIII, 11). «Takistas piiskopiametis» asemel võiks tõlkida ka «ei lasknud piiskopkonda».
- 3 Vt. pt. XXV, komm. 11.
- 4 See toimus 22.–24. juulil 1224.
- 5 S. o. hülisea nimetusega Läänemaa.
- 6 Ladinakeelses tekstis on kasutatud eestipärast sõna «kilegunda» (teisel — XXVIII, 8; XXIX, 7; XXX, 5 — ka kujul «kylegunda, kiligunda»), mis on ilmselt samane Taani hindamisraamatus esinenud sõnaga «killgunda, kylagund, kilegund, kylaegund». Ei ole täit selgust, kas see sõna, mis kahtlemata märgitseb kihelkonda, etümoloogiliselt tähendab kihelkonda või hoopis külakonda, nagu on samuti arvatud.
- 7 Provincia.

jälle sõjaväe, piirasid Tartut ja võitlesid viis päeva nendega ega suutnud omade vähesuse tõttu linnust ära võtta ja rüüstates maad ümberringi, pöördusid oma saagiga Liivimaale tagasi.

Vahepeal tuli auväärne piiskop Albert koos paljude ristsõdijatega ja kogu oma saatjaskonnaga Saksamaalt tagasi. Ja ühes temaga tuli ta vend, mitte vähem auväärne piiskop Hermann, juba ammu valitud ja pühitsetud piiskopiks Eestimaa, keda Taani kuningas juba hulga aastaid takistas tema piiskopiametis². Kuid pärast seda kui sakslased olid Taani kuninga viinud vangi Saksimaale³, läks ülalnimetatud Riia piiskop oma seesinase vennaga kuninga juurde tema tahtmist ja nõusolekut hankima. Ja kuningas oli nõus, et ta läheks Liivimaale ja Liivimaalt Eestimaa oma piiskopkonda. Kui nad jõudsid Riiga, võtsid riialased ja kõik, kes olid Liivimaal, nad suure rõõmuga vastu ja kõik rõõmustasid kaasa ja ülistasid jumalat, et pärast paljusid hädasid ja kurbi sõdu oli jälle vallutatud ja tagasi saadud peaaegu kogu Eestimaa, peale üksi Tartu linnuse, millel jäi alles jumala karistus.

(2) Ja sõjateenistuse vennad leppisid kokku nende piiskoppidega ja kiriku meestega ja kõigi riialastega Riia alla kuuluvate Eestimaa maakondade jagamise üle⁴. Ja nad andsid piiskop Hermannile Ugandi selle kihelkondadega, sõjateenistuse vennad aga said Sakala liisuga oma osaks, ja õndsas Maarja kirikule Riias ja Riia piiskopile määrasid nad Mereäärse maa⁵ seitsme kihelkonnaga⁶. Ja mereäärsed, kuuldes, et nad kuuluvad Riia kiriku alla, rõõmustasid kangesti ja tasusid täielikult kahe aasta maksud, mis nad taanlaste kallaletungi tõttu olid hooletusse jättnud. Ka ugalased rõõmutsesid samuti piiskop Hermann'i võimu üle, kes oli Otepääl, kuid neid takistas kuningas Viesceka oma tartlastega, kes oli silmuseks ja suureks kuradiks sakalastele ja teistele ümberkaudsetele eestlastele.

(3) Ja piiskopid läkitasid saadikud kuninga juurde Tartusse, paludes, et ta taganeks neist mässajaist, kes olid linnuses, kes olid teotanud oma ristimise sakramente, kes olid Jeesuse Kristuse usku kõrvale heites läinud tagasi paganausku, kes olid sõjateenistuse vennad, oma kaasvennad ja isandad, ühed tappes, teised vangi võttes, oma piiridest välja löönud, kes kõiki Jeesuse Kristuse usku tulevaid naabermaakondi⁷ olid igapäev rüüstamisega laastanud. Ja kuningas ei tahtnud neist taganeda, sest novgorodlased ja venelaste kuningad olid talle annetanud selle linnuse koos juurdekuuluvate maadega põlise donatsioonina ja lubanud päästa sakslaste kallaletungist. Ja sinna linnusesse olid koos sellesinase kuningaga kogunenud kõik kurjategijad naabermaakondadest ja Sakalast, kes olid olnud äraandjad, oma vendade, sõjateenistuse vendade ja kaupmeeste tapjad ja kurjade nõude leiutajad Liivimaa kiriku vastu. Nende pealikuks ning isandaks oli seesama kuningas, sest et ka ta ise oli olnud kõige kurja vana juur Liivimaal, kes rikkudes tõelise rahutooja ja kõigi kristlaste rahu, tappis salakavalalt endale ustavad mehed, kes olid riialaste poolt appi saadetud leedulaste kallaletungi vastu, rõõvides kogu nende vara. Niisiis need kõik, usaldades oma ülalnimetatud väga tugevat linnust, põlgasid ära kristlaste rahu ja otsisid igapäev kristlastele paha. Sest tõepoolest kõigist Eestimaa linnustest tugevam oli seesinane linnus, mida sõjateenistuse vennad olid

laboribus et expensis antea firmaverant et armis suis et balistis repleverant, que omnia perfidi rapuerant. Insuper et rex ibidem sagittarios suos Ruthenos secum habebat quam plures. Insuper et patherellos secundum artem Osilianorum et cetera instrumenta bellica preparabant.

4. Erat itaque tunc Estiensis ecclesia multis bellorum incommodis⁷ exposita. Que fuit tamquam mulier pariens, que tristitiam et dolorem magnum habet⁸, donec pariat; cuius eciam partum draco persequitur⁹, Behemoth videlicet ille, qui fluvium absorbens fiduciam adhuc habet, quod Iordanis influat in os eius¹⁰. De tantis igitur bellorum angustiis nullo modo poterat ecclesia predicta liberari, que parvula fuit adhuc et infirma, nisi per Lyvonensem ecclesiam, que vera et prima semper mater¹¹ ipsius fuerat per labores expugnationis, et que genuerat eam per lavacrum regenerationis in fide Iesu Christi¹², licet plures sibi matres falso filiam hanc usurpantes, mentientes semper, attraxerint, quarum una mater Ruthenica sterilis semper et infecunda¹³, que non spe regenerationis in fide Iesu Christi, sed spe tributorum et spoliiorum terras sibi subiugare conatur.

5. Ut ergo Lyvonensis ecclesia filiam suam Estiensem ecclesiam, quam genuerat Iesu Christo¹⁴, liberaret de presentibus malis¹⁵, misit episcopus venerabilis Rigensis et convocavit fratres milicie nec non et viros ecclesie cum peregrinis et mercatoribus et civibus Rigensibus et universis Lyvonibus et Lettis, indicens expeditionem cunctis ad Lyvonensem ecclesiam pertinentibus. Et fideliter obedientes omnes convenerunt cum exercitu suo apud stagnum Rastigerwe convocantes secum episcopum venerabilem predictum Rigensem cum fratre suo, non minus venerabili Hermanno episcopo, et cum universis viris sacerdotibus ac militibus suis. Peractisque colloquiorum et orationum ibidem mysteriis premittunt meliores et forciores de exercitu, ut transeuntes Ugauniam nocte et die sequenti mane valeant castrum Tarbatense preoccupare. Qui dividentes iterum acies suas, alios ad impugnandum castrum preordinant et alios in Vironiam ad despoliandum adhuc rebelles dirigunt, qui post triduum oves et boves et cetera, que fuerunt exercitui necessaria, reducunt abundanter. Episcopi vero cum peregrinis et omni multitudine sequentes in die assumptionis beate Virginis ad castrum perveniunt. Eodem quippe die anno preterito castrum Viliende captum est. Campos igitur tentoriis operiunt, castrensibus bellum inferunt, machinas minores et patherellos construunt, instrumenta bellica quam plurima preparant, propugnaculum sive turrim ligneam fortissimam erigunt, quam de magnis et altissimis arboribus octo diebus artificiose eque altam castro preparaverant, viciniusque super fossatum appellunt et statim desubtus terram fodere incipiunt. Ordinatur ad fodiendum noctem et diem medietas exercitus, ut alii fodiant, alii terram dilapsam exportent. Unde mane facto fossati magna pars de vallo dilabatur et mox propugnaculum vicinius ad castrum apponunt. Mittuntur interim internuncii ad regem, sacerdotes et milites, viri honesti, promittitur ei via libera, ut exeat cum viris et equis et omnibus rebus suis, si tantum recedat de castro et gentem illam apostatricem derelinquat. Sed rex a Nogardensibus liberationem expectans, nullatenus se castrum derelinquere pertinaciter affirmat. Veniunt interim Rutheni spoliantes in provincia,

7 Brevlaar.

8 Evangelium secundum Joannem XVI, 21.

9 Apocalypsis XII, 4, 13.

10 Liber Job XL, 10, 18.

11 Missaal.

12 Epistola Pauli ad Titum III, 5; Epistola Pauli ad Corinthios prima IV, 15.

13 Liber Exodus XXIII, 26; brevlaar.

14 Epistola Pauli ad Corinthios prima IV, 15.

15 Brevlaar.

8 Pihlis esinev koletis, algselt jõehobu.

9 Vt. pt. XX, komm. 15.

10 Rukkimaarjapäeval, 15. augustil 1224.

varem suure vaeva ja kuludega kindlustanud ja täitnud oma relvade ja ambudega, mis truudusetud olid kõik ära röövitud. Peale selle oli ka kuningal seal kaasas hulganisti oma vene vibukütte. Peale selle valmistasid nad ka paterelle saarlaste kunsti järgi ja teisi sõjapidamisriistu.

(4) Nõnda oli siis Eestimaa kirik jäetud paljude sõdade hädade kätte. Ta oli nagu sünnitav naine, kel on kurvastus ja suur valu, kuni ta sünnitab; kelle ihuviljagi jälitab lohemadu, see on nimelt Pehemott⁸, kes jõge neelates on ikka veel kindel, et Jordan talle suhu voolab. Nii paljudest sõjaahistustest ei suutnud niisiis ülalnimetatud kirik, kes oli seni veel väike ning nõrk, kuidagi pääseda muidu kui Liivimaa kiriku abil, kes oli alati olnud ta tõeline ja esimene ema vallutamise vaevades ja kes oli ta sünnitanud taassünni kümbelse läbi Jeesuse Kristuse uss, ehkki paljud emad seda tütarpetlikult omastades ja alati valetades enda poole olid tõmmanud, kellest üks on vene ema, alati sigimatu ja viljatu, kes püüab alista endale maid mitte Jeesuse Kristuse uss taassünni lootuses, vaid maksude ja saagi lootuses.

(5) Et niisiis Liivimaa kirik päästaks oma tütre Eestimaa kiriku, kelle ta oli sünnitanud Jeesus Kristusele, käesolevaist hädadest, saatis auväärne Riia piiskop ja kutsus kokku sõjateenistuse vennad kui ka kiriku mehed ühes ristisõdijatega ja kaupmeestega ja Riia kodanikega ning kõigi liivlaste ja lätlastega, kuulutades sõjaretke kõigi jaoks, kes kuulusid Liivimaa kirikusse. Ja kõik kogunesid ustavalt sõna kuuldes oma sõjaväega Kaagjärve⁹ äärde, kutsudes endaga kaasa ülalnimetatud auväärse Riia piiskopi koos ta venna, mitte vähem auväärse piiskopi Hermanniga, ja koos kõigi ta meeste, preestrite ja rüütlitega. Ning pidanud seal ära nõupidamised ja palvetalitused, saadavad nad paremad ning vapramad sõjaväest ette, et need öö ja päeva jooksul Ugandist läbi minnes võiksid järgmisel hommikul Tartu linnuse esialgselt sisse piirata. Need, jaotades jällegi oma väesalgad, määravad ühed linnuse ründamiseks ja suunavad teised Virumaale seni veel vastuhakkajaid rüüstama, kes toovad kolme päeva pärast tagasi külluses lambaid, härgi ja muud, mis sõjaväele tarvis oli. Piiskopid aga koos ristisõdijatega ja kogu hulgaga jõuavad järele tulles õndsas neitsi taevaminemise päeval¹⁰ linnuse juurde. Just selsamal päeval eelmisel aastal vallutati Viljandi linnus. Niisiis katavad nad väljad telkidega, tungivad kallale linnuse omadele, ehitavad väiksemaid masinaid ja paterelle, valmistavad õige palju sõjapidamisriistu, püstitavad kaitseehitise ehk väga tugeva puust torni, mille nad valmistasid osavalt suurtest ja väga kõrgetest puudest kaheksa päevaga linnusega ühekõrguse, lükkavad ta lähemale kraavi kohale ja hakkavad alt kohe maad kaevama. Kaevamiseks öösel ja päeval määratakse pool sõjaväest, nii et ühed kaevaksid, teised kannaksid varisenud mulda välja. Seepärast variseb hommiku saabumisel suur osa kaevandist vallilt alla ja varsti paigutavad nad kaitseehitise linnusele lähemale. Vahepeal saadetakse läbirääkijad kuninga juurde, preestrid ja rüütlid, lugupeetud mehed, talle lubatakse vaba tee, et läheks ära oma meeste ja hobustega ja kõigi asjadega, kui ta ainult linnusest lahkuks ja selle usutaganeja rahva maha jätaks. Kuid kuningas, oodates novgorodlastelt päästmist, kinnitab kangekaelselt, et ta mingil juhul linnust maha ei jäta.

deferuntur rumores in tentoria, statimque Theuthonici parati venientes, eis occurrere volentes, campos petunt aliosque in obsidione castris derelinquunt. Non venientibus Ruthenis iterum ad castrum revertuntur impugnationem, balistarum sagittis multos in summitate munitionis vulnerant et alios iactibus machinarum interficiunt, patherellis ferrum ignitum vel ollas igneas in castrum proiciunt, terrores multos castrensibus incutiunt, eo quod alii instrumenta, que ericios et porcos vocant, preparant, alii lignorum strues comportant, alii ignes apponunt, pugnantes in hunc modum diebus plurimis. Similiter et qui in castro erant, machinas et patherellos contra machinas christianorum construunt, sagittarios arcuum suorum et balistarios contra sagittas istorum dirigunt. Et fodientes per diem et noctem non quiescunt, unde turris magis appropinquat ad castrum. Nulla requies conceditur fessis, diebus pugnant, noctibus ludos et clamores exercent. Lyvones cum Lettis concussione gladiatorum cum clypeis conclamantes, Theuthonici in tympanis et fistulis et ceteris instrumentis musicis, Rutheni cum suis instrumentis et clamoribus noctes omnes insomnes ducunt. Conveniunt iterum omnes christiani, consilia querentes a Deo. Inter quos erat Fredehelmus, dux et advocatus peregrinorum, nobilis ac dives, qui dicebat: 'Oportet', inquit, 'castrum istud violenter ascendendo comprehendere et vindictam de malefactoribus¹⁶ ad terrorem aliorum vindicari. In omnibus enim castris a Lyvonensibus hactenus expugnatis vitam et libertatem semper optinuerunt, et ideo ceteri nullos timores inde conceperunt. Nunc ergo, quicumque de nostris castrum scandendo primus intraverit, magnis eum honoribus exaltabimus et equos et captivum meliorem, qui fuerit in castro, illi dabimus, preter regem, quem in supremo ramo suspensum super omnes elevabimus.' Placet omnibus consilium, *vota vovent Domino*¹⁷ et beate Virgini statimque mane celebratis missarum solempniis pugna inchoatur. Fiunt comportationes lignorum, sed omnis labor frustratur, eo quod adhuc tempus vindictae Dei non venit. Ad horam itaque nonam Estones in castro magnos incendunt ignes, foramen in munitione magnum aperiunt, de quo rotas ignibus impletas demittentes super turrim dirigunt magnasque lignorum strues superadiciunt. Sed fortes armati christianorum ignes diripiunt, rotas destruunt, omnem flammaram impetum comminuunt turrimque suam defendunt. Interim alii de exercitu ligna comportantes pontem incendunt, contra quos Rutheni cuncti ad portam concurrunt.

6. Iohannes vero de Appelderin, frater episcopi, miles preclarus, ignem tollens in manum suam vallum primus scandere cepit. Cui servus ipsius, Petrus, statim secundus affuit, et nulla mora interveniente ad munitionem usque repente deveniunt. Quod videntes alii de exercitu currunt omnes insequentes eos. Quid plura? Festinant unusquisque, ut primus ascendat, ut Iesu Christi sueque matris Marie gloriam et laudem exaltet, ut ipse laudem et mercedem pro labore suo recipiat. Et ascendit — qui primus obvenerat, *nescio, Deus scit*¹⁸ — et sequebatur eum universa multitudo. Elevabat enim unusquisque consocium suum desuper in castrum, et alii ad foramen, per quod castrenses rotas cum ignibus emiserant, intraverunt, et primi sequentibus loca preparabant et gladiis et lanceis Estones de munitione effugabant. Postquam igitur iam Theuthonici multi vene-

16 Epistola prima Petri II, 14.

17 Liber Judicum XI, 30.

18 Epistola Pauli ad Corinthios secunda XII, 2.

- 11 Siga oli väiksem kaitseehitis, mille varju all piirajad kaevastid linnuse valli (vt. XXX, 4).
- 12 Fredehelmus Poyg (ehk Poch), pärit Kagu-Saksimaa ministerialisoost, esineb ajalooallikais 1213–1226.
- 13 S. o. õhtul kella viie palku (Moskva aja järgi). Vt. pt. XXVI, komm. 21.
- 14 Piiskop Alberti vend, esineb ajalooallikais 1202, 1218, 1224 (Vt. pt. III, komm. 1).

Vahepeal tulevad venelased, rüüstates maakonnas, kuuldused levivad telkides ja otsekohe sakslased, tulles valmitena, tahtes neile vastu astuda, tõttavad väljadele ja jätavad teised linnust piirama. Et venelased ei tule, pöörduvad nad jälle tagasi linnust ründama, haavavad paljusid ammunooltega kindlustise tipus ja tapavad teisi masinate heidetega, pilluvad paterellidega tulist rauda või tulepotte linnusesse, ajavad linnuse omadele suure hirmu peale sellega, et ühed valmistavad riistu, mida nimetatakse siilideks ja sigadeks¹¹, teised kannavad kokku puude virnu, teised pistavad tule otsa, võideldes sel viisil õige palju päevi. Niisamuti ka, kes linnuses olid, ehitavad masinaid ja paterelle kristlaste masinate vastu, suunavad oma vibude vibukütid ja ammukütid nonde noolte vastu. Ja kaevates päeval ja öösel nad ei puhka, mistõttu torn ikka enam läheneb linnusele. Väsinuile ei lubata mingit puhkust, päeviti nad võitlevad, öösiti korraldavad mängu ja karjumisi. Liivlased koos lätlastega karjudes mõökade ja kilpide kokkutagumise juurde, sakslased trummidega, vilespillidega ja muude muusikariistadega, venelased oma riistadega ja huigetega veedavad kõik ööd uneta. Kõik kristlased tulevad jälle kokku, küsides jumalalt nõu. Nende hulgas oli Fredehelm¹², ristisõdijate juht ja foogt, suursugune ja rikas, kes ütles: «On vaja,» ütleb, «see linnus haarata vägisi ülesronimisega ja kurjategijatele teiste hirmuks kätte maksta. Nad on ju alati kõigis senini liivimaa laste vallutatud linnustes saanud elu ja vabaduse ja seetõttu pole muud sellest saanud mingit hirmu. Nüüd niisiis, kes iganes meie hulgast linnusesse ronides esimesena sisse tungib, seda ülendame suure auga ja anname sellele hobuseid ja parema vangi, kes linnuses on, peale kuninga, kelle me kõrgeimasse oksa pooduna tõstame üle kõigi.» Kõigile meeldib nõu, nad annavad issandale ja õndsale neitsile töotusi ja kohe hommikul, kui oli pühitsetud missatalitus, algab taplus. Tehakse puude kuhjatised, kuid kogu vaev läheb tühja, sest jumala kättemaksuaeg pole veel tulnud. Nõnda siis üheksandal tunnil¹³ süütavad eestlased linnuses suured tuled, avavad kindlustises suure mulgu, kust saates alla tulega täidetud rattaid, suunavad torni peale ja viskavad sinna peale suuri puuhunnikuid. Kuid kristlaste tugevad relvastatud pilluvad tuled laiali, purustavad rattad, vähendavad kogu leekide sööstu ja kaitsevad oma torni. Vahepeal teised sõjaväe hulgast puid kokku kandes süütavad silla, nende vastu jooksevad kõik venelased värava juurde kokku.

(6) Johannes Appelderinist¹⁴ aga, piiskopi vend, väga kuulus rüütel, võttes tule oma kätte, hakkas esimesena vallile üles ronima. Tema sulane Petrus oli teisena otsekohe ta juures ja ilma et mingit viivitust vahele tuleks, jõuavad nad kiiresti kindlustiseni välja. Seda nähes jooksevad teised sõjaväe hulgast kõik neile järele. Mis veel enam? Igaüks tõttab, et esimesena üles roniks, et ülendaks Jeesuse Kristuse ja ta ema Maarja au ja kiitust, et ise saaks kiitust ja tasu oma vaeva eest. Ja ronib üles — kes esimesena päralt jõudis, ma ei tea, jumal teab — ja talle järgnes kogu hulk. Igaüks tõstis nimelt oma kaaslast üles linnusesse ja teised tungisid mulku, mille kaudu linnuse omad olid välja saatnud rattaid tulega, ning esimesed valmistasid kohta järgnevaile ja ajasid eestlasi mõökade ja odadega kindlustiselt minema. Pärast kui niisiis juba palju sakslasi oli tulnud

runt in castrum, sequuti sunt eos Letti eciam et ex Lyvonibus quidam, et statim ceperunt interficere populum, tam viros quam mulieres quasdam, et non pepercerunt eis, ut iam millenarium numerum adimplerent. Rutheni vero diutissime se defendentes tandem victi sunt et desuper intra munitionem fugerunt et inde iterum extracti, occisi sunt omnes una cum rege circiter ducenti. Alii quoque de exercitu circumdederunt undique castrum in circuitu, non sinentes effugere quemquam. Quicumque enim de castro descendens de intus evadere poterant, in manus illorum, qui foris erant, incidebant. Ex omnibus itaque viris, qui in castro erant, remansit unus vivus tantum, qui fuerat magni regis de Susdalia vasallus, missus a domino suo cum aliis Ruthenis ad idem castrum. Hunc vestientes postea fratres milicie remiserunt in Nogardiam et in Susdaliam in equo bono, *ut verbum*, quod factum fuerat, dominis suis *nunciaret*¹⁹. Interfectis autem viris omnibus facta est exultatio magna et ludus christianorum in tympanis et fistulis et instrumentis musicis, eo quod *vindictam vindicaverant de malefactoribus*²⁰ et omnes perfidos de Lyvoniam et Estonia ibidem collectos interfecerant. Post hoc tulerunt arma Ruthenorum et vestes et equos et spolia cuncta, que fuerant in castro, et mulieres adhuc superfluas et parvulos²¹, et incenso castro statim sequenti die *cum gaudio magno reversi sunt*²² in Lyvoniam, pro victoria sibi a Deo collata laudantes eum *in celum*, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius²³. Nogardenses vero *venerant cum exercitu magno*²⁴ in Plescekowe, volentes castrum ab obsidione Theuthonicorum liberare. Sed audientes idem castrum iam captum virosque suos interfectos, cum dolore vehementi et indignatione reversi sunt in civitatem suam.

7. Osiliani quoque Theodericum, fratrem episcopi, liberatum a captivitate remiserunt in Lyvoniam. Maritimi vero Rigam venientes ad obedientiam episcopi redierunt et censum duplicem, quem propter Danos duobus annis neglexerant, integraliter persolverunt et fidelitatem perpetuam ecclesie Rigensi promittentes ad fidem christianam redierunt. Similiter Warbolenses tributum et munera deferentes per omnia se Rigensibus exhibebant. Sed Rigenses nichil certi de eis definientes, septem tantum provincias in Maritima, quas omni iure semper possederant, indubitanter recipiebant. Nichil enim iuris Rigensibus in Maritima unquam defuerat, quam expugnatione ad fidem christianam et baptismo et censu et obsidibus semper possederant et regi Dacie numquam obsides eiusdem Maritime reddiderant. Vyronenses quoque et Gerwanenses audita castri Tarbatensis expugnatione Rigam venerunt et equos et munera dominis attulerunt.

8. Episcopus vero Hermannus abiit cum suis in Ugauniam et cepit castrum Odempe edificare et locavit in eo viros nobiles et milites honestos, Engelbertum videlicet, generum suum, de Thysehusen et Theodericum, fratrem suum, et Helmoldum de Luneborch, *virum prudentem*²⁵ et nobilem, et Iohannem de Dolen, donans unicuique eorum provinciam, id est kylegundam unam, in feudo. Et alios Theuthonicos quam plures ad cohabitandum in eodem castro recepit, ut et terram et castrum defendant de inimicis et Estonos subditos suos fidem docerent christianam. Estonos vero, tamquam perfidos

19 Liber primus Samuelis XXV, 12; Liber Regum quartus XVIII, 37.

20 Epistola prima Petri II, 14.

21 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

22 Evangelium secundum Lucam X, 17.

23 Liber Psalmorum CVI, 1; Liber Machabaeorum primus IV, 24.

24 Liber Machabaeorum primus VII, 10.

25 Liber secundus Samuelis XIII, 3.

15 Õigupoolest peaks tõlkima «halastus».

16 Vt. pt. VI, komm. 14.

17 Vrd. komm. 6. On avaldatud arvamist, et piiskop läänistas Engelbert de Thysenhusenile Puhja, vend Theodericile Otepää ja Johannes de Dolenile Rannu kihelkonna.

linnusesse, järgnesid neile ka lätlased ja mõned liivlastest ja hakkasid otsekohe rahvast tapma, nii mehi kui ka mõningaid naisi, ega heitnud neile armu, nii et nad said juba arvu tuhat täis. Venelased aga, kes kaitsesid end kõige kauem, võideti lõpuks ja nad põgenesid ülalt kindlustisse ja tiriti sealt jälle välja, tapeti kõik ühes kuningaga umbes kakssada. Ka piirasid teised sõjaväe hulgast linnuse kõikjalt ümber ega lasknud kellelgi põgeneda. Kes nimelt iganes linnusest alla laskudes sai seest välja pääseda, langes nende kätte, kes väljas olid. Nii jäi kõigist meestest, kes linnuses olid, ellu ainult üks, kes oli Suzdali suurvürstiga vasall, kelle oli tema isand saatnud koos teiste venelastega sellesse linnusesse. Tema panid sõjateenistuse vennad hiljem riidesse ja saatsid ta heal hobusel Novgorodi ja Suzdalisse tagasi, et ta viiks oma isandaile sõna, mis oli juhtunud. Kui aga kõik mehed olid tapetud, puhkes kristlastel suur rõõmuhõiskamine ja mäng trummidel ja vilepillidel ja muusika-riistadel, sellepärast et nad olid sooritanud kättemaksu kurjategijaile ja kõik Liivimaalt ja Eestimaalt sinna kogunenud truudusemurdjad ära tapnud. Pärast seda võtsid nad venelaste sõjariistad ja riided ja hobused ja kogu saagi, mis oli linnuses, ja veel ülejäänud naised ja lapsed ning, süüdanud linnuse põlema, pöördusid kohe järgmisel päeval suure rõõmuga tagasi Liivimaale, kiites endale jumalast antud võidu eest teda taevas, sest tema on hea, sest tema heldus¹⁵ kestab igavesti. Novgorodlased aga olid tulnud suure sõjaväega Pihkvasse, tahtes vabastada linnust sakslaste piiramisest. Kuid kuuldes, et see linnus on juba võetud ja nende mehed tapetud, pöördusid nad ägeda valu ja meelepahaga oma linna tagasi.

(7) Ka saatsid saarlased Theoderici, piiskopi venna, vangist vabaks lastuna tagasi Liivimaale. Mereäärsed aga astusid Riiga tulles uuesti piiskopi sõnakuulmise¹⁶ alla ja tasusid täielikult kahekordse maksu, mille nad olid taanlaste pärast kahel aastal hooletusse jätanud, ja töötades Riia kirikule alatist ustavust, astusid ristiusku tagasi. Nii-samuti varbolased, tuues maksu ja kingitusi, andsid end kõiges välja riialastele. Kuid riialased, otsustamata nende suhtes midagi kindlat, võtsid kõhklemata vastu ainult seitse kihelkonda Mereäärsel maal, mida nad olid alati vallanud täie õigusega. Nimelt riialastel polnud kunagi puudu õigusest Mereäärsel maal, mida nad olid alati vallanud ristiusule vallutamise ja ristimise ja maksu ning pantvangide põhjal ega polnud kunagi Taani kuningale selle Mereäärse maa pantvange üle andnud. Ka virulased ja järvalased tulid Riiga, kuulnud Tartu linnuse vallutamisest, ja töid isandaile hobuseid ja kingitusi.

(8) Piiskop Hermann aga läks omadega ära Ugandisse ja hakkas ehitama Otepää linnust ja paigutas sellesse suursuguseid mehi ja aulikke rüütleid, nimelt Engelberti, oma õemehe Thisenhusenist ja Theoderici, oma venna, ja Helmoldi Lüneburgist, aruka ning suursuguse mehe, ja Johannese Dolenist, annetades igaühele neist kihelkonna, see tähendab ühe kylegunda¹⁷, lääniks. Ta võttis sellesse linnusesse ka õige palju teisi sakslasi koos elama, et nad kaitsesid nii maad kui linnust vaenlaste eest ja õpetaksid oma alamatele eestlastele ristiusku. Eestlasi aga kui veel truudusetuid ei lubanud nad

adhuc, secum in castro cohabitare non permiserunt. Sacerdotes quoque idem episcopus secum vocavit in Ugauniam et eis ecclesias in beneficio donavit et eos annona et agris sufficienter dotavit. Estonibus quoque de decima semper a Deo statuta competenter docendo proposuit, et receperunt eam et solvere ceperunt eam deinceps annuatim. Inde et sacerdotibus et vasallis suis necessaria dare et promissa solvere disposuit fideliter. Rotmarum eciam, fratrem suum, prepositum instituit, locum sibi conventus in Tarbete preordinans et villas viginti quatuor et redditus et agros sufficienter asscribens, canonicos regulares ibidem fieri disposuit et cathedralem ecclesiam suam illam esse decrevit.

9. Fratres autem milicie abierunt in Saccalam et castrum Viliende possidentes, firmissime illud edificare ceperunt. Et sacerdotes in ecclesiis locantes, redditus eis tam in annona quam in agris sufficientes assignabant et decimam ab Estonibus recipiebant. Insuper et satisfactiones plenas pro cunctis sibi ablatis et pro dampno sibi illato tam in Ugaunia quam in Saccala perceperunt totaliter. Sed et Waygam dividentes medietatem ad Ugauniam attribuerunt et aliam sibi medietatem cum Saccala et Normegunda et Mocha optinuerunt. Miserunt et Rutheni de Nogardia et Plescekowe nuncios in Rigam, *petentes ea que pacis sunt*²⁶. Et receperunt eos Rigenses, facientes pacem cum eis, et tributum, quod semper habebant in Tolowa, eis restituentes. Lettos vero de Tolowa Rigensis episcopus cum fratribus suis milicie dividebat et duas partes accipiens episcopus, terciam fratribus milicie relinquebat.

XXIX

1. Annus bisdecimus septimus antistitis extitit, et iam Lyvonum terra tranquilla pace *silebat*.¹

Postquam enim captum est castrum Tarbatense fortissimum et Estones omnes et Rutheni simul cum rege sunt interfecti, *cecidit timor Rigensium et Theuthonicorum super omnes terras vicinas et super omnes gentes, que erant in circuitu*². Et miserunt omnes nuncios suos cum muneribus suis in Rigam, tam Rutheni quam Estones Maritimi et Osiliani, Semigalli et Curones nec non et Letones, querentes pacem et societatem eorum, timentes, ne sibi similia facerent, sicut Tarbatensibus intulerant. Et receperunt eos Rigenses, dantes pacem omnibus, quicunque petebant ab eis, *et siluit terra in conspectu eorum*³. Et exiverunt Estones de castris suis, reedificantes villas suas exustas et ecclesias suas, similiter et Lyvones nec non et Letti de latibulis silvarum egredientes, in quibus annis iam plurimis tempore bellorum latitarunt, et rediit unusquisque in villam suam et ad agros suos, et arabant et seminabant in securitate magna, quam ad quadraginta annos ante non habuerant, eo quod Letones et alie gentes tam ante predicationem verbi Dei in Lyvoniam quam post baptismum eorum nunquam dederunt eis requiem et securitatem. Nunc ergo *quiescebant gaudentes in agris et laboribus suis, et non erat, qui exterreret eos*⁴, et sapientes plenius de fide christiana confessi sunt Iesum Christum

²⁶ Evangelium secundum Lucam XIV, 32.

¹ Liber Machabaeorum primus VII, 50.

² Sealsamas III, 25; Liber Judith II, 18.

³ Liber Machabaeorum primus I, 3.

⁴ Liber Job XI, 19.

18 Toomkapiitli (vrd. pt. VI, komm. 5 ja 6).

19 Toomkapiitli liikmeid toomhär-
rasid nimetati kanoonikuteks,
kuna nad olid sisse kantud
toomkiriku kaanonisse (mat-
rikilisse). Tartu toomkapiitel
loodi 1224. a. n.-õ. regulaar-
sena, s. t. koosnes regulaar-
vaimulikest (vt. pt. VI, komm.
8), augustiinlaste ordu liik-
meist. Arvatavasti juba 1230.
aastatest alates (igatahes 1360.
a. palku) koosnes ta aga mitte-
regulaarvaimulikest, oli nn.
«ilmalik» kapiitel.

endaga koos linnuses elada. Sama piiskop kutsus endaga kaasa Ugandisse ka preestreid ja annetas neile kirikud benefiitsiks ja varustas nad piisavalt vilja ja põldudega. Nagu kord ja kohus õpetades tegi ta eestlastele ka ettepaneku alati jumalast seatud küm-nise suhtes ja nad võtsid selle vastu ja hakkasid seda nüüdsest peale igal aastal tasuma. Siis tegi ta korralduse anda tema preestreile ja vasallidele, mis vaja, ja tasuda ustavalt, mis lubatud. Ka seadis ta oma venna Rotmari praostiks, määrates talle konvendi¹⁸ asukoha Tartusse ja kirjutades kaksikümmend neli küla ning piisavalt tulusid ja põlde, tegi korralduse, et seal oleksid regulaarkanoonikud¹⁹, ja otsustas, et see peab olema tema toomkirik.

(9) Sõjateenistuse vennad aga läksid ära Sakalasse ja hakkasid Viljandi linnust vallates seda väga tugevasti ehitama. Ja pannes preestrid kirikuisse, määrasid nad neile küllaldased sissetulekud niihästi viljas kui põldudena ja võtsid eestlastelt kümnist. Peale selle nõudsid nad täielikult sisse täie hüvituse kõige eest, mis neilt oli ära võetud, ja neile nii Ugandis kui Sakalas tehtud kahju eest. Kuid jagades ka Vaiga, andsid nad poole Ugandi külge ja teise poole koos Sakala ja Normegunda ja Mochaga pidasid endale. Ka venelased Novgorodist ja Pihkvast läkitasid saadikud Riiga, paludes, mis rahusse puutub. Ja riialased võtsid nad vastu, tehes nendega rahu ja tagastades neile maksu, mis Tälavas alati oli nende oma. Tälava lätlased aga jagas Riia piiskop oma sõjateenistuse vendadega, ja piiskop, võttes kaks osa, jättis kolmanda sõjateenistuse vendadele.

XXIX

(1) Käes oli piiskopi kaksikümmend seitsmes ju ametiaasta, Ja vaikselt liivlaste maa sai puhata rahu.

Pärast seda nimelt, kui väga tugev Tartu linnus on vallutatud ja kõik eestlased ning venelased koos kuningaga maha löödud, haaras hirm riialaste ja sakslaste ees kõiki naabermaid ja kõiki paganahõime, kes olid ümbruskonnas. Ja nad kõik saatsid oma saadikud oma kingitustega Riiga, niihästi venelased kui mereäärsed eestlased ja saarlased, semgalid ja kuralased, kui ka leedulased, paludes rahu ning nende seltsi, kartes, et nad ei teeks nendega samuti nagu tartlastega olid teinud. Ja riialased võtsid nad vastu, andes rahu kõigile, kes neist iganes palusid, ja jäi vaikselt maa nende palge ees. Ja eestlased tulid välja oma linnustest, ehitades taas üles oma mahapõlenud külad ja oma kirikud, niisamuti ilmusid ka liivlased kui ka lätlased välja metsade pelgupaikadest, kus nad juba palju aastaid sõdade ajal olid peidus olnud, ja igaüks pöördus tagasi oma külla ja oma põldudele ja nad kündsid ja külvasid suures julgeolekus, mida neil polnud varem ligi nelikümmend aastat olnud, sest et leedulased ja muud paganahõimud niihästi enne jumala sõna kuulutamist Liivimaal kui ka pärast nende ristimist ei andnud neile kunagi rahu ega julgeolekut. Nüüd siis puhkasid nad, tundes rõõmu oma põldudel ja töödes, ega polnud, kes oleks neid hirmutanud, ja täielikumalt tarka-dena risti-usus, tunnistasid nad Jeesus Kristust, jumala poega, kes

*Dei filium*⁵, qui post tristia bella et post multorum interfectiones et post pestilencias et mala multa tandem misertus est *residuo populo suo*⁶, tribuens eis *pacem et securitatem*⁷. Et *requievit omnis populus post Dominum*⁸, benedicens ei, *qui est benedictus in secula*⁹.

2. Eodem anno miserat venerabilis Rigensis episcopus Mauritium, sacerdotem suum, in curiam Romanam, petere sedis apostolice legatum in Lyvoniam. Et annuit summus pontifex petitioni ipsius et misit venerabilem Mutinensem episcopum, palatii sui cancellarium, cum eodem sacerdote in Lyvoniam, et venit cum familia sua et peregrinis et cum universo comitatu suo in Dunam. Et occurrerunt ei Rigenses, excipientes eum et cum gaudio magno deducentes eum in civitatem. Congaudebat simul et ipse et collaudabat Iesum Christum, eo quod vineam Dei tam gloriose plantatam¹⁰ et ecclesiam fidelium sanguine multorum irrigatam et tantam et in tantum dilatatam invenit, ut ramos suos ad decem dietas usque in Revelis extenderet¹¹ vel alia via in Plescekowe vel iuxta Dunam usque Gerceke totidem alias dietas se dilataret, que et episcopatus quinque iam distinctos cum episcopis suis haberet. Et statim remisit nuncios suos in curiam Romanam, rerum veritatem summo pontifici rescribendo.

3. Ipse vero circa noviter conversos sollicitus Lyvones et alios, qui erant in civitate, viros et mulieres sepe convocando verbum Dei sedulo ministravit et indulgentias multas cum gaudio donavit. Post hoc Lyvones et alios et Lettos et Estonos videre desiderans abiit in Thoreidam, et fuit cum eo venerabilis Rigensis episcopus et Iohannes, ecclesie beate Marie prepositus, et alii quam plures sapientes et discreti viri. Et primo venit in Kubbesele, Lyvonibus ibidem missarum celebrans sollempnia *verbumque salutis*¹² predicando, ut eos in fide catholica fortificaret. Ac deinde in Vitisele et in Letthegore idem faciebat. Et postea in Metsepole et in Ydumea et in Lettia similiter faciendo semen ewangelicum cunctis seminavit fructumque bonum referre docebat¹³ fidemque christianam eis diligenter enodavit. Et tunc processit in Ugauniam ibique ecclesiam fidelium tam Theuthonicorum quam et Estonum et castrum Odempe novis habitatoribus inhabitatum invenit et firmiter edificatum. Et benedixit Dominum, eo quod et in Estonia conventum invenit fidelium. Et Estonos instruendo in fide Iesu Christi Theuthonicosque fideliter exhortando commonitos habebat, quatenus benigne commorantes mala non suscitarent ad invicem, nec Theuthonici gravaminis alicuius iugum importabile neophytorum humeris imponderent, sed iugum Domini leve ac suave¹⁴ fideique semper docerent sacramenta. Et benedicens eis profectus est in Saccalam, ubi in prima parrochia, quam invenit apud stagnum Worcegerwe, noviter conversos Estonos devotissime docendo commonebat, ne unquam a fide domini nostri Iesu Christi discederent. Et inde procedebat in castrum Viliende, quod est fratrum milicie, quod et ipsi iam tum firmissime edificaverant. Et exiverunt eciam ipsi, cum gaudio occurrentes apostolice sedis legato et suscipientes eum in castrum et nunciantes ei omnia mala, que propter fidem christianam ibidem ab Estonibus perpassi sunt. Et convocavit Estonos, viros et mulieres, ad ecclesias eorum et abiit ad eos et *verbum exhortationis*¹⁵ fideliter ministrando commonuit eos, ne deinceps tanta mala committentes fidei sacramenta violare presumerent. Similiter et fratribus milicie doctrine

5 Epistola prima Joannis IV, 15.

6 Isaias XI, 11; XXVIII, 5.

7 Epistola Pauli ad Thessalonicenses prima V, 3.

8 Liber primus Samuelis VII, 2.

9 Epistola Pauli ad Romanos I, 25; Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 31.

10 Liber Psalmorum CVII, 37; Isaias LXV, 21.

11 Prophetia Ezechielis XVII, 7.

12 Actus Apostolorum XIII, 26.

13 Evangelium secundum Lucam VIII, 5—15.

14 Evangelium secundum Mattheum XI, 30; XXIII, 4.

15 Breviaar.

¹ Õletl eelmisel aastal (1224), sest legaati nimetati 31. XII 1224.

² Modena Guillelmus (surnud 31. III 1251) — itaalia vaimulik, Modena piiskop 1222–1233, aastast 1244 kardinal ja Sabina piiskop, 1225–1226 ja 1234–1238 oli paavsti legaadiks Liivimaal. 1220. aasta algusest umbes 1222. aasta maikuuni oli ta paavsti-koja asekancler (mitte kancler). Liivimaale saabus ta hiljemalt juuni algul 1225.

³ Tallinn ja Pihkva on Riia linnulennul umbes 280 km kaugusel, Jersika aga umbes 150 km kaugusel. Viimasel juhul tuleb ilmselt arvesse liikumise aeglustumine vastu-voolu liikumisel.

⁴ Riia, Lihula, Zemgale (ehk Seeli), Tallinna, Viru. Piiskop Albert oli 1214 saanud vabaks Breemni peapiiskopi alluvusest. Püüdes saada peapiiskopiks, asus ta looma sufragaan-piiskopkondi. Olles rajanud 1211 Lihula ja 1218 Seeli piiskopkonna, palus ta 1219 paavstilt peapiiskopkonna rajamist, aga tulemusteta. Peapiiskopiks kinnitati Riia piiskop 1255.

⁵ Arvatakse, et Vitisele (ürikutest ka «Viltsele») küla asus Krimuldase (3 km edelas hilisemast Vidrižist).

⁶ On avaldatud arvamist, et see kihelkond hõlmas hilisemate Tarvastu ja Helme kiriku-kihelkondade ala.

pärast kurbi sõdu ja paljude tapmist ja pärast taude ja paljusid hädasid lõpuks halastas oma ülejäänud rahvale, andes neile rahu ja julgeoleku. Ja kogu rahvas puhkas jumala varju all, kiites teda, kes on kiidetud igavesti.

(2) Selsamal aastal¹ oli auväärne Riia piiskop saatnud oma preestri Mauritiuse Rooma õukonda paluma apostliku aujärje legaati Liivimaale. Ja kõrgeim ülempreester nõustus ta palvega ja läkitas auväärse Modena piiskopi², oma õuekancleri, koos sellesama preestriga Liivimaale ja ta tuli oma perega ja ristosõdijatega ja kogu oma kaaskonnaga Väinale. Ja riialased läksid talle vastu, võttes ta vastu ja saates ta suure rõõmuga linna. Ka ta ise rõõmutses kaasa ja ülistas Jeesus Kristust, sellepärast et ta leidis jumala viinamäe nii kuulsusrikkalt istutatud ja usklike kiriku paljude verrega niisutatud ja nii suure ja nii laiali laotatud olevat, et ta oksad ulatusid kümne päevateekonna kaugusele kuni Tallinnani või teist teed mööda laotusid sama palju päevateekondi Pihkvani või Väina ääres kuni Jersikani³, kusjuures tal oli ka juba viis eri piiskopkonda⁴ oma piiskoppidega. Ja ta läkitas sedamaid oma saadikud tagasi Rooma õukonda, kirjeldades kõrgeimale ülempreestriale asjade tõtt.

(3) Ise aga tundes muret äsja pööratud liivlaste ja teiste eest, kes olid linnas, kutsus ta mehi ja naise sageli kokku, jagas neile usinasti jumala sõna ja andis rõõmuga rohkesti patukustutust. Pärast seda, soovides näha ka teisi liivlasi ja lätlasi ning eestlasi, läks ta ära Turaidasse ja temaga kaasas oli auväärne Riia piiskop ja õndsas Maarja kiriku praost Johannes ja õige palju teisi tarku ja peene mõistusega mehi. Ja esmalt tuli ta Krimuldasse, pidades seal liivlastele missatalituse ja jutlustades lunastussõna, et neid katoliku usku kinnitada. Ja siis tegi ta Vitiseles⁵ ja Lēdurgas sedasama. Ja hiljem Metsepoles ja Idumeas ja Lätimaal niisamuti tehes, külvas ta kõigile evangeeliumi seemet ja õpetas head vilja kandma ja selgitas neile virgasti ristiusku. Ja siis liikus ta edasi Ugandisse ja leidis seal eest usklike, niihästi sakslaste kui ka eestlaste kiriku ja Otepää linnuse uute elanikega asustatuna ning tugevaks ülesehitatuna. Ja ta kiitis issandat, sellepärast et ta ka Eestimaal leidis usklike koguduse. Ja eestlasi õpetades Jeesuse Kristuse usku ning sakslasi truult üles kutsudes manitses, et nad sõbralikult koos elades vastastikkuri ei õhutaks ja et sakslased uusristitute õlgadele mingi rõhumise talumatut iket ei paneks, vaid issanda kerge ja leebe ikke, ja et nad alati õpetaksid ususakramente. Ja õnnistanud neid, suundus ta Sakalasse, kus ta esimeses kihelkonnas, mille ta Võrtsjärve ääres leidis⁶, äsja pööratud eestlasi väga hardalt õpetades manitses, et nad mitte kunagi meie issanda Jeesuse Kristuse usust ei taganeks. Ja sealt liikus ta edasi Viljandi linnusesse, mis on sõjateenistuse vendade oma ja mille need ka juba siis olid väga tugevaks üles ehitatud. Ja need tulid ka välja, tulles rõõmuga apostliku aujärje legaadile vastu ja võttes ta linnusesse vastu ja andes talle teada kõigest kurjast, mida nad seal ristiusu pärast eestlastelt olid kannatanud. Ja ta kutsus eestlasi, mehi ja naise, kokku nende kirikute juurde ja läks nende juurde ja jagades ustavalt manitsussõnu, hoiatas neid, et nad edaspidi nii palju kurja korda saates ei julgeks ususakramente teotada. Samuti jagades seal ka sõjateenistuse vendadele hardalt püha õpetuse manitsusi, õpetas ta neid, et nad oma

sancte monita devotus ibidem impendens, docebat eos, ne subditis suis, stultis Estonibus illis, aut in decimis accipiendis aut in aliis quibuscunque causis nimium graves existerent, ne per talem occasionem iterum ad paganismum redire cogantur. Venerunt quoque ad eum ibidem nuncii Danorum de Revelis, excipientes eum cum gaudio, suas ei tribulationes et bella nunciantes. Similiter et Estonum nuncii de Maritima, qui cum Danis semper pugnabant, venerunt ad eum, offerentes ei terras ac provincias suas, sicut et Rigensibus semper offerebant, tantum si defenderet eos a Danis et Osilianis. Et recepit eos. Post hoc reversus est in terram Lettorum, et in Tricatu conveniunt Letti de tota provincia, que Tolowa vocatur, ad eum, quibus ipse verbum Dei predixit cum leticia et omnia fidei sacramenta diligenter exposuit. Et inde procedens in Wenden a fratribus milicie et ab aliis Theuthonicis ibidem habitantibus devotissime receptus est, et invenit ibi Wendorum et Lettorum maximam multitudinem. Unde mane facto, congregatis Lettis universis, cum leticia letam eis domini Iesu Christi doctrinam predicavit et, sepius passionem eiusdem domini Iesu commemorans, letos eosdem quam plurimum letificavit fidemque eorum et constantiam commendans, eo quod sponte et absque ulla bellorum perturbatione fidem christianam primo susceperunt et postmodum nunquam more Lyvonum et Estonum baptismi sacramenta violaverunt, *humilitatem et patientiam*¹⁶ eorum collaudavit, qui nomen domini nostri Iesu Christi ad Estones et ad alias gentes lete portantes, multos de gente sua propter eandem fidem christianam occisos in martyrum, ut credimus, consorcium transmiserant. Wendis eciam doctrine sue fidelia monita non subtraxit nec non et dominis ipsorum, fratribus milicie, quatinus subditis suis *leve semper iugum imponentes*¹⁷ fideliter cohabitarent, attentius iniunxit. Et post hoc in Sygewardale similia pietatis documenta ministrans omni studio Lyvones, ne deinceps neglectis baptismi sui sacramentis ad paganismum redirent, ammonuit. Et semper fratres milicie nec non et alios Theuthonicos in aliis provinciis commonitos habebat attentius, ut Lyvones et Lettos et alios neophytos, docentes fidem christianam *onusque suave*¹⁸ Iesu Christi humeris eorum imponentes, tam in decimis quam in aliis causis parcerent eis, ne gravati nimium ad infidelitatem redirent. Et consummatis his omnibus reversus est in Rigam.

4. Et ibidem venerunt ad eum Theuthonici, Lyvones et Letti, querentes iudicia super causis diversis. Et respondit unicuique secundum causam et querimoniam ipsius et causas multorum et lites determinavit.

Audientes quoque Rutheni Nogardenses et alii de civitatibus aliis apostolice sedis in Riga legatum, miserunt nuncios ad eum suos, petentes ab eo pacis iam dudum a Theuthonicis facte confirmationem. Et exaudivit eos in huiusmodi petitionibus, fidem eorum eciam multis exhortationibus roborando, remisitque omnes in terram suam cum gaudio. Venit eciam Viesthardus Semigallorum princeps, vocatus ad eum, quem multis discepcionibus et sermonibus longis ad fidem invitavit Iesu Christi. Sed ille *infidelitatis sue duritia*¹⁹ *verba salutis*²⁰ non intelligens et nondum baptismum recipiens, sed iterum de futuro promittens predicatorem domni legati secum in Semigalliam admisit. Venerunt itaque de omnibus terris in circuitu videre

16 Martüroloogium (14. III, 8. VIII).

17 Evangelium secundum Matthaeum XI, 30.

18 Sealsamas.

19 Breviaar.

20 Actus Apostolorum XIII, 26.

alamatele, neile rumalatele eestlastele ei oleks liialt karmid kas kümnnise võtmisel või mistahes teistes asjades, et need poleks selliste asjaolude tõttu sunnitud jälle paganlusse tagasi pöörduma. Ka tulid tema juurde sinna taanlaste saadikud Tallinnast, võttes teda rõõmuga vastu ning teatades oma hädadest ja sõdadest. Samuti ka eestlaste saadikud Mereäärsest maalt, kes alati taanlastega võitlesid, tulid tema juurde, pakkudes talle oma maid ja kihelkondi, nagu nad ka riialastele alati pakkusid, kui ta ainult neid kaitseks taanlaste ja saarlaste eest. Ja ta võttis nad vastu⁷. Pärast seda pöördus ta tagasi lätlaste maale ja Trikātas tulid lätlased kogu maakonnast⁸, mida kutsutakse Tālava, kokku tema juurde, ta jutlustas neile rõõmuga jumala sõna ja seletas hoolikalt kõiki ususakramente. Ja sealt liikus edasi Võndu, võeti ta sõjateenistuse vendade ja teiste seal elavate sakslaste poolt väga hardalt vastu, ja ta leidis seal väga suure hulga võndlasi ja lätlasi. Seepärast hommiku saabumisel, kui kõik lätlased olid kokku kogunenud, jutlustas ta neile rõõmuga issanda Jeesuse Kristuse rõõmustavat õpetust ja, tuletades sageli meelde selle issanda Jeesuse kannatust, rõõmustas ta neid, rõõmsaid, õige suuresti, rõhutades nende ustavust ja kindlameelsust, sest et nad vabatahtlikult ja ilma mingi sõdade segaduseta võtsid esimesena ristiusu vastu ega teotanud hiljem kunagi liivlaste ja eestlaste kombel ristimise sakramente, ülistas ta nende alandlikku meelt ja kannatlikkust, kes nad, rõõmuga kandes meie issanda Jeesuse Kristuse nime eestlaste ja teiste paganarahvaste juurde, olid paljusid oma rahva hulgast sellisama ristiusu pärast tapetuna saatnud märtrite osasaamisse, nagu me usume. Ka võndlasi ei jätanud ta ilma oma õpetuse ustavaist manitsustest ja ka nende isandaile, sõjateenistuse vendadele juhtis ta tähelepanu, et nad oma alamaile alati kerge ikke peale pannes elaksid ustavalt koos. Ja pärast seda, jagades Siguldas samasuguseid vagaduse õpetusi, manitses ta täie innuga liivlasi, et nad edaspidi oma ristimise sakramente unustusse jättes ei läheks paganlusse tagasi. Ja alati juhtis ta manitsedes sõjateenistuse vendade kui ka muude sakslaste tähelepanu teistes maakondades, et nad, õpetades liivlastele, lätlastele ja teistele vastristituile ristiusku ja pannes nende õlgadele Jeesuse Kristuse leebe koorma, säästaksid neid nii kümnnises kui ka teistes asjades, et nad ülearu koormatuna ei pöörduks tagasi uskmatusse. Ja kõik selle korda saatnud, pöördus ta tagasi Riiga.

(4) Ja seal tulid tema juurde sakslased, liivlased ja lätlased, paludes otsust mitmesugustes kohtuasjades. Ja ta vastas igäühele vastavalt selle asjale ning kaebusele ja otsustas paljude kohtuasjad ning tülid.

Ka Novgorodi venelased ja teised teistest linnadest, kuuldes apostliku aujärje legaadist Riias, läkitasid tema juurde oma saadikud, paludes temalt juba ammu sakslastega tehtud rahu kinnitamist. Ja ta kuulas ära nende sedalaadi palved, kinnitades nende usku ka paljude julgustustega, ja ta saatis kõik rõõmuga oma maale tagasi. Tuli ka semgalite pealik Viesthard tema juurde kutsutuna, keda ta rohkete selgituste ja pikkade vestluste varal kutsus Jeesuse Kristuse usku. Kuid see, oma paadunud uskmatuses mõistmata lunastussõnu ja võtmata veel ristimist vastu, vaid lubades jälle tulevikus, laskis isand legaadi jutlustajal endaga koos Zemgalesse tulla. Niisiis tulid

legatum curie Romane, inter quos erat etiam Wissewaldus, rex de Gerceke, comes Burchardus, episcopi Danorum de Revelis, Osiliani quoque et Estonos Maritimi, qui se in defensionem ipsius offerebant, promittentes se sacerdotes cum omni iure christianorum recepturos, tantum ut ipsos ab impugnatione Danorum liberaret. Promisitque ipse eis omnem libertatem et misit nuncios suos ad Danos et ad Osilianos, quatenus bella removentes pacem ipsius acciperent et preceptis suis obedientes existerent.

5. Ipse vero neophytos adhuc alios videre desiderans Lyvones in Holme visitavit ibique celebratis missarum solempniis seminatoque doctrine sancte semine in Ykescolam processit, ubi primorum sanctorum episcoporum memoriam commemorans etiam illos Lyvones in Dei servicio confortavit. Deinde in Lennewarde et in Aschrade non minus ab ydolatria Lyvones revocans, cultum unius Dei diligenter edocuit. Tandem in Kokenoyse similiter documentorum sanctorum monita tam Theuthonicis quam Ruthenis et Lettis et Selonibus cohabitantibus fideliter impendit, commonendo semper Theuthonicos, ne subditos suos gravaminibus aut exactionibus indebitis nimium lederent, sed fidem Christi sedulo docendo consuetudines christianas inducerent et ritus paganorum abolerent et *tam exemplis eorum bonis quam verbis*²¹ eos instruerent.

6. Reverso vero legato sedis apostolice rursus in Rigam surgentes Theuthonici, qui erant in Odempe, tempore autumpnali cum omni comitatu suo ad vocationem seniorum Vironensium venerunt in Vironiam et preoccupantes castra Vironie Danos expellebant, dicentes terram ipsam primitus a Lyvonensibus vexillo beate Virginis ad fidem christianam subiugatam. Et ceperunt dominari in omnibus provinciis et castris Vironie. Quo cognito domnus legatus idem convocavit ad se Theuthonicos eosdem et censura ecclesiastica compellebat eos terram ipsam in protectionem summi pontificis resignare mittensque statim nuncios ad Danos in Revelis similiter compellebat et eos in manus suas resignare terram ipsam nec non et alias terras, de quibus contendebant Theuthonici cum Danis. Dani vero non audentes *contra stimulum calcitrare*²² promiserunt se curie Romane fideliter obedire et resignaverunt in manus nunciorum domni legati Vironiam, Gerwam, Hariam atque Maritimam et litteras suas sigillatas in Rigam mittentes donationem ipsam confirmaverunt. Quo facto legatus idem viros suos, peregrinos et sacerdotes, mittens in Vironiam Theuthonicos et Danos cunctos removit, habens terras ipsas in sua potestate.

7. Post autem festum Epiphanie, cum propter nives et gelu via sit in frigidis terris illis melior ad eundum, abiit domnus legatus cum clericis et servis, assumens secum Semigallorum episcopum Lambertum³, Ioannem, Rigensis ecclesie prepositum, cives quoque Rigenses et fratres quosdam milicie cum pluribus aliis, et pertransiens Lyvoniā venit in Lettorum provinciam et de Lettis in Saccalam, licet in magna corporis sui debilitate. Et quiescens in Viliende duobus diebus, postea abiit in Gerwam, et occurrerunt ei omnes Gerwanenses in villa Carethen, quibus ipse verbum Dei cum gaudio predixit, fidem instruendo catholicam; in manusque summi pontificis eos colligendo processit ad primum castrum Vironie, quod Ageline vocatur, et ibi letissime et glorianter exceptus omnem eorum multitudinem

21 Missaal.

22 Actus Apostolorum IX, 5; XXVI, 14.

9 Vt. pt. XIX, komm. 3.

10 Või «Viru vanemate».

11 Arvatakse, et selle ettevõtmise eesotsas oli Johann von Dolen, Tartu piiskopi vasall.

12 Kiriklik karistus (censura ecclesiastica) jaguneb kolme kategooriasse: suspensio (ajutine kirikualituste tolmestamise ja vaimulike õiguste teostamise keeld vaimulikel), interdictum (kirikualitustest osasaamise keeld isiklikult või mingil maal või alal kehtivana), excommunicatio (kirikuvanne, tegelikult kirikust kui organisatsioonist täielik väljaheitmine; põhimõtteliselt ei võetud ära ristimisega saadud kiriku liikmeskonda kuulumise õigust).

13 Kolmekuningapäeval, 6. I 1226.

14 Lambert esineb ajalooallikais semgalite (seelide) piiskopina 1224–1231, 1234 nimetatakse teda surnuna. Tema eelkäija piiskop Bernhard oli surnud 30. aprillil 1224.

15 Arvatavasti oli see linnus Äntu Punamäel Väike-Maarjas.

kõigist ümberkaudseist maadest, et näha Rooma õukonna legaati, nende hulgas oli ka Jersika kuningas Wissewald, krahv Burchard⁹, taanlaste piiskopid Tallinnast, ka saarlased ja mereäärsed eestlased, kes pakkusid end tema kaitse alla, lubades preestrid ühes kogu kristlaste õigusega vastu võtta, et ta ainult neid taanlaste kallalekippumisest päästaks. Ja ta lubas neile täieliku vabaduse ja läkitas oma saadikud taanlaste ja saarlaste juurde, et nad sõjad maha jättes, võtaksid temalt rahu vastu ja oleksid sõnakuulelikud tema korraldustele.

(5) Tema aga, soovides näha veel teisi vastristitud, külastas liivlasi Holmil ja pidanud seal missatalituse ning külvanud püha õpetuse seemet, liikus edasi Ükskülasse, kus ta meenutades esimeste pühade piiskoppide mälestust, kinnitas ka neid liivlasi jumala teenimises. Seejärel ei kutsunud ta Lielvārdes ja Aizkraukles liivlasi vähem ebajumalateenimisest tagasi ja õpetas neile hoolega üheainsa jumala kummardamist. Lõpuks Kokneses jagas ta samuti ustavalt pühade õpetuste manitsusi niihästi sakslastele kui venelastele ja lätlastele ja seelidele, kes koos elasid, manitsedes alati sakslasi, et nad oma alamaile ülekohtuste koormiste või maksustamistega liiga kahju ei teeks, vaid Kristuse usu usina õpetamisega juurutaksid kristlikke kombeid ja kaotaksid paganate usukombeid ja juhataksid neid nii oma heade eeskujudega kui sõnadega.

(6) Kui aga apostliku aujärje legaat oli jälle Riiga tagasi pöördunud, tõusid sakslased, kes olid Otepääl, tulid sügisesel ajal kogu oma kaaskonnaga virulaste vanemate¹⁰ kutsel Virumaale ja hõivates Virumaa linnused, lõid taanlased välja, öeldes, et selle maa on kõige esmalt liivimaalased öndsas neitsi lipu all ristiusule alla heitnud¹¹. Ja nad hakkasid valitsema kõigis Virumaa kihelkondades ja linnustes. Sellest teada saanud, kutsus see isand legaat need sakslased enda juurde kokku ja sundis neid kirikliku karistusega¹² selle maa loovutama kõrgeima ülempreestri kaitse alla ja, saates kohe saadikud taanlaste juurde Tallinnas, sundis samuti ka neid loovutama tema kätte selle maa kui ka teised maad, mille pärast sakslased võistlesid taanlastega. Taanlased aga, julgemata astla vastu tagant üles lüüa, lubasid ustavalt Rooma õukonna sõna kuulata ja loovutasid isand legaadi saadikute kätte Virumaa, Järvamaa, Harjumaa ja Mereäärse maa ja kinnitasid selle donatsiooni, saates Riiga oma pitserdatud kirja. Kui see oli toimunud, kõrvaldas see legaat, saates oma mehed, ristisõdijad ja preestrid, Virumaale, kõik sakslased ja taanlased, pidades need maad oma võimu all.

(7) Pärast ilmumise püha¹³ aga, mil neil külmadel maadel lume ja pakase tõttu tee on käimiseks parem, lahkus isand legaat vaimulike ja sulastega Riist, võttes endaga kaasa semgalite piiskopi Lamberti¹⁴, Riia kiriku praosti Joannese, ka Riia kodanikke ja mõned sõjateenistuse vennad koos paljude teistega ja läbides Liivimaa, tuli ta lätlaste maakonda ja lätlaste juurest Sakalasse, kuigi oma keha suure nõrkusega. Ja puhates Viljandis kaks päeva, läks ta seejärel Järvamaale ja Kareda külas tulid talle vastu kõik järvalased, kellele ta jutlustas rõõmuga jumalasõna, õpetades katoliku usku ja, koondanud nad kõrgeima ülempreestri käe alla, läks edasi Virumaa esimese linnuse juurde, mida kutsutakse Agelinde¹⁵, ja seal suurima rõõmuga ja ülistusega vastu võetuna kutsus ta kokku kogu

convocavit et monita salutaria vite eterne prebens, nomen aperuit eis Iesu Christi. Et inde Tarwanpe procedens similia faciebat. Et venerunt ibi Dani, sicut vocati fuerant. Et facta est pax inter Theuthonicos primo et Danos, deinde cum Estonibus de cunctis provinciis. Et post hoc profectus est legatus idem in provinciam Tabellini, ubi seniores omnes Vironie convenerunt ad eum, audientes ab eo doctrinam et fidem christianam. Et recepit eos omnes ad manum summi pontificis et statuit ex eis seniores et iudices in omnibus provinciis suis et tunc rediit in Tharwanpe. Et inde abiit ad castrum Danorum in Revelis, et eciam ibi receptus est a Danis et Suecis et a cunctis ibi habitantibus in leticia. Et post hoc pueros obsides Vironie cepit ab eis requirere, et nolebant eos reddere in manus ipsius, sed censura ecclesiastica perculsi tandem eos restituere cogeantur, et remisit eosdem obsides parentibus suis in Vironiam. Receperunt eciam Warbolenses pacem domni legati et venerunt ad eum in Revelis. Sed ad instantem Danorum petitionem reddidit eos Danis eisdem cum ceteris Harionensibus. Illam vero kiligundam, que Maritima vocatur, cum alia tota Maritima et Vironia et Gerwa in summi pontificis accepit potestatem. Congregati sunt eciam Estones Revelenses coram eo simul cum Danis, quibus ipse devote *verba salutis*²³ eterne ministravit et fideliter ammonuit, ut benigne cohabitantes infidelitatis deinceps consilia devitarent. Perfectis vero his omnibus sacerdotes suos in Maritimam misit et ipse per Saccalam reversus est in Rigam. Sacerdotes autem ipsi, Petrus videlicet Kakinwalde cum confratre suo, alio sacerdote, abierunt in Sontagana, et receperunt eos Maritimi cum gaudio et audiverunt ab eis verbum Dei, et baptizati sunt ab eis *viri et mulieres et parvuli*²⁴, qui remanserant ante non baptizati, tam in Sontagana quam in Maianpathe et Paehalle. Et post hoc *reversi sunt* eciam ipsi *gaudentes*²⁵ in Lyvoniam, de fidei propagatione Deum collaudantes.

8. Reverso sedis apostolice legato rursus in Rigam, convenerunt ad eum episcopi, sacerdotes et clerici, fratres milicie cum vasallis ecclesie civesque Rigenses. Et presentibus his omnibus in ecclesia beate Marie celebravit solempne concilium in quadragesima Domini, propter Innocentii instituta, ad memoriam revocando et nova quedam adiciendo, que *novelle plantacionis*²⁶ ecclesie necessaria videbantur. Post hoc vero peractis cunctis et terminatis, que ab ipso terminari poterant, et indulgentiis datis, valedicens cunctis et benedicens reversus est ad naves, commendans Lyvoniam beate Dei genetrici Marie cum filio suo dilecto, domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen²⁷.

Et memini et meminisse iuvat²⁸. Scis cetera, mater
Virgo Maria Dei, tu miserere mei!

9. Multa quidem et gloriosa contigerunt in Lyvoniam tempore conversionis gentium ad fidem Iesu Christi^a, que cuncta conscribi vel ad memoriam reduci non possunt²⁹, ne legentibus existeret eciam tediosum. Sed hec paucula conscripta sunt ad laudem eiusdem domini nostri Iesu Christi, qui fidem et nomen suum portari vult ad omnes gentes, ipso cooperante et confirmante³⁰, per quem talia sunt operata,

23 Actus Apostolorum XIII, 26.

24 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

25 Evangelium secundum Lucam X, 17.

26 Liber Psalmorum CXLIV, 12.

27 Missaal.

28 Vergilius, Aeneis I, 203.

a Järgne Codex Oxenstierna's kiilund: «per annos LXVII preteritos, ex quibus primo inventa est a mercatoribus Bremensibus portus Livonicus», (67 möödunud aasta jooksul, mille jaoksul Breemeni kaupmeeste poolt esmalt avastati Liivi sadam).

29 Evangelium secundum Joannem XX, 30; Epistola Pauli ad Romanos XV, 15.

30 Evangelium secundum Marcum XVI, 20.

- 16 Arvatakse, et Tarwanpe asus hilisema Rakvere kohal, Vallimäel. Kas seal enne taanlaste (resp. sakslaste) linnuse rajamist oli eestlaste linnus, pole lõplikult kindel. Seniste tagasihoidliku ulatusega arheoloogiliste kaevamiste materjalid seda ühemõttelise selgusega ei kinnita. Henrik Tarvanpead varasemate Virumaa-retkedega seoses ei nimeta, kuigi Tõrma külast on tal juttu (XXIII, 7). Härja pea kujutisega Rakvere linna pits (1345. aastast) ning Rakvere saksakeelne nimetus (Wesenberg), mis on Tarvanpea täpne tõlge, kõnelevad igatahes päris veenvalt Tarvanpea Rakvere kohale paigutamise kasuks.
- 17 Provincia.
- 18 Pudevirus, vt. pt. XXIII, komm. 34.
- 19 Provincia.
- 20 Mõeldav on tõlkida ka «Tallinnas».
- 21 Vt. pt. XXVIII, komm. 6.
- 22 On avaldatud arvamist, et see kihelkond oli Soontaganana (vt. pt. XIV, komm. 33).
- 23 Või «truudusetuse».
- 24 Mõlemad viimased kohanimed on usaldusväärselt identifitseerimata. Neist Maianpathe on linnus, nagu selgub XXX, 2. Sama oletatakse seepärast ka Paehalle kohta (muidugi ka Agelinde ja Tarvanpea eeskujul).
- 25 Arvatakse, et «paastu ajal» all on siin mõeldud pühapäeva Invocavit, esimest paastupühapäeva (8. III 1226).
- 26 Kontsiil on kirikukogu, piiskoppide nõupidamine. Siin on seda sõna (concilium) kasutatud laiemas mõttes, üldisema kirikliku nõupidamise tähenduses. Ka järgneval sajandil peeti Riias provintsi kontsiilile.
- 27 Need olid 1215. aastal toimunud IV Lateraani kirikukogu otsused.

nende hulga ning jagades igavese elu õndsust toovaid manitsusi, ilmutas neile Jeesuse Kristuse nime. Ja sealt liikudes edasi Tarwanpels¹⁶, tegi ta samuti. Ja sinna tulid taanlased, nii nagu nad olid kutsutud. Ja tehti rahu, esiteks sakslaste ja taanlaste vahel, siis eestlastega kõigist maakondadest¹⁷. Ja pärast seda läks seesinane legaati Tabellini kihelkonda¹⁸, kus kõik Virumaa vanemad kogunesid tema juurde, kuuldes temalt õpetust ja ristiust. Ja ta võttis nad kõik kõrgeima ülempreestri käe alla ja määras nende hulgast vanemad ja kohtunikud kõigisse nende kihelkondadesse¹⁹ ja tuli siis tagasi Tharwanpele. Ja sealt läks ta ära taanlaste linnusesse Revalas²⁰, ja ka seal võtsid taanlased ja rootslased ja kõik seal elunevad ta rõõmuga vastu. Ja pärast seda hakkas ta neilt nõudma poisikesi, Virumaa pantvange, ja nad ei tahtnud neid tema kätte välja anda, kuid kirikliku karistusega ära hirmutatud, olid nad lõpuks sunnitud need tagasi andma ja ta saatis need pantvangid tagasi nende vanematele Virumaale. Ka varbolased võtsid vastu isand legaadi rahu ja tulid tema juurde Tallinna. Kuid taanlaste tungival palvel andis ta need koos muude harjulastega neile sinastele taanlastele tagasi. Selle kihelkonna²¹ aga, mis kutsutakse Mereäärne²², koos kogu muu Mereäärse maaga, Virumaa ja Järvamaaga võttis ta kõrgeima ülempreestri võimu alla. Ka Revala eestlased kogunesid üheskoos taanlastega tema ette, ta jagas neile vagalt igavese õndsuse sõnu ja manitses ustavalt, et nad sõbralikult koos elades hoiduksid edaspidi uskmatuse²³ nõust. Kui see kõik oli sooritatud, läkitas ta oma preestrid Mereäärsele maale ja pöördus ise Sakala kaudu Riiga tagasi. Need preestrid aga, nimelt Petrus Kakinwalde koos oma kaasvenna, teise preestriga läksid Soontaganasse ja mereäärsed võtsid nad rõõmuga vastu ja kuulsid neilt jumala sõna, ja nad ristisid mehed, naised ja lapsed, kes varem olid jäänud ristimata, niihästi Soontaganas kui ka Maianpathes ja Paehalles²⁴. Ja seejärel pöördusid nemadki rõõmustades Liivimaale tagasi, ülistades jumalat usu levitamise pärast.

(8) Kui apostliku aujärje legaati oli Riiga tagasi pöördunud, kogunesid tema juurde piiskopid, preestrid ja vaimulikud, sõjateenistuse vennad koos kiriku vasallidega ja Riia kodanikud. Ja kõigi nende juuresolekul pidas ta õndsas Maarja kirikus issanda paastu ajal²⁵ pidulikult kontsiili²⁶ Innocentiuse korralduste pärast²⁷, meeldetuletamiseks ja mõningate uute juurdelisamiseks, mis näisid olevat tarvilikud uue istandiku kirikule. Pärast seda aga, kui kõik oli korda saadetud ja lõpule viidud, mida ta suutis lõpule viia, ja patukustutused jagatud, jättes kõigiga hüvasti ja õnnistades, läks ta tagasi laevade juurde, jättes Liivimaa õndsas jumalaema Maarja hoole alla koos ta armastatud pojaga, meie issanda Jeesuse Kristusega, kelle pärast on au ning kuulsus igavesest ajast igavesti. Aamen.

Mälestän, mälestus rõõmu mul teeb. Muud tead, neitsi Maarja, jumala ema, au sul', heida, oh, armu sa mul'!

(9) Küll palju ja kuulsusrikast on toimunud Liivimaal paganate Jeesuse Kristuse usku pööramise ajal, mida kõike pole võimalik kirjeldada või meelde tuletada, et see lugejaile tüütukski ei saaks. Kuid see vähene on kirja pandud selle meie issanda Jeesuse Kristuse kiituseks, kes tahab, et ta usk ja nimi kantaks kõigi rahvaste juurde

qui tot victorias magnas et gloriosas de paganis semper concessit suis in Lyvoniam et magis semper in paucitate virorum, quam in multitudine, et sue dilecte genetricis, cuius honori una cum filio suo, eodem domino nostro Iesu Christo, omnes terre iste noviter converse sunt asscripte. Et ne laus eadem sibi de factis tam gloriosis debita per negligenciam pigrorum oblivioni in posterum traderetur³¹, placuit eam rogatu dominorum et sociorum humili scriptura conscribere et posteris relinquere, ut et ipsi laudem Deo tribuant et ponant in eo spem suam³² et non obliviscantur operum Dei et mandata eius exquirant³³. Nichil autem hic aliud superadditum est, nisi ea, que vidimus oculis nostris³⁴ fere cuncta, et que non vidimus propriis oculis, ab illis intelleximus, qui viderunt et interfuerunt. Et non hec adulationis aut lucri temporalis gratia conscripsimus, sed potius in delictorum nostrorum remissionem, ad laudem ipsius domini nostri Iesu Christi et beate virginis Marie, genetricis eiusdem Domini, qui cum Patre et Spiritu sancto fuit semper et est et erit benedictus per omnia secula seculorum. Amen³⁵.

XXX

1. Bisdenu octavus sequitur venerabilis presulis annus,
Hic ornat ecclesiam pace silente piam.

Sedis apostolice legatus Lyvoniam derelinquens ad naves circa mare diu resedit, ventorum gratiam expectans. Et vidit subito redeuntes Osilianos a Suecia cum spoliis et captivis quam plurimis. Qui multas miseras et nequicias cum captivis et mulierculis et virginibus exercere solebant omni tempore, illudentes eas et copulantes alias sibi in uxores, tres unusquisque vel duas vel plures, licitantes sibi illicita, cum non sit coniunctio conveniens Christi cum Belial¹ nec pagani copula congrua cum christiana; quas et Curonibus et paganis aliis etiam vendere solebant. Intelligens ergo dominus legatus omnia mala, que fecerant² in Suecia, ecclesiis videlicet incensis et sacerdotibus interfectis et sacramentis delatis et violatis et similibus miseriis, condoluit captivis, orans ad Dominum, ut fiat vindicta de malefactoribus³. Veniensque in Gotlandiam verbum Dei seminavit, cunctis christiani nominis signum sancte crucis exhibens in remissionem peccatorum, ad faciendam vindictam⁴ de perversis Osilianis. Obediunt Theuthonici, crucem recipiunt; Gothi renuunt; Dani verbum Dei non audiunt. Soli mercatores Theuthonici celestia sibi desiderant mercari, equos comparant, arma preparant, Rigam veniunt. Gaudent Rigenses, venientibus occurrunt. Gaudent et Lyvones Lettique et Estonos baptizati, ut ad Osilianos non baptizatos deferant etiam nomen christianum.

2. Hoc anno magister Ioannes, consocius domni legati, habuit in commissione terras, de quibus discordia fuerat inter Theuthonicos et Danos, Vironiam videlicet, Gerwam et Rotaliam. Interrupta itaque pace idem magister Iohannes cum Danis bellare cepit. Dani quoque, spoliantes Rotaliam et incendentes, multa spolia tulerunt, quos

31 Ecclesiastes IX, 5.

32 Liber Psalmorum LXXIII, 28; LXXVIII, 7.

33 Sealsamas CXIX, 45.

34 Epistola prima Joannis I, 1.

35 Epistola Pauli ad Romanos I, 25; Epistola Pauli ad Corinthios secunda XI, 31.

1 Epistola Pauli ad Corinthios secunda VI, 15.

2 Liber Deuteronomii XXXI, 18; Liber Machabaeorum primus VII, 23.

3 Epistola prima Petri II, 14.

4 Liber Psalmorum CXLIX, 7.

1 20. aprilli paiku oli legaat Rilas, 28. aprillist 23. maini Daugavgrivas. 6. juulil 1226 oli ta Visbys.

2 Bellal — kuradi nimetust piiblis.

3 Magister Johannes oli viitselegaat, legaat Guillelmuse kaplan, rahvuselt itaallane. Magister tähendas teaduslikku kraadi, kloostrites aga esines seda nimetust mitmesugustel ametikandjatel. Paavsti teoloogiline nõuandja magister sacri palatii kandis hoolt jutlustekorraldusest paavsti kabelis.

4 Oigupoolest murdis rahu Tartu piiskopi vasall Johann von Dolen, vallutades mais 1226, kui legaat ootas Daugavgrivas, ühe Virumaa linnuse. Magister Johannes oma saksa kaaskonnaga asus J. v. Doleni meeste poolele.

tema kaastegevusel ja kinnitusel, kelle läbi niisugused [asjad] on teoks saanud; kes on alati annetanud nii palju suuri ja kuulsaid võite paganate üle enda omadele Liivimaal — ja alati pigemini väikse meeste arvuga kui suure hulgaga — ja ta armastatud ema [kiituseks], kelle auks koos ta pojaga, sellesinase meie issanda Jeesuse Kristusega, on pühendatud kõik need asja pööratud maad. Ja et see nii kuulsate tegude eest temale võlgnetav kiitus laiskade hooletuse tõttu tulevikus unustusse ei langeks, sobib see isandate ja kaaslaste palvel tagasihoidlikus kirjatükis kirja panna ja jätta järelpõlvedele, et ka nemad jumalale kiitust jagaksid ja temale oma lootuse paneksid ega unustaks jumala tegusid ja ta käske taga nõuaksid. Ei ole aga siin midagi muud juurde lisatud kui see, mida me peaaegu kõik oma silmaga nägime; ja mida me oma silmaga ei näinud, seda saime teada nendelt, kes nägid ja juures olid. Ja mitte meeldida püüdmise või ajaliku kasu pärast pole me seda kirja pannud, vaid pigemini oma üleastumiste andekssaamiseks, selle meie issanda Jeesuse Kristuse ja õndsas neitsi Maarja, sellesinase issanda ema kiituseks, kes koos isa ja püha vaimuga on alati olnud ja on ja saab olema kiidetud igavesest ajast igavesti. Aamen.

XXX

(1) Jõudnud on auväärsel piiskopil kakskümmend kaheksas aasta, Vaikseltselt ja rahuga see kaunistas kirikut siin.

Liivimaalt lahkumisel oli apostliku aujärje legaat kaua¹ paigal laevade juures mere ääres, tuulte armu oodates. Ja äkki nägi ta saarlasi Rootsist saagiga ja õige paljude vangidega tagasi pöördumas. Neil on igal ajal olnud kombeks vangidega ja nõtrade naiste ja neitsidega korda saata palju hädasid ja kõlvatusi, naerdes neid ära ja võttes teisi endale naiseks, igauks kolm või kaks või enam, lubades endale lubamatut, sest ei ole sünnis Kristuse ühendus paharetiga² ega ole sobiv pagana abieluside kristlannaga; ka oli neil kombeks müüa neid kuralastele ja teistele paganatele. Niisiis isand legaat, saades teada kõigest kurjast, mida nad olid Rootsist teinud, nimelt kirikuid põlema pannud ja preestreid tapnud ja sakramente ära viinud ja rüvetanud ja taolisi hädasid, haletses vange, paludes issandat, et kurjategijaile kätte tasutaks. Ja tulles Ojamaale, külvas ta jumala sõna, esitades kõigile kristlase nime [kandjaile] püha risti märgi pattude andekssaamiseks, et kätte maksta nurjatuile saarlastele. Sakslased kuulavad sõna, võtavad risti vastu; ojamaalased keelduvad; taanlased ei kuule jumala sõna. Ainult saksa kaupmehed ihaldavad lunastada endale taevaseid [asju], hangivad hobused, seavad sõjariistad korda, tulevad Riiga. Riialased rõõmustavad, lähevad tulejaile vastu. Rõõmustavad ka liivlased ja lätlased ning ristitud eestlased, et nad kannavad ka ristimata saarlastele kristlase nime.

(2) Sel aastal olid magister Joannese³, isand legaadi kaaslaste hoolet all maad, mille pärast oli olnud lahkheli sakslaste ja taanlaste vahel, nimelt Virumaa, Järvamaa ja Ridala. Nüüd siis murdnud rahu, hakkas seesinane magister Johannes sõdima taanlastega⁴. Taanlased ka, rüüstates Ridalat ja põletades, võtsid palju saaki, ka ajasid magistri

eciam servi magistri persequentes, quinquaginta ex eis occiderunt et quinquaginta ex eis in castro Maianpata obsederunt. Sed post triduum miserti eorum, eo quod christiani essent, dimiserunt eos. Misit eciam legatus Theuthonicos quam plurimos in Vironiam in auxilium eidem Iohanni, tam contra Danorum, quam contra sevitiā Osilianorum. Sed audientes Rigenses bella eorum, nuncios mittunt, pacem cum Danis faciunt, ut Osilianos magis impugnare valeant et fidem in gentibus dilatare⁵.

3. Consummatis itaque festis Natalis et Epiphaniæ Domini nix tegit terras et glacies undas, eo quod superficies abyssi constringitur et aque durantur ut lapides⁶ et fit glacies et est via melior super terras et super aquas. Facta itaque via super mare statim Rigenses, sacri baptismi sui irrigatione gentes illas Osilianas, que habitant in insula maris, irrigare cupientes, indicunt expeditionem, convocantes omnes ad fluvium, qui Mater Aquarum dicitur. Fabiani autem et Sebastiani festo peracto conveniunt omnes Theuthonici, Rigenses, Lyvones cum Lettis et Estonēs de cunctis provinciis suis, sequentes domnum venerabilem Lyvonensem episcopum, cum quo simul adest Semigallorum episcopus et magister Volquinus cum fratribus suis et peregrinis, deferentes secum cibos et arma sua. Et celebratis missarum solempniis procedunt in glacie versus Osiliam. Erat enim exercitus magnus et fortis⁷, habens viginti pene milia virorum, qui suas ordinantes acies, distincte cum vexillis propriis ambulantes et in equis et vehiculis suis glaciem maris calcantes sonitum tamquam tonitruum magni faciebant ex collisione armorum et vehiculorum concussione et motu strepituque virorum et equorum cadentium et iterum surgentium hac et illac super glaciem, que plana erat tamquam vitrum, ex australibus et pluviosis aquis, que tunc inundaverant, et de gelu, quod subsequebatur. Et magno labore mare transiverunt, donec tandem gaudentes ad litus Osilie devenerunt.

4. Die itaque iam nono venientes ad castrum Mone, nocte sola ibidem quiescere proponunt, habentes conflictum cum castrensibus. Qui timentes bella imminētia⁸ et balistarum iacula recipiuntur in castris sui domicilia, mittentes nocte verba fraudibus plena pontifici ceterisque senioribus exercitus, dicentes se fidem Christi et pacem recipere christianorum, ut procedente exercitu ipsi dampnum et belli detrimentum inferant subsequentibus. Et volebat antistes cum ceteris senioribus [eos] recipere pacemque dare, sed impediēbant eos fraudes et scelera eorum, eo quod non sit sapientia neque consilium contra Dominum⁹, qui consuetudines suas pravās derelinquere nolentes et sanguinem christianorum adhuc bibere sitientes et ceteras nequicias exercere cupientes donum sacri baptismi suis pessimis mentibus non meruerunt, ponentes spem in castris sui firmitate et nolentes pacem et turpia queque loquentes magis occidi quam baptizari meruerunt. Et quia pacem forte noluerunt

pax ab eis fugit et ultio sola venit.

Primo itaque Theuthonici vallum petunt, castrum scandere sperant, sed repelluntur ab illis, lapidum et lancearum leduntur ictibus, unde tam arte quam marte pugnare coguntur. Machinas edificant,

5 Brevlaar.

6 Liber Job XXXVIII, 30.

7 Liber Machabaeorum primus VI, 41.

8 Liber Regum tertius V, 3.

9 Liber Proverbiorum XXI, 30.

5 Jõulud 25. XII 1226 ja kolmekuningapäev 6. I 1227.

6 Pärnu jõgi. Vt. pt. XV, komm. 30.

7 20. jaanuaril 1227.

8 Provincia.

9 Uhest 1234. aasta dokumendist selgub, et Saaremaa sõjakäigust võttis juhtivalt osa ka viitseleagaat Johannes oma teenri Gandulfinusega, kes kandis sõjaväe ees kiriku lippu.

10 Ladinakeelses tekstis «pontifex», piiskopi tähenduses.

11 Antistes.

sulased neid taga, löid viiskümmend neist maha ja piirasid viiskümmend nende hulgast Maianpata linnuses sisse. Kuid kolme päeva pärast neile halastanud, sellepärast et nad olid kristlased, lasksid nad neil minna. Legaat läkitas ka õige palju sakslasi Virumaale sellenasele Johannesele appi niihästi taanlaste vastu kui ka saarlaste määratsemise vastu. Kuid riialased, saades kuulda nende sõdadest, läkitavad saadikud, teevad taanlastega rahu, et nad suudaksid paremini saarlastele kallale tungida ja levitada usku paganate seas.

(3) Kui siis issanda sündimise ja ilmumise pühad⁵ olid peetud, katab lumi maad ja jää vood, sest et sügavusepealsed hakkavad kokku ja veed lähevad kõvaks otsekui kivid ja tekib jää ja tee on parem maa peal ja vee peal. Kui niisiis oli tekkinud tee üle mere, kuulutavad riialased sedamaid sõjaretke, ihaldades oma püha ristimise kastmisega kasta neid Saaremaa paganaid, kes elavad mere saarel, kutsudes kõik kokku jõe äärde, mida nimetatakse Emajõgi⁶. Kui aga Fabianuse ja Sebastianuse püha⁷ oli peetud, tulevad kokku kõik sakslased, riialased, liivlased koos lätlastega ja eestlased kõigist oma maakondadest⁸ ja, kandes kaasas toitu ja oma sõjariistu, järgnevad auväärsele isandale Liivimaa piiskopile, kellega ühes on semgalite piiskop ja meister Volquin oma vendadega ja ristisõdijatega⁹. Ja pidanud missatalituse, lähevad nad jääd mööda edasi Saaremaa poole. Sõjavägi oli nimelt suur ja tugev, oli ligi kakskümmend tuhat meest, kes oma salgad korda seades, marssides eraldi oma lippudega ja oma hobuste ning sõidukitega mere jääd tühjastades, tegid otsekui kõva äikese mürinat sõjariistade kokkutärisemisest ja sõidukite rappumisest ning kukkuvate ja end jälle püsti ajavate meeste ja hobuste liikumisest ja kärast siin ja seal jääs, mis oli sile kui klaas lõunatuultest ja vihmavetest, mis olid siis üle ujutanud, ja pakasest, mis oli järgnenud. Ja suure vaevaga läksid nad üle mere, kuni nad lõpuks rõomustades jõudsid Saaremaa randa.

(4) Niisiis juba üheksandal päeval, tulles Muhu linnuse juurde, lubavad nad seal ühelainsal ööl puhata, kusjuures neil on kokkupõrge linnuse omadega. Need, kartes ähvardavaid lahinguid ja ammunooli, tõmbuvad tagasi oma linnuse eluhoonetesse, läkitades öösel sõnu täis pettust ülempreestritele¹⁰ ja teistele sõjaväe vanematele, öeldes, et nad võtavad vastu Kristuse usu ja kristlaste rahu, et nad sõjaväe edasi liikudes tooksid sellele lüüasaamise ning tagatulijatele lahingu kaotamise. Ja ülemkarjane¹¹ koos teiste vanematega tahtis neid vastu võtta ja rahu anda, kuid neid takistasid nende pettused ja kuritööd, sest ei aita tarkus ega nõu issanda vastu; tahtmata oma võltse kombeid maha jätta, ikka veel janunedes juua kristlaste verd ja ihaes korda saata muid nurjatusi, polnud nad oma väga kurja meelega püha ristimise kingitust ära teeninud; pannes lootuse oma linnuse tugevusele ja rahu soovimata ja igasuguseid häbematusi rääkides, olid nad ära teeninud pigemini mahatapmise kui ristimise. Ja sest et nad rahu vist küll ei tahtnud,

rahu neil pages eest, kättemaks üksinda jäi.

Esmalt niisiis ründavad sakslased valli, loodavad ronida üles linnusesse, kuid lüüakse nende poolt tagasi, saavad vigastada kivide ja odade heiteist, mistõttu nad on sunnitud võitlema niihästi nõuga kui jõuga. Nad ehitavad masinaid, heidavad paterellidega nende pate-

datur et fraternus amor²⁰. Dicitur, et Suecos captivos restituant porcum fingunt, sub quo castrum fodiunt, donec ad medium vallum perveniunt. Tunc amoto porco turrim ligneam fortem ponunt in loco, super quam ascendunt armati fortes et balistarii, mittentes tela sua et spicula et lanceas super Osilianos in munitione. Extra illi lapides et iacula iactant super istos. Postquam sexta dies illuxit, prima videlicet post festum purificationis, ne ipsa dies purificationis fieret non pura sanguine interfectorum, primo mane magis invaluit pugna, ut etiam ferro recurvo vel unco ferreo iam infringerent munitionem, detrahentes singillatim ligna queque maxima, per que munitio tenebatur, ut aliqua pars munitionis iam ad terram usque veniret. Gaudet exercitus christianorum, exclamant, Deum exorant. Clamant et illi, gaudentes in Tarapitha suo. Illi nemus, isti Iesum invocant, in cuius nomine ac laude fortiter ascendunt, ad summitatem valli perveniunt, fortissime et ab illis repelluntur. Qui primus ascendit, multarum lancearum ictibus ac lapidum tunsionibus premitur, quem utique solus Deus inter tot hostes furentes illesum conservavit. Nam scandens sursum statim ab hostili turba retruditur et iterum et sepius scandens toties ab inimicis repellitur, quoties ad alta conscendere nititur, donec tandem idem Theuthonus

ense suo longo repellens hastas hostiles,

angeli Dei utique sublevatione supremam devenit in munitionem, que super hostium capita fuerat, et, ne lanceis hostium lederetur desubtus, clypeum locavit sub pedibus

stansque super clypeum solus pugnavit ad hostes,

donec Deus secundum misit et tercium. Tercius, heu, detrusus ab alto relabitur. Duo nichilominus contra multitudinem hostium se defendunt, contra quos post tergum ex Osilianis quinque super eandem conscendunt supremam munitionem, mittentes lanceas suas super eos. Quorum primum, lancea repperit,

Theuthonus ense ferit, ille cadendo perit,

et alii in fugam se convertunt. Alii Theuthonici subsequentes fortiter ascendunt, ut primis in auxilium veniant. Licet ab hostium ferocitate fortissime repellantur et plures ex eis feriantur vulneribus receptis et alii interficiantur, tamen in Domino confidentes¹⁰ et magno labore multitudinem hostium removentes, tandem summitatem munitionis optinuerunt. Erat itaque ascensus valde difficilis, eo quod mons altus erat et congelatus et murus supra montem ex lapidibus tamquam glacies congelata, ut pedem nusquam figere possent. Sed quidam per scalam, quidam per funem se detinentes, immo per angelum Domini sublevati, sursum perveniunt hostiumque undique fugientium terga premunt. Vox exultationis et salutis¹¹ christianorum! Vox in Rama, ploratus et ululatus¹² confusionis et perditionis paganorum! Intran in castrum et interficiunt populum,

parcere paganis non possunt Osilianis,
nam trucidant alios et capiunt alios.

10 Liber Psalmorum XI, 1.

11 Sealsamas CXVIII, 15.

12 Evangelium secundum Matthaum II, 18.

12 Ladinakeelses tekstis esinev sõna «telum», samuti nagu järgmises lauses esinev «laculum», tähendab ammunooli (erinevalt vibunoolist, mida harilikult on nimetatud «sagitta»). Samasugust vahet tehakse saksa keeles (vane-mas riimkroonikas bolitz» ja «pfll»).

13 S. o. küünlapäeva, 2. II 1227.

14 Ladinakeelses tekstis «suprema munitio». Sellegi väljendiga on lihtsalt tähistatud linnusetorni (mis harilikult kait-ses sissepääsu). Vrd. pt. XI, komm. 16.

15 Tavaliselt kasutatud termini «gladius» asemel on siin tarvitatud — vist värsimöödu pä-rast — sõna «ensis», mis tä-hendab kaheteraga raimamöö-ka. «Gladius» oli roomlastel nii raiumiseks kui torkami-seks määratud möök.

16 Piiblis esinev mitme Palestiina linna nimi.

rellide vastu kive linnusesse, valmistavad sea, mille all nad kaevavad linnust, kuni jõuavad valli keskpaigani. Eemaldanud siis sea, panevad nad asemele tugeva puutorni; sellele ronivad üles vaprad relvastatud ja ammukütid, saates oma ammunooli¹², piike ja odasid saarlaste pihta kindlustises. Need paiskavad välja kive ja ammunooli nende pihta. Pärast seda kui on koitnud kuues päev, esimene nimelt pärast Maarja puhastamise püha¹³, et puhastamise päev ise ei muutuks ebapuhtaks tapetute vere läbi, ägenes varahommikul võitlus veelgi, nad lammutasid juba ka kõvera rauaga ehk raudkonksuga kindlustist, kiskudes sellest välja ükshaaval kõik kõige suuremad puud, mille varal kindlustis püsis, nii et mõningane osa kindlustisest tuli juba maani maha. Kristlaste vägi röömustab, nad karjuvad, paluvad jumalat. Karjuvad ka need, röömustades oma Tarapitha üle. Need hüüavad appi hiit, nood Jeesust, kelle nimel ja kiituseks nad ronivad vapralt üles, jõuavad valli harjani, aga lüüakse ka nende poolt väga vapralt tagasi. Seda, kes esimesena üles ronib, surutakse paljude odalöökidega ja kivihoopidega, igatahes ainuüksi jumal hoidis teda vigastamata keset nii paljusid raevutsevaid vaenlasi. Sest kui ta üles ronib, tõukab vaenulik jõuk ta kohe tagasi, ja kui ta jälle ja veel mitu korda üles ronib, tõrjuvad vaenlased ta nii mitu korda tagasi, kui mitu korda ta püüab ülespoole ronida, kuni see-sinane sakslane lõpuks

küll pika mõõgaga tõrjudes vaenlaste piike,

igatahes jumala ingli kergitusel jõudis kõige kõrgema kindlustiseni¹⁴, mis oli vaenlaste peade kohal, ja et ta ei saaks viga vaenlaste odadest altpoolt, paigutas ta kilbi jalgade alla ja

kilbil seistes üksinda vaenlaste vastu ta võitles,

kuni jumal saatis teise ja kolmanda. Kolmas, oh häda, tõugatakse tagasi ja libiseb kõrgelt tagasi alla. Kaks kaitsevad endid sellest hoolimata vaenlaste hulga vastu, nende vastu ronib seljatagant viis saarlast samuti kõige kõrgema kindlustise otsa, heites nende pihta oma odad. Esimene neist tõugatakse odaga tagasi,

sakslane mõõgaga¹⁵ löi, kukkudes surma ta sai

ja teised pöörduvad põgenema. Muud sakslased järgnedes ronivad vapralt üles, et tulla esimestele appi. Ehkki vaenlaste raev tõrjub neid väga vapralt tagasi ja paljud neist saavad pihta, saanud haavata, ning teised tapetakse, nad siiski, lootes issandale ja tõrjudes suure vaevaga vaenlaste hulga eemale, hõivasid lõpuks kindlustise tipu. Ülesronimine oli niisiis väga raske, sest mägi oli kõrge ning jäätunud ja kividest müür mäe otsas külmunud nagu jää, nii et jalga ei saanud kuskile toetada. Kuid mõned redelit mööda, mõned köit mööda, ennast kinni hoides, tõesti issanda ingli kergitatuna, jõuavad nad üles ja suruvad igalt poolt põgenevatele vaenlastele selga. Kristlaste hõiskamise ja võidurõõmu hää! Hää! Ramas¹⁶, paganate segaduse ja hukatuse nutt ja halamine! Nad tungivad linnusesse ja tapavad rahvast,

Saaremaa paganarahvale armu nad ei saa anda, sest maha löövad nad muist, vangideks võtavad muist.

Lyvones cum Lettis circumeuntes castrum, nullum ex eis effugere permittunt. Devictis hostibus gaudent victores, Deo laudem canentes. Qui David a Philisteis semper defendit¹³, liberat et ipse suos, victoriam dans de inimicis. Urbem capiunt, predam rapiunt, substantias, res eximias diripiunt, equos et pecora depellunt, quod residuum est, igne comburunt. Castrum Osilianorum vorat ignis, sed christiani spolia gaudentes diripiunt.

5. Castro Monense in cinerem redacto festinat exercitus ad aliud castrum, quod est in media Osilia, quod vocatur Waldia. Et est Waldia forcior urbs inter alias urbes Osilianorum. Ad quam resedit exercitus, preparans instrumenta bellica, patherellos videlicet et machinam magnam et maximas arbores abiegnas et terebinthinas ad faciendam turrin contra munitionem castri. Lyvones vero, Letti et Estonos cum quibusdam eciam Theuthonicis, circumeuntes ad omnes provincias, tulerunt equos et boves eximios et res et spolia multa, frumentum multum et similia, et villas igne combusserunt. Waldienses vero, lapidum iacturas sustinere non valentes pre multitudine populi, qui erant in castro, simul et balistarum non ferentes tela nec non et instrumenta considerantes, que preparabantur, quibus facile erat capere castrum, timore Dei concepto pacem petunt terroremque forte habentes de Monensibus occisis

humiles se reddunt, *pacifica verba loquuntur*¹⁴,

sacri baptismatis sacramentum sibi dari suppliciter exposcunt. Gaudium hoc est christianorum,

laus canitur Domino et pax datur populo.

Obsides requiruntur filii meliorum. Fiunt Osiliani Waldienses filii obedientie¹⁵, qui quondam filii superbie¹⁶. Qui quondam lupus, modo fit agnus. Qui quondam persecutor christianorum, modo fit confrater, pacem recipiens, obsides dare non contradicens, baptismi gratiam fideliter petens, tributum perpetuum solvere non pertimescens.

Dantur pueri nobilium, quorum primum venerabilis Rigensis episcopus cum gaudio et devotione magna catechizatum sacro baptismatis fonte¹⁷ rigavit; alii presbyteri alios rigaverunt, qui et in urbem cum gaudio ducuntur, ut Christum predicent, ut Tharaphitam, qui deus fuit Osilianorum, eiciant, qui per medium castrum fontem consecrantes et dolium replentes primo seniores et meliores catechizatos, deinde viros alios et mulieres baptizant et pueros. Et fit pressura maxima virorum et mulierum ac parvulorum¹⁸ clamantium: *Festina me baptizare*¹⁹, a mane usque ad vesperam, ut eciam ipsi presbyteri, qui modo quinque, modo sex extiterant, pre labore baptizandi deficerent. Baptizantes itaque presbyteri cum summa devotione multa milia populorum, quos cum summo gaudio videbant ad baptismi sacramentum properare, gavisi sunt et ipsi, sperantes eundem laborem in suorum remissionem peccatorum. Et quod eodem die non potuerunt, sequenti et tercio consummaverunt.

His mysteriis in urbe Waldia celebratis venerunt nuncii, missi de cunctis urbibus et kiligundis Osilie, querentes pacem et baptismi petentes sacramentum. Gaudet exercitus obsidibusque receptis pax

13 Liber primus Samuells XVII, 36—54.

14 Liber Machabaeorum primus VII, 15.

15 Epistola prima Petri I, 14.

16 Liber Machabaeorum primus II, 47.

17 Martüroloogium (I. X).

18 Liber Numeri XXXI, 9; Jeremias XLIII, 6.

19 Breviaar.

- 17 Kulgi kroonik ei kasuta siin männi tähistamiseks tavalist sõna «pinus», on sisu poolest selge, et tegemist oli mändidega (mitte tärpentinipuude ehk pistaatsidega).
- 18 Võiks tõlkida ka «kiviviskeid», kulgi sel puhul oleks loomulikum «lapidum iactus».
- 19 Tekstis esinevat sõna «nobilis» kasutab kroonik üldiselt ainult Lääne-Euroopa feodaalide puhul.
- 20 Oleks võinud tõlkida «kellest esimese katehhiseerituna». Katehhiseerima tähendab jagama suulist õpetust (eriti usuõpetust) küsimuste ja vastuste vormis (erinevalt loenguvormist).
- 21 Vt. pt. XXVIII, komm. 6.

Liivlased koos lätlastega, käies ümber linnuse ringi, ei lase kedagi neist põgeneda. Vaenlaste üle võidu saavutanud, rõõmustavad võitjad, lauldes jumalale kiitust. Kes ikka kaitses Taavetit vilistite eest, see päästab ka omad, andes võidu vaenlaste üle. Nad vallutavad linna, rõõvivad saaki, riisuvad vara, toredaid asju, ajavad hobused ja karja ära, mis üle jääb, põletavad nad tules. Saarlaste linnust neelab tuli, aga kristlased riisuvad rõõmsasti saaki.

(5) Teinud Muhu linnuse tuhaks, tõttab sõjavägi teise linnuse juurde, mis on kesk Saaremaad, mida kutsutakse Valjala. Ja Valjala on tugevam linn saarlaste muude linnade seas. Selle juures jäi sõjavägi paigale, seades valmis sõjapidamisriistad, nimelt paterellid ja suure masina ja kõige suuremad kuuse- ja männipuud¹⁷ torni tegemiseks linnuse kindlustise vastu. Liivlased aga, lätlased ja eestlased koos mõningate sakslastegagi, käies ringi kõigis kihelkondades, töid hobuseid ja toredaid härgi ja kraami ja palju saaki, rohkesti vilja ja sellesarnast ja põletasid külad tulega maha. Valjalased aga, suutmata taluda kivide kahjustusi¹⁸ suure rahva hulga tõttu, kes olid linnuses, samuti ka ambude nooli välja kannatamata; vaadates pealegi riistu, mida valmis pandi, millega oli hõlpus linnust vallutada, haaratud hirmust jumala ees, nad paluvad rahu ja võib-olla jubedust tundes tapetud muhulaste pärast,

käituvad allaheitlikult, rahust nad räägivad sõnu, paluvad härdasti anda neile püha ristimise sakramenti. See on kristlaste rõõm,

issandal' kiituselaul, rahvale nüüd rahu saab.

Nõutakse paremate poegi pantvangideks. Valjala saarlased, kes kunagi olid kõrkuse lapsed, saavad sõnakuulmise lasteks. Kes kunagi oli susi, saab nüüd äkki talleks. Kes kunagi oli kristlaste tagakiusaja, saab nüüd äkki kaasvennaks, rahu vastu võttes, panemata vastu pantvangide andmisele, taotledes ustavalt ristimise armu, kohkumata ära alatise maksu tasumise ees.

Antakse üle suursuguste¹⁹ pojad; kellest esimese, kui temale oli õpetatud usutõdesid²⁰, kastis auväärne Riia piiskop rõõmu ja suure hardusega püha ristimise lättest; teised preestrid kastsid teisi, ka viiakse nad rõõmuga linna, et nad Kristust kuulutaksid, et nad Tharaphita, kes oli saarlaste jumal, välja viskaksid, pühitsedes allika keset linnust ja täites vaadi, ristivad nad esiteks ristiusus õpetust saanud vanemad ja paremad, seejärel teisi mehi ja naisi ning lapsi. Ja tekib väga suur meeste, naiste ja laste tunglemine, kes karjuvad «Tõtta mind ristima», hommikust õhtuni, nii et ka preestrid ise, keda oli kord viis, kord kuus, ristimistööst väsivad. Preestrid niisiis, ristides suurima hardusega palju tuhandeid rahvast, keda nad nägid suurima rõõmuga tõttavat ristimise sakramendi juurde, rõõmustasid ka ise, lootes, et see töö on nende pattude andekssaamiseks. Ja mida nad sel päeval ei suutnud, viisid nad järgmisel ja kolmandal lõpule.

Kui need müsteeriumid olid Valjala linnas pühitsetud, tulid saadikud, saadetud kõigist Saaremaa linnadest ja kihelkondadest²¹, küsides rahu ja paludes ristimise sakramenti. Sõjavägi rõõmustab ja pärast pantvangide võtmist antakse rahu ning vennalik armastus.

datur et *Fraternus amor*²⁰. Dicitur, et Suecos captivos restituant liberos. Obediunt, restituere promittunt, presbyteros secum ad castra sua ducunt, qui Christum predicent, qui Tharapitha cum ceteris paganorum diis eiciant, qui populum sacro baptismate tingant. Baptizant itaque sacerdotes in omnibus castris Osilie populum universum utriusque sexus cum leticia magna et pre gaudio lacrimantes, eo quod Domino tot milia genuerunt *per lavacrum regenerationis*²¹ prolem spiritualem, Deo dilectam *sponsam novam ex gentibus*²².

Gentes fonte rigant, fletibus ora rigant²³.

6. Sic, sic Riga semper rigat gentes!

Sic maris in medio nunc rigat Osiliam

Per lavacrum purgans vitium²⁴, dans regna polorum

Altius irriguum donat et inferius²⁵.

Hec dona Dei sunt gaudia nostra. Gloria Dei et domini nostri Iesu Christi et beate Marie virginis servis suis Rigensibus in Osilia talia dedit gaudia: vincere rebelles, baptizare sponte et venientes humiliter, obsides et tributa recipere, captivos omnes christiani nominis restituere, cum victoria redire! Quod reges hactenus non potuerunt, hec beata virgo per servos suos Rigenses breviter et leniter ad honorem sui nominis adimplevit. Quo completo, quo facto, populo videlicet cuncto baptizato, Tharaphita eiecto, Pharaone submerso²⁶, captivis liberatis, *redite cum gaudio*²⁷ Rigenses!

Vos semper sequitur victoria clara triumphi

Gloria sit Domino²⁸, laus super astra Deo.

Finis

20 Epistola prima Petri I, 22;
Epistola secunda Petri I, 7.

21 Epistola Pauli ad Titum III, 5.

22 Breviaar.

23 Ovidius, Metamorphoses XI, 419.

24 Missaal.

25 Liber Josue XV, 19.

26 Liber Exodus XV, 4.

27 Liber Machabaeorum secundus XV, 28.

28 Breviaar (hümn «Aeterna coeli gloria»).

²² Selles pliblivõrdluses on vihjatud saarlaste ristimisele: kurat on uputatud ristimise lainetes.

Õeldakse, et nad annaksid vangistatud rootslased vabana tagasi. Nad kuulavad sõna, lubavad tagasi anda, viivad endaga kaasa oma linnuste juurde preestrid, kes Kristust jutlustaksid, kes Tharaphita koos muude paganate jumalatega välja viskaksid, kes rahvast püha ristimisega niisutaksid. Niisiis ristivad preestrid kõigis Saaremaa linnustes kogu rahvast mõlemast soost suure rõõmuga ja rõõmust pisaraid valades, sellepärast et nad sünnitasid issandale taassünni kümbluse läbi nii palju tuhandeid vaimulikku järelsugu, jumalale armastatud uue mõrja paganate hulgast.

Paganaid allikaveel kastavad, silmavees palg.

(6) Nii, nii Riia ikka kastab rahvaid!
Nõnda nüüd keset merd niisutab saarlaste maad
Pestes puhastab pahast, andes taevaseid riike
Niisutust kõrgemat saab, antakse madalat ka.

Need jumala annid on meie rõõm. Jumala ja meie issanda Jeesuse Kristuse ja õndsa neitsi Maarja au on nende Riia sulastele annetanud Saaremaal sellise rõõmu: võita mässajad, ristida vabatahtlikult ja alandlikult tulijad, võtta pantvange ja maksu, tagasi anda kõik kristlase nimega vangid, tulla võiduga tagasi! Mida kuningad polnud senini suutnud, selle viis õnnis neitsi kiirelt ning leebelt täide oma sulaste riialaste läbi oma nime auks. See on täide saadetud, see on tehtud, nimelt kogu rahvas ristitud, Tharaphita välja heidetud, vaarao uputatud²², vangid vabastatud, pöörduge rõõmuga tagasi, riialased!

Kuulsuseküllane võidutriumf on teid alati saatmas,
Issandal' kiitus ja au, jumalal' tähtede peal.

Lõpp

KRONOLOOGIA

Peatükk	§	aastad
I	3—4	1184 paiku
	5—6	1185 paiku
	7—9	1186 paiku
	10	1191 paiku
	11—13	1195—1196 paiku
II	14	1196
	1	1196—1197
	2	1197
	3	1197—1198
	4—9	1198
III	10	1199
		1199
IV		1200
V		1201
VI		1202
VII		1203
VIII		1204
IX	1—13	1205
	14	1205 või 1206
X	1—14	1206
	15	1206 või 1207
XI	16—17	1207
	1—5	1207
XII	6—9	1208
		1208
XIII	1—4	1209
	5	1209 või 1210
XIV	1—9	1210
	10	1210—1211
	11—13	1211
XV	1—6	1211
	7	1211—1212
	8—13	1212

Peatükk	§	aastad
XVI		1212
XVII	1—5	1213
	6	1213—1214
XVIII	1—4	1214
	5—9	1215
XIX	1—7	1215
	8	1215—1216
XX	9—11	1216
	1—4	1216
XXI	5	1216—1217
	6—8	1217
XXII	1—4	1217
	5	1217—1218
XXIII	6—7	1218
	1—8	1218
XXIV	9	1219
	1—7	1219
XXV	8	1219—1220
	9—11	1220
XXVI	1—6	1220
	7	1221
XXVII	1—5	1221
	6	1221—1222
XXVIII	1—4	1222
	5—13	1223
XXIX	1—5	1223
	6	1223—1224
XXX		1224
	1—6	1225
XXXI	7—9	1226
	1—2	1226
XXXII	3—5	1227
		1227

Kroonika ajaarvamises on kasutatud nn. maarja-aastat: aastaarvu vahetus hilineb meie kalendriga võrrelduna ligi kolme kuu võrra; aasta algab 25. märtsil, Maarja kuulutamise päeval ehk paastumaarjapäeval.

EESSÕNAS, EESTIKEELSE TEKSTIS JA KOMMENTAARIDES ESINEVAD ISIKUNIMED

- Absalon — 33
 Adolf Dassel — 221
 Ako — 19, 61, 223
 Albert Anhaltist — 19, 185, 192, 193, 195, 197, 203, 205, 207, 209
 Albert (de Bekeshovede) — 6—10, 12, 32, 33, 35, 37—39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 71, 75, 79, 81, 83, 85, 89, 93, 95, 97, 99, 101, 103, 107, 111, 113, 117, 119, 123, 125, 131, 133, 135, 139, 141, 143, 145, 149, 151, 153, 155, 157, 161, 163, 167, 171, 173, 177, 179, 183, 185, 193, 195, 197, 199, 205, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 227, 229, 231, 237, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 257, 265, 267, 271
 Albert Lauenburgist — 179, 181, 183, 185, 231
 Albert I Kevernburg — 211
 Albert Sluc — 165
 Albrecht Karu — 192
 Alder — 109
 Alebrand (Alabrand) — 6, 20, 38, 39, 67, 69, 71, 81, 101, 139, 143, 145, 149, 189, 211
 Aleksander Nevski — 241
 Alexander, preester — 69
 Alexander, piiskopi sulane — 107
 Aleydis — 33
 Alo — 25
 András II — 179
 Andreas Sunonis (Anders Suneson) — 41, 67, 71, 193, 209, 213, 221
 Anninski, S. A. — 15, 129
 Anno — 29, 35, 77
 Arbusow, Leonid jun. — 8, 11, 12, 14—16
 Ariste, P. — 69
 Arndt, Johann Gottfried — 13
 Arndt, Wilhelm — 14, 15
 Arnold — 61, 109, 115
 Arnold Lüübekist — 24, 31
 Arnold Meiendorfist — 39, 45
 Asso (Asse) — 34, 35, 141
 Augustinus — 9, 24, 25, 97
 Bardewiste suguvõsa — 37
 Bauer, Albert — 7, 8, 15—17, 31
 Bekeshovede suguvõsa — 33
 Berengaria — 217
 Bernhard v. Anhalt — 192
 Bernard Lippest — 119, 123, 125, 179, 181, 185, 195, 213, 237, 241, 261
 Bernhard III Oesede — 103, 119, 131
 Bernard Seehausenist — 39, 45
 Bertold — 7, 10, 11, 20, 29, 31, 59
 Bertold, Caupo poeg — 34, 109
 Bertold Vönnust — 89, 93, 95, 101, 107, 109, 113, 117, 125, 127, 141, 147, 149, 161, 175, 177, 189
 Biolkowski, August — 10
 Biljkins, V. — 15, 17
 Birger Brosa — 29
 Bodo Homburgist — 221, 225
 Bonnell, E. — 223
 Borchard (Borgard, Burchard) Oldenburgist — 157, 169, 261
 Boris Ginvilovitš — 229
 Brandis, Moritz — 13
 Breemeni peapiiskop — 211, 257
 Brevern, Hermann — 13
 Brundage, James A. — 15
 Burchard Querfurtist — 193
 Burchard v. Schladen — 143, 185
 Caupo — 19, 34, 35, 43, 45, 47, 49, 63, 67, 68, 75, 105, 107, 109, 111, 117, 119, 125, 135, 139, 179, 181
 Coelestinus III — 29, 31
 Cono Isenburgist — 51
 Conrad Breemenist — 89
 Conrad Dortmundist — 34, 35
 Conrad Meiendorfist (Ükskülast) — 37, 51, 53, 57, 59, 65, 99, 105, 107
 Constantin — 177
 Dabrel (Dobrel) — 63, 69, 111, 127, 141, 143, 145, 223
 Daniel Lielvärdest — 37, 67, 81, 83, 135
 Daniel Idumeast — 63, 69, 87, 239
 Dasselite krahvisugu — 221
 Dageruthe — 43, 97, 147
 Dageruthe tütar — 97, 99, 147
 David, Toropetsi vürst — 129

- Dote — 125
 Drivalde — 159
 Drunwald — 209
 Eggelbert (Engelbert) de Thyshenhusen — 113, 253
 Eisen, M. J. — 21
 Engelbert (Eggelbert) (de Bekeshovede) — 20, 33, 38, 39, 67, 79, 81, 97
 Everhard — 121
 Eylard Dolenist — 115
 Florencius — 89
 Fredehelmus Poyg (Poch) — 251
 Frederic Alt-Zellest — 155
 Friedrich Barbarossa — 221
 Friedrich II — 171, 215, 217
 Funcius, Joh. — 12
 Fähtenite suguvõsa — 219
 Gandulfus — 267
 Gayle — 205
 Georgi Vsevolodovitš — 223, 241, 243, 253
 Gerceslawe — 189
 Gerhard, foogt — 139, 149, 199
 Gerhard, preester — 59
 Gerweder — 20, 27
 Gerwin — 87
 Geverhard — 63, 67
 Godescalc — 221, 223
 Godescalc Pyrmontist — 71
 Godfrid, foogt — 75
 Godfrid, preester — 169, 183
 Gregorius — 43
 Gruber, Johann Daniel — 5, 12, 13
 Haavio, M. — 217
 Halberstadt dekaan (Burchard v. Schladen) — 143, 185
 Hamersleve suguvõsa — 93
 Hansen, August Heinrich — 13–15
 Harbert Iburgist — 34, 35
 Hardeknud I — 33
 Hardeknud II — 33
 Hartwic — 219, 235
 Hartwig II — 27, 31, 33
 Hebb — 233
 Heinric Borewin — 185, 187, 189, 191
 Heinrich Lõvi — 119
 Heinrich, Schwerini — 223
 Heinrich II Oldenburg-Wildeshausen — 157
 Heinrich II Schladenist — 105
 Hellmann, M. — 15
 Helmold Lüneburgist — 253
 Helmold Plessest — 119, 121
 Helyas — 177
 Henric Stumpfenhusenist — 51
 Henrik — 5–11, 13–21, 24, 25, 29, 39, 41, 43, 47, 49, 53, 59, 61, 69, 71, 81, 89, 93, 103, 117, 127, 129, 139, 149, 157, 179, 187, 189, 193, 211, 213, 217, 245, 263, 271
 Hermann (de Bekeshovede) — 33, 39, 211, 213, 215, 217, 237, 247, 249, 253, 255
 Hermann, foogt — 93
 Hermann, preester — 59
 Herodesed — 55
 Hessen-Homburgid — 12
 Hildebrand, H. — 8
 Hiärn, Thomas — 11, 13
 Hohenstaufenid — 33
 Holtzmann, R. — 5
 Honorius III — 6, 7, 213, 215, 217, 257, 261, 263
 Innocentius III — 33, 37, 39, 43, 51, 75, 117, 123, 131, 133, 155, 167, 169, 195, 263
 Isaakios Angelos — 33
 Isfrid — 131
 Isfrid — 173
 Jaroslav Vladimirovitš — 189
 Jaroslav Vsevolodovitš — 241, 243
 Jersika kuningas (Vissewalde) — 43, 97, 99
 Johann I Sverkersson — 215
 Johannes Appelderinist — 33, 251
 Johannes Dolenist — 253, 261, 265
 Johannes Koknesest — 151, 157
 Johannes Leedu vangis — 51
 Johannes Otepääl — 235
 Johannes Schedast — 97, 133, 135, 139, 179, 195, 239, 257, 261
 Johannes Stric — 77, 155
 Johannes Vechtast — 43
 Johannes, viitselefaat — 265, 267
 Johannes Virumaalt — 59
 Johannes Vönnus — 95
 Johansen, P. — 15, 35, 193, 217
 Jordan — 151, 157
 Jung, Jaan — 14, 21
 Juudit — 17
 Kantzow, Thomas — 13
 Karl, piiskop — 215
 Karl, Rootsi hertsog — 215
 Kenkmaa, R. — 125
 Keussler, Fr. — 5
 Kiideon (Gideon) — 55
 Kleis, Richard — 16, 21
 Kluge, F. — 14
 Knud IV — 33
 Knüpffer, A. F. J. — 11, 12
 Koknese kuningas (Vjatško) — 71, 81, 83, 85, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255
 Krantz, Theodor — 13
 Kripens, Jānis — 15
 Kristoffel, Nikolai — 21
 Kulevene — 25
 Kyrian — 57
 Kyriawan (Kirjavane) — 20, 199
 Laakmann, H. — 15, 69, 121
 Lambert — 261, 267

- Layan — 57
 Leedulaste pealik — 147
 Lembewalde — 59
 Lembitu (Lambite, Lambito, Lembito, Lembit) — 18–20, 117, 129, 131, 155, 157, 179, 181, 223
 Łowmiański, H. — 69
 Ludolf Smolenskist — 111
 Ludovic — 211
 Luiga, J. — 223

 Made — 205
 Magdeburgi peapiiskop — 211
 Maniwalde (Manowald, Manvaldus, Vanevald) — 20, 181
 Maria (Eirene) — 33
 Marquard — 105, 107
 Martin, kodanik — 47
 Martin, piiskop — 27
 Masing, U. — 217
 Mauritius, foogt — 233
 Mauritius, preester — 257
 Meluke — 197
 Meme — 117
 Meynard (Meinardus, Meinhard) — 7, 11, 20, 24, 25, 27, 29, 31, 38, 39, 51, 53, 59, 85, 139
 Meynard Koknesest — 151, 155, 157
 Mikkola, J. J. — 127
 Misteslawe, Galiitsia kuningas — 229
 Misteslawe, Kiievi suurkuningas — 229
 Modena Guillelmus — 235, 257, 259, 261, 263, 265, 267
 Mstislav Davõdovitš — 229
 Mstislav Mstislavovitš Udaloj — 103, 129, 179
 Mstislav Romanovitš — 179, 229
 Mägiste, Julius — 16, 25, 97, 181, 245
 Mypeslawe (Mislawe), Novgorodi suurkuningas — 103, 129, 179

 Nagel, Theodor — 13
 Namesis — 195
 Nicolaus, preester — 35
 Nicolaus, Schleswigi piiskop — 67, 71, 193
 Ninnus — 111, 127
 Noor krahv — 193, 199, 209
 Novgorodi suurkuningas — 103, 147, 175, 187, 189, 223, 225
 Novgorodi ülik — 187

 Olaus Petri — 193
 Osnabrücki piiskop — 34
 Ostrad — 215
 Otto — 155, 163, 169
 Otto IV — 131
 Oxenstierna, Erik Axelsson — 12

 Pabst, Eduard — 14, 15
 Paderborni piiskop Bernhard III — 103, 119, 131

 Paike — 125
 Pall, Valdek — 19, 129
 Petrus — 251
 Petrus Jacobi, Roskilde piiskop — 193
 Petrus Kaikewalde (Kakuwalde, Kakewalde, Kakinwalde) — 20, 163, 169, 211, 213, 263
 Philipp Leedust — 129, 131
 Philipp, Ratzeburgi piiskop — 6, 103, 119, 131, 135, 139, 143, 145, 147, 149, 163, 165, 167
 Philipp v. Schwaben — 33, 71, 75
 Pihkva kuningas — 43, 83, 103, 129, 131, 133, 135, 145, 147, 149, 173, 177, 187, 189
 Polotski suurkuningas — 20, 25, 37, 43, 55, 57, 61, 65, 67, 83, 107, 111, 133, 135, 171, 173, 223, 229
 Pribislav — 185

 Rabodo — 87
 Rainald v. Dassel — 221
 Rameko (Rameke) — 147, 149, 159, 237, 239
 Renner, J. — 47
 Roger III — 33
 Robert — 89
 Roboam — 91, 181
 Rodolf — 139
 Rodolf Jerichow'st — 93, 95, 103, 107, 109, 139
 Rodolf Stotelist — 193
 Rodolf Vönnust — 177, 189, 197, 199, 203, 213
 Roman Rostislavitš — 229
 Roos, E. — 193
 Ropedu suguvõsa — 39
 Rothmar (Rotmar) (de Bekeshovede) — 33, 51, 157, 255
 Russin — 89, 91, 93, 101, 111, 113, 115, 125, 127, 139, 209, 223

 Saksi hertsog — 19, 185, 192, 193, 195, 197, 203, 205, 207, 209
 Saksi hertsogi rüütel — 209
 Salomon — 129, 219
 Schirren, Carl — 13, 14
 Segehard — 195
 Siegfried — 179
 Sifrid, preester — 43
 Sifrid, piiskopi sulane — 107
 Siliqš, M. — 14
 Skodeisky, Nathanael — 11
 Smolenski vürst — 179, 187, 229
 Stece — 19, 20, 83, 149
 Stephanus — 57
 Stephanus (Tehvan) — 57
 Stotelite suguvõsa — 192
 Suelgate (Suellegate) — 20, 47, 49, 223
 Suzdali kuningas — 223, 241, 243, 253
 Svjatoslav Mstislavitš (Borissovitš) — 179, 187
 Svjatoslav Vsevolodovitš — 223

- Zamoyski, Jan — 10
 Zutis, J. — 7
- Taavet — 55, 239
 Tabellinus (Tabelin, Thabelin) — 19, 20, 199, 213, 263
 Thalibald (Thalibaldus, Talibald) — 20, 89, 125, 147, 149, 153, 159, 161
 Thalibaldi pojad — 6, 103, 147, 149, 159, 237, 239
 Theoderic, abt ja piiskop — 5, 7, 12, 27, 29, 35, 39, 43, 45, 51, 55, 57, 79, 81, 123, 129, 163, 167, 171, 183, 185, 193, 195, 215
 Theoderic, orduvend — 239
 Theoderic, preester — 217, 219
 Theoderic, tõlk — 129
 Theoderic (de Bekeshovede) — 33, 39, 89, 125, 127, 131, 139, 145, 157, 161, 171, 177, 205, 211, 231, 253
 Theoderic Brudegame — 43
 Theoderic Koknesest — 187, 227
 Theoderic, preester Krimuldas — 77
 Theoderic Schilling — 49
 Theoderic, preester Viljandis — 233
 Tiesenhausen, Heinrich — 12, 13
 Tiesenhausenite suguvõsa — 113
 Toll — 11, 13, 14
 Tšešihhin (Vetrinski), J. — 14
 Tverdislav Mihhailovitš — 175
 Tõnisson, E. — 245
- Uldenago — 27
 Uldewene — 147
 Ungari kuningas — 179
 Unnepewe (Unepäev, Önnepäev) — 20, 181
 Unverfehrt, Augustin — 13
- Wade — 27
 Waldeko — 27
 Valdemar II Sejr — 10, 33, 67, 179, 185, 192, 193, 195, 209, 211, 213, 215, 217, 221, 223, 225, 227, 231, 247, 253
 Wane — 109
 Wardeke — 91
 Waremar — 239
 Waribule — 147
 Waridote — 89, 93
 Warigribbe (Warigerbe) — 20, 197, 237
 Wartberge, Hermann — 13
 Vassar, A. — 199
- Veko — 181, 187
 Wenno (Winne) — 91, 95, 109
 Vercingetorix — 47
 Verdeni piiskop — 103, 119, 131
 Wescelin — 195
 Vesike — 141, 143, 183, 191
 Wichmann — 109
 Wickbert — 95
 Viesthard (Vesthard, Vestard, Vester) — 17, 19, 20, 47, 49, 63, 85, 87, 195, 205, 259
 Viewald — 205
 Vietzo (Viezo) — 20, 25, 27
 Wigbold — 109
 Viliendi — 27
 Vissewalde (Wissewaldus, Wiscewoldus, Wiscewalde, Wyssewald) — 7, 20, 43, 97, 99, 147, 151, 155, 223, 261
 Wizzlaus (Wenezlaus, Vitslav, Wizlaw) — 193
 Witte, Joh. — 12, 13
 Vjatško (Vesceka, Viesceka, Viesceke) — 6, 71, 81, 83, 85, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255
 Vladimir — 6
 Woldemar, Polotski suurkuningas — 20, 25, 37, 43, 55, 57, 61, 65, 67, 83, 107, 111, 133, 135, 171, 173, 223
 Volchard Harpstedtist — 43
 Woldemar (Vladimir Mstislavitš) — 43, 129, 131, 133, 135, 145, 147, 149, 173, 175, 177, 179, 187, 189
 Volquin (Wolquin, Volkewin) — 7, 20, 95, 117, 147, 171, 177, 179, 185, 189, 191, 205, 207, 209, 221, 225, 227, 231, 239, 267
 Wolter Emerslebenist — 93
 Wolther — 213
 Wottele (Vootele, Võteli, Vöitelija) — 181
 Vsevolod Georgijevitš — 223
 Vsevolod Mstislavitš — 43, 129, 223
 Wulfstan — 47
 Vytamas (Viitamas, Vihtamas) — 20, 223
 Üxküllide suguselts — 37
 Ylo (Ülo, Ilo) — 20, 25
 Ymant (Imant) — 20
 Ymaut (Ymant, Imant, Himmot, Himotu) — 20, 31
 Yso v. Wölpe, Verdeni piiskop — 103, 119, 131

LADINAKEELSES TEKSTIS ESINEVAD ISIKUNIMED

- Absolon — 32
 Adolphus de Dasle — 220
 Ako — 60, 222
 Alabrandus (Alebrandus) — 38, 66, 68, 70, 80, 100, 138, 142, 144, 148, 188, 210
 Albertus de Anehalt — 192, 194, 196, 202, 204, 206, 208
 Albertus, episcopus — 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 70, 78, 80, 82, 84, 88, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 106, 110, 112, 116, 118, 122, 124, 130, 132, 134, 138, 140, 142, 144, 148, 150, 152, 154, 156, 160, 162, 166, 170, 172, 176, 182, 184, 192, 194, 196, 198, 204, 210, 212, 214, 216, 218, 220, 226, 228, 230, 236, 244, 246, 248, 252, 254, 256, 266, 270
 Albertus de Lowenborch — 178, 180, 182, 184, 230
 Albertus Sluc — 164
 Alderus — 108
 Alexander — 106
 Alexander, sacerdos — 68
 Alo — 24
 Andreas Sunonis — 66, 70, 192, 208, 212, 220
 Anno — 28, 34, 76
 Arnoldus — 60, 108, 110, 114
 Arnoldus de Meyendorpe — 38, 44
 Asso (Asse) — 34, 140
 Augustinus — 24, 96

 Berengaria — 216
 Bernardus de Lippia — 118, 122, 124, 178, 180, 184, 194, 212, 236, 240
 Bernardus de Sehusen — 38, 44
 Bertoldus — 28, 30, 58
 Bertoldus, filius Cauponis — 108
 Bertoldus de Wenden — 88, 92, 94, 100, 106, 108, 112, 116, 124, 126, 140, 146, 148, 160, 174, 176
 Birger Brosa — 28
 Bodo de Hombach — 220, 224
 Borchardus (Burchardus, Borgardus) de Aldenborch — 156, 168, 260
 buregravius (Burchardus de Querfurt) — 192
 Canutus — 32
 Carolus, dux Suecie — 214
 Caupo — 34, 42, 44, 48, 62, 66, 74, 106, 108, 110, 116, 118, 124, 134, 138, 178, 180
 Coelestinus III — 28, 30
 Cono de Ysenborch — 50
 Conradus — 88
 Conradus de Meyendorpe (Ykescola) — 36, 48, 50, 52, 56, 58, 64, 106
 Conradus de Tremonia — 34
 Constantinus — 176

 Dabrelus (Dobrelus) — 62, 68, 110, 126, 140, 142, 144, 222
 Dacie rex — Woldemarus, rex de Dacie
 Danielus de Lenewarde — 36, 66, 80, 82, 134
 Danielus de Ydumea — 62, 68, 86, 94, 238
 Daugeruthe — 96, 146
 David — 54, 238
 Dote — 124
 Drivalde — 158
 Drunwaldis — 208
 dux Semigallorum — 48

 Engelbertus (Eggelbertus) — 38, 66, 78, 80, 96
 Engelbertus (Eggelbertus) de Thy-senhusen — 112, 252
 Everhardus — 120
 Eylardus de Dolen — 114

 Florencius — 88
 Fredehelmus — 250
 Fredericus — 170, 204, 216
 Fredericus de Cella — 154

 Gayle — 204
 Gedeon — 54
 Gerceslawe — 188
 Gerhardus — 58
 Gerhardus, advocatus — 138, 148, 198
 Gerweder — 26
 Gerwinus — 86

Geverhardus — 62, 66
 Godescalcus — 220, 222
 Godescalcus de Peremunt — 70
 Godfridus, advocatus — 74
 Godfridus, sacerdos — 168, 182
 Gregorius — 42

 Halverstadensis decanus — 142, 184
 Harbertus de Yborch — 34
 Hartwicus — 218, 234
 Hartwig, metropolitanus — 26, 30
 Hebbus — 232
 Helmoldus de Luneborch — 252
 Helmoldus de Plesse — 118, 120
 Helyas — 176
 Heinrichus Borewinus — 184, 186, 188, 190
 Henricus de Lettis (Heinricus) — 80, 88, 138, 148, 210, 212, 216, 218, 262
 Henricus de Stumpenhusen — 50
 Hermannus — 58
 Hermannus, advocatus — 92
 Hermannus, episcopus — 210, 212, 214, 246, 248, 252, 254
 Herodes — 54
 Honorius III — 212, 214, 216, 256, 260, 262

 Innocentius III — 32, 36, 38, 42, 50, 74, 116, 122, 132, 154, 166, 168, 262
 Iohannes, advocatus — 234
 Iohannes de Appelderin — 250
 Iohannes de Dolen — 252
 Iohannes de Kokenoyse — 150, 156
 Iohannes, magister — 264, 266
 Iohannes, praepositus — 96, 132, 138, 178, 194, 238, 256, 260
 Iohannes, rex Suecie — 214
 Iohannes, sacerdos — 50
 Iohannes, sacerdos — 94
 Iohannes Stric — 76, 154
 Iohannes de Vechte — 42
 Iohannes de Vironia — 58
 Iordanus — 150, 156
 Isfridus — 130
 Isfridus, mercator — 172
 iuvenis comes — 192, 198, 208

 Kulewene — 24
 Kyrianus — 56
 Kyriawanus — 198

 Lambertus — 260, 266
 Layanus — 56
 Lembewalde — 58
 Lembitu (Lambite, Lambito, Lembitus, Lembitu) — 116, 124, 128, 130, 152, 154, 156, 178, 180, 222
 Ludolfus — 110
 Ludovicus — 210

Made — 204
 Magdeburgensis archiepiscopus — 210
 Maniwalde — 180
 Marquardus — 104, 106
 Martinus — 26
 Martinus, civis — 46
 Mauritius, advocatus — 232
 Mauritius, sacerdos — 256
 Meluke — 196
 Meme — 116
 Meynardus — 84
 Meynardus, episcopus — 24, 26, 28, 34, 50, 52, 54, 58, 138
 Meynardus, miles — 150, 154, 156
 miles ducis Saxoniae — 208
 Mislawe (Mysteslawe), rex magnus
 Nogardie — 102, 128, 178, 224
 Misteslawe, rex magnus de Kywa — 228
 Misteslawe, rex Galacie — 228
 Mutinensis episcopus — 256, 258, 260, 262, 264

 Nicolaus — 34
 Nicolaus, episcopus — 66, 70, 192
 Ninnus — 110, 126
 Nogardie, rex magnus — 102, 128, 146, 174, 178, 186, 188, 222, 224
 rex — 222
 rex novus — 179, 187

 Ostradus — 214
 Otto — 154, 162, 168
 Otto IV — 130

 Padelborensis (Patheiborniensis) episcopus — 102, 118, 130
 Paik — 124
 Petrus — 250
 (Petrus Iacobi), episcopus — 192
 Petrus Kaikewalde (Kakinwalde, Kakuwalde) — 162, 168, 210, 212, 262
 Philippus — 130
 Philippus Raceburgensis — 102, 118, 130, 134, 138, 142, 144, 146, 148, 162, 164
 Philippus, rex — 32, 70, 74
 Plescekowe (Plicecowe, Plecekowe)
 rex — 102, 130, 132, 134, 144, 146, 148, 172, 174, 176, 178, 186, 188, 240—242
 Plosceke (Ploceke), rex — 36, 42, 54, 56, 60, 64, 66, 82, 106, 110, 130, 132, 134, 170, 222, 228
 princeps Lettonum — 146

 Rabodo — 86
 Rameko (Rameke) — 146, 148, 158, 236, 238
 Robertus — 88
 Roboam — 90, 180
 Rodolfus — 138
 Rodolfus de Iericho — 92, 94, 102, 106, 108

- Rodolfus de Stotle — 192
 Rodolfus de Wenden — 188, 196, 198, 202, 212
 Rothmarus (Rotmarus) — 50, 156, 254
 Russinus — 88, 90, 92, 100, 110, 112, 114, 124, 126, 140, 208, 222

 Salomo, sacerdos in Saccula — 128
 Salomo, sacerdos in Rotalia — 218
 Segehardus — 194
 Siffridus — 106
 Sifridus, monachus — 42
 Smalenceke, rex de — 228
 Stecse — 148
 Stephanus — 56
 Suecie episcopus — 214
 Suelgate (Suellegaten) — 46, 48, 222
 Susdalia, rex magnus de — 240, 242, 252
 vasallus magni regis — 252

 Tabelinus (Tabellinus, Thabelinus) — 198, 212, 262
 Thalibaldus (Talibaldus) — 88, 124, 146, 148, 152, 158, 160
 Thalibaldi filii — 146, 148, 152, 158, 160
 Theodericus, sacerdos — 216, 218
 Theodericus, sacerdos de F. M. C. — 232
 Theodericus (de Bekeshovede) — 38, 88, 124, 126, 130, 138, 144, 156, 160, 204, 230, 252
 Theodericus Brudegame — 42
 Theodericus de Cubbesele — 76
 Theodericus, frater milicie — 238
 Theodericus, interpres — 128
 Theodericus de Kukenoys — 186, 226
 Theodericus Scilling — 48
 Theodericus (Thidericus), episcopus — 26, 28, 34, 36, 38, 42, 44, 50, 54, 58, 78, 80, 122, 128, 162, 166, 170, 172, 176, 184, 192, 194, 210

 Uldenago — 26
 Uldewene — 146
 Ungarie rex — 178
 Unnepewe — 180

 Wade — 26
 Waldeko — 26

 Wane — 108
 Wardeke — 90
 Waremarus — 238
 Waribule — 146
 Waridote de Autine — 88, 92
 Warigribbe (Warigerbe) — 196, 236
 Veko — 180, 186
 Wenno — 90, 94
 Wescelinus — 194
 Vesike — 140, 142, 182, 190
 Vesthardus (Vestardus, Viesthardus) — 46, 48, 62, 84, 86, 194, 204, 258
 Wichmannus — 108
 Wickbertus — 94
 Viesceka (Wetseke, Vetseke, Vesceka) — 52, 70, 80, 82, 84, 94, 222, 242, 244, 246, 248, 250, 252, 254
 Vietzo (Viezo) — 24, 26
 Viewaldus — 204
 Wigboldus — 108
 Viliendi — 26
 Vissewalde (Wiscewalde, Wissewaldus, Wyssewaldus) — 42, 96, 98, 146, 150, 154, 222, 260
 Wizzlaus (Wenezlaus) — 192
 Volchardus de Harpenstede — 42
 Woldemarus, rex de Dacie — 32, 66, 184, 192, 194, 208, 210, 212, 214, 216, 220, 222, 224, 226, 230, 246, 252
 Woldemarus, rex de Plecekowe — 130, 132, 134, 144, 146, 148, 172, 174, 176, 178, 186, 188
 Woldemarus, rex de Plosceke — 36, 42, 54, 56, 60, 64, 66, 82, 106, 110, 130, 132, 134, 170, 172, 222
 Wolterus de Hamersleve — 92
 Woltherus — 212
 Volquinus (Wolquinus) — 94, 116, 146, 170, 176, 178, 184, 188, 190, 204, 206, 208, 220, 224, 226, 230, 238, 266
 Wottele — 180
 Vyttamas — 222

 Ydumeorum sacerdos — Danielus
 Ylo — 24
 Ymaut — 30
 Yso Verdensis — 102, 118, 130

EESSÕNAS NING EESTIKEELSE TEKSTIS JA KOMMENTAARIDES ESINEVAD KOHANIMED

- Adsel — 81
 Age (Adya, Adia) — 21, 105, 117, 155
 Agelinde — 261, 263
 Aizkraukle (Ascrade) — 6, 45, 53, 79, 205, 261
 Alborg — 195
 Alebrandi kirikumõis — 189
 Alenpoys — 213
 Alimannia — 65
 Aliste, Alistegunde — 127
 Alpid — 167
 Alt-Zelle — 155
 Ambla — 217
 Ameerika Ühendriigid — 15
 Amme — 219
 Anhalt (Anehalt) — 19, 192, 193
 Anno küla — 77
 Appeldern (Apelderlo, Apeler) — 33, 251
 Asti järv — 21, 81, 93, 113, 117, 151, 171, 209, 245
 Autine — 89, 101, 135, 145, 159
 Avispea — 199

 Babülon — 24
 Baieri — 119
 Baltimaad — 5, 9, 17, 20, 25, 27
 Bas-Rhin — 171
 Baznickalns — 189
 Bauska — 195
 Bekeshovede — 33
 Bērzaune — 12, 13
 Beverin — 89, 91, 93, 109, 125, 127, 129, 153, 175
 Blekinge — 39
 Brasla (Raupa, Ropa) — 69, 113, 119, 189
 Breemen — 12, 25, 27, 29, 33, 192, 211, 257
 Bremerhaven — 33
 Brieži järv — 109
 Bullupe — 37
 Burtnieku ezers (Asti järv) — 93, 151
 Bütsants — 33

 Cēsis — 68
 Cogelse — 225
 Coiva — Koiva
 Cozzo — 183
 Cubbesele — 49, 63, 68, 117

 Dabreli linnus — 63, 69, 143, 145
 Dannenberg — 223
 Darmstadt — 15, 16
 Dassel — 221
 Daugavgrīva (Dünamünde) — 27, 34, 35, 39, 51, 83, 89, 105, 107, 119, 123, 157, 171, 179, 191, 195, 265
 Dignāja — 79
 Dobeles — 195
 Dole (Dahlholm) — 34
 Dortmund — 34, 35
 Dumjāt (Damietta) — 219

 Ebavere māgi — 217
 Eestimaa, Eesti (Estonia) — 5—8, 11—12, 14—19, 27, 29, 33, 35, 45, 47, 57, 68, 69, 71, 89, 97, 103, 111, 113, 117, 119, 123, 127, 129, 131, 133, 151, 153, 155, 157, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 179, 185, 193, 199, 209, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 227, 229, 231, 235, 237, 241, 243, 247, 249, 253, 257
 Eesti NSV — 11, 15, 47, 119
 Egiptus — 24, 219
 Elbe — 31, 93, 179, 185, 223
 Emajõgi — 127, 129, 161, 163, 187, 211, 219, 267
 Emersleben — 93
 Ems — 31
 Ennenberg — 77
 Esna — 129
 Euroopa — 19, 31, 43, 47, 49, 271
 Evele (Wohlfahrt) — 179

 Färö — 101

 Galiitsia — 103, 179, 229
 Gelnhausen — 71
 Gera — 179

Gercike — Jersika

Goslar — 105

Göttingen — 119

Haguenau — 171

Halberstadt — 93, 143, 185

Haljala — 199

Halliste — 127

Hanila — 181, 183

Hannover — 12, 13, 15, 233

Harjumaa, Harju — 20, 35, 129, 171,
173, 183, 192, 209, 215, 221

Harpstadt — 43

Halme — 117, 185, 235, 257

Hessen — 221

Holm — 6, 21, 27, 31, 33, 35, 39, 43, 55,
57, 59, 61, 63, 65, 69, 197, 203, 223, 261

Homburg (Bad Homburg vor der
Höhe) — 12, 221

Hummuli — 185

Humularia — 35

Iburg — 34, 35

Idumea (Ydumea) — 69, 71, 89, 139,
257

Igavere (Igiteneri, Jgeteweri, Ygete-
nere) — 219

Iida urked — 211

Iisrael — 55

Ikškile — Üskküla

Ikulda — 225

Incicms (Ymmeculle) — 121, 189

Inču tamm — 35

Ingeri — 229

Iogentagania (Jogentagania) — 21, 127,
161, 219

Iru — 193

Isenburg — 51

Itaalia — 167

Jalgsema (Iolgesim) — 217

Jēkabpils — 79

Jena — 179

Jerichow — 93, 95, 103, 107, 109

Jersika — 7, 20, 21, 43, 53, 79, 81, 89, 97,
99, 133, 151, 155, 223, 257, 261

Jeruusalemm — 33, 39, 57, 155, 167, 217,
219

Jumara — Ümera

Juuda — 55

Jōelāhtme — 119, 199

Jōgeva — 103, 211, 219

Järva-Jaani — 217

Järvamaa (Gerwa) — 20, 21, 35, 68,
125, 129, 175, 197, 199, 207, 211, 213,
215, 217, 219, 233, 243, 245, 261, 263,
265

Kaagjärv (Rastegerwe) — 177, 249

Kaliningrad — 211

Kalka — 223, 229

Kantsimägi — 245

Kareda (Suur-Kareda) — 9, 129, 175,
207, 261

Karula — 177

Karuse — 183

Kauguri — 89

Keava — 245

Keila jõgi — 173, 245

Keitis (Keitingen, Kettis) — 217, 243

Kesoniemi — 193

Kiiev — 229

Kivi küla — 219

Koeru — 217

Kohila — 173

Koigi (Reinevere) — 217

Koiva — 5, 27, 49, 63, 68, 69, 75, 81, 89,
91, 101, 105, 109, 111, 117, 119, 121,
123, 131, 141, 143, 147, 149, 151, 189,
225, 239, 241

Koknese (Kukenoys) — 6, 21, 43, 53, 57,
71, 81, 83, 85, 95, 97, 99, 103, 145, 147,
151, 155, 157, 187, 197, 223, 227, 229,
243, 261

Koltcenu muiža (Koltzen) — 225

Kolövan — 193

Koonga — 111

Krimulda (Cubbesele) — 49, 63, 68, 69,
77, 117, 181, 225, 257

Kuimetsa urked — 211

Kulna (Culdale) — 192, 193

Kuramaa — 29, 69, 105, 151, 193, 211

Kuremaa — 129

Kuressaare — 13, 231

Kurzeme (Kuramaa) — 29

Kvēpen — 89

Köln — 89, 171, 221

Königsberg — 12

Kyriania — 35

Laitse (Ladise) — 192, 193

Latgallia, Latgale (Lätimaa) — 57, 71,
79, 89, 91

Lauenburg — 179

Ledenets — 193

Lēdurga (Lethegore) — 21, 63, 117, 169,
183, 239, 257

Leedumaa, Leedu — 25, 29, 37, 43, 51,
55, 75, 87, 95, 97, 129, 147, 171, 229

Lembitu küla — 19, 77, 125, 181

Lemmu — 199

Lemsalu (Limbaži) — 235

Lenewarde (Lielvārde) — 37, 68

Leningrad — 15

Leole — 19, 125, 153, 155

Leppede (Lehtse) — 217

Leppes (Läpi) — 217

Libukalns — 63

Liela Jugla — 46

Lielstraupe — 149, 225

- Lielupe — 25, 37, 195, 203
 Lielvārde — 21, 37, 45, 51, 53, 68, 79, 81, 135, 147, 261
 Lielviragulta — 68
 Lihula (Leal) — 211, 215, 257
 Liivimaa — 5—14, 18—21, 25, 29, 31, 33, 37, 39, 41, 43, 49, 53, 55, 57, 59, 61, 67, 69, 71, 75, 77, 79, 81, 85, 89, 91, 95, 97, 101, 103, 107, 111, 113, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 131, 133, 135, 143, 145, 149, 151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183, 185, 189, 191, 192, 193, 195, 197, 199, 203, 205, 207, 209, 211, 215, 217, 219, 221, 223, 225, 229, 231, 237, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 253, 255, 257, 261, 263, 265, 267
 Lindanise (Lyndanise) — 29, 125, 193, 243
 Linköping — 215
 Linnutajamägi — 129
 Lippe — 119, 123, 125
 Listerby (Listria) — 39, 67
 Loccum — 29
 Lohkva (Lovecotte) — 211
 Lohu — 173, 209
 Lohu Jaanilinn — 245
 Voone (Lone) — 245
 Loppegunde — 17, 21, 68, 217, 219
 Lund — 33, 41, 67, 71, 193, 213, 221
 Luunja — 211
 Lõhavere — 18, 125, 153, 233
 Lätimaa, Lāti — 5, 14, 16—18, 21, 25, 29, 79, 97, 111, 117, 149, 203, 237, 241, 257
 Lāti NSV — 11, 12, 25, 37, 43, 45, 46, 53, 68, 93, 151, 195
 Läänemaa — 6, 69, 111, 113, 117, 181, 247
 Läänemeri — 63, 151, 165, 191
 Lüneburg — 253
 Lüübek — 24, 25, 31, 53, 215

 Maarjamaa — 123
 Madi — 179
 Madison — 15
 Magdeburg — 33, 37, 39, 93, 143, 155, 193, 211
 Maianpathe (Maianpata) — 263, 267
 Maritima — 17
 Mārtiņsala — Holm
 Maza Jugla — 68
 Mecklenburg — 185
 Meiendorf — 37, 39, 45, 51
 Memeculle — Rembate
 Memele — 195
 Mereäärne maa, kihelkonnad — 113, 117, 119, 131, 159, 183, 247, 253, 259, 261, 263
 Mežotne — 195, 203, 205
 Metimne — 149
 Metsepole (Methsepole) — 68, 69, 71, 75, 111, 113, 117, 119, 125, 127, 143, 159, 183, 237, 257
 Mocha (Møge, Mōhu) — 21, 129, 213, 219, 255
 Modena — 6, 235, 257
 Moskva — 105, 107, 251
 Muhu — 53, 267, 269, 271
 Muša-Lielupe — 195
 Mõhkküla (Mochkull) — 129
 Mäenda — 21
 Mõhkkjõggi (Mecho fluvius, Mächo-küllajäcki) — 129
 Narva — 219, 229
 Nauksēni — 119
 Navesti — 19, 125, 133, 163, 179, 181, 197, 207, 217, 233, 237
 Neumünster — 38, 39
 Nienburg an der Weser — 113
 Niilus — 219
 Novgorod — 43, 53, 103, 113, 129, 131, 147, 175, 177, 179, 187, 189, 223, 225, 227, 229, 235, 241, 243, 253, 255, 259
 Nurmegunde (Normegunde) — 125, 129, 207, 213, 217, 234, 255

 Ogre — 25, 37, 45, 53, 57, 68
 Ojamaa — 25, 27, 29, 31, 33, 63, 71, 89, 101, 103, 115, 163, 165, 167, 199, 221, 265
 Oldenburg — 157
 Orlamünde — 179
 Osnabrück — 34
 Ostfalen — 221
 Otepää (Odempe) — 6, 17, 20, 91, 101, 103, 107, 125, 173, 175, 177, 219, 225, 235, 243, 247, 253, 257, 261
 Owele — 119
 Paabel (Babylon) — 24, 25
 Paderborn — 103, 119, 131
 Paehalle — 263
 Paide — 129, 217
 Pala — Navesti
 Palamuse — 129, 219
 Palestiina — 55, 269
 Papendorf (Rubene) — 81
 Pedja — 211
 Pekaskalns — 89
 Pērse — 53
 Pihkva — 43, 53, 81, 83, 103, 111, 129, 131, 173, 175, 177, 187, 191, 197, 219, 225, 227, 235, 243, 255, 257
 Pikknurme — 219
 Pirgu — 245
 Plesse — 119, 121
 Polotsk — 20, 25, 37, 43, 53, 55, 61, 65, 83, 107, 111, 131, 133, 135, 171, 173, 223, 229
 Pomorze — 193
 Poola — 10
 Pommeri — 13

- Portugal — 217
 Prantsusmaa — 27, 171
 Pregolja — 211
 Preiju — 43
 Preisimaa — 47, 117, 211
 Pudiviru (Pudyviru) — 19, 199, 213, 263
 Puhja — 253
 Puide (Puidyse, Puydise) — 185, 187, 243
 Purke — 119
 Põhjameri — 34, 63
 Põhja-Rein-Vestfaal — 97, 103, 119
 Põltsamaa jõgi (Mökhjöggi) — 125, 129
 Põlva — 219
 Pärnu jõgi — 111, 125, 127, 267
 Pyrmont — 71
- Querfurt — 193
- Rahab — 24, 25
 Raikküla — 173
 Raiskumi — 89
 Rakvere — 21, 103, 199, 263
 Rama — 269
 Rannu — 258
 Rapla — 173, 211
 Rastegerwe (Röstjerw) — 177
 Ratzeburg — 6, 103, 119, 131, 135, 139, 143, 145, 147, 149, 163, 167
 Rattama — 179
 Raupa, Ropa (Brasla) — 69
 Rebala — 119, 199
 Rembate — 53
 Remini — 68
 Reinevere (Koigi) — 217
 Revala (Rävala, Rävälä) — 21, 119, 173, 183, 185, 191, 195, 199, 207, 209, 211, 215, 221, 263
 Revele — 199, 221
 Ribe — 193
 Ridala (Ridali, Rödali) — 103, 117, 119, 123, 151, 153, 157, 183, 215, 219, 223, 227, 265
 Riekstu kalns — 89, 109
 Rievine — 109
 Riia — 6, 7, 9—14, 17, 21, 25, 27, 29—31, 33, 35, 37—39, 43, 45—47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67—69, 71, 77, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 95, 97, 99, 103, 105, 107, 111, 115, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 139, 141, 143, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 161, 163, 167, 169, 171, 173, 179, 183, 185, 193, 195, 197, 203, 213, 219, 221, 225, 227, 231, 235, 237, 239, 243, 245, 247, 249, 253, 255, 257, 259, 261, 263, 265, 271, 273
 Riidaja — 235
 Ridziņa — 35
 Riode — 211
- Ripuka Punamägi — 211
 Rooma — 8, 35, 37, 39, 43, 45, 63, 117, 149, 163, 167, 169, 171, 215, 235, 257, 261
 Rootsi — 16, 29, 39, 41, 215, 265
 Ropaži (Ropažciems, Rodopoyse) — 46, 47, 49
 Roskilde — 33, 193
 Rosula — 237
 Rotalia (Rotelewic) — 17, 117, 153
 Rubene (Papendorf) — 6, 9, 81, 117, 149
 Ruhja — 119
 Rumbula (Rummel) — 34, 35, 37
 Rulli jõgi — 187
 Rupenia — 35
 Rustega järv — 189
 Rāpina — 211
 Rügen — 193
- Saadjärv — 211
 Saale — 185
 Saaremaa (Osilia) — 6, 9, 20, 39, 53, 67, 119, 123, 163, 169, 171, 179, 181, 183, 209, 217, 221, 223, 231, 235, 267, 269, 271, 273
 Sabina — 257
 Sakala — 17, 21, 93, 113, 117, 119, 125, 127, 129, 131, 145, 153, 157, 163, 169, 173, 175, 177, 179, 181, 185, 197, 199, 205, 211, 213, 217, 221, 223, 229, 231, 235, 241, 243, 247, 255, 257, 261, 263
 Saksamaa, Saksa — 5, 6, 17, 21, 27, 33, 35, 37, 39, 43, 45, 47, 51, 53, 63, 65, 71, 83, 85, 93, 101, 103, 105, 119, 125, 131, 145, 149, 163, 171, 179, 193, 211, 217, 221, 237, 247
 Saksa Demokraatlik Vabariik — 37, 39, 93, 143, 155, 179
 Saksa Föderatiivne Vabariik — 24, 29, 34, 38, 43, 71, 97, 103, 105, 113, 119, 157, 192, 221
 Saksa-Rooma riik — 99, 131, 171
 Saksimaa, Saksi — 19, 31, 33, 51, 71, 119, 179, 185, 192, 193, 195, 197, 203, 205, 209, 251
 Alam-Saksi — 12, 29, 34, 43, 71, 103, 105, 113, 119, 157, 192, 221
 Salaspils — 27
 Salatsi (Salaca) — 151, 171, 183, 185, 191, 193
 Sambia — 211
 Sārumkalns — 89
 Sattesele — 63, 109, 135, 139, 141
 Saule — 95
 Scheda — 97
 Schladen (Schladem) — 105, 143, 185
 Schleswig — 10, 33, 185
 Schleswig-Holstein — 24, 38, 103, 179
 Schwerin — 223
 Segeberg — 24, 25, 38, 39, 51, 59
 Sehuse (Seehausen) — 39, 45
 Sēja — Zögenhof

- Seli — 245
 Sēlpils — 6, 79
 Semgallia — Zemgale
 Sidgunda (Sydegunda) — 68, 69
 Sigulda — 21, 63, 109, 121, 133, 139, 225, 239, 259
 Sitsiilia — 33, 171
 Smolensk — 43, 111, 179, 229
 Sobolitz — 213
 Soela väin — 231
 Soest — 95, 97
 Somel — 129
 Somelinde — 129
 Soome — 163, 211
 Soomevere — 129
 Soontagana (Sontagana) — 21, 111, 113, 151, 169, 191, 263
 Soonda — 21
 Sotecle — 89
 Speķupe — 35
 Stotel — 192, 193
 Stučka — 53
 Stumpenhusen — 51
 Suntaži — 68
 Suzdal — 241, 243, 253
 Suurrahu — 163
 Suvōrova kalns — 68
 Sōrve sār — 163

 Šnoresmuiža (Schnorrenhof) — 225
 Švaabimaa (Schwaben) — 33, 131

 Zemgale (Semgallia) — 25, 37, 47, 49, 51, 79, 85, 89, 119, 125, 185, 205, 257, 259
 Zōgenhof (Sēja) — 77

 Taanimaa, Taani — 10, 18, 29, 33, 39, 41, 46, 47, 67, 179, 185, 192, 193, 195, 199, 203, 209, 211, 213, 215, 217, 221, 223, 225, 231, 247, 253
 Tālava (Tolowa) — 6, 68, 81, 91, 149, 175, 255, 259
 Tallinn — 11, 13, 14, 41, 97, 192, 193, 195, 209, 219, 221, 227, 231, 237, 243, 245, 257, 259, 261, 263
 Tarakvere — 129
 Tarbatu — 68
 Tartu — 6, 9, 10, 13, 17, 20, 53, 69, 125, 127, 129, 161, 211, 219, 223, 235, 243, 245, 247, 249, 251, 253, 255, 261, 265
 Tarvastu — 117, 257
 Tarwanpe (Tarvanpea, Tharwanpe) — 263
 Tepu — 179
 Tērvete (Therwetene) — 47, 195
 Theutonia — 65
 Thisenhusen — 113, 253
 Tolowa — Tālava
 Toompea — 193
 Torma — 103
 Toropets — 103, 129

 Tours — 27
 Trikāta — 89, 91, 125, 147, 159, 191, 237, 259
 Turaida (Thoreyda, Toreida) — 5, 7, 19, 21, 27, 29, 34, 35, 38, 39, 43, 49, 63, 67, 68, 69, 71, 75, 89, 101, 107, 113, 117, 119, 121, 123, 125, 127, 131, 135, 139, 141, 146, 149, 157, 189, 223, 225, 237, 239, 257
 Tōrma — 103, 199, 203, 263

 Ugandi (Oandi) — 6, 17, 21, 39, 47, 59, 81, 89, 91, 101, 105, 107, 113, 119, 127, 129, 131, 159, 161, 163, 169, 173, 185, 187, 191, 211, 213, 219, 221, 227, 229, 231, 237, 243, 247, 249, 253, 255, 257
 Ungari — 179
 Urele — 189, 239
 uus sadam Saaremaal — 163, 165, 167

 Vadjamaa — 229
 Vaiatu — 129
 Vaiga (Waiga, Vaia, Vaiamaa) — 21, 129, 161, 211, 213, 219, 243, 255
 Valga — 185
 Valgatabalve (Walgatabalwe) — 97, 219
 Walgepallo (Wallekoballo) — 219
 Valjala — 53, 271
 Valka — 91
 Vanalinna — 231
 Vanamōisa — 179
 Vana Māgi (Mons Antiquus) — 31, 43, 45, 69, 105
 Varbla — 183
 Varbola Jaanilinn — 129, 231, 233, 245
 Varssavi — 10, 13
 Vasalemma — 192
 Vastseliina — 219
 Vasula (Wasala) — 219
 Wattendorp — Venedeculle
 Vecdaugava — 34
 Vechta — 43
 Vedu — 219
 Vendimaa — 185
 Venedeculle (Wendeculla) — 69, 121
 Venemaa, Vene — 19—21, 25, 43, 85, 97, 107, 131, 147, 149, 171, 175, 191, 211, 225, 227, 229, 241, 243
 Venta (Winda) — 69
 Verden an der Aller — 103, 119, 131
 Verona — 167
 Wesenberg — 263
 Weser — 34, 39, 113, 192
 Wesermarsch — 192
 Vesitūki laid — 163
 Vestfaal — 51, 71
 Wetpole — 219
 Vidzeme — 69
 Vidriži — 257
 Vijciems — 89

- Viljandi (Viliende) — 6, 17, 20, 113, 115, 125, 129, 153, 179, 185, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 249, 255, 257, 261
 Winda (Venta) — 69
 Virumaa (Vironia) — 18—20, 29, 35, 59, 68, 175, 195, 199, 203, 211, 213, 215, 217, 219, 221, 229, 233, 243, 249, 257, 261, 263, 265, 267
 Visby — 41, 43, 47, 53, 265
 Vitisele (Viltesile) — 257
 Vladimir — 241
 Vladimir-Suzdal — 223, 241
 Wogene (Ogre) — 57
 Volmari (Valmiera) — 81, 89, 91, 109, 179, 237
 Voose — 245
 Wordegerwe — 219
 Vredelande — 49, 149, 155, 183
 Vönnu (Cēsis, Wenden) — 21, 68, 69, 89, 91, 95, 101, 107, 109, 113, 117, 125, 127, 135, 141, 145, 147, 149, 159, 161, 175, 177, 189, 191, 197, 199, 213, 225, 239, 259
 Vörtsjärv (Wordegerwe) — 17, 129, 219, 257
 Väike-Emajõgi — 127, 187
 Väike-Maarja — 261
 Väina — 5, 17, 21, 25, 27, 30, 33—35, 37, 39, 43, 45—47, 51, 53, 55, 57, 59, 65, 67, 69, 71, 75, 79, 81, 83, 89, 97, 99, 105, 107, 111, 123, 131, 133, 135, 147, 149, 151, 155, 159, 171, 191, 227, 257
 Ohne jõgi — 187
 Äntu Punamägi — 261
 Üksküla — 21, 24, 25, 27, 29, 31, 33, 35, 37—39, 49, 51, 53, 57, 59, 65, 99, 107, 261
 Ümera — 5, 6, 81, 109, 111, 113, 117, 119, 125, 147, 151, 177, 189, 211, 217, 227, 237, 239, 241
 Ydumea — 71, 95, 127, 145, 149, 189
 Ykewalde (Ickewalde) — 225
 Ymmeculle — 189

LADINAKEELSES TEKSTIS ESINEVAD KOHANIMED

- Adia (Adya) — 104, 153
 Agelinde — 260
 Aldenborch — 156
 Alimannia — 64
 Aliste (Alistegunde) — 126
 Alpes — 166
 Anehalt — 192
 Annonis villa — 76
 Appelderin — 250
 Assrade (Ascrath, Ascrade, Aschrade)
 — 44, 52, 78, 204, 260
 Astigerwe — 92, 112, 116, 170, 208, 244
 Autine — 88, 100, 134, 144, 158
 Avispe — 198

 Babilon — 24
 Beverin — 88, 90, 92, 108, 124, 126, 128,
 152, 174
 Brema — 26, 28, 210

 Caput Ursi — Odenpe
 Carethen — 128, 174, 206, 260
 Cauponis castrum — 62, 118, 120
 Cella — 154
 Cogelse — 224
 Coiva (Coywa) — 62, 74, 100, 108, 110,
 116, 118, 120, 122, 130, 140, 142, 146,
 150, 188, 224, 238, 240
 Colonia — 88
 Cozzo — 182
 Cubbesele (Kubbesele) — 68, 76, 116,
 180
 Culdale — 192
 Curonia — 68, 104, 150, 210

 Dabrelis castrum — 62, 68, 140, 142, 144
 Dacia — 32, 40, 46, 66, 184, 192, 194,
 208, 210, 212, 214, 216, 220, 222, 224,
 230, 246, 252
 Damiata — 218
 Darbete — Tarbata
 Dasle — 220
 Duna — 24, 26, 32, 34, 36, 38, 42, 44, 46,
 50, 52, 54, 64, 66, 68, 70, 78, 80, 82, 88,
 96, 98, 104, 106, 110, 122, 130, 132, 134,
 146, 148, 150, 154, 156, 158, 170, 190,
 226, 256

 Dunemunde — 34, 38, 50, 82, 88, 104,
 106, 122, 156, 170, 178, 190, 194

 Egyptus — 218
 Estonia (Estlandia) — 26, 28, 44, 70, 78,
 88, 96, 110, 116, 118, 122, 126, 128, 130,
 132, 150, 152, 156, 162, 164, 166, 168,
 170, 172, 184, 192, 208, 210, 212, 214,
 216, 218, 220, 226, 228, 230, 234, 236,
 240, 242, 246, 248, 252, 256

 Galacia — 178, 228
 Gercike (Gerceke) — 42, 96, 98, 132, 150,
 154, 222, 256, 260
 Gerwa — 124, 128, 174, 196, 198, 206,
 210, 212, 214, 216, 218, 232, 242, 244,
 260, 262, 264
 Gothlandia (Gotlandia, Godlandia) —
 24, 26, 28, 30, 32, 62, 70, 88, 102, 114,
 162, 164, 166, 198, 220, 264

 Hagenowe — 170
 Halverstad — 142, 184
 Hamersleve — 92
 Haniale — 180, 192
 Harien — 128, 170, 172, 182, 208, 214,
 220, 244, 260
 Harpenstede — 42
 Holme (Holmia) — 26, 30, 32, 34, 38,
 42, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 68, 196, 202,
 204, 222, 260
 Homborch — 220

 Iericho — 92, 94, 102, 106, 108
 Ierusalem (Ierosolim, Ierosolym) — 32,
 154, 166, 216, 218
 Igeteveri — 218
 Ingaria — 228
 Iogentagania — 126, 218
 Iolgesim — 216

 Kettis (Keytis) — 216, 242
 Kubbesele — Cubbesele
 Kukenoys (Kukonoys, Kukenois,
 Kukennnoys, Kokenoys) — 52, 56, 70,
 80, 82, 84, 94, 96, 98, 102, 144, 146, 150,
 154, 156, 186, 196, 222, 226, 228, 242,
 260
 Kywa — 228

Ladise — 192
 Leal — 214
 Ledegore (Lethegore, Letthegore, Let-
 tegore) — 116, 182, 238, 256
 Lembiti (Lambite) villa — 124, 180
 Lenewarde (Leneworde, Lenowarde,
 Lennewarde) — 36, 44, 50, 52, 78, 80,
 134, 146, 260
 Leole — 152, 154
 Letonia (Lethonia, Leththonia) — 36,
 50, 54, 74, 86, 94, 96, 146, 170
 Letthia (Leththia, Lettia) — 90, 96,
 110, 116, 202, 236, 240, 256
 Letthigallia (Leththigallia) — 70, 78,
 88, 90
 Lippia — 118, 120, 122
 Listria — 40
 Lone — 172, 208, 244
 Loppegunde — 216
 Lovecotte — 210
 Lowenborch — 178
 Lubeca — 214
 Lucum — 28
 Lundia — 40, 66, 70, 192, 212, 220
 Luneborch — 252
 Lyndanise — 192, 242
 Lyvonja — 24, 28, 30, 32, 36, 38, 40, 42,
 48, 54, 58, 60, 66, 70, 74, 76, 78, 80, 84,
 88, 94, 96, 100, 102, 106, 110, 112, 114,
 116, 118, 122, 124, 126, 128, 130, 132,
 134, 142, 144, 148, 150, 152, 154, 156,
 158, 160, 162, 166, 168, 170, 172, 174,
 176, 178, 180, 182, 184, 188, 190, 192,
 194, 196, 198, 202, 204, 206, 208, 210,
 212, 214, 216, 218, 220, 222, 224,
 228, 230, 236, 238, 240, 242, 244, 246,
 248, 252, 254, 256, 260, 262, 264, 266
 Magdeburgum (Magdeburgh) — 32, 210
 Maianpata (Maianpatha) — 262, 266
 Maritimae provinciae (Maritima) —
 112, 116, 118, 130, 158, 182, 246, 252,
 258, 260, 262
 Mater Aquarum — 126, 128, 160, 162,
 186, 210, 218, 266
 Memeculle — 52
 Mesiothe (Mesiote, Mesyote) — 194, 202
 Metimne castrum — 148
 Metsepole (Methsepole) — 68, 70, 74,
 110, 112, 116, 118, 124, 126, 144, 158,
 182, 236, 256
 Meyendorpe (Meyendorpe) — 36, 38,
 44, 50
 Missa — 194, 202
 Mocha — 128, 218, 254
 Mone — 266, 268, 270
 Mons Antiquus — 30, 42, 44, 68, 104
 Mutina — 256

Narva — 228

Nogardia — 102, 128, 146, 154, 174, 176,

178, 186, 188, 222, 224, 226, 228, 234,
252, 258

Novum Monasterium — 38

Nurmegunde (Normegunde) — 124, 128,
206, 216, 236, 254

Odenpe (Odempe) — 90, 100, 102, 106,
172, 174, 176, 218, 224, 234, 242, 246,
252, 256, 260

Osilia — 40, 66, 118, 122, 162, 168, 170,
180, 182, 208, 216, 220, 222, 230, 234,
266, 268, 270, 272

Owele — 118

Paderborna — 102, 118, 130

Paehalle — 262

Pala — 124, 132, 162, 178, 180, 196, 266,
216, 232, 236, 240

Peremunt — 70

Plescekowe (Plecekowe, Plieckowe,
Plieckowe) — 80, 102, 110, 130, 172,
174, 176, 186, 190, 196, 218, 224, 226,
234, 242, 252, 254, 256

Plesse — 118, 120

Ploceke (Plosceke) — 24, 36, 42, 54, 60,
64, 106, 110, 130, 132, 134, 172, 222,
228

Portus novus (in Osilia) — 162, 164,
166

Pruscia — 116

Pudiviru (Pudyviru) — 198, 212

Puidise (Puydise) — 186, 242

Purke — 118

Raab — 24

Raceburgum — 102, 118, 130, 134, 138,
142, 144, 146, 148, 162, 166

Raigele — 172

Rama — 268

Rastegerwe (Rastigerwe) — 176, 248

Raupa — 112, 118, 188

Reineveri — 216

Revele, provincia — 172, 182, 184, 190,
192, 198, 206, 208, 212, 214, 220

Revele, castrum — 208, 210, 218, 220,
226, 230, 236, 242, 256, 258, 260, 262

Riga — 30, 34, 36, 38, 42, 44, 48, 50, 52,
54, 56, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 76, 80,
82, 84, 86, 88, 94, 96, 98, 102, 104, 106,
110, 114, 116, 118, 120, 122, 124, 126,
128, 130, 132, 138, 140, 142, 144, 146,
148, 150, 152, 154, 156, 160, 162, 166,
168, 170, 172, 178, 182, 184, 192, 194,
196, 202, 212, 218, 220, 224, 226, 230,
234, 236, 238, 242, 244, 246, 248, 252,
254, 256, 258, 260, 262, 264, 270, 272

Riole — 210

Rodopoyse — 46, 48

Roma — 34, 36, 42, 44, 62, 116, 148, 162,
166, 168, 170, 214, 256, 260

Ropa — 68

- Rosula — 236
 Rotalia — 118, 122, 150, 152, 156, 182, 214, 218, 226, 264
 Rucia (Ruscia) — 84, 96, 106, 130, 146, 148, 170, 174, 188, 190, 210, 224, 226, 228, 240, 242
 Rumbula — 34, 36

 Saccala (Sackala) — 92, 112, 116, 118, 124, 126, 128, 144, 152, 156, 162, 168, 172, 174, 176, 178, 180, 184, 196, 198, 204, 210, 212, 216, 220, 222, 228, 230, 234, 240, 242, 246, 254, 256, 260, 262
 Sadegerve — 210
 Saletsa — 150, 170, 182, 184, 190, 192
 Samlandia — 210
 Sattesele — 134, 138, 140
 Saxonia — 30, 32, 50, 70, 192, 194, 196, 202, 204, 208, 246
 Scheta — 96
 Sehusen — 38, 44
 Selonum castrum — 78
 Selonum portus — 36
 Semigallia — 46, 48, 84, 86, 88, 184, 194, 204, 258
 Segeberg (Sigeberg, Sygeberg) — 24, 38, 50, 58
 Sladem — 104
 Smalenceke — 110, 228
 Somelinde — 128
 Sontagana — 110, 112, 150, 168, 190, 262
 Sotele — 88
 Stotele — 192
 Stumpenhusen — 50
 Suecia — 28, 40, 214, 264
 Sunde — 100
 Susdalia — 240, 242, 252
 Sydegunde — 68
 Sygewalde — 108, 120, 132, 138, 224, 238, 258

 Tarbata (Darbete, Tharbata, Tharbete) — 126, 128, 160, 210, 222, 234, 242, 244, 246, 250, 25
 Tarwanpe (Tharwanpe) — 262
 Thervetene — 194
 Theutonia — 26, 32, 34, 36, 42, 44, 48, 50, 62, 70, 82, 84, 92, 100, 102, 104, 118, 124, 130, 144, 148, 162, 178, 192, 210, 216, 220, 236, 246
 Tholowa (Tolowa) — 80, 148, 174, 254, 258
 Thoreyda (Thoreida) — 26, 28, 34, 38, 42, 48, 62, 66, 68, 70, 74, 88, 100, 106, 112, 116, 118, 122, 124, 126, 130, 138, 140, 142, 148, 156, 188, 222, 224, 238, 256

 Thyssenhusen — 252
 Tremonia — 34
 Tricatus — 90, 124, 146, 158, 190, 236, 258
 Turme — 198

 Ugaunia — 80, 88, 90, 100, 102, 106, 126, 128, 130, 158, 160, 162, 168, 172, 186, 190, 210, 212, 218, 220, 226, 228, 230, 236, 242, 246, 248, 252, 254, 256
 Ungaria — 178
 Urele — 188, 238

 Waiga (Wayga) — 128, 160, 210, 218, 242, 254
 Waldia — 270
 Walgatabalwe — 218
 Warbola — 128, 230, 232
 Wasala — 218
 Vechta — 42
 Wendeculla — 120
 Wenden — 88, 90, 94, 100, 106, 108, 112, 116, 124, 126, 134, 140, 144, 146, 148, 158, 160, 174, 176, 188, 190, 196, 198, 212, 224, 238, 258
 Wentlande — 184
 Verden — 102, 118, 130
 Veronia — 166
 Westfalia — 50, 70
 Wetpole — 218
 Viliende — 112, 114, 128, 152, 178, 184, 232, 234, 236, 238, 240, 242, 248, 254, 256, 260
 Winda — 68
 Vinlandia — 162, 210
 Vironia (Vyronia) — 28, 174, 198, 202, 210, 214, 216, 218, 220, 228, 232, 242, 248, 260, 262, 264, 266
 Vitisele — 256
 Wogene — 56
 Worcegerwe (Wordegerwe) — 128, 218, 256
 Vredeland — 148, 154
 Wysby — 40, 42, 46

 Yborch — 34
 Ydumea — 70, 94, 126, 144, 148, 188, 256
 Ykescola — 24, 26, 28, 30, 34, 36, 38, 42, 48, 50, 52, 56, 58, 64, 106, 260
 Ykewalda — 224
 Ymera — 80, 108, 110, 116, 118, 124, 146, 150, 176, 188, 210, 216, 226, 236, 238, 240
 Ymmeculle — 188
 Ysenborch — 50

CONTINET

Praefatio (E. Tarvel)	5
Carmen	22
I. Liber primus. De Lyvonia	24
II. Liber secundus. De episcopo Bertoldo	28
III. Liber tercius. De episcopo Alberto	32
IV. De II ^o anno consecrationis episcopi Alberti	34
V. De anno tercio	36
VI. De anno quarto	38
VII. De anno quinto	38
VIII. De VI ^o anno sui pontificatus	44
IX. De bello cum Letonibus in Rodopoyse	46
X. De anno octavo	54
XI. De baptismo Lettorum. Annus nonus	70
XII. De anno decimo	84
Incipit liber quartus de Estonia	88
XIII.	92
XIV. De anno duodecimo	100
XV. De anno XIII ^o	118
XVI. De anno XIII ^o	130
XVII.	144
XVIII. De anno XVI ^o	148
XIX. De anno XVI(I) ^o . De expeditione Osiliensium ad Dunam	156
XX. De anno octavodecimo	170
XXI. De bello in Sackalam	176
XXII. Annus vicesimus	184
XXIII. De anno vicesimo primo	192
XXIV.	210
XXV.	220
XXVI.	228
XXVII.	236
XXVIII.	244
XXIX.	254
XXX.	264
Chronologia	274
Indices (T. Tender)	
Index nominum Estonicus	275
Index nominum Latinus	279
Index geographicus Estonicus	282
Index geographicus Latinus	288

SISUKORD

Sissejuhatus (E. Tarvel)	5
Avaluuletus (tõlkinud E. Tarvel)	23
I. Esimene raamat. Liivimaast	25
II. Teine raamat. Piiskop Bertoldist	29
III. Kolmas raamat. Piiskop Albertist	33
IV. Piiskop Alberti ametissepühitsemise teine aasta	35
V. Kolmandast aastast	37
VI. Neljandast aastast	39
VII. Viieandast aastast	39
VIII. Tema piiskopiameti kuuendast aastast	45
IX. Võitlusest leedulastega Ropazis	47
X. Kaheksandast aastast	55
XI. Lätlaste ristimisest. Üheksas aasta	71
XII. Kümnendast aastast	85
Algab neljas raamat Eestimaast	89
XIII.	93
XIV. Kaheistkümnendast aastast	101
XV. Kolmeteistkümnendast aastast	119
XVI. Neljateistkümnendast aastast	131
XVII.	145
XVIII. Kueteistkümnendast aastast	149
XIX. Seitsmeteistkümnendast aastast. Saarlaste sõjakäigust Väinale	157
XX. Kaheksateistkümnendast aastast	171
XXI. Sõjast Sakala vastu	177
XXII. Kahekümnes aasta	185
XXIII. Kahekümne esimesest aastast	193
XXIV.	211
XXV.	221
XXVI.	229
XXVII.	237
XXVIII.	245
XXIX.	255
XXX.	265
Kronoloogia	274
Registrid (T. Tender)	
Eessõnas, eestikeelses tekstis ja kommentaarides esinevad isikunimed	275
Ladinakeelses tekstis esinevad isikunimed	279
Eessõnas, eestikeelses tekstis ja kommentaarides esinevad kohanimed	282
Ladinakeelses tekstis esinevad kohanimed	288

ГЕНРИХ. ХРОНИКА ЛИВОНИИ
На латинском и эстонском языках
Перевод с латинского языка: Р. Клейс
Художник-оформитель А. Месикяни
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetaja T. Tender
Kunstiline toimetaja S. Stern
Tehniline toimetaja M. Kukerman
Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm

ИБ № 525. Laduda antud 17. 05. 79
Trükkida antud 02. 11. 82. MB-11015
Formaat 84×108/16. Trükipaber nr. 1
Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid
18,25 + 1,0 (kleebised). Tingtrükipoognaid
32,34. Tingvärvitõmmiseld 34,14. Arvestus-
poognaid 28,35. Trükiarv 15 000. Tellimus nr.
2438.

Hind rbl. 2.60.

Kirjastus «Eesti Raamat», 200090,
Tallinn, Pärnu mnt. 10

Trükikoda «Kommunist», 200001,
Tallinn, Pikk t. 2